SIENKIEWICZ HENRIK

VOLYODYJOVSZKI UR

(A KIS LOVAG)

TÖRTÉNETI REGÉNY

FORDITOTTA
SZEKRÉNYI LAJOS
m.-bánhegyesi r. k. lelkész,
a Szent-István-Társulat Tudom. és Irod. Osztályának tagja

Budapest
A fordító tulajdona
1902

STEPHANEUM, A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.
Budapest, VIII., Szentkirályi-utcza 28/a.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu

ELSŐ KÖTET

BEVEZETÉS.

A magyar háború után, mely után Kmicic András úrnak esküvője Billevics Alexandra kisasszonynyal megtörtént, a nem kevésbbé hires és a köztársaság körül épp oly érdemeket szerzett lovagnak, Volyodyjovszky György Mihály úrnak, a laudai zászlóalj kapitányának is házasságra kellett volna lépnie Borzobohata Kraszienyszka Anna kisasszonynyal.

De különböző akadályok és nehézségek merültek föl, melyek a dolgot késleltették. Borzobohata kisasszony Visnioviecki Jeremiás hercegnének növendéke volt, akinek beleegyezése nélkül semmi áron sem akart házasságra lépni s így Mihály úrnak a nyugtalan idők miatt a menyasszonyt Vodoktban kellett hagynia s neki Zamoscsba utaznia, hogy a hercegné áldását kikérje.

De nem ragyogott reá szerencsés csillag, mert a hercegnét nem találta Zamoscsban, minthogy fiának nevelése végett Bécsbe, a császári udvarba utazott. A türelmes lovag Bécsbe is utána indult, habár ez sok időt rabolt el tőle. Ott az ügyet szerencsésen elintézte és jókedvvel visszatért hazájába.

Azonban az állapotok, melyeket otthon talált, rosszak voltak; a hadsereget összehívták, az Ukrainában a nyugtalanságok egyre tartottak - Keleten a tűz még nem aludt ki. Új csapatokat vontak össze, hogy a határokat némileg megvédjék. Mielőtt tehát Mihály úr hazatértében Varsóba érkezett, ott találta őt a fölkelő parancs, mely az orosz vajda rendeletéből az ő nevére volt kiállítva. Mivel az volt a nézete, hogy a személyes dolgokkal szemben a hazát illeti az elsőség, föladta azt a gondolatot, hogy gyorsan házasságot kössön és az Ukrainába indult. Sok esztendőt töltött ott el katonai munkában és alig volt ideje, hogy néha-néha írjon az epekedve váró leánynak, mivel folyvást tűzben, kimondhatatlan fáradalmak és munkák közt élt.

Aztán a Krimbe küldték követnek; később a szerencsétlen polgárháború következett Lubomirszki úrral, amelyben ő a király pártján harcolt ama semmirekellő és hazaáruló ellen; aztán Szobieszki úr alatt ismét az Ukrainába indult.

Hirneve e tettek folytán annyira nőtt, hogy őt általán a köztársaság első katonájának tartották, de évei gondban, sóhajtások és epekedés közt teltek el. Végre elérkezett az 1688. esztendő, mikor a várnagy úr parancsára szabadságra küldték, s ő a nyár kezdetével kedves menyasszonyához utazott, elvitte Vodoktból és Krakóba sietett vele.

Grizeldisz hercegné, aki a császári tartományokból már haza tért, ugyanis oda kérte őt az esküvőre s ő maga nászasszonynak ajánlkozott.

Kmicicék Vodoktban maradtak, ők nem vártak egyhamar hírt Volyodyjovszkitól és teljesen igénybe vette őket egy új vendégnek közelálló megérkezése, aki Vodoktban bejelenté magát.

A Gondviselés eddigelé megtagadta tőlük a gyermekeket; most szerencsés, kívánságaiknak megfelelő fordulat volt bekövetkezendő.

Rendkívül termékeny esztendő volt. A gabona olyan bő aratást adott, hogy a csűrök nem voltak képesek befogadni és az egész ország széltében, hosszában kazlakkal volt borítva. Ama vidékeken, amelyeket a háborúk elpusztítottak, a fiatal erdő egy tavaszon oly roppantul nőtt, hogy más időkben két esztendő alatt nem birt annyit nőni. Az erdőkben oly gazdagság volt vadban és gombában, a vízben a halakban, mintha a föld szokatlan termékenységét mindazon lényekkel közölte volna, amelyek azt lakták.

Volyodyjovszki barátai ebből kedvező előjeleket jósoltak házasságára nézve, de a sors másképp határozott.

ELSŐ KÖNYV.

ELSŐ FEJEZET.

Egy szép őszi napon Kmicic András úr ott ült lugasának árnyékos tetőzete alatt, iddogálta a délutáni méhsört és a sűrű komlóval benőtt karókon át feleségére pillantott, aki a szép tisztára söpört úton a lugas előtt föl és alá járkált.

Kmicicné rendkívül szép volt; szőke haja barátságos, csaknem angyali arcot vett körül.

Lassan és óvatosan járkált ide s tova, mivel tele volt komolysággal és áldással.

Kmicic András úr roppant szerelmes pillantásokkal nézett utána. Amerre fordult, szeme mindig oly ragaszkodással követte őt, mint a kutyáé szokta urát kisérni. Hébe-hóba mosolygott, mivel nagyon örült láttára és fölfelé pödörte bajuszát.

Aztán mindig csintalan pajkosság kifejezése mutatkozott arcán. Látszott, hogy a katona természettől fogva csintalan volt és fiatalabb éveiben nem egy otromba csínyt kellett véghez vinnie.

A kert csöndjét csak a lehulló, túlérett gyümölcsök koppanása és a rovarok zümmögése szakította meg. Az idő csodálatos szép lett. Szeptember kezdete volt. A nap már nem sütött többé nagyon forrón, de még mindig eléggé ontotta aranyos sugarait. E sugarakban oly nagy számban csillogtak a piros almák a zöld lombok között, hogy úgy festett, mintha a fák körös-körül gyümölcsökkel lettek volna beraggatva. A szilvafák ágai meghajlottak gyümölcseik terhe alatt, melyek szinte szürke viaszszal bevontaknak látszottak.

Az ökörnyál első szálai, melyek ágról-ágra húzódtak, lengedeztek a szellő halk fuvalmától, melytől még a fák se susogtak. Talán ez a pompás idő is vidámsággal tölté el Kmicic urat, s mert arca egyre jobban földerült. Végre kiitta méhsörét és így szólt hitvesének:

- Gyere csak ide, Olenyka![1] mondani akarok valamit.

- Csak ne olyasmit, amit nem szivesen hallok -

- Isten úgy segéljen, nem! Halld csak!

E szavaknál megfogta derekát, bajúszát szőke hajához illesztette és suttogá:

- Ha fiú lesz, legyen Mihály a neve.

A nő azonban elfordítá arcát, mely kissé elpirult és suttogá:

- Hiszen megigérted, semmi kifogásod se lesz ellene, hogy Herakliusznak hívjuk?

- Igen, de látod, Volyodyjovszki miatt...

- De nem előbbre való-e a nagyatya emléke?

- És az én jóltevőmé... Hm! Bizonyosan... De a másodiknak Mihálynak kell lennie! Másképp nem lehet!

Itt Olenyka fölemelkedett és igyekezett Kmicic András úr kezéből kiszabadulni, ő azonban még erősebben magához szorította és csókolgatni kezdé száját és szemét, miközben folyton-folyvást ismételgeté:

- Te napsugaram, százszorszépem, egyetlen szerelmem!

A további beszélgetést egy suhanc szakította félbe, aki az út végén tünt föl és sietve a lugas felé lépdelt.

---

[1] Olenyka, Alexandrának becéző neve.

- Mit akarsz? - kérdé Kmicic, miközben feleségét elereszté.

- Charlyamp úr jött és a szobában vár - felelé a suhanc.

- Ime, már ő maga is itt van! - kiáltá Kmicic, mikor észrevette azt az embert, aki a lugas felé tartott. - Istenemre, hogy megőszült a szakálla! Isten hozta, drága barátom! Isten hozta, öreg bajtársam!

Kirohant a lugasból és tárt karokkal sietett Charlyamp úr elé. De Charlyamp úr előbb mélyen meghajtá magát Olenyka előtt, akit esztendőkkel azelőtt a vilnai hercegvajdánál a kiejdáni udvarban látott, aztán kezét rengeteg orrmányához szorította, s csak most borult Kmicic nyakába s vállára hajolva zokogott.

- Az Istenért, mi lelte? - kérdé az álmélkodó háziúr.

- Az Isten az egyiknek áldást adott - felelé Charlyamp - melyet a másiktól megvon. De szomorúságom okát egyedül csak kegyelmednek beszélhetem el.

Itt András feleségére pillantott, ki eltalálta, hogy az ő jelenlétében nem akar beszélni s így szólt férjéhez:

- Méhsört akarok küldeni az uraknak; most egyedül hagyom kegyelmeteket...

Kmicic Charlyamp urat a lugasba vonta, helyet kínált neki a padon és kiáltá:

- Mi lelte? Segítségre van szüksége? Reám úgy számíthat, mint testvérére.

- Nekem semmi bajom - felelé az öreg katona - segítségre sincs szükségem, amíg ezt a kezet és ezt a szablyát használhatom; de barátunkat, a köztársaság legméltóbb lovagját nagy baj érte és nem tudom, vajjon lélegzik-e még?

- Krisztus sebeire! Szerencsétlenség érte Volyodyjovszkit?

- Úgy van! - felelé Charlyamp és könnyeinek özöne újra megeredt. - Tudja meg kegyelmed, Borzobohata Anna kisasszony itthagyta e siralom völgyét.

- Meghalt! - kiáltá Kmicic és mind a két kezével a fejéhez kapott.

- Mint a nyiltól talált madár.

Hosszabb hallgatás következett be. Csak a lehulló almák koppantak itt-ott nagyot a földön; Charlyamp egyre hallhatóbban nyögött, mivel vissza akarta tartani könnyeit, Kmicic pedig kezét tördelte és folyvást fejét csóválva ismétlé:

- Édes Istenem! édes Istenem! édes Istenem!

- Ne csodálkozzék szakadó könnyeimen - kezdé végre Charlyamp - mert ha a fájdalom az eseménynek puszta hirére elviselhetetlenül fojtogatja a kegyelmed mellét, mit tegyek én, aki elhunytát és szenvedését láttam, mely minden mértéket meghaladt.

Most a szolga lépett be, ki egy kupát és egy második poharat hozott, utána jött András felesége, aki még se tűrtőztethette kiváncsiságát. Mikor most a férfinak arcára nézett s azon mély fájdalmat vett észre, tüstént így szólt:

- Micsoda hireket hozott kegyelmed? Ne küldjenek el, vigasztalni akarom kegyelmeteket, ha tudom, vagy sírni akarok velök, vagy tanácscsal szolgálok...

- Arra nézve ugyan a te fejedben sem akad tanács - felelé András úr. - De attól tartok, hogy a fájdalom egészségednek ártalmára lehetne.

Ő azonban azt felelé:

- Én sokat el birok viselni. Rosszabb a bizonytalanságban élni.

- Annuska meghalt - mondá Kmicic.

Olenyka elsápadt és egész súlyával a padra roskadt; Kmicic azt hitte, hogy elájult, de csak a fájdalom vett rajta erőt a meglepő hirre és sírni kezdett, és a két lovag vele zokogott.

- Olenyka - mondá végre Kmicic, hogy felesége gondolatainak más irányt adjon - nem hiszed-e, hogy a paradicsomban van?

- Nem őt siratom, hanem miatta sírok és Mihály úr sorsa miatt, mert ami az örök boldogságot illeti, azt akarnám, hogy magamra nézve oly biztos reménységem lenne az üdvösségre, mint aminőnek az övét tartom. Nem volt derekabb leány nálánál, nem volt jobb szív! Ó, Annuskám! kedves Annuskám!...

- Láttam őt meghalni - mondá Charlyamp - senkinek se adjon Isten kevésbbé jámbor halált.

Aztán mind a hárman hallgattak, míg végre Kmicic, miután fájdalma a könnyekben fölolvadt, újra kezdé:

- Ugyan beszélje el, mint történt - és a legszomorúbb helyeknél hébe-hóba egyet hörpentsünk.

- Köszönöm - felelé Charlyamp. - Hébe-hóba kegyelmeddel tartok, ha egészségemre iszik, mert a fájdalom nem csupán a szivet ragadja meg, hanem a torkot is, mint a farkas és ha az kap oda, menthetetlenül megfojthat. Így történt: Csensztochovából haza felé tartottam, hogy öreg napjaimat békében éljem le és birtokomon üldögéljek. Elég volt a háborúból, mivel mint fiatal fickó fogtam hozzá és most szürke a koponyám. Ha nem birtam volna kiállani, még egyszer hadba indultam volna; de a haza kárára és az ellenségnek örömére folytatott hadjáratok és azok a polgárháborúk egészen elvették kedvemet Bellonától... Édes Istenem! Igaz ugyan, hogy a pelikán a saját vérével táplálja fiait! De ennek a hazának nincs többé vér a mellében. Sviderszki hires katona volt... Itéljen fölötte az Isten!...

- Kedves Annuskám! - szakítá félbe Kmicicné sírva - ha te nem lettél volna, mi lett volna mindnyájunkból?... Te voltál az én oltalmam és menedékem! Kedves Annuskám!

Mikor Charlyamp ezt hallotta, újfent hangosan sírni kezdett, de Kmicic ezzel a kérdéssel szakítá őt félbe:

- És hol találkozott Volyodyjovszkival?

- Volyodyjovszkit szintén Csensztochovában találtam, ahol mind a ketten pihenőt akartak tartani, mivel ott útközben mind a ketten fogadalmat tettek. Azt mondta, hogy jegyesével a kegyelmed vidékéről Krakóba, Visnioviecki Grizeldisz hercegnéhez utazik, akinek beleegyezése és áldása nélkül a kisasszony semmi áron nem akart házasságra lépni. A leány akkor még egészséges volt és Volyodyjovszki olyan vidám, mint a madár. - Látod-e - mondá - az Úr Isten megadta munkámnak jutalmát! Volyodyjovszki (Isten bocsássa meg neki!) még dicsekedett is és ingerkedett velem, mivel, mint tudják, annak idején veszekedtünk egymással a kisasszony miatt, sőt párbajt is akartunk vívni... Hol van most az a szegény?

És Charlyamp úr ismét hangosan fölzokogott, de újfent csak röviden, mivel Kmicic megint félbeszakítá őt:

- Tudja kegyelmed, hogy egészséges volt? Hát mint történt olyan hirtelen?

- Igen, hirtelen, egészen hirtelen. Zamojszki Mártonnénál lakott, aki akkoriban férjével Csensztochovában volt. Volyodyjovszki egész nap nála lebzselt, kissé panaszkodott az ott tartózkodásra és úgy vélekedett, hogy nyilván egy évnél is tovább tart, míg Krakóba érnek, mivel útközben minden ember föltartóztatja őket. De nem is csoda! Olyan katonát, mint Volyodyjovszki úr, mindenki édes-örömest megvendégel és aki egyszer megkaparította, el nem ereszti. Engem is elvitt a kisasszonyhoz és nevetve fenyegetődzött, hogy leüt, ha szerel-

mét igyekszem megnyerni... De ő a világon senkit se látott vőlegényén kívül. Ugyan sokszor elszomorodtam, ha arra gondoltam, hogy az ember öregségében oly elhagyatott, mint a szög a falban. De nem baj! Éjjel Volyodyjovszki roppant izgatottan hirtelen berohan hozzám. «Az Istenért! nem tud valami orvost?» «Mi történt?» «Ő beteg, nem tudja, mi történik!» Kérdezem, mikor lett beteg. Éppen most - feleli ő - jelentette neki Zamojszkiné asszony. Éjjel! Hol keressek orvost, mikor az egész városban csak a kolostor állt éppen, mindenütt több volt a romhalmaz, mint az ember. Végre találtam egy tábori sebészt, de ez nem is akart velem jönni! Úgy kellett kényszerítenem, hogy velem a helyszínére jöjjön. De ekkor már szükségesebb volt a pap, mint az orvos; egy derék pálos-szerzetest találtunk, aki imádságával ismét eszméletre hozta őt, úgy hogy magához vehette a szentséget és szives bucsút vehetett Mihály úrtól. Másnap reggel már vége volt! A tábori sebész azt állította, hogy valakinek meg kellett őt rontania, pedig az lehetetlen, mivel Csensztochovában a varázslatnak nincs semmi hatalma. De ami most Volyodyjovszki úrral történt, amit az mondott, remélem, hogy az Úr Jézus nem kéri tőle számon, mert az ember nem fontolja meg a szavakat, mikor a fájdalom elragadja... Ime, azt mondom (itt Charlyamp úr meghalkítá szavait), Istent káromolta!

- Az Istenért! káromkodott? - ismétlé Kmicic halkan.

- Holttetemétől kirohant a folyosóra, a folyosóról az udvarra és úgy hempergett, mint a részeg. Ott az égre emelte öklét és iszonyatos hangon kiáltá: «Ez a jutalom sebeimért, fáradozásaimért, véremért, hazaszeretetemért!?... Ez az egy bárányom volt (mondá) és azt Te vetted el tőlem, Uram. Egy hadviselő férfit leteríteni (mondá), aki büszkén lépdel a földön (mondá), méltó Isten kezéhez, de az ártatlan galambot a macska, a sólyom és a kánya is megfojthatja!...és...

- Az Úr sebeire! - kiáltá András neje - ne ismételje azt, mert szerencsétlenséget hoz házunkra!

Charlyamp keresztet vetett magára és tovább folytatá:

- A szegény katona azt hitte, hogy becsületesen kiérdemelte őt, és ez volt a jutalma!... Hah! Isten a legjobban tudja, mit tesz, habár az emberi értelem föl nem foghatja, az emberi igazságosság föl nem érheti! És mindjárt ez után az istenkáromlás után megmerevült és a földre rogyott és a pap imádkozott és exorcizmust végzett fölötte, hogy a tisztátalan lelkek bele ne költözzenek, kik istenkáromlását az ő elvesztésére használhatták volna föl.

- Gyorsan eszméletre tért-e?

- Egy óra hosszáig élettelenül feküdt, aztán eszméletre tért, lakására ment és senkit sem akart látni. A temetés közben megszólítottam őt: «Mihály úr - mondám - az Isten legyen szivében!» Nem szólt semmit! Még három napig vesztegeltem Csensztochovában, mert fájt egyedül hagynom őt; de hiába zörgettem ajtaján, nem akart beereszteni. Nem tudtam, mitevő legyek! Vajjon tovább is ajtajánál várakozzam-e, vagy elutazzam?... Hogyan lehetne egy embert úgy, vigasztalás nélkül elhagyni? De mivel beláttam, hogy nem érnék el semmit, elhatároztam, hogy Szkrzetuszkihoz utazom. Hiszen ő a legjobb barátja, ő és Zaglyoba úr; ők talán szivére tudnak beszélni, kivált Zaglyoba úr, mert ő éles eszű ember és jól tudja a szókat kezelni.

- Volt-e kegyelmed Szkrzetuszkiéknál?

- Voltam, de Isten itt sem adott szerencsét, mert mind a ketten Zaglyoba úrral Kalisz környékére utaztak Szaniszló úrhoz, a csapatvezetőhöz. Senki se tudta, mikor jönnek vissza. Ekkor azt gondoltam, utam úgy is a Zsmudzs felé visz, beszólok tehát kegyelmedhez és elbeszélem, mi történt.

- Azt réges-rég tudtam, hogy kegyelmed derék lovag - mondá Kmicic.

- Nem rólam van szó, hanem Volyodyjovszkiról - felelé Charlyamp - és meg kell vallanom, nagyon aggódom miatta, hogy meg ne őrüljön.

- Isten ments! - mondá András felesége.

- Ha megőrzi attól, bizonyosan csuhát ölt magára, mert azt mondom, ilyen fájdalmat világéletemben se láttam... Kár azért a katonáért, kár!

- Miért kár? Ha ez által Isten dicsősége gyarapszik! - kezdé újra Kmicicné.

- Lássa, nemzetes asszony... vajjon gyarapszik-e vagy nem gyarapszik. Csak számlálja meg kegyelmed, mennyi pogányt és eretneket küldött életében a másvilágra, amivel bizonynyal jobban megörvendeztette Üdvözítőnket és az Isten Anyját, mint sok pap a prédikációjával. Hm! Igazán érdemes ezen gondolkozni! Szolgáljon mindenki Isten dicsőségére úgy, amint tőle telhetik... Lássa, a jezsuiták közt mindig egész sereg van, aki okosabb nálánál, de ilyen hős kard nincs az egész köztársaságban sem.

- Isten úgy se, az igaz! - felelé Kmicic. - Nem tudja, vajjon Csensztochovában maradt-e, vagy elutazott?

- Ott volt egész elutazásom pillanatáig. Hogy mit tett azután, nem tudom. Csak azt tudom, ha Isten betegséget ad reá, vagy megőrül, ami oly gyakran követi a kétségbeesést, akkor egyedül van, egészen egyedül, segítség nélkül, rokonok nélkül, barátok nélkül, vigasztalás nélkül.

- Ó bár megmentene a szent Szűz valamely csodatévő helyen, drága barátom! aki oly sokat tettél nekem, amennyit a testvér se tehet! - kiáltá Kmicic hirtelen.

András neje mély tűnődésbe merült és sokáig tartott, míg végre fölemelte szőke fejét és mondá:

- András, eszedben van-e még, mily sokkal tartozunk neki?

- Ha elfelejtem, a kutyától veszek kölcsön szemet, mert az enyémmel nem merek többé becsületes emberre nézni!

- András, nem szabad őt így hagynod.

- Mit tegyek?

- Utazzál hozzá.

- Milyen derék asszonyi szív, milyen derék asszony! - kiáltá Charlyamp és megfogván Kmicicné kezét, csókokkal borítá el azt.

De Kmicicnek nem akart a tanács tetszeni, a fejét csóválta és mondá:

- Az ő kedvéért elutaznám a világ végére is, de... te magad is tudod... ha egészséges volnál, nem szólnék semmit... de te magad is tudod! Az Isten ne adja, ha valami rémület vagy baleset adná elő magát... Elemésztene a nyugtalanság... Az asszony közelebb áll a legjobb barátnál is... Fáj a szivem Mihály úr miatt... de... te magad is tudod!...

- Én itt maradok a laudai atyák oltalma alatt. Itt most nyugalom van és én nem is ijedek meg minden kicsinységtől. Isten akarata nélkül egy hajam szála sem esik le fejemről... és Mihály úrnak ott talán szüksége van a segítségre...

- Ó, de mennyire! - veté közbe Charlyamp.

- Hallod-e, Andris. Én egészséges vagyok. Nem lesz semmi bajom... Tudom, nem szivesen utazol...

- Inkább mennék főzőkanállal ágyúk ellen! - szakítá őt félbe Kmicic.

- Nem hiszed-e, hogy gyötörni fog, ha itt maradsz, valahányszor erre gondolsz: cserben hagytam barátomat a szükségben! És az Úr Isten igazságos haragjában megvonja tőled áldását.

- Te megrémítesz. Azt mondod, Isten megvonja tőlem áldását? Attól félsz!

- Nem szent kötelesség-e olyan barátot, mint Mihály úr, megmenteni?

- Teljes szivemből szeretem Mihályt. Legyen!... Ha meg kell lennie, történjék mindjárt, mert itt minden óra sürgős! Azonnal az istállóba megyek... Az élő Istenre, hát nincs többé más tanács? Az ördög parancsolta azoknak, hogy Kaliszba utazzanak! Nem magam miatt aggódom, hanem miattad, kedvesem! Inkább egy vagyont veszítenék el, mint hogy egy napig lélegezzek nélküled. Ha valaki azt mondaná nekem, hogy nem hagylak el hazámért, a kard markolatát döfném a szájába. Te azt mondod, ez kötelesség? No hát legyen! Bolond, aki sokáig gondolkozik! Ha nem Mihályért volna, másért nem tenném meg!

Ekkor Charlyamphoz fordult:

- Kedves uram, jöjjön velem az istállóba, kiválogatjuk a lovakat! És te, Olenyka, engedd meg, hogy nyakamba vegyem a tarisznyát. A laudaiak közül gondoskodjék valaki az aratásról... Charlyamp úr, két hétig itt kell már most maradnia, hogy feleségemet oltalmazza. Talán ezen a vidéken is akad valami bérlet. Vegye ki Lubicsot! Nos? Jöjjön az istállóba! Egy óra mulva indulok! Ha meg kell lennie, meg kell!...

MÁSODIK FEJEZET.

Még jóval napnyugta előtt útnak indult a lovag, felesége sírva vett tőle bucsút és áldást adott reá egy kereszttel, melyben aranyba foglalva a szent fának szálkái voltak. És mivel Kmicic még a régi jó időkből hozzá volt szokva a hirtelen induláshoz, úgy elsietett, mintha zsákmánynyal megrakodott tatárok üldözéséről volna szó.

Vilnából Grodnóba, Bialyisztokba és innét Sziedlecbe ment. Mikor Lukovon keresztül haladt, megtudta, hogy a Szkrzetuszki-család gyermekeivel és Zaglyoba úrral éppen egy nappal előbb Kaliszból haza érkezett, elhatározta tehát, hogy betér hozzájuk, mert kivel tanácskozhatott volna nagyobb sikerrel Volyodyjovszki megmentése iránt, mint velök?

Csodálkozással és örömmel fogadták őt, mely azonban csakhamar mély fájdalomra változott, mikor utazásának célját közölte velök.

Zaglyoba úr egész áldott nap nem találta helyét és a tónál folytonosan oly keservesen sírt, hogy később maga azt mondta: a tó megáradt és a zsilipeket ki kellett nyitni. De miután kisírta magát, tanácskozni kezdett önmagával és így gondolkozott:

- János nem utazhatik, mivel a választógyűlésre van megválasztva és lesz csetepaté elég, mivel annyi háború után nem lesz híjja a nyugtalan szellemeknek. Abból, amit Kmicic úr mond, azt lehet ugyan következtetni, hogy a gólyák télre Vodoktban maradnak, mert fölvették őket a robotosok jegyzékébe és teljesíteniök kell hivatásukat. Nem csoda, ha ilyen gazdálkodás mellett rosszkor jött, hogy útra keljen, kivált mikor nem is tudható, meddig tarthat az utazás. A te nagy szivedre vall, hogy elutaztál, de ha őszinte tanácsot kell adnom, azt mondom: térj ismét vissza, mert ott nagyobb szükség van egy közelebbi meghittre, aki nem veszi szivére, ha reá kiáltanak, ha látni nem akarják. Ott türelemre és nagy tapasztalatra van szükség. Te pedig csak barátságot érzesz Mihály iránt, ami ilyen esetben nem sokat használhat. Ne haragudjál, barátom, de meg kell vallanod, hogy János és én régibb barátok vagyunk és hogy többet éltünk át egymással. Édes Istenem, mily gyakran megmentettem őt és ő engem a szükségben!

- És ha lemondanék a követi tisztről? - szakítá őt félbe Szkrzetuszki.

- János, az a közügyért való szolgálat! - felelé Zaglyoba szigorúan.

- Isten tudja - mondá Szkrzetuszki mély fájdalommal - Szaniszló unokaöcsémet testvéri vonzalommal szeretem, de Mihály közelebb áll hozzám, mint a testvér.

- Nekem kedvesebb a testvérnél is, annyival is inkább, mivel soha se volt testvérem. Nincs most ideje, hogy érzelmeink erősségéről feleseljünk! Lásd, Jani, ha ez a szerencsétlenség éppen mos érte volna Mihályt, magam mondtam volna neked: küldd a hóhért a választógyűlésre és indulj útnak! De számítsuk csak ki, mennyi idő telt el már azóta, hogy Charlyamp Csensztochovából a Zsmudzsba ment és András úr a Zsmudzsból hozzánk jött. Most nemcsak arról van szó, hogy Mihályhoz utazzunk, hanem hogy nála maradjunk, ne csak vele sírjunk, hanem szivére beszéljünk; ne csak a Megfeszítettet állítsuk eléje példaképül, hanem vidám tréfákkal vidítsuk föl elméjét és szivét. Tudod-e, kinek kellene odautaznia? - Nekem! és el is utazom, Isten engem úgy segéljen! Ha Csensztochovában találom, ide hozom őt; ha nem lelem, elmegyek, ha kell, Moldvába is és nem szűnöm meg őt keresni, míg annyi erőm lesz, hogy egy csipetnyi tubákot orromhoz tudok vinni.

Mikor ezt a két lovag hallotta, megölelte Zaglyoba urat és ő is meg volt hatva, egyrészt Mihály úr szerencsétlenségétől, másrészt a reá várakozó fáradalmaktól. Azért sírni kezdett és végre, mikor mind a ketten eléggé megölelgették egymást, így szólt:

- Csak ne hálálkodjatok Mihály miatt, mert ti nem álltok közelebb hozzá, mint én!

Erre azt mondá Kmicic:

- Nem Volyodyjovszki miatt hálálkodunk neked, de igazán vas szívvel, sőt embertelen szívvel kellene birnunk, ha nem hatna meg akkora áldozatkészség, mely a jóbarát szükségében nem retten vissza a fáradalmaktól és megfeledkezik saját öregségéről. Mások ebben a korban csak ülőkéjükre gondolnak a meleg kemence mellett, míg kegyelmed úgy beszél erről a messze útról, mintha az én koromban, vagy Szkrzetuszki úrében volna.

Zaglyoba úr ugyan nem igen titkolta esztendeit, de egyáltalán nem szerette, hogy az öregségről az ő jelenlétében úgy beszéltek, mint az erőtlenség koráról, azért, jóllehet szeme még vörös volt, szigorúan, bizonyos elégületlenséggel nézett Kmicicre és válaszolá:

- Kedves uram! Mikor a hetvenhetedik esztendőmbe léptem, fájt a szivem, hogy a két fejsze a fejem fölött lebegett; de mikor elmult a nyolcvanadik, olyan jó kedvem támadt, hogy még házasságra is gondoltam. És szerettem volna látni, kinek lett volna legtöbb oka arra, hogy büszke legyen!

- Én nem dicsekszem, de szerettem volna kegyelmedet is megdicsérni.

- És én bizonyosan épp úgy megszégyenítettem volna kegyelmedet, mint Potocki hetman urat a király jelenlétében megszégyenítettem, mikor ő célzásokat tett öregségemre és én kihívtam őt: vajjon kettőnk közül ki tud több bukfencet vetni? Nos, mi történt? Ő háromat vetett, és úgy kellett őt a hajdúknak fölemelniök, mivel nem birt egyedül talpra állni, én meg köröskörül bukfenceltem őt, keveset mondok, de legalább harmincöt bukfencet vetettem. Kérdezze meg Szkrzetuszkit, ő a maga szemével látta.

Szkrzetuszki tudta, hogy Zaglyobának egy idő óta szokása volt mindenben mint szemtanúra hivatkozni reá; azért nem is kacsintott a szemével, hanem ismét Volyodyjovszkira tért. Zaglyoba hallgatásba merült és valamin mélyen elgondolkozott; végre, vacsora után, jobb kedve támadt és így szólt társainak:

- Valamit akarok mondani, amit nem mindenki ér föl egykönnyen észszel. Remélem Istentől, hogy Mihályunk ebből a szerencsétlenségből könnyebben kilábol, mint kezdetben látszott.

- Adja Isten, de hogyan jut az kegyelmed eszébe? - mondá Kmicic Hm! Ezt az éleselméjűség hozza magával, mely a természet és a nagy tapasztalat adománya, melylyel ti a ti korotokban nem birhattok, azonkívül Mihály lényének tüzetes ismerete. Minden embernek más természete van. A szerencsétlenség az egyiket éppen úgy találja, mint a kő a vizet, hogy figuraliter beszéljek. A víz látszólag simán és nyugodtan folyik tovább, míg a fenekén kő hever és meggátolja folyását! Téged, Jani, azok közé lehet számítani, akiknek gyakran rosszul megy a dolguk a világon; mert a fájdalom és az emlékezet tovább él bennök. A másik meg úgy veszi föl a fájdalmat, mintha öklöddel nyakszirten ütötted volna. Egy pillanatra elkábítja, aztán magához tér, és ha a daganat megyógyult, el is van felejtve. Ó, az ilyen természet a jobbik ezen a szerencsétlenségekben gazdag világon.

A lovagok éberen figyeltek Zaglyoba úr bölcs szavaira és ő örömmel látta, hogy oly részvéttel figyeltek és folytatá:

- Én Mihályt minden izében kiismertem és Isten a tanúm nem akarok rosszat mondani felőle, de nekem úgy tetszik, mintha inkább a házasságot, mint ezt a leányt sajnálná. Az nem tesz semmit, hogy a kétségbeesés roppantul erőt vett rajta, mert rettentő szerencsétlenség, kivált reá nézve. Ő benne nincs semmi kapzsiság, semmi becsvágy, semmi önzés; elhagyta tulajdonát, elhagyta szerencséjét, nem sürgette zsoldját; de minden fáradalmáért, minden érdemeiért nem várt egyebet Istentől és a köztársaságtól, mint feleséget. Úgy kiszámította lelkében, hogy

ilyen falatot kell kapnia; már a szájához akarta emelni; s ekkor, mintha csak a szél kapta volna el előle! Csoda-e hát, hogy a kétségbeesés fogta el őt? Nem mondom, hogy nem sajnálja a leányt, de oly igaz, mint a hogy Istent szeretem, hogy inkább az fáj neki, miképp most megint nősületlenül kell maradnia.

- Adja Isten! - mondá Szkrzetuszki.

- Várjatok! Hadd gyógyuljanak csak be előbb azok a lelki sebek és hadd képződjék rajtok új bőr, és meglátjuk, vajjon nem tér-e vissza régi kedve. Csak abban rejlik periculum, hogy most a kétségbeesés nyomása alatt olyas valamit tesz vagy határoz, amit később megbánhatna. De aminek történnie kellett, már megtörtént, mivel az ember a szerencsétlenségben gyorsan határoz. Legényem már előszedi a szekrényből a ruhákat és rendbe hozza őket, tehát nem azért mondom ezt, mintha nem volna kedvem utazni, hanem csak vigasztalni akartalak benneteket.

- És ismét balzsamul szolgál apó Mihálynak! - mondá Szkrzetuszki.

- Amint neked is az voltam. Emlékszel-e még reá? Csak hamarosan megtalálnám őt, mert attól tartok, hogy valahol a sivatagban vagy a távol pusztán rejtőzködik, melyhez ifjú kora óta hozzá szokott. Kegyelmed, Kmicic úr, kicsúfolt öregségem miatt és én azt mondom, ha egy küldött oly gyorsan vitt el valaha levelet, mint amily gyorsan haladok, akkor, ha visszatérek, csináltasson velem tépést, válogattasson borsót vagy adjon kezembe orsót. Engem se kényelmetlenségek nem akadályoznak, sem idegen vendégszeretet nem hoz kisértetbe, sem evés, sem ivás nem fog sietésemben meggátolni. Ilyen röpülést még nem látott soha! Most nem is állom ki, hogy itt üljek, mintha valaki a pad alatt rejtőznék s elkergetne: már meg is parancsoltam, hogy utazó ingemet kenjék meg kecskefaggyúval, hogy a férgeket távol tartsa...

HARMADIK FEJEZET.

Zaglyoba úr még sem utazott oly gyorsan, amint magában föltette és barátainak megigérte. Minél közelebb jutott Varsóhoz, annál lassabban haladt előre. Abban az időben volt az, mikor János Kázmér király, a politikus és nagy hadvezér, miután a tüzeket künn eloltotta és a köztársaságot mintegy a viharok özönéből kimentette, lemondott az uralkodásról. Mindent elviselt türelemmel, mindent kiállt, minden csapással merészen szembe szállt, melyek a külellenségtől származtak; de mikor aztán benső reformokra törekedett és a várt támogatás helyett mi mást se tapasztalt a nemzettől, mint ellenállást és hálátlanságot, szentelt fejéről önkényt levette a koronát, mely elviselhetetlen teherré vált reá nézve.

A kerületi ülések és általános gyűlések már megvoltak és Prazsmovszki hercegprimás november 5-ére tűzte ki a választó országgyűlést.

Nagyok voltak a különböző jelöltek erőfeszítései, nagy a sokféle pártok versengése és habár csak a királyválasztásnak kellett a döntést megadnia, mégis mindenki fölfogta a választó országgyűlésnek rendkívüli fontosságát. És így Varsóba vonultak a küldöttek, kocsin és lóháton, cselédséggel és szolgákkal, a szenátorok pedig pompás kisérettel.

Az utak szűkeknek bizonyultak, a korcsmák zsúfolva és az éjjeli szállás keresése fáradsággal és időveszteséggel járt. Zaglyoba úrnak ugyan könnyen adtak helyet, nagy korát tekintve, de rendkívüli hire gyakran időveszteséget is okozott neki.

Megtörtént, hogy olyan korcsma előtt állt meg, amelyben az emberek hering gyanánt voltak összezsúfolva, ekkor kijött az uraság, aki egész kiséretével ott volt szállva, mert kiváncsi volt látni, ki érkezett és mikor megpillantották a fehér szakállú és hajú aggastyánt, ennyi méltóság láttára így szóltak:

- Kérjük az urat, jöjjön a szobába és falatozzék velünk.

Zaglyoba úr nem volt goromba és nem mondott nem-et, mert tudta, hogy a vele való ismeretség bárkinek kellemes lenne. Ha tehát a gazda, miután a küszöbön átvezette őt, így szólt: «kihez van szerencsém?» - csipőjére tette a kezét és szavainak hatása felől biztos lévén, csak azt mondá:

- Zaglyoba sum!

És alig történt meg, hogy e szavakat nagy öröm, a karok fölemelkedése ne kövesse ezzel a fölkiáltással: «ezt a napot életem legboldogabbjai közé számítom!» s a társak vagy udvari emberek hangos fölkiáltása: «nézzétek! ez a köztársaság összes lovagjainak ékessége, glóriája és decusa!» És mindenki odafutott, hogy Zaglyoba urat csodálja és a fiatalabbak csókolgatni jöttek utazó köpenyének szárnyait. És aztán lecipelték a kocsikról a hordócskákat és kulacsokat s olyan gaudium következett, mely néha napokig tartott.

Mindenütt azt hitték, hogy mint követ az országgyűlésre utazik és mikor azt mondta, nem úgy áll a dolog, általános csodálkozás következett. De aztán kijelenté, hogy megbizását Domasevszki úrra ruházta, hogy a fiatalabbak is részt vegyenek a közügyekben. Némelyeknek megmondta utazásának valódi okát is; míg másokat, ha kérdezték őt, e szavakkal rázott le nyakáról:

- Lássátok, gyermekkorom óta hozzá vagyok szokva a háborúhoz s így öreg napjaimban szeretnék Dorosenkóval megmérkőzni.

Ily szavak után még jobban bámulták őt. Azért senki se becsülte kevesebbre, hogy nem mint követ utazott, mivel tudták, hogy a semlegesek közt olyan férfiak voltak, akik többet tehettek, mint maguk a követek. Azonkívül azt gondolta minden szenátor, még a legkiválóbb is, hogy a

választás néhány hónap mulva meglesz és akkor minden férfiú, aki ilyen hírnévnek örvend a lovagok közt, megbecsülhetetlen súlylyal fog birni.

És megölelték Zaglyoba urat és levette előtte kalapját az előkelő és a közember. Podlaszki úr három napig megvendégelte őt; a Pacék, akiket Kalusinban talált, a tenyerükön hordozták.

Sokan titokban jelentékeny ajándékokat: pálinkát, bort, sőt értékesen kivert szekrénykéket, kardokat és pisztolyokat tétettek kasos kocsijába.

Igy Zaglyoba úr cselédségének is jó dolga volt, de ő saját elhatározása és igérete ellenére oly lassan utazott, hogy csak a harmadik héten érkezett Minyszkbe.

Ezért aztán nem is tartott Minyszkben pihenőt. Mikor a piactérre ért, olyan nagy és szép kastélyt látott, amilyent útközben sehol se talált: az udvari emberek pompás ruhákban, egy fél ezred ugyan csak gyalog, mivel a választó országgyűlésre tilos volt fegyveresen menni, de oly takarosan voltak, hogy a svéd királynak se lehetett csinosabb gárdája; egész sereg aranyozott hintó gyékényekkel és takarókkal, hogy a fogadókat útközben megszállják, szekerek eleséges ládákkal és élelmi szerekkel, azonkívül csaknem teljesen külföldi cselédség, úgy hogy az egész csoportban alig egy beszélt érthető nyelven.

Végre Zaglyoba úr a cselédség közt egy lengyel ruhájút vett észre, megállíttatá tehát kocsiját és a jó pihenőről biztos levén, már kidugta egyik lábát kasos kocsijából és mondá:

- Kié az a szép úri ház, amelynél a királynak se lehet szebb?

- Kié lehetne - felelé a szolga - ha nem a mi urunké, Litvánia herceg-istállómesteréé.

- Kié? - ismétlé Zaglyoba.

- Hát siket? Radzivilly Boguszláv hercegé, aki az országgyűlésre utazik, de - adja Isten! - a választás után választó lesz.

Zaglyoba gyorsan visszahúzta lábát a kocsiba.

- Tovább - kiáltá a kocsisnak. - Itt nincs mit keresnünk!

És egész testében a fölháborodástól reszketve, tovább utazott.

- Nagy Isten! - mondá - kifürkészhetetlenek a Te utaid, és ha nem hasítod szét egyetlen pillantásoddal ennek az árulónak a fejét, bizonynyal rejtett szándékaid vannak, melyeket az ész föl nem foghat, habár, a dolgokat emberileg tekintve, az ilyen fölfuvalkodott fickónak méltó büntetés illik. De rosszul folyik a dolog ebben a pompás köztársaságban, ha ilyen becstelen és lelkiismeretlen latrok nemcsak büntetlenül lótnak-futnak, hanem biztosságban és teljes hatalommal utazgatnak, bah! még fő-főhivatalokat is viselnek. Ó, bizonyosan tönkre megyünk, mert melyik országban, melyik más államban történhetnének ilyen dolgok? Jó király volt Joannes Casimirus, de sokat megbocsátott és hozzá szoktatta a rosszakat ahhoz, hogy büntetlenségükben és biztosságukban elbizakodjanak. De ez nem csupán az ő hibája. Ime, a nemzetből is egészen eltünt a polgári lelkiismeret és az erény iránti kötelesség. Pfuj! pfuj! ő országgyűlési követ! Az ő semmirevaló kezébe teszik le a polgárok a haza épségét és biztosságát, ugyanabba a kézbe, mellyel szétszaggatta és svéd bilincsekbe verte! Tönkre megyünk, másképp nem lehet! Még majd királynak is megválasztják... Nos igen! ilyen népnél minden lehetséges. Ő követ! Istenemre! Nem mondja-e a törvény határozottan, hogy nem lehet országgyűlési követ az, aki valamely idegen országban hivatalt visel, ő pedig nagybátyjánál, a porosz választófejedelemnél általános helytartó! Aha! várj csak, megcsiptelek. Mire valók a választói vizsgálatok? Ha nem juthatok a terembe és csak mint hallgató a karzatra mehetek, de ezt a tárgyat meg nem beszélem, változzak ürüvé és kocsisom legyen a vágó! Majd csak akadnak néhányan az országgyűlési követek közt, akik támogatni fognak. Nem tudom, áruló, vajjon veled, a hatalmassal, végezek-e, és vajjon eltávolíthatlak-e az

országgyűlésről, de az bizonyos, hogy a választásnál nem lesz - hasznodra! És a szegény Mihálynak várnia kell reám, mivel ez a tett pro publico bono fog szolgálni.

Igy okoskodott Zaglyoba úr és fogadást tett, hogy ezt a választói vizsgálatot komolyan kezébe veszi és titokban mellette korteskedik a követek között. Ez okból már gyorsabban hajtatott Minyszkből Varsóba, mivel attól tartott, hogy későn érkezik a választógyűlés megnyitására.

De még meglehetősen korán érkezett. Az országgyűlési követek és idegenek száma oly nagy volt, hogy se Varsóban, se Praga külvárosban, sem a város közelében nem volt fogadó található; bajos volt más valakinél is megszállni, mivel majdnem minden szoba el volt már foglalva. Zaglyoba úr az első éjszakát Fuker boltjában töltötte és az még csak megjárta; de másnap reggel, mikor kasos kocsijában egészen kijózanodott, maga se tudta, mitévő legyen.

- Istenem! Istenem! - mondá és elhagyta őt humora, miközben körülnézett a krakói külvárosban, amelyen éppen áthajtatott - ott vannak a bernardinusok és ott vannak a Kazanovszki-palota romjai! Hálátlan város! Saját véremmel és fáradsággal kellett az ellenségtől elragadnom és most fukarkodik egy zugocskával is ősz fejem számára.

A város azonban éppen nem fukarkodott a zuggal ősz feje számára, hanem egyszerűen nem rendelkezett vele. Egyébként szerencsés csillagzat ragyogott Zaglyobára, mivel alig ért a Koniecpolszkiak palotája közelébe, mikor oldalvást egy hang azt kiáltá a kocsisnak:

- Megállj!

A cseléd megállítá a lovakat; ekkor egy ismeretlen nemes ragyogó ábrázattal lépett a kocsihoz és kiáltá:

- Zaglyoba úr! Nem ismer meg engem?

Zaglyoba úr mintegy harminc éves férfit látott maga előtt, fején hiúzbőrből készült kalpaggal, mely tollakkal volt diszítve, mi katonai szolgálatának kétségtelen jele volt, mákszinű mentébe és aranyöves, sötétvörös dolmányba öltözve. Az ismeretlennek arca rendkívül szép volt, arca szine halovány, itt-ott vihartól barnítva. Epedő, elgondolkozó kék szeme és rendkívül szabályos, egy férfiúnál csaknem túlságos szép arcvonásai voltak; a lengyel ruha ellenére hosszú hajat és külföldi módra nyírt szakállt viselt. Oda ment a kocsihoz, kitárta karját és habár Zaglyoba úr nem emlékezett rögtön reá, mégis előre hajolt és átölelte nyakát.

Barátságosan összeölelkeztek, néha-néha kissé visszatolta egyik a másikat, hogy jobban megnézhessék egymást; végre Zaglyoba így szólt:

- Bocsásson meg, de nem emlékszem...

- Haszling-Ketling!

- Az Istenért! Az arc ismerős volt, de a ruha egészen megváltoztatta kegyelmedet, mivel azelőtt mindig lovasdolmányban láttam. Tehát már lengyelesen öltözködik?

- Mivel ezt a köztársaságot, mely engem, hontalant, mikor még gyermek voltam, keblére vont és felőlem gazdagon gondoskodott, anyámmá tettem és más anyát többé nem akarok. Hát nem tudja kegyelmed, hogy a háború után honfiúsítást nyertem?

- Akkor kedves ujságot mond nekem! Tehát jól ment a dolga?

- Igen, ebben, valamint más tekintetben is, mivel Kurlandban, a zsmudzsi határon egy embert, egy névrokont találtam, ki örökbe fogadott, cimerét reám ruházta és birtokkal ajándékozott meg. Szvientában lakik Kurlandban, de itt is van birtoka, Skudy, melyet átengedett nekem.

- Áldja meg az Isten! Tehát abba hagyta a katonai mesterséget?

- Ha valami történik, föltétlenül újra jelentkezem. Azért bérbe is adtam azt a birtokocskát és itt csak alkalomra várakozom.

- Ezt nevezem lovagiasságnak! Egészen úgy, mint én, mikor fiatal voltam, habár még most is van velő csontjaimban! Mit csinálsz itt Varsóban?

- Országgyűlési követ vagyok.

- Az Úr sebeire! Akkor testestől-lelkestől lengyel vagy!

A fiatal lovag mosolygott.

- Igen, lelkestől is!

- Nős vagy-e?

Ketling sóhajtott.

- Nem!

- Csak még ez hiányzik neked. Megállj! várj csak! Vajjon emlékezetedben van-e még Billevics kisasszonyhoz való régi vonzalmad?

- Mivel tudomása van róla, habár azt hittem, az csak az én titkom, meg akarom vallani, hogy soha más új vonzalom...

- Verd ki a fejedből! Nemsokára egy kis Kmicicet ajándékoz a világnak. Ezt ki kell verned a fejedből! Mit használ a sóhajtás, ha más éli vele a világát. Az igazat megvallva, nevetséges is.

Ketling fölemelte álmadozó szemét.

- Csak azt mondtam, hogy még nem érzek új vonzalmat.

- Az majd megjő, ne félj! majd megházasítunk! Saját tapasztalatomból tudom, hogy a túlságos állhatatosság a szerelmi dolgokban csak gondságot okoz. Mivel a magam idejében oly állhatatos voltam, mint Troilus, egész sereg élvezetet, egész sereg jó alkalmat elszalasztottam és mennyit búslakodtam!

- Adjon az Isten mindenkinek olyan derült kedvet, mint aminőben kegyelmed megmaradt.

- Mivel mindig szerénységben éltem, azért nincs hasogatás a csontjaimban! Hol lakol; találtál-e födelet?

- Kényelmes házacskám van Mokotov felé, melyet a háború után építtettem.

- Akkor boldog vagy; én már tegnap óta hasztalan kocsikázom az egész városban.

- Istenemre! barátom! nem szabad visszautasítania, hogy nálam lakjék; hely van elég; az úri lakon kívül egy hátsó épület, kényelmes istálló. Ott cselédek és lovak födelet találnak.

- Te az égből pottyantál le számomra, Isten engem úgy segéljen!

Ketling fölszállt a kasos kocsiba és elindultak.

Útközben Zaglyoba elbeszélte neki azt a szerencsétlenséget, mely oly hirtelen érte Volyodyjovszki urat, és ő kezét tördelte barátjának sorsa fölött, mert eddigelé mit se tudott felőle.

- Ez a csapás annál érzékenyebb reám nézve - mondá végre - mivel kegyelmed valószinűleg nem tudta, hogy az utóbbi időben épp oly benső barátság keletkezett közöttünk. Az utolsó hadjáratokat Poroszországban, a várak ostromlását, melyekben csak még svéd őrségek voltak, együtt végeztük. Voltunk az Ukrainában és Lubomirszki úr ellen hadakoztunk, aztán ismét az Ukrainában, már az orosz vajdának halála után, Szobieszki koronamarsall alatt. Egy nyeregtakaró szolgált vánkosul, egy tálból ettünk; Kasztor és Polluxnak hívtak bennünket. És csak

akkor érkezett el a válás órája, mikor a Zsmudzsba, Borzobohata kisasszonyhoz utazott; ki gondolhatta volna, hogy legszebb reményei oly gyorsan eltünnek, mint a nyil a levegőben?

- Semmi sem állandó ebben a siralom völgyében - felelé Zaglyoba.

- Az állandó barátságon kívül... Most tanakodnunk kell és meg kell tudakolnunk, hol van jelenleg. Talán megtudhatunk valamit a koronamarsall úrtól, aki úgy szereti Volyodyjovszkit, mint a szeme fényét. Ha nem, itt találjuk a követeket minden vidékről. Lehetetlen, hogy ne hallott volna valaki valamit lovagunkról. Én teljes erőmből segítségére leszek kegyelmednek, sőt ami több, úgy, mintha magamról volna szó.

Ily beszélgetések közt végre Ketling úr házacskájához értek, mely, mint kitünt, egész udvarház volt. Belül a legszebb rend uralkodott és egész sereg drága, vásárolt és zsákmányolt holmi díszíté a helyiségeket. Kivált a fegyverek választéka volt kitünő. Zaglyoba úrnak kacagott a szive örömében, mikor ezt látta és mondá:

- Ó! hiszen kegyelmed húsz személyt elhelyezhetne! Szerencse reám nézve, hogy találkoztam. Chrapovicki Antal úr lakásába is odaköltözhettem volna, mert ismerősöm és barátom. Pacék is be akartak szállásolni, mivel párthíveket keresnek a Radzivillyek ellen, de én szivesebben maradok itt.

- A litvániai követek közt hallottam, - viszonzá Ketling - hogy ők, mivel most Litvániára kerül a sor, minden áron Chrapovicki urat akarják országgyűlési marsallá kinevezni.

- És jogosan. Ő derék ember és reálista, csak egy kissé jószivű. Előtte nincs drágább, mint az egyetértés; mindig azon igyekszik, hogy az embereket kibékítse, és az nem ér semmit. De! mondd meg őszintén, mid neked Radzivilly Boguszláv?

- Azóta, hogy Kmicic urat tatárjaim Varsónál elfogták - semmi. Fölmondtam neki a szolgálatot és azóta nem is igyekeztem vissza, mert habár befolyásos úr, mégis rossz és hamis ember. Eléggé megfigyeltem őt, mikor Tauroggenban annak a földöntúli lénynek erénye után leselkedett.

- Melyik földöntúli lényé után? Ember, mit beszélsz? Ő is agyagból van és mint bármely edény, cserepekké törhet. - De erről elég!

E szavaknál Zaglyoba úr oly piros lett haragjában, hogy a szeme is kidülledt.

- Képzeld, az a gazember országgyűlési követ!

- Kicsoda? - mondá Ketling álmélkodva, a kinek gondolatai még Olenykánál időztek.

- Radzivilly Boguszláv! De a választói vizsgálatok! Mire valók a választói vizsgálatok!? Hallod-e! te országgyűlési követ vagy, te szóba hozhatod ezt a tárgyat, én majd a karzatról erélyesen szekundálok neked, ne félj semmit! A törvény a mi részünkön van, és ha a törvényhez akarnak nyúlni, a választási tanúk között olyan ártatlan kis zenebonát lehet támasztani, hogy nem múlik el vér nélkül.

- Ó, ne tegye azt, az irgalmas Istenre! a tárgyat szóba hozom, mert igaza van, de Isten őrizzen bennünket az országgyűlés megzavarásától.

- Elmegyek Chrapovickihoz is, jóllehet az mindent nagyon lanyhán vesz, mert tőle, mint jövendő marsalltól, sok függ. Fölbujtogatom Pacékat. Legalább nyilvánosan emlékezetbe idézzük minden gyalázatos tetteit. Hiszen útközben hallottam, ez a gazember arra gondol, hogy a koronát megszerezze!

- Akkor a nemzetnek közel kellene lennie végéhez és nem érdemelné meg, hogy létezzék, ha ilyenek lennének királyai - viszonzá Ketling. - De most pihenjen és később vagy máskor elmegyünk a koronamarsall úrhoz és barátunk felől kérdezősködünk.

NEGYEDIK FEJEZET.

Néhány nappal később megnyilt a választó országgyűlés és amint Ketling előre látta, Chrapovicki úrra, akkoriban szmolenszki alkamarásra és később vitebszki vajdára bizták a marsallbotot. Mivel csak a választási határidő megállapításáról és a felsőbb választókáptalan beigtatásáról volt szó, és a különböző pártok cselszövései ez ügyekben nem találtak megfelelő teret, úgy látszott, hogy az országgyűlés nyugodt lefolyású lesz. Csak eleintén, a választási vizsgálatok folytán volt egy kis vihar, mert mikor Ketling országgyűlési követ a bialai titkár úr és kartársa, Radzivilly Boguszláv herceg megválasztásának érvényességét kétségbe vonta, a semlegesek közepéből egy erővel teljes hang tüstént fölkiáltott: «Áruló! külföldi tisztviselő!» Ehhez a hanghoz mások csatlakoztak, sőt néhány országgyűlési képviselő is odasietett, s az országgyűlés hirtelen két pártra szakadt, melyek közül az egyik a bialai követeket el akarta távolítani, a másik pedig megválasztásukat érvényesnek akarta elismerni. Végre megegyeztek egy határozatban, mely az ügyet hallgatással mellőzte és a választást elismerte. Ez mindazonáltal érzékeny csapás volt a herceg-istállómesterre nézve, mert már az a körülmény, hogy megvizsgálták, vajjon a herceg méltó-e arra, miképp a kamarában helyet foglaljon, már az maga, hogy összes árulásait a svéd háború idejéből a nyilvánosság emlékezetébe hozták - új szégyennel halmozta el őt a köztársaság szemében, és alapjában aláásta összes nagyravágyó terveit.

Ő ugyanis arra számított, hogy ha a különböző pártok egymással harcra kelnek, a választás könnyen egy belföldi nemesre eshetik.

A büszkeség és a hízelgők azt mondták neki, hogy ha ez az eset áll be, ez a belföldi nem lehet senki más, mint a legnagyobb lángészszel megáldott, a leghatalmasabb, a legelőkelőbb családból származó, más szóval - ő maga.

A dolgokat tehát, míg a kellő időpont el nem érkezett, titokban tartotta, de hálóit Litvániában már kivetette és éppen most kezdte a hurkokat Varsóban elhelyezni, mikor hirtelen azt látta, hogy munkáját mindjárt kezdetben tönkre tették és olyan nagy lyukat csináltak hálóján, hogy a halak könnyű szerrel kisikolhattak. A döntés egész ideje alatt fogát csikorgatta, és mivel Ketlingen nem állhatott boszút, aki országgyűlési követ volt, jutalmat tűzött ki embereinek, ha megmutathatják neki azt a hallgatót, aki Ketling indítványa után legelőször kiáltotta: «áruló és idegen!»

Zaglyoba úr sokkal ismeretesebb volt, hogysem neve sokáig titokban maradhatott volna. Egyébiránt nem is igen titkolta. És a herceg még nagyobb dühbe jött, de nem kevéssé meg is ijedt, mikor hallotta, hogy olyan népszerű férfi áll vele szemben, akit nem lehetett egykönnyen eltiporni.

Zaglyoba úr is ismerte hatalmát, mivel mikor eleintén fenyegetések hangzottak, egy nagyobb nemesi gyülekezetben azt mondta:

- Nem tudom, hasznára válhatnék-e valakinek, ha hajam szála meggörbülne. A választás küszöbön van és ha százezer baráti kard kerül össze, könnyen a vágások özöne zúdulhat le...

Ezek a szavak a herceghez is elhatottak, és ő ajkait rágta és megvetőleg mosolygott, de lelkében mégis azt gondolta, hogy Zaglyoba úrnak igaza van.

Szándékai az öreg lovag iránt másnap nyilván már mások voltak, mert mikor egy napon a herceg-tálnokmester ebédjén valaki róla beszélt, így szólt Boguszláv:

- Ez a nemes ember nincs jóakarattal irántam, mint hallom, de annyira szeretem a lovagias férfiakat, hogy még akkor se szünném meg iránta jóindulattal viseltetni, ha továbbra is ártani akarna nekem.

És egy hét mulva ugyanezt ismételte Zaglyoba úr szemében is, mikor Szobieszki nagyhetman úrnál találkoztak.

Zaglyoba úr szive, habár arcvonásai nyugodtak és bátrak maradtak, mégis dobogni kezdett a herceg láttára, hiszen még mindig messze terjedő hatalommal birt és valóságos emberevő volt, akitől mindnyájan féltek. A herceg pedig az egész ebéd alatt vele beszélgetett:

- Tisztelt Zaglyoba úr, már hallottam, hogy kegyelmed, habár nem is országgyűlési követ, ártatlanul el akar távolítani az országgyűlésről. De én azt keresztény módon megbocsátom, és ha valaha szüksége lesz reá, nem tagadom meg segítségemet.

- Én szigorúan az alkotmányhoz ragaszkodtam - felelé Zaglyoba - amit egy nemesnek tennie kötelessége; quod attinet protekciót, az én koromban bizonynyal az isteni áll legközelebb, mivel kilencven felé járok.

- Szép kor, ha olyan erényes volt, mint amilyen hosszú, amin egyébiránt, becsületemre, nem akarok kételkedni.

- A hazának és uramnak szolgáltam és soha se kerestem idegen isteneket.

A herceg összeráncolta homlokát:

- Kegyelmed ellenem is szolgált, tudom. De most legyen béke közöttünk. Felejtsünk mindent, még azt is, hogy idegen, családi gyülöletet szított contra me. Azzal az ellenséggel még leszámolok, de kegyelmednek kezet nyujtok és fölajánlom barátságomat.

- Én csak egyszerű ember vagyok és az ilyen barátság túlságos magas nekem. Előbb föl kellene másznom hozzá, vagy a magasba kellene ugranom, ami pedig nehezemre esik az én koromban. Ha pedig hercegséged a barátommal, Kmicic úrral való leszámolásról beszél, szivemből azt tanácsolom, hogy ezzel a számítással hagyjon föl.

- Ej, miért? - kérdé a herceg.

- Mivel a számolásnak sokféle fajtája van. Lássa, habár Kmicic úrnak igen szép vagyona van, hercegségedhez képest mégis csak légy, azért Kmicic az osztásba nem fog beleegyezni; a szorzással majd csak ő maga foglalkozik; kivonást nem enged semmiből, legfölebb összeadhatna valamit, és nem tudom, vajjon hercegséged arra kiváncsi-e.

Jóllehet Boguszláv nem volt gyakorlatlan a vitatkozásban, Zaglyoba úr fejtegetései vagy merészsége oly álmélkodásra indították, hogy nyelve megdermedt a szájában. A jelenlevők majd megpukkadtak nevettükben és Szobieszki úr harsogó kacagás közt mondá:

- Ez vén bajvívó! Oda tud vágni a karddal, de a nyelv élességével is tud játszani! Okosabb lesz őt békében hagyni.

Boguszláv, aki belátta, hogy engesztelhetetlen ellenfélre akadt, nem is igyekezett többé Zaglyoba urat a maga részére megnyerni; mással kezdett beszélgetni és csak néha-néha vetett mérges pillantásokat az öreg lovagra az asztalon túl.

De Szobieszki hetman úr nagyon jókedvű volt és tovább beszélt:

- Kegyelmed mester, bátyám uram, igazi mester! Talált-e már párjára ebben a köztársaságban?

- A karddal - felelé Zaglyoba, kinek inyére volt ez a hizelgés - Volyodyjovszki fölér velem. De Kmicic se rossz tanítványom..

E szavaknál félszemmel Boguszlávra pillantott, de ez úgy tett, mintha semmit se hallana és élénken tovább beszélgetett szomszédjával.

- Bah! - mondá a hetman. - Volyodyjovszkit többször láttam munkában, és jót állnék értte, ha az egész kereszténység sorsáról volna is szó. Kár, hogy az ilyen katonát mintha villám sujtotta volna.

- Mi történt vele? - kérdé Szarbievszki, a ciechanovi kardhordó.

- Kedves menyasszonya útközben meghalt Csensztochovában - felelé Zaglyoba - és az a legrosszabb, hogy nem tudhatom meg sehol, hol van jelenleg.

- Az Istenért! - kiáltá erre Varsycki úr, a krakói várnagy. - Hiszen útközben találkoztam vele, mikor Varsóba jöttem. Ő is ide jött és megvallotta, hogy betelt a világgal és hiúságaival, és a Mons Regiusra[2] megy, hogy imádság és áhitat közt fejezze be bús életét.

Zaglyoba kezével hajának maradványába kapott.

- Kamalduli barát lett belőle, Isten engem úgy segéljen! - kiáltá a legnagyobb kétségbeeséssel.

A várnagy úr közleménye mindenkire nagy hatást gyakorolt. Szobieszki úr, ki szerette a vitéz katonákat és ő maga legjobban tudta, mily szüksége van a hazának ilyenekre, nagyon elbúsult és mondá:

- Az emberi szabad akarat és Isten dicsősége ellen nem szabad cselekedni, de kár és nehezemre esik az urak előtt eltitkolnom, hogy fáj. Lovag volt a Jeremiás herceg iskolájából, kiváló volt minden ellenséggel szemben, de kivált a horda és a csőcselék ellen páratlan volt. Kevés ilyen mester van az apró csatározásokban, a pusztában, legfölebb még Pivó úr a kozákok közt és Ruscsyc úr a hadseregben; de ezek se hasonlíthatók Volyodyjovszkihoz.

- Szerencse, hogy az idők valamivel nyugodtabbak - viszonzá a ciechanovi kardhordó - és hogy a pogányok híven megtartják a szerződéseket, melyeket jótevőm legyőzhetetlen kardja csikart ki tőlök.

Itt a kardhordó meghajtá magát Szobieszki úr előtt, ez pedig szivében örült a nyilvános dicséretnek és felelé:

- Első sorban Isten jósága volt az, mely megengedte, hogy a köztársaság küszöbén álljak és az ellenség baját ellássam, másodikban pedig jó katonáimnak mindig kész elszántsága. Tudom, hogy a kán örömest megtartaná a szerződéseket, de a Krimben mozgalom van maga a kán ellen is és a bialyogrodi horda megtagadja neki az engedelmességet. Éppen most kaptam hireket, hogy ott a moldvai határon felhők húzódnak össze és csetepaték támadhatnak: kémeket is küldöttem, de kevés katonaságom van. Ha egy csapatot küldök oda, kevés lesz a másik oldalon. Éppen tapasztalt emberek nélkül szűkölködöm, kik ismerik a hordák harci szokásait és azért siratom annyira Volyodyjovszkit.

Ekkor Zaglyoba elvette a halántékáról öklét, melylyel fejét összeszorította és hangosan kiáltá:

- De nem szabad kamaldulivá lennie, még akkor se, ha erőszakkal kell a Mons Regiusra mennem s onnét elhurcolnom! Istenemre! holnap elmegyek hozzá, szavaim talán megnyerik őt, ha pedig nem, elmegyek a hercegprimáshoz, a kamalduliak generálisához! És ha Rómába kell is utaznom, megteszem. Nem akarom kisebbíteni Isten dicsőségét, de miféle kamalduli lehet ő belőle, hiszen egyetlen-egy szőrszál se nő az állán. Olyan csupasz, mint a tenyerem! Oly igaz, mint hogy az Istent szeretem! Egész életében nem tudná a misét énekelni és ha énekelnie kellene, az egerek mind elszöknének a kolostorból, mivel azt hinnék, hogy a kandúr nyivákol és lakodalmat tart. Engedjetek meg, urak, hogy így kimondom azt, amit a fájdalom ád nyelvemre! Ha fiam volna, nem szeretném jobban, mint ezt a fiút szeretem. Isten óvja őt!

[2] Mons Regius, magaslat Varsó mellett, melyen a kamalduli barátok kolostora áll.

Isten óvja őt! Ha még legalább bernardinus lett volna, de kamalduli! Abból nem lesz semmi, oly igaz, mint hogy elevenen itt ülök! Mindjárt holnap elmegyek a hercegprimáshoz, adjon levelet a perjelhez.

- De hiszen a fogadalmat még nem tehette le - veté közbe a marsall úr - de ne erőltesse őt, hogy meg ne tántorodjék és avval is számolnia kell, vajjon nem Isten akarata nyilvánul-e szándékában?

- Isten akarata? Isten akarata nem hirtelen támad, mint már régi közmondásunk tartja, ami hirtelen jő, az ördögtől jő. Ha Isten akarata lett volna, már régen valami hajlamot veszek észre benne, de ő nem volt pap, hanem dragonyos. Ha teljes elméjének birtokában, nyugodtan és megfontolással érlelt volna meg ilyen elhatározást, nem szóltam volna semmit; de Isten akarata nem támad az emberre a kétségbeesésben, mint a halászsólyom a makkrécére. Nem akarom őt erőltetni. Mielőtt hozzá megyek, meggondolom, mit akarok neki mondani, hogy el ne ijeszszem őt; de bízom Istenben! A derék katona mindig jobban bízott az én eszemben, mint a magáéban; azt hiszem, most is úgy tesz, különben egészen meg kellett volna változnia.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Zaglyoba úr másnap meghúzta a Mons Regius kolostorkapujának csengetyűjét, miután ellátta magát a hercegprímás leveleivel és az egész tervet kifőzte Ketlinggel. Szive hatalmasan dobogott arra a gondolatra, miképp fogadja őt Volyodyjovszki és habár előbb jól meggondolta, mit fog mondani, mégis belátta, hogy sok függ attól, miképp fogadja őt. Ezzel a gondolattal foglalkozva, másodszor is meghúzta a csengetyűt, és mikor a kulcs a zárban csikorgott és a kapu kissé kinyilt, gyorsan, sőt kissé erőszakosan nyomult be rajta és így szólt a fiatal baráthoz, ki zavartan állt ott:

- Tudom, hogy különös engedélylyel kell birni arra, hogy ide belépjek, de levelem van a hercegérsek úrtól, melyet sziveskedjék, carissime frater, a perjel úrnak átadni.

- Akarata szerint fog történni - felelé a kapus és meghajtá magát a primás úr pecsétjének láttára.

Így szólván, meghúzta a szíjjat, mely a kopogtatóra volt erősítve és kétszer megütötte, hogy valakit előhívjon, mivel nem volt joga a kaputól való távozásra. A harang szavára egy második barát jelent meg, átvette a levelet és szótlanul távozott, Zaglyoba úr pedig a padra tette a batyut, melyet magával hozott, aztán leült és hangosan pihegni kezdett.

- Fráter - mondá végre - mióta van a kolostorban?

- Ötödik éve - felelé a kapus.

- Olyan fiatal és már ötödik esztendeje! Akkor már késő volna, ha kedve támadna is elmenni! És bizonynyal sokszor vágyódást kell éreznie a világ után, mert, barátocskám, az egyik háború után, a másik az életörömek után, a harmadik az asszonyok után vágyódik...

- Apage! - mondá a barát és jámborul keresztet vetett magára.

- Hogyan? Hát soha se jött kisértés reá? - ismétlé Zaglyoba.

A barát pedig bizalmatlanul nézett az érsek küldöttére, aki ilyen különös beszédeket folytatott és viszonzá:

- Aki mögött ez az ajtó bezárul, nem megy ki többé.

- Azt még majd meglátjuk! Mi történik Volyodyjovszki úrral? Egészséges-e?

- Itt nincs senki, akit úgy hívnak.

- Mihály testvér? - kérdé Zaglyoba úr próbaképpen. - A korábbi dragonyos kapitány, aki minapában lépett be ide?

- Azt György testvérnek hívjuk, de eddig még nem tett fogadalmat és a határidő előtt nem is tehet.

- És bizonynyal nem is tesz, mert nem hiszi fráter, micsoda szoknyahős volt az! Az összes kolo... akarom mondani, az egész hadsereg összes ezredeinél nem volt másik, aki az asszonyi erényeknek olyan ellensége volt, mint ő...

- Nem illik ilyeneket hallgatnom - viszonzá a barát fokozódó bámulattal és rosszalással.

- Hallja, fráter. Nem tudom, hol szoktak kegyelmetek fogadni, de ha itt, akkor azt tanácsolom, hogy inkább távozzék, ha György testvér jön, menjen oda a kapu melletti szobába, mivel mi itt nagyon világias dolgokról fogunk beszélni.

- Inkább mindjárt elmegyek - mondá a barát.

Eközben Volyodyjovszki, vagy helyesebben György testvér megjelent, de Zaglyoba nem ismerte föl a közeledőt, mivel Mihály úr nagyon megváltozott.

Először is a hosszú, fehér barátcsuhában nagyobbnak tünt föl, mint a dragonyos dolmányban; másodszor bajuszának vége, mely azelőtt fölfelé meredt, le volt konyulva és szakállát, mely két, fél ujjnyinál nem hosszabb sárga szőrcsomót képezett, meghagyta; végre sovány és elkényszeredett lőn és szeme elveszté régi fényét. Lassan, kezét a csuha alatt mellén tartva és fejét lehorgasztva közeledett.

Zaglyoba nem ismerte meg őt és azt gondolta, hogy maga a perjel jön, azért fölállt és így kezdé:

- Laudetur...

Hirtelen jobban oda nézett, kitárta karját és kiáltá:

- Mihály úr! Mihály úr!

György testvér megölelteté magát, valami zokogáshoz hasonló rázkódtatá meg őt, de szeme száraz maradt. Zaglyoba sokáig ölelve tartá őt, végre így szólt:

- Nemcsak te sirattad meg szerencsétlenségedet. Megsirattam én, megsiratták a Szkrzetuszkiék és Kmicicék is. Vigasztaljon, jutalmazzon meg az irgalom Atyja!... Jól tetted, hogy egyidőre ezeket a falakat választottad pihenő helyül. Nincs jobb a szerencsétlenségben, mint az ima és jámbor elmélkedés. Jer, hadd öleljelek meg még egyszer! Alig láthatlak könnyeimtől!

És Zaglyoba úr Volyodyjovszki látásától meghatva, csakugyan sírt, végre folytatá:

- Megbocsáss, hogy megzavartam elmélkedésedet, de nem tehettem egyebet, és magad is igazat adsz nekem, ha fölhozom okaimat! Hej, Mihály! sok jót és rosszat éltünk át együtt! Találtál-e vigaszt e rácsozat mögött?

- Találtam - felelé Mihály úr - ama szavakban, melyeket itt minden nap hallok és melyeket halálomig akarok ismételni: memento mori. Halálomban van vigaszom.

- Hm! a halált könnyebb megtalálni a csatatéren, mint a kolostorban, ahol az élet úgy elnyulik, mintha a fonalat lassan gombolyítanák le az orsóról.

- Itt nincs élet, mivel nincsenek földi dolgok és mielőtt a lélek a testet elhagyja, már úgy él, mint a másvilágon.

- Ha így van, akkor nem akarom többé azt mondani neked, hogy a bialyogrodi horda nagy erővel vonul ki a köztársaság ellen, mert mit törődöl te még azzal?

Mihály úr hirtelen félre húzta száját és jobbjával önkénytelenül baloldalához kapott, de mivel nem találta ott a szablyát, mindkét kezét tüstént visszahúzta a csuha alá, lehorgasztá fejét és mondá:

- Memento mori!

- Helyes, helyes! - mondá Zaglyoba és türelmetlenül kacsintott ép félszemével. - Még tegnap azt mondta Szobieszki hetman úr: «Legalább ebben az egy háborúban szolgált volna velem Volyodyjovszki, aztán mehetett volna akármelyik kolostorba, Isten ezért nem haragszik meg, ellenkezőleg, ilyen ember annál nagyobb érdemet szerez.» De nem csodálom, hogy saját megnyugtatásodat többre becsülöd a haza boldogságánál, mivel: prima charitas ab ego.

Hosszú szünet következett, csak Mihály úr bajuszának a vége igyekezett fölfelé és gyorsan és könnyen mozogni kezdett.

- Nem tetted még le a fogadalmat - kérdé végre Zaglyoba - és kiléphetsz bármely pillanatban?

- Még nem vagyok szerzetes, Isten kegyelmére vártam és arra, hogy minden földi fájdalomra vonatkozó gondolat elhagyja lelkemet. De kegyelme rajtam van, a béke visszatér szivembe, kimehetek, de többé nem akarok, mert közeledik a határidő, melyben tiszta lelkiismerettel és földi vágytól menten, letehetem a fogadalmat.

- Nem akarlak attól eltántorítani, sőt ellenkezőleg, dicsérem elhatározásodat, jóllehet emlékszem, hogy mikor Szkrzetuszki annak idején szerzetes szándékozott lenni, mégis addig halogatta azt, míg a haza az ellenségek özönétől megszabadul. De tégy, amint tetszik. Igazán nem tartalak vissza, mivel annak idején magam is hivatást éreztem a szerzetesi életre. Sőt ötven évvel ezelőtt a noviciátust is megkezdtem: huncut legyek, ha hazudom! Nos! Isten másképp végzett... Csak azt az egyet mondom, Mihály, most ki kell jönnöd velem, ha csak néhány napra is.

- Miért lépjek ki? Hagyjon békével! - mondá Volyodyjovszki.

Zaglyoba a szeméhez húzta felöltőjének csücskét és zokogni kezdett.

- A magam számára - mondá szaggatott szavakkal - nem kérek menekvést, habár Radzivilly Boguszláv herceg bosszújával üldöz és gyilkosokat bérel föl ellenem és nekem, öreg embernek senkim sincs, aki védene és megoltalmazna... Azt gondoltam, te leszel! - De nem, nem!... Én mindig szeretlek téged, habár nem akartál is megismerni... Csak imádkozzál lelkemért, mivel nem menekülhetek meg Boguszláv kezétől!... Érjen el, aminek el kell érnie. De másik barátod, aki minden falat kenyeret megosztott veled, halálos ágyon fekszik; minden áron látni akar még téged, nálad nélkül nem akar meghalni, mivel vallomásokat kell tennie, melyektől lelkének nyugalma függ.

Mihály úr, ki már a Zaglyobát fenyegető veszélynek hirét is nagy részvéttel hallotta, most fölugrott, megragadta Zaglyoba karját és kérdé:

- Szkrzetuszki?

- Nem Szkrzetuszki, hanem Ketling!

- Az Istenért! mi történt vele?

- Védelmezésem alkalmával Boguszláv herceg embereinek lövése eltalálta őt és nem tudom, vajjon él-e még egy napig. Miattad jutottunk ilyen helyzetbe mindketten, Mihály, mivel csak azért siettünk Varsóba, hogy vigasztalást eszeljünk ki számodra. Jöjj ki legalább két napra és vigasztalj meg egy haldoklót. Később ismét visszajösz... és barát leszel... a primástól meghagyást hoztam a perjelnek, hogy semmi akadályt ne gördítsenek utadba... Csak siess, mert minden pillanat drága!

- Biz' Isten! - mondá Volyodyjovszki. - Mit hallok! Akadályokat itt nem gördíthetnek elém, mert csupán mintegy elmélkedés céljából vagyok itt... Biz' Isten! Egy haldokló kérése szent dolog! Teljesítenem kell azt!

- Halálos vétek is volna! - kiáltá Zaglyoba.

- Úgy van! Mindig és örökké ez az áruló Boguszláv!... De ha Ketlinget meg nem bosszúlom, soha nem akarok ide visszatérni... Majd megtalálom ezeket az udvari embereket, ezeket a fogdmegeket és majd meglékelem a fejöket... Nagy Isten! már halálra méltó gondolatok támadnak bennem! Memento mori!... Várjon csak kegyelmed, míg a régi ruhákat fölvettem, mivel a csuhában nem szabad kimenni a világba...

- Ime itt a ruha! - kiáltá Zaglyoba és a batyu után nyúlt, mely eddigelé a padon, mellette hevert. - Mindent előre láttam, mindent előkészítettem... Itt van a csizma, itt a vivótőr, itt a dolmány...

- Jöjjön a cellába - mondá a kis lovag sietősen.

És bementek, és mikor ismét megjelentek, nem egy fehér barát tipegett többé Zaglyoba úr mellett, hanem egy tiszt, magas szárú sárga csizmában, oldalán vivótőrrel és vállán a lefüggő fehér kardszíjjal. Zaglyoba kacsintott a szemével és mosolyra húzta a száját a kapus-testvér láttára, aki látható bosszúsággal arcán, kaput nyitott mindkettőjüknek.

A kolostortól nem messzire Zaglyoba úr kasos kocsija várt két szolgával: az egyik a bakon ült és a szép négyes fogat gyeplőjét tartotta, melyet Volyodyjovszki úr tüstént a hozzáértő szemével vizsgált meg; a másik a kocsi mellett állt, egyik kezében penészes üveggel, a másikban két pohárral.

- Mokotovig hosszú az út - mondá Zaglyoba - és Ketling ágyánál nagy fájdalom vár. Erősítsd meg magad, Mihály, hogy erőd legyen mindennek elviselésére, mivel nagyon lefogytál.

E szavaknál Zaglyoba kivette a legény kezéből az üveget és mind a két poharat megtölté máslással, mely olyan ó volt, hogy szinte megsűrűsödött az öregségtől.

- Méltó ital - mondá, letette a palackot a földre és fogta a poharat. - Ketling egészségére!

- Az ő egészségére! - ismétlé Volyodyjovszki. - Siessünk!

És egy hajtásra kiürítették.

- Siessünk! - ismétlé Zaglyoba. - Tölts, fickó! Szkrzetuszki egészségére! Siessünk!

Ismét egy hajtásra kiitták, mert valóban szükséges volt a sietség.

- Üljünk föl! - kiáltá Volyodyjovszki.

- És az én egészségemre nem iszol? - kérdé Zaglyoba panaszos hangon.

- Csak gyorsan!

És gyorsan kiitták. Zaglyoba egy hajtásra, habár mintegy félpint volt a pohárban, aztán anélkül, hogy megtörölné bajuszát, kiáltá:

- Hálátlan volnék, ha nem akarnék a te egészségedre inni! Tölts fickó!

- Köszönöm - viszonzá György testvér.

A palack feneke láthatóvá lőn, Zaglyoba megfogta a nyakánál és apró darabokra törte, mivel az üres ivóedények látása bántotta őt. Aztán fölültek és gyorsan elhajtattak.

A nemes ital csakhamar kellemes melegséggel tölté el ereiket és bátorsággal szivöket. György testvér arcát gyönge pirosság lepte el és tekintete újra visszanyerte régi frisseségét.

Önkénytelenül bajuszához kapott néha-néha kezével és kipödörte, úgy, hogy a hegye a szeméig ért. Aztán nagy kiváncsisággal kezdett körülnézni a vidéken, mintha először látná azt.

Zaglyoba hirtelen a térdére ütött kezével és nem törődve a világgal, fölkiáltott:

- Hoc! hoc! Azt hiszem, ha Ketling téged meglát, ismét egészséges lesz! Hoc! hoc!

Eközben megölelte Mihályt és minden erejéből magához szorította.

Volyodyjovszki nem akart neki adós maradni és a legszivesebben összeölelkeztek.

Egy darabig mélységes hallgatás közt hajtattak tova. Eközben föltüntek a külváros házikói az út mindkét oldalán.

E házikók előtt nagy sürgés-forgás volt. A polgárok egyik sorról a másikra mentek, a szolgák különféle szinekben, a katonák és a nemesség pompás öltözetekben.

- A választó országgyűlésre a nemesség nagy számmal jött össze - mondá Zaglyoba - mert ha sokan nincsenek is országgyűlési követnek választva, mégis ott akar lenni, hallani és látni akar. A házak, a fogadók, minden úgy zsúfolva van, hogy alig található egy szobácska és hogy mennyi nemes kisasszony ődöng az utcákon, azt, amondó vagyok, nem számlálhatod meg a szakállad haja szálán sem. És szépek a bestiák, úgy hogy az embernek néha kedve szottyan a kezével az oldalára ütni, mint a kakas a szárnyával és kukorékolni. Nézd csak, nézd csak ott azt a fekete szeműt, aki után a hajdú azt a prémes zöld mentét viszi; nem csupa báj-e? úgy-e?

Itt Zaglyoba oldalba bökte Volyodyjovszkit, aki fölpillantott, megpödörte bajuszát és kerekre nyitotta szemét, de tüstént elszégyelte magát, lesüté fejét és rövid hallgatás után így szólt:

- Memento mori!

És Zaglyoba újfent megölelte őt.

- Per amicitiam nostram, oly igaz, minthogy engem szeretsz, oly igaz, minthogy engem becsülsz: házasodjál meg! Annyi derék leány van, házasodjál meg!

György testvér álmélkodva nézett barátjára. Lehetetlen volt, hogy Zaglyoba úr ittas legyen, mert elég gyakran ivott háromszor annyit is anélkül, hogy következései láthatók lettek volna, tehát bizonynyal a meghatottságtól beszélt így. De minden efféle gondolat oly távol volt Mihály úrtól, hogy az első pillanatban az álmélkodás kerekedett a fölháborodás fölé.

De aztán szigorúan Zaglyoba szeme közé nézett és mondá:

- Kegyelmed talán kapatos?

- Teljes szivemből azt mondom: házasodjál meg!

Volyodyjovszki úr még szigorúbban reá nézett:

- Memento mori!

De Zaglyobát nem lehetett egykönnyen elijeszteni.

- Mihály, ha szeretsz, tedd meg a kedvemért, a kutyának való a te örökös «mementód». Ismétlem, úgy fogsz tenni, amint akarsz, de én azt gondolom: szolgáljon mindenki az Istennek azzal, amire teremtette, téged a vivótőrre teremtett, mert akaratát nyilvánította azzal, hogy ebben a mesterségben oly tökéletességre engedett jutni. És ha papot akart volna csinálni belőled, másforma észt ad neked és szivedet inkább a könyvekre és a latinra fordítja. Gondold meg azt is, hogy a mennyországban a szent lovagok nem kevesebb tiszteletben részesülnek, mint a szent barátok és hogy ők a pokoli ellenségek ellen kelnek harcra és Isten kezéből nyerik el jutalmukat, ha a zsákmányolt zászlókkal visszatérnek... Hogy mindez igaz, csak nem tagadod?

- Nem tagadom és tudom, hogy nehéz a kegyelmed eszével a harcot fölvenni; de kegyelmed se tagadhatja, hogy a bánatnak jobb a kolostorban élni, mint a világban.

- Eh! ha jobb, a bánatnak annál inkább kerülnie kell a kolostorokat. Bolond, aki a bánatot táplálja, ahelyett, hogy kiéheztetné, hogy annál hamarább meggebedjen!

Volyodyjovszki úr hirtelenében nem tudott válaszolni, tehát elnémult és csak egy idő mulva mondá epedő hangon:

- Ne emlékeztessen kegyelmed a házasságra, mert az ilyen emlékezés csak újra fájdalmat okoz! A régi kedv is odavan, eltünt a könnyekkel együtt és a korom sem arra való, hiszen már holdvilág kezd sütni a fejemen. Negyvenkét év és huszonöt tele harci fáradságokkal, biz' az nem tréfa, nem tréfa!

- Isten, ne büntesd őt ezért a káromkodásért! Negyvenkét év! Pfuj! Kétszer annyi van a hátamon és az embernek néha még kordában kell magát tartania, hogy ereiből a tüzet kirázza, mint a port a ruhából. Tiszteld annak az édes halottnak emlékét, Mihály! Jó voltál neki? és másoknak silány volnál? öreg volnál?

- Hagyja azt, kegyelmed, hagyja azt! - mondá Volyodyjovszki fájdalmas hangon.

És a könnyek szakálla közé folytak.

- Nem akarok több szót vesztegetni! - mondá Zaglyoba - de add lovagi szavadat arra, hogy akármi van is Ketlinggel, egy hónapig nálunk maradsz. Minden áron látnod kell Szkrzetuszkit is... Ha aztán ismét vissza akarsz térni a csuhához, senki se gátol meg benne.

- Szavamat adom! - mondá Mihály.

És tüstént valami másról kezdtek beszélni. Zaglyoba úr a választó országgyűlésről szólt, hogy miképp indította meg Boguszláv herceg ellen a vizsgálatot és Ketling kalandjáról. De hébe-hóba félbeszakítá az elbeszélést és gondolatokba merült, azonban vidám gondolatoknak kellett lenniök, mivel több izben a térdére ütött és ismételgeté:

- Hoc! hoc!

De minél közelebb értek Mokotovhoz, annál nagyobb lett a nyugtalanság, mely Zaglyoba úr arcán mutatkozott. Hirtelen Volyodyjovszkihoz fordult és mondá:

- Emlékszel-e? szavadat adtad, miképp bármi legyen is Ketlinggel, egy hónapig nálunk maradsz?

- Adtam és maradok - felelé Volyodyjovszki.

- Már itt van Ketling udvarháza is - kiáltá Zaglyoba. - Nagyon csinos lakás.

Aztán odakiáltá a kocsisnak:

- Durrogj Isten igazában! Ma ünnep van ebben a házban!

És hangos ostordurrogás hangzott a ház előtt. De még nem hajtott be a kasos kocsi a kapun, mikor néhány pajtás, Mihály úr ismerősei kirohantak a tornácról; voltak köztük régi katona-pajtások Chmielnicki korából és ifjabbak az utolsó katonai időkből, többi között Vaszilevszki úr és Novoviejszki úr, még ifjak ugyan, de tüzes lovagok, kik gyermekéveikben megszöktek az iskolából és néhány esztendő óta Volyodyjovszky úr alatt a katonai mesterséget gyakorolták. A kis lovag roppant szerette őket.

A régiebbek közül ott volt Orlik úr, a Novina-nemzetségből, arany koponyával, mivel egy svéd gránát egy darabot leszakított belőle, és továbbá Ruscsyc úr, a félvad pusztai lovag, a páratlan portyázó, akit hírnévre csak Volyodyjovszki múlt felül és néhány más. Mikor a két férfit a kocsiban meglátták, mindnyájan kiáltozni kezdtek:

- Ő az! ő az! Vicit Zaglyoba! Ő az!

És a kocsihoz rohantak és a kis lovagot karjukra vették, a tornácra vitték és ismételték:

- Isten hozott! éljen drága pajtásunk! Most itt vagy és nem eresztünk vissza! Vivat Volyodyjovszki, az első lovag, egész hadseregünk dísze! A pusztába velünk, testvér! A vad mezőkre! Ott majd elfújja a vihar bánatodat!

Csak a tornácon tették ismét a földre. Üdvözölte mindnyájukat, mivel ez a fogadás nagyon meghatotta őt és mindnyájukhoz kérdéseket kezdett intézni:

- Hogy van Ketling? Él-e még?

- Él! él! - felelék karban és a vén katonák bajusza hamiskás mosolyra húzódott. - Jöjj hozzá, mert ki nem állja tovább, olyan türelmetlenséggel vár.

- Látom, hogy nincs olyan közel a halálához, mint Zaglyoba úr mondta - jegyzé meg a kis lovag.

Eközben az előszobába és innét a nagy szobába léptek. A közepén terített asztal volt, az egyik sarokban egy tábori ágy, fehér lóbőrrel letakarva, melyen Ketling feküdt.

- Barátom! - mondá Volyodyjovszki úr és feléje sietett.

- Mihály! - kiáltá Ketling és mindkét lábbal talpra ugrott, mintha erejének teljes birtokában volna és megölelte a kis lovagot.

És olyan szivesen szorongatták egymást, hogy Ketling Volyodyjovszkit és Volyodyjovszki Ketlinget fölemelte.

- Azt parancsolták, hogy betegnek tétessem magamat - mondá a skót - hogy a haldoklót játszszam, de látásodra nem birtam kiállani! Olyan egészséges vagyok, mint a hal a vízben és nem történt semmi bajom. De arról volt szó, hogy kihozzunk a kolostorból... Megbocsáss, Mihály!... Ez a hadi csel szívből jött!

- A vad mezőkre velünk! - kiálták a lovagok ismét és érdes kezökkel a kardjukra ütöttek, úgy hogy dörgő zaj támadt a szobában.

De Mihály úr nagyon álmélkodott. Egy darabig hallgatott, aztán szemügyre vette valamennyit, kivált Zaglyoba úrra szögezte szemét és végre így szólt:

- Ó, ti árulók! Azt hittem, Ketling halálosan megsebesült!

- Hogyan, Mihály? - kiáltá Zaglyoba. - Bosszankodol rajta, hogy Ketling egészséges? Irigyled tőle az egészséget, vagy halálát kívánod? Hát annyira megkeményedett a szived, hogy inkább valamennyit a ravatalon látnád, Ketlinget és Orlik urat és Ruscsyc urat és ezeket a fiatalokat, bah! Szkrzetuszkit is és engem, engem is, aki úgy szeretlek, mint fiamat.

Itt Zaglyoba behúnyta szemét és még panaszosabban kiáltá:

- Mit ér az élet, kedves urak, ha nincs hála a világon és ilyen keményszivüség is lehet!

- Istenemre! - felelé Volyodyjovszki - nem kívánok nektek semmi rosszat, de nem tudtátok tisztelni fájdalmamat.

- Sajnálja tőlünk az életet! - ismétlé Zaglyoba.

- Ne beszéljen róla!

- Ő azt mondja, hogy nem tiszteljük fájdalmát, és milyen könnyzáporokat ontottunk szerencsétlen sorsa miatt, kedves uraim! Nemde! Istent hívom bizonyságul, legjobban szerettük volna fájdalmadat kardjainkon körülhordozni, mert barátoknak mindig így kell tenniök. De mivel szavadat adtad, hogy egy hónapig nálunk maradsz, legalább szeress bennünket ebben a hónapban, Mihály!

- Halálomig szeretni foglak benneteket! - viszonzá Volyodyjovszki.

Ekkor a beszélgetést egy új vendégnek érkezése szakította meg. A katonák, kik Volyodyjovszkival voltak elfoglalva, nem hallották, mikor ez a vendég megérkezett és csak most vették észre az ajtóban. Rendkívül nagy, pompás testállású és termetű férfiú volt, egy római cézár

arcával, telve hatalommal, de egyúttal királyi jósággal és nyájassággal. Egészen másképp festett, mint mindezek a katonák; sokkal nagyobb volt náluk, mint a madarak királya, a sas, a sólyom, az ölyv és a ráró mellett...

- A nagyhetman úr! - kiáltá Ketling és mint házigazda eléje ugrott, hogy üdvözölje őt.

- Szobieszki úr! - ismétlék a többiek.

Mindnyájan meghajtották fejöket tisztelettel teljes üdvözletül.

Volyodyjovszkit kivéve, mindnyájan tudták, hogy a hetman úr el fog jönni, mivel megigérte Ketlingnek, de azért megjelenése mégis oly hatalmas benyomást keltett, hogy egy darabig senki se merte száját kinyitni. Különös kegy is volt ez. De Szobieszki úr a katonákat mindenek fölött szerette, kivált azokat, kik vele a tatár hordák nyakát több izben megostorozták; családjának tekintette őket és azért elhatározta, hogy Volyodyjovszkit üdvözli, vigasztalja és végre e rendkívüli kegy által megtartja a hadsereg soraiban.

Azért, miután Ketlinget üdvözölte, mindjárt a kis lovag felé nyujtá kezét és mikor ez közelebb jött és átfogta térdét, megszorítá fejét kezével.

- Nos, öreg katona! - mondá - nos! Isten keze földre sujtott, de ismét fölemel majd és megvigasztal... Isten legyen veled! Ugy-e, nálunk maradsz?...

Mihály úr keblét zokogás rázkódtatá meg.

- Maradok! - mondá könnyezve.

- Jól van, olyanból, mint te vagy, soha se lehet elég! És most, öreg katonapajtás, gondoljunk azokra az időkre, mikor az orosz pusztákon sátorban ültünk és úgy étkeztünk. Itt jó közöttetek időzni! Frissen, házi gazda, frissen!

- Vivat Joannes dux! - kiáltá valamennyi hang.

A lakoma megkezdődött és sokáig tartott.

A következő napon a hetman úr egy nagyértékű spanyol almásszürkét küldött Volyodyjovszkinak.

HATODIK FEJEZET.

Ketling és Volyodyjovszki megigérték egymásnak, hogy mihelyt oda fejlődik a dolog, egymás oldalán lovagolnak, egy tűznél táboroznak és egy lópokrócon alszanak.

De eközben a véletlen már egy héttel az első viszontlátás után elválasztotta őket. Kurlandból egy küldött jött azzal a jelentéssel, hogy az a Haszling, aki a fiatal skótot örökbe fogadta és vagyonnal megajándékozta, hirtelen megbetegedett és fogadott fiát hamarosan óhajtja látni. A fiatal lovag nem gondolkozott sokáig; lóra ült és elvágtatott.

Elutazása előtt megkérte Zaglyoba urat és Volyodyjovszkit, hogy házát tekintsék a sajátjuknak és lakjanak benne addig, amíg nekik tetszik.

- Talán eljönnek Szkrzetuszkiék - mondá. - Ha a választás megkezdődik, legalább ő bizonyosan eljön; de ha háznépestől jönnének is, az egész család számára akadna hely. Nekem nincs rokonom és ha testvéreim volnának is, azok sem állnának közelebb hozzám, mint kegyelmetek.

Zaglyoba rendkívül megörült ennek a meghívásnak, mivel nagyon otthoniasan érezte magát Ketling házában, de Mihály úrnak is kapóra jött.

Szkrzetuszkiék ugyan nem jöttek, de helyettük Volyodyjovszki egyik nőtestvére, Makoviecki asztalnok úr felesége jelezte megérkezését. Küldötte a hetman udvarába jött, hogy tudakozódjék, vajjon tud-e valaki az udvari emberek közül valamit a kis lovag felől. Természetesen tüstént a Ketling-féle házba utasították.

Volyodyjovszki nagyon örvendett, mivel sok év mult el azóta, hogy az asztalnoknét nem látta és mivel megtudta, hogy jobb szállás hiányában a halászoknál egy nyomorult viskóban szállt meg, csakhamar oda sietett, hogy meghívja Ketling házába.

Már esteledett, mikor belépett hozzá, de azonnal megismerte őt habár két más nő volt vele a szobában, mivel az asztalnokné kis termetű és olyan gömbölyű volt, mint egy gombolyag gyapjú. Az is megismerte Mihályt; egymás karjába omoltak és sokáig nem találtak szavakat; Mihály a nő meleg könnyeit érezte arcán, és a nő az övéit; a másik két nő az egész idő alatt oly egyenest állt, mint a gyertya és nézte az üdvözletet.

Először Makoviecka[3] asszony jutott szóhoz és vékony, kissé sipító hangon kezdé:

- Mily sok esztendeje! mily sok esztendeje! Isten segítsen meg, édes bátyám! Mihelyt megérkezett szerencsétlenséged hire, azonnal útnak indultam hozzád. És férjem nem tartott vissza, mivel Budziak[4] felől vihar fenyeget... A bialyogrodi tatárokról is beszélnek. És az utak ismét hadseregektől fognak nyüzsögni, mivel a levegőben roppant madárcsapatokat látnak, ami minden betörés előtt meg szokott történni. Isten vigasztaljon meg, kedves testvérem! drágám! aranyosom! Férjemnek ide kell jönnie a választásra, s azt mondá nekem: fogd a lányokat és indulj előre. Mihályt - mondá - majd megvigasztalod bánatában, aztán a tatárok elől is - mondá - meg kell valahol oltalmazni fejünket, mivel az egész ország lángokban fog állani, és így egyik összevág a másikkal. Indulj - mondá - Varsóba, fogadj jó szállást, amíg idő van reá, hogy tisztességes ellátásunk legyen. Ő a kerületből az emberekkel kémszemlére indult. Katonaság kevés van az országban. Ez nálunk mindig így van. Kedves Mihályom! Jöjj az ablakhoz, hogy láthassam arcodat. Arcod beesett, de a szenvedésben nem is lehet másképp.

[3] A lengyelben a női tulajdonnevek *a*-ra, a férfiaké pedig *i*-re vagy *y*-ra végződnek.

[4] Budziak, Besszarábia déli része.

Az én uramnak könnyű azt mondani Oroszországban: keress szállást! Itt sehol sincs valami; egészen egyedül vagyunk ebben a kunyhóban. Alig kaptam három kötés szalmát az alváshoz.

- Kérlek, húgom!... - mondá a kis lovag.

De húga nem engedte szóhoz jutni és tovább beszélt, mint valami zakatoló malomkerék.

- Itt vettünk lakást, másutt nem kaptunk. A vendéglősökben nem igen lehet bízni, talán rossz emberek is. Igaz, négy cseléd van velünk, jó fickók és mi se vagyunk félénkek, mivel a mi vidékünkön a nőnek is lovagias szívvel kell birnia, mert különben nem lakhatnék ott. Nekem kardom is van, melyet mindig magammal viszek és Boriskánál két pisztoly van. Csak Krisztina nem szereti a fegyvereket... De mivel itt idegen városban vagyunk, jobb szeretnénk valami biztos szálláson lakni...

- Kérlek, húgom... - ismétlé Volyodyjovszki úr.

- És te hol lakol, Mihály? Segítened kell lakást keresni, mert te ismerős vagy Varsóban...

- A szállás kész számotokra - szakítá őt félbe Mihály úr - és pedig oly kitünő, hogy egy szenátor udvara se restelkedhetnék miatta. Barátomnál, Ketling kapitánynál lakom, és azonnal magammal viszlek...

- De gondold csak meg, hogy mi hárman vagyunk, és két szolga és négy cseléd. Istenemre! Még meg sem ismertettelek társaságommal!

Most nőtársaihoz fordult:

- Ti tudjátok, kicsoda ő, de ő nem tudja, kik vagytok ti; legalább a sötétben ismerkedjetek meg. Még a kemencét se fütötték be... Ez Drohojovszka Krisztina kisasszony és ez Jeziorkovszka Boriska kisasszony. A férjem a gyámjuk és ő kezeli birtokukat, nálunk laknak, mivel árvák. Ilyen fiatal leányok pedig nem lakhatnak egyedül.

Míg az asztalnokné beszélt, Volyodyjovszki katonásan meghajtá magát; a fiatal hölgyek ujjokkal megfogták ruhájukat, mind a ketten bókot csináltak, miközben Jeziorkovszka kisasszony, mint valami fiatal csikó, hátra vetette a fejét.

- Üljünk föl és menjünk! - mondá. - Velem lakik Zaglyoba úr, és megkértem őt, hogy a vacsoráról gondoskodjék.

- A hires Zaglyoba úr? - kérdé hirtelen Jeziorkovszka kisasszony.

- Légy nyugodt, Boriska - mondá az asztalnokné. - Csak attól tartok, sok teketória lesz.

- Ha Zaglyoba úr a vacsoráról gondoskodik - viszonzá a kis lovag - elég lesz az akkor is, ha tízszer annyian jönnénk. Vitesd ki a ládákat. Egy kis kocsim is van a holmik számára, és Ketling kocsija olyan tágas, hogy mi négyen kényelmesen helyet találunk benne. Lásd, mi jut eszembe; ha a fickók nem iszákosak, a lovakkal és a nagy podgyászokkal holnapig itt maradhatnának és mi csak a legszükségesebbeket viszszük magunkkal.

- Éppen nem szükséges itt maradniok - felelé az asztalnokné - a kocsikról még nincs lerakodva, csak a lovakat kell befogniok és azonnal tovább jöhetnek. Boriska, eredj csak és láss utánnok!

Jeziorkovszka kisasszony kiugrott a tornácra és néhány perccel később visszajött azzal a jelentéssel, hogy minden kész.

- Ideje is van már! - mondá Volyodyjovszki. Csakhamar a kocsiban ültek és Mokotov felé hajtattak. Az asztalnokné és Drohojovszka kisasszony a hátulsó ülést foglalták el, elől pedig Jeziorkovszka kisasszony mellett a kis lovag foglalt helyet. Már sötét volt, arcukat tehát nem láthatta.

- Ismerik-e kegyelmetek Varsót? - kérdé Drohojovszka kisasszony felé előre hajolva és hangját fölemelve, hogy a kocsi zörgését túlkiáltsa.

- Nem - mondá mély, de kellemesen csengő hangon. - Mi igazi kisvárosiak vagyunk, és eddigelé se híres városokat, se híres embereket nem ismerünk.

Így szólván, kissé meghajtá fejecskéjét, mintha azt akarná ezzel jelezni, hogy az utóbbiak közé számítja Volyodyjovszki urat is, ő pedig hálásan fogadta a feleletet. «Illedelmes leány!» gondolta magában és azon törte a fejét, hogy miféle bókkal viszonozhatná.

- Ha ez a város még tízszer akkora volna is, mint a milyen - mondá végre - a hölgyek még akkor is legszebb díszét képezhetnék.

- És honnét tudja azt kegyelmed a sötétben? - kérdé hirtelen Jeziorkovszka kisasszony.

- Ej! kecske! - gondolta Volyodyjovszki úr.

De nem válaszolt semmit és egy darabig hallgatagon mentek tovább; aztán Jeziorkovszka kisasszony ismét a kis lovaghoz fordult:

- Nem tudja, vajjon van-e ott elég hely az istállókban, mivel tíz lovunk és két csikónk van?

- Ha harminc volna is; majd csak kerül hely számukra.

A kisasszony pedig mondá:

- Fi! fi!

- Boriska! - mondá az asztalnokné figyelmeztető hangon.

- Aha! jól van! Boriska! Boriska! És ki gondoskodott különben egész nap a lovakról?

Így csevegvén egymással, Ketling háza elé érkeztek.

Már minden ablak fényesen világított az asztalnokné fogadására. A cselédség kisietett, élükön Zaglyoba úrral; odaugrott a kocsihoz és mikor a nőket megpillantotta, így szólt:

- A hölgyek közül melyikben van szerencsém kiváló jótevőmet, Mihály barátom húgát láthatni?

- Én vagyok! - felelé az asztalnokné.

Ekkor Zaglyoba megfogta kezét és sietve csókolgatni kezdé, miközben egyre azt ismételte:

- Tiszteletemet, tiszteletemet!

Aztán kisegíté a kocsiból és nagy figyelemmel, lábát kanyargatva vezette a tornácba.

- Engedje meg, hogy a küszöbön innen még egyszer üdvözöljem - mondá útközben.

Eközben Mihály úr a fiatal leányoknak segített a kiszállásnál. Mivel azonban a kocsi magas volt és a hágcsó a sötétben nehezen volt megtalálható, átölelte Drohojovszka kisasszonyt, fölemelte és maga előtt a földre eresztette. Az pedig, anélkül, hogy megtámaszkodnék, egy pillanatig mellére dőlt és mondá:

- Köszönöm uram!

Volyodyjovszki úr most Jeziorkovszka kisasszonyhoz fordult, de az a kocsi túlsó felén már leugrott, azért karját nyujtá Drohojovszka kisasszonynak.

A szobában megismerkedtek Zaglyoba úrral, aki a két fiatal leány láttára igen jókedvű lett és mindjárt a vacsorához hívta őket. A tálak már az asztalon párologtak és mint Mihály úr előre látta, minden oly bőségesen volt, hogy elég lett volna kétszer annyi személynek is.

Tehát leültek. Az asztalnokné a legfőbb helyet foglalta el, mellette jobbról Zaglyoba és e mellett Jeziorkovszka kisasszony. Volyodyjovszki bal felől, Drohojovszka kisasszony mellé ült.

Csak itt vehette a kis lovag a leányokat jobban szemügyre.

Mind a kettő szép volt, de mindegyik a maga nemében. Drohojovszka kisasszonynak hollófekete haja, éppen olyan szemöldöke, nagy, kék szeme, lágy, halvány, oly gyöngéd arcszine volt, hogy halántékán a kék erecskék átlátszottak. Felső ajakát alig észrevehető sötét pehely borítá, mely a kedves, bájos ajkakat, melyek mintegy csókra termettek, kiemelé. Gyászban volt, mivel nem rég vesztette el atyját, és ruhája szine arcának gyöngédsége és fekete haja mellett a szenvedés, a bánat és szigorúság látszatát kölcsönzé neki. Első pillantásra idősebbnek tünt föl, mint társa és Mihály úr csak akkor vette észre, mikor jobban szemügyre vette őt, hogy ez átlátszó bőr alatt az első fiatalság vére csörgedezett. Minél jobban nézte őt, annál inkább csodálta megjelenésének előkelőségét, a hattyúnyakat, a szüzi bájjal teli karcsú testállást.

- Ez előkelő hölgy - gondolta magában - akinek gyönyörű lélekkel kell birnia! A másik azonban valóságos fickó!

A hasonlat találó volt.

Jeziorkovszka kisasszony több évvel idősebb volt Drohojovszka kisasszonynál és egyáltalán csinos volt, habár nem cingár; piros, mint a rózsabimbó, szőke hajjal. De haját nyilván valami betegség után lenyirták és alul arany hálóba volt elrejtve. De nyugtalan fejecskén volt és nem is akart nyugodtan maradni, a háló szemein keresztül végei mindig kikandikáltak és homlokán rendetlen, szőke üstököt képeztek, mely egész szemöldökéig lehullott, ami a tüzes, nyugtalan szemek és a rózsás arcocskának kihivó kifejezése mellett diákgyerekre emlékeztetett, aki csak azt lesi: hogy büntetlenül valami csinyt követhessen el.

Olyan csinos és friss volt, hogy az ember a szemét alig vehette le róla. Finom, tompa orrocskája volt mozgékony, folyton élénk orrcimpákkal, arcán gödröcskék s egy gödröcske az állán, ami a vidám kedv jele.

De most komolyan ült és jóizűen evett, míg szeme szerte-szét villogott; majd hogy Zaglyoba urat, majd hogy Volyodyjovszki urat vegye szemügyre, akiket csaknem gyermekes kíváncsisággal mint valami csodálnivalókat nézegetett.

Volyodyjovszki úr hallgatott, mert habár érezte, hogy kötelessége Drohojovszka kisasszonyt mulattatni, még se tudta, miképpen kezdje. A kis lovag egyáltalán nem volt ügyes a nőkkel való érintkezésben, és a lelke most annál szomorúbb volt, mivel a leányok a kedves halottat élénken emlékezetébe idézték.

Zaglyoba úr eközben az asztalnoknét mulattatta, amennyiben a saját és Mihály úr tetteit beszélte el. Vacsora közben elbeszélte, miképp menekült egykor a fiatal Kurcevics hercegnével és Rzendziánnal negyedmagával egy egész tatárcsapat elől és miképp támadt végre másodmagával a csapatra, hogy a hercegnét megmentse és az üldözést megakadályozza.

Jeziorkovszka kisasszony egészen megfeledkezett az étkezésről, állát kezére támasztotta és figyelt, miközben homlokán a haj mozgott, szeme villogott és ujjával a legérdekesebb helyeken csettintett és ismétlé:

- Aha! aha! És azután? és azután?

Mikor ahhoz a helyhez ért, ahol Kusel dragonyosai hirtelen segítségül siettek, a tatárokra támadtak és félmérföldnyire verték őket, Jeziorkovszka kisasszony nem türtőztethette magát tovább, minden erejéből összecsapta a kezét és kiáltá:

- Életemet adtam volna érte, ha ott lehetek!

- Baska![5] - kiáltá a köpcös Makoviecka asszony határozottan oroszos kiejtéssel - itt finom emberek közt vagy, az ilyen szavakról le kell szoknod: «életemet adtam volna!» Még csak az hiányzott, hogy azt mondod: «Akaszszanak föl!»

A leány friss, ezüstcsengésű kacagással nevetett és hirtelen térdére ütött.

- No! hogy akaszszanak föl, nénikém!

- Ó, Istenem! a fülem is fáj! Kérj bocsánatot a társaságtól! - kiáltá az asztalnokné.

Ekkor Baska, mivel a bocsánatkérést az asztalnoknénál akarta megkezdeni, fölugrott helyéről, de egyúttal az asztal alá lökte a kést és a kanalat, és azonnal eltünt, hogy azokat fölvegye.

A gömbölyded asztalnokné többé nem fojthatta el a nevetést, és különös nevetése volt, mert először megrázkódott és élénken ide-oda himbálódzott s aztán vékony hangon sipított. Mindnyájan jókedvűek lettek. Zaglyoba el volt ragadtatva.

- Lássák, uraim, mit kell ettől a leánytól kiállnom! - ismétlé az asztalnokné és megrázkódott.

- Csupa élvezet, Isten úgy segéljen! - mondá Zaglyoba.

Eközben Boriska kimászott az asztal alól, a kanalat és kést megtalálta, de a hálót elvesztette fejéről és haja a szemébe lógott. Fölegyenesedett, orra cimpáit mozgatta és mondá:

- Aha! az uraságok nevetnek zavaromon. Jól van!

- Senki se nevet - mondá Zaglyoba a meggyőződés hangján - senki se nevet! senki se nevet! Csak örülünk, hogy az Úr Isten a kegyelmed személyében örömet küldött közibénk.

A vacsora után a lakószobába mentek. Mikor ott Drohojovszka kisasszony a falon a lantot észrevette, levette és pengetni kezdé. Volyodyjovszki megkérte, hogy a lant mellett énekeljen, s ő egyszerűen és szeretetreméltóan azt felelte:

- Nagyon szivesen, ha képes vagyok a gondot kegyelmed lelkéről tovaűzni...

- Köszönöm! - felelé a kis lovag, és szemét hálásan emelte reá.

Erre csakhamar fölhangzott az ének:

«Lovagok, higyjétek,
Széthullnak a vértek,
Széthull az acél!
Eltalál bárhol
A pajkos Ámor,
Szivetek a cél!»

- Igazán nem tudom, miképp köszönjem meg kegyelmednek - mondá Zaglyoba, aki az asztalnokné közelében ült és váltig kezét csókolta - hogy maga is eljött és hogy ilyen kedves leányokat hozott magával, akiknek még maguk a Gráciák is szobaleányaik lehetnének. Kivált az a kis hajdú nőtt a szivemhez, mert a hamis csont oly kitünően ért a szomorú gondolatok elűzéséhez, mint a róka a menyétéhez. Mert mik egyebek a szomorú gondolatok, mint egerek, melyek a vidámság magvait megrágják, melyeknek szivünkben ki kellene kelniök? Tudnia kell ugyanis, méltóságos asszonyom, hogy a mi öreg királyunk, Joannes Casimirus, annyira szerette comparatióimat, hogy egy napig se lehetett meg náluk nélkül. Parabolákat és bölcs mondásokat is ki kellett gondolnom számára, melyeket lefekvés előtt mindig elismételtetett s

[5] Baska a Borbálának becéző neve.

ezek szerint intézte politikáját. De ez egészen más tárgy. Bizom benne, hogy ilyen élvezet mellett Mihályunk is teljesen elfelejti boldogtalan leányát. Nem is tudja, méltóságos asszonyom, hogy őt csak egy héttel ezelőtt hoztam ki a kamalduliaktól, ahol már fogadalmat akart tenni. De magának a nunciusnak engedélyét eszközöltem ki, aki tudtára adta a perjelnek, hogy az egész kolostort a dragonyosok közé soroztatja, ha Mihályt tüstént nem adják ki. Ő nem odavaló volt!... Hála Istennek! Hála Istennek! Ismerem őt! Ha ma nem, hát holnap az egyik e kettő közül olyan szikrákat csal ki belőle, hogy azoktól a szive, mint valami taplócska, tüzet fog.

Eközben Drohojovszka kisasszony tovább énekelt:

«A vitéz férfi
Csapását érzi,
És meghajol! -
De a nők gyengék,
És félszszel telvék
A kis zsarnoktól.»

- A nők úgy félnek ezektől a sebektől, mint az eb a szalonnától - suttogá Zaglyoba az asztalnoknénak. - De vallja meg, hogy ezt a két madárkát nem titkos cél nélkül hozta magával. Pompás leányok! kivált a kis hajdú, úgy éljek egészségben! Mihálynak furfangos hugocskája van, nemde?

Makoviecka asszony valóban nagyon ravasz arcot öltött, ami egyébiránt éppen nem illett egyszerű, becsületes kifejezéséhez, és mondá:

- Az ember ezen is, azon is elgondolkozott, amint nálunk, nőknél rendszerint nem hiányzik a ravaszság. Férjemnek ide kell jönnie a választásra és a leányokat előbb hoztam magammal, mivel a tatárok minden pillanatban jöhetnek. De ha ebből Mihályra nézve valami szerencsés dolog fejlődhetnék, megfogadom, hogy gyalog járok bucsút valamely csodatévő képhez.

- Meglesz, meglesz! - mondá Zaglyoba.

- Mind a két leány nagy házból való, mind a kettő vagyonos, és ez sokat mond a mostani nehéz időkben...

- Nekem ilyesmit nem kellene kétszer mondani. Mihály vagyonát a háború elpusztitotta, habár tudom, hogy egy pár garasa nagy uraknál van kölcsön. Némelykor kitünő zsákmányt ejtettünk és jóllehet átadtuk a hetmannak, mégis egyetmást hamarosan elosztottunk, mint mi katonák mondani szoktuk: «a kard mellett». Mihály részére néha oly sok jutott, hogyha mindazt meg akarta volna tartani, ma szép vagyona volna. De a katona nem gondol a holnapra és a mát élvezi. És Mihály elvert volna mindent, ha mindig vissza nem tartom. Tehát azt mondja, méltóságos asszonyom, hogy a leányok előkelő származásúak?

- A Drohojovszkában szenátorok vére van. Igaz, a mi végvidéki várnagyaink ugyan nem krakóiak és sok olyan van, akiről a köztársaságban nem beszélnek; de aki egyszer a szenátori széken ült, az fényét hátrahagyja ivadékaira is. Ami pedig az ősöket illeti, a Jeziorkovszka talán még előkelőbb, mint a Drohojovszka.

- Kérem, kérem! Az én családfámat magam is a masszagéták egyik királyától vezetem le és azért örömest hallok a családfákról.

- Nos, a Jeziorkovszka ugyan nem olyan magas fészekből származik, de ha hallani akarja... mert mi a mi vidékünkön mindenkinek a családját az ujjainkon tudjuk elszámlálni... nos, ő rokon a Potockiakkal és a Jazlyovieckiekkel és a Lyascsokkal. Lássa, az így volt...

Itt az asztalnokné megigazítá ruhájának ráncait és kényelmesebben foglalt helyet, hogy ne kelljen kedvelt beszélgetését megszakítania; aztán szétterpeszté egyik kezének ujjait és a másiknak mutatóujját kikészítette az ősapák és ősanyák elszámolására és így kezdé:

- Potocki Jakab úrnak leánya, Erzsébet, második feleségétől, a Jazlyoviecka asszonytól, férjhez ment Szmiotanko János úrhoz, Podolia zászlós urához...

- Értem! - mondá Zaglyoba.

- Ebből a házasságból született Szmiotanko Miklós úr, szintén Podolia zászlósura...

- Hm! Szép hivatal!

- Ez első házasságát egy Dorohosztoj... nem! egy Rozsynszkával... nem! egy Voronics leánynyal kötötte... Ejnye no! elfelejtettem!

- Az Isten nyugosztalja, akár hogy hívták is! - mondá Zaglyoba komolyan.

- A második házasságát egy Lyascs leánynyal kötötte...

- Mik voltak e házasság effectusai?

- A fiaik meghaltak...

- E világnak minden öröme kétes...

- És a négy leány közül a legfiatalabb, Anna, Jeziorkovszkihoz ment férjhez, aki utoljára, ha nem csalódom, Podolia kardhordója volt.

- Az volt, emlékszem! - mondá Zaglyoba teljes bizonyossággal.

- Lássa, ebből a házasságból származik Boriska.

- Ezt abból is tudom, hogy ő ebben a pillanatban Ketling mozsarával céloz.

Drohojovszka kisasszony és a kis lovag mély beszélgetésbe ereszkedtek és Boriska kisasszony mulatságból csakugyan az ablak irányába célzott a mozsárral.

Makoviecka asszony e látványra reszketni és sipítani kezdett.

- El se képzelheti kegyelmed, mit szenvedek evvel a leánynyal! Csupa hajdamaka!

- Ha minden hajdamaka ilyen volna, hamarosan hozzájuk mennék!

- Egyéb sincs az eszében, mint fegyver, lovak, háború! Egyszer kiszaladt a házból, hogy puskával kacsákra vadászszon. A nádas közepére ér és látja, hogy a nádas szétnyilik és mit lát?... egy tatár fejét, aki a nádason keresztül a faluba akart lopózkodni... Más leány megijedt volna, de ez a szerzet, képzelje, reá lő és a tatár, puff! rögtön beleesik a vízbe! Képzelje kegyelmed, agyonlőtte... És mivel?... Kacsasöréttel...

Itt Makoviecka asszony ismét rázkódni és nevetni kezdett a tatárral való kalandon, aztán hozzá tette:

- De ami igaz, mindnyájunkat megmentett, mert egész csapat közeledett; mivel azonban Baska visszajött és riadót vert, időnk volt arra, hogy az egész cselédséggel az erdőbe menekküljünk. Nálunk mindig így megy!...

Zaglyoba arca olyan elragadtatástól ragyogott, hogy egy pillanatra még a szemét is behúnyta; aztán fölugrott, a leányhoz sietett és mielőtt észrevette volna, homlokon csókolta.

- Ezt egy öreg katona adja a nádasban levő tatárért! - mondá.

A leány merészen hátra vetette szőke fejét.

- Mit? Annak ugyan beadtam! - kiáltá üde gyerekhangján, mely oly különösen hangzott szavainak tartalma miatt.

- Te kedves kis hajdamakám! - mondá Zaglyoba érzéssel.

- De mi az az egy tatár! Az urak levágtak ezeret is közűlök, s aztán svédeket és németeket és Rákóczy magyarjait. Mit jelentek én az urakkal szemben, ilyen lovagokkal szemben, akiknek nincsen párjuk az egész köztársaságban. Jól tudom! ohó!

- Majd megtanítjuk a kardforgatásra, ha olyan bátorsága van. Én már kissé nehézkes vagyok, de Mihály is mester.

A leány felugrott erre az indítványra, s aztán megcsókolta Zaglyoba karját, bókot csinált a kis lovag felé és mondá:

- Köszönöm az igéretet! Egy kicsit tudom már!

Volyodyjovszki azonban mély beszélgetésbe volt merülve Drohojovszka Krisztinával, azért szórakozottan felelé:

- Amint parancsolja, kisasszonyom!

Zaglyoba ragyogó arccal ismét az asztalnokné mellé ült.

- Kedves, méltóságos asszonyom! - mondá. - Nagyon jól tudom, milyen édes a török gyümölcs, melyet Sztambulban árulnak, de azt is tudom, hogy sokan vannak, akik azt kívánják. Mint van az, hogy még senki se kívánta ezt a leányt?

- Istenem! egész sereg van, amely mind a kettőnek udvarolt. Baskát tréfásan három férfi özvegyének hívjuk, mivel egyidejűleg három derék gavallér volt a kérője; Svirszki úr, Kondracki úr és Csvilichovszki úr. Mind nemes emberek a mi vidékünkről, földbirtokosok, akiknek rokoni összeköttetéseit egész pontosan föl is tudom sorolni.

E szavaknál az asztalnokné ismét szétterpeszté balkezének ujjait és odaillesztė jobbjának mutatóujját, de Zaglyoba oly gyorsan kérdé, a mint csak lehetett:

- És mi lett belőlök?

- Mind a hárman életöket vesztették a háborúban, azért is nevezzük Baskát özvegynek.

- Hm! és hogyan viselte el azt?

- Lássa, ez nálunk valami mindennapi dolog és ritkán ér el valaki hosszú életkort és ritkán hal meg természetes halállal. Sőt azt mondják, egy nemes emberhez nem is illik, hogy másképp haljon meg, mint a csatatéren. Hogyan viselte el Baska azt? Egy kicsit sírt a szegény, legtöbbnyire az istállóban, mivel ha valami bántja őt, mindig az istállóba szokott menni! Egyszer tehát utána mentem és megkérdeztem: «Kiért folynak könnyeid?» és ő azt felelte: «Mind a háromért!» Ebből a válaszból hamar észrevehettem, hogy egyik se volt különösen a szivéhez nőve... És azt hiszem, mivel feje más dolgokkal van teli, még nem érzi Isten akaratát; Krisztina már inkább, de Baska még a legkevésbbé sem!...

- Várjon csak - mondá Zaglyoba - méltóságod! Mi ezt a legjobban tudjuk. Várjon csak, várjon csak!

- Az a mi rendeltetésünk! - felelé az asztalnokné.

- Éppen az az! A számból vette ki a szót méltóságod!

A további beszélgetést a fiatalabb társaság közeledése megszakította.

A kis lovag már minden zavart leküzdött Krisztinával szemben és a leány nyilván jószivűségből foglalkozott vele és szenvedésével, amint az orvos foglalkozik a beteggel. És talán

éppen azért nagyobb barátságot tanúsított iránta, mint azt rövid ismeretségük különben megengedte volna. De mivel Mihály úr az asztalnokné bátyja és a kisasszony az ő férjének rokona volt, senki se csodálkozott rajta. Baska eközben némi tekintetben a háttérben maradt, csak Zaglyoba úr tanúsított iránta folytonos figyelmet. Egyébiránt egykedvűnek látszott előtte, vajjon foglalkozik-e vele valaki vagy sem. Eleintén csodálkozással nézte mind a két lovagot, de hasonló csodálkozással szemlélte Ketling pompás fegyvereit is, melyek köröskörül a falakon lóggtak. Aztán kissé ásítani kezdett, szemei egyre jobban lecsukódtak, és végre azt mondá:

- Ha most lefekszem, bizonnyal nem ébredek föl holnapután...

E szavak után csakhamar mindnyájan elváltak, mivel a nők az utazástól nagyon fáradtak voltak és csak az ágyak lebontására vártak. Mikor végre Zaglyoba úr egyedül maradt Volyodyjovszkival, először sokatmondólag kacsingatni kezdett a szemével, aztán a könyökével számtalanszor oldalba bökdöste a kis lovagot.

- Mihály! no Mihály, he? Mint a répák! ugye? Barát akarsz lenni, mi? És a Drohojovszka, ez a cukros répa. És a rózsás kis hajdu, huh! Mit szólsz hozzá, Mihály?

- Mit, semmit! - felelé a kis lovag.

- Nekem különösen a kis hajdú tetszett. Mondhatom, mikor a vacsoránál mellette ültem, olyan tűz csapott felém belőle, mint a kemencéből.

- Még kecske; a másik mégis higgadtabb!

- A Drohojovszka magyar szilva, igazi magyar szilva! De a másik kis dió!... Istenemre, ha fogam volna!... azt akarom mondani, ha ilyen leányom volna, csak neked adnám. Édes mandula, mondom, édes mandula.

Volyodyjovszki hirtelen elszomorodott, mivel eszébe jutottak azok a becéző nevek, melyeket Zaglyoba Borzobohata Annuskának szokott adni. Mily elevenen álltak hirtelen lelki szeme előtt termete, kedves arca, sötét hajfonatai, vidámsága, csevegése, pillantása. Ez a kettő fiatalabb volt, de az a másik mégis tízszerte kedvesebb volt neki, mint valamennyi fiatalabb.

A kis lovag tenyerébe rejté arcát és szomorúság fogta el, mely annál nagyobb volt, mivel váratlanul jött.

Zaglyoba csodálkozott; egy darabig hallgatott és nyugtalanul körülnézett, végre így szólt:

- Mihály, mi lelt? Az Isten szerelmére, beszélj!

Volyodyjovszki mondá:

- Oly sokan élnek, oly sokan vannak a világon, csak az én báránykám nincs itt, csak őt nem látom viszont többé soha!

Aztán a fájdalom elfojtá hangját, homlokát a pad karfájára támasztá és fájdalmasan összehúzott ajkai közt lehelé:

- Isten, Isten, Isten!...

HETEDIK FEJEZET.

Boriska kisasszony nem engedte el Volyodyjovszkinak, hogy őt «a vivásra» tanítsa, és ő nem mondott nem-et, mivel néhány nap mulva, jóllehet Drohojovszka kisasszonyt egyre jobban megkedvelte, nagyon megszerette Boriskát is, de nem is igen volt lehetséges, őket meg nem szeretnie.

Egy reggel aztán meg is kezdődött a lecke, főképp Boriska dicsekvése és biztosításai következtében, hogy ő már igen jól érti ezt a mesterséget, és nem mindenki fia birna neki helyt állani.

- Öreg katonák voltak tanítóim - mondá - akikben nálunk nincs hiány és köztudomású, hogy a mi vívóinknak nincsen párjuk... Bah, még az is kérdés, vajjon az urak nem találnának-e ott emberükre.

- Mit mond, kisasszony - kiáltá Zaglyoba - nekünk az egész világon nincs párunk!

- Kívánom, hogy kitűnjék, miképp én is párjuk vagyok. Nem remélem, de kívánom!

- A pisztolylyal való lövésben én is megpróbálkoznám - mondá Makoviecka asszony mosolyogva.

- Istenemre! bizonynyal csupa amazonok laknak a kegyelmetek környékén! - mondá Zaglyoba.

És Drohojovszka kisasszonyhoz fordult:

- És melyik fegyvert forgatja, kisasszony, a legjobban?

- Egyiket se - felelé Krisztina.

- Aha! egyiket se! - kiáltá Boriska. És miközben Krisztinát csúfondárosan utánozta, énekelni kezdé:

«Lovagok, higyjétek,
Széthullnak a vértek,
Széthull az acél!
Eltalál bárhol
A pajkos Ámor,
Szivetek a cél.»

- Ez a fegyver, melyet kegyelmetek forgatnak. Ne féljenek! - tette hozzá, Volyodyjovszkihoz és Zaglyobához fordulva. - Krisztina se rossz vívó!

- Magyarázza meg! - mondá Mihály úr, hogy némi zavarát elpalástolja.

- Ej Istenem! ha most kiderülne, amit gondolok! - kiáltá Boriska és piros lett az örömtől.

És azonnal elfoglalta állását, jobbjában egy könnyű lengyel karddal, míg bal kezét hátára tette, mellét kidülleszté, fejét fölemelve és orra cimpáit élénken mozgatva, és olyan szép és rózsás volt, hogy Zaglyoba odasúgta az asztalnoknénak:

- Egyetlen egy palack látása se ragadna úgy el, még ha százesztendős magyar borral volna is töltve, mint az ő látása!

- Vigyázzon, kisasszony - mondá Volyodyjovszki - én csak védeni fogom magam, nem vágok, kegyelmed, kisasszony, támadjon amint tetszik.

- Jó. Ha azt akarja, hogy félben hagyjam, csak egy szócskát szóljon.

- Anélkül is félben hagyná, ha akarnám!

- Hogyan, mi?

- Az ilyen vívónak könnyen kiütném a kardocskát kezéből.

- Majd meglátjuk!

- Nem látjuk meg, mivel udvariasságból nem teszem meg.

- Nincs szükség udvariasságra. Csak tegye meg, ha teheti. Tudom, hogy kevesebbet tudok kegyelmednél, de azt még se hagyom megtörténni!

- Megengedi tehát?

- Megengedem!

- Ne izéljen, kedves kis hajdú - mondá Zaglyoba. - Ő kiállt a legnagyobb mesterekkel is.

- Majd meglátjuk! - ismétlé Boriska.

- Lássunk hozzá! - mondá Volyodyjovszki, aki kissé bosszankodott a leány dicsekedése miatt.

Hozzá fogtak.

Boriska hatalmasan vagdalkozott és úgy ugrált, mint egy sáska. Volyodyjovszki szilárdan helyén maradt és szokása szerint apró, rövid mozdulatokat tett kardjával, nem sokat törődvén a támadással.

- Kegyelmed úgy védekezik ellenem, mint valami alkalmatlan légy ellen! - kiáltá Boriska bosszúsan.

- Én nem vívok kegyelmeddel, én csak tanítom! - viszonzá a kis lovag. - Így jó! Egy asszonynépség részéről éppen nem rossz! Nyugodtabban a kézzel.

- Asszonynépség részéről? Ezt, uram, az asszonynépért! nesze! nesze!

De Mihály úr, jóllehet Boriska legkitűnőbb vágásait mérte reá, nyugodt és mozdulatlan maradt. Sőt szándékosan Zaglyobával kezdett csevegni, hogy megmutassa, mily keveset törődik Boriska vágásaival.

- Ugyan menjen el az ablaktól kegyelmed, mert a kisasszonynak nagyon sötét van, és habár a kard nagyobb, mint a tű, a kisasszonynak mégis kevesebb tapasztalata van a karddal, mint a tűvel.

Boriska orra cimpái még izgatottabban mozogtak ide s tova és homlokának haja egészen lehullott villogó szemecskéjére.

- Kegyelmed kicsúfol engem? - kérdé pihegve.

- Nem személyét, Isten őrizzen!

- Ki nem állhatom Mihály urat!

- Nesze a jutalmad, iskolamester! - felelé a kis lovag.

Aztán ismét Zaglyobához fordult:

- Valóban, havazni kezd.

- Ime, hó! hó! hó! - ismétlé Boriska gúnyosan.

- Boriska, elég! alig tudsz már lélegzeni! - veté közbe az asztalnokné.

- No, kisasszony, fogja erősen a kardot, különben kiütöm a kezéből!

- Majd meglátjuk!

- Most!

És a kis kard madárként kirepült Boriska kezéből és csörögve messze a kemencénél esett le.

- Ezt magamtól tettem! önkénytelenül! Nem kegyelmed! - kiáltá a leány könnyezve és egy pillanat alatt fölkapta a kardot és újra kezdé.

- Most próbálja meg kegyelmed...

- No jó! - mondá Mihály úr.

És a kis kard ismét a kemencénél hevert.

Mihály úr pedig mondá:

- Mára elég!

Az asztalnokné reszketni és még hangosabban sipítani kezdett, mint rendesen, Boriska pedig ott állt a szoba közepén, zavartan, elképpedve, pihegve és ajkába harapott, hogy elfojtsa a könnyeket, melyek erővel szemébe tolultak; tudta, hogy még többet nevetnének, ha sírva fakadna és minden áron el akarta fojtani, de mivel látta, hogy nem képes, hirtelen kirohant a szobából.

- Istenemre! - kiáltá az asztalnokné. - Bizonyosan az istállóba szökött, pedig úgy föl van hevülve... még meghűti magát. Utána kell mennem! Krisztinácska, maradj itt!

E szavakkal kiment, a tornácon meleg felöltőt kapott föl és azzal az istállóba szaladt, Zaglyoba pedig követte őt, mert aggódott kis hajdújáért.

Drohojovszka kisasszony is ki akart szaladni, de a kis lovag kézen fogta őt.

- Hiszen hallotta a parancsot! El nem bocsátom ezt a kezet, míg vissza nem jönnek.

És tényleg nem ereszté el. A kéz lágy volt, mint az atlasz; Mihály úr érezte, hogy ezekből a meleg ujjakból meleg áram folyik át testébe és szokatlan gyönyört érzett, azért még szorosabban tartotta azt.

Halvány pír borítá el Krisztina barna arcát.

- Kegyelmed úgy tart engem, mint egy hitetlen foglyot! - mondá.

- Aki ilyen foglyot ejtett, annak a szultánt se kellene irigyelnie, és a szultán birodalmának felét szivesen adná értte.

- De kegyelmed nem adna el a pogányoknak!

- Oly kevéssé, mint a hogy a lelkemet nem adnám el az ördögnek!

Itt Mihály úr észrevette, hogy a pillanat heve túlságos messze ragadja őt és kijavította:

- Mint a hogy a húgomat nem adnám el!

És Drohojovszka komolyan mondá:

- Azt eltalálta, uram. Mivel a szeretetben húga vagyok az asztalnoknénak, az akarok lenni kegyelmednek is.

- Szivemből köszönöm - mondá Mihály úr és megcsókolta kezét - mert igen nagy szükségem van a vigaszra.

- Tudom, tudom! - ismétlé a leány - én is árva vagyok!

Itt egy könnycsepp hullott arcára és szája fölött, a kis pelyhen megállt.

És Volyodyjovszki látta a könnycseppecskét, a könnyedén beárnyékolt szájat és végre mondá:

- Kegyelmed oly jó, mind egy angyal! Már is könnyebben érzem magamat!

Krisztina édesen mosolygott.

- Adja Isten!

- Isten engem úgy segéljen!

Eközben úgy érezte a kis lovag, hogy még könnyebben érezné magát, ha még egyszer megcsókolná kezét. De ebben a pillanatban Makoviecka asszony a szobába lépett.

- Boriska magára vette a felöltőt - mondá - de olyan zavarban van, hogy a világ minden kincséért sem akar bejönni. Zaglyoba úr az egész istállóban köröskörül kergeti.

Zaglyoba folytonos vígasztalás és rábeszélés közt nemcsak köröskörül kergette Boriskát az egész istállóban, hanem végre ki is szorította az udvarra abban a reménységben, hogy annál gyorsabban rábeszélheti a meleg szobába való visszatérésre. De kifickándozott a kezéből és ismétlé:

- Azért se megyek! Még ha meghűtöm is magamat! Nem megyek! nem megyek!... - Végre, mikor a ház mellett egy létrát pillantott meg, mint valami mókus reá ugrott és csak a tető szélén állapodott meg. Ott leült és Zaglyoba úr felé fordulva, félig nevetve kiáltá:

- Jó, bemegyek, ha kegyelmed utánam mászik!

- De hát kandúr vagyok-e én, hajdúcska, hogy veled a tetőkön mászkáljak? Így fizetsz azért, hogy szeretlek?

- Én is szeretem kegyelmedet, de csak a tetőről!

- Az ember agyon beszélheti magát evvel a leánynyal! Jöjj le tüstént!

- Nem megyek le!

- Istenemre, nevetséges! valamit így a szivére venni! Menyétke, nemcsak veled, hanem Kmiciccel, ki a mesterek közt is mester számba megy, szintén ugyanazt tette Volyodyjovszki, és nem tréfából, hanem párviadalban. A leghíresebb olasz, német és svéd vívók csak néhány percig állhattak helyt neki, és most ilyen Hüvelyk Matyi úgy a szivére akarja venni a legyőzetést. Pfuj! szégyeld magad! Jöjj le! jöjj le! Hiszen csak most tanulsz!

- De Mihály urat nem szívelhetem!

- Ah, ne beszélj! Mivel ő exquisitissimus abban, amit magad is szeretnél megtanulni? Annál kedvesebbnek kellene lennie reád nézve!

Zaglyoba úr nem csalódott. Boriska lelkesedése a kis lovag iránt megszégyenítése ellenére is növekvőben volt, de azt felelte:

- Szeresse Krisztina őt!

- Gyere le! gyere le!

- Nem megyek le!

- Jó, maradj ülve; csak azt akarom mondani, hogy éppen nem illik egy fiatal leánynak a létrán ülni, mert mulatságos látványt nyujthat a világnak!

- Az nem igaz! - mondá Boriska és a ruhát megigazította kezével.

- Én öreg vagyok, nem nézem ki a szememet, de majd ide hívom a többieket mind, akik majd elálmélkodnak rajta!

- Lemegyek már! - kiáltá Boriska.

Ebben a pillanatban Zaglyoba a ház sarkán félre fordult.

- Istenemre, valaki jön! - mondá.

A sarkon tényleg a fiatal Novoviejszki úr fordult be, aki éppen lóháton érkezett meg, a lovat az oldalajtóhoz kötötte s megkerülte a házat, azzal a szándékkal, hogy a főkapun lépjen be.

Mikor Boriska meglátta őt, két ugrással lenn termett, de már késő volt. Novoviejszki úr látta őt a létráról leugrani, zavarba jött, álmélkodva megállt és úgy elpirult, mint egy leány. Boriska is épp úgy állt előtte. Hirtelen azt kiáltá:

- Második baj!

Zaglyoba úr roppant jókedvűen kacsingatott egy darabig ép szemével, végre azt mondá:

- Novoviejszki úr, Mihályunk barátja és alparancsnok, és ez Mászovszka... pfuj!... azt akartam mondani: Jeziorkovszka kisasszony!

Novoviejszki gyorsan magához tért és mivel fiatalsága ellenére éles eszű katona volt, meghajtá magát, szemét a csodálatos jelenségre irányozta és mondá:

- Istenemre! Ketling kertjében rózsák nyílnak a hóban!

Boriska bókolt és azt dünnyögte magában:

- Más orrnak, mint a tiédnek!

Aztán bájjal mondá:

- Tessék beljebb kerülni!

Ő maga előre sietett, gyorsan a szobába rohant, amelyben Mihály úr és az egész társaság ült és Novoviejszki úr vörös felöltőjére célozva kiáltá:

- Pirók repült be!

Aztán egy kis padra ült, kezét ölébe tette és becsukta szájacskáját, mint egy szerény, jól nevelt leányhoz illik.

Mihály úr bemutatta fiatal barátját nénjének és Drohojovszka Krisztinának és mikor Novoviejszki a második kisasszonyt észrevette, aki ugyan egész másforma, de szintén igen szép volt, másodszor is zavarba jött; de azt meghajlással palástolta el és hogy nekibátorodjék, kezével bajúszához kapott, mely még nem igen akart nőni.

Ujjait ajka fölött sodorgatta, Volyodyjovszkihoz fordult és elmondta neki jövetelének célját. A hetman úr nagyon kívánja látni a kis lovagot. Amennyire Novoviejszki úr kitalálhatta, valami katona-megbízásról van szó, a hetman ugyanis éppen most kapott néhány levelet és pedig Vilcskovszki úrtól, Szilnicki úrtól, Pivó kapitánytól és más parancsnokoktól, akik az Ukrainában és Podoliában állomásoztak, melyekben hírek voltak a krimi eseményekről és semmi jót se tartalmaztak.

- Maga a kán és Galyga szultán, kik Podhajcénél velünk szerződéseket kötöttek - folytatta Novoviejszki úr - a szerződéseket meg akarják tartani; de a Budziák úgy rajzik, mint valami méhkaptár; a bialyogrodi horda ide s tova hullámzik; nem akar sem a kánnak, sem Galygának engedelmeskedni...

- Ezt már Szobieszki úr közölte velem és tanácsot kért tőlem - mondá Zaglyoba. - Mit mondanak most ott a tavaszról?

- Azt mondják, hogy ez a fajzat az első fűvel együtt bizonyosan megmozdul, amelyet ismét úgy kell eltapodnunk - felelé Novoviejszki úr.

E szavaknál rettentő martiális arcot vágott és bajuszkáját kezdé pödörgetni, úgy hogy felső ajka egész vörös lett.

Boriska, ki nagyon élesen megfigyelt mindent, mindjárt észrevette ezt, kissé tehát visszahúzódott, hogy Novoviejszki úr meg ne lássa és szintén a bajúszát kezdé pödörgetni, miközben az ifjú lovagot utánozta.

Az asztalnokné azonnal rendre utasítá őt szemével, de egyúttal ő maga is ide s tova rázkódni kezdett s alig birta mosolygását elfojtani; Mihály úr is ajkába harapott és Drohojovszka kisasszony lesüté szemét, úgy hogy hosszú szempillái valóságos árnyékot vetettek arcára.

- Kegyelmed fiatal ember - mondá Zaglyoba - de tapasztalt katona!

- Huszonkét esztendős vagyok és dicsekvés nélkül hét esztendeje szolgálom a hazát, mivel tizenöt éves koromban az iskolából a csatatérre szöktem - felelé az ifjú.

- A pusztát ismeri és jól tud a magas fűben lopózkodni, és úgy rohan az ellenségre, mint a kánya a fehér fajdra - tette hozzá Volyodyjovszki úr. - Kiváló portyázó! A pusztában egy tatár se kerüli ki figyelmét!

Novoviejszki úr kipirult az örömtől, hogy ilyen híres szájból kapott a hölgyek jelenlétében dicséretet.

Azonkívül ő nemcsak pusztai sólyom, hanem csinos, sötétarcú, vihartól barnított fickó is volt. Arcán fülétől orráig sebhely húzódott, mely a vágástól egyik felén keskenyebb volt, mint a másikon. Szeme éles, mely szokva volt a távolba nézéshez, fölötte sötétfekete szemöldök, mely orra tövénél összenőtt és a tatár íjjhoz hasonlított. A símára borotvált fejen fekete, idomtalan üstök meredt föl. Boriskának tetszett a beszéde és termete, de azért nem szünt meg őt utánozni.

- Kérem! - mondá Zaglyoba - Ha az ember öreg, mint én, örömest látja, hogy egy fiatal nemzedék támad, mely hozzánk méltó.

- Még nem méltó! - viszonzá Novoviejszki.

- Dicsérem a szerénységet is! Nem soká tart és kisebb parancsnokságokat fognak bízni kegyelmedre.

- Hogyan! - kiáltá Mihály úr - ő már gyakran volt parancsnok és a saját szakállára győzelmet aratott!

Novoviejszki úr úgy kezdé pödörni a bajúszát, hogy csaknem leszakítá ajakát.

Boriska pedig, ki le nem vette róla a szemét, szintén fölemelte mind a két kezét és mindenben utánozta őt.

De az okos katona csakhamar észrevette, hogy az egész társaság szeme félre fordult, oda, hol kissé mögötte az a leány ült, akit a létrán látott és könnyen kitalálta, hogy ott valami rosszban kell sántikálnia.

Tehát látszólag nem figyelve csevegett tovább, és mint eddig, most is a bajúszát keresgélte, de végre, miután megtalálta a kellő pillanatot, gyorsan megfordult, úgy hogy Boriskának nem volt ideje arra, hogy szemét lesüsse és kezét arcáról elvegye.

A leány fülig pirult és anélkül, hogy tudná, mitévő legyen, fölemelkedett helyéről. Az összes jelenlevők kissé zavarba jöttek és szünet támadt.

Boriska hirtelen a ruhájára ütött kezével.

- Harmadik baj! - kiáltá ezüstcsengésű hangján.

- Tisztelt kisasszonyom! - mondá Novoviejszki úr élénken. - Már régen észrevettem, hogy valami történik a hátam mögött. Örömest megvallom, nagyon vágyódom egy kis bajúsz után, de ha meg nem érném, azért történnék, mivel előbb halok meg a hazáért, és ebben az esetben remélem, hogy inkább könnyeket, mint nevetést érdemeltem kegyelmedtől.

Boriska lesütött szemmel állt ott, mivel az ifjú őszinte szavai nagyon megszégyenítették.

- Meg kell neki bocsátania - mondá Zaglyoba. - Pajkos, mivel még fiatal, de aranyos szíve van!

És ő, mintegy Zaglyoba úr szavait megerősítendő, mindjárt azt mondá halkan:

- Bocsánatot kérek... nagyon...

Novoviejszki úr pedig ebben a pillanatban megkapta kezét és csókolgatni kezdé.

- Istenemre! ugyan ne vegye szívére! Hiszen nem vagyok barbár. Nekem illik bocsánatot kérnem kegyelmedtől, mivel megzavarni bátorkodtam mulatságát. Mi katonák magunk is szeretjük a pajkosságot! Mea culpa! Még egyszer megcsókolom ezeket a kacsókat, és ha addig szabad csókolnom, míg meg nem bocsát - az Úr sebeire! - ne bocsásson meg estig!

- Ó, milyen udvarias gavallér! Látod-e Boriska! - mondá Makoviecka asszony.

- Látom! - felelé Boriska.

- Most már jól van! - kiáltá Novoviejszki úr.

Fölegyenesedett és szokásból merészen bajúszához kapott, de csakhamar meggondolta magát és hangos nevetésre fakadt; Boriska követte őt és a többiek Boriskát. Mindnyájukat elfogta a vidámság. Zaglyoba tüstént egyik palackot hozatta föl a másik után Ketling pincéjéből és jól elborozgattak. Novoviejszki úr összeverte a sarkantyúját, üstökét fölborzolta ujjaival és egyre tüzesebb pillantásokat vetett Boriskára. Rendkívül tetszett neki. Szokatlanul beszédessé is vált, és mivel a hetman közelében élt és ismerte a nagy világot, tudott is miről beszélni.

Beszélt a választó országgyűlésről és annak végéről, valamint arról, hogy miképp dőlt össze a kemence a kíváncsi munkások alatt a szenátorok szobájában valamennyiük legnagyobb örömére. Végre ebéd után elutazott és szeme és lelke telve volt Boriskával.

NYOLCADIK FEJEZET.

A kis lovag még aznap jelentkezett a hetmannál, aki azonnal fogadta őt és így szólt hozzá:

- Ruscsycot a Krimbe kell küldenem, hogy körülnézzen: mi van ott készülőben, és hogy a kánnál a szerződések megtartása végett bekopogtasson. Szolgálatba akarsz-e lépni ismét és át akarod-e venni az ő parancsnokságát? Te, Vilcskovszky, Szilnicki és Pivó szemmel tartjátok Dorost és a tatárokat, akikben soha se lehet egészen bízni.

Volyodyjovszki úr elszomorodott. Hiszen élete virágját a szolgálatnak áldozta föl. Egész évtizedekig nem ismerte a békét, tűzben, puskaporfüstben, fáradalomban, álmatlanság és éhség közt élt, nem volt oltalmazó födél a feje fölött, egy marék szalma a lefekvésre. Isten tudja, mennyi vér folyt kardja által. Sem állandóan le nem települhetett valahol, se meg nem nősülhetett. Ezerszerte kevésbbé érdemesek ették a panem bene merentium (a jó kegyelem-kenyeret), méltóságokra, hivatalokra, sztarosztságokra emelkedtek. Ő gazdagabban kezdte meg a szolgálatot, mint aminő most volt. És őt, a régi vasgyúrót újra próbára akarták tenni. És lelke össze volt törve; mielőtt kedves, barátságos kezek találkoztak volna, melyek sebeit bekötözni kezdjék, ismét azt parancsolták, hogy legyen harcra készen és siessen a köztársaság kietlen, távol végvidékeire, tekintet nélkül fáradt, meggyötrött szivére. Igy legalább néhány évig örömét lelhette volna Annuskájában.

Mikor most mindezt elgondolta, végtelen keserűség támadt benne; de mivel egy lovaghoz méltatlannak látszott neki, hogy érdemeire hivatkozzék, röviden azt felelé:

- Elutazom.

De maga a hetman így szólt:

- Nem vagy szolgálatban, mondhatsz nem-et is. Magadnak kell legjobban tudnod, vajjon reád nézve nincs-e nagyon korán.

Volyodyjovszki azt felelé:

- Nekem meghalni sincs nagyon korán!

Szobieszki úr néhányszor föl- és alájárkált a szobában, aztán megállt a kis lovagnál és bizalmasan a vállára tette a kezét.

- Ha könnyeid máig se száradtak föl, majd fölszárítja a vihar a pusztában. Te egész életedben dolgoztál, derék katona, dolgozzál tovább! És ha egyszer eszedbe jutna, hogy megfeledkeztek rólad, hogy nem jutalmaznak meg, hogy nem hagytak neked pihenőt, hogy te nem csemegét, hanem csak száraz kenyeret szereztél, nem sztarosztságokat, hanem sebeket, nem nyugalmat, hanem gyötrelmet, szorítsd össze ajkadat és mondd: «Értted, hazám!» Más vigasztalást nem adhatok neked, mert magamnak sincs, de bár nem vagyok pap, mégis biztosíthatlak, hogy ilyen szolgálat mellett tovább jutsz az elnyűtt nyeregtakarón, mint mások a hatlovas hintón, és hogy lesznek kapuk, melyek előtted kitárulnak és amazok előtt bezárulnak.

- Értted, hazám! - mondá Volyodyjovszki magában, egyúttal csodálkozván azon, hogy a hetman oly éles elmével kitalálhatta legtitkosabb gondolatait.

És Szobieszki úr leült vele szemben és tovább beszélt:

- Nem akarok úgy beszélni veled, mint alantassal, hanem mint jóbaráttal, bah! mint apa a fiával! Még azokban az időkben, mikor tűzben álltunk Podhajcénél és még korábban az Ukrainában, mikor alig tudtunk helyt állani az ellenség túlnyomó erejének, és itt a haza szivében, hátunkkal födözve, rossz emberek tomboltak és saját ügyeik miatt veszekedtek - már akkor gyakran eszembe jutott, hogy ennek a köztársaságnak el kell vesznie. Túlságosan

uralkodik itt az önkény a rend fölött, túlságosan háttérbe kell vonulnia a közjónak a személyes ügyek mellett... Ez sehol a világon nincs ilyen mértékben... Lásd! ilyen gondolatok rágódnak szivemen, nappal a csatatéren, éjjel a sátorban, mert azt gondoltam magamban: No! Mi katonák, csak mi veszszünk el!... jó!... ez a mi kötelességünk, a mi sorsunk! De ha legalább tudnánk, hogy a vérrel, mely sebeinkből omlik, a megváltás is előtör. Nem! ez a vigasztalásunk se volt. Ó, nehéz napokat éltem Podhajcénél, habár vidám arcot mutattam, hogy ne gondoljátok, miképp kételkedtem a győzelemben. Hiányzanak az emberek! - gondoltam magamban - hiányzanak az emberek, kik ezt a hazát őszintén szeretik! És úgy éreztem, mintha valaki kést döfne a szivembe. Míg egy napon... az utolsó volt a podhajcei táborban... mikor téged kétezer emberrel küldtelek támadásra huszonhatezernyi horda ellen és te a kézzelfogható halálba, a bizonyos pusztulásba oly hévvel rohantál, mint a menyegzőre, hirtelen az jutott eszembe: «Hát ezek az én katonáim?» És Isten ebben a pillanatban levette a követ szivemről és tisztán láttam szememmel. Ezek - mondám - az anya iránti tiszta szeretetből halnak meg, ezek nem vesznek részt összeesküvésekben, nem mennek az árulókhoz; ezekből akarok szent testvériletet alkotni, ezekből akarok iskolát képezni, amelyben a fiatal nemzedékek tanuljanak, az ő példájuk, az ő közellétük hatni fog; ezek által megifjul ez a szerencsétlen nép, elfelejti a külön érdekeket, kitanul az önkényből, talpra áll, mint az oroszlán, mely érzi tagjainak roppant erejét és bámulatba ejti a világot! Ilyen testvériletet akarok képezni katonáimból!

Itt Szobieszki úr maga is tűzbe jött, fölemelte fejét, mely egy római cézár fejéhez hasonlított, kitárta kezét és kiáltá:

- Uram! Ne írd falainkra: «Mane, Tekel, Faresz!» és engedd, hogy megifjítsam hazámat!

Aztán szünet következett be. A kis lovag lehorgasztott fővel ült és érezte, hogy egész testét reszketés fogja el.

A hetman egy darabig gyors léptekkel járt föl s alá a szobában, aztán megállt a kis lovag előtt.

- Példákra van szükség - mondá - mindennapi példákra, melyek szembe tűnnek. Volyodyjovszki! téged számítottalak első sorban a testvérület közé. Hozzá akarsz-e tartozni?

A kis lovag fölemelkedett és átölelte a hetman térdét.

- Lássa! - mondá reszkető hangon - lássa! Mikor azt hallottam, hogy ismét ki kell vonulnom, azt gondoltam, igaztalanság történik velem, és hogy pihenő illik fájdalmamnak, de most látom, hogy vétkeztem... és... megalázom magam erre a gondolatra és nem szólhatok, mivel szégyenlem magamat...

A hetman szótlanul szivéhez szorította őt.

- Mi csak kis csapat vagyunk - mondá - de a többiek követni fogják példánkat.

- Mikor induljak? - kérdé a kis lovag. - Magam is elmehetnék a Krimbe, mivel már voltam ott.

- Nem - mondá a hetman. - A Krimbe Ruscsycot küldöm. Ott rokonai, sőt hasonló nevű rokonai, azt hiszem, unokatestvérei vannak, akiket a horda mint gyermekeket elfogott, átpártoltak hozzájuk és a pogányok közt méltóságokra emelkedtek. Ezek mindenben segítségére lesznek; téged pedig a csatatéren akarlak fölhasználni annál is inkább, mivel nincs hozzád fogható a tatárok elleni harcban.

- Mikor induljak? - ismétlé a kis lovag.

- Legkésőbb két hét mulva. Még beszélnem kell az alkancellár úrral és a kincstartó úrral, a leveleket el kell készítenem Ruscsyc részére és utasításokat kell neki adnom. Eközben légy készen, mivel gyorsan fogok cselekedni.

- Holnaptól kezdve készen leszek!

- Isten fizesse meg jóakaratodat, de ilyen sietségre nincs szükség. Nem is kell hosszú időre távoznod, mivel a választás alatt, hacsak béke lesz, szükségem lesz reád itt Varsóban. Hallottál-e valamit a jelöltek felől? Mit beszélnek a nemességről?

- Csak rövid idővel ezelőtt jöttem ki a kolostorból a világba, és ott nem gondolnak világi dolgokra. Csak azt tudom, amit Zaglyoba úr mondott nekem.

- Igaz! Tőle kaphatok értesüléseket. Ő nagyon ismerős a nemesség közt. És te kire szándékozol szavazatodat adni?

- Még nem tudom, de azt gondolom, hogy a háborúban jártas úrral kell birnunk.

- Úgy van! úgy! úgy! Én is ilyenre gondoltam, aki már pusztán nevével is rémületbe ejti a szomszédokat. Háborúban jártas úrra van szükségünk, mint Báthory István. Most Isten veled, derék katona!... Háborúban jártasra van szükségünk!... ismétlem mindenkinek... Isten veled! Isten fizesse meg készségedet...

Mihály úr elbúcsúzott és távozott.

Az úton a derék katona elgondolkozott; örült, hogy még egy vagy két hete van, mivel a barátság és vigasztalás, melyet Drohojovszka Krisztina nyujtott neki, kedves volt előtte. Örült annak a gondolatnak is, hogy a választásra ismét haza jöhet és egyáltalán bosszankodás nélkül tért haza. A puszta is, amely után öntudatlanul vágyakodott, ingerrel birt reá nézve. Úgy hozzá volt szokva ehhez a végtelen rónasághoz, amelyen a lovas inkább madárnak, mint embernek érzi magát.

- Nos hát - gondolta magában - kimegyek a végtelen mezőkre, a végvidéki őrségek és dombok országába; újra kezdem a régi életet, védem a végeket, a pusztai fűben táborozom, ha a tavasz eljő. Nos hát, ki akarok menni, ki akarok menni!

Eközben megsarkantyúzta lovát és sebes vágtatva lovagolt, mivel már vágyódott utána, hogy a szél a fülébe zúgjon és fütyüljön. Szép, száraz, fagyos nap volt. Fagyos hó borítá már a földet és csikorgott a mén lábai alatt. Az apró hódarabok szétröpködtek a patkócsattogás alatt. Volyodyjovszki úr oly gyorsan vágtatott tova, hogy a lovász, ki rosszabb lovon ült, messze elmaradt tőle.

Alkonyat tájban volt; esti pír ragyogott az égen és rózsás visszfényt vetett a havas síkságra. Az izzó égen ragyogva tüntek föl az első csillagok és a hold is feljött ezüst sarló alakjában. Az út üres volt, itt-ott a lovag kitért egy-egy terhes szekérnek és szakadatlanul tova vágtatott; csak akkor tartá vissza a lovat, mikor a távolban meglátta Ketling házát és bevárta a lovászt.

Maga elé pillantva, hirtelen észrevette, hogy egy karcsú alak jön elébe. - Drohojovszka Krisztina volt.

Mihály úr fölismerte őt, azonnal leugrott a lóról és átadta a legénynek, ő maga kissé csodálkozva, de még inkább örülve látásán, hozzá sietett.

- A katonák azt beszélik - mondá - hogy este felé különböző természetfölötti alakokkal találkozhatni, melyek majd rossz, majd jó jövendölést jelentenek; de reám nézve alig lehet jobb, mint hogy kegyelmeddel találkozom.

- Novoviejszki úr megérkezett - felelé Krisztina - Boriskával és az asztalnoknéval társalog, én azonban szándékosan jöttem eléje, mivel nyugtalan voltam amiatt, amit a hetman úr akart mondani kegyelmednek.

Az e szavakban rejlő nyiltság rendkívül meghatotta a kis lovag szivét.

- Valóban úgy aggódik miattam? - kérdé és reá emelé szemét.

- Igen! - viszonzá Krisztina mély hangon.

Volyodyjovszki le nem vette róla a szemét, mivel még soha se látszott előtte oly szépnek. Fején atlasz sapkácskát viselt, fehér hattyúpehely környékezte halvány, kis arcát, melyre a hold visszfénye esett és szelíden megvilágítá a nemes szemöldököket, a lesütött szemeket, a hosszú pillákat és ama sötét, alig látható pelyhecskéket ajka fölött. Arcán bizonyos nyugalom és nagy jóság látszott.

Mihály úr úgy érezte ebben a pillanatban, hogy az egy barátságos, kedves arc.

Így szólt tehát:

- Ha a legény nem lovagolna mögöttünk, háladatosságból itt a hóban lábához borulnék kegyelmednek!

Ő pedig így szólt:

- Ne beszéljen ilyen dolgokat, én nem vagyok méltó kegyelmedre, de jutalmul mondja nekem, hogy nálunk akar maradni és tovább is szabad kegyelmedet vigasztalnom!

- Nem maradok itt - felelé Volyodyjovszki úr.

Krisztina rögtön kérdé:

- Az nem lehet?

- Úgy kívánja a katonai szolgálat! Oroszországba megyek, a vad mezőkre...

- A szolgálat? - ismétlé Krisztina.

Aztán elnémult és gyorsan a ház felé sietett. Mihály úr kissé zavarodottan tipegett mellette. Valami tompán és nehezen nyomta a lelkét. Ismét akart valamit mondani, újra föl akarta venni a társalgást - de nem ment. És mégis úgy tetszék neki, mintha ezerféle dolgot kellene Krisztinának elmondania és mintha éppen most volna annak az ideje, ameddig egyedül voltak és senki se háborgatta őket.

- Itt kezdeni kell! - gondolta magában - a többi magától megy...

Igy szólt tehát:

- Már régen itt van Novoviejszki úr?

- Még nem régen - felelé Drohojovszka.

És a beszélgetés újra megszakadt.

- Így nem megy! - gondolta Volyodyjovszki. - Ha így kezdem, soha se mondok semmit. De látom, hogy a szenvedés elfogyasztá eszem maradékát is.

És így egy darabig szótlanul lépdelt mellette és egyre élénkebben mozgatta bajúszát.

Végre, mikor már a ház előtt voltak, megállt és így kezdé:

- Lássa, kisasszony, ha a boldogságot oly sok esztendeig halogattam, csakhogy a hazának szolgáljak, hogyne halogatnám el most a vigasztalást is?

Volyodyjovszki azt hitte, hogy ily egyszerű okoskodásnak Krisztinát azonnal meg kell győznie és a leány tényleg szomorúan és szelíden mondá egy idő mulva:

- Minél jobban megismerkedik az ember kegyelmeddel, Mihály úr, annál jobban tiszteli és becsüli...

E szavak után a házba mentek. Már a tornácon feléjük hangzottak Boriska kiáltásai: «Allah! Allah!» És mikor a vendégszobába léptek, közepén, bekötött szemmel, hajlott állásban és kinyujtott kézzel Novoviejszki urat látták, aki Boriskát igyekezett megfogni, aki minden sarokba elbujt és «Allah!» kiáltással jelzé hollétét. Az asztalnokné az ablaknál beszélgetésbe volt merülve Zaglyoba úrral.

De Krisztinának és a lovagnak belépése félbeszakítá játékukat. Novoviejszki lehúzta a kendőt és odafutott, hogy üdvözölje őket. Egyidejűleg az asztalnokné, Zaglyoba és a pihegő Boriska is feléjök tartottak.

- Mi hír ott? mi hír ott? Mit mondott a hetman úr? - kérdé egyik a másik után.

- Húgom! - felelé Volyodyjovszki - ha leveleket akarsz küldeni férjednek, alkalmad van reá, mivel Oroszországba utazom!

- Már visszaküldenek téged! Az élő Istenre, ne hagyd magad behúzatni és ne menj oda - kiáltá Makoviecka asszony panaszosan. - Hogy neked nem is engednek egy pillanatnyi időt sem!

- Valóban, megbizást adtak neked? - kérdé Zaglyoba komoran. - Joggal mondja az asztalnokné, hogy úgy csépelnek veled, mint egy cséphadaróval.

- Ruscsyc a Krimbe megy és utána nekem kell a zászlóaljat vezetnem, mert mint már Novoviejszki úr mondta, az utak tavaszszal bizonynyal megtelnek emberekkel.

- Mindig tolvajokra vadászszunk ebben a köztársaságban, mint a kutya az udvarban! - kiáltá Zaglyoba. - Mások azt se tudják, melyik végén kell megfogni a muskétát és nekünk soha sincs nyugodalmunk!

- Hagyjatok csak békén! Itt nem ér a beszéd semmit! - felelé Volyodyjovszki. - A szolgálat, szolgálat! Szavamat adtam a hetmannak, hogy belépek s az egészen mindegy, vajjon később, vagy korábban-e...

Itt Volyodyjovszki úr ujját homlokára tette és ismételte azt az okoskodást, melyet egyszer már Krisztinával szemben használt:

- Mert lássa kegyelmed, ha boldogságomat oly sok esztendeig halogattam, hogy csak a köztársaságnak szolgáljak, hogyne mondanék le arról a vigasztalásról, melyet társaságukban találok?

Erre senki se szólt egy szót se; csak Boriska jött oda duzzogva, összecsucsorítá száját, mint egy dacos gyerek és mondá:

- Kár Mihály úrért!

Volyodyjovszki vidáman elnevette magát.

- Az Isten adjon kegyelmednek boldogságot! Hiszen csak tegnap mondta, hogy ki nem állhat, hogy oly kevéssé tud szeretni, mint egy vad tatárt!

- Éppen nem! Mint egy tatárt! Azt éppen nem mondtam. Kegyelmed a tatárokkal örömet szerez magának, mi meg itt aggódni fogunk!

- Vigasztalódjék, kis hajdú (bocsásson meg, kisasszony, hogy így nevezem, de nagyon illik kegyelmedre). A hetman úr azt mondta nekem, hogy ez a parancsnokság nem sokáig tart. Egy vagy két hét mulva indulok, de a választásra minden esetre Varsóban kell lennem. Ezt maga a hetman kívánja és úgy is lesz; még ha Ruscsyc a Krimből nem térne is vissza májusban.

- Ó, az pompás!

- Én is elmegyek a kapitány úrral, bizonyosan elmegyek - mondá Novoviejszki, élesen Boriskára nézve.

És a leány azt felelé neki:

- Csak kevés akad olyan, mint kegyelmed! Öröm a katonára nézve, hogy ilyen parancsnokság alatt szolgál! Menjen kegyelmed, menjen! Sokkal vidámabb lesz Mihály úr.

Az ifjú csak fölsóhajtott és tenyerével lesímítá üstökét, végre kezét, mint előbb a szembekötősdi-játéknál, kitárta és mondá:

- De előbb meg kell fognom Boriska kisasszonyt! Biz' Isten, meg kell fognom!

- Allah! Allah! - kiáltá Boriska és visszahúzódott.

Eközben Drohojovszka odalépett Volyodyjovszkihoz, arca boldogságtól és örömtől ragyogott.

- Mihály úr, kegyelmed nem jó hozzám, nem jó hozzám; Boriskához jobb, mint hozzám?

- Én nem vagyok jó? Én jobb vagyok Boriska kisasszonyhoz? - mondá a lovag álmélkodva.

- Boriskának azt mondta, hogy a királyválasztásra visszatér, ha ezt tudom, kevésbbé vettem volna szivemre elutazását.

- Aranyom!... - kiáltá Mihály úr.

De hirtelen észhez kapott és mondá:

- Kedves barátom! Még sok mondani valóm volna, de elvesztettem a fejemet!

KILENCEDIK FEJEZET.

Mihály úr lassankint készülni kezdett az utazáshoz, anélkül, hogy eközben megszünt volna Boriskának leckéket adni, kit napról-napra jobban megkedvelt és Drohojovszka Krisztinával kettesben sétálgatni, hogy nála vigasztalást keressen. Úgy látszik, meg is találta, mivel minden áldott nap vidámabb lett, sőt néha este részt vett Boriska mulatozásaiban Novoviejszki úrral.

Ez a fiatal gavallér kedves vendéggé vált Ketling házában. Reggel vagy dél tájban szokott jönni és estig maradt és mivel mindnyájan szerették és örömmel látták őt, csakhamar a családhoz tartozónak kezdték tekinteni. Elvitte a hölgyeket Varsóba, ő tett számukra rendeléseket a selyemkereskedőknél és este szenvedélyesen játszott szembekötősdit, miközben mindig azt ismételte, hogy elutazásáig okvetetlenül meg kell fognia az elérhetetlen Boriskát.

Ő azonban mindig kitért, habár Zaglyoba úr így szólt neki:

- Ha ez nem fog meg, megfog más!

De mindig világosabb lett, hogy minden áron ez akarta őt megfogni. Még a «kis hajdú» előtt is világossá kellett annak lennie, mivel néha úgy elgondolkozott, hogy homlokfürtjei egészen a szemébe hullottak. Zaglyoba úrnak azonban okai voltak, amelyek miatt ez nem éppen kívánatos volt előtte. Egy este, mikor mindnyájan szétmentek, a kis lovag ajtaján kopogtatott és belépett.

- Úgy fáj, hogy el kell válnunk - mondá - azért ide jöttem, hogy kedvemre kinézzem magam rajtad. Isten tudja, mikor látjuk megint egymást!

- A választásra a leghatározottabban visszajövök - viszonzá Mihály úr, miközben megölelte őt - és meg is akarom mondani, miért: a hetman abban az időben oly sokat akar itt látni, amennyit csak lehet, amaz emberek közül, akiket a nemesség szeret, hogy az ő jelöltjének megnyerjék azt. És mivel az én nevem, hála Istennek, némi tekintélynek örvend társaim között, bizonyosan vissza fog ide hívni. Kegyelmedre is számít.

- Bah! meg akar fogni hálójába, de nekem úgy tetszik, hogy habár meglehetősen vastag vagyok, e hálónak egyik szemén mégis kisiklom. Nem fogok a franciára szavazni.

- Miért?

- Mivel az absolutum dominium híve.

- Condénak esküt kellene tennie a szerződésekre, mint bárki másnak és ő állítólag nagy hadvezér, ki jeles hadi tettei folytán híres.

- Isten kegyelméből nem kell Franciaországban keresnünk hadvezéreket. Maga Szobieszki úr is bizonynyal nem rosszabb, mint Condé. Gondold meg, Mihály, a franciák épp úgy harisnyát viselnek, mint a svédek s az esküket is bizonynyal épp úgy tartják meg. Carolus Gustavus kész volt minden órában esküt tenni. Ez olyan náluk, mint a diótörés. Mit használnak a szerződések, ahol becsületesség nincs!

- De a köztársaságnak védelemre van szüksége! Igen, ha Visnioviecki Jeremiás herceg élne! Unanimitate királylyá választanánk őt.

- Él a fia, ugyanaz a törzs!

- De nem ugyanaz a bátorság! Szánalom őt látni, inkább szolgának látszik, mint oly nemes vérből való hercegnek. Ha az idők még mások volnának! De ma az első a haza javának

figyelembe vétele. Ugyanezt fogja neked Szkrzetuszki is mondani. Amit a hetman úr tesz, azt teszem én is, mivel az ő őszinte hazaszeretetében úgy hiszek, mint az evangéliumban.

- Igen! és ideje, hogy arra gondoljunk. Baj, hogy most kell elmenned.

- És mit tesz kegyelmed?

- Visszatérek Szkrzetuszkiékhoz. A lusták ugyan megkínoznak ott néha, de azért, ha sokáig nem látom őket, mégis aggódom miattuk.

- Ha a választás után háború találna lenni, Szkrzetuszki is bevonul. Bah! ki tudja, vajjon kegyelmed is nem megy-e még egyszer háborúba. Talán együtt harcolunk Oroszországban. Azokban a tartományokban sok rosszat és jót tapasztaltunk!

- Igaz! Isten engem úgy segéljen! Ott teltek el legszebb éveink. Néha kedve támad az embernek, hogy viszontlássa mindazokat a helyeket, melyek hírnevünk tanúi voltak.

- Akkor jöjjön most velem. Együtt könnyebben elviseljük és öt hónap mulva visszatérünk Ketlinghez. Akkor ő is itt lesz és Szkrzetuszkiék is...

- Nem, Mihály, most nincs időm arra, de ígérem, hogy ha valamely kisasszonynyal, akinek birtokai Oroszországban vannak, házasságra lépsz, én viszlek oda és jelen leszek bevonulástoknál.

Volyodyjovszki kissé zavarba jött, de csakhamar azt felelte reá:

- Hogy gondolnék én a házasságra. Legjobb bizonyságom erre nézve az, hogy a hadsereghez megyek.

- Éppen ez az, ami engem kínoz, mert azt hittem: ha az egyik nem, hát a másik. Mihály, gondolj Istenre, fontold meg, hol, mikor találsz jobb alkalomra, mint ebben a pillanatban. Gondold meg, egykor majd eljönnek az évek, melyekben azt mondod magadban: mindenkinek vannak felesége és gyermekei és egyedül én, én függök a levegőben, mint az elhagyott gyümölcs. És fájdalom és kimondhatatlan vágyódás fog majd el. Ha azt az elhunytat nőül vetted volna, ha gyermekeket hagyott volna hátra, nos! nem szóltam volna semmit; akkor már volna érzelmeidnek tárgya és reménységed a vigasztalásra, de amint most áll a dolog, eljöhet az az óra, hogy hasztalanul keresel egy érző szivet magad körül és magad kérdezed magadtól: Idegen országban lakom-e?

Volyodyjovszki hallgatott és elgondolkozott, Zaglyoba tehát ismét beszélni kezdett, miközben a kis lovagnak élesen a szeme közé nézett:

- Képzeletemben és szivemben első sorban a kis hajdút szemeltem ki neked, mert primo: az egy aranyos leány és secundo: mivel olyan tüzes katonákat, mint ti adnátok a világnak, még nem látott a föld soha.

- Az egy szeleburdi; egyébiránt belőle már Novoviejszki akar tüzet kicsalni.

- Ez az, éppen ez az! Ma még bizonyosan elsőséget adna neked, mivel szerelmes a hírnevedbe; de ha elutazol és ő itt marad, és én tudom, hogy itt marad a huncut, mivel nincs háború, ki tudja mi történik aztán.

- Boriska szeleburdi! Vegye el Novoviejszki. Szívemből szerencsét kívánok neki, mivel ő kitünő fickó.

- Mihály! - mondá Zaglyoba, kezét összetéve - gondold meg, milyen ivadék volna az!

Erre a kis lovag igen naivul felelé:

- Ismertem két Balt, akik egy Drohojovszkától származtak és mégis kitünő katonák voltak.

- Ha! most megfogtalak! Hát oda tartasz? - kiáltá Zaglyoba.

Volyodyjovszki egészen megzavarodott. Egy darabig csak a felső ajkát mozgatta, hogy zavarát elpalástolja. Végre így szólt:

- Mit beszél kegyelmed! Nem tartok én egyik oldalra se, de mivel Boriskának lovagias tettét megemlítette, egész egyszerűen Krisztina jutott eszembe, akiben inkább női természet székel. Ha az ember az egyikről beszél, a másik jut eszébe, mivel együtt vannak.

- Jó, jó! Adjon Isten áldást Krisztinához, habár én, ha fiatal legény volnék, Isten engem úgy segéljen, Boriskát őrületesen szeretném. Ha ilyen feleséged van, háború esetén nem kell otthon hagynod, magaddal viheted a táborba és oldalad mellett lehet. Az ilyen asszony a sátorban is kellemes; és ha eljön az ideje, ha csataközben is és ha félkézzel is, tüzet ad. És derék és jó leány! Ej, kedves kis hajdúm, itt nem ismerték föl értékedet és hálátlansággal tápláltak, de ha egy pár tucat esztendővel kevésbbé öreg volnék, tudnám, ki legyen Zaglyobáné asszony!

- Boriskáról nem akarok letagadni semmit!

- Nem arról van szó, hogy nem tagadod le erényeit, hanem hogy férjet kívánsz neki. Azonban te többre becsülöd Krisztinát!

- Krisztina barátom.

- Barátod, nem barátnéd? Talán mivel bajúszkája van! Barátod vagyok én, barátod Szkrzetuszki és Ketling. Neked nem barát kell, hanem barátné. Valld meg tisztán és ne ámítsd magadat. Óvakodjál, Mihály, egy nőnemű baráttól, még ha bajúszkája van is, mert vagy ő árul el téged, vagy te őt. Az ördög nem alszik és örömest telepszik ilyen barátok közé, példa rá: Ádám és Éva, akik barátkozni kezdtek, míg ez a barátság Ádámot tőrbe nem ejtette.

- Ne mondjon semmit Krisztinára, mivel azt semmi körülmény közt se tűröm!

- Ej, az Isten áldja meg az erényeit! Nincs párja az én kis hajdúmnak, de amaz is jó leány! Koránt se szólom meg, csak azt az egyet állítom, ha mellette ülsz, úgy tüzel orcád, mintha valaki megcsípett volna és az üstököd úgy az égnek mered, hogy kacagsz és turbékolsz, mint a galamb és mindez az érzéki sóvárgás jele. Bolondíts mást a barátsággal, én már vén róka vagyok!

- Olyan vén, hogy azt is látja, ami nincs.

- Adná Isten, hogy csalódjam! Adná Isten, hogy az én kis hajdúmról volna szó! Mihály, jó éjszakát! Vedd el a kis hajdút! A kis hajdú még csinosabb! Vedd el a kis hajdút, vedd el a kis hajdút!...

E szavaknál Zaglyoba fölemelkedett és távozott a szobából.

Mihály úr egész éjjel ide s tova hánykolódott és nem birt aludni, mert a legkülönösebb gondolatok kergetőztek fejében. Lelki szeme előtt állott Drohojovszka kisasszony arca, szeme a hosszú pillákkal és ajkai finom pehelylyel födve. Néha elszenderült, de a látomások nem tüntek el. Mikor fölébredt, Zaglyoba szavaira gondolt és eszébe jutott, hogy ennek az embernek elméje mily ritkán csalódott valamiben. Néha félig álomban, félig imetten, felvillant előtte Boriskának rózsás arca, és ez a látvány megnyugtatta őt; de helyébe azonnal ismét Krisztina lépett. A szegény lovag akár a fal felé fordult, akár a szoba sötétsége felé került, mindig az ő szemét látja és fölöttük mintha epedés, mintha odaadás lebegne. Hébe-hóba behunyódik a szeme, mintha azt akarná mondani: «Legyen meg a te akaratod!» Mihály úrnak föl kellett kelnie és keresztet vetett magára.

Reggel felé az álom teljesen elhagyta őt. Nehéznek érezte magát és kedvetlen volt. Szégyen fogta el és keserű szemrehányásokat kezdett tenni magának, hogy nem azt a kedves halottat látta maga előtt, hogy szive, szeme, lelke nem azzal volt eltelve, hanem ezekével, az élőkével. Úgy tetszett neki, mintha vétett volna Annuska emléke ellen, néhányszor ide-oda hánykolódott, kiugrott az ágyból, habár még sötét volt és a Miatyánkot mondta.

Mikor azt elvégezte, ujját homlokára tette és mondá:

- Oly gyorsan el kell utaznom, amint csak lehet, hogy tüstént útját vágjam ennek a barátságnak, mivel Zaglyoba úrnak igaza lehet...

Erre már vidámabban és nyugodtabban ment le a reggelihez. A reggeli után vívógyakorlatokat végzett Boriskával és észrevette, bizonnyal először, hogy nagy orrcimpáival és pihegő mellével oly csinos volt, hogy szemet szúrt neki. Krisztinát kerülni látszott, a leány észrevette azt és nagy, csodálkozó szemmel kísérte őt. De a lovag rögtön kitért pillantása elől. Szive darabokra szakadt, de helyt állott.

Délután Boriskával az éléstárba ment, hol Ketlingnek még egy fegyvertára volt. Megmutatta neki a különböző fegyvereket és megmagyarázta használatukat. Aztán asztrakáni ijjakkal lövöldöztek.

A leány végtelenül boldog volt a játék miatt és oly élénken csevegett, hogy az asztalnoknénak kellett megfékeznie.

Igy múlt el a második nap. A harmadikon Zaglyobával Varsóba kocsizott a Danilyovics-palotába, hogy az elutazás határidejéről valamit megtudjon; este tudtokra adá Mihály úr a hölgyeknek, hogy egy hét mulva határozottan elindul.

Ezt hanyagul és vidáman iparkodott elbeszélni. Alig pillantott Krisztinára.

A leány nyugtalan lett és különböző dolgokról igyekezett őt kikérdezni; a kis lovag udvariasan, barátságosan válaszolt, de inkább Boriskához látszott szítani.

Zaglyoba, ki azt hitte, hogy ez az ő tanácsainak következménye, örvendve dörzsölte a kezét. De mivel szeme előtt semmi se maradhatott rejtve, észrevette Krisztina szomorúságát.

- Megdöbbentette őt! nyilván megdöbbentette őt - gondolta magában. - Nos! az nem baj! Az már asszonyi szokás. De Mihály gyorsan megfordult, gyorsabban, mint vártam. Pompás fickó, de a szerelmi dolgokban szeleburdi volt és szeleburdi is marad!

De Zaglyoba úrnak valójában jó szíve volt, és így csakhamar megsajnálta Krisztinát.

- Directe nem akarok neki semmit se szólni - mondá magában - de valami vigasztalást kell kieszelnem számára.

Azt a kiváltságot, melyet agg kora és ősz feje nyujtott neki, fölhasználva, a vacsora után hozzá ment tehát és selymes, fekete haját simogatni kezdé. Ő pedig csendesen üldögélt és szelíd szemét ezen a részvéten kissé csodálkozva, de hálával telten veté reá.

Este, mikor annak a szobának ajtajában álltak, melyben Volyodyjovszki aludt, Zaglyoba meglökte őt a könyökével.

- Mit - mondá - úgy-e nincs párja a kis hajdúnak!

- Bájos kis fickó! - viszonzá Volyodyjovszki. - Ő maga olyan lármát csinál a szobákban, mint négy katona. Igazi dobos.

- Dobos? Adná Isten, hogy minél előbb a te dobodat hordozná!

- Jó éjszakát kegyelmednek!

- Jó éjszakát! Különös teremtések ezek a nők! Láttad-e, milyen izgatott volt Krisztina, mikor Boriskához csak egy kissé is közeledtél?

- Nem... nem vettem észre! - viszonzá a kis lovag.

- Mintha egy hajója merült volna el!

- Jó éjszakát! - ismétlé Volyodyjovszki és gyorsan szobájába ment.

Zaglyoba úr a kis lovagnak féktelen természetére számított, de kissé elszámította magát, azonkívül egyáltalán ügyetlenül cselekedett, mikor Krisztina izgatottságáról beszélt, mert az csakhamar annyira meghatotta Mihály urat, hogy a torkát is fojtogatta.

- Majd meghálálom neki barátságát, majd meghálálom neki hogy a szomorúságban testvér gyanánt vigasztalt - gondolta magában. - Bah! hát mi rosszat tettem neki? - gondolta némi megfontolás után. - Mit tettem? Három napig mellőztem őt, ami nem is volt udvariasság! Mellőztem azt az édes leányt, azt a kedves teremtést! Azért, hogy meg akarta gyógyítani sebeimet, hálátlansággal tápláltam őt... Bár tudnék mértéket tartani - folytatá - és a veszélyes barátságot megfékezve, ne mellőzném őt; de eszem az ilyen udvariasságra nagyon tompa...

És Mihály úr haragudott magára, és nagy részvét támadt keblében. Önkénytelenül úgy kezdett Krisztinára gondolni, mint egy kedves, megsértett lényre. Haragja önmaga iránt minden pillanatban fokozódott.

- Barbár vagyok, barbár! - ismétlé.

És gondolataiban Krisztina egészen felülmúlta Boriskát.

- Vegye el, aki akarja, ezt a malomkereket, ezt a locsifecsit! - gondolta magában. - Novoviejszki vagy az ördög, nekem mindegy!

A harag az ártatlan, mit se sejtő Borbála ellen hatalmasan föllobogott benne, de egy pillanatra se jutott eszébe, hogy ezzel a haraggal talán még jobban megbántja azt, mint Krisztinát erőltetett egykedvűségével.

Krisztina a nő ösztönével rögtön kitalálta, hogy Mihály úrban valami változás megy végbe. Egyúttal nagyon szomorúvá hangolta őt, hogy a kis lovag kerülni látszott őt, és mégis megértette, hogy közöttük valaminek túlsúlyra kell vergődnie, és hogy többé nem élhetnek barátságban, mint eddig, hanem vagy sokkal többen, mint az, vagy egyáltalán sehogy sem.

Azért nyugtalanság fogta el őt, mely egyre nagyobb lett arra a gondolatra, hogy Mihály úr nem sokára elutazik. Krisztina szivében még nem volt szerelem. A leány még nem vallotta meg önmagának. De szivében és vérében nagy hajlandóság volt a szerelemre.

Talán már érzé is fejének némi izgatottságát. Volyodyjovszkit az a hírnév környékezte, hogy ő a köztársaság első katonája. Valamennyi lovag szája tisztelettel ismételte nevét. Húga az egekig magasztalta erkölcseit; a boldogtalanság varázsa környékezte őt, s azonkívül a fiatal leány, aki egy födél alatt lakott vele, hozzá szokott külső megjelenéséhez is.

Krisztina olyan természetű volt, hogy kedvelte, ha szerették; mikor tehát az utolsó napokban Mihály úr egykedvű kezdett lenni iránta, önszeretete nagyon szenvedett; de mivel természettől fogva jó szíve volt, elhatározta, hogy se haragos arcot, se bosszúságot nem mutat neki és jóságával ismét kiengeszteli.

Ez annál könnyebb volt neki, mivel Mihály úr a következő napon alázatos arcot mutatott és nemcsak nem kerülte ki Krisztina pillantásait, hanem szemébe is nézett, mintha azt akarná mondani: «Tegnap mellőztelek, ma bocsánatot kérek tőled».

És így annyit mondott szemével, hogy e pillantások hatása alatt a vér a leány arcába szökött és nyugtalansága még inkább fokozódott, mintha sejtené, hogy nagyon hamar valami fontos dolognak kell bekövetkeznie. És be is következett. Délután az asztalnokné Boriskával egy rokonához, a lembergi kamarásnéhoz kocsizott, aki Varsóban tartózkodott, Krisztina pedig szándékosan úgy tett, mintha fejfájás kínozná, mivel kíváncsiság fogta el, hogy megtudja, mit mondana neki Mihály úr, ha négyszem közt maradnának?

Zaglyoba úr ugyan szintén nem utazott a kamarásnéhoz, de az volt a szokása, hogy ebéd után néha több óráig is aludt, mivel azt állította, hogy ez távol tartja tőle a nehézkességet és estére nyugodt elmét szerez neki; tényleg, miután még félóráig eltréfált, szobájába ment. Krisztina szive hatalmasan dobogott.

De mily csalódás várakozott reá! Mihály úr fölugrott és vele együtt elhagyta a szobát.

- Majd visszajön nem sokára - gondolta Krisztina.

És a himző rámához nyúlt és egy aranyos szekrénykét kezdett himezni, melyet az utazásra Mihály úrnak akart ajándékozni.

De szemét újra meg újra fölemelte a munkáról és a danzigi órán jártatta, mely Ketling dolgozó szobájának sarkában állt és kimért komolysággal ketyegett.

De egy óra mult el a másik után, és Mihály úr nem mutatkozott.

A leány ölébe tette munkáját, keresztbe fonta karját és halkan mondá:

- Fél, de mielőtt bátorságot vesz, ismét itt lehetnek és mi nem mondtunk egymásnak semmit. Vagy Zaglyoba úr fölébred...

Ebben a pillanatban úgy tetszett neki, mintha valami komoly ügyről kellene beszélniök, mely Volyodyjovszki hibájából halasztást szenvedhetne.

Végre léptek hallatszottak a szomszéd szobában.

- Ide s tova járkál - mondá a leány és újfent szorgalmasan kezdett himezni.

Volyodyjovszki valóban ide s tova járkált; föl és alá ment a szobában és nem mert belépni; eközben a nap egyre pirosabb lett és leáldozóban volt.

- Mihály úr - kiáltá Krisztina hirtelen.

Belépett és a munkánál találta őt.

- Hívott, kisasszony?

- Csak az akartam tudni, vajjon nem idegen járkál-e ott... Már két óra óta egyedül vagyok itt...

Volyodyjovszki egy széket tett oda és annak a szélére ült.

Hosszú idő telt el; hallgatott, csak a lábát mozgatta kissé és mindig jobban közeledett az asztalhoz. Krisztina félbehagyta a hímzést és reá emelte a szemét; tekintetök találkozott és rögtön mind a ketten lesütötték szemöket...

Mikor Volyodyjovszki ismét fölnézett, az utolsó napsugarak estek Krisztina arcára, mely szép volt azok fényében. Haja mintegy aranyosan csillogott.

- Néhány nap mulva elutazik kegyelmed? - mondá a leány oly halkan, hogy Mihály úr alig hallhatta meg.

- Nem lehet másképp!

És ismét hallgatás következett be, melyet végre Krisztina szakított meg:

- Az utolsó napokban azt gondoltam, hogy haragszik reám...

- Úgy éljek - kiáltá Volyodyjovszki - nem volnék méltó arra, hogy egy pillantást vessen reám, ha ezt tettem volna, de nem az volt az.

- Hát mi volt? - kérdé Krisztina és ismét reá szögezte szemét.

- Őszintén akarok beszélni, mert azt gondolom, az őszinteség mindig többet ér, mint az alakoskodás... De... de ki se tudom mondani, mennyi vigaszt öntött a szivembe és mennyi hálát éreztem kegyelmed iránt!

- Ó, bár mindig így maradna! - felelé Krisztina, miközben kezét a munka fölött keresztbe fonta.

És Mihály úr mély szomorúsággal viszonzá:

- Ó, bár így! bár így maradna... De nekem azt mondta Zaglyoba úr... (úgy beszélek kegyelmedhez, mint a paphoz)... nekem azt mondta Zaglyoba úr, hogy a nőkkel való barátság veszedelmes dolog, mert mint a parázs a hamu alatt, könnyen forróbb érzelem rejtőzhetik alatta. Én pedig azt gondoltam, Zaglyoba úrnak igaza lehet, és - bocsásson meg kisasszony az egyszerű katonának - más talán finomabban tudná megmondani... a szivem vérzik, hogy az utolsó napokban mellőztem kegyelmedet... és az élet nehéz lesz nekem...

E szavaknál Mihály úr bajúsza oly gyorsan mozgott idestova, hogy a bogár se mozgatja úgy tapogatóját.

Krisztina lehorgasztá fejét és két kis könny gördült végig arcán.

- Ha nyugalmat adhat kegyelmednek az és azt hiszi, hogy testvéri vonzalmam mit se használ, akkor el akarom azt rejteni...

És ismét két könny gördült le rózsás arcán.

De ez a látvány széttépte Mihály szivét; Krisztinához ugrott és megragadta kezét. Himző rámája a szoba közepére esett öléből, de a lovag nem gondolt vele, csak ajkához szorítá a meleg, puha bársonykacsókat és ismétlé:

- Ne sírjon, kisasszony! Az Istenért! ne sírjon!

De nem is szünt meg kezét csókolni akkor se, mikor Krisztina, mint azt az emberek szokták tenni, mikor bánatuk van, kezét a fején összekulcsolta; sőt annál hevesebben csókolgatta, míg a melegség, mely a fejből és homlokból kisugárzott, bor gyanánt megrészegíté őt és érzékeit megzavarta.

Aztán maga se tudta, hogyan és mikor jutottak ajkai a leány homlokára, melyet még forróbban csókoltak; aztán siró szemére jutottak és minden ugrált körülötte; aztán azt a gyöngéd, lágy pelyhet érezte szája fölött, aztán ajkaik érintkeztek és hosszan és erősen egymásra szorították azokat. A szobában csönd lett, csak az óra ketyegett kimért komolysággal.

Hirtelen Boriskát hallották a tornácon dobogni és gyermekded hangja azt kiáltá:

- A hideg! a hideg! a hideg!

Volyodyjovszki visszaugrott Krisztinától, mint egy hiúz, amelyet elijesztenek áldozatától, és ebben a pillanatban Boriska lármázva a szobába rohant és szünetlenül ismételgeté:

- A hideg! a hideg! a hideg!

Ekkor hirtelenül megbotlott a himző rámában, mely a szoba közepén hevert. Megállt és csodálkozva majd a himző rámára, majd Krisztinára, majd a kis lovagra nézett és mondá:

- Mit? Egymásra céloztatok, mint a hajító dárdával?

- És hol van a nénike? - kérdé Drohojovszka, miközben pihegő melléből nyugodt, természetes hangot igyekezett kiadni.

- A nénike most mászik ki a szánból - felelé Boriska szintén megváltozott hangon.

És mozgékony orrcimpái élénken jártak ide s tova. Még néhányszor Krisztinára és Volyodyjovszki úrra pillantott, ki eközben fölvette a himző rámát, aztán hirtelen kiment a szobából.

De ebben a pillanatban az asztalnokné gurult be az ajtón, Zaglyoba úr is lejött fölülről és a beszélgetés a lembergi alkamarásnéra tért.

- Nem is tudtam, hogy ő Novoviejszki úrnak a keresztanyja - mondá az asztalnokné - akinek sokat kellett meggyónnia, mivel Boriskát ugyancsak megbosszantotta vele.

- És mit szólt Boriska? - kérdé Zaglyoba.

- Ej, mit, Boriska! Az az ugrifüles! Azt mondta az alkamarásnénak: «Nincs neki szakálla és nekem nincs eszem - és Isten tudja, melyiknek jő meg hamarabb közűlünk».

- Azt ugyan tudtam, hogy a nyelvét el nem veszti, de ki tudja, valóban mit gondol. Női furfang!

- Boriskánál amit a szív gondol, a nyelv azt beszéli. Egyébiránt már mondtam kegyelmednek, hogy ő még nem érzi Isten akaratát; Krisztina inkább.

- Nénike! - mondá Krisztina hirtelen.

A további beszélgetést a szolga akadályozta meg, aki jelenté, hogy a vacsora kész. Tehát mindnyájan az ebédlőbe mentek, csak Boriska nem volt ott.

- Hol a kisasszony? - kérdé az asztalnokné a szolgától.

- A kisasszony az istállóban van. Megmondtam a kisasszonynak, hogy kész a vacsora, de a kisasszony azt mondta «jó» és az istállóba ment.

- Talán valami kellemetlenség érte? Olyan vidám volt! - mondá Makoviecka asszony Zaglyobához fordulva.

Ekkor a kis lovag, akit furdalt a lelkiismeret, így szólt:

- Majd utána nézek!

És kiment. Csakugyan mindjárt az istállóajtó mellett egy nyaláb szénán ülve találta őt. Annyira el volt mélyedve gondolataiba, hogy észre se vette őt, mikor belépett.

- Borbála kisasszony! - mondá a kis lovag és föléje hajolt. Boriska megrezzent, mintha álomból ébredt volna föl és Volyodyjovszkira emelte szemét, melyben legnagyobb csodálkozására két, gyöngynagyságú könnyet vett észre.

- Az Istenért! Mi lelte kisasszony? Sir?

- Eszem ágában sincs! - kiáltá Boriska fölugorva. - Eszem ágában sincs! A hidegtől van!

És vidáman nevetett, de ez a kacagás kissé erőltetett volt. Aztán, hogy a figyelmet magáról elterelje, egy rácsra mutatott, amely mögött az az almásszürke állt, melyet Volyodyjovszki a hetman úrtól kapott ajándékba, és élénken mondá:

- Kegyelmed azt mondta, hogy ehhez a lóhoz nem lehet bemenni? Hadd lássuk hát!

És mielőtt Mihály úr visszatarthatta volna őt, átugrott a rácsozaton. A szilaj állat azonnal ágaskodni, lábaival rugdalni kezdett és lekonyítá fülét.

- Az Istenért! megölheti kegyelmedet! - kiáltá Volyodyjovszki és utána ugrott.

De Boriska már az almásszürkének a nyakát kezdte veregetni a tenyerével és azt ismételgeté:

- Hadd öljön meg! hadd öljön meg! hadd öljön meg!...

A ló azonban feléje fordítá párolgó orra likait és halkan nyerített, mintha örvendene a cirógatásnak.

TIZEDIK FEJEZET.

Mindazok az éjszakák, melyeket Volyodyjovszki átélt, semmik se voltak ahhoz képest, melyet a Krisztinával való esemény után eltöltött. Elárulta halottjának emlékezetét, akinek emlékét pedig szerette; megcsalta ennek az élőnek bizalmát, visszaélt a barátsággal, kötelezettségeket vállalt magára, úgy cselekedett, mint egy lelkiismeretlen ember. Más katona rá se hederített volna az ilyen csókra, a reá való visszaemlékezésnél legföljebb a bajuszát pödörte volna meg; de Volyodyjovszki úr, kivált Annuska halála óta, nagyon aggódó volt, mint minden ember, akinek lelke fájdalommal van teli, akinek szive szét van tépve. Mit kellett most tennie? Hogyan cselekedjék?

Csak néhány nap hiányzott még utazásából, abból az utazásból, mely mindent földúlhatott és befejezhetett. De illett-e kereket oldani és Krisztinának egy szót se szólni, úgy hátrahagyni, mint akármelyik leányt, akitől az ember csókot lopott? E gondolat ellen fölháborodott a kis lovag derék szive. Még abban az ellenmondásban is, melyben e pillanatban leledzett, gyönyörrel tölté el őt a Krisztinára való gondolat, és az emlékezés ama csókra a kéj reszketésével járta át. Düh fogta őt el önmaga ellen, és még se védekezhetett a boldogság és gyönyör ez érzelme ellen. Egyébiránt az egész vétket magára vette.

- Én csábítottam arra Krisztinát - ismétlé keserűséggel és fájdalommal - én csábítottam arra, azért illik is, hogy el ne utazzam egy szó nélkül.

De hát hogyan? Ajánlatot tegyen-e Krisztinának, és mint vőlegénye induljon-e a messzeségbe?

Itt a kis lovag lelki szeme előtt föltünt Borzobohata Annuska alakja, fehér ruhában és maga is egészen fehéren, mintha viaszból volna formálva, egészen úgy, mint a hogyan a koporsóba tette őt.

- Az illet meg engem - mondá amaz alak - hogy megsirass és meggyászolj. Kezdetben barát akartál lenni, egész életeden át meg akartál siratni, most mást veszel el, mielőtt kis lelkecském a mennyország ajtaján belebeghetett volna. Ah! várj! hagyj előbb a mennyországba érni, szüntesd meg, hogy ezt a földet lássam...

És úgy tetszett a lovagnak, hogy ő esküszegő ezzel a tiszta lélekkel szemben, akinek emlékét úgy kellett volna tisztelnie és megőriznie, mint egy szentséget. Végtelen fájdalom, szégyen és önmegvetés fogta el. A halálra vágyakozott.

- Annuska! - ismétlé térden állva - nem szűnöm meg halálomig téged siratni, de mit tegyek most?

A fehér alak nem válaszolt semmit, elröppent, mint a ritka köd, és helyette megjelentek a lovag képzeletében Krisztina szemei és ajkai, a lágy pehelylyel borítva, és velök együtt a kísértések, melyeket a szegény katona úgy lerázott magáról, mint a tatárok nyilait.

Igy ingadozott a lovag szive mindkét felé bizonytalanság, gond és gyötrelem közepett. Néha az a gondolata támadt, hogy Zaglyoba úrhoz megy, megvall neki mindent és tanácsot kér ettől a férfiútól, akinek értelme minden nehézséget legyőzni látszott. Hiszen ő mindent előre látott, mindent előre megmondott, hogy mit tesz az, az asszonyokkal barátkozni...

De éppen ez a tekintet tartotta vissza a kis lovagot. Eszébe jutott, mily szigorúan kiáltá Zaglyoba úrnak: «Ne sértse meg Krisztinát!» És most, ki bántotta meg Krisztinát? Ki gondolkozott most azon, vajjon nem jobb-e őt, mint bármely más leányt itt hagyni és kereket oldani?

- Ha nem arról a boldogtalanról volna szó, egy pillanatig se gondolkoznám - mondá a kis lovag magában - és nem is bánkódnám, sőt ellenkezőleg, lelkemben örülnék, hogy ilyen kincset ízleltem meg!

Egy idő mulva pedig dörmögé:

- Még ezerszer is örömest megizlelném!

Mivel azonban látta, hogy a kísértés újra reá jött, lerázta magáról és fontolgatni kezdé:

- Megtörtént! Mivel már egyszer úgy cselekedtem, mint valaki, aki nem barátságra áhitozik, hanem Cupido élvezeteit reméli, most már tovább kell haladnom ezen az úton és azt mondom holnap Krisztinának, hogy nőül akarom venni.

Itt egy pillanatig elgondolkozott, aztán tovább folytatá:

- ... Amely nyilatkozattal a mai bizalmaskodás teljesen tisztességes jelleget ölt, és holnap aztán már újakat engedhetek meg magamnak...

Itt a szájára ütött kezével.

- Pfuj! - mondá - egész ezred ördög ül a hátamon!

De a vallomás gondolatától nem szabadult többé, egyszerűen elhitette magával, hogy ha ez által megsérti a kedves halottat, misékkel és jámborsággal kiengesztelheti, mi által egyúttal megmutatná neki, hogy mindig reá gondol és nem szűnik meg reá gondolni soha.

Egyébiránt, ha az emberek csodálkoznak majd, ha kacagnak azon, hogy ő néhány hét előtt még barát akart lenni szomorúságában, és hogy most már egy másodiknak vall szerelmet, a szégyen mégis csak őt éri, míg ellenkező esetben a szégyent és bűnt az ártatlan Krisztinának meg kellene osztania vele.

- Holnap tehát nyilatkozom, másképp nem lehet! - mondá végre.

Ez nagyon megnyugtatta őt, nagy áhitattal imádkozott Annuskáért és elaludt.

Mikor másnap reggel fölébredt, ismétlé:

- Ma nyilatkozni akarok!...

De ez nem ment olyan könnyen, mivel Mihály úr nem akarta mindenkinek tudtára adni, előbb Krisztinával akart beszélni és azután úgy cselekedni, amint a dolog kívánja. Eközben Novoviejszki úr már másnap reggel eljött és mindenütt ott volt.

Krisztina egész nap különös hangulatban járkált ide s tova, sápadt, fáradt volt és szemét lesütötte; néha egész homlokáig elpirult, néha ajkai reszkettek, mintha sírni akarna; aztán ismét álmos és szórakozott volt.

A lovagnak nehéz volt hozzá közelednie, kivált pedig vele hosszabb időre négyszem közt maradnia. Ugyan sétára kísérhette volna a házból, mivel az időjárás pompás volt, és azelőtt aggodalom nélkül meg is tette volna; de most nem merte, úgy tetszett neki, mintha mindenkinek azonnal ki kellett volna találnia, mi történt - mindenki azonnal észrevenné, hogy ő a vallomás előtt áll.

Szerencsére Novoviejszki segítségére jött. Az asztalnoknét félrevezette és igen sokáig társalgott vele; aztán mind a ketten visszajöttek a szobába, amelyben a kis lovag a két hölgygyel és Zaglyoba úrral ült - és az asztalnokné így szólt:

- Ej, ti fiatalok párosával szánkázni mehetnétek, a hó csak úgy csillog a nap alatt.

Ekkor Volyodyjovszki hirtelen Krisztina füléhez hajolt és mondá:

- Kérem, kisasszony, egy szánra üljön velem... Sok mondani valóm van.

- Jó - felelé Drohojovszka.

Az istállóba sietett Novoviejszkival, Boriska utánuk ment és pár perc mulva két szánkó hajtott a ház elé. Volyodyjovszki és Krisztina az egyikbe, Novoviejszki és a kis hajdú a másikba ült és kocsis nélkül elhajtattak.

Ekkor Makoviecka asszony Zaglyobához fordult és mondá:

- Novoviejszki úr megkérte Boriska kezét.

- Hogyan? - kérdé Zaglyoba nyugtalanul.

- A lembergi alkamarásné, az ő keresztanyja, holnap ide jön, hogy velem beszéljen, mert Novoviejszki úr megkért, hogy legalább távolról nyilatkozhassék Boriskának, mivel ő maga is belátja, hogy ha Boriska nincs jóindulattal iránta, minden fáradság és kérés hasztalan lenne.

- És azért parancsolta kegyelmed a szánkázást?

- Azért. Uram nagyon aggódik. Gyakran így szólt hozzám: «A vagyont kezelni akarom, de férfit mindenki válaszszon maga; ha derék ember, nem lesz kifogásom ellene, ha viszonyaik között különbség lenne is». Egyébiránt, Boriska és Krisztina elég idősek és maguk határozhatnak sorsuk felől.

- És mit szándékozik kegyelmed a lembergi alkamarásnénak felelni?

- Férjem májusban ide jő; reá bizom; de azt gondolom, ha Boriska akarja, meglesz.

- Novoviejszki nagyon fiatal!

- De Mihály azt mondta, hogy kitünő, hadi tetteiért hires katona. Tekintélyes vagyona van, és rokoni összeköttetéseit az alkamarásné mind kifejtette. Lássa az így van: dédőse Szieniut herczegnőtől született és első házassága...

- Mi közöm nekem az ő rokoni összeköttetéseihez! - szakítá félbe Zaglyoba, ki nem birta elpalástolni rossz kedvét - ő se fi-, se nőtestvérem, és én azt mondom kegyelmednek, én a kis hajdút Mihálynak szántam, mert ha a leányok közt, kik két lábon szaladgálnak ezen a világon, jobb és derekabb van, mint ő, ettől a pillanattól fogva mint ursus négykézláb szaladgálok!

- Mihály nem is gondol ilyesmire, és ha reá gondolna is, Krisztina inkább szemet szúr neki... Ha! Isten majd elvégzi, az ő útai kifürkészhetetlenek!

- De ha ez a tejfölös szájú kosarat kapna, berugnék örömömben! - tette hozzá Zaglyoba.

Eközben a két szánban a lovagok sorsa eldőlt. Volyodyjovszki úr sokáig nem talált szavakat, végre így szólt Krisztinához:

- Ne higyje, kisasszony, hogy könnyelmű ember, csélcsap vagyok, mert nem vagyok többé azokban az években.

Krisztina nem válaszolt semmit.

- Bocsássa meg, amit tegnap tettem, mivel az a kegyelmed iránti nagy vonzalomból történt, melyet éppen nem tudtam leküzdeni... Kedves kisasszonyom, szeretett Krisztinám, fontolja meg, ki vagyok, egyszerű katona vagyok, akinek élete küzdelemben tölt el... Más előbb beszédet tartott, aztán bizalmasabb lett volna, én a bizalmaskodásoknál kezdtem... Gondolja meg azt is, ha egy ló, még ha betanított is, néha fölágaskodik a lovassal és elszalad vele - hogy ne szaladna el velünk a szerelem, a szerelem, melynek hatalma nagyobb? Igy szaladt el velem is a szerelem, éppen azért, mivel kegyelmed drága nekem... Szeretett Krisztinám! te egy várnagyra, egy szenátorra vagy méltó; de ha nem veted meg a katonát, aki, bár nem

magasrangú, nem minden hírnév nélkül szolgált a hazának, leborulok lábaidhoz, csókolom lábaidat és kérdem: akarsz-e engem? barátságosan gondolhatsz-e reám?

- Mihály úr!... - felelé Krisztina.

És keze a felöltő ujjából a lovag kezébe csúszott.

- Akarsz-e? - kérdé Volyodyjovszki.

- Igen! - válaszolá Krisztina - és tudom, hogy derekabbat az egész országban nem találhattam volna!

- Isten fizesse meg! Isten fizesse meg, Krisztinácska! - mondá a lovag és csókokkal borítá kezét. - Nagyobb szerencse nem érhetett volna! Csak azt mondd, hogy nem haragszol a tegnapi bizalmaskodásokért, hogy lelkiismeretem is nyugodt legyen.

Krisztina lesüté szemét.

- Nem haragszom! - mondá.

Egy darabig hallgatagon hajtottak tovább, a vasak csikorogtak a hóban, és a lovak patái alatt a göröngyök úgy röpködtek, mint a jégeső.

Aztán Volyodyjovszki újra kezdé:

- Nem különös-e, hogy te engem szeretsz?

- Sokkal különösebb - viszonzá Krisztina - hogy kegyelmed oly hamar megszeretett engem...

Ekkor Volyodyjovszki arca elkomolyodott és beszélni kezdett:

- Krisztina, talán előtted is rossznak látszik, hogy alig hevertem ki az egyikért a fájdalmat és már másikat szeretek. Meg is vallom neked, mintha csak gyónnék, hogy egykor könnyelmű voltam. De most másképp van. Azt a halottat nem feledtem el, és nem is fogom elfeledni; még ma is szeretem, és ha tudnád, mily gyászt viselek miatta, te magad is megsajnálnál...

Itt a kis lovag hangja elakadt, mivel nagyon meg volt rendülve és talán azért nem vette észre, hogy e szavai nem igen nagy hatást látszottak gyakorolni Krisztinára.

És ismét hallgatás következett, de ezúttal Krisztina szakítá meg azt:

- Igyekezni fogok kegyelmedet megvígasztalni, amint csak tudom.

Erre a kis lovag mondá:

- Éppen azért szerettelek meg oly gyorsan, mivel te az első naptól fogva kötözni kezdted sebeimet. Mid voltam én neked, semmi! De te hozzá láttál a munkához, mivel szivedben részvétet éreztél a szerencsétlen iránt. Ó! én sokat, nagyon sokat köszönök neked! Aki ezt nem tudja, talán ócsárolni fog, hogy novemberben barát akartam lenni és decemberben az oltár elé akarok lépni. Zaglyoba úr lesz az első, aki kicsúfol, mert ő örömest űzi a tréfát, ha alkalom kínálkozik reá, de csak hadd gúnyolódjék! Nem ügyítek reá, kivált mivel a gáncs nem téged ér, hanem engem.

Itt Krisztina az égre nézett és gondolkodóba esett, végre azt felelé:

- Egyáltalán tudtokra kell az embereknek adni frigyünket?

- Másképp hogy lehetne?

- Hiszen kegyelmed pár nap mulva elutazik?

- Ha kedvetlenül is, de kell.

- És én gyászruhát viselek elhalt atyámért. Minek az embereknek alkalmat adni az álmélkodásra? Maradjon ez miközöttünk, és az emberek ne tudjanak meg felőle előbb semmit, míg Mihály úr Oroszországból vissza nem tér. Jó?

- Tehát húgomnak se szóljak semmit?

- Majd én magam mondom meg neki, de csak Mihály úr elutazása után.

- És Zaglyoba úr?

- Zaglyoba úr megeresztené élceit szegény fejemen. Ej, inkább ne szóljunk semmit! Boriska is megcsipkedne, és ő az utolsó időben anélkül is olyan különös és olyan változó kedve van, mint azelőtt soha. Ej, inkább semmit se szóljunk!

Itt Krisztina ismét az égre emelte sötétkék szemét:

- Isten a tanúnk és az embereknek nem kell tudniok.

- Látom, hogy eszed fölér szépségeddel. Tehát jó! Legyen Isten a tanúnk - Amen! Támaszkodjál karoddal reám, mivelhogy az igéret fönnáll, a szokás megengedi. Ne félj! Amit tegnap tettem, ma nem tudnám megtenni, még ha akarnám is, mivel a lovakra kell vigyáznom.

Krisztina teljesíté a lovag óhajtását és ez tovább folytatá:

- Ha egyedül leszünk, mindig a keresztnevemen szólíts.

- Nehezemre esik - felelé a leány mosolyogva. - Nem lesz hozzá bátorságom!

- És nekem volt bátorságom?

- Igen, Mihály úr lovag, Mihály úr vitéz, Mihály úr katona...

- Krisztinácska! én kedvesem!...

- Mih...

De Krisztina nem merte a szót befejezni és arcát eltakarta felöltőjének ujjával.

Egy idő mulva Mihály úr megfordítá a szánkót, hogy haza térjenek, útközben többé nem sokat beszéltek, csak a megforduláskor mondá még a kis lovag:

- És tegnap... tudod-e!... nagyon szomorú voltál?...

- Szégyeltem magam és szomorkodtam, de!.. különös érzés - tevé hozzá halkabban.

És csakhamar egykedvű arcot öltöttek, hogy senki se tudja meg, ami köztük történt.

De ez az óvatosság fölösleges volt, mert senki sem ügyelt reájuk.

Zaglyoba és az asztalnokné ugyan kiszaladtak a tornácra a két pár elé, de szemük csak Boriskára és Novoviejszkire irányult.

Boriska pedig nagyon ki volt pirulva, de nem tudni: vajjon a hidegtől-e vagy a meghatottságtól, és Novoviejszki rosszkedvű volt. Mindjárt a tornácon bucsút is vett az asztalnoknétól. Hiába beszélte rá az ifjút, hogy ott maradjon, maga Volyodyjovszki, kinek pompás kedve volt, szintén kérte őt, hogy maradjon ott vacsorára; szolgálati kötelességével mentegetőzött és elhajtatott.

Ekkor az asztalnokné anélkül, hogy egy szót szólna, homlokon csókolta Boriskát - ez pedig szobájába sietett és nem tért vissza vacsora előtt.

Zaglyoba úr csak másnap kérdezte meg tőle, mikor egyedül csípte el őt:

- Nos, kis hajdú, Novoviejszki olyan volt, mintha villám sujtotta volna?

- Aha! - felelé a leány és fejével bólintott és kacsintott a szemével.

- Mégis mondd meg, mit mondtál neki?

- A kérdés gyors volt, mivel Novoviejszki határozott, de a válasz is gyors volt, mivel én is határozott vagyok: nem!

- Kitűnő válasz! Hadd öleljelek meg! És ő? röviden elutasíttatta magát?

- Azt kérdezte, vajjon idővel nem nyerhetne-é meg! Sajnáltam őt, de nem, nem; abból semmi se lehet!

Boriska élénken mozgatta orra cimpáit, szomorúan és eltünődve rázta homlokfürtjeit.

- Mégis mondd meg okaidat! - mondá Zaglyoba.

- Azt ő is akarta tudni, de hasztalanul; nem mondtam meg neki, és senkinek se mondom meg.

- Talán - mondá Zaglyoba, miközben élesen szeme közé nézett - talán valami titkos szerelmet rejtegetsz a szívedben, he?

- Fügét, nem szerelmet! - kiáltá Boriska.

Fölugrott helyéről és mintha zavarát akarná elpalástolni, gyorsan ismételni kezdé:

- Nem kell Novoviejszki úr! nem kell Novoviejszki úr! senki se kell! Miért kínoz kegyelmed? miért kínoznak mindnyájan?...

És hirtelen könnyekre fakadt.

Zaglyoba úr vígasztalta, amennyire tőle telhetett, de egész nap szomorú és mogorva volt.

- Mihály úr - mondá Zaglyoba az asztalnál - te elmégy és eközben Ketling visszajön, és ő ritka kedveltje a nőknek! Nem tudom, a leányok mint szabadulnak meg tőle, de azt gondolom, ha visszajösz, mind a kettőt szerelmesnek találod.

- Nekünk jó! - felelé Volyodyjovszki - azonnal neki adjuk Boriska kisasszonyt!

Boriska reá szögezte hiúzszemét és felelé:

- És miért gondol kegyelmed kevesebbet Krisztinával?

A kis lovag nagyon megzavarodott és azt válaszolá:

- Kegyelmed még nem ismeri Ketling hatalmát, de majd tapasztalja!

- És miért ne tapasztalja Krisztina? Hiszen nem én éneklem azt:

«De a nők gyengék
És félszszel telvék
A kis zsarnoktól!»

Most Krisztina jött zavarba, és a kis manó tovább beszélt:

- Utóvégre megkérem Novoviejszki urat, hogy adja kölcsön pajzsát, de ha kegyelmed elutazik, nem tudom, mivel védekezik Krisztina, ha reá kerül a sor?

De Volyodyjovszki ismét összeszedte magát és kissé szigorú hangon felelé:

- Talán ő is talál valamit védelmére, jobbat, mint kegyelmed!

- És hogyan?

- Ő kevésbbé csélcsap, több benne az állandóság és a megfontolás...

Zaglyoba és az asztalnokné azt hitték, hogy a makrancos kis hajdú mindjárt fölveszi a harcot, de a «hajdúcska» nagy ámulatukra lehorgasztá fejét és csak egy idő mulva mondá nyugodt hangon:

- Ha haragszik reám, bocsánatot kérek kegyelmedtől és Krisztinától...

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Mihály úr engedélyt nyert arra, hogy az utat tetszése szerint válaszsza, és ő Csensztochovába ment Annuska sírjához. Miután itt elsírta könnyeinek maradványait, tovább utazott, és a friss emlékek behatása alatt eszébe jutott, hogy ez a titokzatos eljegyzés Krisztinával talán mégis elhamarkodott volt. Érezte, hogy a fájdalom és gyász valami szentet, érinthetetlent rejt magában, amit békében kell hagyni, míg magától el nem oszlik, mint a köd, mely az ég felé emelkedik és az éther végtelen téreiben eltünik. Mások ugyan, kik özvegyekké lettek, egy vagy két hónap mulva megházasodtak - de ezek nem kezdték a kamalduliaknál és ezeket nem is érte a sors csapása boldogságuk küszöbén, a várakozás hosszú évei után. Azonkívül, ha műveletlen emberek a gyász szentségével nem törődtek, illett-e az ő példájukat követnie?

Volyodyjovszki úr tehát, lelkiismeretfurdalásoktól kísérve, Oroszországba utazott. De annyiban igazságos volt, hogy az egész hibát magára vette és nem hárította Krisztinára. Ellenkezőleg, a számos nyugtalanító hanghoz, melyek fülébe suttogtak, az is hozzájárult, vajjon Krisztina lelke mélyén nem magyarázhatja-e rosszra ezt a sietségét?

- Ő bizonyosan nem cselekedett volna így - gondolta Mihály úr magában, és mivel nagy lelke van, kétségtelenül másoktól is ezt a nagyságot kívánja.

És félelem fogta el. Krisztina nem törődött Mihály úr gyászával, és ha erről túlságos sokat beszélt neki, nemcsak részvétét nem költe föl, hanem inkább önszeretetét ingerelte. Talán ő, az élő, nem volt méltó a halotthoz? Egyáltalán olyan keveset ért, hogy az elhunyt Anna az ő vetélytársa lehetett? Ha Zaglyoba urat beavatták volna a titokba, bizonynyal azzal nyugtatja meg Mihály urat, hogy a nők nem igen nagy részvéttel viseltetnek egymás iránt.

És Krisztina kisasszony Volyodyjovszki elutazása után mégis nagyon csodálkozott azon, ami történt, és hogy megtalálta a zsák a foltját. Mikor Varsóba utazott, ahol azelőtt még soha se volt, elképzelte, hogy minden egészen másképp lesz. A választó országgyűlésre és a választásra a püspök urak kísérettel, a méltóságok embereikkel és fényes lovagsereg fog a köztársaság minden részéből összejönni. Akkor aztán lesznek szórakozások, mulatságok, versenyek és a lovagság csapatainak eme lármája közepett fog megjelenni «ő», az a bizonyos lovag úgy, amint a leányok csak álmokban látják: szerelemre gyúlad iránta, citerával áll ablaka alatt, soká szeret és sóhajtozik, sokáig viseli cimerében a kedvesnek szinét, míg végre számos szenvedés és nehezen leküzdhető akadályok után lábaihoz borul és megnyeri viszontszerelmét.

Mindebből semmi se történt. A színes, szivárványként csillogó köd eloszlott, és a lovag, sőt egészen rendkívüli lovag megjelent, akit a köztársaság első katonájának tartottak, nagy gavallér, de ahhoz az «ő»-höz nagyon keveset, sőt teljességgel nem hasonlított. Nincsenek lovagjátékok és lant se, se tornák, se versenyek, se színes szalagok a cimeren, sem a lovagság mulatságai, se szórakozásai, mindaz nincs, ami szép májusi álom gyanánt, csodálatos rege gyanánt mámorít, mint a virágok illata; amitől az arc pírban ég, a szív remeg, az egész test megreszket... Csak egy kis udvarház volt a város mögött, és az udvarházban Mihály úr, aztán a bizalmaskodás - és ez volt minden! - Minden más eltünt, mint a hold korongja eltünik, mikor a felhő eltakarja... Ha ez a Volyodyjovszki úr legalább a rege végén jelent volna meg, szívesen fogadta volna. Néha, ha Krisztina rágondolt az ő hírnevére, vitézségére, mely az egész köztársaság büszkeségévé és ellenségeinek rémületévé tette őt, érezte, hogy mégis nagyon szereti őt, és csak hitte, hogy valamit elmulasztott és igazságtalanság történt vele - kissé az ő részéről - vagy helyesebben a sietség miatt...

Igy ez a sietség mindkettőjükre nézve kis tűszúrás volt szívökbe és mivel mindig jobban eltávolodtak egymástól, a kis szúrás kissé fájni kezdett. Igy szokott néha valami az emberi érzelmekben, mint egész jelentéktelen tövis szúrni, majd begyógyul magától, majd fokozódik

a fájdalom, és keserűséget és gyötrelmet okoz a legnagyobb szeretetnek is. De közöttük még távol volt a keserűség és a gyötrelem. Kivált Mihály úrra nézve Krisztina édes, boldogító emlékezés volt, és emléke úgy kísérte őt, mint az árnyék az embert. Azt is gondolta, hogy minél messzebb távozik tőle, annál kedvesebb lesz neki, annál inkább vágyakodik utána, sóhajtozik értte. Krisztinának nehezebben telt az idő, mert mióta a kis lovag elutazott, senki se látogatta többé Ketling házát, és nap-nap után telt el egyhangúságban és unalom között.

Az asztalnokné urának megérkezését várta, számlálta a napokat a választásig és csak róla beszélt; Boriska nagyon csendes lett. Zaglyoba úr csipkedte őt, hogy most, miután Novoviejszkit kikosarazta, visszavágyódik utána. Tényleg jobban szerette volna, hogy ha legalább ő jön, de az ifjú azt gondolta magában: «Neked itt nincs mit keresned» - és nemsokára bevonult Volyodyjovszki után. Zaglyoba is ismét vissza akart térni Szkrzetuszkiékhoz és mindig arról beszélt, mennyire aggódik e falusiak miatt; de rest volt és napról-napra halogatta elutazását. Boriskának azt fejtegette, hogy ő az oka késlekedésének, mivel szerelmes beléje és kezét szándékozik megkérni.

Eközben Krisztinát szórakoztatta, ha Makoviecka asszony Boriskával a lembergi alkamarásnéhoz kocsizott. Krisztina soha se kísérte el őt e látogatásoknál, mivel az alkamarásné jósága ellenére se szerette Krisztinát. De Zaglyoba úr is gyakran bement Varsóba, hol kedves társaságban tölté el idejét. Néha csak másnap, ittasan jött vissza, és ilyenkor Krisztina egészen egyedül volt, és a magányos órákat gondolatok közt tölté el, majd Volyodyjovszki úrra gondolt, majd arra is, hogy mi történhetett volna, ha egyszer s mindenkorra meg nem találja zsák a foltját; sőt gyakran arra is, vajjon hogyan festhetett volna Mihály úrnak amaz ismeretlen vetélytársa, a mesebeli királyfi?...

Igy egyszer az ablaknál ült és elgondolkozva a szoba ajtajára nézett, melyre a leáldozó napnak rikító fénye esett, mikor a ház tulsó oldaláról hirtelen szánkócsörgés volt hallható. Krisztinának eszébe jutott, hogy Makoviecka asszonynak kellett Boriskával haza jönnie, de ez nem terelte el gondolataitól, sőt le se vette szemét az ajtóról; eközben kinyílt az ajtó és a sötét mélység hátterében egy ismeretlen férfi jelent meg a leány szeme előtt.

Az első pillanatban úgy tetszett Krisztinának, mintha képet látna, vagy mintha elszunnyadt volna és álmodnék: oly csodálatos volt a jelenség, mely előtte állott... Az ismeretlen fiatal ember volt fekete, külföldi ruhában, fehér csipkegallérral, mely egész karjaira leomlott. Krisztina gyermekkorában Arcisevszki urat, a tüzérség tábornokát látta egyszer hasonló öltözetben, ki ezen öltözet miatt, valamint rendkívüli szépsége miatt sokáig emlékezetében maradt. És ez az ifjú egészen úgy volt öltözve, csak hogy szépségével árnyékot vetett Arcisevszki úrra és valamennyi férfira, kik a földön jártak. Pompás haja, mely homlokán egyformára volt vágva, szőke fürtökben omlott le arcának mind a két felén. Szemöldökei sötétek valának és élesen elütöttek márványfehérségű homlokától, szeme ábrándosan szomorú, bajúsza és hegyes szakálla szőke volt. Páratlan fő volt, melyben nemesség és vitézség, egy angyalnak és egy lovagnak a feje egyesült. Krisztinának elállt a lélegzete, mert látott és nem hitt szemének, és nem tudta megállapítani, vajjon csalókép vagy valódi ember van-e előtte. A férfi egy darabig mozdulatlanul állt, bámulva vagy udvariasságból bámulatot színlelve Krisztina szépsége miatt; végre közelebb lépett, kalapját egész a földig meghajtotta és a tollat a padlón kezdé jártatni. Krisztina fölemelkedett, de lábai reszkettek alatta és szeme lehunyódott, míg arca hol sápadt, hol piros lett.

Ekkor fölhangzott a férfinak mély, bársonylágyságú hangja:

- Ketling of Elgin vagyok, Volyodyjovszki úr barátja és fegyvertársa. A cselédség már megmondta, hogy az a kimondhatatlan szerencse és tisztelet jutott nekem, miképp parancsnokom húgát és rokonait vendégekül látom Palladiumom alatt, de bocsássa meg, nemes kisasszony,

zavaromat, mivel a cselédség nem mondta meg azt, amit szemem lát, és ezek a szemek nem birják elviselni fényességedet...

Ezzel a bókkal üdvözölte Krisztinát a lovagias Ketling, de a leány nem birt hasonlóval fizetni, mivel egy szót se tudott kiejteni. Csak sejtette, hogy e beszédnek befejezése után ismételten meg kell magát hajtania előtte, mivel a csöndben újra hallotta a tollak suhogását a szoba padlóján. Érezte azt is, hogy valamit mondania kell és a barátságot barátsággal s a bókot bókkal kellene viszonoznia, mivel különben kevéssé udvariasnak tünhetnék föl, de nem kapott lélegzetet, az ütőerek halántékán és kezén lüktettek, keble fölemelkedett és zihált, mintha nagyon fáradt volna. Kinyitja szemét - a lovag előtte áll kissé lehajtott fővel, csodálatos arcán bámulattal és tisztelettel. Krisztina reszkető kézzel kapott szoknyájához, hogy legalább bókoljon előtte, de szerencsére ebben a pillanatban fölhangzott az ajtó mögött ez a kiáltás: «Ketling! Ketling!» és tárt karokkal, pihegve rohant Zaglyoba úr a szobába.

Egymás nyakába borultak és a leány ez alatt iparkodott magához térni és egyúttal kétszer-háromszor a fiatal lovagra pillantani. Zaglyoba urat minden mozdulatában rendkívüli nemességgel tartotta barátságos ölelés közt, melyet vagy őseitől örökölt, vagy a királyok és mágnások előkelő udvarainál sajátított el.

- Hogy vagy? - kiáltá Zaglyoba úr. - Úgy üdvözöllek saját házadban, mint a magamében. Hadd nézlek! Ha! megfogytál! Talán a szerelem? Istenemre, megfogytál! Tudod-e, Mihály elutazott az ezredhez. Ó! nagyszerűen tetted, hogy ide jöttél! Mihály nem gondol többé a kolostorra. Húga itt van két fiatal leánynyal. Olyan leányok, mint a barackok! Az egyik Jeziorkovszka, a másik Drohojovszka. Az Istenre, Krisztina kisasszony, te vagy! Bocsánatot kérek, de ugorjon ki annak a szeme, aki le akarná tagadni rólatok a szépséget és e gavallérnak már ismernie kell a tiedet.

Ketling harmadszor meghajtá fejét és mosolyogva mondá:

- Úgy hagytam el házamat, mint egy szertárt, és az Olympust találom itt, mivel istennőt láttam belépésemkor.

- Ketling! hogy vagy! - kiáltá Zaglyoba másodszor, mivel neki nem volt elég az első üdvözlet és még egyszer karjaiba zárta őt.

- Ez még semmi! - mondá - a kis hajdút még nem is láttad! Az egyik szép, de a másik méz, méz! Hogy vagy, Ketling! Tartson meg Isten jó egészségben! Te-nek foglak szólítani! Jó? Az öregnek ez jobban áll... Örülsz-e vendégeidnek, mit?... Makoviecka asszony ide jött, mivel a választó országgyűlés ideje alatt bajos volt szállást kapni, de most már könnyebb és bizonnyal el is költözik, mert még sem illik fiatal hölgyekkel egy legény házában lakni, hogy az emberek félre ne húzzák a szájukat és ne legyen okuk a mende-mondára...

- Istenemre! Azt nem engedem meg! Én nem barátja vagyok Volyodyjovszkinak, hanem testvére, azért Makoviecka asszonyt is házamban fogadhatom, mint nőtestvéremet. Először kegyelmedhez fordulok pártfogásért, kisasszony, és ha szükséges, térden állva kérem azt.

Igy szólván, letérdelt Krisztina előtt, megfogta kezét, ajakához szorította és esdőleg, vidáman és egyúttal szomorúan, szemébe nézett; a leány pedig elpirult, kivált mivel Zaglyoba fölkiáltott:

- Alig jött, máris térden állva hever előtte. Istenemre! megmondom Makoviecka asszonynak, hogy így találtalak benneteket!... Rajta, Ketling!... Krisztina! ismerje meg ebből udvarias erkölcseit!

- Én járatlan vagyok az udvari szokásokban! - suttogá a leány a legnagyobb zavarban.

- Számíthatok-e pártfogására? - kérdé Ketling.

- Álljon föl kegyelmed!...

- Számíthatok-e pártfogására? Hiszen Mihály úr testvére vagyok! Igaztalanság történik vele, ha ez a ház pusztává lesz!

- Itt nem használ az én akaratom semmit! - felelé Krisztina, magához térve - habár a kegyelmedéért hálásnak kell lennem.

- Köszönöm! - viszonzá Ketling és ajkához szorítá kezét.

- Ha! odakinn csikorgó hideg van és Cupido mezítelen; de azt hiszem, ha ide jön, ebben a házban nem fázik! - kiáltá Zaglyoba. - Már látom: csupa sóhajtásoktól ki fog engedni! Nem mástól, csak sóhajtásoktól!...

- Hagyja azt kegyelmed! - mondá Krisztina.

- Hálát adok Istennek, hogy kegyelmed nem veszté el jóízű humorát - mondá Ketling - mivel a vidámság az egészség jele.

- És a tiszta lelkiismereté, a tiszta lelkiismereté - viszonzá Zaglyoba. A bölcs azt mondja: «A kinek viszket, vakaródzzék», és nekem nem viszket, azért vagyok víg! Ó! a hitetlenekre! mit látok? Nem lengyel öltözetben láttalak, hiúz kalpaggal és karddal, és most megint olyan angollá változtál és olyan pipaszár lábakkal jársz-kelsz, mint egy daru?

- Mivel sokáig Kurlandban voltam, ahol nem viselik a lengyel öltözetet és mivel két napot az angol rezidensnél töltöttem Varsóban.

- Tehát Kurlandból jösz?

- Úgy van. Örökbefogadó atyám meghalt és egy második birtokot hagyott reám.

- Nyugodjék békében! Katholikus volt-e?

- Igen.

- Akkor legalább vígasztalódhatol. És nem hagysz el bennünket ama kurlandi örökség miatt?

- Itt akarok élni és halni! - felelé Ketling Krisztinára pillantva.

És a leány földre süté hosszú pilláit.

Makoviecka asszony akkor érkezett, mikor már teljesen besötétedett és Ketling egész a kapuig eléje ment, és mint valami uralkodó hercegnőt, nagy tisztelettel vezette a házba. Az asztalnokné mindjárt másnap más lakást akart keresni a városban, de minden ellenkezése hasztalan volt. A fiatal lovag addig könyörgött, addig hívatkozott Volyodyjovszkival való testvérisége re, míg bele nem egyezett, hogy továbbat is nála marad lakni. Csak azt határozták, egy darabig még Zaglyoba úr is maradjon ott, hogy méltóságával és öreg korával megvédje a nőket a rossz nyelvek ellen. Ebbe édes-örömest beleegyezett, mivel a «hajdúcskát» nagyon megkedvelte és bizonyos terveket is kezdett kovácsolni, melyek minden áron megkívánták az ő jelenlétét. Mind a két leány örült és Boriska mindjárt kezdettől fogva nyíltan pártját fogta Ketlingnek.

- Ma már úgy sem oldunk kereket - mondá az ellenkező asztalnoknénak - és hogy egy napig maradunk-e vagy húszig, az már teljesen mindegy!

Ketling tetszett neki, valamint Krisztinának is, mert ő minden nőnek tetszett; Boriska még nem is látott soha külföldi urat az idegen gyalogság tisztjein kívül, kik alacsonyabb rangúak és meglehetős alacsony állásúak voltak; fejét csóválva, orra cimpáit mozgatva, gyermeki kíváncsisággal járkált körülötte, olyan tolakodó kíváncsisággal, hogy Makoviecka asszonytól egy kis pirongatást is kellett hallania. De a pirongatás ellenére se szünt meg őt szemével

kifürkészni, mintha föl akarná becsülni egész katonai értékét, és végre Zaglyoba urat kezdé felőle kikérdezni.

- Jeles katona-e? - kérdé halkan az öreg nemestől.

- Jelesebb nem is lehet. Látod-e, roppant tapasztalata van, mivel tizennegyedik esztendős kora óta az igaz hit oldalán harcolt az eretnekeskedő angolok ellen. A legmagasabb származású nemes, ami előkelő szokásairól is könnyen fölismerhető.

- Látta-e kegyelmed őt tűzben?

- Ezerszer! Keményen áll és még a homlokát se ráncolja össze; csak a lovának a nyakát cirógatja, mintha szerelemről akarna vele beszélni.

- Hát divat az, ilyen esetekben szerelemről beszélni? Mi?

- Divat mindazt tenni, ami által az ember megvetését mutatja ki az ellenséges golyók iránt.

- És a kézi tusában, a páros viadalban is jeles?

- Ba, ba! Arról nem is kell beszélni!

- És helyt állana Mihály úrnak?

- Ah! Mihálynak nem állana helyt!

- Ha! - kiáltá Boriska örvendetes büszkeséggel - tudtam, hogy neki nem áll helyt! Mindjárt gondoltam, hogy nem áll helyt!

És tapsikolt a tenyerével.

- Tehát Mihály pártján vagy? - kérdé Zaglyoba.

Boriska a fejét rázta és hallgatott; csak egy idő mulva szakadt föl halk sóhajtás kebeléből.

- Ej! mit! Örvendek, mivel ő a miénk!

- De azt jegyezd meg és ne feledd soha, kis hajdú - mondá Zaglyoba - habár a csatatéren alig van jobb Ketlingnél, a nőkre nézve még sokkalta veszélyesebb, mivel őrületesen szeretik őt szépsége miatt. És ő nagyon jártas is a szerelemben!

- Ezt mondja meg Krisztinának, mivel én nem gondolok a szerelemre - felelé Boriska, és Drohojovszkához fordulva, kiáltá:

- Krisztina! Egy szóra!

- Itt vagyok! - mondá Drohojovszka kisasszony.

- Zaglyoba úr azt mondja, egy leány se látja meg Ketlinget, hogy bele ne szeressen. Én már mindenfelől megnéztem őt és nincs semmi bajom, és te, érzel-e már valamit?

- Boriska! Boriska! - mondá Krisztina szemrehányó hangon.

- Tetszik-e neked, mi?

- Ugyan hallgass! hagyj békén! Boriskám, ne fecsegj, mert Ketling úr éppen jön.

Krisztina még le sem ülhetett, mikor Ketling belépett és kérdé:

- Szabad-e társaságukhoz csatlakoznom?

- Kérjük szépen - felelé Jeziorkovszka.

- Akkor már bátrabban kérdem, miről beszéltek?

- A szerelemről! - kiáltá Boriska habozás nélkül.

Ketling Krisztina mellett foglalt helyet. Egy darabig hallgattak, mivel Krisztina, ki különben soha se veszté el lélekjelenlétét, e gavallérral szemben nagyon bátortalan lett, míg Ketling nem kérdé:

- Valóban oly kellemes tárgyról volt szó?

- Igen! - felelé Drohojovszka kisasszony félhangon.

- Nagyon szeretném véleményét hallani.

- Bocsásson meg, uram, nálam hiányzik úgy a bátorság, mint az elme, és azt hiszem, inkább én hallanék valami újat kegyelmedtől.

- Krisztinának igaza van - veté közbe Zaglyoba. - Halljuk tehát!

- Kérdezzen, kisasszony! - felelé Ketling.

És szemét félig fölemelte, gondolatokba mélyedt, és a nélkül, hogy kérdezte volna, beszélni kezdett, mintha csak magában beszélne:

- A szerelem nagy fájdalom, mivel a szabad ember általa rabszolgává lesz. Mint a madár a nyíltól átfúrva a vadász lábaihoz esik, úgy annak az embernek is, kit a szerelem eltalált, nincs többé ereje arra, hogy a kedves lábaktól fölrepüljön...

A szerelem annyit tesz, mint fogyatékosnak lenni, mivel az ember, mint a vak, nem látja a világot szerelmétől...

A szerelem szomorúság, mert mikor folyik több könny, mikor szakad föl több sóhajtás a kebelből? Aki szeret, arra nézve nincs többé ékszer, nincs mulatság; üldögélni szeretne, kezét saját térdére fonva és epedve aggódni, mint az, aki valami drága hozzátartozót veszített el...

A szerelem betegség, mert az arc sápadt lesz, mint a betegségben, a szem beesik, a kéz reszket és az ujjak megsoványodnak, és az ember a halálra gondol vagy mintegy őrületben jár-kel, a holdhoz beszél, a homokba írja a kedves nevet, és mikor a szél elsöpri, azt mondja: «Ó szerencsétlenség!...» és sóhajtásokra fakad...

Itt Ketling egy darabig hallgatásba merült s az ember azt hihette volna, hogy emlékekben révedez. Krisztina teljes lélekkel úgy figyelt szavaira, mint valami édes dalra. Beárnyékolt ajkai kinyíltak, szeme nem mozdult a lovag hófehér arcáról. Boriskának homlokfürtjei egészen szemébe hullottak, úgy hogy nem lehetett kitalálni, ugyan mit gondol, de ő is csendesen ült.

Ekkor Zaglyoba úr hirtelen nagyot ásított, nyujtózkodott, kinyújtá lábát és mondá:

- Az ilyen szerelemből csizmát varrathatsz a kutyáknak!

- És mégis - kezdé újra a lovag - ha szeretni nehéz, nem szeretni még nehezebb, mert ugyan kit elégíthetnének ki szerelem nélkül az öröm, a hírnév, a gazdagságok, illatok és ékszerek?... Ki nem mondja a kedvesnek: «Te több vagy nekem egy királyságnál, több a kormánypálcánál, több az egészségnél, több a hosszú életnél?...» És mivel közűlünk mindegyik örömest oda-adná életét a szerelemért, a szerelem többet ér, mint az élet...

Ketling bevégezte.

A leányok egymáshoz símulva ültek és csodálkoztak azon az érzelmen, mely beszédében megnyilatkozott, és ezeken a szerelmi fejtegetéseken, melyek a lengyel urakra nézve idegenek voltak; míg végre Zaglyoba úr, ki a vége felé elszunnyadt, fölébredt és szemével pislogva, majd az egyiket, majd a másikat, majd a harmadikat nézegette és hangját összeszedve, hangosan kérdé:

- Nos, mit mondotok?

- Jó éjszakát mondunk kegyelmednek! - kiáltá Boriska.

- Aha! tudom már: a szerelemről beszéltünk. Hogy volt a vége?

- A bélés jobb volt, mint a köpönyeg.

- Kétségtelenül! Engem kifárasztott. Mivel: szeretni annyi, mint sírni és ríni! És én még egy rímet találtam: «a gond ágyat bont»... és az utolsó bizonynyal a legjobb, mivel késő van. Jó éjszakát az egész társaságnak, és hagyjátok már békén a szerelmet... Istenem, Istenem! amíg a macska nyávog, addig nem eszi a szalonnát és aztán nyalogatja magát... Valamikor én is úgy hasonlítottam Ketlinghez, mint egyik vízcsepp a másikhoz, és oly őrületesen szerettem, hogy egy kos hátul egy óráig döfködhetett volna, mielőtt észreveszem. De öregségemben többre becsülöm, hogy kipihenjem magamat, kivált mikor az udvarias házi gazda nemcsak elkísér, hanem le is iszik az ágyig.

- Szolgálatjára! - mondá Ketling.

- Menjünk, menjünk. Lássa, mily magasan van már a hold. Holnap szép idő lesz, az ég tele van csillaggal és oly világos van, mint fényes nappal. Ketling egész éjjel a szerelemről beszélne nektek, de gondoljátok meg leányok, hogy ő fáradt.

- Nem vagyok fáradt, mivel két napig a városban pihentem. Csak attól tartok, hogy a hölgyek nincsenek hozzá szokva a virrasztáshoz.

- Az éjszaka gyorsan elmulnék, ha kegyelmedet hallgatnánk - mondá Krisztina.

- Ott nincs éjszaka, ahol a nap ragyog! - felelé Ketling.

Aztán elváltak, mivel tényleg már késő volt. A leányok együtt háltak és mielőtt elaludtak, rendesen csevegtek, de ezen az estén Boriska egy szót se birt kicsalni Krisztinából, amennyire kedve volt az egyiknek beszélgetni, oly hallgatag volt a másik, és csak odavetett szókkal felelt. Ha Boriska, Ketlingről szólva, tréfálkozni akart és kissé kicsúfolta, és kissé utánozta őt, Krisztina nagy gyöngédséggel átkarolta nyakát és kérte, hogy ne bolondozzék.

- Ó itt a gazda, Boriska - mondá - az ő födele alatt lakunk... és észrevettem, hogy az első pillanattól fogva megkedvelt téged.

- Honnét tudod azt? - kérdé Boriska.

- Ki ne szeretne meg téged? Téged mindenki szeret... én is... nagyon!

E szavaknál közelebb tolta édes arcát Boriska arcához, magához szorítá őt és megcsókolta szemét.

Végre nyugalomra tértek, de Krisztina sokáig nem birt elaludni. Nyugtalanság fogta el. Szíve néha oly hatalmasan dobogott, hogy mind a két kezét atlaszfehérségű keblére szorítá, hogy dobogását mérsékelje. Majd úgy tetszett neki, kivált mikor szemét behunyni iparkodott, mintha egy fej, mely szép, mint az álom, föléje hajolna s egy hang azt suttogná fülébe:

- Te drágább vagy nekem egy királyságnál, a kormánypálcánál, az egészségnél, a hosszú életnél!

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Néhány nappal később Zaglyoba úr levelet írt Szkrzetuszkinak, mely így végződött:

«Ha tehát a választás előtt nem megyek haza, ne csodálkozzatok. Nem irántatok való csekély vonzalomból történik az, hanem mivel az ördög keze van a játékban, és nem akarom, hogy a madár helyett valami csúnyaság maradjon a markomban. Baj lenne, ha nem mondhatnám Mihálynak mindjárt hazatérése után: «ez az egyik el van jegyezve, és a hajdúcska vacat!» Minden Isten kezében van, és azt gondolom, nem lesz szükséges Mihályt ösztökélni, se sokáig praeparationes csinálni, s Ti aztán már a kész vallomásra jöttök ide. Eközben nekem Ulyssesként kell cselekednem és mindenféle fogást kell használnom, s egy kissé a dolgot ki is kell színeznem, ami nem lesz könnyű, mivel egész világéletemben többre becsültem az igazságot, mint minden drágaságot, és mindig csak abból táplálkoztam. De Mihályért és a kis hajdúért még ezt is a lelkemre veszem, mert mind a kettő színarany. És most ölellek és szivemhez szorítalak mindkettőtöket és a hatalmas Isten kegyelmébe ajállak Benneteket.»

Miután az írást bevégezte, Zaglyoba úr homokot szórt a levélre, aztán reá ütött a kezével, még egyszer elolvasta, miközben távol tartotta szemétől, aztán összehajtogatta, lehúzta a pecsétgyűrűt ujjáról, megnyalta a nyelvével és hozzá fogott a pecsételéshez, és e munka közben lepte meg Ketling.

- Jó napot!

- Jó napot, jó napot! - viszonzá Zaglyoba úr. - Az idő, hála Istennek, kitünő, és egy küldöttet akarok hamarosan Szkrzetuszkiékhoz meneszteni.

- Üdvözölje őket, kérem, részemről is.

- Azt már megtettem. Azt gondoltam magamban: üdvözletet kell hozzá tennem Ketlingtől. Mind a kettő örül, ha jó híreket kap. Hiszen világos, hogy üdvözletet küldtem részedről, mivel az egész levél rólad és a leányról szól.

- Hogyan? - kérdé Ketling.

Zaglyoba a térdére tette kezét és az ujjaival játszogatott, lesüté fejét és alulról nézett föl Ketlingre, mondván:

- Ketlingem! nem kell éppen prófétának lenni, hogy megjövendöljem, miképp ott, hol kova és tapló van, előbb vagy utóbb szikrák támadnak. Te legszebb vagy a szépek közt és a leányokra, azt hiszem, te se mondhatsz semmit?

Ketling nagy zavarba jött.

- Vaknak vagy nagy barbárnak kellene lennem - mondá - ha szépségüket nem látnám, nem magasztalnám.

- Ah, látod! - viszonzá Zaglyoba, miközben mosolyogva nézett Ketlingnek izzó arcába. - Ha nem vagy barbár, nem illik mind a kettőt célul választani, mert úgy csak a törökök tesznek.

- Hogyan gyaníthatja kegyelmed?

- Nem is gyanítom, csak úgy gondolom magamban... Hah! te áruló! annyit beszéltél nekik a szerelmi dolgokról, hogy Krisztina három nap óta halványan jár-kel, mintha orvosságot szedne. Hah! nem csoda! Mikor fiatal voltam, magam is fagyban álltam egy feketebarnának az ablaka alatt (némileg Drohojovszka kisasszonyhoz hasonlított), és még emlékszem reá, hogy azt énekeltem:

«Ott alszol a rács mögött leányka,
S én itt állok a citerát játszva,
Hoc! hoc!»

Ha akarod, kölcsön adom neked ezt a dalt, vagy újat komponálok, mert a lángelme nem hiányzik nálam. Észrevetted-e, hogy Drohojovszka bizonyos hasonlósággal bir a korábbi Billevics kisasszonynyal? csakhogy a másiknak lenszőke haja volt és hiányzott a pehely az ajka fölött; de vannak emberek, akik ebben nagy szépséget látnak és ritkaságnak tekintik. Úgy látszik, nagy jóindulattal van irántad. Éppen most írtam meg ezt Szkrzetuszkiéknak. Nemde, hasonlít a Billevicshez?

- Az első pillanatban nem vettem észre a hasonlóságot, de meglehet. Termetre és testtartásra nézve reá emlékeztet.

- Most halld, mit akarok mondani: föl akarom tárni előtted a család arcanumait, mivel te is barátom vagy és tudnod kell azokat: vigyázz magadra, hogy hálátlansággal ne fizess Volyodyjovszkinak, mivel Makoviecka asszony és én e leányok egyikét neki szántuk.

Itt Zaglyoba úr fürkészőleg, merően Ketling szemébe nézett, ez pedig elsápadt és kérdé:

- Melyiket?

- Dro-ho-jov-szkát - mondá Zaglyoba lassan.

És miközben alsó ajakát előretolta, összehúzott szemöldökei alatt kacsingatni kezdett ép szemével.

Ketling hallgatott, míg végre Zaglyoba kérdé:

- Nos, mit szólsz hozzá? he?

És Ketling elváltozott, de erős hangon felelé:

- Biztos lehet kegyelmed, hogy szívemet nem fogom Mihály kárára irányítani.

- Bizonyos vagy-e róla?

- Sokon átmentem életemben - viszonzá a lovag - becsületszavamra: nem irányítom!

Ekkor Zaglyoba úr átölelte őt kitárt karjaival.

- Ketling! engedj szabad folyást szíved óhajtásának, amint tetszik, csak próbára akartalak tenni... Nem Drohojovszkát, hanem a hajdúcskát szántuk Mihálynak.

Ketling arca őszinte, mély örömtől ragyogott, megölelte Zaglyobát, sokáig keblén tartotta és végre kérdé:

- Bizonyos-e, hogy szeretik egymást?

- Ki ne szeretné az én kis hajdúmat, kicsoda? - viszonzá Zaglyoba.

- Tehát már megvolt az eljegyzés?

- Az eljegyzés még nem volt meg, mivel Mihály alig szabadult meg gyászától; de meglesz... csak bízd reám! A leány - bár úgy forogjon és perdüljön, mint a menyét - nagyon vonzódik hozzá, mivel nála a kard a fő...

- Istenemre! azt észrevettem - szakítá félbe Ketling, örömtől sugározva.

- Hah! észrevetted? Mihály még mindig a másikat siratja, de ha valaki megveri szemmel, az bizonyosan a kis hajdú, mivel inkább hasonlít a másikhoz, csak hogy kevesebbet kacsingat a szemével, mert fiatalabb. Ez mind jól egybevág, nemde? Meg vagyok győződve, hogy a választásra két lakodalmunk lesz!

Ketling egy szót se szólt, ismét megölelte Zaglyoba urat és szép arcát annak piros képéhez illeszté, úgy, hogy az öreg lerázta magáról és kérdé:

- Tehát Drohojovszka már oly mélyen a szívedben fészkel?

- Nem tudom, nem tudom - felelé Ketling - csak egyet tudok, alig örvendezteté meg szememet mennyei látása, azt gondoltam, hogy gyötrött szívem csupán csak őt tudná még szeretni és még ma éjjel előztem az álmot sóhajtásaimmal és egészen átadtam magamat az édes vágyakodásnak. Uralmat nyert egész lényem fölött, mint egy uralkodónő a meghódolt országon és hű alattvalóin uralkodik. Szerelem-e ez, vagy más valami, nem tudom!

- De azt csak tudod, hogy az nem pofoncsapott kalap és három rőf, bugyogóhoz való posztó, nem fogat és nem ostor, nem rántottás kolbász, sem egy pint pálinka. Ha erről egészen bizonyos vagy, a többire nézve kérdezd meg Krisztinát; vagy én kérdezzem meg őt?

- Ne tegye azt - viszonzá Ketling nevetve. - Ha vízbe kell fulladnom, engedje legalább még néhány napig azt hinnem, hogy úszom.

- Látom, a csatában a skótok vitézek, de a szerelmi dolgokban mit sem érnek. A nőket vitézül meg kell támadni, mint az ellenséget. Veni, vidi, vici! - ez volt jelszavam...

- Idővel, ha legforróbb vágyaim teljesülnének - mondá Ketling - talán kérni fogom valamely jóbarát segítségét. Mert habár honosságot nyertem, nemes vér folyik ereimben, nevem itt mégis ismeretlen, és nem tudom, vajjon az asztalnokné...

- Az asztalnokné? - szakítá őt félbe Zaglyoba. - Felőle légy nyugodt. Az asztalnokné igazi pikula. Úgy szól, amint én belefújok. Azonnal hozzá megyek, rögtön meg kell őt előzni, hogy ne nézzen kancsal szemmel arra a módra, melylyel a leányokkal bánsz, mivel a te skót módod más, mint a miénk. Bizonynyal nem fogom a leánykérést mindjárt a nevedben előhozni, csak úgy mellesleg akarom megemlíteni, hogy a leány szemet szúrt neked és jó volna ebből a lisztből kenyeret sütni. Isten engem úgy segéljen, azonnal megyek, és te ne aggódjál, hiszen azt mondhatok, amit akarok.

És jóllehet Ketling még mindig visszatartotta őt, Zaglyoba úr fölkelt és elment.

Útközben Boriskával találkozott, ki, mint rendesen, pajkos jókedvben volt, s így szólt hozzá:

- Tudod-e, hogy Krisztina teljesen meghódította Ketlinget?

- Nem ő az első! - viszonzá Boriska.

- És nem haragszol értte?

- Ketling baba! udvarias gavallér, de baba! leütöttem a rúdon a bőrt a térdemről, az az egész!

Itt Boriska lehajolt és a térdét kezdé dörzsölni, miközben egyidejűleg Zaglyoba úrra pillantott, az pedig mondá:

- Az Isten szerelmére! légy óvatos! Hová rohansz megint?

- Krisztinához.

- És ő mit csinál?

- Ő? Egy idő óta folyvást engem csókol és úgy hozzám dörzsölődik, mint egy macska.

- Ne szólj neki arról semmit, hogy Ketlinget meghódította.

- Aha! de nem állom ki!

Zaglyoba úr nagyon jól tudta, hogy nem állja ki, éppen azért tiltotta meg neki.

Az öreg tehát tovább ment és nagyon örült ravaszságán, Boriska meg bombaként csapott Drohojovszka kisasszonyhoz.

- Ledörzsöltem a bőrt térdemről, és Ketling halálosan szerelmes beléd! - kiáltá mindjárt a küszöbön. - Nem vettem észre, hogy a kocsiszínből egy rúd kiállt... és puff! Egészen elsötétült a szemem előtt, de nem tesz semmit! Zaglyoba úr megkért, hogy erről ne szóljak neked semmit. Nem tudtam-e mindjárt, hogy így lesz? Mindjárt tudtam, és te reám akartad tukmálni! Ne félj, ismernek téged! Még fáj egy kicsit! Novoviejszki urat nem tudtam reád tukmálni, de Ketlinget, ohó! Ez most jár-kel az egész házban, fogja a fejét és magával beszélget. Szép, Krisztina, nagyon szép! Skót, skót, kot, kot! És Boriska reá emelte szemét.

- Boriska! - kiáltá Drohojovszka.

- Skót, skót, kot, kot!

- Mily szerencsétlen vagyok, ó mily szerencsétlen! - kiáltá Krisztina hirtelen és könnyekre fakadt.

Boriska vígasztalni kezdte őt, de mit se használt, a leány úgy zokogott és sírt, mint életében az előtt soha.

Az egész házban tényleg senki se tudta, mily szerencsétlen volt ő. Néhány nap óta lázban volt, arca sápadt, szeme beesve, keble rövid lélegzetben emelkedett és zihált; valami különös történt vele; mint valami hirtelen betegség jött reá; nem lassan fokozódva, hanem egyszerre, mint a vihar, mint az orkán ragadta magával; mint a láng fölhevíté vérét; mint a villám, vakítóan elkápráztatta képzeletét. Egyetlen egy pillanatig se volt képes ennek az erőnek ellenállni, mely oly irgalmatlanul hirtelen tört reá. A nyugalom elhagyta őt. Akarata olyan volt, mint a bénult szárnyú madár...

Ő maga se tudta, vajjon Ketlinget szereti-e, vajjon gyűlöli-e őt, és e kérdés miatt rettentő félelem fogta el; de érezte, hogy szíve csak általa dobogott ily gyors veréssel; hogy feje oly tartatlanul csak reá gondol; hogy benne minden ő felőle, ő tőle volt eltöltve. És nem volt lehetség ez ellen védekeznie! Könnyebb lett volna neki őt nem szeretni, mint reá nem gondolni, mivel szeme megittasult látásától, füle megrészegült hangjától, egész lelke teli volt vele... Az álom se szabadította meg ettől a tolakodótól, mert alig hunyta le szemét, arca föléje hajolj: és suttogá: Te drágább vagy nekem, mint egy királyság, mint a kormánypálca, mint a hírnév és gazdagságok... És ez a fej oly közel volt, hogy még a sötét éjszakában is vérpiros szín borítá el a leány homlokát. Ő Oroszországból való volt, és vére forró vala, keblében ismeretlen tüzek dühöngtek, melyeknek létezéséről eddig mit se tudott és amelyeknek lobogása alatt félelem és szégyen, és egyúttal nagy csüggedés és gyöngeség fogta el őt, mely fájdalmas és édes vala. Az éj se hozott neki nyugalmat. Egyre fokozódó fáradság fogta el, mint a nehéz munka után.

- Krisztina! Krisztina! mi történt veled! - kiáltá önmagának.

De mintegy kábultságban és állandó érzéketlenségben volt.

Még nem történt semmi, nem esett meg semmi, Ketlinggel egyedül még két szót se váltott, és habár a reája való gondolat teljesen elragadta őt, egy határozatlan ösztön mégis folyton azt suttogta neki: «Vigyázz magadra! térj ki előle!»... És ő kitért előle...

Hogy Volyodyjovszkival el volt jegyezve, arra nem is gondolt mostanáig, és ez volt a szerencséje; azért nem gondolt reá, mivel eddig nem történt semmi, és mivel senkire se gondolt, se magára, se másokra, hanem csupán Ketlingre!

És ezt lelke mélyére rejtette, csak az a gondolat nyujtott neki nagy könnyebbséget, hogy senki nem sejté, mi történt bensejében, hogy senki nem hozta összeköttetésbe Ketlinggel. Boriska

szavai hirtelen meggyőzték őt, hogy másképp áll a dolog, hogy az emberek már megfigyelték őt, hogy gondolatban már összeköttetésbe hozzák vele, hogy sejtik. Így a gond, szégyen és fájdalom megtörték akaratát, és ő kis gyermekként könnyekre fakadt.

Pedig Boriska szavai csak kezdete voltak a számtalan célzásoknak, a jelentős pillantásoknak, kacsingatásoknak és fejcsóválásoknak, és végre mindama kétélű szavaknak, melyeket el kellett tűrnie. Ez mindjárt az ebédnél megkezdődött.

Az asztalnokné Krisztináról Ketlingre, és Ketlingről a leányra veté pillantását, amit eddig nem tett. Zaglyoba úr jelentősen köszörülte a torkát. A beszéd néha elakadt anélkül, hogy tudták volna, miért, és hallgatás következett be és egyszer ilyen szünet közben Boriska szórakozottságában az egész asztalnak azt kiáltotta:

- Tudok valamit, de nem mondom!

Krisztina arcát hirtelen izzó pirosság borítá el, aztán elsápadt, mintha valamely veszély fenyegette volna; Ketling is lesüté fejét. Mindketten nagyon jól érezték, hogy róluk volt szó, és habár kerültek minden társalgást egymással, habár a leány óvakodott reá pillantani, mindkettőre nézve mégis világos volt, hogy valami történik köztük, hogy valami határozatlan, közös zavarodottság keletkezik, mely őket összeköti és egyidejűleg eltávolítja egymástól, mivel ez által elveszítik szabadságukat, és többé nem lehetnek közönséges barátai egymásnak. Szerencséjükre, senki se figyelt Boriska szavaira, mivel Zaglyoba úr a városba készülődött és számos lovag társaságában kellett visszatérnie, és ez foglalkoztatta mindnyájokat.

Ketling házacskája este fényes világosságban ragyogott; számos tiszt jött és zene volt, melyet az udvarias gazda a hölgyek mulattatására rendelt. Táncot ugyan nem rendezhettek, mivel a nagy bőjt és Ketling gyásza nem engedték meg; de a zenekart figyelemmel kísérték és megelégedtek a társalgással. A hölgyek pompásan voltak öltözve; az asztalnokné keleti selyemben jelent meg, a «kis hajdú» tarkán volt fölpiperézve és rózsás szájacskájával és szőke homlokfürtjeivel, melyek minden pillanatban szemébe lógtak, szemet szúrt a katonáknak; kacajt keltett beszédjének határozottságával és bámulatba ejté őket magaviseletével, melyben a kozák merészség fesztelen bájjal párosult.

Krisztina, kinek atyjáért való gyásza véget ért, ezüsttel áttört, fehér ruhát viselt. A lovagok közül az egyik Júnóhoz, a másik Dianához hasonlította, de senki se közeledett hozzá nagyon, senki se pödörte a bajuszát, senki se kanyargatta előtte a lábát, senki se hajtotta föl frakkja szárnyait; senki se pillantott reá villogó szemmel, senki se váltott vele édes szavakat. Egyébiránt mindjárt észrevették, hogy azok, kik csodálkozással és nagyrabecsüléssel néztek reá, aztán mindjárt Ketlingre pillantottak, hogy néhányan hozzá lépdeltek és megszorították kezét, mintha szerencsét kívánnának neki, hogy ő vállait felhúzta és a kezét szétterpesztette, mintha valamit elutasítana magától. Krisztina, ki természettől fogva éles elméjű és éber volt, csaknem biztosan meg volt győződve, hogy róla beszéltek vele, hogy csaknem jegyeseknek tartották őket. És mivel nem sejthette, hogy Zaglyoba úr már minden vendégnek a fülébe súgott valamit, meg nem foghatta, honnét származnak az emberek eme gyanítgatásai.

- A homlokomra van-e valami írva? - gondolta nyugtalanul, megszégyenülve és aggodalmasan.

Ekkor oly szavak jutottak fülébe, melyek ugyan nem hozzá voltak intézve, de neki szóltak: «Boldog Ketling!»... «Burokban született!»... «Nem csoda, hisz szép ember!»... és így tovább.

Más udvarias gavallérok, kik őt mulattatni akarták és valami kellemest szándékoztak neki mondani, Ketlingről beszéltek vele, mértéktelenül dicsérték őt, magasztalták bátorságát, szivességét, udvarias szokásait és ősi származását. És Krisztinának akarva, nem akarva hallgatnia kellett, és szeme önkénytelenül azt kereste, akiről beszéltek és gyakran találkozott az ő

szemével. Ekkor az igézet új erővel ragadta meg a leányt, és anélkül, hogy tudná, megittasult látásától. Mert mily nagyon különbözött Ketling mindezektől a nyers katonai alakoktól! - A királyfi udvari emberei közt - gondolta Krisztina, mikor ezt a nemes, arisztokratikus fejet, és ezeket a becsvágyó, melankólikus szemeket, és ezt a homlokot nézte, melyet a buja, szőke haj vett körül. Szíve megdermedt keblében, mintha reá nézve ez volna a legdrágább fő a földön. Ketling látta ezt, és mivel nem akarta zavarát fokozni, csak hozzá közeledett, habár más ült Krisztina mellett. Ha királyné lett volna, még akkor se környezheti nagyobb gyöngédséggel, mint ahogyan tette. Ha vele beszélt, meghajtá fejét, s egyik lábát visszahúzta, mintha azt akarná jelezni, hogy minden pillanatban kész letérdelni, és méltósággal beszélt, soha se tréfálkozva, habár Boriskával örömest tréfált. A vele való érintkezés a legnagyobb tisztelet ellenére az édes bánat látszatát viselte. Hála ennek a méltóságnak, nem is mert senki egy világos szót, valamely merész tréfát megereszteni, mintha mindenki meg lett volna győződve, hogy Krisztina olyan leány, aki értékre és születésre nézve a többieket mind felülmúlta, akivel soha se lehet eléggé udvariasan bánni.

Krisztina ezért szívből hálás volt iránta. Általán ez az este aggodalmasan, de kellemesen telt el reá nézve. Mikor az éjfél elérkezett, a zenekar abba hagyta a játékot, a hölgyek távoztak a társaságból, és a lovagok közt a serleg kezdett bujdosni, és a társalgás, amelyben Zaglyoba úr a hetman méltóságát vállalta el, hangosabb lett. Baska oly vígan ment szobájába, mint a madár, mivel kitünően mulatott és mielőtt az esteli imádsághoz letérdepelt, pajkosan a különböző vendégeket kezdé utánozni, és végre tapsolva mondá Krisztinának:

- Pompás, hogy Ketlinged megjött! Most legalább nem leszünk szűkében a katonáknak! Ohó! csak vége legyen a nagy bőjtnek, akkor halálra táncolom magamat. Akkor vígak leszünk! És Ketlinggel való eljegyzésedkor, és a lakodalmadon! No, ha fenekestől föl nem forgatom a házat, fogjanak el a tatárok! Mi lenne, ha úgy elhurcolnának bennünket? Az volna a cifra! ha! A jó Ketling! A te kedvedért hozatta a muzsikásokat, de én veled élvezek. Ő mindig új csodákat visz véghez kedvedért, míg végre így tesz!...

Így szólván Boriska hirtelen térdre esett Krisztina előtt, átölelte derekát karjával, és miközben Ketling mély hangját utánozta, így kezdé:

- Kisasszonyom! Úgy szeretem kegyelmedet, hogy alig tudok lélegzeni... Szeretem gyalog és lóháton, józanul és mámorosan, szeretem örökre és skótosan... Akar-e az enyém lenni?

- Baska! megharagszom! - kiáltá Krisztina.

De ahelyett, hogy megharagudnék, megölelte őt és miközben úgy tett, mintha föl akarná emelni a földről, megcsókolta mind a két szemét.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Zaglyoba úr igen jól tudta, hogy a kis lovag inkább Krisztinához, mint Boriskához vonzódik, de éppen azért tette föl magában, hogy Krisztinát háttérbe szorítja. Teljesen ismerte Volyodyjovszkit és meg volt győződve, hogy ha nem marad más választása, kétségtelenül Boriskához fordul, akibe maga a szürke fejű öreg bácsi is oly vakon bele bolondult, hogy nem is fért a fejébe az a gondolat, miképp valaki mást tehetne elébe. Azt is elhitette magával, hogy nem tehet Volyodyjovszkinak nagyobb szolgálatot, mintha őt a «kis hajdúval» eljegyzi, és gyönyörűségben úszott ennek a házasságnak a gondolatára. Haragudott Volyodyjovszkira; Krisztinára is; ugyan kedvesebb volt neki, hogy Mihály Krisztinát vegye el, mintsem nőtlen maradjon, de föltette magában, miképp elkövet mindent, hogy őt a kis hajdúval összeházasítsa.

És éppen azért, mivel tudta, mennyire vonzódott a kis lovag Drohojovszkához, most oly gyorsan akart belőle Ketlingnét csinálni, amint csak lehet.

De a válasz, melyet néhány nappal később Szkrzetuszkitól kapott, kissé habozóvá tette őt föltevésében:

Szkrzetuszki azt tanácsolta neki, ne avatkozzék bele, mivel attól tartott, hogy máskülönben viszálykodások támadhatnak a barátok között. Ezt Zaglyoba úr se kívánta, és így bizonyos szemrehányásokat érzett, melyeket körülbelül így iparkodott megnyugtatni.

- Ha Mihály és Krisztina eljegyezték volna magukat, és aztán Ketlinget, mint éket verném közéjük, nem szólnék semmit! Salamon azt mondja: «Ne dugd az orrod idegen dolgokba» - és igaza van. De óhajtani mindenkinek szabad. Egyébiránt, mit tettem én tulajdonképpen? Azt mondja meg nekem valaki, mit?

Így szólván, Zaglyoba úr a csípőjére tette a kezét, ajakát fölbiggyesztette, kihívólag nézett szobájának falaira, mintha azoktól várna szemrehányást, de mivel a falak mit se feleltek, ő maga beszélt tovább:

- Azt mondtam Ketlingnek, hogy a kis hajdút Mihálynak szánom. Hát nincs ehhez jogom? Talán nem igaz? Ha mást kívánok Mihálynak, a podegra kínozzon meg!

A falak teljes hallgatással fejezték ki helyeslésüket Zaglyoba úrnak.

Ő pedig folytatá:

- A kis hajdúnak azt mondtam, hogy Ketlinget Drohojovszka megsebezte. Talán nem igaz? Hát nem vallotta-e meg, nem sóhajtozott-e, mikor a kemence előtt ült, úgy hogy a hamu a szobába repült? És amit láttam, elmondtam másoknak. Szkrzetuszki realista, de az én eszem se macskának való. Egyedül én tudom, mit szabad megmondani, és mit hallgat el az ember szívesebben... Hm! azt írja, ne avatkozzam bele! Az megtörténhetik. Nem ártom bele magamat, de ha egyszer hárman maradunk a szobában, Krisztina, Ketling és én, majd kimegyek és egyedül hagyom őket. Végezzenek egymással nélkülem. Bah, azt hiszem, majd tudnak ők magukon segíteni. Semmi segítségre sincs szükségök, mert anélkül is úgy vonzódnak egymáshoz, hogy a szemök is káprázik bele. Azonkívül tetejébe jön a kikelet, amikor nemcsak a nap, hanem az emberi ösztönök is hevesebben kezdenek égetni... Jó! nem avatkozom bele, de majd meglátjuk, mi lesz az eredménye...

Az eredmény hamarosan mutatkozott. A nagyhéten az egész társaság Varsóba költözött Ketling házából, és a Hosszú-utcában a fogadóban vett szállást, hogy a templomok közelében legyen és kedvére részt vehessen az ájtatosságokon, de egyúttal szemét legeltesse a város ünnepi sürgés-forgásán.

Itt is Ketling adta a házi urat, mert habár külföldi születésű volt, mégis ő ismerte legjobban a fővárost, és mindenütt voltak ismerősei, akik által mindent könnyebben elérhetett. Önmagát is fölülmulta udvariasságokban és csaknem kitalálta női társainak, kivált Krisztinának gondolatait. Meg is szerették őt mindnyájan őszintén; Makoviecka asszony, akit Zaglyoba úr már előkészített, egyre barátságosabb szemmel nézett reá és Krisztinára, és ha eddig egy szót se szólt a leánynak, csak azért történt, mivel ő is még mindig hallgatott. De a derék «nénikének» természetes és illő dolognak látszott, hogy a fiatal lovag a kisasszonyt meghódítsa, kivált mivel egy igazán fényes gavallérról volt szó, aki iránt lépten-nyomon a nagyrabecsülés és barátság jeleit nyilvánították nem csupán az alsóbbrendűek, hanem az előkelőbbek is, így tudott valóban csodás szépségével és finom szokásaival, méltóságával, bőkezűségével, szelídségével a békében, és vitézségével a háborúban minden szívet megnyerni.

- Amint Isten rendeli és férjem elhatározza, úgy legyen - gondolá magában az asztalnokné - de én nem akarom őket akadályozni.

Hála eme nézetének, Ketling most gyakrabban és tovább volt együtt Krisztinával, mint a saját házában.

Zaglyoba rendesen magának az asztalnoknénak, Ketling Krisztinának nyújtá karját, míg Boriska, mint legfiatalabb, egyedül ment és majd egy darabig előre sietett, majd a kirakatok előtt állva maradt, hogy az árúkat és a sokféle külföldi csodadolgokat nézegesse, melyeket eddigelé sehol se látott. Krisztina lassankint hozzá szokott Ketlinghez, és ha most karjára támaszkodott, ha beszédét hallgatta, vagy nemes arcába nézett, szíve nem dobogott többé a régi nyugtalansággal keblében, nem hagyta el többé tiszta öntudata, nem fogta el többé zavarodottság, hanem roppant és mámorító gyönyör. Szakadatlanul együtt voltak: egymás mellett térdeltek a templomokban, és hangjuk az ájtatosságnál és a jámbor énekeknél egyesült.

Ketling teljesen tisztában volt szívének állapotával; Krisztina, lehet, hogy bátorság hijján, lehet, hogy magát ámítani akarta, azt gondolta magában: «nem szeretem őt» - de nagyon szerették egymást. Mivel közöttük egyúttal nagy barátság volt, mivel a szerelmen kívül is nagyon kedvelték egymást, és a szerelemről eddig egy szót se szóltak, az idő úgy eltelt reájuk nézve, mint az álom, és folytonos verőfény ragyogott fölöttük.

A lelkiismeretfurdalás árnyékai úgy is nem sokára besötétíték azt Krisztinára nézve, de most a nyugalom ideje volt. Éppen Ketlinghez való közeledése által, a vele való megszokott érintkezés által, e barátság által, mely a szerelemmel együtt támadt közöttük, véget ért Krisztina nyugtalansága; a benyomások nem voltak többé oly erőszakosak, vérének és képzeletének meghasonlása is eltompult. Közel voltak egymáshoz, jól érezték magukat egymás mellett, és Krisztina egész lélekkel átadta magát a barátságos jelennek és nem akart arra gondolni, hogy az valaha véget érhet, és hogy a csalódás szétoszlatására csak Ketling egy szavacskája szükséges: «Szeretlek!»

És ez a szó nem sokára elhangzott. Egyszer, midőn az asztalnokné Boriskával egy beteg rokonnál volt, Ketling rábeszélte Krisztinát és Zaglyoba urat, hogy keressék föl a királyi várat, melyet Krisztina még nem látott és amelynek csodáiról az egész országban beszéltek. Tehát hármasban elmentek. Ketling bőkezűsége minden ajtót megnyitott nekik, és a szolgák oly mély hajlongásokkal üdvözölték Krisztinát, mintha királyné volna és saját székesházába lépne be. Ketling, ki tüzetesen ismerte a várkastélyt, bevezette őt a pompás termekbe és szobákba. Megtekintették a színházat, a királyi fürdőket, megálltak a képek előtt, melyek Zsigmond és Ulászló csatáit és diadalait ábrázolták a Kelet barbárai fölött; kimentek a terrászokra, melyekről mérhetetlen távolba kalandozott tekintetök. Krisztina magánkívül volt az álmélkodástól, Ketling pedig mindent megmagyarázott neki, néha-néha elhallgatott és sötétkék szemébe

nézett, mintha ezzel a pillantással azt akarná mondani: «Micsodák mindezek a csodák hozzád képest, te csoda! Micsodák mindezek a kincsek hozzád képest, te kincs!»

A leány pedig megértette ezt a néma beszédet. Mielőtt a királyi szobák egyikébe vezette őt Ketling, megállt a falban elrejtett ajtó előtt és mondá:

- Itt egész a székesegyházig juthatni. Egy hosszú korridor van, mely keskeny folyosóban végződik és a nagy oltárig visz. Rendesen itt hallgatja a király és a királyné a misét.

- Jól ismerem ezt az útat - felelé Zaglyoba - mivel János Kázmérral bizalmas barátságban éltem és Mária Lujza rendkívül szeretett s mindketten gyakran meghívtak a misére, hogy társaságomnak örvendjenek és ájtatosságomon épüljenek.

- Kíván belépni? - kérdé Ketling, miközben jelt adott az ajtónállónak, hogy nyissa ki.

- Menjünk be - felelé Krisztina.

- Menjetek magatok - mondá Zaglyoba úr - ti fiatalok vagytok és birja a lábatok, én már kifáradtam a szaladgálásban. Menjetek, menjetek, én itt maradok a szolgánál. Ha több Pater noster-t imádkoztok is, nem haragszom a késedelem miatt, mert az alatt kipihenhetem magamat.

Tehát bementek.

Ketling karon fogta a leányt és átvezette a hosszú korridoron. Nem szorítá a leány kezét szívéhez; nyugodtan és ájtatos magábaszállással lépdelt. Az oldalablakocskák hébe-hóba megvilágíták alakjukat, aztán ismét sötétségbe borították. A leány szíve kissé dobogott, mivel először maradtak egyedül, de Ketling nyugalma és szelídsége őt is megnyugtatta. Végre a templom jobb oldalán levő keskeny folyosóba jutottak, közvetlenül a rácsozat mögé, a főoltár közelébe.

Először letérdeltek és imádkozni kezdtek. A templom csöndes és üres volt. Az oltár előtt két gyertya égett, de a templomhajónak egész háttere tüzes félhomályban volt. Csak a szivárványos ablaküvegeken lövelt színes fény erre a két csodálatos arcra, mely áhítatba volt merülve s nyugalmában a khérubok arcához hasonlított.

Először Ketling emelkedett föl és suttogni kezdett, mivel nem mert a szentegyházban hangosan beszélni:

- Lássa ezeket a bársony korlátokat: itt van a nyoma, ahová a királyi pár feje támaszkodott. A királyné ezen az oldalon, az oltárhoz közelebb ült. Kegyelmed az ő helyén pihen...

- Igaz-e, hogy ő egész életében boldogtalan volt? - suttogta Krisztina, miközben leült.

- Hallottam történetét, mikor még gyermek voltam, minden lovagi kastélyban beszélték. Meglehet, hogy boldogtalan volt, mivel nem nyújthatta kezét annak, akit szíve szeretett.

Krisztina ugyanarra a helyre támasztá fejét, ahol az a mélyedés volt, melyet Mária Lujza feje képezett, és lehunyta szemét; fájdalmas érzés szorítá keblét; hirtelen hideg légvonat jött az üres templomhajóból és megdermeszté azt a nyugalmat, mely még kevéssel előbb egész lényét eltölté. Ketling szótlanul nézett reá; valóban templomi csönd támadt.

Aztán lassan Krisztina lábához ereszkedett és mély, meghatott, de nyugodt hangon kezdé:

- Nem bűn, ha szent helyen térdelek le előtted, mert hová menekülhetne áldást óhajtólag a tiszta szerelem, ha nem a templomba. Jobban szeretlek, mint az életemet, jobban szeretlek, mint minden földit, teljes lelkemmel, teljes szívemmel, csak itt, ez előtt az oltár előtt vallom meg szerelmemet!...

Krisztina arca halvány lett, mint a vászon. Fejét a könyöklő bársonyára támasztva, a szerencsétlen leány mozdulatlan maradt, ő azonban folytatá:

- Átölelem térdeidet és ítéletemért esengek: távozhatom-e mennyei örömmel telve, vagy elviselhetetlen fájdalommal, melyet soha, de soha túl nem élhetnék?...

Egy darabig feleletre várakozott, de mikor a leány nem jött, oly mélyen hajtá fejét, hogy csaknem megérinté Krisztina lábát, és láthatólag fokozódó meghatottság fogta el egészen. Hangja reszketett, mintha melle nem kapna levegőt.

- Kezedbe ajánlom boldogságomat, életemet. Vonzalmadra várakozom, mert roppant nehéz...

- Imádkozzunk Isten irgalmáért! - kiáltá Krisztina hirtelen, miközben térdre esett.

Ketling nem értette őt, de nem mert ellenkezni és várakozással és nyugtalansággal telve térdelt melléje, és újfent imádkozni kezdtek.

Az üres templomtérben hangjuk olykor hallható lett, és a viszhang különös, szomorú visszaverődéssel adta vissza.

- Isten, légy irgalmas! - mondá Krisztina.

- Isten, légy irgalmas! - ismétlé Ketling.

- Könyörülj rajtunk!

- Könyörülj rajtunk!

És halkan folytatták imádságukat, de Ketling észrevette, hogy a leány egész termete reszketett a sírástól. Hosszú ideig nem birta magát megnyugtatni és aztán, mikor nyugodt lett, még sokáig mozdulatlanul térdelt, végre fölemelkedett és mondá:

- Menjünk...

És ismét kiléptek arra a hosszú korridorra. Ketling azt remélte, hogy az úton választ kap és a leány szemébe nézett, de hiába. Sietett, mintha arra vágyakoznék, hogy oly gyorsan érjen a szobába, amint csak lehet, amelyben Zaglyoba úr várakozott reájuk.

Mikor már nem voltak messze az ajtótól, a lovag megfogta ruhájának csücskét.

- Krisztina kisasszony! - mondá - mindenre, ami szent...

Ekkor Krisztina megfordult, s oly gyorsan kapta el Ketling kezét, hogy nem volt ideje megakadályozni s abban a pillanatban ajkához szorította.

- Teljes lelkemből szeretlek, de nem leszek a tiéd! - mondá.

És mielőtt Ketling ámulatában egy szót szólhatott volna, hozzá tette:

- Felejts el mindent, ami történt!...

Erre mindjárt, mind a ketten a szobában voltak.

Az ajtónálló az egyik széken aludt, Zaglyoba úr a másikon. De a fiatalok belépése fölébreszté őket. Zaglyoba kinyitá szemét és félig öntudatosan hunyorgatni kezdte. Lassankint visszaemlékezett az időre és az emberekre.

- Ha! ti vagytok! - mondá és megigazítá kalapját. Azt álmodtam, hogy új jelölt lépett föl a királyi székért, de egy Piaszt volt. A templomfolyosón voltatok?

- Úgy van.

- És nem jelent meg nektek Mária Lujza lelke?

- Ó, igen - felelé Krisztina tompa hangon.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Miután a várkastélyból kiléptek, Ketling szükségét érezte annak, hogy összeszedje gondolatait és megszabaduljon attól az ámulattól, amelybe Krisztina magaviselete ejté, mindjárt a kapu előtt elbúcsúzott tőle és Zaglyobától, ezek pedig visszatértek a fogadóba. Boriska és az asztalnokné már visszatértek a betegtől, és az asztalnokné a következő szavakkal üdvözölte Zaglyoba urat:

- Levelet kaptam férjemtől, aki Mihálynál van a végvidéki szálláson. Mind a ketten egészségesek és azt ígérik, hogy rövidesen itt lesznek. Egy levél is van itt Mihálytól kegyelmed számára, nekem pedig csak egy postscriptum férjem levelében. Uram azt is írja, hogy az az ellentét, mely Boriska birtoka miatt a Zsuberekkel fönnállott, szerencsésen ki van egyenlítve. Ott most a tartománygyűlésen vannak... Azt is írja, hogy ott Szobieszki úr neve roppant jelentőséggel bir és így a tartománygyűlés is az ő szándéka szerint fog dönteni. Minden élő a választásra készül, de a mi vidékünk a koronamarsall úr pártján lesz. Ott már meleg van és esős idő jár... Verchutkóban néhány épületünk leégett... Egy cseléd tüzet rakott, és mivel vihar volt...

- Hol van Mihálynak hozzám írt levele? - kérdé Zaglyoba úr, miközben az ujságok áradatát megszakította, melyeket a derék asztalnokné egy szuszra elmondott.

- Itt van! - felelé az asztalnokné a levelet odanyújtva. - Mivel vihar volt, és az emberek az országos vásáron...

- Hogyan érkeztek ide a levelek? - kérdé Zaglyoba újra.

- Ketling úr udvarházába vitték őket, és onnét egy szolga hozta ide. Mivel pedig, mondom, vihar volt...

- Akarja-e, kegyelmed, meghallgatni?

- Ó, bizonynyal, nagyon kérem.

Zaglyoba úr feltörte a pecsétet és először félhangosan magának, aztán hangosabban mindnyájának olvasni kezdé:

«Ez az első levél, melyet kegyelmednek küldök, de remélhetőleg nem is lesz második, mivel az állomások itt bizonytalanok, és azt hiszem, hogy rövid idő alatt személyesen jelenek meg kegyelmednél. Jó itt a táborban, de szívem mégis hatalmasan vonzódik kegyelmedhez, és a gondolatok és emlékek, melyek a magányt kellemesebbé teszik, mint a nagy társaság, végnélküliek. Az ígért munka elmúlt, mivel a hordák nyugodtan vesztegelnek, csak kisebb csapatok cserkésznek a réteken, és kétszer oly szerencsésen rájuk ijesztettünk, hogy a vereségnek egyetlen-egy hírmondója se maradt életben.»

- Jól befütyültek nekik! - kiáltá Boriska örvendve. - Nincs párja a katonai állásnak.

«Dorosenkó bandái - olvasta tovább Zaglyoba - szeretnének belénk kötni, de a horda nélkül nem mernek. A foglyok azt beszélik nekünk, hogy egyetlen-egy nagyobb csapat sincs útban, és én is azt gondolom, hogy ha valaminek történnie kellett volna, már meglenne, mivel a fű egy hét óta zöld, és meleg szelek fújnak, melyek a lovakat lustákká teszik és ez a tavasznak legbiztosabb signuma. Az engedélyt már elhozattam és bármely nap meg kell érkeznie, akkor aztán csakhamar útnak indulok... Őrködő tisztemben Novoviejszki úr fog helyettesíteni, olyan kevés dolog van, hogy Makoviecki és én egész áldott nap a rókákat űztük, csupán mulatságul, mivel a bőrük tavaszszal nem ér semmit. Túzokok se hiányzanak, és legényem egy pelikánt lőtt. Teljes szívemből ölelem kegyelmedet, csókolom húgom kezét, valamint Krisztina kisasszonyét is, akinek vonzalmába melegen ajánlom magamat, és csak arra kérem Istent, hogy

változatlan érzelemmel viszontlássam. Üdvözölje Boriska kisasszonyt is részemről. Novoviejszki tízszeresen kiadta dühét a kosár miatt a gazemberek nyakán, de azért még mindig nincs megnyugodva; még nem felejtett teljesen. Istennek és az Ő szent kegyelmének ajánlom kegyelmedet.»

«P. scriptum: Átutazó örményektől pompás hermelinprémet vettem; ezt magammal viszem örömüdvözletül Krisztina kisasszony számára, és kis hajdúnknak is találok majd török déli gyümölcsöt.»

- Azokat egye meg Mihály úr maga, én nem vagyok gyerek! - mondá Boriska, akinek arca kipirult, mintha hirtelen valami kellemetlenség érte volna.

- Tehát nem örömest látod őt viszont? Haragszol rá? - kérdé Zaglyoba.

De ő csak magában, halkan dünnyögött, és valóban haragra gerjedt arra a gondolatra, mily félvállról bánik vele Mihály úr; majd ismét a túzokokra és a pelikánra gondolt, mely egész különösen fölgerjeszté kíváncsiságát.

Krisztina a fölolvasás alatt lehúnyt szemmel, a világosságtól elfordulva ült és igazi szerencse volt, hogy a jelenlevők nem láthatták arcát, különben könnyen kitalálták volna, hogy valami rendkívüli megy véghez benne. Ami a templomban történt, aztán Volyodyjovszki úr levele, mintegy két ökölcsapás volt reája nézve. A csodálatos álom szertefoszlott, és a leány ettől a pillanattól fogva szemtől szemben állott a szerencsétlenséggel teljes igazsággal. Nem birta azonnal összeszedni gondolatait és csak homályos, bizonytalan érzelmek tomboltak szívében. Volyodyjovszki eljövetelének ígéretével és a hermelinprémmel együtt közönségesnek, sőt csaknem visszataszítónak tetszett. Ketling pedig soha se volt drágább előtte. Drága volt a reá vonatkozó gondolat, az ő szava, kedves arca, drága az ő szomorúsága. És most abba kell hagyni a szerelmet, a tiszteletet, abba kell hagyni azt, amihez a szív vonzódik, el azt, aki felé karjai kitárulnak; kétségbeesésben, örök bánatban, gondban kell hagyni a szeretett férfit, és másnak kell odaadni a lelket és a testet, aki egyedül azért, mert ő más, szinte gyűlöletre méltónak tetszik.

- Nem birom elviselni, nem birom elviselni! - kiáltá Krisztina lelkében.

És azt érezte, amit a fogoly érez, akinek megkötözik a kezét, pedig ő maga kötözte meg magát, hiszen megmondhatta volna akkor Volyodyjovszkinak, hogy testvére akar lenni, nem több.

Itt eszébe jutott az a csók, melyet kapott és visszaadott, és szégyen fogta el és megveté önmagát. Szerette-e már akkor Volyodyjovszkit? - Nem! Szívében nem volt szerelem, a részvét mellett csak kíváncsiság és könnyelműség volt az, ami a testvéri vonzalom látszata mögött rejtezett. Csak most tudta meg, hogy olyan különbség van egy nagy szerelemből adott csók és a vér izgalmából származó csók között, mint angyal és ördög között. És a megvetéshez járult a harag Krisztina szívében, de büszkesége is föllázadt Volyodyjovszki ellen. Ő is bűnös volt, miért hulljon reá minden bánat, minden lelkifurdalás, minden csalódás? Miért ne oszsza meg ő is a keserű kenyeret? Vajjon nem volna-e joga azt mondani neki hazatértekor:

- Tévedtem... a részvétet vonzalomnak tartottam; te is tévedtél; most hagyj békén, amint én is békén hagytalak!...

Hirtelen félelem fogta el őt a rettentő férfi bosszúja miatt, nem félelem önmaga miatt, hanem a szeretett fő miatt, amelyre ez a bosszú csalhatatlanul visszaesnék. Képzeletében látta Ketlinget, amint készen állt a rettentő, hasonlíthatatlan bajvivóval való küzdelemre, látta aztán őt leroskadni, mint ahogy a virág ledől a kasza alatt; látta vérét, látta sápadt arcát, örökre lehunyt szemét, és szenvedései minden mértéket fölülmultak. Oly gyorsan fölemelkedett, amint csak lehetett és szobájába ment, hogy távozzék az emberek szeme elől, hogy ne kelljen

hallania, amint Volyodyjovszkiról és közelgő visszatéréséről csevegtek. Szívében egyre jobban fokozódott a harag a kis lovag ellen.

De a lelkiismeretfurdalások és a szenvedés nyomon követték őt; el nem hagyták, mikor imádkozott; odaültek ágyához, mikor fáradtan és bágyadtan nyugalomra tért és azt kezdték neki suttogni:

- Hol van ő? - kérdé a szenvedés. - Lásd, még nem tért haza; az éjszakákban bolyong és kezét tördeli. Közelebb akartad őt vinni az éghez, szíved vérét akartad érette adni, és te mérges italt készítél neki és kést döftél a szívébe...

- Ha nem volnál tele könnyelműséggel, nem csalogatnál magadhoz mindenkit, akivel találkozol - így szóltak a lelkiismeretfurdalások - mily másképp lehetne minden, most nem marad más számodra, mint a kétségbeesés. Saját vétked! saját nagy vétked! Most nincs többé segítség, nincs menekvés, csak a gyalázat, a fájdalom, a könnyek maradnak számodra...

- Mint térdelt előtted a templomban - mondá ismét a szenvedés. - Csoda, hogy meg nem szakadt a szíved, mikor szemedbe nézett és irgalomért esedezett. Ha helyes volt, hogy részvéttel voltál egy idegen iránt, mennyivel inkább kellett volna iránta, a kedves, a legdrágább iránt! Isten áldja őt, Isten adjon neki vígasztalást!

- Ha nem lettél volna könnyelmű, ez a legdrágább örömökben úszhatnék - ismételték a lelkifurdalások - és te karjaiba omolhatnál mint választott, mint feleség...

- És örökké vele lehetnél! - tette hozzá a szenvedés.

És a lelkifurdalások:

- A te vétked!

És a szánalom:

- Sírj, Krisztina!

És a lelkifurdalások ismét azt mondták:

- Ezzel nem törlöd el vétkedet!

És ismét így szólt a szenvedés:

- Tégy, amit akarsz, de vigasztald meg őt.

- Volyodyjovszki megöli őt! - felelék tüstént a lelkifurdalások.

Hideg verejték borítá Krisztinát és fölült ágyában. A hold ragyogó fénye besütött a szobába, mely a halovány fénynél különösnek, kísértetiesnek tünt föl.

- Mi az? - gondolá Krisztina - Boriska ott alszik, látom őt, mivel a hold arcába süt, és én nem tudom, mikor jött, mikor vetkezett és feküdt le. Hiszen egy pillanatig sem aludtam, de látom, az én szegény fejem már semmire se jó...

És ezzel a gondolattal ismét lefeküdt, de a szenvedés és a lelkifurdalások is csakhamar letelepültek ágyának rámájára, két istennőhöz hasonlóan, kik a hold fényében tetszés szerint fölmerültek vagy az ezüstös áradatból feljöttek.

- Ma nem fogok aludni! - mondá Krisztina magában.

És Ketlingre kezdett gondolni és mindig többet szenvedett.

Hirtelen fölhangzott az éj csöndjében Boriskának panaszos hangja:

- Krisztina!

- Nem alszol?

- Azt álmodtam, hogy valami török Mihály urat egy nyíllal eltalálta! Jézus Krisztus! az álmok hazugságok! De mintha a hideg rázna. Mondjuk el a litániát, hogy Isten elfordítsa rólunk a bajt!

Krisztina fejében villámgyorsan fordult meg az a gondolat: «Bár megölte volna őt!» De rögtön megdöbbent saját gonoszsága fölött, és habár emberfölötti erőt kellett kifejtenie, hogy ebben a pillanatban Volyodyjovszki szerencsés hazatéréseért imádkozzék, mégis azt felelte:

- Jó, Boriska!

Aztán mind a ketten fölkeltek ágyukból, meztelen térddel a holdtól megvilágított padlóra térdeltek és megkezdték a litániát. Hangjuk mint kérdés és felelet hallatszott, majd fölemelkedett, majd leszállt; az ember azt gondolhatta volna: a szoba kolostori cellává változott, amelyben két fehér apáca éjjeli imádságát végzi.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

Krisztina másnap már nyugodtabb volt, mivel a kuszált ösvények és téves útakból ugyan a nagyon nehezet, de egyeneset választotta. Miközben reá lépett, legalább tudta, hová megy. De mindenek előtt elhatározta, hogy Ketlinggel találkozik és utoljára beszél vele, hogy minden szerencsétlenségtől megóvja őt. Fájdalmat érzett, mivel Ketling a következő napon nem mutatkozott és éjszakára se tért haza.

Krisztina most napvirradta előtt szokott fölkelni és a közeli domonkosok templomába ment, mivel azt remélte, hogy egy reggel találkozik és késedelem nélkül beszélhet vele.

Néhány nappal később csakugyan a templom ajtajában találta őt. Mikor Ketling észrevette, levette kalapját, szótlanul meghajtá fejét és mozdulatlanul megállt; arca az álmatlanságtól és szenvedéstől bágyadt volt, szeme beesett és halántékán sárgás foltok valának láthatók; gyöngéd arcszíne olyan lett, mint a viasz, és úgy festett, mint egy hervadásnak indult pompás virág. Krisztina szíve darabokra szakadt e látványra, és habár minden döntő lépés nehezére esett, mivel természettől fogva félénk volt, mégis ő nyújtá oda előbb a kezét és mondá:

- Vigasztalja meg az Isten és adjon kegyelmednek feledést.

Ketling megfogta kezét, izzó homlokához, azután ajkaihoz emelte, és sokáig és teljes erejéből odaszorította, végre halálos bánattal és megadással teljes hangon mondá:

- Számomra nincs vigasztalás, nincs feledés!...

Krisztinának ebben a pillanatban egész önuralmára szüksége volt, hogy fájdalmában nyaka köré ne fonja karját és föl ne kiáltson: «Mindennél jobban szeretlek! vígy magaddal!» Érezte, hogy megtenné, ha a fájdalom elragadná; azért sokáig szótlanul állt előtte és könnyeit akarta elfojtani. Végre leküzdé önmagát és nyugodtan, de nagyon gyorsan mondá, mivel lélegzete elakadt:

- Talán vígasztalást nyújt kegyelmednek, ha azt mondom, hogy egy férfié se leszek... Kolostorba megyek... Ne gondoljon rosszat rólam, mert már úgyis oly boldogtalan vagyok! Igérje meg, adja szavát, hogy senkinek sem árulja el irántam való vonzalmát... hogy senkinek se tesz vallomást... hogy azt, ami történt, semmi jóbarátnak, semmi rokonnak föl nem födözi. Ez utolsó kérésem. Egykor eljön az idő, mikor megtudja, miért cselekszem így... De akkor legyen belátása. Ma nem mondok többé semmit, mert nem szólhatok többé a fájdalomtól. Ha megígéri ezt, ez lesz a vígasztalásom, különben meghalok!

- Megígérem és szavamat adom! - felelé Ketling.

- Isten megjutalmazza értte és én teljes szívemből köszönöm! De az emberek jelenlétében mutasson nyugodt arcot, hogy senki ne sejtsen semmit. Mennem kell. Kegyelmed oly jó hozzám, hogy szavakkal ki se mondhatom. Mostantól fogva nem látjuk többé egymást tanúk nélkül, mindig csak az emberek előtt. Mondja még azt, hogy nem neheztel reám... Mert a szenvedés más és a neheztelés is más... Egyedül Istenért mond le rólam, senki másért... ezt ne feledje!

Ketling beszélni akart, de mivel mértéken túl szenvedett, csak sóhajtásokhoz hasonló, érthetetlen hangok jöttek ajkairól; aztán ujjaival megérinté Krisztina halántékát és egy darabig ott tartotta annak jeléül, hogy megbocsát neki és megáldja őt.

Aztán elváltak; a leány a templomba ment, ő ismét az utcára, hogy a fogadóbeli ismerősök közül senkivel se találkozzék.

Krisztina csak dél tájban tért vissza és hazatértekor egy kiváló vendéget talált: Olsovszki pap volt, az alkancellár. Váratlanul látogatóba jött Zaglyoba úrhoz, mivel, mint ő maga mondá, megismerkedni óhajtott olyan nagy lovaggal, «akinek katonai tettei mintául, és akinek értelme példaképül szolgálnak e kiváló köztársaság összes lovagságánál.»

Zaglyoba ugyan roppant álmélkodott, de nem kevésbbé örvendett, hogy őt a nők jelenlétében ilyen nagy megtiszteltetés éri; tehát hatalmasan pöffeszkedett, piros lett, izzadt és egyúttal meg akarta mutatni az asztalnoknénak, hogy ő hozzá van szokva az ország legnagyobb méltóságai részéről való ilyetén látogatásoknak fogadásához, és hogy nincs nagyra velök.

Krisztinát bemutatták a prelátusnak, szerényen megcsókolta a kezét és Boriska mellé ült, örülvén rajta, hogy az előbbi izgalmak nyomait senki sem olvashatja le arcáról.

Eközben az alkancellár oly gazdagon elhalmozta Zaglyoba urat magasztaló dícséretekkel, hogy úgy látszott, mintha mindig újabb készleteket rázna ki belőlük violaszínű, csipkeszegélyes ujjából.

- Ne higyje kegyelmed - mondá - hogy engem pusztán a kíváncsiság hozott ide, hogy megismerkedjem a lovagság legelső emberével, mert habár a csodálat a hőst megillető hódolat, az emberek ott, hol a bátorság mellett a tapasztalat és éleselméjűség székel, saját hasznukra is oda szoktak zarándokolni.

- A tapasztalatnak - mondá Zaglyoba úr szerényen - kivált a hadi mesterségben az esztendőkkel magától meg kellett jönnie, és talán azért még az Istenben boldogult Koniecpolszki úr, a zászlótartó atyja is tanácsot kért néha tőlem, aztán meg Potocki Miklós úr és Jeremiás herceg, és Szapieha úr, és Csarniecki úr is, de ami az Ulysses melléknevet illeti, azt szerénységből mindig visszautasítottam.

- És az mégis úgy össze van forrva kegyelmeddel, hogy az emberek gyakran nem is ösmerik az igazi nevét: «a mi Ulyssesünk», mondják, és azonnal mindnyájan tudják, kit akar a szóló megjelölni. És azért, a mai nehéz és megfordított időkben, hol sokan haboznak és nem tudják, hová forduljanak, melyik párthoz csatlakozzanak, azt gondoltam magamban: «Eredj hozzá! hallgasd meg nézeteit, szabadulj meg a kétségektől, tanulj bölcs tanácsaiból». Kitalálja kegyelmed, hogy a közelgő választásról akarok beszélni, amely tekintetben minden censura candidatorumnak jó célja lehet, de mennyivel inkább az olyannak, amely a kegyelmed szájából jön. A lovagság közt nagy tetszéssel ismételten azt hallottam már emlegetni, hogy kegyelmed egyetlen idegent se látna szívesen, akik a mi dicső trónunkhoz tolakodnának. A Vázák erében (állítólag így mondotta kegyelmed) a Jagiellók vére folyt, azért nem tekinthettük őket idegeneknek, de ezek az idegenek (állítólag így mondotta kegyelmed) sem a mi régi szokásainkat nem ismerik, sem a mi régi szabadságainkat nem tudják megbecsülni, és ebből könnyen absolutum dominium keletkezhetnék. Elismerem, hogy ezek a szavak mélységesek, de bocsásson meg, ha azt kérdem: valóban mondotta-e azokat, vagy mindeme mélységes mondásokat a közvélemény szokásból első sorban kegyelmednek tulajdonítja?

- A nők tanúim - felelé Zaglyoba - és habár a tárgy nem éppen nekik való, hadd beszéljenek, ha a Gondviselés az ő kifürkészhetetlen végzéseiben a beszéd adományában úgy részesíté őket, mint bennünket!

A pap alkancellár önkénytelenül Makoviecka asszonyra s azután a két, egymáshoz símuló leányra pillantott.

Csend következett be.

Hirtelen fölhangzott Boriska ezüstcsengésű hangja:

- Én nem hallottam semmit!

Boriska nagy zavarba jött és fülig pirult, kivált mikor Zaglyoba úr azt mondá:

- Bocsásson meg, főtisztelendőséged! Fiatalság bolondság! De a jelöltekre vonatkozólag gyakran mondtam, hogy az idegeneket a lengyel szabadság siratja meg.

- Én is attól félek - viszonzá Olsovszki pap - de ha egy Piasztot akarunk is, aki vér a mi vérünkből, és hús a mi húsunkból, mondja csak, melyik párthoz forduljon a mi szívünk? Már a kegyelmed gondolata, hogy egy Piaszt legyen meg, nagyszerű és lángként terjed el az egész országban, mivel azt hallom, hogy a tartományi gyűléseken mindenütt, hol a korrupció nem hatalmasodott el, csak egy szó hangzik: Piaszt! Piaszt!...

- Bizonyosan! bizonyosan! - mondá Zaglyoba.

- Egyébiránt - folytatá az alkancellár - könnyebb egy Piasztot megválasztani, mint a kiválasztottat megtalálni, ne csodálkozzék tehát, ha azt kérdezem: kire gondolt kegyelmed?

- Kire gondoltam? - ismétlé Zaglyoba.

És föl biggyesztette ajkát és összeráncolta szemöldökét. Nehéz volt azonnal választ találnia, mivel eddigelé nemcsak nem gondolt senkire, de egyáltalán nem is volt meg ez a gondolata, melyet az ügyes pap reátukmált. Ezt egyébiránt ő maga is tudta és megértette, hogy az alkancellár őt bizonyos irányba akarja terelni, de szándékosan csalogatni engedte magát, mivel rendkívül hízelgett neki.

- Én csak in principio állítottam, hogy egy Piasztot kell választanunk - felelé végre - de igaz, hogy még senkit se neveztem meg.

- Hallottam valamit Radzivilly Boguszláv herceg nagyravágyó szándékairól! - dünnyögé magában Olsovszki pap.

- Ameddig lélegzet van a számban, amíg egy csöpp vér van keblemben - kiáltá Zaglyoba a mély meggyőződés hangján - abból semmi se lesz! Nem akarnék élni oly nép között, mely úgy meg van gyalázva, hogy egy árulót és Judást jutalmul királynak választ!

- Ez nemcsak az észnek, hanem a polgárerénynek szava is! - dörmögé újra az alkancellár.

- Hah! - gondolta Zaglyoba - ha engem akarsz megfogni, én foglak meg téged.

És Olsovszki ismét azt mondá:

- Hová evezel, hazámnak ingó hajócskája! Minő viharok, minő zátonyok várnak reád? Valóban rossz lesz, ha egy idegen lesz kormányosod, de nem lehet másképp, mivel nincs méltóbb fiaid között!

És fölemelvén fehér kezét, megsimítá kopasz fejét és megadással mondá:

- Tehát a lotharingiai Condé vagy a neuburgi herceg?... Nincs más mód!

- Az nem lehet! Egy Piaszt legyen! - felelé Zaglyoba.

- Kicsoda? - kérdé a pap.

Aztán hallgatás következett.

És újra az alkancellár ragadta meg a szót:

- Van-e csak egy is, akire minden szavazat egyesülne? Hol van valaki, aki úgy tetszenék a lovagság szívének, hogy senki se duzzogna megválasztása ellen?... Egy volt, a legnagyobb, a legérdemesebb, a te barátod, derék lovag, aki napként ragyogott a dicsőségben... Egy volt!...

- Visnioviecki Jeremiás herceg! - felelé Zaglyoba.

- Igen! De ő a sírban nyugszik...

- Fia él! - felelé Zaglyoba.

Az alkancellár behunyta szemét és egy darabig hallgatagon ült; aztán fölemelte fejét, Zaglyoba úrra pillantott és lassan kezdé:

- Hálát adok Istennek, hogy azt sugalmazta, miképp ismerkedjem meg kegyelmeddel. Igaz! a nagy Jeremiás fia él, fiatal, dúsreményű herceg, akivel szemben a mai köztársaságnak a mai napig is lefizetetlen tartozást kell lerónia. De a rengeteg vagyonból csupán a hírnév maradt meg egyedüli öröksége gyanánt. Azért a mai romlott időkben, mikor mindenki csak arra fordítja szemét, ahová az arany csábítja, ki mondja ki az ő nevét, kinek lesz bátorsága az ő jelöltségét fölállítani? Kegyelmed?... jó! De akad-e sok ilyen? Nem csoda, hogy egy férfi, ki egész életét hősies küzdelemben az összes csatatéreken töltötte el, nem ijed vissza, és a választás terén is az igazságosságnak hódol... De a többiek követik-e őt?...

Itt az alkancellár gondolatokba merült, aztán fölemelé szemét és folytatá:

- Isten mindenkinél hatalmasabb. Ki tudja, melyek az ő végzései? Ki tudja? Ha meggondolom, mint hisz és bízik az egész lovagság kegyelmedben, valóban csodálkozva veszem észre, hogy reménység költözik szívembe. Mondja meg őszintén, volt-e valaha valami lehetetlen kegyelmedre nézve?

- Soha! - felelé Zaglyoba meggyőződéssel.

- Ezt a jelöltséget nem szabad mindjárt túlságos mereven fölállítani. Hadd ütődjék először ez a név az emberek fülébe, de ne tünjék föl az ellenfeleknek túlságosan fenyegetőleg; inkább nevessenek és gúnyolódjanak, hogy hatalmas akadályokat ne gördítsenek útjába... Talán az Isten is megengedi, hogy hirtelen felülkeredik, mikor a többi pártok kölcsönösen megsemmisítik fáradozásaikat... Egyengesse az útját lassan, ne fáradjon ki a munkában, mivel ő a kegyelmed jelöltje, aki méltó a kegyelmed eszéhez, tapasztalásához... Az Isten áldja meg ezekben a törekvéseiben...

- Föltegyem-e - kérdé Zaglyoba - hogy főtisztelendőséged is Mihály hercegre gondolt?

A pap alkancellár egy kis könyvecskét húzott ki ujjából, amelyen fekete betűkkel volt a cím: «Censura candidatorum», és mondá:

- Olvassa kegyelmed, ez az írás feleljen helyettem!

Így szólván, a pap alkancellár indulni készült, de Zaglyoba úr visszatartá őt és mondá:

- Engedje meg, főtisztelendőséged, hogy még valamit mondjak. Mindenek előtt hálát adok Istennek, hogy a kis pecsét olyan kezekben van, melyek úgy értik gyúrni az embereket, mint a viaszt.

- Hogyan? - kérdé az alkancellár csodálkozva.

- Aztán pedig előre is megmondom főtisztelendőségednek, hogy Mihály herceg jelöltsége nekem nagyon tetszik, mivel ismertem és szerettem atyját, és az ő vezérlete alatt harcoltam barátaimmal, akik szintén ujjongani fognak arra a gondolatra, hogy a fiú iránt tanúsíthatják azt a szeretetet, amelylyel a nagy apa iránt viseltettek. Azért két kézzel kapok a jelöltségen, még ma beszélek Krzycki alkamarás úrral, aki jó ismerősöm és barátom, és aki nagy tiszteletnek örvend a nemességnél, mivel igazán nehéz őt nem szeretni. Mi ketten aztán megteszünk mindent, ami erőnktől telhetik és adja Isten, hogy valamit lendítsünk a dolgon.

- Kísérjék az angyalok kegyelmedet - viszonzá a pap - ha így van, készen vagyunk.

- Engedelmet, főtisztelendő úr. Még nem vagyunk egészen készek. Nem szeretném, hogy főtisztelendő úr azt gondolja: «Rátukmáltam saját desiderátámat, rátukmáltam, hogy saját eszéből találta ki Mihály herceg jelöltségét, egy szóval, úgy gyúrtam kezemben ezt a bolon-

dot, mintha viasz volna»... Főtisztelendő úr! Én azért fogom Mihály herceget fölállítani, mivel szívből szeretem őt... íme, azért!... Hogy ő főtisztelendőségednek, amint látom, szintén tetszik, annál jobb... Felállítom őt, az özvegy hercegné kedvéért, barátaim kedvéért, a bizalom kedvéért, melylyel amaz ész iránt viseltetem (itt Zaglyoba úr meghajtá magát), amelyből ez a Minerva kiugrott, de nem azért ám, mivel rátukmáltattam magamra, mint valami kis gyerek, hogy ez az én találmányom; végre nem azért, mivel bolond vagyok, hanem azért, mivel az öreg Zaglyoba, ha egy okos ember valami okosat mond neki, kezet ád és azt mondja: Tartom!

Itt a nemes még egyszer meghajtá magát és elhallgatott. A pap alkancellár kezdetben nagyon megzavarodott, de mikor látta a nemesnek jó kedvét és mivel a dolog a kívánt lefolyást vette, torkaszakadtából kacagott, fejéhez kapott és ismétlé:

- Ulysses, Isten engem úgy segéljen, tiszta Ulysses! Barátom uram, aki valami jót akar alkotni, annak sokféleképp kell tudni az embereket fogni, de kegyelmeddel, látom, egyenest a velejére kell térni. Kegyelmed kitünően tetszett nekem!

- Mint a hogy Mihály herceg nekem!

- Adjon az Isten egészséget kegyelmednek! Hah! vereséget szenvedtem, de örülök rajta! Kegyelmednek nincs korpa a fejében... És ez a pecsétgyűrű, ha emlékül alkalmas mostani találkozásunkra...

Zaglyoba szavába vágott:

- És ez a pecsétgyűrű maradjon a helyén...

- Tegye meg a kedvemért...

- Az teljes lehetetlen! Talán máskor... valamikor később... a választás után...

Az alkancellár-pap megértette és nem erőltette tovább, de ragyogó arccal ment ki.

Zaglyoba úr kikísérte a kapu elejéig, és mikor visszajött, azt dörmögte:

- Hah! Megleckéztettem! Párjára akadt bennem... De a honor! A főrangúak itt a kapu előtt fognak följárni, hogy megelőzzék egymást... Mégis kíváncsi vagyok, mit gondolnak majd ott azok a nők?

A nők tényleg telve voltak álmélkodással és Zaglyoba úr egész a tetőig fölmagasztosult, kivált Makoviecka asszony szemében, aki alig hogy megmutatkozott, azonnal nagy tűzzel kiáltá feléje:

- Kegyelmed fölülmulta a bölcs Salamont!

És az öreg nagyon vidáman felelé:

- Kit multam fölül? Várjon csak, méltóságos asszonyom; itt látja majd a hetmanokat, és a püspököket és a szenátorokat; alig lehet majd megszabadulni tőlük; még el kell majd bujnunk előlük...

A további beszélgetést Ketling belépése szakította meg.

- Ketling, akarsz-e előléptetést? - kiáltá Zaglyoba úr feléje, saját fontosságától még egészen megittasulva.

- Nem! - viszonzá a lovag szomorúan - mivel ismét hosszú időre távoznom kell.

Zaglyoba figyelmesebben nézett reá.

- Miért vagy oly levert?

- Éppen azért, mivel távoznom kell.

- Hová?

- Leveleket kaptam Skótországból atyám öreg barátaitól és az enyémektől. Ügyeim minden áron megkövetelik, hogy oda menjek, talán hosszú időre... Sajnálom, hogy kegyelmedtől megválok, de... kell!

Zaglyoba a szoba közepére lépett, majd Makoviecka asszonyra, majd a leányokra nézett és kérdé:

- Hallottátok-e? Az Atyának, és Fiúnak és Szentléleknek nevében, Amen!

TIZENHATODIK FEJEZET.

Habár Zaglyoba úr álmélkodással fogadta Ketling utazásának hírét, még se gyanított semmit, mivel könnyen föltehető volt, hogy II. Károly megemlékezett ama szolgálatokról, melyeket a Ketling-család a vihar napjaiban a trónnak tett, és hogy e család utolsó sarjának akarta háláját kimutatni. Sőt feltűnőnek látszhatnék, ha másképp volna. Azonkívül Ketling megmutatta ezeket a «tengerentúli leveleket» Zaglyoba úrnak, és őt végre teljesen meggyőzte.

Másrészt ez az utazás az öreg nemesnek minden tervét fölforgatással fenyegette, azért aggodalommal gondolt arra, mi következik. Volyodyjovszki, mint levele sejteté, minden órában betoppanhatott.

- És a viharok a pusztán elfujták a bánat végső maradékát is (gondolta Zaglyoba úr). Vídámabban fog visszatérni, mint a hogy elutazott, és mivel az ördög tudja, mi vonzza őt Krisztinához, lehetőleg hamar nyilatkozni fog neki... És akkor... Akkor Krisztina kimondja beleegyezését, mert hogyan mondana nem-et olyan gavallérnak, és azonkívül Makoviecka asszony bátyjának, és a szegény, aranyos kis hajdú hoppon marad.

Zaglyoba úr pedig azzal a makacssággal, mely az öreg emberek szokása, mindenáron a fejébe vette, hogy Boriskát a kis lovaggal egyesíti.

Itt nem használtak se Szkrzetuszkinak rábeszélő képességei, sem a kifogások, melyeket hébe-hóba ő maga tett. Gyakran megfogadta, hogy többé nem avatkozik semmibe, aztán pedig annál nagyobb makacssággal tért vissza arra a gondolatra, hogy ezt a párt egyesíti. Egész napokon át azon töprengett, miképp foghatna hozzá; terveket készített, apró hadi cseleket gondolt ki. És úgy el volt azokkal telve, hogy mikor azt hitte, megtalálta a helyes útat, hangosan fölkiáltott, mint valami szerencsésen bevégzett tény után:

- Isten adja reátok áldását!

De ebben a pillanatban összes óhajtásainak összeomlását látta maga előtt. Nem maradt más hátra, mint abbahagyni minden fáradságot és a jövőt Isten akaratára bízni, mert a reménységnek amaz árnyéka, hogy Ketling elutazása előtt valamely elhatározó lépést tesz Krisztinánál, nem sokáig maradhatott Zaglyoba fejében. Fájdalmában és kíváncsiságból elhatározta tehát, hogy a fiatal lovagot kivallatja úgy elutazásának idejére, valamint arra nézve is, mit szándékozik tenni a köztársaságnak elhagyása előtt.

Beszélgetésre kérte fel őt és aggodalmas arccal mondá:

- Baj! mindenki maga tudja legjobban, mit tegyen, tehát nem akarlak rábeszélni, hogy maradj, de szeretnék valamit visszatérésedről tudni...

- Sejthetem-e, mi vár ott reám - felelé Ketling - minő ügyek, és minő kalandok?... Majd visszatérek egyszer, ha megtehetem; ott maradok örökre, ha kénytelen leszek.

- Meglátod, szíved hozzánk vonz majd.

- Ó bár sehol másutt ne lenne sírom, mint ebben az országban, mely mindent adott nekem, amit adhatott.

- Látod! Más országokban az idegen egész haláláig mostoha gyermek marad, a mi anyánk pedig mindjárt a karját nyujtja feléd és keblére szorít, mint a tulajdon gyermekét.

- Igaz, nagyon igaz! Ej csak tehetném... Mivel a régi hazában mindent megtalálhatok, csak a boldogságot nem találom.

- Hah! nem mondtam neked: települj le, nősülj meg, de nem akartál rám hallgatni. És ha feleséged volna, vissza kellene térned, ha elmégysz is, hacsak feleségedet is nem akarnád a háborgó hullámokon átvinni, és azt nem tételezem föl. És közbenjáród voltam, ugy-e? nem akartál rám hallgatni!

És Zaglyoba úr figyelmesen kezdte fürkészni Ketling vonásait, hogy azokból fölvilágosítást merítsen, de Ketling hallgatott, csak lehorgasztá fejét és a földre szögezte szemét.

- Nos, mit szólsz erre? He? - kérdé némi szünet mulva Zaglyoba.

- Nem volt lehetséges - viszonzá lassan a fiatal lovag.

Zaglyoba föl és alá kezdett járni a szobában, aztán megállt Ketling előtt, a hátára tette a kezét és mondá:

- És én azt mondom neked, lehetséges volt! Ha nem volt, soha se kössem többé derekamra ezt az övet a mai naptól fogva. Krisztina vonzódik hozzád!

- Adja Isten, hogy úgy maradjon, mikor tengerek választanak is el bennünket!

- Nos tehát?

- Más semmi! más semmi!

- Megkérdezted-e őt?

- Ó hagyjon békén! Már úgy is eléggé fáj, hogy utaznom kell!

- Ketling, akarod-e, hogy megkérdezzem, amig idő van reá?

Ketling azt gondolta, hogy ha Krisztina annyira óhajtotta, hogy érzelmei titokban maradjanak, talán örül majd neki, ha alkalma nyílik azokat nyíltan letagadni, azért azt mondá:

- Biztosítom kegyelmedet, hogy annak semmi célja sincs, erről oly erősen meg vagyok győződve, hogy mindent elkövettem, miképp ezt a vonzalmat kiverjem fejemből, de ha csodát vár, kérdezze meg!

- Hah! ha kiverted fejedből - mondá Zaglyoba némi keserűséggel - akkor semmit se kell tenni. De engedd meg azt mondanom, hogy hívebb gavallérnak tartottalak.

Ketling fölemelkedett, és mindkét kezét lázas sietséggel magasra emelte; és nála szokatlan hevességgel viszonzá:

- Mit használna, ha ama csillagok egyikét kívánnám? Nem repülhetek föl hozzájuk, sem ők nem szállhatnak le hozzám! Jaj az olyanoknak, akik az ezüstös holdhoz fölsóhajtoznak!

De Zaglyoba úr is haragos lett és fújni kezdett. Egy pillanatig még szólni se tudott, előbb le kellett dühét küzdenie, aztán szaggatott szavakban viszonzá:

- Kedvesem, ne hitegess, ha pedig nekem beszédeket akarsz tartani, beszélj úgy, mint olyan emberhez, aki kenyérrel és hússal él, és nem beléndekkel... Mert ha most megbolondulnék és azt akarnám neked mondani, hogy ez a sipkám a luna, amelyet nem lehet kézzel elérni, kopasz fejjel szaladgálnék a városban, és a hideg megcsípné a fülemet, mint egy kutya. Ilyen beszédekkel nem harcolok... Egyet azonban tudok, hogy ez a leány innét a harmadik szobában ül, hogy eszik és iszik, hogy egyik lábát a másik elé rakja, ha járni akar, hogy az orra a hidegben piros lesz, és hogy nyáron melege van; hogy viszket neki, ha egy légy megcsípi, és hogy a lunához legfölebb abban hasonlít, hogy nincs szakálla. De olyan módon, amint te beszélsz, azt is mondhatni, hogy a répa csillagjós. Ami pedig Krisztinát illeti, azt mondom, ha nem próbáltad és nem kérdezted meg, az a te dolgod, de ha szereted a leányt és most kereket

oldasz és azt mondod «luna», akkor a hűségedet és az eszedet ezzel a fűvel etetheted, és ezzel punktum!

Ketling azonban viszonzá:

- Nekem nem édes, de keserű az a táplálék, amelyből élek. Megyek, mivel mennem kell; nem kérdezek, mivel nincs mit kérdeznem. Kegyelmed pedig rosszul ítél felőlem... Isten tudja, milyen rosszul!

- Ketling! hiszen tudom, hogy derék ember vagy, de ezt a modorodat nem érthetem. Az én időmben az ember elment a leányhoz és megmondta szemébe: «Ha akarod, elveszlek, ha nem, akkor, nem veszlek!» És mindenki tudta, mihez tartsa magát... De ha valaki fajankó volt és ő maga nem tudott beszélni, egy beszédesebb embert küldött oda. Én szolgálatodra állottam és még most is állok. Oda akarok menni, szólni akarok helyetted, választ hozok és azután elutazhatsz vagy itt maradhatsz...

- Elutazom! másképp nem lehet, és nem lesz másképp!

- Tehát visszajösz.

- Nem! Tegye meg azt a szívességet és ne beszéljen többé róla. Ha a saját kíváncsisága kedvéért akarja megkérdezni, jó, de ne az én nevemben...

- Az Istenért! talán már megkérdezted?

- Ne beszéljünk róla! Tegye meg azt a szívességet!

- Jó, beszéljünk az időjárásról... Vigyen el a manó a modoroddal együtt! Igen, el kell utaznod, és nekem káromkodnom kell!

- Isten áldja.

- Megállj! várj! A haragom hamar lecsillapul. Kedves Ketling! várj, mivel beszédem van veled. Mikor utazol?

- Mihelyt ügyeimet elintéztem. Szeretném örökségem negyedrészét Kurlandból bevárni és ezt az udvarházacskát, amelyben laktunk, eladni, ha vevő akadna reá.

- Majd megveszi Makoviecki vagy Mihály! Édes Istenem! csak nem utazol el anélkül, hogy búcsút vennél Mihálytól?

- Szerettem volna teljes lelkemből elbúcsúzni tőle!

- Ő minden pillanatban betoppanhat! minden pillanatban! Talán ő reábeszél téged Krisztinára...

Itt Zaglyoba úr elhallgatott, mivel hirtelen nyugtalanság fogta el.

- Én Mihálynak a legjobb szándékkal tettem szívességet - gondolta magában - de az ördög tudja, talán akarata ellenére; de ha ebből discordia támadna közte és Ketling között, inkább távozzék Ketling...

Eközben Zaglyoba úr kopasz fejét dörzsölgette kezével, és aztán mondá:

- Az ember ezt is, azt is mondja neked irántad való őszinte barátságból. Úgy megszerettelek, hogy minden áron itt akartalak tartani, azért állítottam oda Krisztinát, mint a szalonnát... De csak barátságból... Mi közöm nekem, öregnek, hozzá!... Bizonynyal csak barátságból... semmi egyébből. Hiszen én nem foglalkozom házasságszerzéssel, hisz ha házasságot akartam volna szerezni, magamnak szereztem volna... Adj csókot Ketling... és ne haragudjál!...

Ketling karjába zárta Zaglyoba urat, ki egészen meg volt hatva, és csakhamar egy palackkal hozatott, mondván:

- Most az elutazás alkalmából naponként ilyent akarok inni.

És ittak, és aztán Ketling elbúcsúzott és távozott. A bor azonban felizgatta Zaglyoba képzelmét; nagyon élénken gondolt Boriskára, Krisztinára, Volyodyjovszkira és Ketlingre; pároknak kötötte össze és megáldotta őket, végre aggódni kezdett a leányok miatt és azt gondolta magában:

- Most be kell mennem, meglátogatom az asszonyokat...

A leányok a szobának túlsó felén ültek és himeztek. Zaglyoba úr köszönt nekik, föl és alá járkált a szobában, miközben kissé csoszogott, mivel lábai nem szolgáltak már úgy, mint azelőtt, kivált ha borozott. Mindig a leányokra nézett, akik egész közel ültek egymás mellett, úgy hogy Boriska szőke fejecskéje csaknem Krisztina sötét fejéhez támaszkodott. Boriska figyelmesen nézett Krisztinára, de az oly szorgalmasan hímzett, hogy alig lehetett tűjét szemmel kísérni.

- Hm! - mondá Zaglyoba.

- Hm! - ismétlé Boriska.

- Ne csúfolj, haragszom!

- Kegyelmed bizonnyal levágja a fejemet! - kiáltá Boriska, ijedtséget színlelve.

- Malomkerék, malomkerék, malomkerekecske! A nyelvedet kellene levágni!

E szavaknál Zaglyoba úr közelebb lépett a leányokhoz, hirtelen csípőjére tette a kezét, és minden további bevezetés nélkül kérdé:

- Akarsz-e Ketlinghez menni feleségül?

- Öt olyanhoz! - viszonzá Boriska azonnal.

- Csöndesen, ostoba jószág, nem hozzád beszélek! Krisztina, téged gondollak. Akarsz-e Ketlinghez menni feleségül?

Krisztina kissé elsápadt, habár eleinte azt hitte, hogy Zaglyoba úr Boriskát kérdezi, nem őt; aztán az öreg nemesre emelé szép, sötétkék szemét.

- Nem! - felelé nyugodtan.

- Nos, kérem! Nem! Legalább rövid! Kérem! kérem! És miért nem akar a kisasszony?

- Mivel senki se kell!

- Krisztina! mondd azt másnak! - vágott közbe Boriska.

- Ugyan mi tette olyan útálatossá a házas állapotot? - kérdé Zaglyoba úr tovább.

- Nem útálatos, de a kolostorba kívánkozom - felelé Krisztina.

Hangjában olyan komolyság és olyan szomorúság volt, hogy úgy Boriska, mint Zaglyoba úr egy percig se tételezték föl, hogy az tréfa lehet. Mind a kettőt olyan bámulat fogta el, hogy kerekre nyílt szemmel majd egymásra, majd Krisztinára néztek.

- He! - mondá Zaglyoba először.

- A kolostorba kívánkozom! - ismétlé Krisztina szelíden.

Boriska újra meg újra reá nézett, hirtelen átölelte nyakát, arcára nyomta rózsás ajkát és sietve mondá:

- Krisztina, én sírva fakadok! Mondd mindjárt, hogy csak úgy hegynek beszélsz, mert különben sírva fakadok, oly igaz, mint az Isten az égben, hogy sírva fakadok!

TIZENHETEDIK FEJEZET

Ketling a Zaglyobával folytatott beszélgetés után még Makoviecka asszonynál volt, akinek tudtára adta, hogy fontos ügyek miatt a városban kell maradnia, sőt nagy utazása előtt néhány hétre Kurlandba kell mennie, s így az asztalnoknét nem vendégelheti meg többé személyesen udvarházában. Egyébiránt sürgetve kérte őt, hogy a házacskát tekintse mint eddig székhelyének, és maradjon benne lakni férjével és Mihálylyal a küszöbön levő választás ideje alatt.

Makoviecka asszony beleegyezett, mivel ellenkező esetben a házacska üresen állott, és senkinek se használt volna.

Ketling távozott, és többé sem a fogadóban, se Mokotov környékén nem mutatkozott, mivel Makoviecka asszony és a fiatal leányok visszatértek a faluba. De csak Krisztina érezte az ő távollétét, mivel Zaglyoba urat teljesen a közelgő választás vette igénybe, Boriska és az asztalnokné pedig úgy szívükre vették Krisztina hirtelen elhatározását, hogy másra nem is gondolhattak.

Makoviecka asszony meg se próbálta Krisztinát erről a lépésről lebeszélni, és azon is kételkedett, vajjon férje lebeszélné-e; mivel abban a korban az ilyen szándékkal való ellenkezést Isten megsértésének és megbántásának tartották. Csak Zaglyoba úrnak lett volna bátorsága, minden jámborsága ellenére tiltakozni, ha érdekében áll, de mivel semmi köze se volt hozzá, veszteg maradt; sőt lélekben meg volt elégedve, hogy így fordultak a dolgok, és hogy Krisztina úgyszólván Volyodyjovszki és a hajdúcska útjából kitért. Zaglyoba úr most meg volt győződve minden titkos kívánságának szerencsés teljesüléséről, és egészen átadta magát a választási munkálatoknak; beutazta a nemességet, mely a fővárosba jött, vagy az Olsovszki pappal való tárgyalásokkal tölté idejét, akit végre nagyon megszeretett és akinek meghitt emberévé lett.

Minden ilyen beszélgetés után mint a «Piaszt»-nak buzgó párthíve és mint a külföldieknek mindig hevesebb ellensége tért vissza. Az alkancellár utasítása szerint még egészen csöndesen viselte magát, de nem mult el egy nap, hogy valakit meg ne nyert volna ennek a titokban tartott jelöltségnek - és az történt, ami ily esetekben történni szokott, ő maga annyira lelkesült a dologért, hogy ez a jelöltség Volyodyjovszkinak Boriskával való összeköttetése mellett második életcéljává lőn.

Eközben a választás napja mindinkább közeledett.

A tavasz már elolvasztá a vizek jegét; már melegebb szelek kezdtek fújni, amelyeknek lehellete alatt a fák rügyecskékkel teltek meg, és a fecskék láncai a nép babonája szerint szétszakadtak, hogy a hideg özönből a nap ragyogó fényébe emelkedjenek. És a fecskékkel és a többi költöző madarakkal a vendégek is gyülekezni kezdtek a választásra.

Először a kereskedők, kiknek gazdag aratásuk volt ott, hol félmilliónál több népnek kellett összegyülekezni, azután az urak és kíséretök, a nemesség, szolgák, katonák. Jöttek angolok, hollandusok, németek, oroszok, jöttek tatárok, törökök, örmények és perzsák is, és posztót, vásznat, damasztot, brokátokat és bőröket, ékszereket, déli gyümölcsöt és fűszerszámokat hoztak. Az utcákon és a városon kívül bódékat építettek, amelyekben mindenféle árú föl volt halmozva. Sőt egyes «bazárokat» a város mellett a falukban állítottak föl, mivel tudták, hogy a székváros fogadói a választók tizedrészét se képesek befogadni, és hogy nagy részük a falakon kívül fog táborozni, ami egyébként a választás idején mindig meg szokott történni.

Végre a nemesség is oly nagy csapatokban kezdett odatódulni, hogy ha épp oly nagy számmal szállotta volna meg a fenyegetett végeket, soha ellenség lába át nem lépheti.

Szájról-szájra járt, hogy a választás viharos lesz, mivel az egész ország három főjelölt közt oszlott meg: Condé, a neuburgi és a lotharingiai herceg közt. Azt rebesgették, hogy minden párt igyekezni fog még erőszakkal is keresztülvinni jelöltjét.

Vihar ragadta meg a szíveket, a lelkek pártdühtől izzottak.

Némelyek belháborút jósoltak, és ezek a kósza hírek hitelre találtak ama rengeteg fegyveres kíséretek miatt, melyekkel a mágnások körülvették magukat. Ők is korán egybe sereglettek, hogy még idejük legyen mindenféle cselszövésekre. Ha a köztársaság veszélyben volt, ha az ellenség a kést a torkára tette, a király, a hetmanok csak egy maroknyi katonát vezethettek ellene; most egyedül a Radzivillyok, törvény és határozmányok ellenére, néhány száz katonából álló sereggel vonultak ide. A Pac-ok csaknem ugyanannyit hoztak magukkal; a hatalmas Potockiak alig csekélyebbet; és nem sokkal kevesebbet a többi lengyel, litván és orosz «kis királyok». «Hová evezel hazám ingó hajócskája?» - ismétlé egyre gyakrabban Olsovszki pap, pedig ő maga is saját érdekeit hordozta szívén; a csontig-velőig romlott mágnások, kik minden pillanatban készek voltak a belháború viharát felszítani, csak magukra, és saját házaik hatalmára gondoltak.

A nemesség csapatai napról-napra szaporodtak és már most fölismerhető volt, hogy ha az országgyűlés után maga a választás is megkezdődnék, a mágnások legnagyobb hatalmát is felül kellene múlnia. De ezek a csapatok se voltak képesek a köztársaság ingadozó hajóját nyugodt vizekre terelni, mivel szellemeikre sötétség és éjszaka borult és szívök többnyire romlott volt.

Igy a választás kiszámíthatatlannak látszott és senki se sejthette, hogy legalább nyomorúságos eredménynyel fog végződni, mivel Zaglyoba úron kívül csak kevésnek volt reménysége, akik pedig nem éppen a «Piaszt» érdekében dolgoztak, hogy oly jelöltet, mint Mihály herceg, keresztül visznek, mert ki tudhatta, mire képesek a nemesség ítélethiánya és a mágnások cselszövései. Zaglyoba úr azonban úgy úszott ebben a tengerben, mint a hal. Abban a pillanatban, midőn az országgyűlés megkezdődött, állandóan a városban vett lakást, és Ketling udvarházát csak akkor látogatta meg, mikor «hajdúcskája» miatt aggódott, mivel pedig Boriska is sokat vesztett jókedvéből Krisztinának elhatározása miatt, Zaglyoba úr hébe-hóba magával vitte a városba, hogy szórakozzék és szeme a bazárok látásán gyönyörködjék.

A leány reggel szokott a városba kocsizni, és aztán Zaglyoba késő este ismét haza vitte. Útközben és magában a városban örült a leány szíve az ismeretlen emberek és dolgok, a büszke seregek tarka csapatainak látásán. Ekkor úgy ragyogott a szeme, mint az izzó szén, fejecskéje élénken forgott mindenfelé, nem tudott eleget nézni, eleget csodálkozni, és ezer kérdéssel árasztá el Zaglyoba urat, aki örömmel felelt neki, mivel ez által kimutathatta tapasztalatát és tudományosságát. Gyakran udvarias katonacsoport vette körül a kis kocsit, amelyen ültek; a lovagok bámulták Boriska szépségét, találó élceit és határozottságát, és Zaglyoba úr még mindig elmondta nekik a tatárral való történetet, akit kacsasöréttel agyonlőtt, hogy teljesen ámulatba és elragadtatásba ejtse őket.

Egy este ismét nagyon későn tértek vissza, mivel egész nap Potocki Félix csapatait nézegették. Az éjszaka világos és meleg volt; a rétek fölött fehér köd lebegett, Zaglyoba úr, habár mindig figyelmeztetett, hogy a cselédség és katonaság ily nagy csődületénél szorgosan vigyázni kell arra, hogy csőcselékre ne bukkanjanak, mélyen elaludt; a kocsis is szunyókált és csak Boriska volt ébren, mivel ezerféle kép és gondolat rajzott fejében.

Hirtelen lódobogás hallatszott fülébe.

Meghúzta Zaglyoba úr kabátja ujját és mondá:

- Rablók üldöznek bennünket!

- Mit? hogyan? kicsoda? - kérdé Zaglyoba úr álmosan.

- Rablók üldöznek bennünket!

Ekkor Zaglyoba úr felébredt.

- Ó! persze «üldöznek!» Patkócsattogást hallok, talán ugyanezen az úton lovagol valaki...

- Bizonyos vagyok, hogy rablók!

Boriska azért volt bizonyos, mivel lelke legmélyén kalandokat, rablókat és alkalmat kívánt, hogy bátorságát megmutassa, és mikor Zaglyoba úr hortyogva és dörmögve az ülés alól a pisztolyokat kezdte előszedni, a melyeket «véletlenül» mindig magával vitt, csakhamar sürgette, hogy neki is adjon egyet.

- Eltalálom már az elsőt, aki idejön. A néni kitünően lő a pisztolylyal, de éjszaka nem lát semmit. Meg mernék rá esküdni, hogy rablók! Jaj, Istenem, csak megtámadjanak bennünket! Adja ide hamar a pisztolyt!

- Jó - felelé Zaglyoba - de ígérd meg, hogy nem lősz hamarább mint én, és addig nem, míg azt nem mondom «tűz!» Ha az ember fegyvert ád a kezedbe, mindjárt kedved volna az első nemes embert lelőni anélkül, hogy azt kiáltanád: «ki vagy!» és aztán veszekedés támad!

- Akkor hát azt kérdem előbb: «ki vagy?»

- Bah, és ha aztán részeg emberek jönnek, és megismerik a női hangot, valami csúnyaságot adnak feleletül.

- Akkor lövök a pisztolylyal! Jó?

- No! azért vigyen az ember magával ilyen Hübele Balázst a városba! Azt mondom, hogy vezérszó nélkül ne lőjj.

- Tehát azt kérdezem: «ki vagy?» de olyan mély hangon, hogy nem ismernek meg.

- No hát legyen úgy! Hah! már a közelben hallom őket. Légy meggyőződve, ezek jó emberek, mivel az útonállók hirtelen az árokból bukkannának föl.

De mivel tényleg minden úton sok csőcselék csavargott, és sokat lehetett hallani szerencsétlenségekről, Zaglyoba úr megparancsolta a hajtó szolgának, hogy ne álljon meg a fák alatt, melyek a keresztútnál voltak, hanem egy jól megvilágított helyen.

Eközben négy lovas mintegy tíz lépésnyire jött hozzájuk. Ekkor Boriska olyan basszus hangon, mely még ő szerinte is méltónak tetszett egy dragonyoshoz, és fenyegetőleg kérdé:

- Ki vagy?

- Miért áll kegyelmed a kocsi közepén? - felelé a lovasok egyike, akinek nyilván az a gondolata támadt, hogy az utasoknak valami bajuk történt a fogattal vagy a kocsival.

De erre a hangra Boriska tüstént leereszté a pisztolyt és sebesen azt mondá Zaglyoba úrnak:

- Valóban, ez a nagybácsi!... Istenemre!...

- Miféle nagybácsi?

- Makoviecki...

- Ide hé! - kiáltá Zaglyoba - nem Makoviecki úr az Volyodyjovszki úrral?

- Zaglyoba úr? - viszonzá a kis lovag.

- Mihály!

Ekkor Zaglyoba úr lábait gyorsan ki akarta nyújtani a kocsi oldala fölött, de mielőtt sikerült volna az egyikkel átjutnia, Volyodyjovszki már leugrott a lóról és a kasos kocsinál állott. Mivel a holdvilágnál Boriskát fölismerte, megragadta mind a két kezét és kiáltá:

- Teljes szívemből üdvözlöm! Hol van Krisztina kisasszony? a húgom? Mindnyájan egészségesek-e?

- Hála Istennek, egészségesek! Csakhogy megjött végre! - felelé Boriska dobogó szívvel. - A nagybácsi is? Bácsikám!

Igy szólván, megölelte Makoviecki urat, aki éppen a kocsihoz ment és eközben Zaglyoba úr Volyodyjovszki úr előtt tárta ki karjait. Hosszú üdvözlések után az asztalnok úrnak és Zaglyobának kölcsönös bemutatkozása következett, aztán a két jövevény, miután átadták lovaikat a szolgáknak, beszállt a kasos kocsiba; Makoviecki és Zaglyoba a hátsó üléseket foglalták el, Boriska és Volyodyjovszki elől találtak helyet.

Most kérdések és rövid feleletek következtek, amint az rendesen lenni szokott, mikor az emberek hosszú elválás után ismét találkoznak.

Makoviecki úr a felesége felől kérdezősködött, Volyodyjovszki még egyszer Krisztina egészsége felől tudakozódott; aztán csodálkozott Ketling elutazásán, de nem volt ideje azon gondolkozni, mivel csakhamar arról kellett beszélnie, mit csinált ő maga a végállomáson, miképp szedte rá a hordák rablócsapatait, mennyire aggódott és mily frissítőleg hatott az, hogy újra élvezte a régi életet.

- Lássák - mondá - úgy tetszett, mintha visszatértek volna a régi napok, mikor még Szkrzetuszkival, Kusellel és Viersulylyal együtt kivonultam... Csak mikor reggel behozták a vödör vizet mosdani és megláttam benne az ősz hajat halántékaimon, akkor jutott eszembe, hogy nem az vagyok többé, aki az előtt voltam, habár ismét azt gondoltam, hogy ameddig a fiatalos kedv ugyanaz, az ember is ugyanaz.

- Ó! ezzel fején találtad a szöget! - felelé Zaglyoba - látom, ott a friss fűben megjavítottad az eszedet, mivel az előtt nem szárnyalt olyan könnyen. Fiatalos kedv! nincs ennél jobb szer a búskomorság ellen.

- Ami igaz, igaz - tette hozzá Makoviecki úr. - Mihálynak állomásán roppant sok kútgém van, mivel a közelben nincs forrásvíz. És azt mondom kegyelmednek, ha napvirradtakor a katonák elkezdik ezeket a gémeket nyikorgatni, az ember olyan fiatalos frisseséggel ébred föl, hogy már azért is hálát adna a jó Istennek, hogy él.

- Ha! csak egy napig lehetnék ott! - kiáltá Boriska.

- Annak van egy módja - felelé Zaglyoba - menj férjhez egy végbeli lovas kapitányhoz.

- Novoviejszki úrnak előbb-utóbb kapitánynyá kell lennie - veté közbe a kis lovag.

- Már! - kiáltá Boriska haragosan. - Nem kértem kegyelmedet, hogy üdvözlet helyett Novoviejszki urat hozza magával számomra!

- Valami mást is hoztam magammal, pompás déli gyümölcsöt. Boriska kisasszonynak édesen fog ízleni, de a szegény fiúnak keserűen.

- Akkor adni kellett volna neki azokból az édes gyümölcsökből, hogy addig egye meg, míg meg nem nő a bajúsza.

- Képzelje csak kegyelmed - mondá Zaglyoba úr Makovieckinek - ez a kettő mindig így beszél egymással! Szerencse, hogy a proverbium azt tartja: «Kés, kanál nincs csördülés nélkül».

Boriska nem felelt semmit, Volyodyjovszky úr pedig reá nézett kicsiny, a fényes ragyogástól megvilágított arcocskájára, mintha feleletet várna, és olyan csinosnak tetszett neki, hogy önkénytelenül azt gondolta magában:

- Átkozottul csinos, úgy hogy az ember könnyen kinézné a szemét!...

De nyilván rögtön más gondolata támadt, mivel a kocsishoz fordult:

- Ne kíméld az ostort a lovaktól, biztasd és hajts jobban.

E szavak után a kis kocsi gyorsan gördült tova, oly gyorsan, hogy a benne levők egy darabig hallgatagon ültek és csak akkor kezdé Volyodyjovszki újra, mikor ismét a homokra értek:

- De Ketlingnek ez az elutazása nem megy ki a fejemből! Éppen akkor kellett elutaznia, mikor én megjövök, és a választás előtt...

- Az angolok éppen annyit törődnek a mi választásainkkal, mint a te megérkezéseddel - viszonzá Zaglyoba. - Maga Ketling is a fejét vesztette amiatt, hogy el kell utaznia s bennünket itt kell hagynia...

Boriskának már a száján volt a szó: «Kivált Krisztinát», de hirtelen eszébe jutott, hogy erről, valamint Krisztinának legújabban megérlelt elhatározásáról egy szót se szabad említenie. A nő ösztönével kitalálta, hogy úgy az egyik, mint a másik mindjárt kezdetben kellemetlenül érinthetné Mihály urat és fájhatna neki, mikor neki is fájt kissé, azért szokásos hirtelenkedése ellenére is hallgatott.

- Krisztina szándékairól anélkül is értesülni fog - gondolta magában - de bizonyosan jobb, ha most nem beszélek róla, annál inkább, mivel Zaglyoba úr se szólt róla egy szót sem.

Eközben Volyodyjovszki újfent a kocsishoz fordult:

- Hajts hát jobban! - mondá.

- Lovainkat és holminkat Prágában[6] hagytuk - mondá Makoviecki úr Zaglyobának - és négyen a leggyorsabban elindultunk, habár éjszaka volt, mivel én és Mihály roppant siettünk.

- Azt meghiszem - viszonzá Zaglyoba. - Látta-e kegyelmed, milyen embertömeg gyűlt össze a székvárosban? A sorompók mögött tárházak és bazárok vannak, úgy hogy fáradságba kerül átjutni rajtok. Az emberek csodálatos dolgokat beszélnek a jövendő választásról, otthon adandó alkalommal majd elmondom...

Most a politikáról kezdődött a beszéd. Zaglyoba úr azon igyekezett, hogy nagyjából ki-fürkészsze az asztalnok véleményét, de végre Volyodyjovszkihoz fordult és teketória nélkül megkérdezte:

- És te, Mihály, kire adod a szavazatodat?

De Volyodyjovszki ahelyett, hogy felelt volna, megrezzent, mintha álomból ébresztették volna föl és mondá:

- Mégis kíváncsi vagyok rá, vajjon alszanak-e és vajjon még ma látjuk-e őket?

- Bizonyosan alszanak - felelé Boriska édes és kissé álmos hangon - de majd fölkelnek és kétségtelenül az urak üdvözletére jönnek.

- Azt hiszi? - kérdé a kis lovag örömmel.

[6] Varsó külvárosa.

És ismét Boriskára pillantott és megint önkénytelenül azt gondolta magában:

- Átkozottul csinos ebben a holdfényben!

Már egészen Ketling udvarháza közelében voltak és rövid idő mulva behajtattak.

Az asztalnokné és Krisztina már aludtak, csak a cselédség virrasztott, mivel a vacsorával Boriskára és Zaglyoba úrra várakoztak.

A házban csakhamar élénk sürgés-forgás támadt; Zaglyoba meghagyta, hogy több embert költsenek föl, hogy a vendégek meleg ételeket kapjanak.

Az asztalnok úr azonnal üdvözölni akarta nejét, de felesége már meghallotta a szokatlan zajt és kitalálta, ki jött meg; egy perccel később már lejött a lépcsőn sebtében magára vetett ruhában, pihegve, örömkönnyekkel szemében és barátságos nevetéssel ajakán; megkezdődtek az üdvözlések, ölelkezések, és az öröm fölkiáltásaitól megszakított zürzavaros zajongások.

Volyodyjovszki úr folyvást arra az ajtóra tekingetett, amelyen Boriska eltünt, és amelyben minden pillanatban a szeretett Krisztinát remélte látni, amint csöndes örömtől sugározva, ragyogó szemmel és fölbomlott hajjal belép; de a danzigi óra, mely az ebédlőben állt, egyre ketyegett és ketyegett, az idő telt, a vacsorát behozták, és a kedves, drága leány nem mutatkozott.

Végre bejött Boriska, de egyedül, komolyan, sőt komoran, az asztalhoz közeledett, kezével eltakarta arcát és Makoviecki úrhoz fordulva, így szólt:

- Bácsika! - mondá - Krisztina kissé rosszul van és nem jön, de kéri, hogy bácsika legalább jöjjön az ajtóig, hogy üdvözölhesse.

Makoviecki úr azonnal fölkelt és kiment, Boriska követte őt. A kis lovag nagyon elszomorodott és kérdé:

- Azt nem gondoltam, hogy ma nem látom meg Krisztina kisasszonyt. Csakugyan beteg?

- Eh! egészséges - viszonzá Makovieckiné - de most nem illik az emberek közé.

- Miért?

- Nem mondott semmit Zaglyoba úr az ő szándékáról?

- Micsoda szándékról, az Úr sebeire?!

- Kolostorba megy...

Mihály úr hunyorgatni kezdé a szemét, mint az olyan ember, aki nem hallotta jól, amit neki mondtak; aztán arca elsápadt, fölállt, ismét leült; gyöngyöző verejték verte ki homlokát, és kezével oda kapott.

A szobában mély csend honolt.

- Mihály! - kiáltá az asztalnokné.

De ő téveteg pillantással majd reá, majd Zaglyobára nézett, végre iszonyatos hangon mondá:

- Hát átok nehezedik rajtam?

- Ne szitkozódjál! - kiáltá Zaglyoba.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET.

E fölkiáltásnál Zaglyoba és Makovieckiné kitalálták a kis lovag szívének titkát, és mikor hirtelen fölállt és a szobát elhagyta, megdermedve és aggodalommal néztek egymásra, míg végre Makovieckiné így szólt:

- Az Istenért! menjen utána kegyelmed, beszéljen a szívére, vígasztalja őt, ha nem, én megyek.

- Ne tegye azt - viszonzá Zaglyoba. - Senkinek se szabad hozzá mennie közűlünk, de neki Krisztina volna szükséges, mivel pedig az nem lehet, jobb magára hagynunk őt, minthogy a vígasztalás alkalmatlan időben még nagyobb kétségbeesésre vezet.

- Már látom, Krisztinához készült. Lássa, kegyelmed! tudtam, hogy nagyon szereti őt, hogy kereste társaságát, de hogy annyira bele bolondult, az eszem ágában se volt.

- Bizonynyal kész elhatározással jött ide, amelyben egész boldogságát látta. És eközben érte őt a mennykőcsapás.

- De miért nem szólt senkinek egy kukkot se, se nekem, se kegyelmednek, se magának Krisztinának? Talán nem tett volna fogadalmat az a leány?

- Különös biz ez - felelé Zaglyoba. - Hiszen hozzám bizalmas volt, és az én fejemben jobban bízik, mint a magáéban, és ő nemcsak semmit se szólt nekem erről a vonzalomról, hanem inkább azt állította, hogy az barátság, semmi egyéb.

- Ő mindig zárkózott volt!

- Akkor nem ismeri őt, habár kegyelmed húga neki... A szíve, mint a kárász szeme, egészen fölfelé van fordulva. Soha sem ismerkedtem meg nyíltabb emberrel. De meg kell vallanom, ezúttal másképp cselekedett. De bizonyosan tudja kegyelmed, hogy nem beszélt Krisztinával?

- Édes Istenem! Krisztina szabadon rendelkezik kezével, mivel a férjem, az ő gyámja, oly gyakran mondta neki: «Ha egy férfi jön, aki méltó és nemes vérből való, nem kell a vagyonra tekintened». Ha Mihály elutazása előtt beszél vele, azt mondja neki: igen! vagy: nem! s akkor tudja, mit várhat.

- Igaz, váratlanul jött a dolog. A kegyelmed magyarázatai női szívből jönnek és egyáltalán találók.

- Mit használnak a magyarázatok! Itt tanácsra van szükség!

- Vegye el Boriskát!

- De ha a másikat jobban szeretné... Hah! csak eszembe jutott volna valaha!

- Kár, hogy nem jutott eszébe.

- Hogyan jutott volna az én eszembe, ha olyan Salamonnak se jutott az eszébe, mint kegyelmed.

- És honnét tudja azt?

- Mivel Ketlingre akarta lőcsölni.

- Én? Isten a tanúm, hogy senkire sem akartam rálőcsölni Azt mondtam, hogy Ketling vonzódik hozzá, mivel az volt az igaz; azt mondtam, Ketling derék gavallér, és az is igaz volt; de a házasságszerzést a nőkre bízom. Asszonyom! nem nyugszik a köztársaság fele a fejemen! Hát így nincs időm valami másról gondolkodni, mint de publicis. Gyakran nincs időm arra, hogy egy kanál meleg levest vegyek a számba...

- Akkor hát adjon most tanácsot, az irgalmas Istenre! Mindenütt azt hallom, hogy nincs okosabb fej a kegyelmedénél.

- Hogy az emberek mindig a fejemről fecsegnek. Hagyjanak békén. Ami az én tanácsomat illeti, két út van: vagy elveszi Mihály Boriskát, vagy Krisztina megváltoztatja elhatározását. Az elhatározás még nem fogadalom!

Itt Makoviecki úr visszajött és felesége megmondott neki mindent. A nemes nagyon bánkódott, mivel rendkívül szerette, nagyrabecsülte Mihály urat és ebben a pillanatban nem talált módot a kibontakozásra.

- Ha Krisztina a fejébe vette azt - mondá a homlokát dörzsölve - hogyan lehetne az ilyen dolgot kibeszélni?...

- Krisztina a fejébe vette! - felelé az asztalnokné. - Krisztina mindig ilyen volt!

Erre az asztalnok mondá:

- Ugyan mit gondolt Mihály, hogy az elutazás előtt nem szerzett bizonyosságot? Hiszen még rosszabbul is kiüthetett volna a dolog: hiszen ez alatt az idő alatt más nyerhette volna meg a leány szívét...

- Akkor nem akarna kolostorba menni - felelé az asztalnokné. - Hiszen szabad.

- Az igaz! - viszonzá az asztalnok.

De Zaglyoba fejében már derengeni kezdett. Ha Krisztina és Volyodyjovszki titka ismeretes lett volna, minden egy csapásra világos lesz előtte, de ennek a tudása nélkül tényleg nehéz volt valamit megérteni. Azonban Zaglyoba éles elméje át kezdett hatolni a ködön és érteni kezdé Krisztina valódi okait és szándékait, és Volyodyjovszki kétségbeesését.

Csakhamar erősen meg volt győződve, hogy Ketling összeköttetésben van azzal, ami történt. Gyanítgatásaiból csak a bizonyosság hiányzott, elhatározta tehát, hogy fölkeresi Mihályt és tüzetesebben kifürkészi őt.

Az úton nyugtalanság fogta el, mert azt gondolta magában:

- Ez némileg az én művem volt. Szerettem volna mézet nyaskálni Boriska és Mihály lakodalmán, de azt hiszem, hogy méz helyett savanyú sört kotyvasztottam, mert fogadok, hogy Mihály most visszatér régi elhatározásához, és Krisztina példáját követve, fölveszi a barátcsuhát...

E gondolatra borzongás járta át Zaglyoba urat, meggyorsítá lépteit és csakhamar Mihály úr szobájában volt.

A kis lovag ide s tova járkált szobájában, mint egy vad állat a ketrecében. Homloka fenyegetőleg össze volt ráncolva, szeme megüvegesedett, végtelenül szenvedett. Mikor Zaglyoba urat megpillantotta, hirtelen megállt, és kezét mellén keresztbe fonva kiáltá:

- Ugyan mondja meg kegyelmed, mit jelent mindez?!

- Mihály! - felelé Zaglyoba - gondold csak meg, hány leány megy évenkint kolostorba. Mindennapi dolog. Vannak olyanok, kik a szülők akarata ellenére mennek kolostorba abban a reménységben, hogy az Úr Jézus velök lesz, és mennyivel több az olyan, akik szabadok...

- Nem viselem magamban tovább a titkot! - kiáltá Mihály úr. - Ő nem szabad, mivel elutazásom előtt biztosított szerelméről és kezéről.

- Hah! - mondá Zaglyoba - azt nem tudtam!

- Úgy van! - ismétlé a kis lovag.

- Akkor talán még rá lehet beszélni?

- Ő már nem törődik velem! Nem akart látni se! - kiáltá Volyodyjovszki a legmélyebb fájdalommal. - Éjjel-nappal ide igyekeztem és ő már látni sem akar! Hát mit tettem! Miféle bűnök nehezednek reám, hogy engem az Isten haragja üldöz, hogy a vihar úgy hajt, mint a hervadt levelet? Az egyik meghalt, a másik kolostorba megy, mind a kettőt Isten vette el tőlem, mivel átkozott vagyok, mindenki számára van irgalom, mindenki számára kegyelem, csak számomra nincs!...

Zaglyoba úr megrendült lelkében, hogy a kis lovag, fájdalmától elragadva, ismét szitkozódni kezd, mint egykor Borzobohata Annuska halála után, és hogy más irányt adjon gondolatainak, mondá:

- Mihály, ne kételkedjél azon, hogy fölötted is az irgalom uralkodik, mivel az bűnös, és nem tudhatod, mi vár holnap reád? Talán még megváltoztatja Krisztina elhatározását, ha meggondolja elhagyatottságodat, és megtartja szavát? És aztán, hallgass reám, Mihály, nem vígasztalás-e az, hogy ezt a galambot maga Isten, a mi irgalmas Atyánk veszi el tőled, és nem ember, aki a földön jár? Mondd meg magad, jobb volna-e így?

A kis lovag arca iszonyatosan megrándult, fogát csikorgatta és fojtott hangon ezeket a szaggatott szavakat ejté ki:

- Ha élő ember volna? hah!... csak az volna! Kívánnám!... akkor megmaradna számomra a bosszú...

- És így megmarad az imádság! - mondá Zaglyoba. - Hallgass reám, Mihály, régi barátom, mivel senki jobb tanácsot nem ád neked... Isten talán még mindent jóra fordít. Én vagyok... tudod... mást óhajtottam neked, de mivel látom fájdalmadat, én is veled szenvedek, és veled imádkozom Istenhez, hogy vígasztaljon meg és tegye hajlandóvá ismét ennek a szeretetlen leánynak a szívét irántad.

Így szólván Zaglyoba úr, kitörülte a könnyeket szeméből, az őszinte barátságnak és a részvétnek könnyeit. Ha hatalmában állt volna Zaglyoba úrnak, a legszívesebben semmivé teszi ebben a pillanatban mindazt, amit Krisztinával tett, és ő az első, aki őt Volyodyjovszki karjai közé vezeti.

- Hallod-e - mondá némi szünet után - beszélj még Krisztinával, mondd el neki szenvedésedet, elviselhetetlen fájdalmadat. Kőből kellene a szívének lennie, ha meg nem könyörülne rajtad. De bízom, hogy a leány jól fog cselekedni. Dicséretes fölvenni a fátyolt, de nem akkor, ha igaztalanságból van szőve. Mondd meg neki ezt. Majd meglátod... Ej, Mihály! ma sírsz, és holnap talán eljegyzésedre iszunk egyet. Bizonyos vagyok benne, hogy úgy lesz! A leány aggódott, és azért jutott eszébe a fátyol. Kolostorba megy, de olyanba, amelyben te harangozol a keresztelőre... Talán betegeskedik is egy kissé, és csak azért beszélt nekünk a kolostorról, hogy tévedésbe ejtsen bennünket. Hiszen nem hallottad az ő szájából, és, adja Isten, nem is fogod hallani! Hah! ti titkolóztatok egymással, és ő nem akarta elárulni és lóvá tett bennünket! lóvá tett bennünket! Oly igaz, mint hogy élek, nem egyéb az asszonyi furfangnál!

Zaglyoba úr szavai balzsamként hatottak a kis lovag búval telt szívére; újra reménység töltè el őt, szemébe könnyek gyűltek, sokáig egy szót se birt szólni; csak akkor borult Zaglyoba úr karjába, mikor leküzdheté könnyeit és mondá:

- Ó, bár sok ilyen jó barát teremne a földön! De úgy is lesz-e, amint mondja?

- Az eget is lehoznám éretted! Úgy lesz! Vagy fölteszed, hogy valaha hamisan jövendöltem volna, nem bízol-e eszemben, tapasztalásomban?

- De kegyelmed el se képzelheti, mennyire szeretem ezt a leányt. Nem feledtem el azt a halottat, hiszen minden áldott nap imádkozom érette! De ezen is úgy függ a szívem, mint a folyondár a fán. Ó kedvesem! Mennyiszer gondoltam reá reggel, este, délben ott a pusztán! Végre már magammal kezdtem beszélni, mivel nem volt más meghittem. Istenemre, ha egy hordát üldöztem, még az üldözés közben is reá gondoltam.

- Azt meghiszem. Ifjúságomban egy leány miatt folyt ki egyik szemem a sírástól és ha nem folyt is ki egészen, mégis csak sejteni birok vele.

- Ne csodálkozzék kegyelmed; megérkezem, alig pihegek és az első szó, amit hallok: a kolostor. De még bízom a rábeszélésben és szívében és szavában. Hogy is mondta csak: Dicséretes fölvenni a fátyolt... de?...

- De nem akkor, ha igaztalanságból van szőve...

- Pompás mondás! Hogy én soha nem tudtam ilyen maximát kieszelni! Ott, a végeken olyan szép szórakozás lenne. Egészen eltölt a nyugtalanság és kegyelmed mégis újra kedvet öntött tagjaimba. Tényleg abban egyeztünk meg, hogy a dolog titok maradjon, tehát igaz, hogy a leány csak látszatra beszélhetett a fátyolról... És még egy fontos okot említett kegyelmed, de többé nem tudok reá emlékezni... Most már könnyebben érzem magamat.

- Akkor jöjj hozzám, vagy ide hozatok egy palackkal. Ez bátorságot ád az útra!...

Elmentek és derekasan ittak, míg föl nem virradt a reggel.

Nappal Volyodyjovszki úr ünneplő ruhát öltött, arcának méltóságot kölcsönzött, fölkészült mindazokkal az okokkal, melyek magától eszébe jutottak és melyeket Zaglyoba úr sugalmazott neki és így előkészülve lement az ebédlőbe, ahol mindnyájan reggelire szoktak összegyűlni. Az egész társaságból csupán Krisztina hiányzott, de ő se várakoztatott magára sokáig, mivel alig evett a kis lovag két kanál levest, mikor a nyílt ajtón ruhasuhogás hallatszott és a leány a szobába lépett.

Gyorsan, csaknem rohanva jött. Arca izzott, szeme le volt sütve, vonásaiban zavarodottság, kényszeredettség és félelem tükröződött. Volyodyjovszkihoz lépett, odanyujtá mind a két kezét, de nem nézett reá s mikor a kis lovag hévvel kezdé kezét csókolni, nagyon elsápadt; egyetlen üdvözlő szót se birt kiejteni.

A vitéz szíve egészen tele volt szerelemmel, nyugtalansággal és elragadtatással e gyöngéd arc láttára, mely, mint valami csodatévő kép, folyton színét változtatta; e karcsú, kedves alak közelében, amelyből még az alvás melegsége áradt felé; még zavara és félénksége is meghatotta őt, mely arcán tükröződött.

- Legdrágább virág! - gondolta lelkében - mit félsz? Hiszen életemet, véremet adnám éretted...

De ezt nem mondta hangosan, csak ajkait szorítá atlaszfehérségű kezeire oly sokáig, hogy vörös nyomok maradtak rajtok.

Boriska, ki mindezt látta, szándékosan hátra veté fejecskéjét, hogy senki se vegye észre meghatottságát, de ebben a pillanatban senki se figyelt reá; mindnyájan a párra irányozták szemöket és kínos hallgatás keletkezett.

Mihály úr volt az első, aki azt megszakítá.

- Az éjjelt bánat és nyugtalanság közt töltém - mondá - mivel mindenkit láttam tegnap, csak kegyelmedet nem és olyan iszonyú dolgokat beszéltek kegyelmedről, hogy közelebb voltam a síráshoz, mint az alváshoz.

Mikor Krisztina ezt a nyílt beszédet hallotta, még halványabb lett, úgy, hogy Volyodyjovszki egy pillanatig azt hitte, ájulás környékezi őt, azért gyorsan mondá:

- Még beszélnünk kell arról, de most nem akarok tovább kérdezősködni, hogy lecsillapulhasson és magához térhessen. Hiszen nem vagyok barbár, se farkas és Isten tudja, milyen nagy a vonzalmam kegyelmedhez.

- Köszönöm! - suttogá Krisztina.

Zaglyoba úr, az asztalnok és neje folytonosan egymásra pillantottak, mintha arra akarnák egymást ösztökélni, hogy kezdjék meg a szokásos társalgást és még se merte senki a szót legelőször megragadni, míg végre Zaglyoba úr kezdé:

- Ma a városba kell kocsiznunk - mondá az újonnan érkezettekhez fordulva. - Ott már úgy sürr-forr a választás előtt, mint a méhkasban, mert mindenki a maga jelöltjét magasztalja. Utközben majd megmondom kegyelmeteknek, kire kell adnunk szavazatunkat nézetem szerint.

Mivel senki nem szólt egy szót se, Zaglyoba úr körülhordozá egyedül maradt szemét és végre Boriskához fordult:

- És te, bogárkám, velünk jösz-e?

- Elmegyek, még Oroszországba is! - felelé Boriska ridegen.

És ismét hallgatás következett. Így, mindig megújuló kísérletek közt telt el a reggeli, hogy a beszélgetést folytassák, amely egyáltalán nem akart megindulni.

Végre fölkeltek az asztaltól. Volyodyjovszki azonnal Krisztinához lépett és mondá:

- Egyedül kell beszélnem kegyelmeddel, kisasszony.

Aztán karját nyujtotta neki és a szomszéd szobába vezette, ugyanabba a szobába, mely első csókjának tanúja volt. Leültette Krisztinát a szofára, melléje ült és becézőleg megsímogatta haját kezével, amint a gyermeket szokták símogatni.

- Krisztina! - kezdé végre lágy hangon. - Elmult-e már zavarod? Tudsz-e nyugodtan és világosan felelni?

A leány zavarodottsága elmult, azonkívül Mihály jósága is meghatotta őt s először emelé arcát feléje egy pillanatra:

- Tudok - felelé nyugodtan.

- Igaz-e, hogy a kolostorba szándékozol lépni?

Krisztina összetette a kezét és esdőleg kezdé suttogni:

- Ne haragudjék azért reám, ne átkozzon, de úgy van!

- Krisztina! - mondá Volyodyjovszki - illik-e egy ember boldogságát úgy lábbal tapodni, amint te az enyémet tapodod? Hol maradt adott szavad, hol ígéretünk? Hiszen nem birom Istennel fölvenni a harcot, de azt az egyet akarom neked mondani, amit tegnap nekem Zaglyoba úr mondott, hogy a fátyolnak nem szabad igaztalanságból szőve lennie. Amaz igaztalansággal, melyet rajtam elkövetsz, nem növeled Isten dicsőségét, mert az Ur Isten az egész világ fölött trónol; az Övé minden nemzet, az Övé a föld és a tenger és a folyó, a madár a levegőben, a vad az erdőben, a nap és a csillagok; az Övé minden, amit csak láthatsz és gondolhatsz és még több is és én csak tégedet birlak, téged, kedves és drága, te vagy a boldogságom, te vagy mindenem! És hiheted-e, hogy az Ur Istennek, aki oly gazdag, szüksége van arra, hogy egy szegény katonától egyetlen kincsét elragadja?... Hogy ő azt jóságában elfogadhatja, hogy örvend neki, hogy nem sérti őt?... Lásd csak, mit adsz te Neki - önmagadat? De te enyém vagy, mivel te magad ígérted nekem magadat, te idegen dolgot adsz Neki, nem a sajátodat; te az én fájdalmamat, az én bánatomat, talán az én halálomat adod

Neki. Van-e erre jogod? Fontold meg ezt szívedben és lelkedben és végre kérdezd meg lelkiismeretedet... Ha megbántottalak volna, ha hozzád hűtlen lettem volna, ha elfeledtelek volna, ha vétkeztem volna, ha gonosztettet követtem volna el, ha! nem szólnék semmit, semmit! De eltávoztam, hogy a hordára leselkedjem, hogy a rablókat elrémítsem, a hazának véremmel, életemmel, nyugalmammal szolgáljak és téged szerettelek, egész nap és egész éjjel reád gondoltam, utánad vágyódtam, mint a szarvas a vízre, mint a madár a levegőre, mint a gyermek anyjára, mint a szülő gyermekére!... És mindezért ilyen üdvözletet, ilyen jutalmat készítettél nekem?... Legdrágább, Krisztina barátném, kiválasztott kedvesem, mondd csak, mint történt ez? Beszélj velem oly őszintén, oly nyíltan, mint én beszélek veled, amint én adom elő igazamat; tartsd meg a szavadat és ne hagyj egyedül boldogtalanságommal. Hiszen te magad adtál jogot nekem... ne űzz a számkivetésbe!...

A boldogtalan Mihály úr nem tudta, hogy van egy jog, mely nagyobb és régibb minden emberi jognál, amelynek alapján a szív csak a szerelmet tartozik követni és követi és ha a szerelmet elhagyja, már ezzel a legszomorúbb hűtlenséget követi el, habár oly ártatlanul történik is, amint a lámpa ártatlanul alszik el, melyben az olaj elfogyott. Volyodyjovszki nem tudta azt, átölelte Krisztina térdét és kért és rimánkodott, a leány pedig csak könnyzáporral felelt, mivel szívével nem válaszolhatott többé neki.

- Krisztina - mondá végre a lovag fölemelkedve - könnyeidben elmerülhet boldogságom és én csak egyet kérek tőled, megmentésemet!

- Ó, ne kérdezze okaimat! - felelé Krisztina zokogva - ne kérdezze az okot. Igy kell lennie és másképp nem lehet. Nem vagyok méltó oly férfiúra, mint kegyelmed és soha se voltam méltó kegyelmedre... Tudom, mily igaztalanságot követek el kegyelmeddel és ez oly kimondhatatlanul fáj, hogy íme! tanácstalanul állok kegyelmed előtt!... Tudom, hogy igaztalanság ez... Ó nagy Isten, megreped a szívem! Bocsásson meg, ne távozzék tőlem haraggal, bocsásson meg, ne átkozzon!

Igy szólván Krisztina térdre esett a lovag előtt.

- Tudom, hogy igaztalanságot követek el, de kegyelmét, irgalmát kérem!

Itt a leány sötét fejecskéje földig hajolt. Volyodyjovszki egy pillanat alatt erővel fölemelte a szegény, síró teremtést és ismét leültette a szofára, aztán mintegy megháborodva föl és alá kezdett járkálni a szobában. Hébe-hóba hirtelen megállt és halántékához szorítá öklét, aztán folytatta járkálását és végre Krisztina elé állt.

- Végy időt magadnak és adj egy kis reménységet - mondá. - Gondold meg, hogy én se vagyok kőből. Miért érinted hozzám irgalmatlanul az izzó vasat? És ha még oly türelmes volnék is, ne fogjon-e el fájdalom ily gyötrelemnél... Hiszen szavakkal ki se tudom mondani, mily fájdalmat érzek... Istenemre, nem tudom!... Egyszerű ember vagyok, látod és életem harcban és küzdelemben tölt el... Ó, Istenem, jó irgalmas Jézusom! ebben a szobában szerettük egymást! Krisztinácska, Krisztinácska! Azt hittem, enyém leszel egész életemben és most mindennek vége, mindennek! Mi történt veled? Ki fordította el szívedet? Krisztina, hiszen én ugyanaz maradtam!... És te azt se tudod, hogy ez a seb nekem sajgóbb, mint másnak, mivel már elvesztettem egy kedvest? Jézus, mit mondjak neki, hogy megindítsam szívét?... Ne végy el mindent egyszerre! Adj legalább reménységet!...

Krisztina egy szót se szólt, zokogás rázkódtatá meg testét. A kis lovag pedig előtte állt és leküzdé először fájdalmát, aztán rettentő haragját és most, mivel azt egészen elfojtotta, ismétlé:

- Adj legalább reménységet! Hallod-e?

- Nem lehet, nem lehet! - felelé Krisztina.

Volyodyjovszki úr az ablakhoz ment és a hideg üveghez nyomta fejét. Igy állt hosszú ideig mozdulatlanul, végre visszafordult, néhány lépést tett Krisztina felé és teljesen nyugodtan mondá:

- Isten veled! Itt nincs hely számomra. Legyen olyan jó dolgod, mint amilyen rossz lesz nekem! Tudd meg, hogy ajkammal már ma megbocsátok neked és ha Isten segít, szívemmel is megakarok bocsátani.. De légy több irgalommal az emberi gyötrelem iránt és ne tégy másodszor ígéretet. Bizonyos, hogy nem viszek erről a helyről boldogságot magammal!... Élj boldogul!

Igy szólván, meghajtá magát és távozott. A mellékszobában találta az asztalnokékat és Zaglyobát, akik fölugrottak, mintha ki akarnák őt kérdezni, de ő kezével intett nekik.

- Minden hasztalan! - mondá. - Hagyjatok békén!... Ebből a szobából egy keskeny folyosó az övébe vitt; ezen a folyosón, a leányok lakásához vezető lépcsőnél Boriska a kis lovagnak útját állta.

- Isten vígasztalja meg kegyelmedet és fordítsa hozzá Krisztina szívét! - kiáltá könnyektől elfojtott hangon.

Elment mellette anélkül, hogy reá nézne s anélkül, hogy egy szót szólna. Hirtelen őrületes harag fogta el, megfordult és gúnynyal és keserűséggel telt arccal megállt az ártatlan Boriska előtt.

- Igérje csak oda a kezét Ketlingnek - mondá zordan - és ha szereti, tapossa őt lábbal, tépje szét a szívét és aztán menjen kolostorba!

- Mihály úr! - kiáltá Boriska álmélkodva.

- Igen, csak engedje meg neki, csókoltassa magát és aztán menjen oda és vezekeljen!... Ó csak megöltek volna benneteket!...

Ez mégis sok volt Boriskának. Egyedül Isten tudta, mennyi önmegtagadás volt abban a kívánságban, amelyet Volyodyjovszkinak odakiáltott, hogy az Isten fordítsa hozzá Krisztina szívét és ezért igaztalan gyanú, gúny, sértés érte őt abban a pillanatban, amelyben kész lett volna életét odaadni, hogy a hálátlant megvígasztalja. Szíve ekkor lángba csapott, arca izzott, a rózsás orrcimpák élénken mozogtak és anélkül, hogy egy pillanatig meggondolná magát, szőke fejecskéjét megrázva kiáltá:

- Tudja meg hát, hogy én Ketling miatt nem megyek kolostorba!

Igy szólván, fölugrott a lépcsőn és eltünt a lovag szeme elől.

És ő úgy állt ott, mint egy sóbálvány, aztán megdörzsölte a szemét, mint valaki, aki álomból ébred föl.

Vére hullámzásba jött, kardjához kapott és iszonyatos hangon kiáltá:

- Jaj az árulónak!

Negyedórával később oly sebességgel vágtatott Varsóba, hogy a szél csakúgy süvöltött a fülébe és a göröngyök a ló patái alatt fölrepültek.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET.

Az asztalnokék, valamint Zaglyoba úr is látták őt elvágtatni és nagy nyugtalanság ragadta meg szívöket, pillantásokkal kérdezték meg egymást, mi történt és hová lovagol?

- Nagy Isten! - kiáltá az asztalnokné - még a Vad Mezőkre megy és nem látom meg többé!

- Vagy kolostorba zárkózik ennek a bolond leánynak a példájára idebenn! - mondá a kétségbeesett Zaglyoba úr.

- Itt jó tanácsra van szükség! - tette hozzá az asztalnok.

Ekkor kinyílt az ajtó és Boriska, mint a szélvész, a szobába rohant, halványan, izgatottan, szemét kezével eltakarva, a szoba közepén lábával toporzékolt, mint egy kis gyerek és sikoltani kezdé:

- Segítség! segítség! Mihály úr ellovagolt, hogy megölje Ketlinget! Aki Istenben hisz, siessen utána, hogy föltartóztassa őt! Segítség! segítség!

- Mi lelt, leány? - kiáltá Zaglyoba és megragadta a kezét.

- Segítség! Mihály úr megöli Ketlinget! Az én hibámból vér fog folyni és Krisztina meghal, mindez az én hibámból!

- Beszélj! - kiáltá Zaglyoba és megrázta a leányt. - Honnét tudod? Miért a te hibádból?

- Mivel dühömben megmondtam neki, hogy szeretik egymást, hogy Krisztina Ketling miatt megy kolostorba. Aki Istenben hisz, siessen utána, tartóztassa fel őt! Menjen kegyelmed gyorsan, menjetek mindnyájan, menjünk mindnyájan!

Zaglyoba úr, ki ilyen esetekben nem szokott időt vesztegetni, kirohant az udvarba és megparancsolta, hogy azonnal fogjanak be.

Az asztalnokné ki akarta Boriskát kérdezni e csodálatos újság felől, mivel eddig a legtávolabbról se sejtette, hogy Krisztina és Ketling közt vonzalom áll fönn, de Boriska gyorsan követte Zaglyobát, hogy a befogásra ügyeljen. Segített a lovakat kivezetni az istállóból s a rúd mellé fogni, végre hajadon fejjel a bakon ülve a tornác elé hajtott, amelyen a két férfi már várakozott.

- Szállj le! - kiáltá neki Zaglyoba.

- Nem szállok le!

- Szállj le! mondom!

- Nem szállok le! szálljanak be, szálljanak be gyorsan, mert ha nem, egyedül én megyek!

E szavaknál összefogta a gyeplőt, és mivel látták, hogy a leány ellenállása könnyen késedelmet idézhetne elő, nem ellenkeztek vele.

Eközben a szolga odajött az ostorral és az asztalnoknénak még volt annyi ideje, hogy Boriskának egy köpönyeget és sapkácskát hozzon ki, mivel hűvös nap volt.

Aztán elindultak.

Boriska a bakon maradt; Zaglyoba úr, aki szeretett volna vele beszélni, fölszólította őt, hogy szálljon át az első ülésre, de azt sem akarta, talán mivel félt a pirongatástól; és így alulról kellett a kérdéseket hozzá intéznie és a leány úgy felelt neki anélkül, hogy fejét megfordítaná.

- Honnét tudod azt - mondá - amit Mihálynak arról a kettőről mondtál?

- Én mindent tudok!

- Mondott-e Krisztina neked valamit?

- Krisztina nem mondott nekem semmit.

- Talán a skót?

- Az se, de tudom, hogy ez okból utazik Angolországba. Mindenkit jégre vitt, csak engemet nem.

- Bámulatos dolog! - mondá Zaglyoba.

És Boriska:

- Ez a kegyelmed műve; nem kellett volna őket egymásra heccelni!

- Ülj nyugodtan odafönn és ne üsd az orrocskádat idegen dolgokba! - viszonzá Zaglyoba, akit leginkább az sértett, hogy az asztalnok jelenlétében érte őt ilyen szemrehányás.

Azért egy idő mulva még hozzá tette:

- Én hecceltem? Én hecceltem egymásra? Lám, lám! Szeretem az ilyen föltevéseket!

- Aha? nem lehet? - felelé a leány.

És hallgatagon hajtattak tovább.

Zaglyoba úr azonban nem tudott szabadulni attól a gondolattól, hogy Boriskának igaza van és hogy mindabban, ami történt, a hibának jelentékeny része őt terheli. Ez a gondolat nem kevéssé gyötörte őt és mivel a kocsi is rettentően rázott, az öreg mogorva hangulatba jött és nem szünt meg szemrehányásokat tenni magának.

- Igazságos dolog volna - gondolta magában - ha Volyodyjovszki és Ketling levágnák a fülemet. Valakit akarata ellenére megházasítani, tulajdonképp annyi, mint valakit arccal a fark felé fordítva, lóra ültetni. Igaza van a bogárnak! Ha megverekszenek, Ketling vére az én fejemre száll. Öreg napjaimra gyönyörű bakot lőttem! Bagoly rugja meg! Végre még lóvá is tettek, mivel alig sejtettem, miért akar Ketling a tengeren túlra menni és az a bagoly a kolostorba, míg a kis hajdú réges-régen átlátott a szitán...

Zaglyoba úr egy darabig így fűzte tovább gondolatait, aztán újra dörmögé:

- Selma ez, nem leány! Mihálynak nyilván rákszeme van, hogy azt a babát előbbre teszi ennél!

Eközben elérték a várost, de csak most kezdődtek a nehézségek, mivel senki se tudta közűlök, hol lakik Ketling jelenleg, vagy hová mehetett Volyodyjovszki és őt ebben az embertömegben keresni annyi volt, mint egy véka mákból egy szemecskét kikeresni. Mindenek előtt tehát a nagyhetman udvarházába mentek, de ott azt mondták nekik, hogy Ketling ma reggel akart útjára indulni, Volyodyjovszki itt volt és felőle kérdezősködött, de senki se tudja, hová ment. Azt gyanítják, azokhoz az ezredekhez, melyek a városon kívül voltak.

Zaglyoba úr megfordíttatta a kocsit, de a táborban se tudhattak meg semmit. Még elhajtattak a Hosszú-utcán minden fogadóba, voltak Prágában, minden hasztalan.

Eközben beállt az éj és mivel a városban nem is lehetett szállásra gondolni, haza kellett térniök.

Nagy gondban tértek haza. Boriska kissé sírt, a jámbor asztalnok imádkozott, Zaglyoba valóban aggódott. De azért a társaságot mégis vígasztalni igyekezett.

- Hah! mi itt aggódunk - mondá - és Mihály talán már otthon van.

- Vagy megölték! - mondá Boriska.

És helyén fészkelődve, könnyek közt ismétlé:

- Vágják ki a nyelvemet! Az én vétkem ez! az én vétkem ez! Ó Jézus, még elvesztem az eszemet!

És Zaglyoba:

- Hallgass már, leány! nem a te vétked, és tudd meg, ha valakit megöltek, az nem Mihály!

- Én a másikat is sajnálom! Szépen megfizettünk neki vendégszeretetéért, mást nem lehet mondani. Isten! Isten!

- Az igaz! - veté közbe Makoviecki úr.

- Teringettét, legyenek csak nyugodtan! Ketling már bizonyosan közelebb van Poroszországhoz, mint Varsóhoz. Hiszen hallották, hogy elutazott. Azt is remélem Istentől, hogy ha találkoznak, megemlékeznek a régi barátságról, a közös szolgálatról. Hiszen egymás mellett lovagoltak, egy nyeregtakarón aludtak, együtt mentek ki kémszemlére, ugyanazzal a vérrel fecskendezték be kezüket. Barátságuk az egész hadseregben oly ismeretes volt, hogy Ketlinget szépségeért Volyodyjovszki feleségének nevezték. Lehetetlen, hogy ez eszükbe ne jusson, ha meglátják egymást!

- Elég gyakran megesik - mondá a kis asztalnok - hogy éppen a legnagyobb barátság a legádázabb gyűlöletre változik. Így a mi vidékünkön Deyma úr megölte Ubys urat, akivel húsz évig a legnagyobb egyetértésben élt. Ezt a szerencsétlen esetet minden egyes részleteivel elbeszélhetem.

- Ha nem volnék oly izgatott, épp úgy örömest meghallgatnám, amint örömest meghallgatom kedves jótevőmet, a kegyelmed feleségét, akinek az a szokása, hogy mindent aktaszerűleg beszél el és még a nemzetségfát se hanyagolja el; de engem nyugtalanít az, amit kegyelmed a barátságról és gyűlöletről mondott. Isten mentsen, Isten mentsen, hogy ezúttal is úgy legyen!

- Az egyiket Deyma úrnak és a másikat Ubys úrnak hívták! Mind a ketten derék emberek, katonapajtások voltak...

- Ó! ó! ó! - mondá Zaglyoba úr komoran. - Bízzunk az Isten irgalmában, hogy most nem lesz úgy, de ha valami bekövetkezik, hogy Ketling meghal!

- Szerencsétlenség! - mondá az asztalnok hosszabb hallgatás után. - Igen, igen! Deyma és Ubys! Úgy emlékszem, mintha ma lett volna! És szintén asszony forgott szóban.

- Örökösen ezek az asszonyok! A legelső bagoly olyan italt kotyvaszt neked, hogy rosszul leszel tőle - jegyzé meg Zaglyoba.

- Ne szomorítsa meg kegyelmed Krisztinát! - kiáltá Boriska hirtelen.

Zaglyoba pedig:

- Ha Mihály beléd szeretett volna, mindez nem történik...

Ilyen beszélgetések közt értek haza. Szívök dobogott, mikor az ablakokban meglátták a világosságot, mivel azt gondolták, hogy Volyodyjovszki haza érhetett.

Eközben az asztalnokné, ki maga is nagyon nyugtalankodott, igen aggodalmasan fogadta őket. Mikor meghallotta, hogy minden tudakozódás hasztalan volt, keservesen sírt és jajgatott, hogy többé nem látja bátyját; Boriska segített neki a jajveszéklésben és Zaglyoba se volt képes aggodalmát leküzdeni.

- Holnap reggel még virradat előtt, de egyedül akarok kimenni - mondá - talán megtudhatok valamit felőlük.

- Inkább ketten keressük őket - veté közbe az asztalnok.

- Nem! maradjon inkább a nőknél. Ha Ketling él, tudtára adom.

- Az Istenért! Hiszen ennek az embernek a házában lakunk! - mondá ismét az asztalnok. - Holnap valami hajlékot kell keresnünk, még ha a mezőn sátort kellene is ütnünk, csak hogy itt ne lakjunk tovább!

- Várjon tőlem értesítést, mivel különben ismét elveszítjük egymást! - mondá Zaglyoba. - Ha Ketlinget megölték...

- Az Úr sebére, beszéljen halkabban! - suttogá az asztalnokné - különben a cselédség még megneszel valamit és tudtul adja Krisztinának, aki már úgyis félig holt.

- Hozzá megyek - mondá Boriska.

És fölrohant. A többiek gond és félelem közt ott maradtak. Az egész ház nem aludt. Az a gondolat, hogy Ketling talán nincs többé életben, aggodalommal tölté el szívöket. Hogy a szerencsétlenséget betetőzze, az éjszaka tikkasztó, koromsötét volt, az ég dörgött és fényes villámok hasogatták szét a terhes felhőkkel borított szemhatárt. Éppen éjfél volt, mikor ennek a tavasznak első zivatarja dühöngeni kezdett. A cselédség is fölébredt.

Krisztina és Boriska lejöttek leányszobájukból az ebédlőbe. Ott imádkoztak az összes egybegyűltek, aztán hallgatagon üldögéltek és minden villámcsapásnál azt ismételték régi szokás szerint: «És az Ige testté lőn!»

A vihar üvöltése közben néha mintha lódobogás hallatszott volna, aztán a borzalom és rémület égnek mereszté Boriska minden haja szálát, az asztalnokné és a két idősebb férfi is aggodalmas izgatottságban voltak, mert úgy tetszett nekik, mintha az ajtó minden pillanatban kinyílhatnék és azon Ketling vérétől bemocskolva, Volyodyjovszki léphetne be.

A mindig szelíd Mihály úr életében először nyomta, mint valami kő, az emberek lelkét, úgy, hogy a reá való puszta gondolat is iszonyattal tölté el őket.

De az éjszaka elmult anélkül, hogy a kis lovagról hír érkezett volna. Pitymallatkor, midőn a vihar kissé lecsillapult, Zaglyoba úr másodszor elindult a városba.

Az egész nap még nagyobb nyugtalanság ideje volt. Boriska egész estig az ablaknál vagy a kapu előtt ült és az útra nézett, amelyen Zaglyoba úrnak kellett jönnie.

Eközben a cselédség az asztalnok úr parancsára lassankint becsomagolta az útra a ládákat. Krisztina ennek a munkának felügyeletével foglalkozott, mivel ily módon Makoviecki úrék és Zaglyoba úr közelében tartózkodhatott.

Habár az asztalnokné az ő jelenlétében eddigelé egy szóval se tett említést bátyjáról, már a puszta hallgatás is tudtára adta, hogy úgy Mihály úrnak iránta való szerelme, mint korábbi titkos megállapodásaik, valamint legutóbbi visszautasítása ismeretesek voltak. És ha így volt, nehezen tételezhette föl, hogy ezek az emberek, kik oly közel álltak Volyodyjovszkihoz, nem haragszanak reá. A szegény Krisztina érezte, hogy úgy kell lennie és úgy is van, hogy ezek az eddig iránta szeretettel viseltető szívek elfordultak tőle, azért inkább vissza akart vonulni.

Este felé minden készen volt, úgy, hogy szükség esetén még ugyanaz nap útnak indulhattak volna. De Makoviecki úr csak hírekre várt Zaglyobától. A vacsorát föltálalták, de senki sem akart enni és az este nehezen, elviselhetetlenül nyomasztóan telt el, mintha mindnyájan csak az óra ketyegésére figyelnének.

- Menjünk át a lakó szobába - mondá végre az asztalnok. - Itt nem lehet többé kiállani.

Átmentek és leültek, de mielőtt valaki egy szót szólhatott volna, a kutyák az ablak alatt ugatni kezdtek.

- Jön valaki! - kiáltá Boriska.

- A kutyák úgy ugatnak, mintha a házhoz tartozó jönne! - jegyzé meg az asztalnokné.

- Csend legyen! - mondá az asztalnok. - Lódobogást hallok!...

- Csend! - ismétlé Boriska. - Igen, mindig tisztábban hallatszik... ez Zaglyoba úr.

Boriska és az asztalnok fölugrottak és kiszaladtak; az asztalnoknénak a szíve dobogott, de Krisztinánál maradt, hogy a túlságos nagy sietséggel el ne árulja, miképp Zaglyoba úr oly igen fontos ujságokat hozhat.

A lódobogás eközben egészen az ablak közelében volt hallható, aztán hirtelen egészen elhalt. A tornácon hangok voltak hallhatók és egy pillanattal később az ajtó kivágódott és Boriska mint az orkán rohant be a szobába, arca egészen el volt változva, mintha kísértetet látna maga előtt.

- Boriska, mi az? ki az? - kérdé Makovieckiné elborzadva.

De mielőtt Boriska lélegzetet vett és felelhetett volna, az asztalnok lépett be, utána jött Volyodyjovszki és végre Ketling.

HUSZADIK FEJEZET.

Ketling úgy meg volt változva, hogy alig tudta magát a hölgyek előtt mélyen meghajtani, mozdulatlanul állt ott, a kalappal mellén, szeme behunyva, egy csodatévő képhez hasonlóan; Volyodyjovszki menetközben megölelte húgát és Krisztinához lépett.

A leány arca halvány volt, mint a vászon és izgatottan leült. De Volyodyjovszki szelíden megfogta kezét és ajakához nyomta; aztán összeszedte magát és végre nagyon szomorúan, de teljesen nyugodtan kezdé:

- Tisztelt kisasszonyom, vagy helyesebben: kedves Krisztinám! Hallgass meg félelem nélkül, mert én nem vagyok se szittya, se tatár vagy vad ember, hanem jó barát, aki, bár ő maga nem boldog, mégis boldogságodat kívánja. Napfényre jött, hogy Ketlinggel szeretitek egymást. Boriska kisasszony jogos haragjában szemembe vágta azt és nem akarom tagadni, dühömben azzal hagytam el ezt a házat, hogy Ketlingen bosszút állok... Aki mindent elveszít, azt könnyen elragadja a bosszúszomj, és én, oly igaz, mint hogy Istent szeretem, oly végtelenül szerettelek és nem csupán úgy, mint az ifjú szereti a leányt... Mert, ha már lett volna feleségem és az Úr Isten egyetlen egy fiúcskával vagy leánykával ajándékozott volna meg, nem sirattam volna meg úgy, mint téged siratlak...

Itt elakadt Mihály úr szava, de csakhamar ismét megemberelte magát és folytatá:

- Nos hát, én elviselem a fájdalmat, azon nem lehet segíteni! Hogy Ketling megszeretett téged, nem csoda! Ki ne szeretne meg téged?! És hogy te is megszeretted őt, az az én sorsom. De azon se csodálkozhatom, mivel hogyan hasonlíthatnám magamat Ketlinghez! A csatatéren, ezt ő maga is bizonyítja, nem maradok mögötte; de az egészen más!... Az Úr Isten az egyiket gazdagon megajándékozta és a másikról szűkesen gondoskodott, de mérséklettel kárpótolta. És így, mikor útközben a szél átjárt és az első harag elmult, mindjárt azt mondta a lelkiismeret: miért akarod őket megbüntetni? Miért baráti vért ontani? Megszerették egymást, ez az Isten akarata. A legöregebb emberek azt mondják, hogy a szív kívánsága ellen a hetman parancsa is semmi. Az Isten akarata volt, hogy megszerettétek egymást, de hogy nem követtetek el semmi árulást, az a ti becsületességtek műve... Ha Ketling tudta volna, hogy te elígérkeztél nekem, talán azt kiáltom neki: «Adj számot!» - de ő még azt se tudta, mi az ő vétke? - semmi! És mi a te vétked? - semmi! Ő el akart távozni, te Istenhez készültél... Sorsom a vétkes, senki más, mivel ebben Isten ujját látom, hogy magányosságomban maradjak... No, túl vagyok rajta! túl vagyok!...

Mihály úr ismét félbe szakítá beszédét és sebesen kezdett lihegni, mint az olyan ember, ki hosszú viz alá bukás után levegőre jut, aztán megragadta Krisztina kezét és mondá:

- Úgy szeretni - mondá - hogy mindent maguknak kívánjunk, nem mesterség. Hármunknak vérzik a szívünk - gondoltam magamban - szenvedjen tehát inkább egy és nyújtson vígasztalást amazoknak. Krisztina, adjon Isten neked boldogságot Ketlinggel... Amen... Adjon Isten neked boldogságot, Krisztina, Ketlinggel!... Ha fáj is nekem, nem baj... Adjon neked Isten... Bizonynyal nem baj!... már túl vagyok rajta!...

«Nem baj!» - mondta a katona, pedig a fogát csikorgatta és elfojtá fájdalmát, míg a szoba másik sarkából Boriska jajveszéklése hallatszott.

- Légy boldog, Ketling testvér! - kiáltá Volyodyjovszki.

Ketling közelebb jött, letérdelt, szótlanul kitárta karját és a legnagyobb tisztelettel és szeretettel átölelte Krisztina térdét. És Volyodyjovszki szaggatott szavakkal kezdé:

- Öleld meg a fejét! A jó ember sokat szenvedett... Isten áldjon meg benneteket!... Te nem mégy kolostorba... Jobb, ha áldotok, mintha megátkoztok engem. Az Úr Isten velem lesz, habár most sorsom nagyon keserű...

Boriska nem birta tovább kiállni és kirohant a szobából, Volyodyjovszki úr, aki ezt észrevette, az asztalnokhoz és húgához fordult:

- Menjetek a másik szobába - mondá - és hagyjátok őket magukra... Én is elmegyek valahova, letérdelek és Istennek ajánlom lelkemet...

És távozott.

A tornác közepén a lépcsőnél Boriskával találkozott, ugyanazon a helyen, ahol a leány haragtól elragadtatva, Krisztina és Ketling titkát elárulta. De most a falhoz támaszkodva állt ott és a sírástól reszketett.

E látványra részvétre gerjedt Mihály úr a saját sorsa iránt; eddigelé teljes erejéből visszatartotta magát, de most megnyíltak fájdalmának zsilipjei és záporként hullottak a könnyek szeméből.

- Miért sír kegyelmed? - kiáltá panaszosan.

Boriska fölemelte fejecskéjét, gyermekmódra hol az egyik, hol a másik öklöcskéjét a szemére nyomta, nyitott szájjal lélegzett és könnyek közt felelé:

- Úgy sajnálom!... Ó Istenem! ó Jézus!... Kegyelmed olyan derék, Mihály úr, olyan becsületes!... Ó Istenem!...

Ekkor megragadta a leány kezét és hálával és meghatottsággal megcsókolta.

- Isten fizesse meg! Az Isten jutalmazza meg jó szívét! - mondá. - Csendesen, ne sírjon!

De Boriska egyre jobban zokogni és sírni kezdett. Minden izma reszketett a fájdalomtól, egyre hevesebben kapkodott nyílt ajkakkal a levegő után, végre a lábával toporzékolt a földön és oly hangosan kiáltá, hogy az egész tornácon hallatszott:

- Ostoba Krisztina! egy Mihály urat nem adnék tíz Ketlingért! Egész lelkemből szeretem Mihály urat... jobban, mint a nagynénit, jobban... mint a nagybácsit... jobban, mint Krisztinát!...

- Az Ég szerelmére! Boriska! - kiáltá a kis lovag.

És hogy fájdalmát csillapítsa, karjába vette a leányt, az pedig teljes erejével melléhez simult, úgy hogy hallotta szíve dobogását, mint egy bágyadt madárka szíve dobogását, még erősebben megölelte és sokáig átölelve tartották egymást.

Hallgatás következett be.

- Boriska! - kellek-e neked? - kérdé a kis lovag.

- Igen! igen! igen! - felelé Boriska.

E feleletre őt is izgalom fogta el, rózsás, szűzi ajkára nyomta száját és újra átölelve tartották egymást.

Odakünn eközben egy bricska gördült be és Zaglyoba úr a folyosóra, aztán az ebédlőbe rohant, melyben az asztalnok és neje ült.

- Mihály nincs! - kiáltá egy szuszra. - Mindenütt kerestem őt! Krzycki úr azt mondta, hogy Ketlinggel együtt látta őt. Bizonyosan megverekedtek!

- Mihály itt van! - felelé az asztalnokné - magával hozta Ketlinget és Krisztináról lemondott az ő javára!

A sóbálványnak, amelyre Lót felesége változott, talán nem volt oly merev arca, mint Zaglyoba úrnak ebben a pillanatban. Egy darabig hallgatott, aztán megdörzsölte a szemét és azt kérdé:

- He?

- Krisztina és Ketling itt ülnek egymás mellett, és Mihály kiment imádkozni - felelé az asztalnok.

Zaglyoba úr egy pillanatnyi késedelem nélkül a szobába ment, és habár már mindent tudott, másodszor álmélkodott, mikor Ketlinget és Krisztinát ülve látta úgy, hogy homlokuk egymás mellett volt. Fölugrottak, nagyon zavarodottak voltak és egy szót se tudtak szólni, kivált mivel Zaglyoba úrral az asztalnokék is beléptek.

- Hálám Mihály iránt a síron túlig tart! - mondá végre Ketling. - Boldogságunk az ő műve!

- Isten áldjon meg benneteket! - mondá az asztalnok. - Mi nem mondunk ellent Mihálynak!

Krisztina az asztalnokné karjaiba borult, és mind a ketten sírni kezdtek. Zaglyoba úr mintegy elkábult. Ketling az asztalnok térdéhez borult, mint a fiú az atyja lábához, ez pedig fölemelte őt és a föltoluló gondolatok súlya alatt és zavarában így szólt:

- És Ubys urat megölte Deyma úr! Köszönd meg Mihálynak, ne nekem!

Egy idő mulva azt mondá:

- Asszony, ugyan hogy is hítták azt a nőt?

De az asztalnoknénak nem volt ideje a válaszra, mivel ebben a pillanatban Boriska jött be, még sebesebben, mint rendesen, még rózsásabban, mint rendesen, homlokfürtjei még mélyebben a szemébe lógtak, mint rendesen, odaugrott Ketlinghez és Krisztinához, ujját majd annak, majd emennek az orra alá tartotta és kiáltá:

- Ahá! szép! ábrándozzatok és szeressétek egymást! Házasodjatok meg! Azt hiszitek, Mihály úr egyedül marad a világon?! Nem, mivel őt szemeltem ki magamnak. Szeretem őt és én magam mondtam meg neki. Én mondtam meg neki először, és ő megkérdezte, hogy kell-e nekem, és én megmondtam neki, hogy őt jobban szeretem, mint tíz mást, mivel szeretem őt és én a legjobb felesége leszek és nem távozom el mellőle és vele megyek a háborúba! Már régóta szerettem őt, ha semmit nem szóltam is, mivel ő a legderekabb és a legjobb és a legdrágább... És most házasodjatok meg, és én a Mihály úrhoz megyek feleségül, ha holnap kellene is meglennie... mert...

Itt elfogyott Boriskának a lélegzete.

Mindnyájan reá néztek és nem értették meg, vajjon nem vesztette-e el az eszét, vagy vajjon igazat mond-e; aztán egymásra néztek, de hirtelen Volyodyjovszki jelent meg Boriska mögött az ajtóban.

- Mihály! - kérdé az asztalnok, mikor ámulatából magához tért - igaz-e az, amit hallunk?

Erre a kis lovag nagy komolyan felelé:

- Az Isten csodát művelt és ez itt az én vígaszom, szerelmem, legdrágább kincsem!

E szavakra Boriska feléje ugrott, mint az őzike.

Eközben az álmélkodás álarca lehullott Zaglyoba úr arcáról, fehér szakálla reszketett, kitárta karját és mondá:

- Biz' Isten! elordítom magamat!... Hajdúcska, Mihály, boruljatok a keblemre!...

MÁSODIK KÖNYV.

ELSŐ FEJEZET.

A férfi végtelenül szerette őt, és a nő is őt, és mindig jól érezték magukat együtt - csak gyermekök nem volt, habár már a negyedik év óta házasok voltak. Volyodyjovszki a saját és Boriska vagyonából néhány birtokot vásárolt Kamieniec közelében, melyekhez olcsón jutott, mivel a félénk természetű emberek örömmel adták el birtokaikat a török beütéstől való félelmükben. E birtokokon katonai rendet és szigort hozott be, szigorú fegyelemben tartá a nyugtalan lakosságot, ismét fölépíté a leégett kunyhókat, «erődöket», vagyis megerősített udvarokat alapított, amelyekben a csapatok mint ideiglenes őrségek voltak, szóval, amint azelőtt tevékeny volt a haza védelmében, úgy kezdett most derekasan gazdálkodni, anélkül, hogy a kardot letette volna kezéből.

Nevének híre volt birtokának legjobb védelme. Néhány mirzával vizet öntött kardjára és testvérbarátságot kötött. Másokat megvert. A féktelen kozák csapatok, a fegyelmezetlen hordavezetők, pusztai rablók és bandavezérek a besszarábiai sivatagokból reszkettek a «Kis Sólyom» megnevezésekor - és ménesei és juhnyájai, bivaly- és tevegulyái nyugodtan legelésztek a pusztában. Még szomszédjait is megkímélték. Vagyona, hála a derék házi asszony segítségének, egyre gyarapodott. Az emberek becsülése és szeretete környékezte, a haza hivatallal ékesíté, a hetman tisztelte őt, a chocimi basa barátja volt neki, a távoli Krimben, a Bakcsiszarájban tisztelettel említék nevét.

A gazdálkodás, a háború és a szerelem - ez volt életének három Párkája.

Az 1671. év forró nyara Volyodyjovszkiékat Boriskának öröklött birtokán, Szokolban találta. Ez a Szokol birtokainak gyöngye volt. Ott fogadták bőkezű vendégszeretettel Zaglyoba urat, ki sem az utazás fáradalmaival, se nagy korával nem törődve, meglátogatta őket és így beváltotta solemnis ígéretét, melyet lakodalmukon Volyodyjovszkiéknak tett. De a víg ünnepségeket és a szívesen fogadott látogatás örömét csakhamar megzavarta a hetman parancsa, ki Volyodyjovszkinak meghagyta, hogy Chreptiovban vegyen át egy parancsnokságot, ott a moldvai végeket őrizze, a hírekre, melyek a pusztából odaérkeznek, ügyeljen, a kozák csapatoknak útját állja, és a vidéket a hajdamákoktól megtisztítsa.

A kis lovag, ki mindig kész volt a köztársaságnak hadi szolgálatait fölajánlani, azonnal megparancsolta, hogy a cselédség hajtsa be a méneseket, gulyákat, nyájakat és tevéket, és legyen harcra készen.

De szíve vérzett arra a gondolatra, hogy feleségétől el kell válnia, mert egy férjnek és atyának szeretetével szerette őt, úgy hogy lélegzeni se tudott nála nélkül, és őt a vad, komor sivatagba magával vinni, a sokféle veszélynek kitenni - ezt nem vette a szívére.

A nő pedig azon volt, hogy vele megy.

- Ugyan gondold meg - mondá - vajjon biztosabb lesz-e reám nézve itt maradni, mint ott lenni nálad, a sereg oltalma alatt? Nem akarok más födelet, mint a te sátorodat, mivel feleséged lettem, hogy megoszszam veled a nyugtalanságot és a fáradságot és a veszélyeket. Itt elsorvasztana a nyugtalanság, és ott a te oldaladon biztosabban érzem magamat, mint a királyné Varsóban; és ha szükséges lenne a csatatérre menni veled, hát megyek. Itt nem tudnék aludni nélküled, egy falatot se tennék számba, és utóvégre nem állnám ki, hogy Chreptiovba hozzád ne siessek, és ha megparancsolod, hogy be ne ereszszenek, a kapuknál fogok éjszakázni és addig kérlek, addig sírok, míg meg nem könyörülsz...

Mikor Volyodyjovszki ezt a szerelmet látta, karjába zárta feleségét és csókokkal borítá rózsás arcát, mire ő is szeget-szeggel fizetett neki.

- Nem ellenezném azt - mondá végre ha csupán egyszerű kémszolgálatokról és a hordák elleni hadakozásról volna szó. Emberben nem lesz hiány, mivel a podoliai tábornoknak és az alkamarás úrnak zászlóalja velem megy, azonkívül Motovidlyo az ő embereivel és a Linkhausen-dragonyosok. Összesen hatszáz katona, sőt a málhacsapattal majdnem ezer. De egytől félek, amit a szájhősök az országgyűlésen Varsóban nem akarnak hinni, és amit mi, kik a határon lakunk, minden órában várunk: nagy háborútól az egész török hatalommal. Ezt Myslisevszki úr is megerősítette, és a chocimi basa naponkint ismétli, és a hetman is hiszi, hogy a szultán nem hagyja Dorosenkót segítség nélkül, hanem nagy háborút üzen a köztársaságnak, és mit csinálok akkor veled, legdrágábbam, legkedvesebbem, te jutalmam, akit az Isten kezéből kaptam?

- Ami veled történik, az történjék velem is. Nem akarok más sorsot, mint azt, amely reád vár...

Itt megszakítá Zaglyoba úr hallgatását és Boriskához fordult, mondván:

- Ha a törökök téged kézre kerítenek, a te sorsod, akár akarod akár nem, egészen más, mint Mihályé. Hah! A kozákok után a svédek, az északiak és a brandenburgi csőcselék után a törökök! Megmondtam Olsovszki papnak: «Ne hajtsátok Dorosenkót a kétségbeesésbe, mivel ő csak kénytelenségből ment a törökhöz» Nos? - nem akarta hallani! Doros[7] ellen Hanenkót állították föl és most Dorosnak akarva, nem akarva, a török torkába kell rohannia s végre reánk uszítja azt. Emlékszel-e reá, Mihály, hogyan figyelmeztettem Olsovszki papot a te jelenlétedben?

- Azt máskor kellett tennie kegyelmednek, mivel nem emlékszem, hogy az a jelenlétemben történt - felelé a kis lovag. - De amit Dorosenkóról beszél, az szent igaz, mivel a hetman úr is ugyanabban a nézetben van, sőt azt mondják, hogy a levelek készen vannak nála Doroshoz, éppen ilyen értelemben. Egyébiránt akármint van a dolog - elég az hozzá, hogy a tárgyalásra most már nagyon késő. De kegyelmednek olyan éles esze van, hogy örömest hallom nézetét: magammal vigyem-e Boriskát Chreptiovba vagy inkább itt hagyjam-e? Csak egyet kell mondanom, hogy iszonyatos puszta. Az a fészek mindig nyomorúságos volt, és húsz év óta a kozákok és tatárok oly gyakran keresztülvonultak rajta, hogy nem tudom, vajjon két deszkát egymáson találunk-e ott. És szakadékok, sivatagok, rejtekhelyek, barlangok és egyéb elrejtett zugok vannak ott, melyekben száz számra tanyáznak a rablók, azokról nem is szólva, akik Oláhországból jönnek át.

- Rablók ilyen sereg ellen, gyerekjáték - felelé Zaglyoba - a tatárok szintén gyerekjáték, mivel ha sereggel jönnek, azt előbb meghallani, és ha csekélyebb számban jönnek, megsemmisíted őket.

- Nemde! - kiáltá Boriska - gyerekjáték az egész! A rablók, gyerekjáték! A tatárok, gyerekjáték! Ilyen sereggel Mihály az egész Krim ellen megvéd engem!

- Ne háborgass megfontolásomban - felelé Zaglyoba úr - mivel különben ellened döntök.

Boriska gyorsan mindkét kezét a szájára tette és fejét a vállai közé húzta s úgy tett, mintha roppantul félne Zaglyoba úrtól - neki pedig hízelgett az, habár látta, hogy a fiatal asszonyka tréfál, és sovány kezét Boriska szőke fejére tette és mondá:

- Nos, ne félj, örömet szerzek neked!

Boriska kezet csókolt neki, mivel tényleg igen sok függött az ő tanácsaitól, melyek oly megbízhatók voltak, hogy azok miatt soha senki nem csalódott; ő azonban mindkét kezét az övébe dugta, ép szemével élesen majd Mihályra, majd feleségére nézett és hirtelen mondá:

[7] Doros a Dorosenko név rövidítése.

- És ivadék nincs, sincs! - mit?

Eközben sajátságosan előre biggyeszté alsó ajakát.

- Isten akarata - felelé Volyodyjovszki és lesüté szemét.

- Isten akarata! - ismétlé Boriska és szintén lesüté szemét.

- De szeretnétek néhányat? - kérdé Zaglyoba.

Erre a kis lovag így szólt:

- Őszintén akarom megmondani: nem tudom, mit adnék értte, de néha azt gondolom, hiábavaló sóhajtozás. Igy is boldogságot adott az Úr Jézus, amennyiben ezt a cicát, vagy mint kegyelmed mindig nevezte, ezt a kis hajdút adta nekem, és mivel még dicsőséggel és javakkal is megáldott, nem merem őt többért fárasztani. Mert lássa, néha eszembe jutott, ha minden emberi kívánságnak teljesülnie kellene, nem volna különbség e földi és a mennyei köztársaság között, mely egyedül képes teljes boldogságot nyujtani. És így azt gondolom magamban, ha itt nincs egy vagy két fiam, annál biztosabban lesznek ott, és a mennyei hetman, szent Mihály arkangyal alatt fognak szolgálni és dicsőséget aratnak a pokoli seregek elleni harcokban.

A keresztény lovagot saját szavai és ez a gondolat egészen meghatották, és szemét ismét égre emelte, de Zaglyoba úr egykedvűleg hallgatta és szemével folyton szigorúan pislogott és végre mondá:

- Ugyan ne káromkodjál. Mert hogy azzal hízelegsz magadnak, miképp oly jól kitalálod a Gondviselés szándékait, az bűn lehet, amelyért egy ideig úgy kell sülnöd, mint a borsónak a tüzes rostélyon. Az Úr Istennek bővebb ujjú ruhája van, mint a krakói püspöknek, de nem szereti, hogy belekukucskáljanak és lássák, mit készít ott az emberkék számára; és ő azt tesz, amit akar, és te csak a magad dolgával törődjél; ha tehát ivadékokra akartok szert tenni, nem szabad elválnotok, hanem szépen együtt kell maradnotok.

E szavakra Boriska örömében a szoba közepére ugrott, körülugrándozott, mint egy iskolás gyerek, tapsikolt és egymás után kiabálta:

- Nemde! együtt kell maradni! Tudtam, hogy kegyelmed a pártomon lesz! mindjárt tudtam! Chreptiovba utazunk, Mihály! Legalább egyszer magaddal kell vinned a tatárok ellen! csak egyetlen egyszer! drágám! aranyosom!

- No lássa! Most már hadjáratokban is részt akarna venni! - kiáltá a kis lovag.

- A te oldaladon az egész hordától se félnék!

- Silentium! - mondá Zaglyoba és szerelmes szemmel, vagy helyesebben szerelmes félszemmel követte Boriskának gyors mozdulatait, akit rendkívül kedvelt. - Remélem, hogy Chreptiov, ami egyébiránt úgy sincs olyan messze, nem lesz az utolsó határőrség a Vad Mezőkön.

- Nem! A parancsnokságok még küljebb állanak Mohilovban, Jampolban, s az utolsó Raskovban lesz - felelé a kis lovag.

- Raskovban! Ó, Raskovot ismerjük. Onnét hoztuk Szkrzetuszki Halskát, emlékszel-e még, Mihály? Jut-e még eszedbe, mint kaszaboltam le azt a szörnyeteget, a Cseremit, az ördögöt, aki azt őrizte. De ha az utolsó praesidium Raskovig lesz kihelyezve, azonnal megtudják, ha a Krim megmozdul, vagy az egész török hatalom és jelentenék Chreptiovban, azért a veszély sem olyan nagy, mivel Chreptiovot nem lehet hirtelen megrohanni. Istenemre, nem tudom, miért ne lenne ott Boriska veled? Ezt egész őszintén mondom, hiszen tudod, inkább odaadnám vén agyamat, mint hogy veszélynek tegyem ki őt. Vidd őt magaddal! Mind a kettőtöknek jót tesz. Csak meg kell ígérnie Boriskának, hogy nagy háború esetén ellenmondás

nélkül megengedi, hogy Varsóba vigyék őt, mivel akkor kezdődnek a nagy marsok, heves ütközetek, szekérvár-ostromok, talán éhinség is, mint Zbarazsnál, és ilyen szükségben bajosan védheti a férfi a saját bőrét, annál kevésbbé az asszonyt.

- Örömest elesnék Mihály oldalán - viszonzá Boriska - de hiszen van eszem és tudom, hogy ami nem járja, az nem járja. És aztán: amint Mihály akarja, nem amint én akarom. Hiszen már ebben az esztendőben is kivonult Szobieszki úr alatt, vajjon sürgettem-e, hogy vele menjek? Nem. Hát jó! csak most ne tiltsák meg, hogy Mihálylyal Chreptiovba menjek, nagy háború esetén küldjenek oda, ahová tetszik.

- Zaglyoba úr majd elvisz Podlachiába Szkrzetuszkiékhoz - mondá a kis lovag - oda csak nem jut a török!

- Zaglyoba úr! Zaglyoba úr! - mondá az öreg nemes utánozva. - Hát szállító tiszt vagyok-e én? Ne bízzátok a feleségeteket oly könnyen Zaglyoba úrra, és ne gondoljátok, hogy ő öreg, mivel egész másképp sülhet el a dolog. És aztán: azt gondolod, hogy a törökökkel való háborúban én már Podlachiában a kuckóba ülök és a pecsenyét nézem, hogy nem égett-e meg? Még nem vagyok bot és valami okosabbat tehetek. Már a padocskáról ülök a lóra - assentior! De ha egyszer rajta ülök, épp oly jól nekirugtatok az ellenségnek, mint bármely fiatal! A tatárokkal való csatározásokra már nem vonulok ki, a Vad Mezőkön nem járok többé kémkedni, de az általános támadáskor csak tartózkodjál a közelemben, ha tudsz, és szép dolgokat látsz.

- Kegyelmed még csatába akar menni?

- Azt gondolod, nem akarok egy dicsőséges életet még dicsőségesebb halállal befejezni oly sok szolgálat után? Ismerted-e Dzieviantkievics urat? Nem látszott ugyan idősebbnek száznegyven esztendősnél, pedig már száznegyvenkét éves volt, és még szolgált.

- Nem volt az olyan öreg.

- De volt! Akkor ne tudjak mozdulni erről a helyről! Elmegyek a nagy háborúba és punktum! És most veletek megyek Chreptiovba, mivel szerelmes vagyok Boriskába!

Boriska sugározva szökött föl és magához szorítá Zaglyoba urat, ő pedig fölemelte a fejét és ismétlé:

- Erősebben! erősebben!

Volyodyjovszki eközben egy darabig elgondolkozott, végre azt mondá:

- Lehetetlen, hogy azonnal mindnyájan utazzunk, hiszen ott merő puszta van és egy darabka tetőt se találunk a fejünk fölé. Előre utazom, helyet akarok keresni tartózkodásunk részére, csinos faházat építtetek, házakat a katonáknak, színeket társaim lovai számára, hogy ott a megváltozott levegőben el ne pusztuljanak; aztán kútakat akarok ásatni, útakat csináltatni; a barlangokat, amennyire lehet, a rablóbandáktól megtisztítani. Aztán tisztességes kíséretet küldök kegyelmeteknek és utánam jönnek. Legalább három hétig kell várniok.

Boriska ellen akart mondani, de Zaglyoba belátta Volyodyjovszki szavainak helyességét és mondá:

- Ami igaz, igaz! Boriska, mi itt maradunk és együtt vezetjük a gazdaságot, s emellett egészen jól érezzük magunkat. Egy kis eleséget is készen kell tartanunk, mert bizonynyal azt se tudjátok, hogy a bor és a méhsör sehol sem áll el olyan jól, mint a barlangokban...

MÁSODIK FEJEZET.

Volyodyjovszki megtartá szavát; három hét alatt kész volt az épületekkel és takaros kíséretet küldött: száz lipeket Lanckoronyszki úr zászlóaljából és száz Linkhausen-dragonyost, akiknek parancsnoka Sznitko úr volt, ki címerében lefátyolozott holdat viselt. A lipekek Mellechovics Azya parancsnoksága alatt voltak, ki családfáját a litvániai tátároktól vezette le, s igen fiatal ember volt, mert alig volt húsz egynéhány esztendős. Ez levelet hozott a kis lovagtól, aki a következőket írta nejének:

«Hőn szeretett szívem, Boriskám! Ugyan jöjj hamar, mivel úgy élek nélküled, mint kenyér nélkül, és ha addig össze nem száradok, egészen lecsókolom rózsás szájacskádat. Nem kevés embert és tapasztalt tiszteket küldök Neked, de az első helyet mindenben Sznitkonak add és vedd őt társaságotokba, mert ő jó családból való és nemesi pajtásom; Mellechovics jó katona, de Isten tudja, honnét származik. Nem is lehetett volna tiszt más zászlóaljnál, csak a lipekeknél, mivel mindenki könnyen szemére hányhatta volna alacsony származását. Szívből ölellek, csókolom kezecskédet és lábacskádat. Erődöt építtettem, mely egészen pompás; rengeteg kéményeket. Számunkra néhány szobát egy külön házikóban. Mindenütt gyantaszag van, és egész sereg tücsök, melyek, ha este cirpelni kezdenek, még a kutyákat is mind felköltik álmukból. Ha egy kis borsószalmánk volna, hamarosan megszabadulhatnánk tőlük, de azt legközelebb a Te kocsidon hozhatsz magaddal. Ablaküveg egy felől sincs; az ablakokat mohával aggatjuk be; de a dragonyosok közt van egy üveges, Bialyoglyovszki úr, az ő parancsnokuk. Üveget Kamieniecben kaphatsz az örményeknél, de az Istenért, lassan hajtass, hogy darabokra ne törjön. Szobácskádat szőnyegekkel verettem ki, és pompásan fest. A rablók közül, kiket a lesyci barlangokban elfogtunk, már tizenkilencet felköttettem, és mielőtt ide jösz, bizonynyal fölviszem velük harmincig. Sznitko úr majd elbeszéli neked, hogyan élünk itt. Istennek és a szent Szűznek ajállak, te Legkedvesebbem.»

Boriska elolvasta a levelet és Zaglyoba úrnak adta, ki azonnal nagy tisztelettel ment Sznitko úr elé, de még sem oly nagygyal, hogy ez tüstént észre ne vette volna, miképp egy híres katonával és előkelő személyiséggel beszél, aki csak barátságból engedi meg neki ezt a bizalmasságot. Egyébiránt Sznitko úr jó katona volt, vidám, igazi harcos, mivel egész élete szolgálatban telt el. Volyodyjovszki iránt nagy tisztelettel viseltetett és Zaglyoba úr hírneve mellett kicsinynek érezte magát és eszébe se jutott, hogy kérkedjék.

Mellechovics nem volt jelen, mikor a levelet elolvasták. Miután átadta, tüstént távozott s úgy tett, mintha az emberek után akarna nézni, de tulajdonképpen attól tartott, hogy a cselédszobába fogják őt utasítani.

Zaglyobának eközben ideje volt arra, hogy közelebbről vegye őt szemügyre, és mivel Volyodyjovszki szavai még frissen emlékezetében voltak, így szólt Sznitkohoz:

- Üdvözöljük kegyelmedet! Kérem!... Sznitko úr... Én ismertem egyet!... címerében lefátyolozott hold volt. Kérem! méltó címer... De a tatár, ugyan hogy hívják őt?

- Mellechovicsnak.

- De ez a Mellechovics farkas módra néz. Mihály azt írja, hogy bizonytalan származású ember, elég különös, mivel a mi tatárjaink mind nemesek, habár pogányok. Litvániában egész falukat láttam, melyekben azok laknak. Ott lipekeknek hívják őket, az ittenieket cseremiszeknek nevezik. Sokáig híven szolgáltak a köztársaságnak, és hálásaknak mutatkoztak a kenyérért, melyet nekik adott, de már a pórlázadás idejében sokan Chmielnickihez pártoltak közűlök, és most azt hallom, hogy a hordára kezdenek kacsingatni... Ez a Mellechovics farkas módra néz... Régóta ismeri-e már Volyodyjovszki úr?

- Az utolsó háború idejéből - felelé Sznitko úr és lábát a pad alá csúsztatta - mikor Szobieszki úrral Dorosenkó és a horda ellen vonultunk és az Ukrainán átmentünk.

- Az utolsó hadjárat idejéből! Nem vehettem részt benne, mivel Szobieszki úr más tiszttel bízott meg, habár később aggódott távollétemben... És a kegyelmed címere, a lefátyolozott hold? Kérem!... Hová való ez a Mellechovics?

- Litvániai tatárnak mondja magát, de különös, a litvániai tatárok közül senki sem ismerte őt az előtt, habár éppen az ő zászlóaljukban szolgál. Ex quo vannak a mende-mondák kétes származásáról, melyek nem képesek elpusztítani fönhéjázó modorát. Egyébiránt kiváló katona, habár nagyon hallgatag. Braclyavnál és Kalniknál nagy szolgálatokat tett, miért a hetman úr századossá nevezte ki, jóllehet ő volt a legfiatalabb az egész zászlóaljban. A lipekek nagyon szeretik őt, de köztünk nincs egy barátja sem, és miért, mivel komor ember, és mint kegyelmed találóan megjegyzé, farkas módra néz.

- Ha derék katona - mondá Boriska - be kell őt fogadnunk, amit férjem uram se tilt meg levelében.

Itt Sznitko úrhoz fordult:

- Megengedi-e, kegyelmed?

- Szolgálatjára, ezredesné asszony! - kiáltá Sznitko.

Boriska eltünt az ajtó mögött és Zaglyoba úr föllélegzett és azt kérdezte Sznitko úrtól:

- Nos, és tetszett-e kegyelmednek az ezredesné asszony?

Az öreg katona minden felelet helyett a szemére nyomta öklét, meghajolt székén és mondá:

- Ej! ej! ej!

Aztán tágra mereszté szemét, tenyerét a szájára nyomta, mintha szégyelné saját elragadtatását.

- Csupa marcipán, mit? - mondá Zaglyoba.

Eközben a «marcipán» ismét megjelent az ajtóban, magával hozván Azyát, aki mint egy páva pöffeszkedve állt, s így szólt:

- Uram leveléből és Sznitko úrtól oly sokat hallottunk a kegyelmed bátor tetteiről, hogy szeretnénk közelebbről megismerni. Kérjük tehát, maradjon nálunk, az ételt azonnal tálalni fogják.

- Kérjük, jöjjön közelébb! - mondá Zaglyoba.

A fiatal tatárnak komor, bár szép arca nem derült föl teljesen, de látszott, hogy hálás a barátságos fogadtatásért és azért, hogy nem utasították a cselédszobába.

Boriska pedig szándékosan barátságos igyekezett lenni iránta, mivel a nő szívével kitalálta, hogy bizalmatlan és büszke, és hogy a megaláztatások, melyeket kétes származása miatt bizonnyal gyakran el kellett viselnie, nagyon fájtak neki. Azért közte és Sznitko úr közt nem tett más különbséget, mint azt, melyet Sznitko érettebb kora miatt kellett tennie; megkérdezte a fiatal századostól azokat a szolgálatokat, amelyek miatt Kalniknál magasabb rangot kapott. Zaglyoba úr kitalálta Boriska kívánságait és ő is meglehetős gyakran fordult Azyához, és ő, ámbár eleintén kissé dacos volt, értelmes feleleteket adott, és modora nem árulta el a köznépből származó embert, sőt bizonyos udvariasságával csodálkozást keltett.

- Ez nem lehet paraszt vér - gondolta Zaglyoba - különben nem lenne olyan büszke.

Aztán hangosan kérdé:

- És hol lakik atyja?

- Litvániában - viszonzá Mellechovics elpirulva.

- Litvánia nagy ország. Az éppen olyan, mintha azt felelte volna kegyelmed: «a köztársaságban».

- Most már többé nem a köztársaságban, mivel azok az országok elszakadtak. Apámnak Szmolenszk közelében vannak birtokai.

- Nekem is voltak ott jószágaim, melyek egy magtalan rokonomnak halála után szálltak reám, de jobbnak láttam elereszteni őket és a köztársaságnál maradni.

- Úgy teszek én is - felelé Mellechovics.

- Derekasan cselekszik! - vágott közbe Boriska.

Sznitko azonban, aki a beszélgetést hallgatta, kissé vállat vont, mintha azt akarná mondani: «Az Isten tudja, ki vagy és honnét származol!» Zaglyoba úr pedig, ki ezt észrevette, ismét Mellechovicshoz fordult:

- És kegyelmed - kérdé - Krisztusban hisz, vagy nem akarom megsérteni, vétekben él?

- Fölvettem a keresztény vallást és ebből az okból kellett atyámat elhagynom.

- Ha azért hagytad el őt, azért az Ur Isten nem fog téged elhagyni és az Ő kegyelmének első bizonyítéka az, hogy bort ihatsz, amelyet, ha a tévedésben maradsz, nem élveztél volna.

Sznitko elnevette magát, de ezek a kérdések, melyek Mellechovics személyére és származására vonatkoztak, nyilván nem voltak ínyére, mivel ismét pöffeszkedni kezdett, mint előbb. Zaglyoba úr azonban nem törődött vele, annál kevésbbé, mivel a fiatal tatár nem igen tetszett neki, mert némely pillanatban, ha nem is arca, de mozdulatai és pillantása Bohunra, a híres kozákvezetőre emlékeztették őt.

Eközben föltálalták az ebédet.

A nap hátralevő részét az utolsó utazási előkészületek vették igénybe; másnap, alig hogy pitymallott, vagy helyesebben, mikor még éjszaka volt, elindultak, hogy egy nap alatt Chreptiovba érjenek.

Számos kocsi állott elő, mivel Boriska elhatározta, hogy a chreptiovi éléskamrákat bőségesen ellátja; azért a kocsik mögött is gazdagon megrakott tevék és lovak mentek, melyek szinte görnyedeztek a dara és a füstölt hús terhe alatt; a karaván befejezését tíz egy néhány pusztai marha és egy kis juhnyáj képezte. A menetet Mellechovics nyitotta meg lipekjeivel, a dragonyosok a födött kocsi közetlen közelében lovagoltak, melyben Boriska és Zaglyoba úr ült. Legjobban szeretett volna felülni az almásszürkére, mely mint vezeték-ló ment velök, de az öreg nemes arra kérte őt, hogy azt legalább az utazás kezdetén és végén ne tegye.

- Igen, ha nyugodtan ülnél - mondá - nem volna semmi kifogásom ellene, de te mindjárt pajkos kezdesz lenni és bolondokat csinálsz a lóval, ami pedig nem illik a parancsnokné asszony méltóságához.

Boriska boldog volt és olyan, mint egy víg madár. Férjhez menetele óta két nagy kívánsága volt: először fiút akart Mihálynak ajándékozni; aztán a kis lovaggal legalább egy esztendeig valamely határőrségben akart lakni a Vad Mezők közelében s ott a puszta határán katonai életet élni, háborúban és kalandokban résztvenni, a marsolásokat megosztani, a pusztát saját szemével megismerni s ama veszélyeket kipróbálni, amelyekről annyit hallott gyermekkorának napjai óta. Arról álmodozott, mikor még kis leány volt és most ezek az álmok közel voltak a megvalósuláshoz, még pedig a szeretett férjnek és a köztársaság leghíresebb harcosának oldalán, akiről azt mondták, hogy az ellenséget még a földből is ki tudja kaparni.

A fiatal parancsnokné karjain szárnyakat és keblében oly nagy örömet érzett, hogy gyakran kedve támadt fölkiáltani és ugrálni, de a méltóságára való gondolat visszatartotta őt. Mivel szavát adta, hogy higgadt magaviseletet tanusít és a katonák legnagyobb szeretetét fogja kivívni. Ezeket a gondolatokat közölte Zaglyoba úrral s ő kegyesen mosolygott és mondá:

- Te leszel ott a szemök fénye és bizonyos, hogy nagy nevezetesség leszel. Egy asszony a határőrségen - hiszen az ritkaság!

- És veszélyben mindenkinek példát adok.

- Mire?

- A bátorságra! Csak egytől félek, hogy még Chreptiovon túl is lesznek parancsnokságok, Mohilovban és Raskovban, egész Jahorlikig és hogy a tatárokat nem látjuk orvosságul sem az unalom ellen.

- És én attól az egytől félek, ha nem is magam miatt, hát miattad, hogy nagyon is gyakran látjuk majd őket. Mit gondolsz, a tatárok kötelesek Raskovnak vagy Mohilovnak neki indulni? Egyenest Keletről is jöhetnek, vagy a pusztából, vagy Moldvából a Dniesztr mentén is fölhúzódhatnak és betörhetnek a köztársaság területére, ahol akarnak, akár a Chreptiov mögötti hegynél, ha csak nagyon köztudomású nem lesz, hogy Chreptiovban vagyok, mert akkor kikerülik, mivel már régóta ismernek engem.

- És Mihályt talán nem ismerik? Talán nem térnek ki Mihály útjából?

- Az ő útjából is kitérnek, ha csak nagy erővel nem jönnek, ami könnyen megeshetik. Egyébiránt ő maga keresi majd föl őket.

- Igen, afelől bizonyos vagyok! Chreptiovban már valóban igazi puszta van-e? Hiszen nincs is messzire!

- Olyannyira puszta, hogy pusztább nem is lehet. Egykor, fiatal koromban a tájék népes volt. Az ember majortól majorhoz, falutól faluhoz, városkától városkához jutott. Megismerkedtem velök, ott voltam! Emlékszem, mikor Usyc még megerősített város volt, melyet akárki megnézhetett! Koniecpolszki úr, az öreg, itt sztaroszttá léptetett elő. De aztán jött a parasztlázadás és minden rommá lett. Akkor Szkrzetuszki Halskát innét elhoztuk, akkor már puszta volt és a tatárok később legalább húszszor átvonultak rajta... Most Szobieszki úr ismét elragadta a kozákoktól és tatároktól a földet, mint ahogyan az ember a kutya torkából kiránt valamit. De emberek még nincsenek, csak rablóbandák rejtőznek a szakadékokban...

Itt Zaglyoba úr körülnézett a tájékon és a régi idők emlékére a fejét csóválta.

- Istenem! - mondá - akkor, midőn Halskát elhoztuk, azt hittem, az öregség már a nyakamon ül és most azt gondolom, hogy fiatal voltam, mivel nem sokára huszonnégy esztendeje lesz. Mihály még tejfölös szájú volt és kevesebb szőrszál volt a felső ajakán, mint az öklömön ni. És azért a tájék mégis oly élénken emlékezetemben van, mintha tegnap lett volna! De a bozót nagyobb és az erdők sűrűbbek, mióta az agricolák eltávoztak...

Kitajgrod mögött csakhamar valóban nagy erdőkbe jutottak, mivel az a vidék akkoriban legnagyobb részt sűrűn be volt nőve. De azért itt-ott, kivált Sztudziennica környékén sík mezőség is volt s innét meglátták a Dniesztr partját és azt a földet, mely a folyón túl végtelenül tovahúzódott ama magaslatokig, melyek Moldva felé a szemhatárt elzárták.

Mély szakadékok, vad állatok és vad emberek búvóhelyei vágták át az útat. Ezek a szakadékok néha keskenyek és egyenetlenek majd ismét nyíltak voltak szelíden lejtő oldalakkal és sűrűn benőve, Mellechovics lipekjei óvatosan ereszkedtek le és mikor a menet vége még a magas szakadékon volt, az eleje a földbe sülyedtnek látszott. Boriskának és Zaglyoba úrnak gyakran ki kellett a kocsiból szállniok, mert habár Volyodyjovszki az útat, amennyire lehetett,

elegyengetteté, mégis veszélyes átjárók voltak. A szakadékok fenekén források csobogtak, vagy a köveken zúgva rohanó folyók zuhogtak, melyek tavaszszal a puszta havának vizét magukkal vitték. Habár a nap az erdőket és pusztákat még nagyon melegítette, mégis kemény hideg volt ezekben a kőszakadékokban és egészen átjárta az utasokat. Az erdő kipárnázta a sziklás oldalfalakat és komoran beszegte a partokat, mintha meg akarná védeni azokat a mélyen besüppedt kivájásokat a napnak aranyos sugarai ellen. Helyenkint azonban a fák ki voltak tördelve, föl voltak fordítva, a törzsek vad rendetlenségben egymás fölé voltak hányva, az ágak elhajlottak és rakásokban egymásra voltak zsúfolva s elszáradtak vagy hervadt lombbal és tűkkel voltak borítva.

- Mi történt az erdővel? - kérdé Boriska Zaglyoba úrtól.

- Ezek részben régi fatorlaszok lehetnek, melyeket a korábbi lakók a hordák ellenében készítettek, vagy a kozákok a mi seregeink ellen; másrészt a viharok okozták, melyek Moldva felől jönnek és úgy pusztítanak az erdőben, a viharok, melyekben, mint öreg emberek beszélik, vampírok, sőt ördögök űzik mesterségüket.

- És látta-e kegyelmed valaha, hogy mint űzik az ördögök mesterségöket?

- Látni nem láttam, de hallottam, amint az ördögök egymást mulattatva kiabálták: «u-cha! u-cha!» Kérdezd meg csak Mihályt, mert ő is hallotta.

Boriska ugyan bátor volt, de kissé mégis félt a rossz szellemektől, tehát gyorsan keresztet vetett magára.

- Borzasztó ország! - mondá.

Tényleg némely szakadékban borzasztó volt, mivel nemcsak komor, hanem hangtalan is volt. Semmi szél nem fújt, a lomb és galy nem zúgott; csak a lovak dobogása és nyerítése, a kocsik nyikorgása és azok a kiáltások hallatszottak, melyekre a kocsivezetők a veszélyesebb helyeken fakadtak. Hébe-hóba a tatárok és a dragonyosok énekeltek is, de maga a puszta sem emberi, sem állati hangon nem beszélt.

Míg a szakadékok komor benyomást gyakoroltak, a felföld vídáman tárult föl a karaván szemei előtt még ott is, hol erdők húzódtak. Az idő ősziesen csöndes volt. A nap, melyet egyetlen felhőcske se sötétített el, fölemelkedett a kék boltozaton és gazdag fényt árasztott a sziklákra, mezőkre és erdőkre. A fenyők ebben a fényben pirosaknak és aranyosaknak látszottak és az ökörnyál, mely a fák ágain és a fűszálakon lógott, oly nagyon ragyogott, mintha maga is napsugárból volna szőve. Az október fele elmult, azért a madarak, kivált amelyek a hideg iránt érzékenyebbek voltak, a köztársaságból már a Fekete-tenger felé húzódtak; az égen hangos kiáltással tovahúzódó darucsapatokat, ludakat és vadrucákat láttak.

Itt-ott, fönn a kék égboltozaton messze kiterjesztett szárnyakkal, a levegő lakóira vészhozólag sasok lebegtek; itt-ott lassú körökben zsákmányra leső héjják húzódtak. De nem hiányoztak madarak se, melyek a földön élnek és a magas fűben szeretnek elrejtőzni, kivált ott, hol sík mezők voltak. Gyakran rozsdaszínű fogolycsapatok burrantak föl zajosan a lovak patái alól, gyakran látott Boriska, habár csak távolról, túzokokat is, melyek őrt álltak és látásukra arca izzott és szeme villogott.

- Ezeket majd agarakkal űzzük, ha Mihálynál leszünk! - kiáltá, tenyerével tapsolva.

- Ha urad kuckóleső volna - mondá Zaglyoba - ilyen asszony mellett a szakálla hamarosan megőszülne, de én tudtam, kinek adjalak téged. Más valaki legalább hálás volna ezért, he?

Boriska megcsókolta Zaglyoba úrnak mind a két orcáját, úgy, hogy az meghatva mondá:

- Az öreg korban a szerető szívek oly kellemesek az embernek, mint a meleg kuckó.

Aztán egy pillanatig elhallgatott és hozzá tette:

- Különös, hogy úgy szerettem egész életemben az asszonyokat és ha meg kellene mondanom, miért, magam se tudnám, mivel az ördögfiókák könnyelműek és hűtlenek... De mivel gyöngék, mint a gyermekek, az ember szíve csordultig telik részvéttel, ha valamelyikkel igaztalanság történik. Ölelj még meg, no!

Boriska édes-örömest megölelte volna az egész világot, azért rögtön teljesíté Zaglyoba úr kívánságát és a legjobb kedvvel folytatták útjokat. Nagyon lassan haladtak, mivel a marhák, melyek hátul jöttek, nem mehettek gyorsabban utánok és veszedelmes volt őket ezekben az erdőkben csekély őrizet mellett hátra hagyni.

Minél közelebb jutottak Usychoz, annál egyenetlenebb volt a föld, annál kietlenebb a puszta, annál mélyebbek a szakadékok. Majd a kocsikban esett kár, majd a lovak makrancoskodtak, mi által nagyobb késedelmek támadtak. A régi országutat, mely egykor Mohilovba vitt, húsz esztendő óta erdő nőtte be, úgy hogy alig volt nyoma látható, így azokon az útakon kellett menniök, melyeket a korábbi és legutóbbi csapatátvonulások vettek s melyek elég bonyolult és egyúttal nehéz útak voltak, úgy hogy a szerencsétlenséget se kerülhették el.

Mellechovics a lipekek élén lovagolt, lova a szakadékok lejtőjén megakadt és a köves fenékre zuhant s a lovas is megsérült, amennyiben oly súlyos sebet kapott fejének felső részén, hogy egy darabig elvesztette eszméletét. Boriska és Zaglyoba tüstént a vezeték-lovakra ültek, a fiatal parancsnokné a tatárt a kocsiba fektetteté és óvatosan hajtatott. Ettől fogva minden forrásnál megállíttatta a menetet és sajátkezűleg kötötte be a fejét, miközben vászondarabokat áztatott hideg forrásvízbe. A tatár egy ideig behunyt szemmel feküdt, végre kinyitotta azt és mikor a föléje hajló Boriska kérdezgetni kezdé őt, hogy mint érzi magát, felelet helyett megragadta kezét és halvány ajkához szorította.

Csak egy idő mulva felelé, mintha gondolatait és öntudatát akarná rendbe szedni:

- Ó jól, mint az előtt soha se voltam.

Igy telt el az egész nap. A nap leáldozóban volt és bíborszínt öltött és hatalmas golyóként a moldvai oldalra ereszkedett; a Dniesztr fényleni kezdett, mint egy tüzes szalag és keletről, a Vad Mezők felől lassankint szürkület vonult föl.

Chreptiov már nem volt nagyon messze, de a lovaknak pihenőt kellett adni, azért hosszabb ideig megálltak.

Egyik-másik dragonyos a hórát kezdte énekelni, a lipekek leszálltak a lovakról, a földre terítették háló birkabőreiket és arcukat Kelet felé fordítva, térdelve imádkoztak. Hangjuk majd hangosan, majd halkan csendült meg: «Allah, Allah!» hangzott föl néha erővel teljesen a hosszú sorokban, aztán ismét elcsöndesültek, fölemelkedtek, tenyeröket fölfelé fordítva arcukon tartották, buzgó ájtatosságba merültek s eközben hébe-hóba álmosan, mintegy sóhajtozva ismételték: «Lyohicsmen, ah, lyohicsmen!» A napsugarak, melyek megvilágíták őket, egyre pirosabbak lettek, nyugat felől szél támadt s ezzel a fák is hangosan zúgtak, mintha az éj beállta előtt ők is tisztelni akarnák Azt, aki a sötét égen a csillagok ezreit fölhozza. Boriska nagy kíváncsisággal nézte a lipekek imádkozását; de szíve elszorult arra a gondolatra, hogy oly sok jó ember a pokoli tűzbe jut halálával annyi fáradsággal telt élet után és pedig annál inkább, mivel naponkint találkoztak olyan emberekkel, kik az igaz hitet vallották s ők mégis szándékosan megmaradtak hitetlenségökben.

Zaglyoba úr, ki ezekbe a dolgokba jobban be volt avatva, csak vállat vont Boriska jámbor megjegyzéseire és mondá:

- Ezeket a kecskefiakat úgy sem eresztenék a mennyországba, hogy férgeket ne vigyenek be magukkal.

Aztán egy szolga segítségével lágyan bélelt kabátocskát öltött magára, mely őt az esteli hideg ellen védte és indulást parancsolt, de alig indult el a menet, mikor az átellenben fekvő magaslaton öt lovas lőn látható.

A lipekek azonnal szétváltak.

- Mihály! - kiáltá Boriska, mivel őt látta élükön feléjük vágtatni.

Valóban Volyodyjovszki volt, aki néhány kísérővel felesége elé lovagolt.

Nagy örömmel üdvözölték egymást és elbeszélték élményeiket.

Boriska elbeszélte, mint folyt dolguk az úton, és mint «törte össze az eszét a köveken» Mellechovics úr, és a kis lovag számot adott tevékenységéről Chreptiovban, hol, mint biztosítá, minden készen áll és a fogadtatásra vár, mivel három hétig ötszáz fejsze dolgozott az épületeken.

E beszéd alatt a szerelmes Mihály úr ismételten lehajlott a nyeregtakaróról és átölelte fiatal feleségét, aki emiatt nyilván nem haragudott, mivel már mellette lovagolt, úgy hogy lovaik csaknem egymást érintették.

Az utazás vége nem volt többé messze, de eközben beállt az éj, fölséges éj, melyet nagy, aranyos hold világított meg. De egyre halványabb lett, minél inkább az ég felé emelkedett a pusztából, és fényét végre egy tűz világa homályosította el, mely rikítóan csapott föl a karaván előtt.

- Mi az? - kérdé Boriska.

- Majd meglátod - mondá Volyodyjovszki - mihelyt ezen az erdőcskén átmentünk, mely Chreptiovtól elválaszt bennünket.

- Az már Chreptiov?

- Úgy látnád magad előtt, mint a tenyereden, ha a fák el nem takarnák.

Bementek az erdőcskébe, de mielőtt a közepéig jutottak volna, a tulsó végén világok nyüzsgése tünt föl, mely a szentjánosbogarak nyüzsgéséhez vagy a csillagok reszketéséhez hasonlított! Azok a csillagok nagy gyorsasággal jöttek feléjök, és az egész erdőcske hirtelen hatalmas kiáltásoktól rendült meg:

- Vivat a mi úrasszonyunk! Vivat a parancsnokné asszony! vivat! vivat!

A katonák voltak, kik odasiettek, hogy Boriskát üdvözöljék. Százan meg százan vegyültek egy pillanat alatt a lipekek közé. Mindegyik lobogó fáklyát tartott egy hosszú rúdon, mely a rúd behasított végébe volt erősítve. Némelyeknél karókon vas serpenyők voltak, melyekből égő gyanta csöpögött le hosszú, tüzes könnyek alakjában.

Boriskát azonnal szakállas, merész tekintetű, félvad, de örömtől sugárzó arcok csoportja vette körül. A legnagyobb részük soha se látta Boriskát életében, sokan azt képzelték, hogy meglett korú asszonyt fognak megpillantani, annál nagyobb volt tehát örömük e csaknem gyermekhez hasonlító teremtés láttára, aki fehér poroszka lovon ült és bájosan köszöngetve, csinos, rózsás, bájos, vidám, de a váratlan fogadtatás miatt egyúttal zavarodott arcocskáját minden oldalra hajtogatta.

- Köszönöm kegyelmeteknek - mondá Boriska - tudom, hogy ez nem miattam...

De ezüstös hangocskája elveszett a vivat-ok között, és az erdő megrendült a kiáltásoktól.

A podoliai tábornok úr, és a prsemyszli alkamarás úr zászlóaljának emberei, Motovidlyo kozákjai, a lipekek és cseremiszek összekeveredtek. Mindenki látni akarta a parancsnokné asszonyt, közeledni akart hozzá; néhányan, kik élénkebb természetűek voltak, megcsókolták kabátocskájának szélét vagy lábát a kengyelben. Mert ezekre a végvidéki katonákra is, kik hadjáratokhoz, embervadászatokhoz, vérontáshoz és mészárlásokhoz voltak szokva, olyan új, olyan szokatlan volt ez a jelenség, hogy látása meghatotta kemény szívöket, és új, ismeretlen érzelmek támadtak keblökben. Volyodyjovszki iránti szeretetből vonultak ki az üdvözlésre, hogy örömet szerezzenek, talán azért is, hogy hízelegjenek neki, és íme, hirtelen meghatottság fogta el őket magukat is. Ez a mosolygó édes, ártatlan arcocska a villogó szemekkel és élénk orrcimpákkal egy pillanat alatt drága lőn előttük. «A mi gyermekünk!» - kiálták a vén kozákok, igazi pusztai farkasok. «Kerubimot mutat nekünk a regimentár úr!» - «Hajnalpír! kedves virágocska! - kiálták a társak - mindnyájan halálba megyünk értte!»... És a cseremiszek szájukkal csettintettek, kezöket széles mellökre tették: «Allah! Allah!...»

Volyodyjovszki nagyon meg volt hatva, de örvendetes izgalomban is volt, csípőjére tette kezét és úgy büszkélkedett Boriskájában.

Az éljenzések folyvást tartottak. Végre a karaván kiért az erdőből, és az ujonnan érkezettek előtt csakhamar hatalmas faépületek tüntek föl, melyek a magaslaton körben emelkedtek. Ez volt a chreptiovi határőrség, mely úgy világított, mint nappal, mivel a cölöpfalakon kívül óriási farakások égtek, melyekre egész törzseket hánytak. De a házak közötti tért is őrtüzek borították, melyek kisebbek voltak, hogy a veszélyt elkerüljék.

A katonák most elolták fáklyáikat, és helyettök az egyik egy muskétát, a másik pisztolyt, a harmadik mordályt vett elő, hogy lövésekkel üdvözöljék úrasszonyukat.

A zenekarok is a cölöpfalhoz jöttek: a harci zenekar kürtökből, a kozák flótákból, dobokból és különféle sokhúrú hangszerekből, és végre a lipekeké, tatár módra első sorban sikoltozó sípokból állott. Az őrző kutyák ugatása és a megrémült marhák bőgése a lármát még inkább növelte.

A menet most hátra maradt, és elől lovagolt Boriska, s az egyik oldalon férje, a másikon Zaglyoba úr. A fehérfenyő galyakkal szépen díszített kapu fölött faggyúval bekent és belülről megvilágított hólyagokon ezek a fekete fölíratok voltak:

«Cupido adjon nektek sok boldog órát élni,
Crescite, kedves vendégek - multiplicamini!»

- Vivant, floreant! - kiálták a katonák, mikor a kis lovag és Boriska megállt és a feliratot olvasta.

- Az Istenért! - mondá Zaglyoba úr - hiszen én is vendég vagyok, és ha a szaporodásra szóló kívánság reám is vonatkozik, egyenek meg a varjak, ha tudom, mitévő legyek vele.

De Zaglyoba úr egy külön transparentet talált, mely csak neki volt szánva, és nem kis megelégedéssel olvasta róla:

«Soká éljen Onufry Zaglyoba,
A lovagságnak dísze, csillaga!»

Volyodyjovszki nagyon jókedvű volt, a tiszteket, valamint a legénységet meghítta vacsorára, s a katonáknak egyik hordócska pálinkát hozatta a másik után. Néhány ökröt levágtak, melyeket csakhamar sütni kezdtek a tűzön. Mindenkiről bőven gondoskodtak; még éjszaka is meg-megrendült az őrség a kiabálásoktól és lövésektől, úgy hogy az usyci szakadékokban levő rablóbandákat rémület fogta el.

HARMADIK FEJEZET.

Volyodyjovszki úr nem volt rest az ő őrségén, s emberei is folytonos munkában voltak. Száz, sőt néha kevesebb ember maradt Chreptiovban őrizetül, a többi folytonos kiránduláson volt. A legderekabb szakaszok az usyci szakadékok kikutatására voltak kirendelve, s ezek mintegy folytonos háborúban éltek, mivel a gyakran igen nagyszámú rablóbandák kemény ellenállást fejtettek ki, s gyakran valóságos csatákat kellett velök vívniok. Az ilyen kirándulások néhány napig, gyakran pedig tíz napnál is tovább tartottak; Mihály úr kisebb szakaszokat is küldött messzire, Braclyavig ujságokért a hordához és Dorosenkóhoz. Ez előőrsök föladata volt kémeket behozni, vagyis a pusztában elfogni; mások ismét lementek a Dniesztr mentén Mohilovba és Jampolba, hogy az ezeken a helyeken állomásozó parancsnokságokkal az összeköttetést fentartsák; mások az oláhországi oldalon kémkedtek; ismét mások hidakat építettek és helyreállították a régi országútat.

Az ország, amelyben ilyen mozgalmas élet uralkodott, lassanként lecsillapodott; a békésebb, a rablással kevésbbé foglalkozó lakosok eleintén félénken, aztán egyre bátrabban, lassanként visszatértek elhagyott lakóhelyeikre. Magába Chreptiovba egy kis csapat zsidó mesterember jött; hébe-hóba egy örmény nagykereskedő is megfordult, egyre sűrűbben jöttek a házalók; így Volyodyjovszki úr bizalommal remélte, hogy ha Isten és a hetman hosszabb időre a parancsnokságban hagyják őt, ama vad vidékek lassankint egészen más alakot fognak ölteni. Jelenleg csak a kezdet volt meg, és még sok dolog volt hátra; az útak még nem voltak biztosak; az elkorcsosult nép inkább a rablókhoz csatlakozott, mint a hadsereghez, és minden alkalommal a sziklás szakadékokba rejtőzködött; a Dniesztr gázlóin gyakran oláhok, kozákok, magyarok és tatárokból, és az Isten tudja, kikből álló bandák lopóztak át; ezek csapatokat bocsátottak az országba, és tatár módra rohanták meg a falvakat és városokat, és elraboltak mindent, ami elrabolható volt; ezekben a tartományokban még egy pillanatig se lehetett a kardot a kézből letenni, vagy a muskétát a szögre akasztani, de a kezdet megvolt és a jövő sokat ígért.

A legfigyelmesebben Kelet felé kellett kémkedni. Dorosenkó bandáiból és segítő csapataiból mindig elszakadtak nagyobb vagy kisebb szakaszok, odalopóztak a lengyel parancsnokságokig, és pusztítást és gyujtogatást vittek véghez a vidékeken. De mivel csak egyes csapatok voltak, melyek látszólag csupán a saját szakállukra rándultak ki, a kis parancsnok megtörte őket anélkül, hogy attól kellett volna tartania, miképp ez által nagyobb viharokat gerjeszt a tartományra, és nem elégedett meg a puszta védekezéssel, hanem oly sikerrel kereste fel őket a pusztában, hogy csakhamar a legmerészebbeknek is elvette a kedvöket a beütésektől.

Eközben Boriska háziasan berendezkedett Chreptiovban.

Roppant örömet lelt a katonai életben, amelyet eddigelé nem ismert meg ilyen közelből: ebben az ide-oda való költözésben, ebben a ki- és bevonulásban, a foglyok látásában. Tudtára is adta Volyodyjovszkinak, hogy egy ilyen portyázásban részt kell vennie; de eközben meg kellett azzal elégednie, hogy kis poroszka lován férje és Zaglyoba úr kíséretében fölkereste Chreptiov környékét; az ilyen kirándulásokon rókákra és túzokokra vadásztak; néha egy toportyánféreg dugta ki fejét a fűből és elvágtatott a pusztába - ilyenkor aztán üldözőbe vették és Boriska, amennyire csak lehetett, elől lovagolt, közvetlenül az agarak mögött, hogy a fáradt állatot elsőnek érje utól és puskájával eltalálja vörös szeme között.

Zaglyoba úr legörömestebb sólymokkal vadászott, melyekből néhány pár egészen kitünő minőségű a tisztek tulajdonában volt.

Boriska képezte az ő társaságát, és Mihály úr titokban néhány embert küldött utánok, akik segítséget nyujtsanak nekik véletlen esetén, mert habár Chreptiovban mindig tudták, mi

történt köröskörül húsz mérföldnyire a pusztában, Mihály úr még sem akart minden óvatosságot figyelmen kívül hagyni.

A katonák napról-napra jobban megkedvelték Boriskát, mivel gondoskodott ételükről és italukról, utána nézett a betegeknek és sebesülteknek. Maga a komor Mellechovics, kinek mindig a feje fájt és akinek a szíve keményebb és vadabb volt, mint a többieké, fölvidámult láttára. Az öreg katonák odavoltak örömükben, hogy a katonai dolgokat oly nagyon ismeri.

- Ha a kis sólyom nélkül volnánk - mondották - átvehetné a parancsnokságot, és nem fájna, ha ilyen regimentár alatt halált lelnénk.

Az is megesett, hogy ha Volyodyjovszki távollétében a szolgálatban valami mulasztás történt, Boriska megpirongatta a katonákat, és nagyon tartottak tőle, s a pirongatást az ő szájából a határőrök jobban szívükre vették, mint azokat a büntetéseket, melyeket Mihály úr nem ritkán a fegyelem elleni vétségekre szabott.

A parancsnokságban mindig nagy fegyelem volt, mivel Volyodyjovszki Jeremiás herceg iskolájában növekedvén föl, vas kézzel tudta a katonákat kormányozni, de Boriska jelenléte egy kissé mégis enyhítette a régi szokásokat. Mindenki tetszeni iparkodott neki, mindenki aggódott az ő nyugalma miatt, azért mindenek előtt attól óvakodtak, ami ezt a békét megzavarhatná.

Potocki Mikolaj könnyű zászlóaljában számos tiszt és férfiú volt, világlátott, és udvarias emberek, kik, jóllehet a szakadatlan háborúkban és kalandokban elvadultak, mégis rendkívül illedelmes társaságot képeztek. Ezek, valamint más zászlóaljakból való tisztek gyakran a parancsnoknál töltötték az estéket, ahol aztán a régi időkről és hadjáratokról beszélgettek, amelyekben ők maguk is részt vettek. Ezek között az első helyet Zaglyoba úr foglalta el. Ő volt a legidősebb, ő látott legtöbbet és ő maga is sokat vitt véghez, de ha az első és második pohárka után a kényelmes, szattyán-bőrrel behúzott padocskán elszunnyadt, amely különösen az ő számára készült, akkor aztán a többiek is megragadták a szót. És volt mit elbeszélniök, mivel olyanok is voltak köztük, akik Svédországot és Moszkvát is meglátogatták; voltak olyanok, kik fiatal éveiket még a Chmielnicki-féle lázadás előtt Szicsben töltötték el; olyanok is voltak itt, kik a Krimben mint rabszolgák juhokat őriztek; akik Bakcsiszarájban a rabszolgaságban kútakat ástak; kik Kis-Ázsiát is látták, kik az Archipelaguszban török gályákon eveztek; kik Jeruzsálemben Krisztus szent sírja előtt meghajtották térdüket; kik minden lehetséges kalandokon és minden képzelhető nyomorúságon átmentek, és mégis visszatértek a zászlóaljhoz, hogy életök végéig, utolsó leheletökig védelmezzék a vérrel áztatott végvidéki tartományokat.

Mikor novemberben az esték hosszabbak lettek és a pusztában béke uralkodott, mivel a fű elhervadt, napról-napra összegyülekeztek a parancsnok házában. Eljött Motovidlyo úr, ki rutén származású volt, sovány mint a bot, és hosszú, mint a lándzsa, s aki nem volt többé fiatal és húsz évet töltött már a csatatéren; eljött Deyma úr, annak a testvére, aki Ubys urat agyonütötte; velök jött Musalszki úr, aki valamikor jómódú ember volt, fiatal korában megsebesült s akit a fogságba hurcoltak, török gályákon evezett, aztán megszökött a rabszolgaságból, szélnek ereszté birtokát, és kezében karddal bosszúlta meg a mohamedánoktól rajta elkövetett méltatlanságokat. Páratlan íjász volt, aki a sipkát a levegőben keresztülfúrta. Eljött továbbá Vilga úr és Nienasyniec úr, derék katonák, és Hromyka úr, és Bavdynovics úr és sok más. Ha ezek beszélni kezdtek és a szavak bőven folytak ajkukról, elbeszéléseikben a keletnek egész világa visszatükröződött: Bakcsiszaráj és Sztambul, a hamis próféta minaréi és templomai, a Boszporusz kékes hullámai, a szökőkútak és a szultán udvara, az emberáradat a kővárosban, és a seregek, a janicsárok és dervisek, az egész borzasztó, és szivárványszínekben csillogó sáskaraj, melyek ellen a köztársaságnak az orosz templomokat és ezekkel együtt az összes kereszteket és egyházakat egész Európában véres mellel kellett megvédenie.

Az öreg katonák a tágas szobában körben ültek le, mint egy csapat gólya, mely a repüléstől elfáradva, a pusztában valamely magaslaton hangos kelepeléssel leereszkedik.

A kandallóban gyantás tuskók égtek, melyek az egész szobára fényes világot vetettek. Boriska parancsára a tűznél moldvai bort melegítettek, és az apródok ónkupákba merítették és a lovagoknak nyujtották.

Kívülről az őrök kiáltása hallatszott; a tücskök, melyekre Volyodyjovszki úr panaszkodott, a szobában cirpeltek, néha a novemberi szél fütyült a gerendák közt, melyek mohával voltak kitöltve, amely szél északról fújt és egyre hidegebb lett. Az ilyen téli estéken legszebb volt a barátságos, világos szobában üldögélni és a lovagok elbeszéléseire ügyelni.

Egy ilyen este Musalszki úr egyszer a következőt beszélte el:

- A Mindenható oltalmazza az egész köztársaságot, és mindnyájunkat, közöttünk pedig különösen parancsnokunknak itt jelenlevő, derék feleségét, akinek fényességét szemeink alig méltók szemlélni. Nem akarok versenyre kelni Zaglyoba úrral, akinek kalandjai Didót magát és az ő bájos hölgyeit is a legnagyobb bámulatra késztethetnék, de mivel ti magatok óhajtjátok hallani, tisztelt uraságok, életem történetét, nem akarok késlekedni, hogy derék társaimat meg ne sértsem.

Ifjúságomban jelentékeny birtokot örököltem az Ukrainában, Tarascstól nem messzire. Két falucskám is volt, anyai örökségem nyugodt vidékeken, nem messzire Jaszlyovtól, de én jobb szerettem az apai részen tartózkodni, mivel a hordák közelebb és a kalandok könnyebbek voltak. Lovagias bátorságom a Szicsbe vonzott, de ott már nem volt semmi számunkra; azonban nyugtalan szellemek társaságában elmentem a Vad Mezőkre, és igazi gyönyöröket élveztem. Jól éreztem magam birtokomon, csak egy gyötrött: rossz szomszédom volt. Közönséges paraszt volt Bialyocerkievből, fiatal korában a Szicsben volt, ott atamán rangra emelkedett és mint a törzsek képviselője Varsóba ment, ahol nemességet is kapott. Dydiuknak hívták. És tudnotok kell, uraim, hogy mi a szamnitok egyik vezérétől származtatjuk magunkat, kit Muszkának hívtak, a mi nyelvünkön «legyet» jelent. Ez a Muszka a rómaiak ellen viselt szerencsétlen hadjáratok után Ziemiovicsnak, a Piaszt fiának udvarába jött, ez nagyobb kényelem okából Muszkalszkinak nevezte őt, amit az utódok később Musalszkira változtattak. Régi származású és ily nemes vérű létemre nagy megvetéssel néztem arra a Dydiukra. Ha a fickó becsülni tudta volna azt a kitüntetést, mely őt érte, és ha elismerte volna a nemesség kiválóságát a többi törzsek fölött, talán nem szólok semmit. De ő, ki mint nemes birta birtokát, még gúnyolódott méltóságán és gyakran mondá: «Nagyobb-e most az árnyékom? Kozák voltam és kozák maradok, és a nemesség és az összes lengyel kutyák kiny...». Nem mondhatom el nektek, uraim, miféle gyalázatos taglejtéseket vitt ezen a helyen végbe, mivel a méltóságos asszony jelenléte meg nem engedi nekem. De engem vad düh fogott el, és zaklatni kezdtem őt. Ő nem félt, bátor volt és visszafizette azt. Karddal akart megverekedni, de azt nem akartam, mivel szem előtt tartottam alacsony származását. Úgy gyűlöltem őt, mint a pestist, és ő is gyűlölettel üldözött engem. Egyszer reám lőtt Tarascsban a vásáron, egy hajszál hijja volt, hogy meg nem ölt; és én a bárddal behasítottam a fejét. Kétszer támadtam meg őt udvarházi emberekkel, ő is engem kétszer kozák csőcselékkel. Ő nem birt velem, de én se készülhettem el vele. A törvényhez akartam folyamodni ellene... bah! törvény az Ukrainában, ahol még a városok romjai füstölögnek. Aki a csőcseléket itt összehívja, annak az egész köztársasággal nem kell törődnie. Így tett ő, és azonkívül még káromolta a közös anyát, nem gondolván meg, hogy ő volt az, aki őt nemességre emelte, ez által keblére vonta, kiváltságokat adott neki, melyek folytán földet birtokolt és azt a végtelen szabadságot, melyet semmi más uralom alatt nem élvezett volna. Ha szomszédokhoz illő módon találkozhatunk egymással, bizonynyal nem hiányoztak volna érveim, de nem láttuk egymást másképp, mint egyik kezünkben puskával, és karddal a másikban. Az ódium napról-

napra fokozódott bennem, míg valósággal sárga lettem. Mindig csak arra gondoltam, mint férhetnék hozzá. Éreztem, hogy a gyűlölet bűn, azért eleinte csak bottal akartam a bőrét kicserezni a nemesség meggyalázása miatt, s aztán meg akartam minden bűnét bocsátani, és mint igazi keresztény emberhez illik, egyszerűen agyonlövetni...

De az Úr Isten másképp végzett.

A falu mögött csinos méhesem volt s egyszer oda mentem, megtekinteni. Este felé járt az idő. Alig töltöttem ott tíz Miatyánk hosszát, mikor kiáltás hallatszott fülembe. Körülnézek: hát füst lebeg, mint a felhő, a falu fölött. Erre mindjárt emberek is jöttek, szaladva. A horda! a horda! És az emberek mögött beláthatatlan sokaság, mondom nektek! Nyilak röpködtek, mint ahogy az eső hull az égből s ahová tekintek, juhbőrök és a hordának ördögi torzarcai. Én lóra kapok! Mielőtt még lábam a kengyelvasat érinti, már öt vagy hat hurok fogott meg. Elszaggattam ugyan őket, mert erős voltam... Nec Herkules!... Három hónappal később Bakcsiszaráj mögött egy tatár falucskában voltam, melyet Szuhajdzignak hívtak, és másokkal együtt fogságban ültem.

Uram Szalma-bej volt. Gazdag, de embertelen, és rabszolgái iránt kegyetlen tatár. Ütlegek közt kellett kútakat ásnunk és a mezőn dolgoznunk. Ki akartam magamat váltani; hiszen volt módom hozzá. Egy örménytől leveleket küldtem Jaszlyov melletti birtokaimra. Nem tudom, vajjon nem érkeztek-e meg leveleim, vajjon nem rabolták-e el a pénzt útközben, elég az hozzá, hogy nem érkezett meg... Konstantinápolyba vittek és eladtak a gályákra.

Sokat beszélhetnék erről a városról, mivel nem tudom, vajjon van-e nagyobb és szebb a világon. Annyi ott az ember, mint a fű a pusztán, vagy a kő a Dniesztrben... És az óriási falak a moséknál, torony torony mellett... A kutyák az egész városban az emberek lábai közt szaladgálnak, mivel a törökök nem bántják őket, nyilván azért, mert rokonoknak érzik magukat velök ezek a kutyatestvérek... Nincs más rend náluk, mint urak és rabszolgák, és nincs rosszabb rabszolgaság, mint a pogányoknál. Isten tudja, igaz-e, de a gályákon hallottam, hogy az ottani vizek, mint a Boszporusz és az Aranyszarv, mely mélyen benyomul a városba, a rabszolgák könnyeiből keletkeztek. Én magam is nem keveset hullattam ott...

Iszonyatos a török hatalom, és egy hatalomnak sincs annyi király alávetve, mint a szultánnak. Maguk a törökök pedig azt mondják, ha Lechisztán nem volna (így nevezték a mi hazánkat), már réges-régen orbis terrarum urai volnának. «A lecheken túl (mondják) a világ többi része hazugságban él, mert az (mondják) úgy fekszik a kereszt előtt, mint a kutya és megharapja kezünket»... És igazuk van, mert úgy volt, és úgy van... És mi itt Chreptiovban és a többi parancsnokságok Mohilovban, Jampolban, Raskovban mi mást teszünk mi? Sok rossz van a mi köztársaságunkban, de mégis azt gondolom, hogy Isten ezt a munkát egykor beszámítja javunkra.

De visszatérek ismét kalandomra. A rabszolgák, kik a vidéken, a városokban és falvakban élnek, nem sóhajtoznak oly súlyos elnyomatás alatt, mint azok, akiknek a gályákon kell evezniök. Mivel a gályarabok, ha egyszer a hajó szélén az evezőhöz kovácsolták, soha se szabadulnak meg, sem éjjel, se nappal, sem ünnepnapokon, hanem halálig bilincsekben kell élniök; és ha egy hajó in pugna navali elsülyed, vele kell pusztulniok. Mindnyájan mezitelenek, a hideg kínozza őket, az eső áztatja őket, az éhség gyötri őket, és mindez ellen nincs más szer, mint könnyek és iszonyatos munka, mivel az evezők oly nagyok és nehezek, hogy egynek a kezeléséhez két ember szükséges...

Engem éjjel vittek oda és odakovácsoltak, és szenvedésem egyik társával szembe ültettek, akit a sötétben nem ismerhettem meg. Mikor a pőrölyök ütését és a láncok csörgését hallottam, édes Istenem! úgy tetszett, mintha szögeket vernének koporsómba, pedig azt szívesebben vettem volna. Imádkoztam, de a reménységet szívemben mintha a szél söpörte volna el...

Sóhajtásaimat a kavaszok ütlegekkel némították el, így tehát egész éjjel némán ültem, míg a reggel virradni nem kezdett... Ekkor arra pillantottam, aki velem egy evezőnél ült - Jézus Krisztus! - találjátok ki, uraim, ki ült velem szemben? - Dydiuk!

Azonnal megismertem őt, habár mezítelen és lesoványodott volt, és szakálla lejebb ért csípőjénél, mivel már régóta eladták őt a gályára... Szemügyre kezdtem őt venni, ő is engem; ő is fölismert... Egy szót se szóltunk egymáshoz... Ime, így jártunk mind a ketten! De még mindig oly nagy düh lappangott bennünk, hogy nemcsak nem kiáltottunk egymásnak Adjon Istent, hanem a régi gyűlölség láng gyanánt lobogott föl bennünk és valóságos öröm tölté el mindegyikünk szívét, hogy ellenségének így kell szenvednie... A hajó ugyanaz nap útnak indult. Különös volt, a legádázabb ellenséggel egy és ugyanazon evezőt forgatni, egy tálból ugyanazt a kotyvalékot enni, melyet nálunk a kutyák se nyeltek volna le, ugyanazt a zsarnokot tűrni, ugyanazt a levegőt szívni, együtt szenvedni, együtt sírni... Átmentünk a Hellesz-pontuszon, aztán az Archipelaguszon... Ott egyik sziget a másikat éri, és minden a törökök kezében van... És mind a két part... az egész világ!... Iszonyatos volt. Nappal elviselhetetlen hőség. A nap úgy perzsel, hogy a víz forrni látszik tőle, és ha sugarai a hullámokon reszketnek és táncolnak, azt hinné az ember: tüzes eső hull az égből. Az izzadság szakadt testünkről, a nyelv ínyünkhöz tapadt... Éjjel a hideg úgy marta húsunkat, mint a kutya... Sehol vígasztalás, semmi, csak bánat, vágyakozás az elveszett boldogság után, bánat és gyötrelem! Ezt szóval ki se lehet mondani. Egy kikötőben, már görög földön, ama templomok híres romjait láttuk onnét, melyeket még a régi görögök építettek... Oszlop áll oszlop mellett, mintha aranyból volnának, olyan sárga lett a márvány a régiségtől. És egész jól látható, mivel egy kimagasló dombon áll, és az ég olyan kék ott, mint a türkiszek... Aztán körülhajóztuk a Peloponneszuszt. Nap mult nap után, hét hét után, egy szót se szóltunk egymáshoz én és Dydiuk, mivel még dac és düh lakozott szívünkben... De lassankint alázatosabbak kezdtünk lenni az Úr keze alatt. A fáradságtól és az időjárás viszontagságától bűnös testünk soványodni kezdett; a sebek, melyeket a kancsuka ütött rajtunk, a nap hevétől megrothadtak. Éjjel halálunkért imádkoztunk. Alig akartam elszunnyadni, mikor hallottam, amint Dydiuk azt mondta: «Krisztus, irgalmazz! Szent Szűz, irgalmazz! hagyj meghalni!» És ő is hallotta és látta, mint nyujtottam ki kezemet az Isten Anyjához és az ő Kisdedéhez... Úgy tetszett, mintha a tengeri szél elvitte volna a gyűlölséget szívünkből... Mindig kevesebb, mindig kevesebb lett... Végre, mikor magamat sirattam, őt is sirattam. Már egészen másképp néztünk egymásra... Bah! segíteni kezdtünk egymásnak. Ha izzadság és halálos bágyadság fogott el, egyedül evezett; ha ő reá jött, én eveztem... Ha tálat hoztak, mindegyik vigyázott arra, hogy a másiknak is jusson. Lássátok, uraim, ilyen az emberi természet! Szóval, már szerettük egymást, de senki sem akarta azt legelőször kimondani... Nagy selma volt, igazi ukrainai lélek!... Csak akkor tünt ki, mikor roppant nyomorúságos és nehéz dolgunk volt és az emberek azt mondták, hogy másnap megütközünk a velencei hajóhaddal. Az élelmi szerekben is hiány volt, mindenben szűken tartottak bennünket, az ütlegeket kivéve. Ekkor beállt az éj. Halkan sóhajtottunk és még buzgóbban imádkoztunk, ő az ő nyelvén, én az enyémen; a holdvilágnál látom, hogy a könnyek záporként folynak szakállába. Ekkor szívem megindult és mondám: «Dydiuk, hiszen mi egy országból valók vagyunk, bocsássuk meg bűnünket». Amint ezt hallotta - édes Istenem! - az ember elordítja magát, fölugrik, úgy hogy láncai csörögnek. És az evező fölött egymás nyakába borultunk, összecsókolkoztunk és sírtunk... Nem mondhatom meg, meddig ölelkeztünk így, mivel emlékezőtehetségünk elhagyott, úgy reszkettünk a zokogástól.

Itt Musalszki úr elhallgatott és ujjaival szeméhez nyúlt. Egy pillanatnyi csönd állt be, csak a hideg északi szél fütyült a gerendák között, a szobában pattogott a tűz és a tücskök cirpeltek. Musalszki úr föllélegzett és tovább beszélt:

- Az Úr Isten megáldott bennünket és, mint csakhamar kiderül, kegyelmet nyujtott nekünk, de előbb keservesen meg kellett lakolnunk ezért a testvéri érzésért. Mikor összeölelkeztünk, a

láncokat úgy összegabalyítottuk, hogy nem tudtuk kigubancolni. A fölvigyázók odajöttek és elválasztottak bennünket, de a kancsuka egy óra hosszánál tovább suhogott nyakunkon. Ütöttek bennünket anélkül, hogy törődtek volna vele, hol találtak. A vér folyt rólam, és Dydiukról is, és a két áradat együvé folyt és együtt hullott a tengerbe.

No! nem baj! már régen volt... Hála Istennek!...

Ettől az időtől fogva nem jutott eszembe, hogy a szamnitektől származom és hogy ő bialyocerkievi paraszt, aki csak nem régiben kapott nemességet. Tulajdon testvéremet nem szerethettem volna jobban, mint őt szerettem. Ha nem kap nemességet, nekem mindegy lett volna, habár így inkább kedvemre volt. És ő, amint egykor a régi időben kétszeresen fizette vissza a gyűlöletet, úgy most a szeretetet. Ez már a természetében volt...

Másnap ütközet volt. A velenceiek a négy szélbe szórták szét hajóhadunkat. Gályánk, melyet a lövések iszonyúan összeroncsoltak, egy kopár szigetecskén, egy sziklán, mely a tengerből kiállt, fönnakadt. Ki kellett javítani, és mivel a katonák elvesztek és hiány volt a munkás kezekben, bennünket kellett a láncokról szabadon ereszteni és nekünk fejszéket adni. Alig szálltunk a partra, mikor Dydiukot megpillantottam és már ugyanaz a gondolat fogamzott meg fejében, mint nekem. «Azonnal?» kérdé tőlem. «Azonnal!» mondom, és hosszas meggondolás nélkül leütöttem a fölvigyázót; ő a kapitányt. A többi fegyenc futó tűz gyanánt követte példánkat! Egy óra alatt leöldöstük a törököket, aztán a gályát, amennyire tőlünk telt, rendbe hoztuk, láncok nélkül reá ültünk és az irgalmas Isten megparancsolta a szeleknek, hogy Velencébe hajtsanak bennünket.

Koldús kenyéren érkeztünk a köztársaságba. Megosztottam Dydiukkal mindenemet és mind a ketten újra hadi szolgálatba léptünk, hogy megfizessünk könnyeinkért és vérünkért. Podhajce idejében Dydiuk a Szicsbe ment Szirkóhoz és vele a Krimbe. Hogy ott mit tettek és mi mindent vittek véghez, az, uraim, ismeretes előttetek.

A visszatéréskor Dydiuk, miután bosszúját kielégítette, egy nyíltól esett el. Én megmaradtam, és ahányszor most egy íjat kifeszítek, a reá való gondolattal teszem, és hogy ily módon gyakran megörvendeztettem lelkét, azt sokan bizonyítják ebben a derék társaságban.

Musalszki úr ismét elhallgatott, és újra csak az északi szél fütyülése és a tűz pattogása hallatszott. Az öreg harcos az égő hasábra szögezte szemét és hosszabb hallgatás után ekképp fejezte be:

- Nalevajkó és Lyoboda voltak, Chmielnicki is volt és most Doros van; a föld nem szárad föl a vértől, veszekedünk és verekedünk, pedig Isten a szeretet vetéseit hinté szívünkbe, de azok mintegy termékeny rögben fekszenek ott, és csak a pogányok nyomása és kancsukái alatt, csak a tatárok rabszolgaságában termik meg a váratlan gyümölcsöket.

- A paraszt csak paraszt! - mondá Zaglyoba úr hirtelen és fölébredt álmából.

NEGYEDIK FEJEZET.

Mellechovics lassankint meggyógyult, de mivel nem vett részt a portyázásokban és bezárkózva ült szobájában, senki se foglalkozott vele, mikor hirtelen oly esemény következett be, mely az általános figyelmet reá irányította.

Motovidlyo úr kozákjai egy tatárt fogtak el, aki a határőrség körül föltűnő módon kémkedett, és Chreptiovba hozták őt. Szigorú kihallgatás után kiderült, hogy lipek volt, de azok közül, kik nem rég a köztársaságban való szolgálatot és lakást odahagyták és átpártoltak a szultánhoz. A Dniesztren túlnanról jött és levelek voltak nála Krycsynszkitől Mellechovicshoz.

Volyodyjovszki urat ez nagyon nyugtalanította és tüstént egybehívta tanácskozásra a legidősebbeket.

- Uraim - mondá - nagyon jól tudják, mily sok lipek pártolt át most a hordához, még azok közül is, kik beláthatatlan idők óta Litvániában és itt Oroszországban laktak, és a köztársaságnak árulással fizettek jótéteményeiért. Azért helyes: ha egyikökben se nagyon bízunk, és éber szemmel figyeljük meg tetteiket. Nekünk is van itt egy lipek zászlóaljunk, mely százötven derék lovasból áll, kiket Mellechovics vezérel. Ezt a Mellechovicsot még nem rég óta ismerem; csak azt tudom, hogy a hetman kiváló szolgálataiért századossá tette s őt embereivel hozzám ide küldötte. Nekem már föltünt, hogy kegyelmetek közül, uraim, senki sem ismerte őt a szolgálatba lépése előtti időből, sem nem hallott felőle... Hogy őt lipekjeink határtalanul szeretik és vakon engedelmeskednek neki, azt bátorságával és híres tetteivel magyaráztam meg, de úgy látszik, ők se tudják, honnét való és kicsoda. Eddigelé semmiben se viseltettem iránta bizalmatlansággal, nem kérdeztem ki és megelégedtem a hetman ajánlásával, habár bizonyos titokkal környékezte magát. Az embereknek sokféle bogaruk van, nem törődöm senki modorával, csak teljesítse kötelességét. De most Motovidlyo úr emberei egy tatárt fogtak el, akinél levelek voltak Krycsynszkitől Mellechovicshoz, és nem tudom, uraim, tudják-e, ki az a Krycsynszki?

- Hogyan! - mondá Nienasyniec úr - Krycsynszkit személyesen ismertem, és ma mindnyájan ismerik őt rossz híre miatt.

- Együtt jártunk az iskolába... - kezdé Zaglyoba úr, de hirtelen elhallgatott, mivel eszébe jutott, hogy akkor Krycsynszkinek kilencven esztendősnek kellene lennie, és ebben a korban az emberek nem szoktak hadjáratokban részt venni.

- Szóval - folytatá a kis lovag - Krycsynszki lengyel tatár. Lipek zászlóaljaink egyikének kapitánya volt, mielőtt a hazát elárulta és a dobrudzsai hordához pártolt; ahol, mint hallottam, nagy jelentőséggel bir, mivel ott nyilván azt remélik, hogy a lipekek maradványát is megnyeri a pogányoknak. Ilyen emberrel bocsátkozik Mellechovics tárgyalásokba, és ennek legjobb bizonysága ez a levél, melynek szószerinti tartalma következő.

Itt a kis kapitány szétnyitotta a levél lapjait, tenyerével reá ütött és olvasni kezdé:

- «Hőn szeretett szívbeli testvér! Küldötted hozzánk érkezett és átadta leveledet..."

- Lengyelül ír? - szakítá félbe Zaglyoba úr.

- Krycsynszki, mint minden tatárunk csak ruténül és lengyelül értett - felelé a kis lovag - és Mellechovics bizonnyal nem felejtette el a tatárt sem. Hallják, uraim, és ne szakítsanak félbe:

«... Átadta leveledet. Isten megadja, hogy minden jóra fordul, és hogy kiviszed, ami szándékod. Itt gyakran tanácsot ülünk, Moravszki, Alexandrovics, Taraszovszki, Grocholszki és én, és szorgalmasan írunk a többi testvéreknek, tanácsot kérünk tőlük annak lehetőségéről,

hogy azt, amit te akarsz, kedves, a leggyorsabban elérjük. De mivel, mint a hozzánk érkezett hír mondja, kárt szenvedtél egészségedben, más embert küldök, hogy az téged, kedves, saját szemével lásson és vígasztalást hozzon nekünk. Őrizd meg a titkot jól, mert Isten őrizzen, hogy idő előtt kiderüljön. Isten sokasítsa meg nemzetségedet, mint az ég csillagait. Krycsynszki.»

Volyodyjovszki úr befejezte és körülhordozta tekintetét; és mivel az összes jelenlevők hallgattak és figyelemmel fontolgatták a levél tartalmát, így szólt:

- Taraszovszki, Moravszki, Grocholszki és Alexandrovics, ezek mind korábbi tatár lovas kapitányok és árulók.

- Épp úgy Poturinszki, Tvorovszki és Adurovics - tevé hozzá Sznitko úr.

- Mit szóltok ehhez a levélhez?

- Nyílt árulás; itt nincs szükség hosszú megfontolásra - mondá Musalszki úr. - Egész egyszerűen Mellechovics felé nyújtják tapogatóikat, hogy a mi lipekjeinket is megnyerjék maguknak, és ő beleegyezett.

- Az Isten szerelmére! mily periculum a mi parancsnokságunkra nézve - kiáltá néhány hang.

- A lipekek készek életöket adni Mellechovicsért, és ha ő parancsolja, éjjel rohannak meg bennünket.

- A legfeketébb árulás a nap alatt! - kiáltá Deyma úr.

- És ezt a Mellechovicsot maga a hetman tette századossá - mondá Musalszki úr.

- Sznitko úr - mondá Zaglyoba - mit mondtam, mikor Mellechovicsot megláttam? Nem mondtam-e, hogy ennek az embernek a szeméből kinézem a renegátot és árulót? Hah! csak rá kellett néznem! Mindenkit megcsalhatott, de engemet nem! Ismételje kérem, Sznitko úr, szavaimat, de ne ferdítse el őket. Nem mondtam-e, hogy áruló?

Sznitko úr a pad alá csúsztatta lábát és lehajtá fejét.

- Valóban csodálatos a kegyelmed éles elméje, habár én, ami igaz, nem emlékszem reá, hogy árulónak nevezte őt. Csak azt mondta, hogy farkas módra néz a szeme.

- Hah! kegyelmed tehát azt akarja mondani, hogy a kutya áruló, a farkas pedig nem, a farkas nem harapja meg azt a kezet, mely őt cirógatja, mely enni ád neki? Tehát a kutya az áruló? Kegyelmed talán még védeni szeretné Mellechovicsot és mindnyájunkat árulókká tenni?

Sznitko úr olyan zavarban volt, hogy szemét és száját kerekre nyitotta és oly bámészkodva nézett, hogy egy darabig kukkot se tudott szólni.

Eközben Musalszki úr, ki gyors ítélőtehetséggel birt, azonnal mondá:

- Mindenek előtt hálát kell adnunk Istennek, hogy ilyen gyalázatos cselszövések kiderültek, aztán hat dragonyost kell kirendelni Mellechovicshoz, és golyót kell röpíttetni fejébe!

- Aztán más századost nevezzenek ki - tette hozzá Nienasyniec úr. Az árulás oly nyilvánvaló, hogy a tévedés lehetetlen.

Itt Volyodyjovszki hozzá tette:

- Először ki kell hallgatnunk Mellechovicsot, aztán tudósítani fogom a hetman urat ezekről a fondorlatokról, mivel mint ziembici Bogus úr mondta, a lipekek nagyon a szívén vannak a koronamarsall úrnak.

- De - mondá Motovidlyo úr a kis lovaghoz fordulva - az egész ítélkezés Mellechovics fölött kegyelmedet illeti meg, mivel soha se volt nemes társunk.

- Ismerem jogomat - viszonzá Volyodyjovszki - és nem kell kegyelmednek eszembe juttatni.

Ekkor a többiek elkezdték:

- Vezessék őt a szemünk elé, ezt a kerítőt és árulót!

A zajos kiabálások felkölték Zaglyoba urat, ki kissé elszunnyadt, ami most nagyon gyakran megesett rajta; hirtelen eszébe jutott, miről volt szó és mondá:

- Ejnye, Sznitko úr, a hold elrejtőzött a kegyelmed címerében, de az esze még inkább elrejtőzött, mivel még gyertyával se találja meg senki. Azt mondani, hogy a kutya, canis fidelis, áruló, és a farkas nem áruló! Kérem alássan! kegyelmed egészen elvesztette az eszét!

Sznitko úr égre emelte szemét annak jeléül, hogy mily ártatlanul szenved, de nem akarta az öreget ellenmondással ingerelni, és Volyodyjovszki időközben megparancsolta neki, hogy Mellechovicsot hozza el, s ő gyorsan kisietett és örült, hogy szép szerével megszabadult.

Nem sokára visszatért és a fiatal tatárt magával hozta, aki nyilván még mit se tudott a lipeknek elfogatásáról, mivel merészen lépett be. Kifejezéssel teljes, szép arca feltünően halvány volt, de már meggyógyult és fejét nem kötötte be többé kendőkkel, csak egy vörös bársonysapkával födte be.

Minden szem reá, mint egy közös célra irányult, ő pedig meglehetős mélyen meghajtá magát a kis lovag előtt, a társaság többi tagjai előtt azonban bizonyos daccal.

- Mellechovics! - mondá Volyodyjovszki, miközben éles szeme bogarát a tatárra szegezte - ismered-e Krycsynszki kapitányt?

Mellechovics arcán hirtelen fenyegető árnyék lebbent át.

- Ismerem! - mondá.

- Olvasd - mondá a kis lovag és átnyujtá neki a levelet, melyet a lipeknél találtak.

Mellechovics olvasni kezdett és mielőtt elvégezte, a nyugalom ismét visszatért arczára.

- Várom parancsodat - mondá és visszaadta a levelet.

- Mióta tervezel árulást, és kik bűnrészeseid itt Chreptiovban?

- Tehát árulásról vagyok vádolva?

- Felelj, ne kérdezz! - mondá fenyegetőleg a kis lovag.

- Akkor a következő választ adom: árulást nem terveztem, bűnrészeseim nem voltak; és ha voltak, azok olyanok, akiket ti, uraim, nem fogtok elítélni.

E szavaknál a katonák fogaikat csikorgatták, és néhány fenyegető hang hallatszott:

- Alázatosabban, te kutyakölyök, alázatosabban! Oly férfiak előtt állsz, kik méltóbbak náladnál!

Mellechovics oly pillantással nézett reájuk, melyből hideg gyűlölet lövelt.

- Tudom, mivel tartozom a parancsnok úrnak, mint fölebbvalómnak - felelé és másodszor meghajtá magát Volyodyjovszki előtt - azt is tudom, hogy kevesebbet nyomok a latban, mint az urak, azért nem keresem társaságukat; kedvességed (itt a kis lovag felé fordult) a bűnrészesek felől kérdezett; kettő van munkámban: az egyik Bogus, a novogrodi asztalnok úr, és a másik a nagy koronahetman.

E szavaknál mindnyájan nagy álmélkodásba estek és egy darabig csend uralkodott, végre azt kérdé Volyodyjovszki úr:

- Hogyan van az?

- Az úgy van - felelé Mellechovics - hogy Krycsynszki, Moravszki, Tvorovszki, Alexandrovics és a többiek ugyan átpártoltak a hordához és sok rosszat tettek a hazának, de az új szolgálatban nem találtak szerencsét. Talán az is lehet, hogy fölébredt bennök a lelkiismeret, elég az hozzá, hogy az áruló név terhökre van. A hetman úr tudja ezt és meghagyta Bogus úrnak, valamint Myslisevszki úrnak, hogy ismét vezessék őket vissza a köztársaság zászlói alá, Bogus úr pedig engem szemelt ki arra és megparancsolta, hogy lépjek érintkezésbe Krycsynszkivel. Lakásomon levelek vannak Bogus úrtól, melyeket előmutathatok és melyeknek több hitelt fog adni kedvességed, mint az én szavaimnak.

- Eredj Sznitko úrral azokért a levelekért és azonnal hozd el.

Mellechovics távozott.

- Uraim - mondá a kis lovag gyorsan - talán igazságtalanul bántunk ezzel a katonával túlságos korai gyanúnk által, mert ha ezek a levelek birtokában vannak és igazat beszél - és én hinni kezdem, hogy úgy van - akkor ő nemcsak gavallér, aki hadi tettek miatt lett híressé, hanem oly férfi, aki a haza javát szívén viseli és nem bizalmatlanságot, hanem jutalmat érdemel. Istenemre! ezt hamarosan jóvá kell tennünk!

A többiek hallgatásba merültek és nem tudták, mit mondjanak; Zaglyoba úr azonban behunyta szemét és ezúttal úgy tett, mintha szundikálna.

Eközben Mellechovics visszatért és átnyujtá Volyodyjovszkinak Bogus levelét. A kis lovag olvasá, amint következik:

- «Minden felől azt hallom, hogy nincs senki, aki erre a szolgálatra alkalmasabb volna, mint Te, ama csodálatos szeretet miatt, melylyel mindnyájan rajtad csüngnek. A hetman úr kész nekik megbocsátani, és magára vállalja a köztársaság bocsánatát. Lépj érintkezésbe Krycsynszkivel biztos emberek útján oly gyorsan, amint lehet, és ígérj prémiumot neki. A titkot őrizd meg gondosan, mert Istenemre, mindnyájukat tönkre tehetnéd. Volyodyjovszki úrnak föltárhatod a titkot, mivel ő fölebbvalód és sokat könnyíthet rajtad. Ne félj a nehézségektől és fáradalmaktól és gondolj arra, hogy finis coronat opus és légy meggyőződve, hogy vonzalmadért hazánk hasonló szeretettel fizet neked».

- Ezt nevezem fizetésnek! - mormogta komoran a fiatal tatár.

- Istenemre! miért nem szóltál erről egy szót se senkinek? - kiáltá Volyodyjovszki.

- Kedvességednek mindent meg akartam mondani, de még nem volt alkalmam, mivel ama baleset után betegen feküdtem; az urakkal szemben (itt Mellechovics a tisztekhez fordult) titoktartás volt parancsolva, és kegyeskedjék kedvességed azt a parancsot, hogy hallgassanak, most ismét a legkomolyabban kiadni az uraknak, hogy azokat ott romlásba ne döntsék.

- Erényeidnek bizonyítékai oly nyilvánvalók, hogy a vak se tagadhatná le őket - mondá a kis lovag. - Folytasd a munkát tovább Krycsynszkivel. Ne találj akadályra, hanem inkább segítségre, amire neked, mint derék lovagnak, kezemet adom. Jöjj ma hozzám vacsorára.

Mellechovics megszorítá a kezét, és harmadszor meghajtá magát. A többi tisztek is hozzá mentek és mondták:

- Csalódtunk benned, de most senki se tagadja meg tőled a kézszorítást, aki az erényt szereti.

De a fiatal lipek hirtelen fölegyenesedett, a fejét hátra vetette, mint a ragadozó madár, mely zsákmányára készül lecsapni.

- Oly férfiak előtt állok, kik méltóbbak - mondá.

Aztán elhagyta a szobát.

Nyomasztó volt, mikor elment. «Nem csoda - mondták a tisztek egymásnak - a szíve háborog még a gyanú miatt, de majd elmúlik. - Másképp kell vele bánnunk. Valóban lovagias bátorsága van! A hetman tudta, mit csinált! Csodák történnek, no, no!...»

Sznitko úr diadalmaskodott magában és végre nem türtőztethette magát, odalépett Zaglyoba úrhoz, hozzá hajolt és mondá:

- Bocsásson meg, uram, de az a farkas még sem áruló...

- Nem áruló? - viszonzá Zaglyoba - bizonyosan áruló, erényes áruló, mert nem bennünket árul el, hanem a hordát... Ne veszítse el a reményt, Sznitko úr, naponkint imádkozni fogok eszünkért, a Szentlélek talán megkönyörül rajtunk!

Boriska nagyon örült, mikor Zaglyoba úr az egész esetet elmondá neki, mivel jóakarattal és részvéttel viseltetett Mellechovics iránt.

- Mihálynak és nekem - mondá - mind a kettőnknek szándékosan vele kell mennünk az első veszélyes kiküldetés alkalmával, mivel ily módon tanusítunk iránta bizalmat.

De a kis lovag megcirógatá Boriska rózsás arcát és viszonzá:

- Ó te kis egérke, ismerünk téged! Nem Mellechovicson aggódol - te szeretnél kimenni a pusztába és örülni a harcnak! Abból semmi se lesz...

És össze-vissza csókolta a száját.

- Mulier insidiosa est! - mondá Zaglyoba méltósággal.

Eközben Mellechovics lakásán ült a lipek küldöttel, és halkan beszéltek. Oly közel ültek egymáshoz, hogy homlokuk csaknem összeért. Az asztalon juhfaggyú gyertya égett és sárga fényét Mellechovics arcára vetette, mely szépsége dacára szinte iszonyatos volt, mivel gyűlölet, kegyetlenség és vad öröm látszott rajta.

- Halim, halld! - suttogá Mellechovics.

- Effendi! - felelé a küldött.

- Mondd meg Krycsynszkinek, hogy okos, mivel a levélben nem volt semmi, ami megsemmisíthetett volna. Mondd meg neki, hogy okos. Soha ne írjon világosabban. Most még jobban bíznak bennem mindnyájan! maga a hetman, Bogus, Myslisevszki, itt az egész parancsnokság, mindnyájan! Hallod-e? Hogy a pestis fojtsa meg őket!

- Hallom, effendi.

- De előbb Raskovba kell mennem s aztán ide visszatérnem.

- Effendi, a fiatal Novoviejszki majd felismer.

- Nem fog fölismerni. Már látott Kalniknál, Braclyavnál, és nem ismert föl. Rám néz, összehúzza a szemöldökét, de nem ismer föl. Tizenöt esztendős volt, mikor megszökött hazulról. Azóta nyolcszor borítá a tél hóval a pusztákat. Megváltoztam. Az öreg megismerne, de a fiatal nem... Raskovból hírt adok neked. Krycsynszki legyen készen és tartózkodjék a közelben. A perkulábokkal összeköttetésben kell lennetek. Jampolban is van egy zászlóaljunk. Bogust rábeszélem, hogy a hetmannál parancsot eszközöljön ki számomra, hogy onnét könnyebb legyen Krycsynszkit áthoznom. De ide vissza kell jönnöm... kell!... Nem tudom, mi történik, hogyan lehet végrehajtani... Tűz lobog bennem, éjjel kerül az álom... Ha ő nincs, meghaltam volna...

- Legyen áldott az ő keze!

Mellechovics ajkai reszketni kezdtek, s mintegy a láz hevében suttogták, a lipekhez hajolva:

- Halim! legyen áldott az ő keze, áldott a feje, áldott a föld, amelyre lép, hallod, Halim! Mondd meg ott nekik, hogy már meggyógyultam - ő általa...

ÖTÖDIK FEJEZET.

Kaminyszki pap, aki fiatal korában katona és nagybátorságú lovag volt, Usycban lakott, és a plébániát ismét helyreállította. De mivel a templom romokban hevert és hívei nem voltak, ez a nyájnélküli lelkipásztor gyakran Chreptiovba kocsizott, ott ült hetekig és a lovagságnak épülésére jámbor tanításokkal szolgált.

Figyelemmel hallgatta Musalszki úr elbeszéléseit és néhány estével később így szólt az egybegyűltekhez:

- Mindig szerettem olyan elbeszéléseket hallgatni, amelyekben szomorú kalandok szerencsés véget érnek, mivel kitűnik belőlük, hogy Isten azt, akit szárnya alá vesz, mindig megszabadítja a gonosznak tőréből, és még a Krimből is védő tető alá vezetheti vissza.

Azért az urak közül mindenki jegyezze meg magának egyszer s mindenkorra, hogy az Úr Istennek semmi se lehetetlen, hogy még a legnagyobb szükségben se veszítse el bizalmát az ő irgalmasságában.

Figyeljenek reám!

Dícséretes Musalszki úrtól, hogy egy egyszerű embert testvéri szeretettel szeretett. Erre az Üdvözítő adott nekünk példát; ő, ki királyi vérből származott, mégis szerette a nép embereit, közűlök sokat apostolokká tett és magas rangra segíté őket, úgy hogy most a mennyei tanácsban ülnek.

De más a személyes szeretet és más az általános, egyik nemzetnek szeretete a másikhoz, amely általános szeretetet az Üdvözítő nem kevésbbé szigorúan megtartotta. És hol van az? Ha körülnézel a világon, föld fia, minden szívben olyan gyűlölet van, mintha az emberek az ördög, és nem az Isten parancsainak engedelmeskednének.

- Tisztelt uram - felelé Zaglyoba úr - nehezen fog bennünket meggyőzni arról, hogy a törököt, a tatárt vagy a többieket szeressük, akiket magának az Úr Istennek is meg kell vetnie.

- Nem is akarom kegyelmeteket arra rábeszélni, csak azt állítom, hogy ejusdem matris gyermekei szeressék egymást, és mi történik ahelyett? Chmielniecki ideje óta, harminc év óta nem voltak szárazak ezek a vidékek a vértől.

- És kinek a hibájából?

- Aki először beismeri, Isten annak fog legelőször megbocsátani.

- Kegyelmed ma papi ruhát visel, és fiatal éveiben, azt mondják, a lázadókat, mint derék lovag, ugyancsak ráncba szedte...

- Azt azért tettem, mivel tennem kellett, katona voltam és az nem bűn, hanem az, hogy amellett úgy gyűlöltem őket, mint a pestist. Személyes okaim voltak, amelyeket nem akarok említeni, mivel azok az idők régen elmúltak és azok a sebek réges-régen behegedtek. De azt alázatosan bánom, hogy túlléptem kötelességemet. Parancsnokságomnál száz emberem volt Nievodovszki úr zászlóaljából, és ha velük portyáztam, gyakran gyujtogattam, akasztattam, összekaszaboltam az embereket... Tudják, miféle idők voltak azok. A tatárok, kiket Chmiel segítségül hívott, gyujtogattak és lemészároltak mindent, és mi is úgy tettünk. A kozákok mindenütt csak vizet és földet hagytak hátra és még ádázabb kegyetlenségeket vittek véghez, mint mi és a tatárok. Semmi sem iszonyatosabb, mint a polgárháború!.. Ki tudná szóval megmondani, miféle idők voltak azok, elég az hozzá, mi és ők inkább hasonlítottunk veszett kutyákhoz, mint emberekhez... Egyszer azt jelentették parancsnokságunknak, hogy Ruszieckí úr csőcseléke az ő várát ostromolja. Engem és embereimet küldték segítségére. Későn jöttem.

Az erőd már eltünt a föld színéről. Most megtámadtam az ittas parasztokat, és egész sereget kaszaboltam le belőlük, de egy részük elrejtőzött a vetésben; ezeket elevenen elvitettem, hogy példaadásul felköttessem. De hol? Ezt könnyebb volt elgondolni, mint megtenni: az egész faluban egyetlen egy fa se maradt; még a körtefák is ki voltak vagdalva, melyek a tábláknál a mesgyén állottak. Nem volt időm arra, hogy akasztófát állíttassak, erdő se volt a közelben sehol, pusztaságban voltunk. Mit tegyek? Fogom a foglyaimat és tovább megyek. Valahol majd csak találok egy villa alakú fatörzset. Megyek egy mérföldet, megyek kettőt - puszta és puszta - tekézni lehetett volna rajta. Végre egy falucska nyomára akadunk; este felé volt; nézek, körülnézek: itt-ott egy rakás szenet látok és szürke hamut, egyebet semmit; ismét semmi! De mégis, egy kis halmon egy kereszt maradt meg, mivel a fa még nem feketült meg és úgy világított az esti fényben, mintha tűzből volna; egy Krisztus volt pléhből kivágva és úgy festve, hogy oldalvást kellett menni s a vékony pléhet látni, hogy az ember megtudja, miképp ott nem test függ valósággal; az arc előlről tekintve elevennek látszott, a fájdalomtól kissé halavány volt, a tövis koszorú, és a szemek iszonyatos fájdalommal és panaszszal fölfelé voltak fordítva. Mikor a keresztet észrevettem, egy gondolat villant meg fejemben: «Ez az akasztófa, más nincs» - de azért megijedtem. Az Atyának és Fiúnak nevében! a keresztre nem köttetem föl őket! De azt gondoltam, hogy megörvendeztetem Krisztus szemét, ha az ő jelenlétében lefejeztetem őket, kik oly sok ártatlan vért ontottak, és így szóltam: «Úr Isten, hidd, hogy ezek azok a zsidók, kik Téged keresztre feszítettek, mivel ezek nem jobbak azoknál.» És én egyiket odahurcoltattam a másik után, a dombra vezettettem a keresztig és lefejeztettem őket. Öreg, szürkefejű parasztok és fiatal fickók voltak köztük! Az első, akit fölhoztak, mondá: «Az Úr kínszenvedésére, Krisztus irgalmára, könyörülj, uram, rajtam!» Én pedig: «Le a fejét!» A dragonyos odavágott, és a fej leesett... Fölhozták a másikat is, ez is ugyanazt mondá: «Krisztus irgalmára, könyörülj rajtam!» És én: «Le a fejét!» És így ment ez a harmadikkal, a negyedikkel, ötödikkel; tizennégyen voltak, és mindnyájan Krisztusra kértek... Az esti pír már eltünt, mikor készen voltunk. A kereszt tövében körbe rakattam őket... Én bolond! Azt gondoltam, hogy ezzel a látványnyal megörvendeztetem az Egyszülött Fiút, ők pedig egy darabig majd a kezüket, majd a lábukat mozgatták, egyik-másik úgy hempergett, mint a hal, melyet kivettek a vízből, de ez nem tartott sokáig; az erő csakhamar elhagyta testüket, és ott feküdtek koszorúban, csöndesen és némán...

Mivel már teljesen besötétedett, elhatároztam, hogy ott éjjelezek, habár nem volt fa az őrtüzekhez. Az éjszaka meleg volt, s így embereim a lópokrócaikra feküdtek, én pedig a kereszthez mentem, hogy Krisztus lábainál a szokásos Pater noster-eket elmondjam és magamat kezébe ajáljam. Azt hittem, imádságom annál kegyesebb fogadtatásra talál, mivel a napot oly munkában és oly tettekkel töltöttem el, melyeket érdemül számítottam magamnak.

A kifáradt katonával gyakran megtörténik, hogy az esti imádság közben elszunnyad. Igy jártam én is. A dragonyosok, akik látták, hogy fejemet a kereszthez támasztva térdelek, azt hitték, hogy jámbor áhitatba merültem, és senki sem akart közűlök félbeszakítani. De szemeim mindjárt lezárultak és különös álom jött reám erről a keresztről. Nem mondom, hogy látomásaim voltak, mivel azokra nem vagyok és nem voltam méltó, de a legmélyebb álomban az Úr egész szenvedését láttam, mintha ébren lettem volna... Az ártatlan Bárányka gyötrelmének láttára szívem elszorult, szemem zsilipjei megnyíltak és végtelen fájdalom fogott el. «Uram - mondám - van itt egy kis csapat jó szolgám: ha látni akarod, mire képes a mi lovasságunk, ints fejeddel, és ezeket a pogány fiakat, a te hóhéraidat egy pillanat alatt karddal fejeztetem le.» Alig mondtam ezt, mikor minden eltünt szemem elől, csak a kereszt maradt meg és Krisztus, ki véres könnyeket sírt... És én átöleltem a szent fa tövét és szintén zokogtam. Hogy meddig tartott ez, nem tudom, de mikor elmúlt és kissé megnyugodtam, ismét azt mondtam: «Uram! Uram! nem hirdetted-e a megátalkodott zsidók közt szent tanításodat? Ha Palesztinából a mi köztársaságunkba jöttél volna, bizonyosan nem szögezünk

keresztre, mi barátságosan fogadunk, mindenféle javakkal megajándékozunk és polgárjogot adunk neked isteni dicsőséged gyarapítására. Miért nem tettél így, ó Uram?»

Igy szóltam és szemem az égre emeltem (álomban volt, ne feledjék) és mit látok? A mi Urunk szigorúan letekint reám, összehúzza szemöldökét és hirtelen hatalmas hangon feleli: «Most olcsó a ti nemességtek, mivel háborús időben minden fickó megszerezheti; de ez a legcsekélyebb! Méltók vagytok egymáshoz, ti és a barbár csőcselék, ti és a többiek rosszabbak vagytok a zsidóknál, mivel minden nap erre a keresztre feszítetek... Nem tanítottam-e én a szeretetet és bűnbocsánatot az ellenség iránt is, és ti úgy marcangoljátok egymást, mint a dühöngő állatok. Ezt kell látnom és végtelen kínt szenvedek. Te magad pedig, ki meg akartál engem szabadítani s aztán meghívtál, hogy a köztársaságba jöjjek, mit tettél? Ime, emberi holttestek hevernek keresztem körül, és vér fecskendezi be tövét, pedig ártatlan gyermekek vagy elámított emberek voltak köztük, kik, mivel nem volt belátásuk, a többieket követték, mint az oktalan juhok. Volt-e irgalom benned irántuk, ítélkeztél-e fölöttük haláluk előtt? Nem! Mindnyáját megöletted és még azt hitted, hogy ezzel örömet szereztél nekem. Valóban, más korholni és büntetni, mint az atya bünteti fiát és az idősebb testvér korholja a fiatalabbat, és más bosszút állni, mint törvényt ülni és a büntetésben és kegyetlenségben határt nem ismerni. Annyira jutottunk, hogy ezen a földön a farkasok több irgalmat éreznek, mint az emberek, hogy itt a fű véres harmatot izzad, hogy a szelek nem fújnak, hanem süvöltenek, hogy a folyók könnyáradatot hömpölygetnek és az emberek halálig tördelik kezüket és mondják: «A mi reménységünk!»...

- Uram! - kiáltám - azok jobbak, mint mi? Ki vitte végbe a legnagyobb kegyetlenségeket? Ki hozta ide a pogányokat?

- Szeressétek őket, ha büntetitek is - felelé az Úr - akkor a hályog leesik szemükről, a megátalkodottság megszűnik és irgalmam lesz rajtatok. Ha nem, a tatárok özöne jő reátok és igáját reátok teszi, reátok és rájuk - és az ellenségnek kell szolgálnotok kétségbeesés, megvetés és könnyek között ama napig, mikor megtanuljátok egymást szeretni. De ha a gyűlöletben nem ismertek határt, akkor nem lesz irgalom se nekik, se néktek, és a pogányok birják ezt a földet örökkön-örökké!

Erőm elhagyott, mikor e prófétai szavakat hallottam és sokáig nem tudtam szólni, s azután arcomra borultam és kérdém:

- Uram, mit tegyek, hogy bűneimet kiengeszteljem?

Erre az Úr mondá:

- Eredj, ismételd szavaimat, prédikáld a szeretetet!

E felelet után látomásaim eltüntek. Mivel az éjszaka nyáron rövid, a harmattól egészen belepve, pitymallatkor ébredtem föl. Odanézek: a fejek a kereszt körül körben hevernek, de már egészen megkékültek. Különös, tegnap ez a látvány megörvendeztetett, ma borzalom fogott el, kivált mikor egy fiú fejét pillantottam meg, aki mintegy tizenhét éves lehetett és rendkívül szép volt. Megparancsoltam a katonáknak, hogy a testeket ugyanazon kereszt alatt illendően eltemessék és attól fogva - nem voltam többé ugyanaz.

Kezdetben azt gondoltam magamban: álom az egész! De megmaradt emlékezetemben és egész lényemet mindinkább behálózta. Nem mertem föltenni, hogy maga az Úr beszélt velem, mert mint már mondtam, nem éreztem magamat méltónak. Mégis a lelkiismeret lehetett, mely a háborúban a lélekben lekuporodott, mint a tatár a fűben, hogy Isten oly hirtelen szólt és tudtomra adta akaratát. «Nyilván - mondám - Isten akarata és figyelmeztetése, hallgass reá, hogy pórul ne járj.»

És most prédikálni kezdtem a szeretetet.

De a pajtások és tisztek szememben kinevettek: «Mit - mondták - pap vagy te, hogy nekünk tanításokat akarsz adni? Azok a kutyák nem bántották-e meg Istent, kevés templomot gyújtottak föl, kevés keresztet gyaláztak meg? Azért szeressük őket?» Szóval, senki sem akart reám hallgatni.

Azért a beresztecsi csata után ezt a papi ruhát öltöttem magamra, hogy nagyobb méltósággal hirdessem Isten igéjét és akaratát.

Húsz évnél is régebb idő óta teszem azt pihenés nélkül. Hajam megfehéredett... Az irgalmas Isten nem büntet meg azért, hogy hangom eddigelé a pusztában kiáltónak szava volt.

Uraim, szeressétek ellenségeiteket, büntessétek őket, mint az atya büntet, korholjátok őket, mint az idősebb testvér korhol, mivel különben jaj nekik, de jaj nektek is, jaj az egész köztársaságnak.

Lássátok, mi a haszna ennek a háborúnak, ennek a testvéri gyűlöletnek a testvér ellen? Puszta az egész föld, csak sírhalmok maradtak Usycban hívek gyanánt; romokban hevernek templomok, városok, falvak, a pogány hatalom növekszik és összecsap fölöttünk, mint a tenger, mely téged is, te kamienieci szikla, elnyeléssel fenyeget...

Nienasyniec úr nagy meghatottsággal figyelt Kaminyszki pap szavaira, úgy hogy verejték lepte el homlokát, és mikor körülötte minden elhallgatott, megragadta a szót:

- Hogy itt a kozákok közt gavallér emberek vannak, bizonyítja az itt jelenlevő Motovidlyo úr, akit mindnyájan szeretünk és becsülünk. De ami az általános szeretetet illeti, amelyről Kaminyszki pap oly ékesszólóan beszélt, meg kell vallanom, hogy máig súlyos vétekben éltem, mivel nincs meg bennem és nem igyekeztem megszerezni. Most a derék pap fölnyitotta szememet. Az ég különös kegyelme nélkül nem találom meg ezt a szeretetet szívemben, mivel egy borzasztó igazságtalanság emlékét hordom benne, melyet itt rövidesen akarok elbeszélni.

- Igyunk valami meleget - veté közbe Zaglyoba.

- Szítsátok föl a tüzet - mondá Boriska a szolgáknak.

A tágas szoba csakhamar újra teljes világosságban ragyogott és egy szolga minden lovag elé egy pint meleg sört tett. Mindnyájan örömest bele mártották ajkukat, és miután hébe-hóba ittak, Nienasyniec úr ismét megragadta a szót és úgy beszélt, mintha a kocsi zörögne:

- Anyám halálos ágyán oltalmamba ajánlotta húgomat. Halskának hívták. Nem volt feleségem, gyermekem, azért úgy szerettem ezt a leányt, mint a szemem fényét. Húsz évvel fiatalabb volt nálamnál és karjaimon hordoztam. Szóval: úgy tekintettem őt, mint a tulajdon gyermekemet. Aztán háborúba mentem, és a horda elfogta őt. Mikor haza tértem, a falnak rohantam fejemmel. Vagyonom a beütés alkalmával elveszett, de eladtam, amim volt: ezen lovat vettem! és az örményekkel ellovagoltam, hogy őt kiváltsam. Bakcsiszarájban találtam őt. A háremnél, nem a háremben, mivel csak tizenkét esztendős volt. Soha se felejtem el, Halska, azt a pillanatot, mikor megtaláltalak, hogy milyen szeretettel ölelgettél és hogyan csókoltad meg szememet! De haj! Kevés volt az, amit magammal vittem. A leány szép volt. Jehu aga, aki elrabolta őt, háromszor annyit követelt! Ráadásul magamat akartam átadni. Ez se használt. A vásáron szemem láttára vette meg Tuchay-bej, a mi híres ellenségünk, aki három évig a háremben tartotta s aztán nőül akarta venni. Visszatértem az országba és hajamat téptem. Útközben megtudtam, hogy egy tengerparti városban lakik Tuchay-bej egyik felesége kedvelt fiacskájával, Azyával... Tuchay-bejnek minden városban és faluban volt felesége, hogy mindenütt nyugalmat találjon saját födele alatt. Mikor erről a kedvelt fiúcskáról hallottam, úgy tetszett, mintha Isten az utolsó mentő eszközt mutatná meg Halska részére, és azonnal elhatároztam, hogy Azyát elrablom és aztán leányomért kicserélem. De ezt egyedül nem vihettem véghez. Az Ukrainában vagy a Vad Mezőkön a bandákat össze kellett

hívnom, ami nem volt könnyű, mivel először Tuchay-bej neve egész Oroszországban rettegett volt, s aztán a kozákokat segítette ellenünk. De a pusztákban igen sok kozák tartózkodik, akik csak saját hasznukat tartják szem előtt, és a zsákmányért mindenre készek. Ilyeneket gyüjtöttem nagy számmal. Hogy mi mindent álltunk ki, mielőtt az összes csajkákat a tengerbe vittük, azt nyelv ki nem mondhatja, mivel a kozákok vénei elől is el kellett rejtőznünk. De Isten megáldott bennünket. Azyát elraboltam és vele gazdag zsákmányt szereztem. Az üldözők nem értek utól bennünket és szerencsésen a Vad Mezőkre értünk, ahonnan Kamieniecbe igyekeztem, hogy az ottani kereskedők által a tárgyalásokat azonnal megkezdjem.

Az egész zsákmányt kiosztottam a kozákok közt és magamnak csak Tuchay fiát tartottam meg. És mivel oly bőkezűen és becsületesen jártam el ez emberek iránt, mivel annyit szenvedtem velük együtt, mivel velük szenvedtem éhséget és kockára tettem miattok életemet, azt hittem, hogy mindegyikük tűzbe menne érettem, s mindörökre megnyertem szívöket.

Keserűen kellett csalódnom!

Nem jutott eszembe, hogy még saját atamánjaikat is darabokra tépik, hogy zsákmányukat megoszszák; elfeledtem, hogy ezeknél az embereknél nincs semmi hit, semmi erény, semmi hála, semmi lelkiismeret... Már Kamieniec közelében ingerelte őket az Azyáért járó gazdag váltságdíj. Éjjel reám támadtak, mint a farkasok, zsinórral fojtogatták nyakamat, késekkel összeszurkálták testemet, és végre, mivel halottnak hittek, a pusztán fekve hagytak és a gyermekkel ők maguk elmentek.

Isten megmentett és visszaadta egészségemet; de Halskám örökre elveszett. Talán él még ott valahol, talán Tuchay halála után más pogány vette el, talán Mahomed vallására tért, talán egészen elfelejté bátyját, talán fia fogja véremet ontani... Ime, történetem!

Itt Nienasyniec úr elhallgatott és komoran a földre nézett.

- Mennyi vérünk és könnyünk folyt már ezért az országért! - mondá Musalszki úr.

- Szeresd ellenségeidet - veté közbe Kaminyszki pap.

- És mikor ismét egészséges lett, nem kereste újra Tuchay fiát? - kérdé Zaglyoba úr.

- Amint később megtudtam - felelé Nienasyniec - rablóimat egy másik banda támadta meg, mely az utolsó emberig lemészárolta őket. Ezek vitték magukkal a zsákmányt és a gyermeket. Mindenütt kerestem, de mint a kő, mely a vízbe esett, elveszett.

- Talán később találkozott vele, de nem ismerte meg - mondá Boriska asszony.

- A gyermek, nem tudom, volt-e három esztendős. Alig tudtam, hogy Azyának hívták. De megismerném, mivel mellének mind a két felén egy halacska van kék színben kiszurkálva.

Mellechovics, ki eddig nyugodtan a sarokban ült, hirtelen föltünően elváltozott hangon mondá:

- A halakról nem ismerné meg őt, mivel sok tatár viselhet ilyen jelet, kivált azok közt, kik a folyók partjain laknak.

- Nem - viszonzá a tiszteletreméltó Hromyka úr - mivel a berestecsi csata után megnéztük Tuchay-bej holttestét, mely ott maradt a csatatéren és tudom, hogy hal volt a mellén, és a többi elesettek más jelet viseltek.

- És én azt mondom, sokan viselnek halat.

- Igen, de az ellenséges Tuchay-nemzetségből.

A beszélgetést Lelcsic úr belépése szakította meg, akit Mihály úr jókor reggel előörsül küldött ki és éppen most tért vissza.

- Parancsnok úr - mondá még az ajtóban - a szieroci gázlónál, a moldvai részen, egy csomó csőcselék van, amely reánk les.

- Miféle emberek? - kérdé Mihály úr.

- Latrok. Oláhok, magyarok, mindegyikből egy kevés, de legtöbben a hordából, mindössze kétszáz ember.

- Ezek ugyanazok, akikről értesülést nyertem, hogy az oláhországi részen fosztogattak - mondá Volyodyjovszki. - Nyilván Perkuláb szorongatja ott őket és hozzánk menekülnek; de ott magából a hordából kétszázan vannak. Éjjel át fognak kelni, és pitymallatkor útjokat álljuk. Motovidlyo úr és Mellechovics éjféltől készenlétben lesznek. Egy ökörgulyát csalogatóul eléjök hajtanak, és most a szállásra!

A katonák oszladozni kezdtek, de még nem hagyták el a szobát mindnyájan, mikor Boriska férjéhez sietett, kezét nyaka köré fonta és valamit a fülébe súgott. Mihály mosolygott és tagadólag rázta fejét, de annál jobban erőltette őt és annál szorosabban fűzte karját nyaka körül.

Ezt Zaglyoba úr látván, mondá:

- Ugyan, tedd meg már egyszer a kedvét, s akkor én öreg is veletek tartok.

HATODIK FEJEZET.

A kóbor bandák, melyek a Dniesztr mindkét partján rablással foglalkoztak, különféle nemzetiségű emberekből állottak, akik a szomszéd országokban laktak. A túlnyomó részt mindig a tatár szökevények képezték a dobrudzsai és bialyogrodi hordákból, akik még vadabbak és harciasabbak voltak, mint krimi törzsrokonaik, habár nem hiányoztak oláhok, kozákok, magyarok és lengyel katonai szolgák sem, kik ama határőrségekből szöktek meg, melyek a Dniesztr partja mentén feküdtek. Ezek majd a lengyel, majd az oláh részen bozótokban leskelődtek, a határfolyón időnkint átkeltek aszerint, amint a perkulábok, vagy a köztársaság parancsnokai szorongatták őket. Szakadékokban és erdőkben, barlangokban voltak hozzáférhetetlen rejtekhelyeik. Támadásaik főcélját a határőrségek gulyái és ménesei képezték, melyek a pusztát télen se hagyták el, mivel eleségüket ők maguk keresték a hó alatt. De azonkívül megtámadták a falukat, városkákat, mezővárosokat, kisebb parancsnokságokat, lengyel, sőt török kalmárokat is, és a közbenjárókat, kik a váltságdíjjal a Krimbe mentek. Ezekben a csapatokban megvolt a rend és vezetőjük is volt, de ritkán egyesültek. Sőt gyakran megtörtént, hogy a kisebb számúakat az erősebbek lemészárolták. Az orosz vidékeken mindenütt nagyon elszaporodtak, kivált a kozák-lengyel háborúk kora óta, mivel ama vidékeken minden biztosság eltünt. A Dniesztr partján levő bandák, melyeket a hordából való szökevények folyton kiegészítettek, különösen fenyegetőek voltak. Némelyek ötszáz főből is állottak, vezetőik bej címet viseltek. Az országot egészen tatár módon pusztították, és gyakran igazán maguk a parancsnokok se tudták, vajjon rablókkal, vagy egy egész horda elődandárával van-e dolguk. A rendes csapatoknak, kivált a köztársaság lovasságának ezek a csapatok a csatatéren nem birtak helyt állani. Ha azonban egyszer kelepcébe csalták őket, kétségbeesetten harcoltak, mivel jól tudták, hogy a köztársaságban akasztófa vár reájuk. Fegyvereik különbözők voltak; nyiluk és puskájuk nem volt, és éjjeli támadásaiknál csak keveset használtak volna nekik. A legnagyobb rész török handzsárokkal és jatagánokkal volt ellátva, továbbá tatár szablyákkal és lóállcsontokkal, melyeket fiatal tölgyfabotokra tettek és kötéllel megerősítettek. Az utóbbi fegyver erős marokban iszonyú szolgálatokat tett, mivel minden kardot összetört. Egyeseknél vasvillák voltak, melyek igen hosszúak valának és vassal jól meg voltak erősítve; egyesek lándzsát hordtak. Ezek szükség esetén a lovasságnak is ellenálltak.

Ama bandának, mely a szieroci gázlónál megállapodott, számra nézve igen nagynak kellett lennie, vagy végső szükségben a moldvai részen kellett tartózkodnia, ha a chreptiovi parancsnokság ellen mert nyomulni, ama félelem ellenére, melyet maga Volyodyjovszki úr neve mindkét part összes rablóbandái közt gerjesztett. És így a második előőrs is azt a hírt hozta, hogy négyszáz főből állanak Azba-bejnek, a híres csapatvezetőnek vezetése alatt, aki néhány esztendő óta a lengyel és moldva részeket félelemben és rettegésben tartotta.

Volyodyjovszki úr rendkívül örvendett, mikor megtudta, kivel lesz dolga és azonnal kiadta parancsait. Mellechovicson és Motovidlyo úron kívül még a podoliai tábornok úrnak és a przemyszli tálnokmester úrnak zászlóalja is kivonult. Még éjjel útnak indultak, és pedig különböző irányokban, de amint a halászok a nagy húzóhálót messzire kiterjesztik, hogy később valamely léknél összejöjjenek, úgy kellett ezeknek a zászlóaljaknak is, melyek nagy körben jártak körül, napvirradtakor a szieroci gázlónál találkozniok.

Boriska dobogó szívvel nézte a csapatok kivonulását, mivel ez volt első hadi kirándulása, és szíve dagadozott e vén pusztai farkasok fürgeségének láttára. Olyan csöndben távoztak, hogy magában az erődben is alig lehetett őket hallani... A zabla nem zörrent a kengyel nem ütődött a kengyelhez, a kard a kardhoz, a ló nem nyerített. Az éjszaka világos és szép volt, mivel a holdtöltének ideje vala. Megvilágította a határőrség dombját és a pusztát, mely minden felől könnyedén ereszkedett le; és mégis alig jutott ki egy zászlóalj a cölöpzetből, alig villant föl

ezüstös fényben, melyet a hold a kardokból csalt ki, már el is tünt a szem elől, mint a fogolycsapat, mely a hullámzó fűben elbúvik. Valami titokzatos volt ebben a kivonulásban. Boriskának úgy tetszett, mintha vadászok vadászatra indulnának, melynek napvirradtakor kell kezdődnie, és azért mennének oly csöndesen és óvatosan, hogy a vadat föl ne riaszszák. És így nagy kedvet érzett szívében, hogy részt vegyen ezen a vadászaton.

Volyodyjovszki úr nem mondott ellent, mivel Zaglyoba kicsikarta beleegyezését. Azonkívül tudta, hogy egyszer mégis csak eleget kell tennie Boriska kívánságának, tehát jobbnak látta azt hamarosan teljesíteni annál is inkább, mivel ezek a martalócok sem íjat, se tűzi fegyvert nem szoktak használni.

Azonban az első zászlóalj kivonulása után csak három óra mulva indultak el, mivel Mihály úr így rendelte. Velök ment Musalszki úr és húsz Linkhausen-dragonyos az őrmesterrel együtt, mind mazurok, kiváló emberek, akiknek szablyái mögött a bájos parancsnokné oly biztos volt, mint a tulajdon háló szobájában.

Maga Boriska, mivel férfinyergen kellett lovagolnia, megfelelően volt felöltözve: gyöngyszínű, bő bársony salavárit viselt, mely szoknyához hasonlított és sárga szattyán csizmácskába volt dugva; továbbá szintén szürke színű felöltőt, mely fehér krimmerrel volt béllelve és a varrásoknál díszesen prémezve, aztán gyönyörű művű ezüst patrontáskát; könnyű török kardocskát selyem zsinóron, és pisztolyokat a táskában. Fején kis kalpagot viselt, felül velencei bársonyból, kócsag tollal ékítve és körül vadmacska bőrrel prémezve; a kalpag alól derült, rózsás, csaknem gyermekded arca és két kíváncsi szem nézett ki, melyek izzó szénként villogtak.

Ebben a különös öltözetben, a kis, gyors és őz szelídségű lovacskán valami hetman gyermekének látszott, aki vén bajnokok oltalma alatt az első tanulásra kilovagol. Csodálták termetét is; Zaglyoba úr és Musalszki úr könyökükkel lökték meg egymást és mindegyik megcsókolta a saját öklét Boriska iránti különös tisztelete jeléül és Volyodyjovszkival együtt mind a ketten eloszlatták aggodalmát a kései indulás miatt.

- Te nem értesz a háborúhoz - mondá a kis lovag - azért gyanúsítasz minket, hogy akkor akarunk téged a tetthelyre vinni, mikor mindennek vége van. Az egyik zászlóalj úgy megy, mint a nyíl, másoknak kerülőket kell tenniök, hogy az útakat elvágják, és csak aztán egyesülnek egész nesztelenül és bekerítik az ellenséget. Mi pedig kellő időben érünk oda és nélkülünk mihez se fognák, mivel ott minden óra ki van számítva.

- És ha az ellenség jókor figyelmessé lesz és elillan a zászlóaljak között?

- Ravasz és éber ugyan, de mi előttünk sem ujság az ilyen háború.

- Mihálynak hihetsz - kiáltá Zaglyoba - mert nálánál nincs nagyobb praktikus. A balszerencse hozta ezt a csőcseléket ide.

- Lyubliében még fiatal voltam - felelé Mihály - és már ott bíztak rám ilyen vállalkozást. De most, hogy ezt a látványt nyujtsam neked, mindent még gondosabban rendeztem el. A zászlóaljak egyszerre mutatkoznak az ellenségnek, egyszerre kiáltanak föl és egyszerre nyomulnak előre, mint mikor az ostorral durrantanak.

- És! és! - kiálta föl Boriska és örömében fölemelkedett a kengyelben és a kis lovagnak a nyakába borult. - És nekem is szabad előrenyomulnom, ugy-e? Mihály, ugy-e? - kérdé villogó szemmel.

- A tolongásban nem engedem meg neked, mivel ott könnyen szerencsétlenség történik, a ló könnyen megbotlik, de utasítást adtam, hogy a támadáskor egy csapatot felénk hajtsanak; akkor megsarkantyúzzuk a lovakat, és kettőt-hármat levághatsz, de mindig balra tarts, mivel

az üldözött ily módon nem könnyen nyúlhat a lovon keresztül, és te az ellenkező oldalon hozzá férsz.

Boriska mondá:

- Hó! hó! nem félek! Magad mondtad, hogy a kardot jobban forgatom, mint Makoviecki bácsi; velem egy se végez!

- Vigyázz, hogy a kantárszárat erősen fogd - veté közbe Zaglyoba úr. - Azoknak is megvan a fortélyuk és könnyen megeshetik: te üldözöd őt, és ő hirtelen megfordítja lovát és visszaszorít, és mielőtt elmégy mellette, már elért téged. Egy öreg kitanult ember nem ereszti meg a lovát, hanem a szükséghez képest fékezi.

- És a szablyát nem kell nagyon magasra emelni, hogy könnyen szúrásra mehessen át - mondá Musalszki úr.

- Én minden esetre nála leszek - mondá a kis lovag. - Lásd, a csatában a főnehézség az, hogy az embernek mindenre gondolnia kell: a lovára és az ellenségre, a kantárszárra, a szablyára, a vágásra és szúrásra, mindenre egyszerre! Akinek gyakorlata van, az ezt egészen magától teszi, de kezdetben még a kitünő harcos is ügyetlen szokott lenni, és valami fickó, akinek gyakorlata van, leveti a kezdőt a lóról. Azért leszek melletted.

- De azért ne lépj közbe és parancsold meg az embereknek is, hogy szükség nélkül senki se avatkozzék dolgomba.

- No, no! majd meglátjuk, vajjon megmarad-e bátorságod ha komoly lesz a dolog! - viszonzá mosolyogva a kis lovag.

- Vagy nem fogsz-e valamelyikünknek az ölébe kapaszkodni - fejezé be Zaglyoba úr.

- Majd meglátjuk! - mondá Boriska elszörnyűködve.

Ily beszélgetések közt oly tájékra jutottak, mely itt-ott bozóttal volt borítva. A pitymallat közel volt, de aközben mégis elsötétedett, mivel a hold lement. A földről könnyű párázat emelkedett föl, és befátyolozta a távolabbi tárgyakat. Ebben a lenge ködben és szürkületben a bozót, mely a közelben ide-oda ingadozott, Boriska fölizgatott képzeletében élő lények alakját vette föl. Néha úgy tetszett neki, mintha világosan embereket és lovakat látna.

- Mihály, mi az? - kérdé suttogva és ujjával a mellékösvényre mutatott.

- Semmi, bozót.

- Azt hittem, lovasok. Nem sokára a tetthelyen leszünk?

- Mintegy másfél óra mulva megkezdődik.

- Ha!

- Félsz?

- Nem, a szívem ugrál örömében! Hogyan félnék! Éppenséggel nem! Lásd, milyen dér van itt... Meglátszik, habár sötét van.

Tényleg a pusztának olyan részébe jutottak, melyen a füvek hosszú szárai dérrel voltak borítva. Volyodyjovszki úr odanézett és mondá:

- Erre Motovidlyo vette útját. Nem távolabbra, mint innét egy félmérföldre kell elrejtőzve lennie. Már virrad!

Az első fényderengés észrevehető volt. A szürkület eltünt. Az ég és a föld szürke lett, a levegő halványabb, a fák és bokrok csúcsai mintegy ezüsttel húzódtak be. A távoli bozótcsoportok kiemelkedtek a homályból, mintha valaki lassan a kárpitot elhúzta volna előlök.

Ekkor a legközelebbi bokorból hirtelen egy lovas bukkant föl.

- Motovidlyo úrtól? - kérdé Volyodyjovszki, mikor az ember közelében lováról leszállott.

- Úgy van, kedvességed!

- Mi ujság?

- Átkeltek a szieroci gázlón; aztán a marhák bőgését követve, Kalyuszikba mentek. A marhákat elvették és a jurgovi mezőn vannak.

- Hol van Motovidlyo úr?

- A domboldalban tanyázik, és Mellechovics úr Kalyusziknál. A többi zászlóaljakat nem tudom.

- Jó - mondá Volyodyjovszki - én tudom; indulj Motovidlyo úrhoz és mondd meg, hogy zárja be a kört. Az egyes embereket oszsza el Mellechovics úr útjának feléig. Indulj!

Az ember csaknem lefeküdt nyeregtakarójára, és elvágtatott, úgy hogy a lónak a lépe is megdagadt. Egy pillanat alatt eltünt a szemhatárról... Ők pedig tovább lovagoltak, még zajtalanabbul, még óvatosabban. A köd, mely virradatkor fölemelkedett a földről, egészen leszállt, és a keleti szemhatáron hosszú, fényes csík mutatkozott, melynek ragyogó, rózsás fénye a levegőt, hegyeket, a távoli szakadékok oldalait és csúcsait kiszínezte.

Ekkor a Dniesztr felől zajos károgás ütötte meg a lovasok fülét, és a magasban előttök a varjak roppant serege tünt föl, melyek a hajnali pír felé röpültek. Egyes madarak hébe-hóba kiváltak a főcsoportból és a puszta fölött körben röpködtek, mint azt a kányák és vércsék teszik, ha zsákmányt pillantanak meg.

Zaglyoba úr fölemelte kardját, a varjakra mutatott és így szólt Boriskához:

- Csodálom e madarak okosságát. Ha valahol csatára kerül a dolog, csakhamar minden felől oda húzódnak, mintha valaki zsákból töltené ki őket. Ha csak hadsereg vonul, vagy barátságos csapatok találkoznak, ez nem történik, s így ezek az állatok ki tudják találni az emberek szándékait, habár senki se tudatja velök. Ezt a merő sagacitas narium nem magyarázza meg, azért okunk van arra, hogy ezen nagyon csodálkozzunk.

Eközben a madarak egyre hangosabb károgás közt közelebb jöttek, és Musalszki úr a kis lovaghoz fordult és mondá, miközben tenyerével íjára ütött:

- Parancsnok úr, meg van-e engedve, hogy egyet közűlök a parancsnokné asszony örömére lelőjjek? Nem fog zajt okozni?

- Lőjjön le egyet, akár kettőt - mondá Volyodyjovszki, tudván, mily örömest csodáltatta magát az öreg katona lövéseinek biztossága miatt.

Ekkor a páratlan íjász hátához kapott, kihúzott egy tollas nyilat, reátette a húrra, és fölemelvén az íjat és fejét, várt.

A csapat mindig közelebb jött. Mindnyájan megállították a lovukat és várakozólag az égre néztek. Hirtelen megpendült a húrnak panaszos hangja, mint a fecske csicsergése, a nyíl fölrepült és eltünt a csapatban.

Egy pillanatig azt hihették, hogy Musalszki úr hibázott, de íme, egy varjú csakhamar bukfencet vetett, és folytonosan csapkodva, éppen a lovasok feje fölött lezuhant, hogy kiterjesztett szárnyakkal lassan leessék, mint a falevél, melynek a levegő ellenáll.

A varjú Boriska lova előtt, néhány lépésnyire esett le. A nyíl úgy keresztül fúrta, hogy a hegye a hátán kilátszott.

- Szerencsés előjel! - mondá Musalszki úr, magát Boriska előtt meghajtva. - Távolról szemmel fogom tartani a parancsnokné asszonyt, nagy jótevőmet, és szükség esetén Isten segítségével ismét megeresztek egy nyilacskát. Habár egészen közel repülne, mégis biztosítom, hogy nem fogja megsebesíteni.

- Nem szeretnék lenni az a tatár, akit kegyelmed célba vesz! - mondá Boriska.

Ekkor Volyodyjovszki úr megszakítá a társalgást, némi távolságban egy meglehetősen jelentékeny magaslatra mutatott és mondá:

- Ott állunk meg...

E szavak után tovább vágtattak. Mikor a magaslat felére értek, a kis lovag megparancsolta, hogy lassúbb léptekben nyomuljanak előre, és végre, a csúcstól nem messzire, a lovakat állítsák meg.

- Nem lovagolunk föl egészen a tetőig - mondá - mivel ilyen világos reggel távolról is könnyen célba vehetnek, de leszállunk a lovakról, és úgy közeledünk a lejtőhöz, hogy fejünk ki ne álljon.

E szavaknál leugrott a lóról, és vele Boriska, Musalszki úr és a többiek. A dragonyosok a csúcs alatt maradtak és a lovakat tartották, ők pedig lassan mentek addig a helyig, ahol a magaslat csaknem fal gyanánt ereszkedett le.

E tíz egynéhány rőfnyi magas fal lábánál sűrűn összenőve bozótok láncolata volt, lenn a mély, sík puszta húzódott tovább, amelyet erről a magaslatról lefelé messzire át lehetett tekinteni.

A róna, melyet egy kis folyó, mely Kalyuszik irányában folydogált, átszelt, épp úgy, mint a szikla töve, sással benőtt szigetekkel volt borítva. A legnagyobbról vékony füstszalagok emelkedtek az ég felé.

- Látod - mondá Volyodyjovszki Boriskának - ott van az ellenség elrejtőzve.

- Látom a füstöt, de nem látok sem embereket, se lovakat - felelé Boriska dobogó szívvel.

- Mivel a sás eltakarja, habár a gyakorlott szem eléri őket. Nézz oda, kettő, három, négy, egész csapat ló látható; az egyik tarka, a másik egészen fehér, és innét szinte kéknek látszik.

- Nem sokára lelovaglunk hozzájuk?

- Majd ide kergetik hozzánk, de még van időnk, mivel az a hely negyedmérföldre lehet.

- Hol vannak a mieink?

- Látod ott lenn, messze távolban az erdőcsíkot? A kamarás úr zászlóaljának éppen most kell a szélét elérnie. Mellechovics minden pillanatban fölbukkanhat azon az oldalon. A pajtások második zászlóalja eme szikla felől támadja meg őket. Ha az embereket meglátják, maguktól felénk fognak nyomulni, mert itt a lejtő alatt kényelmesen a folyóhoz juthatni, de a másik oldalon tátongó mélység van, melyen lovon senki se mehet át.

- Tehát kelepcében vannak?

- Amint látod.

- Istenemre! alig birom kiállni! - kiáltá Boriska.

Egy idő mulva mondá:

- Mihály, ha okosak volnának, mit cselekednének?

- Mint a tűz, a kamarás zászlóaljára rohannának és szétszórnák azt. Akkor szabadok volnának, de azt nem teszik, mivel először nem szeretnek a rendes lovassággal szembe szállni, és másodszor attól tartanak, hogy az erdőben nagyobb sereg leselkedik, s azért akarnak erre elillanni.

- Igen! De mi nem tartóztathatjuk fel őket: csak húsz emberünk van:

- És Motovidlyo?

- Igaz! Ha! hol van?

Volyodyjovszki felelet helyett hirtelen úgy kiáltott, mint a hogy az ölyv vagy a sólyom vijjog.

Azonnal számos sivítás felelt neki a magaslat tövéből. Motovidlyo csapatai voltak, melyek a bozótban oly jól elbújtak, hogy Boriska, ki közetlen fölöttük állt, nem vette észre őket.

Csodálkozva majd lefelé, majd a kis lovagra nézett, arca izzott és átölelte férje nyakát.

- Mihály! te vagy a legnagyobb hadvezér a nap alatt.

- Dehogy, csak némi gyakorlatom van - felelé Volyodyjovszki mosolyogva. - De te ne fecsegj itt örömedben és gondold meg, hogy az engedelmes katonának csendesen kell lennie.

De az intés nem használt semmit. Boriska szinte lázban volt. Kedve volt azonnal lóra ülni és a dombról lelovagolni, hogy Motovidlyo szakaszával egyesüljön. De Volyodyjovszki még visszatartotta őt, mert azt akarta, hogy jól lássa a harc kezdetét.

Eközben a reggeli nap a puszta fölé emelkedett és az egész rónát hideg, halvány aranyszínű fénnyel borítá el. A közeli szigetek vidáman ragyogtak, a távolabbiak világosabban mutatták körvonalaikat; a dér, mely helyenkint a völgyekben volt, csillogva olvadni kezdett, a levegő nagyon átlátszóvá lett és a tekintet csaknem határtalanul csaponghatott a távolba.

- A kamarás csapata kijön az erdőcskéből - mondá Volyodyjovszki úr - embereket és lovakat látok!

A lovasok tényleg lassanként kijöttek az erdőhajlatból és hosszú vonalban kiemelkedtek a dérrel sűrűn borított erdei rétből. A fehér köz köztük és az erdő között mindig nagyobb lett. Nyilván nem igen siettek, hogy a többi zászlóaljaknak időt engedjenek. Volyodyjovszki most balra fordult.

- Mellechovics is itt van! - mondá.

Aztán egy idő mulva:

- A vadászmester úr emberei is közelednek. Két Miatyánknyival se késett senki.

És bajúsza élénken mozgott.

- Egyetlen egynek se szabad megmenekülnie! Lóra!

Gyorsan a dragonyosokhoz fordultak, a nyeregbe ugrottak és a magaslat hosszában a lábánál növő bozót alatt ellovagoltak, ahol Motovidlyo úr legénysége közt voltak.

Igy már teljes számban közeledtek a sás láncolata közé, és megálltak, hogy előre kémleljenek.

Az ellenségnek nyilván észre kellett vennie a kamarás közelgő zászlóalját, mivel ebben a pillanatban nagyszámú lovascsapat özönlött ki a sűrűségből, mely a sík közepén nőtt, mintha valaki egy falka őzet vert volna föl. Minden pillanatban többen jöttek elő. Láncot képeztek és eleintén lépésben haladtak a sűrű széle hosszában; a lovasok a lovak törzsére feküdtek, úgy hogy a távolból azt lehetett hinni, hogy egy gazdátlan ménes húzódik hosszú vonalban a folyó mentén. Nyilván még nem voltak bizonyosak felőle, vajjon az a zászlóalj ellenök vonul-e, és észrevette-e őket, vagy vajjon olyan szakasz-e, mely csak a környéket kémleli ki. Ez utóbbi esetben azt remélhették, hogy a sás majd elrejtheti őket a közeledők szeme elől.

Arról a helyről, ahol Volyodyjovszki állott Motovidlyo emberei élén, kivált ama csoport bizonytalan, ingadozó mozdulatait lehetett jól látni, melyek tökéletesen ama vad állatok mozdulataihoz hasonlítottak, melyek veszélyt sejtenek. Miután a lovasok az elérendő távolságnak mintegy felére jutottak, könnyű vágtatásra gyorsították lovaglásukat. Hirtelen, mikor az első sor a sík pusztára ért, a lovak megálltak és az egész csapat megállt.

Megpillantották Mellechovics csapatát, mely erről az oldalról jött.

Ekkor a folyótól félre félkört írtak le, és a przemyszli zászlóalj tünt föl szemök előtt, mely rohamlépésben jött oda.

Most tisztán látták, hogy valamennyi zászlóalj tudomással bir ottlétükről és ellenök lovagolt ki. Vad kiáltás hallatszott a sokaságból és megkezdődött a zürzavar. A zászlóaljak szintén hangosan kiabáltak és vágtatásba mentek át, úgy hogy a róna dübörgött a lovak patáitól. Mikor ezt látták, egy pillanat alatt keresztvonalat képeztek és amennyire a lovaktól kitelt, ama magaslat felé siettek, amelynek tövében a kis lovag és Motovidlyo úr állt embereivel.

A tér, mely egyiket a másiktól elválasztotta, iszonyatos gyorsasággal kisebbedett.

Boriska először kissé elsápadt az izgalomtól és szíve egyre erősebben dobogott mellében, de mivel látta, hogy megfigyelték őt és mivel egyetlen egy arcon se látott legcsekélyebb nyugtalanságot se, gyorsan megemberelte magát. Aztán a szélvészként száguldó felhő vette igénybe egész figyelmét. A kantárszárat rövidebbre fogta, jobban megszorítá szablyácskáját, és a vér egyre hatalmasabban arcába tolult szívéből.

- Jól van! - mondá a kis lovag.

Boriska reá nézett, orra cimpáit mozgatta és suttogá:

- Hamarosan támadunk?

- Még van idő! - felelé Mihály úr.

És azok odalenn úgy száguldtak tova, mint a nyulak, melyeknek az ebek sarkukban vannak. Már csak egy fél dülőnyire vannak a bozóttól, már látni a kinyujtott lófejeket a lelóggó fülekkel, és fölöttük a tatárok arcát mintegy a sörényhez nőve. Mindig közelebb és közelebb jönnek... Hallatszik az állatok fújása, melyeknek tátongó fogsorai és kidülledt szemei azt bizonyítják, hogy oly gyors futással jönnek, hogy elakad lélegzetök... Volyodyjovszki jelt ád, és puskacsövekből álló sövény mered az odasietők felé.

- Tűz!

Egy dörrenés, egy füstfelhő - mint a szélvész a polyvarakás közt, úgy hatott a horda közt. A banda rögtön visítva és ordítva rebbent szét mindenfelé. Ekkor a kis lovag kijött a sűrűségből, s a kamarás zászlóaljai és a lipekek, a kört bezárva, a szétszórtakat ismét egy rakásba hajtották a középen. Hiában igyekeznek a tatárok egyes harcban keresni menedéket, hiába fordulnak ide, oda, menekülnek jobbra, balra, előre, hátra, a kör már be van zárva. Azért a csapatok is egyre szorosabban egymáshoz nyomulnak, miközben a zászlóaljak odaérkeznek és iszonyú kézi tusa kezdődik.

A martalócok belátták, hogy csak az menekülhet ki élve ebből a gyűrűből, aki keresztül vágja magát, s így, habár rend nélkül, és mindenki a maga szakállára, kétségbeesetten és őrjöngve védekezni kezdett. És mindjárt kezdetben nagy számban boríták a teret, oly hatalmas volt a támadás heve. A katonák nekik rohantak, és lovaikat a szűk hely dacára előre hajtották, vágtak és szúrtak azzal a kérlelhetetlen, iszonyatos ügyességgel, mely csak a katona tulajdona lehet, akinél a háború mesterséggé lett. Az ütések viszhangja úgy hangzott az emberek e zűrzavara felett, mint a cséphadarók viszhangja, melyek gyorsan és csapatosan verdesik a szérűt. Ütötték, vagdalták fejöket, nyakukat, vállukat, kezöket, melylyel fejöket takarták,

minden felől, szakadatlanul szorongatták őket, könyörület és irgalom nélkül. Ők is hadakozni kezdtek, amivel tudtak; handzsárral, karddal, az egyik hajító golyókkal, a másik lóállkapcsával. Lovaik a középen összeszorultak, és fölágaskodtak vagy hanyatt estek. Mások harapva és nyerítve körülnyargaltak a zűrzavarban és leírhatatlan zavart idéztek elő. Rövid, hallgatag küzdelem után vad üvöltés hangzott föl a tatárok melléből; összezúzta őket a nagyobb szám, a jobb fegyver, a nagyobb ügyesség. Belátták, hogy nincs segítség számukra, hogy senki nem menekül meg a zsákmánynyal, de még életével is alig. A katonák, kik mindig nagyobb tűzbe jöttek, egyre keményebben verték őket. Sokan a rablók közül leugrottak a nyeregtakarókról, és a lovak lábai alatt iparkodtak elillanni. Ezek a paták alá kerültek; néha meg is fordult egy katona és a szökevényt fölülről szúrta le. Némelyek a földre vetették magukat, mivel azt remélték, hogy ha a zászlóaljak jobban a középre nyomulnak, ők a körön kívül maradnak és ott futással menekülhetnek.

A csapat mindig kisebb lett, mivel az emberek és lovak minden percben fogytak. Azba-bej, amennyire tőle telt, az embereket ékbe szorította, s azok egész erővel Motovidlyo embereire rohantak, hogy a gyűrűt minden áron áttörjék.

De azonnal visszavetették őket és most iszonyatos vérfürdő keletkezett. Mellechovics, dühöngve, mint a tűzvész, szétszórta a csapatot, egyik felét társai két zászlóaljának engedte át, s ő maga azoknak támadt, akik Motovidlyo csapatával harcoltak.

E mozdulatnál a rablók egy része a sík mezőre menekült ugyan, és szétszóródott a rónán, mint egy csomó levél, de a hátsó sorok katonái, kik a túlságos szűk hely miatt nem vehettek részt az ütközetben, azonnal utánok siettek, kettenkint, hármankint, sőt egyenként is. Azok pedig, akiknek nem sikerült menekülniök, a kardtól estek el, a dühös ellenállás dacára, és úgy elterültek a földön, mint a gabona, melyet az aratók két oldalról kezdenek vágni.

Boriska egyszerre nyomult elő Motovidlyo embereivel és gyöngéd hangocskáját fölkiáltásokban hallatta, hogy magát fölbátorítsa, mivel az első pillanatban minden elsötétült szeme előtt úgy a gyors lovaglástól, mint a nagy izgalomtól. Még akkor is, mikor már az ellenséget elérték, csak sötét, ide-oda hullámzó tömeget látott eleinte maga előtt. Legyőzhetetlen kedve támadt, hogy egészen behunyja szemét. Ugyan ellenállt ennek a kedvnek, de szablyáját találomra ide-oda forgatta. De ez nem sokáig tartott. Bátorsága végre győzedelmeskedett zavara fölött, és mindent világosan látott. Először a lófejeket pillantotta meg és fölöttük az izzó, vad arcokat; egyikök egészen közelében bukkant föl; Boriska derekasan odavágott és az arc hirtelen eltünt, mintha kísértet lett volna.

Ekkor Boriska fülét férjének nyugodt hangja ütötte meg:

- Helyes!

Ez a hang szokatlan bátorságot adott neki, még vidámabban kiáltott fel és most teljes, tiszta öntudattal osztogatta a vágásokat. Ekkor ismét egy laposorrú és kiálló pofacsontokkal biró iszonyatos arc vicsorítja felé fogait: Boriska odavág és vége!... Amott ismét egy kéz emeli a hajító golyót: Boriska odavág és vége; egy törzset és tarkót lát, rögtön odaszúr; jobbra, balra, egyenest vagdalkozik, és ahova vág, ott egy ember zuhan a földre és lovát a kantárszárnál fogva magával rántja. Boriska elbámul, hogy ez olyan könnyű. De csak azért könnyű, mivel egyik felől a kis lovag lovagol kengyelvasa mellett, a másik felől Motovidlyo úr. Az első gondosan szemmel tartja kincsét - és majd egy emberi életet olt ki, mint a gyertyát, majd lapos pengével egy kart vág le a fegyverrel együtt, majd Boriska és az ellenség közé tolja kardját, és az ellenséges penge hirtelen a magasba repül, mintha csak szárnyas madár volna.

Motovidlyo úr, az egykedvű katona, a derék úrasszony másik oldalát őrizte. És amint a szorgalmas kertész a fák alatt lépdel és itt-ott egy száraz galyat levág vagy letör, úgy dobott egyszer-másszor egy embert a vértől ázott földre, és olyan egykedvűséggel és nyugalommal

harcolt, mintha valami másra gondolna. Mind a ketten jól tudták, mikor engedhették meg Boriskának, hogy ő maga támadjon, és mikor kell őt megelőzniök vagy helyettesíteniök. Egy harmadik is őrködött távolról fölötte, a páratlan íjász, aki szándékosan tartózkodott közelében, a nyilat minden pillanatban a húrra tette és a csalhatatlan halálhozót a legnagyobb zűrzavarba küldte.

De a tolongás oly iszonyatos lőn, hogy Volyodyjovszki megparancsolta Boriskának, miképp a zűrzavarból visszavonuljon, kivált mikor a tatárok félvad lovai maguk körül harapni és rugdalózni kezdtek. Boriska rögtön engedelmeskedett neki, mert bár a buzgalom elragadta, és bátor szíve további harcra ösztönözte, női természete mégis fölülkerekedett a lelkesedésen, és megborzadt ebben a mészárlásban a vér láttára a haldoklók ordítása, nyögése és hörgése közepett, ebben a levegőben, mely a vér és izzadság szagától terhes volt.

Lovát tehát lassan visszahúzta és csakhamar kívül volt a harcolók körén, míg Mihály úr és Motovidlyo úr, kik most megszabadultak a védelem kötelességétől, végre egészen féket ereszthettek katonai kedvtelésöknek.

Eközben Musalszki úr, ki eddig a közelben állott, Boriskához ment.

- Úrasszonyom valóban lovagiasan viselte magát - mondá neki. - Azt lehetett volna hinni, Mihály arkangyal szállt le az égből a legénység közé, és az pusztítja a pogányokat... Mily tisztesség, ilyen kezecskétől elesni, melyet legyen szabad ez alkalommal megcsókolnom.

E szavaknál Musalszki úr megragadta Boriska kezét és ajakához szorította.

- Látta kegyelmed? Valóban derekasan viseltem magamat? - mondá Boriska, és tágra nyílt orrcimpával szívta be a levegőt.

- A macska nem viselkedhetik jobban a patkányok ellen. Szívem dagadt, Isten engem úgy segéljen! De helyesen cselekedett kegyelmességed, hogy visszavonult a csatából, mivel a vége felé könnyen szerencsétlenség adhatja elő magát.

- A férjem parancsolta, és az elinduláskor megígértem, hogy azonnal engedelmeskedem neki.

- Itt hagyjam-e íjamat? Igen! most mit se használ nekem, a karddal akarok hozzá látni. Három embert látok erre jönni, kiket bizonyosan a kapitány úr küldött a kegyelmed drága személyének oltalmára. Különben én küldtem volna; de most kezét csókolom, mivel ott csakhamar vége lesz a dolognak és sietnem kell.

Valóban három dragonyos jött Boriska oltalmára, s mikor ezt Musalszki látta, lovát megsarkantyúzta és elvágtatott. Boriska egy pillanatig habozott, vajjon a lejtős falat ne lovagolja-e körül és ne menjen-e föl arra a dombra, amelyről a csata előtt a síkságra néztek. De mivel nagy fáradságot érzett, elhatározta, hogy ott marad.

Női természete egyre hangosabban fölszólalt. Tőle mintegy kétszáz lépésnyire irgalmatlanul lemészárolták a horda maradékait, és a harcolók fekete tömege egyre iszonyúbban hullámzott a véres csatatéren. Kétségbeesett kiáltások reszkettették meg a levegőt, és Boriska, aki még kevéssel előbb tele volt lelkesedéssel, most erőtlen és gyönge lett. Rettentő aggodalom fogta el, hogy egészen elalélhat, és csak a dragonyosoktól való szégyen tartotta fönn a nyeregben; de arcát gondosan elfordította tőlük, hogy ne lássák halványságát. A friss levegő lassanként visszaadta erejét és bátorságát, de még sem oly mértékben, hogy kedve lett volna ismét a hadakozók közé nyomulni. Ezt legfölebb azért tette volna, hogy a horda végső maradványai számára irgalomért esdekeljen. De mivel úgy is tudta, hogy az hiábavaló lenne, epedve várta a csata végét.

És ott a harc folyton-folyvást tartott. A fegyverek viszhangja és a lárma nem szünt meg egy pillanatra se. Talán egy félóra múlt el: a zászlóaljak egyre sűrűbben nyomultak össze. Ekkor a

horda egy csapatocskája, mintegy husz lovas lehetett, hirtelen áttörte a gyilkos kört és mint az orkán rohant a magaslat felé.

Amint így a szakadékok mellett elrohantak, valóban könnyen odajuthattak, hol a halom a rónával szelíden egybefolyt, és ott a magas pusztán menedéket találhattak. De Boriska ott állt az úton a dragonyosokkal. A veszély látása abban a pillanatban erőt öntött szívébe és visszaadta lélekjelenlétét. Észrevette, hogy az ottmaradás pusztulást jelent, mivel annak a csapatnak már puszta erejével a földre kellett őt dobnia és összezúznia, sőt a szablyákkal bizonyosan levágták volna őket. Az öreg dragonyos őrmester nyilván hasonló nézetben volt, mivel kezével megragadta Boriska almásszürkéjének kantárszárát, futásra fordította és csaknem kétségbeesett hangon kiáltá:

- Előre, méltóságos asszony!

Boriska repült, mint a vihar, de egyedül: a három hű katona mint kőfal állt helyén, hogy az ellenséget legalább egy pillanatra feltartóztassa és a kedvelt úrasszonynak időt engedjen arra, hogy jó távolságra előre siethessen.

Eközben azonnal katonák követték ama csapatot, de a gyűrű, mely a hordát eddig szorosan körülkerítette, át volt törve, és kettesével, hármasával, aztán mindig számosabban kezdtek elillanni. Nagy részük már a földön hevert, de közűlök néhánynak, így Azba-bejnek sikerült megszöknie. Mindezek a csoportok a magaslat felé vágtattak oly gyorsan, amint a lovaktól kitelhetett.

De a három dragonyos nem volt képes az összes menekülőket föltartóztatni és rövid harc után kiestek a nyeregből, a menekülők csapata pedig Boriska nyomait követte, a domb lejtőjénél bekanyarodott és a magas pusztára ért. A lengyel zászlóaljak, legelől a lipekeké, a leggyorsabb vágtatásban tíz egy néhány lépéssel utánok siettek.

A magas pusztán, melyen áruló szakadékok és lejtők vonultak keresztül, mintegy óriási kígyó képződött a lovasokból. Fejét Boriska képezte, nyakát a horda, és a test folytatását: Mellechovics a lipekekkel és a dragonyosokkal, akiknek élén Volyodyjovszki lovagolt, sarkantyúját lova oldalába vágva, iszonyattal keblében.

Abban a pillanatban, midőn ama kis csapat rabló előtt a kör megnyílt, ő a túlsó oldalon volt elfoglalva, azért Mellechovics az üldözésben megelőzte őt. Most égnek meredt a kis lovag minden haja szála arra a gondolatra, hogy Boriskát a menekülők utólérhetik, hogy elveszti lélekjelenlétét és egyenest a Dniesztr folyó mentén elmenekülhetnek, hogy a rablók egyike a szablyával, a handzsárral, vagy a hajító golyóval eltalálhatja őt. És szíve elalélt keblében a szeretett lény életéért való félelem miatt. Szorosan lova nyakán feküdt halványan, összeszorított fogakkal, iszonyú gondolatok vihara járt fején keresztül, és sarkantyús sarkát a ló testébe fúrta, ostorozta az állatot és úgy rohant tova, mint a túzok, mielőtt repülésre emelkedik. Szeme előtt a lipekek bárányбőr csuklyái libegtek.

- Adja Isten, hogy Mellechovics odaérjen. Jó lova van, adja Isten! - ismétlé kétségbeeséssel keblében.

De aggodalmai alaptalanok voltak és a veszély nem volt oly jelentékeny, amint a szerelmes lovagnak látszott. A tatárok sokkal jobban féltették az irhájukat, és a lipekek sokkal közelebb voltak sarkukban, mintsem egyes lovast üldözzenek, habár ez a lovas a legszebb szűz lett volna a próféta paradicsomából és olyan palástban menekül, mely csupa drágakövekkel van borítva. Boriskának csak körben, Chreptiov felé kellett kanyarodnia, hogy az üldözők elől meneküljön, mivel ezek bizonynyal nem követik őt az oroszlán torkáig, mert a folyó közetlenül előttük volt, melynek sásbozótjaiban elrejtőzhettek. A lipekek, akiknek jobb lovaik voltak, különben is egyre közelebb értek. Boriska pedig almásszürkéjén ült, mely hasonlít-

hatatlanul gyorsabb lábú volt, mint a hordának közönséges, bozontos szőrű állatai, melyek ugyan kitartóak voltak a futásban, de nem oly fürgék, mint a nemes fajtájú lovak. Végül nemcsak lélekjelenlétét nem vesztette el, hanem kalandos természete egész erővel fölébredt benne, és a lovagias vér egyre élénkebben pezsgett ereiben.

Az almásszürke úgy rohant, mint az őz, a szél süvöltött a hölgy fülébe, és félelem helyett a mámor érzete fogta el.

- Egész esztendeig üldözhetnek és még sem érnek utól - gondolta magában. - Még tovább akarok lovagolni, aztán megfordulok és vagy előre eresztem, vagy ha nem szűntek meg üldözni, kardom elé fogom őket.

Az a gondolata támadt, hogy ha az őt követő rablók a pusztában nagyon szétszóródnak, a megfordulásnál talán összekerül egyikökkel, és egyes viadalba ereszkedik vele.

- Bah! mit tesz az! - mondá bátor lelkében. - Mihály oly jól megtanított, hogy bátran meg merhetem tenni, különben még azt gondolják, hogy félelemből menekülök, és nem visznek magukkal más hadjáratba, és Zaglyoba úr még ki is csúfol...

Míg így beszélt magában, körülnézett a latrok után, de azok csapatostól elfutottak. Semmi remény nem volt az egyes küzdelemre, Boriska pedig az egész sereg szeme láttára minden áron be akarta bizonyítani, hogy nem vakon és nem meggondolatlanul menekült el.

Ebből a célból, mikor eszébe jutott, hogy a kötőféken két kitűnő pisztolya van, melyeket az indulás előtt maga Mihály töltött meg gondosan, visszatartani vagy helyesebben megfordítani kezdé almásszürkéjét és lassan Chreptiov felé folytatta útját.

De ó csoda, erre a látványra a rablócsapat megváltoztatta a menekülés irányát, és útját inkább balra, a magaslat széle felé vette. Boriska száz lépésnyire hagyta jönni őket, kétszer a legközelebbi lovakra lőtt, aztán egész körben megfordult és vágtatva Chreptiov felé lovagolt.

De alig vágtatott a szürke néhány ezer lépést a fecske gyorsaságával, midőn előtte hirtelen egy óriási szakadék tárult föl. Boriska a meggondolás egyetlen pillanata nélkül megsarkantyúzta lovát, és a nemes állat nem rettent vissza az ugrástól. De csak első patái kapták meg az átellenben fekvő szikla szélét, és egy darabig erőnek erejével meg akarta támasztani hátulsó lábait a lejtős falon, de ekkor elveszté lába alól a talajt, mely még nem volt elég keményen megfagyva, és Boriskával a mélységbe zuhant.

A ló szerencsére nem nyomta agyon, mivel először sikerült lábát kihúznia a kengyelből, és teljes erővel oldalvást hajolnia. Azonkívül vastag mohrétegre esett, mely a szakadék fenekét bunda gyanánt kibéllelte, de a rázkódás mégis oly nagy volt, hogy ájultan feküdt ott.

Volyodyjovszki nem vette észre a szerencsétlenséget, mivel a lipekek látókörét eltakarták, Mellechovics azonban iszonyú hangon kiáltott az embereknek, hogy ne álljanak meg, hanem üldözzék a rablókat, ő maga pedig a szakadék felé sietett és hanyatthomlok a mélységbe ugratott.

Egy pillanat alatt kiszökött a nyeregből és karjába vette Boriskát. Sólyomszeme egy perc alatt körülnézett és megfigyelte, vajjon nem vesz-e észre valahol vért, aztán tekintete villámgyorsan a mohszőnyegre esett. Megértette, hogy ez a moh védte meg őt és az állatot a haláltól.

Az öröm tompa kiáltása szakadt föl a fiatal tatár melléből.

Boriska azonban karjaiban nyugodott, őt minden erejéből keblére szorította, aztán halvány ajkával mohón csókolgatni kezdé először szemét, aztán minden őrületes táncban forgott körülötte és a szenvedély, mely szíve mélyén rejtőzött, mint a sárkány a barlangban, szélvész gyanánt ragadta meg őt.

Ebben a pillanatban számos ló dobogása hallatszott a magas puszta felől és egyre közelebb és közelebb jött. Számos hang kiáltozá: «Itt! a szakadékban! Itt!» Mellechovics letette Boriskát a mohára és az odalovaglók felé kiáltotta:

- Jertek! Ide! Jertek!

Egy pillanattal később Volyodyjovszki a szakadék fenekére ugratott, őt követték Zaglyoba úr, Musalszki, Nienasyniec és néhány más tiszt.

- Nincs baja! - kiáltá a tatár. - A mohszőnyeg megmenté őt!

Volyodyjovszki karjába vette ájult hitvesét, mások vízért siettek, mivel nem volt a közelben, Zaglyoba az elaléltnak halántékait fogta és kiáltozni kezdé:

- Boriska! Kedves Boriska! Boriska!

- Nincs baja! - ismétlé Mellechovics, aki halálsápadtan állt mellette.

Zaglyoba eközben félre ment, megfogta tábori kulacsát, pálinkát öntött tenyerébe s azzal dörzsölni kezdé Boriska halántékát, aztán a kulacsot szájához tartotta és ez azonnal használt, mert mielőtt a többiek a vízzel előjöttek, kinyitá szemét és szájával levegő után kezdett kapkodni, miközben kissé köhögött, mivel a pálinka megtámadta torkát. Néhány perc mulva teljesen magához tért.

Volyodyjovszki, nem törődvén a tisztekkel és a katonákkal, keblére szorította őt és csókokkal borítá kezét, mondván:

- Te drága kincsem. Majd hogy ki nem adtam a lelkemet. Nincs bajod? Nem vagy beteg?

- Semmi! - felelé Boriska. - Aha! Most látom, hogy ájulás fogott el, mivel lovam megbotlott velem... Vége már a csatának?

- Igen. Azba-bej elesett. Most gyorsan térjünk vissza, mivel attól tartok, hogy beteg leszel a megerőltetéstől.

- Nem érzek semmi fáradságot! - mondá Boriska.

Aztán élesen megnézte a jelenlevőket és élénken mozgatta orra cimpáit.

- Ne gondoljátok ám, uraim, hogy félelemből menekültem. Ohó! eszem ágában se volt. Amily igaz, hogy Mihályt szeretem, csak kedvtelésből szaladtam előttök, aztán meg a pisztolylyal reájuk lőttem.

- E lövések egy lovat eltaláltak és a fickót elevenen elfogtuk - veté közbe Mellechovics.

- Lássák! - felelé Boriska. - Ilyen eset az ugrásnál mindenkivel megtörténhetik, nemde? Semmi tapasztalat meg nem óv attól, hogy a ló meg ne botoljon. Hah! jó, hogy az urak meglátták engem, mivel sokáig itt feküdhettem volna.

- Mellechovics úr volt az első, aki megpillantott téged és az első, aki segítséget nyujtott, mert mi utána jöttünk - felelé Volyodyjovszki.

Mikor Boriska ezt hallotta, a fiatal lipekhez fordult és kezét nyujtá feléje.

- Köszönöm kegyelmednek a szívességét.

Az nem felelt semmit, csak ajkához szorítá kezét, aztán lehajolt és alázatosan átölelte lábait, mint egy paraszt.

Eközben mindig több zászlóalj gyűlt össze a szakadék szélén; a csatának vége volt, azért Volyodyjovszki úr még csak arra adott parancsokat Mellechovicsnak, hogy rendelje el a né-

hány tatárnak üldözését, akiknek sikerült az üldözők elől elrejtőzniök, és azonnal mindnyájan Chreptiovba indultak. A kocsin Boriska a magaslatról még egyszer megnézte a csatateret.

Emberek és lovak tetemei hevertek ott, némely helyeken rakásokban, másokon egyenként. A kék égen mindig nagyobb számú varjak húzódtak oda károgva, leültek a közelben és arra vártak, hogy a katonák, kik még a rónán sürgölődtek, ellovagoljanak.

- Ime, ezek a háború sírásói! - mondá Zaglyoba, kardjának görbületével a madárcsapatra mutatva - és ha elmentünk, ide jönnek a farkasok és fogukkal zenélnek a halottaknak. Jelentékeny győzelem ez, habár alávaló ellenségen arattuk, mivel ez az Azba majd itt, majd amott okozott ijedelmet esztendők óta. A parancsnokok úgy lestek reá, mint egy farkasra, de mindig hiába, míg végre Mihályra akadt és ütött fekete órája.

- Azba-bej elesett?

- Mellechovics volt az első, aki nekiment, és azt mondom neked, hogy úgy fülön vágta, hogy a szablya a fogaiig ment.

- Mellechovics jó katona! - mondá Boriska.

Itt Zaglyoba úrhoz fordult:

- És kegyelmed mit vitt véghez?

- Nem cirpeltem, mint a tücsök, nem ugráltam, mint a bolha vagy a gödölye, mivel az ilyen tréfákat a bogarakra bízom, de nem is kerestek engem a moha közt, mint a gombát, nem húztak orromnál fogva, senki nem fújt a számba...

- Ki nem állhatom kegyelmedet! - felelé Boriska, miközben száját kicsucsorította és rózsás orrocskájához nyúlt.

És ő reá nézett, mosolygott és dörmögött és nem szünt meg vele kötődni.

- Vitézül verekedtél - mondá - derekasan kereket oldottál, derekasan bukfencet vetettél és most a fájdalom miatt minden tagodra derekasan korpát fogsz rakni; nekünk pedig őriznünk kell téged, hogy a verebek vitézségeddel együtt föl ne szedegessenek, mivel a korpát nagyon kedvelik.

- Kegyelmed már arra céloz, hogy Mihály más hadi kirándulásra nem visz magával. Azt jól tudom!

- Ellenkezőleg, ellenkezőleg, mindig arra kérem őt, hogy a diószedésre vigyen magával, mivel könnyű vagy és az ág nem törik le alattad. Istenem, ez aztán a hála! Ki beszélte rá Mihályt arra, hogy velünk lovagolj? Én! Most iszonyú szemrehányásokat teszek magamnak, kivált mivel így fizetsz jóságomért. Várj csak! Most fakarddal árvacsalánt kell kaszabolnod a chreptiovi várudvaron. Ime, ez a neked való katonai kirándulás! Bárki más megölelné az öreget, és ez a harapós ördögfióka először aggodalmat okozott nekem, most pedig még vagdalkozik!

Boriska nem sokáig gondolkozott és megölelte Zaglyoba urat, aki ennek nagyon megörült és mondá:

- No, no! meg kell vallanom, hogy kissé te is hozzá járultál a mai győzelemhez, mivel a katonák iszonyú dühvel harcoltak, mert mindegyik ki akart tünni előtted.

- Oly igaz, mint hogy élek! - kiáltá Musalszki úr. - Az ember szívesen is meghal, ha ilyen szem néz reá!

- Vivat, úrasszonyunk! - kiáltá Nienasyniec úr.

- Vivat! - ismétlé száz hang.

- Adjon Isten neki egészséget!

És Zaglyoba úr hozzá hajolt és dörmögé:

- Ha a gyöngeség elmult!

És vídáman, hangos kiáltozások közt lovagoltak tovább, mivel estére jó vacsorát vártak. Az idő csodaszép volt. A zászlóaljak trombitásai kürtöltek, a dobosok üstdobjaikat verték és nagy zajjal lovagoltak Chreptiovba.

HETEDIK FEJEZET.

Chreptiovban Volyodyjovszki úr és felesége minden várakozás ellenére vendégeket találtak. Bogus úr megérkezett, aki elhatározta, hogy néhány hónapra itt üti föl székhelyét, hogy Mellechovics útján a tatár csapatvezetőkkel: Alexandrovicscsal, Moravszkival, Tvorovszkival, Krycsynszkivel és a többiekkel, úgy lipekek, mint cseremiszekkel, kik a szultán szolgálatába átpártoltak, tárgyalásokat folytasson. Bogus úrhoz csatlakozott az öreg Novoviejszki úr és leánya, Éva, végre Boszka asszony, egy igen tisztes nő, szintén még nagyon fiatal és igen csinos leánykájával, Zsófi kisasszonynyal. A hölgyek látása a puszta és vad Chreptiovban megörvendeztette, de egyúttal csodálatra birta a katonákat. Azok szintén csodálkoztak a parancsnok úrnak és a parancsnokné asszonynak láttára. Az előbbit, messze terjedt és rettegett híréből következtetve, óriásnak képzelték, aki már puszta tekintetével rémületbe ejti az embereket, a másikat óriás nőnek mindig ráncos homlokkal és férfias hanggal. Ehelyett egy kis katonát láttak maguk előtt, barátságos, szeretetreméltó arccal és egy szintén kis, babához hasonló rózsás asszonykát, aki bő bugyogójában és szablyácskájával inkább egy páratlanul szép fiúhoz hasonlított, mint felnőtthöz.

De a házi gazdáék tárt karokkal fogadták vendégeiket; Boriska még a bemutatás előtt nyájasan megcsókolta mind a három nőt, és aztán, mikor közölték vele, kik és honnét jöttek, mondá:

- Szeretném az eget lehozni kegyelmeteknek! Nagyon örvendek jöttöknek! Jó, hogy az úton semmi baleset nem történt velem, mert az a mi pusztánkon nagyon könnyen megtörténik, de éppen ma a rablókat az utolsó emberig lemészároltuk.

Mivel észrevette, hogy Boszka asszony egyre fokozódó ámulattal nézte őt, kardocskájára ütött és hozzá tette:

- Én is a csatában voltam! a bizony! Igy megy az nálunk! Az Istenért, engedjék meg, hogy távozzam és olyan ruhát vegyek magamra, mely inkább illik nememhez, és kezemet a vértől kissé megtisztítsam, mert iszonyatos csatából térünk vissza. Ohó! ha Azba nem volna megsemmisítve, talán kegyelmetek sem értek volna épen Chreptiovba. Egy pillanat mulva itt vagyok megint, miközben Mihály kegyelmetek szolgálatára lesz.

Igy szólván, eltünt az ajtón, míg a kis lovag, ki Bogus urat és Novoviejszki urat már üdvözölte, most Boszkinéhoz közeledett.

- Az Isten olyan feleséget adott nekem - mondá - aki nemcsak a házban kellemes társ, hanem a csatatéren is vitéz társ tud lenni. És most az ő parancsára felajánlom kegyelmednek szolgálatomat.

Boszkiné viszonzá:

- Áldja meg az Isten mindenben úgy, amint szépséggel megáldotta. Én Boszki Antalné vagyok; nem azért jöttem ide, hogy kegyelmed szolgálatát kérjem, hanem hogy térden állva segítségért és megmentésért esedezzem szerencsétlenségemben. Zsófika! térdelj le te is ez előtt a lovag előtt, mert ha ő nem segít, nem segít senki!

Boszkiné valóban térdre rogyott és Zsófi követte példáját, és mind a ketten sűrű könnyhullatás közt mondták:

- Ments meg lovag! légy részvéttel irántunk árvák iránt!

Egy csapat tiszt kíváncsian közeledett oda, mivel a nőket térdelni látták, de kivált azért, mivel a csinos Zsófia látása odacsalta őket, a kis lovag pedig nagyon megzavarodott, Boszkinét fölemelte és egy padra ültette.

- Istenem - mondá - mit csinál kegyelmed? Inkább nekem kellene kegyelmed, a derék nő előtt térdelnem. Beszéljen tehát, ha segítséget nyujthatok, oly igaz, mint hogy Isten van az égben, nem mulasztom el.

- Meg fogja tenni; én is közre működöm! Zaglyoba sum! ez elég kegyelmességednek! - kiáltá a nők könnyeitől meghatott öreg harcos.

Ekkor Boszkiné intett Zsófiának, aki derekából gyorsan egy levelet húzott elő, melyet a kis lovagnak nyujtott.

Ez az írásra pillantott és mondá:

- A hetman úrtól!

Ekkor feltörte a pecsétet és olvasni kezdé:

«Nagyon kedves és drága Volyodyjovszkim! Bogus úrtól útközben őszinte üdvözletemet és utasításaimat küldtem, melyeket Bogus úr személyesen fog tudtodra adni. Most, mikor a fáradalmak után alig álltam meg Javorovóban, ismét azonnal más dolog kínálkozik. Ez nagyon szívemen fekszik, és pedig ama jóindulat miatt, melylyel a katonák iránt viseltetem, mert ha megfeledkezném róluk, Isten is megfeledkeznék rólam. Boszki urat, egy nagytekintélyű lovagot és kedves bajtársat néhány év előtt a horda Kamieniecnél elfogott. Feleségének és leányának menedéket nyujtottam Javorovóban, de szívök sír, az egyiké a férj, a másiké az atya után. Irtam Piotrovicsnak és Zlyotnicki úrnak, krimi rezidensünknek is, hogy ott Boszkit mindenütt kerestessék. Mondják is, hogy megtalálták őt, de rejtve tartják, azért nem adhatják ki a többi foglyokkal és bizonynyal máig a gályákon szolgál. A nők kétségbe vannak esve, és mivel a reménységet teljesen elvesztették, nem is bíztak meg ezzel a dologgal, de én, aki éppen most visszatértem és látom azt a legyőzhetetlen bánatot, nem vehetem a lelkemre, hogy férjét segítség nélkül hagyjam. Te ott egészen közel vagy, és amint tudom, sok mirzával testvérbarátságot kötöttél. Hozzád küldöm tehát a nőket, ne tagadd meg tőlük a segítséget. Piotrovics rövid idő mulva elutazik. Adj neki leveleket testvérbarátaidhoz. Én nem írhatok sem a vezírhez, sem a kánhoz, mivel nem barátaim, és aztán attól tartok, hogy leveleim folytán Boszkit valami rendkívül kiváló személyiségnek fogják tartani és igen nagy váltságdíjat követelnének. Kösd ezt az ügyet Piotrovics szívére, parancsold meg neki, hogy Boszki nélkül ne térjen vissza, és mozgósítsd minden testvérbarátodat. Habár pogányok, a letett esküt megtartják és nagy tisztelettel vannak irántad. Egyébiránt cselekedjél belátásod szerint; eredj Raskovba, ígérj viszonzásul három kiváló férfit, csak Boszki térjen haza. Senki sem ismeri jobban az eszközöket és útakat náladnál, mert amint hallom, már saját rokonaidat is kiváltottad. Isten is megáld és én még jobban foglak szeretni, mert szívem megszűnik vérzeni. Chreptiovodról azt hallottam, hogy ott már nyugalom van. Ezt el is vártam. Jól vigyázz Azbára. De publicis Bogus úr fog veled mindent közölni. Az Istenért, gondosan kémlelj Oláhország felé, mert a nagy támadás bizonynyal nem marad el. Midőn Boszkinét szívednek és gondoskodásodnak ajánlom, maradok etc».

Boszkiné folyton sírt, míg a levelet olvasták, és Zsófia szintén könnyeket hullatott, és kék szemét az égre emelte.

Eközben, mielőtt Mihály úr a levelet végig olvasta, Boriska berohant, mivel már női ruhát vett magára, és mert a nők szemében könnyeket látott, aggodalmasan kérdezte, mi történt. Mihály úr még egyszer fölolvasta neki a hetman levelét, figyelemmel hallgatta azt, és azonnal buzgóan pártolta a hetman és Boszkiné kérését.

- A hetman úrnak aranyos a szíve! - kiáltá férjét átölelve - de a miénk se lesz rossz! Mihály! Boszkiné itt marad nálunk férjének visszatértéig, és te három hónap alatt haza hozod őt a Krimből, három vagy kettő alatt, nemde?

- Vagy holnap, vagy egy óra alatt! - mondá Mihály úr, őt utánozva.

Itt Boszkinéhoz fordult:

- A feleségem, amint kegyelmed látja, gyorsan el van határozva.

- Az Isten áldja meg értte! - mondá Boszkiné.

- Zsófia, csókold meg a parancsnokné asszony kezét.

De a parancsnokné asszonynak esze ágában se volt, hogy kezét megcsókoltassa, sőt inkább még egyszer megölelte Zsófiát, mivel hamarosan megszerették egymást.

- Tanácskozásra, uraim! - kiáltá. - Tanácskozásra, tanácskozásra, gyorsan!

- Gyorsan, mivel ég a feje! - mondá Zaglyoba úr.

És Boriska megrázta szőke haját:

- Nem a fejem, hanem ezeknek a nőknek szíve ég a szenvedéstől!

- Senki se fogja ellenezni nemes kívánságodat - mondá Volyodyjovszki - csak előbb pontosan kell tudnunk Boszkiné közléseit.

- Zsófia, beszélj te el mindent, mivel én nem birom a könynyektől - mondá a matróna.

Zsófia földre süté szemét, miközben pillájával egészen befödte azt, aztán elpirult, mint a cseresnye és nem tudta, mint fogjon hozzá, mivel nagyon szégyenlős volt, hogy ily nagyszámú társaság előtt kell szót vinnie.

De Volyodyjovszkiné segítségére jött:

- Zsófika, mikor vitték Boszki urat a fogságba?

- Öt esztendeje, ezerhatszázhatvanhétben - felelé Zsófia gyöngéd hangocskáján, anélkül, hogy hosszú szempilláját fölemelné.

És aztán már egy szuszra folytatá:

- Akkoriban még mit se lehetett hallani betörésekről és tatus zászlóalja Paniovcénél állomásozott. Tatus és Bulyajovszki úr ama cselédekre ügyeltek, kik a réteken a nyájakat legeltették, ekkor azonban az oláhországi úton tatárok jöttek és körülfogták tatust és Bulyajovszki urat; de Bulyajovszki úr már két év mulva visszatért, míg tatus még nem jött vissza.

Itt két kis könny gördült le Zsófia arcán, mely látvány nagyon meghatotta Zaglyoba urat és mondá:

- A kedves ártatlanság... Ne félj, gyermek, tatus ismét vissza fog jönni és még táncol a lakodalmadon.

- És a hetman úr Piotrovics útján íratott Zlyotnicki úrnak? - kérdé Mihály úr.

- A hetman úr a pózeni kardhordó úrnak Piotrovics úr útján íratott tatus miatt - folytatá Zsófia - és a kardhordó úr és Piotrovics úr tatust az agánál, Murza bejnél találták.

- Az Istenért! ismerem ezt a Murza bejt! Testvérével testvérbarátságban éltem - kiáltá Volyodyjovszki. - Nem akarta kiadni Boszki urat?

- Parancs jött a kántól, hogy tatust adják ki, de a kegyetlen, iszonyú Murza bej elrejté tatust, és azt mondta Piotrovics úrnak, hogy őt már réges-régen eladta Ázsiában. De a többi foglyok azt mondták Piotrovics úrnak, hogy az nem igaz és Murza szándékosan csak azért beszél úgy, hogy tatust még tovább kínozza, mert az összes tatárok közt ő a legkegyetlenebb a foglyok

iránt. Talán tatus akkor nem volt a Krimben, mivel Murzának gályái vannak és az embereket evezésre használja, de tatus nem volt eladva; Murza inkább megöli a foglyot, mintsem eladja.

- Szent igaz - mondá Musalszki úr. - Ezt a Murza aga-bejt egész Krimben ismerik. Nagyon gazdag ez a kutya tatár, de roppant gyűlöli nemzetünket, mivel négy testvére elesett az ellenünk való harcban.

- És nincs köztünk senki, aki testvérbarátságban él vele? - kérdé Volyodyjovszki.

- Az nagyon kétséges! - felelék minden felől.

- Ugyan magyarázzák meg, mi az a testvérbarátság? - kérdé Boriska.

- Lásd - mondá Zaglyoba - ha a háború után a tárgyalások megkezdődnek, az urak kölcsönösen meglátogatják egymást és érintkezésbe lépnek egymással. Aztán megesik, hogy a társak közül valamelyiknek megtetszik egy mirza,[8] és ő a mirzának, és ekkor barátságot esküsznek halálig, és ezt nevezik testvérbarátságnak. De minél híresebb valaki, mint például Mihály, én vagy Ruscsyc úr, aki most Raskovban parancsnokol, annál kívánatosabb vele a testvér-barátság. Az ilyen természetesen nem fog barátságot kötni bármely jöttmenttel, hanem ő is a leghíresebb mirzák közt választ. A szokás aztán azt kívánja, hogy a szablyákra vizet öntenek és egymásnak barátságot esküsznek, érted?

- És ha aztán háborúra kerül a dolog?

- Az általános küzdelemben nem szabad egymással verekedniök, ha pedig mint harcosok egymásra találnak, férfi férfi ellen, köszöntik egymást és békén elválnak. Ha egyik fogságba esik, a másiknak kötelessége azt számára megkönnyíteni, és a legrosszabb esetben a váltságdíjat le kell értte fizetnie; ha! már megtörtént, hogy kettő megosztá egymással vagyonát is. Ha barátokról vagy ismerősökről van szó, vagy valakit föl kell keresni vagy segíteni, a testvér-barátok is egymáshoz fordulnak és az igazságosság parancsolja, hogy elismerjük, miképp ilyen esküket egy nép se tart meg oly szigorúan, mint a tatárok. A becsületszó náluk szent! és az ilyen barátra mindig biztosan számíthatni.

- És Mihálynak sok ilyen van?

- Három befolyásos mirzám van - felelé Volyodyjovszki - egy még a Lubnie előtti időkből. Egyszer Jeremiás hercegtől kértem szabadonbocsátását, neve Aga bej, és ő, ha arról lenne szó, fejét adná érettem. A másik kettő szintén megbízható.

- Ha! - mondá Boriska - szeretnék magával a kánnal testvérbarátságot kötni és minden foglyot megszabadítani.

- Ő nem is ellenkeznék - mondá Zaglyoba - csak az a kérdés, milyen jutalmat kívánna tőled?

- Bocsássatok meg, uraim - mondá Volyodyjovszki - tanácskozzunk arról, mit illik tennünk. Halljátok tehát: híreket kaptam Kamieniecből, hogy legkésőbb két hét mulva Piotrovics nagy kísérettel ide érkezik. A Krimbe megy, hogy néhány kamienieci örmény kereskedőt kiváltson, akiket az új kán beigtatásakor kiraboltak és fogságba hurcoltak. Ime! Ez történt Szeferovicscsal, a prétor testvérével. Mind nagyon kiváló férfiak; nem fukarkodnak a pénzzel, és Piotrovics jól ellátva megy oda. Veszélyek nem fenyegetik őt, mivel először közel van a tél, ami nem kedvező idő a bandákra nézve, aztán Navirágh, az uzmiadzini pátriárka delegátusa és két jaffai anardrata közeledik, akiknek a fiatal kántól kísérő levelük van. Azért úgy a köztársaság rezidensei, mint testvérbarátaim részére leveleket adok Piotrovicsnak. Azonkívül tudják az urak, hogy Ruscsycnak, a raskovi parancsnoknak vérrokonai vannak a hordánál,

[8] Mirza = kaukázusi herceg.

akiket mint gyermekeket elfogtak és méltóságokra jutottak. Mindezek eget-földet megmozdítanak, talán titokban ki is tekerik Murzának a nyakát. Tehát reményem van arra, hogy ha, amit Isten adjon, Boszki úr életben van, kétségtelenül visszakapom őt néhány hónap mulva, amint ezt a hetman úr és az én, itt jelenlevő közelebbi parancsnokom (itt Volyodyjovszki meghajtá magát felesége előtt) elrendeli...

A jelenlevő parancsnok ismét oda ugrott és megölelte a kis lovagot. Boszkiné és Zsófia csak a kezöket tették össze és hálát adtak Istennek, hogy megengedte ily derék emberekhez jutniok. Mind a ketten azonnal sokkal vidámabbak is lettek.

- Ha az öreg kán élne - mondá Nienasyniec úr - minden még könnyebben menne, mivel ő nagyon jó hajlandósággal volt irántunk, és a fiatalról éppen az ellenkezőt mondják. Ezeket az örmény kereskedőket is, kiket Piotrovics Zakariás úrnak haza kell hoznia, már a fiatal kán uralkodása idejében fogták el magában Bakcsiszarájban, és ez, mint mondják, a kán parancsára történt.

- A fiatal is megváltozik, amint az öreg is megváltozott, aki, mielőtt meggyőződött a mi becsületességünkről, a lengyel névnek legelkeseredettebb ellensége volt - mondá Zaglyoba - ezt én tudom legjobban, mivel hét esztendeig epekedtem nála fogságban.

Igy szólván, Boszkinéhoz fordult.

- Az én látásom bátorságot ad kegyelmednek. Hét év! nem tréfa, és mégis visszajöttem, és ezekből a kutyákból annyit leaprítottam, hogy fogságom minden napjáért legalább kettőt küldtem a pokolba, és az ünnep- és vasárnapokért, manó tudja, vajjon nem jut-e három vagy négy is, ha!

- Hét esztendő! - ismétlé Boszkiné sóhajtva.

- Haljak meg, ha egy nappal is többet mondtam. Hét esztendeig magának a kánnak palotájában - erősíté Zaglyoba úr, szemével titokzatosan kacsintva. - És tudnia kell, hogy a fiatal kán az én...

Itt valamit Boszkiné fülébe súgott, aztán hangos kacagásra fakadt: «ha, ha, ha!» kezével térdére ütött és végre buzgóságában Boszkinénak is a térdét veregette és mondá:

- Valóban szép idők! nemde? Fiatal koromban az járta, hogy ami a csatatéren volt, az ellenség, és minden nap új csíny járta, ha!

A tisztes matróna egészen zavarba jött és kissé visszavonult a víg lovagtól; a fiatal asszonyok lesütötték szemöket, mivel sejtették, hogy a csínyek, melyekről Zaglyoba úr beszélt, nem illenek az ő velök született szerénységükhöz, annál is inkább, mivel a katonák harsogó kacagásra fakadtak.

- Nem sokára Ruscsyc úrhoz kell küldenünk - mondá Boriska - hogy Piotrovics úr a leveleket már Raskovban találja.

Erre Bogus úr mondá:

- Siessetek, uraim, az egész dologgal, amíg tél van, mivel először ebben az időben nem kóborolnak szét a bandák, és az útak biztosak, azután, Isten tudja, mi jöhet tavaszszal.

- Vannak-e a hetman úrnak hírei Sztambulból? - kérdé Volyodyjovszki.

- Igen, és ezekről még különösen beszélnünk kell. Bizonyos, hogy azokkal a csapatvezetőkkel is gyorsan kell végezni. Mikor jő vissza Mellechovics, mivel igen sok függ tőle?

- Csak a rablók maradványát kell levágnia, és aztán a holtakat eltemetnie. Még ma vagy holnap reggel vissza kell jönnie. Megparancsoltam neki, hogy csak a mieinket temesse el,

Azba embereit minden esetre feküdni hagyhatja, mivel a tél küszöbön van, és nem kell félnünk a pestistől. Egyébiránt majd eltakarítják őket a farkasok.

- A hetman úr kéri - mondá Bogus úr - hogy itt ne gördítsenek akadályt Mellechovich munkája elé; ahányszor Raskovba akar utazni, engedjék utazni őt. A hetman úr azt is kéri, hogy mindenben bízzanak benne, mivel ő bizonyos irántunk való szeretetéről. Ő nagy katona és sok jót művelhet.

- Utazzék Raskovba és ahová akar - felelé a kis lovag. - Ama pillanat óta, hogy Azbát megsemmisítettük, nem is olyan nagy szükségem van reá. Most már nem fognak többé mutatkozni nagyobb csapatok, mielőtt az első fű nő.

- Annyira meg van semmisítve Azba? - kérdé Novoviejszki úr.

- Annyira meg van semmisítve, hogy nem tudom, vajjon megmenekült-e huszonöt ember, és ezeket is elfogjuk egyenként, ha ugyan Mellechovics már el nem fogta őket.

- Roppant örülök neki - felelé Novoviejszki úr - mivel most bizonynyal veszedelem nélkül lehet Raskovba utazni.

Itt Boriskához fordult:

- Magunkkal vihetjük a leveleket Ruscsyc úrhoz, melyekről méltóságos asszony beszélt.

- Köszönjük - viszonzá Boriska - itt mindig van alkalom, mivel gyorspóstákat küldünk oda.

- Minden parancsnokságnak állandóan fönn kell tartania egymás közt az összeköttetést - jegyzé meg Mihály úr. - De, kérem, ezzel a szép kisasszonynyal utaznak Raskovba?

- Ő közönséges uszkár, nem szépség, tisztelt uram - felelé Novoviejszki úr - és Raskovba megyünk, mivel ott semmiházi fiam Ruscsyc úr zászlóaljánál szolgál. Csaknem tíz éve, hogy megszökött a háztól és csak levelekkel vette igénybe atyai jóságomat.

Volyodyjovszki tenyerével tapsolt.

- Mindjárt gondoltam, hogy kegyelmed Novoviejszki úr atyja, és megkérdeztem volna, ha Boszkiné bánata el nem von. Mindjárt gondoltam, mivel vonásaik is hasonlóak! Ejnye, tehát ő a kegyelmed fia!

- Arról biztosított Istenben boldogult anyja, és mivel erényes asszony volt, nincs okom rajta kételkedni.

- Akkor kétszeresen örülök az ilyen vendégnek, Istenemre! csak fiát ne nevezze semmiházinak, mivel ő kitünő katona és derék lovag, aki becsületére válik kegyelmednek. És Ruscsyc úr után a legjobb portyázó az egész zászlóaljban; vagy nem tudná, hogy ő a hetman szeme fénye! Már egész parancsnokságokkal bízták meg, és minden ténykedésből nagy dicsőség háramlott reá.

Novoviejszki úr elpirult örömében.

- Kapitány uram - mondá - gyakran ócsárolja az apa a fiát, csak hogy más ellentmondjon szavainak, és azt hiszem, az apai szívet nem lehet jobban megörvendeztetni, mint ha az ócsárlásnak ellentmondanak. Már hallottam Ádám fiam derék tetteiről, de igazán csak most örvendek nekik, ahol hírének megerősítése oly hírneves szájból jő. Azt mondják, hogy ő nemcsak vitéz katona, hanem komoly is, amin nagyon csodálkozom, mivel mindig Hűbele Balázs volt. A háborúra a fiúnak már gyerekkorától kedve volt, amit legjobban bizonyít az, hogy mint gyerek megszökött a háztól. Meg kell vallanom, ha akkor elcsípem, szép pro memoriát adtam volna neki, de azt most nem szabad tennem, mivel ismét tíz esztendőre elszökik tőlem, és az öreg apa aggódnék miatta.

- De hogy annyi esztendőn át nem nézett az apai házba?

- Megtiltottam neki. De most már elég és először én megyek hozzá, mivel ő a szolgálatban nem jöhet el. Vendégszeretetre akartam kérni a tisztelt uraságokat, jótevőimet a leány részére, hogy egyedül mehessek Raskovba, de mivel azt mondják, hogy az útak mindenütt biztosak, őt is magammal viszem. A szarka szeretné látni a világot, hadd nézze meg kedvére.

- És az emberek nézzék meg őt kedvökre! - veté közbe Zaglyoba.

- Az kevés látnivaló volna! - felelé a leány, akinek élénk fekete szeme és csókra hajló ajkai mást beszéltek.

- Közönséges uszkár, semmi egyéb, mint az! - mondá Novoviejszki úr. - Bah, de ha tisztet lát, nem lehet vele birni. Azért akartam is inkább magammal hozni, mint otthon hagyni, kivált mivel a leány otthon nincs biztosságban. De ha nélküle utaznám Raskovba, a méltóságos asszonynak zsinórra kellene őt köttetnie, mivel különben még kivonul.

- Magam se voltam jobb - jegyzé meg Boriska.

- Ha pergő rokkát adtak neki fonni - mondá Zaglyoba - azzal táncolt, ha jobb nem akadt! De kegyelmed víg ember, Novoviejszki úr. Boriska! Szeretnék Novoviejszki úrral koccintani, mivel én is barátja vagyok a tréfának...

Még mielőtt a vacsorát hozták, kinyílt az ajtó és Mellechovics lépett be. Novoviejszki úr nem vette őt azonnal észre, mivel Zaglyoba úrral beszédbe ereszkedett, de Evkának szemébe ötlött és arcát lángpirosság borította el, aztán hirtelen elsápadt.

- Parancsnok úr! - mondá Mellechovics Volyodyjovszkinak. - Jelentem alássan, az embereket elfogtuk.

- Jó! Hol vannak?

- Amint parancsolta: fölakasztattam őket.

- Jó! És embereid visszatértek?

- Egy részük ott maradt a halottakat eltemetni, a többi nálam van.

Ebben a pillanatban Novoviejszki úr fölemelte a fejét és rendkívüli álmélkodás tükröződött vonásain.

- Istenemre! mit látok! - mondá.

Aztán fölemelkedett, egyenest Mellechovicshoz lépett és kiáltá:

- Azya! Mit csinálsz itt, gazember?!

És fölemelte kezét, hogy a lipeket nyakon ragadja, ez azonban ugyanabban a pillanatban haragosan föllobbant, mint mikor egy marék puskaport a tűzbe vetnek, halálsápadt lett, vas marokkal megragadta Novoviejszki kezét és mondá:

- Nem ismerem kegyelmedet! Kicsoda?!

És oly erővel ellökte magától, hogy Novoviejszki úr a szoba közepére zuhant.

Ez egy darabig egy szót se tudott szólani dühében, levegő után kapkodott és végre kiáltá:

- Parancsnok úr! Ez az én rabszolgám és szökevény! Házamban volt gyermekségétől fogva!... Gazember! hazudik! Az én rabszolgám! Éva! ki ez? beszélj!

- Azya! - mondá Éva kisasszony, egész testében reszketve.

Mellechovics egy pillantásra se méltatta őt. Szemét Novoviejszki úrra szögezte, orra cimpáit haragosan fölfújta, s az öreg nemest leírhatatlan gyűlölettel nézte végig, és kezével tőrének markolatához kapott.

Orra cimpájának élénk mozgásától bajúsza is ide s tova mozdult és alatta, mint a dühös vadkannál, egészen úgy kiálltak fehér szemfogai.

A tisztek körben álltak, míg Boriska Mellechovics és Novoviejszki közé ugrott.

- Mit jelent ez? - kérdé szemöldökét összehúzva.

Látása kissé lecsillapítá az ellenfeleket.

- Parancsnok úr - mondá Novoviejszki - ez annyit jelent, hogy ez az ember, névre Azya, az enyém - és szökevény. Mikor ifjú éveimben az Ukrainában szolgáltam, félholtan találtam őt a pusztában és magamhoz vettem. Ez tatár. Húsz esztendeig neveltem föl házamban és tulajdon fiammal együtt tanítottam. Mikor fiam megszökött, a gazdaságban segített, míg Évikére nem kezdett szerelmesen kacsingatni, de mikor azt észrevettem, megkorbácsoltattam őt; később megszökött. Hogy nevezi itt magát?

- Mellechovicsnak!

- Akkor úgy vette föl ezt a nevet. Azyának hívják, nem másképp! Azt mondja, nem ismer engem, de én ismerem őt, és Évike szintén.

- Az Istenért - mondá Boriska - hiszen a kegyelmed fia oly gyakran látta őt. Mint történt, hogy nem ismerte föl őt?

- Mikor fiam a házból megszökött, mind a ketten tizenöt évesek voltak és ez itt még hat esztendeig volt nálam, s ebben az időben nagyon megváltozott, megnőtt és szakállas lett. De Évike azonnal megismerte őt. Kérem tisztelt uraim, inkább adjanak hitelt egy földijüknek, mint ennek a krimi kalandornak.

- Mellechovics úr a hetman tisztje - mondá Boriska - nincs jogunk hozzá!

- Engedje meg, hogy őt kikérdezzem. Audiatur et altera pars! - jegyzé meg a kis lovag.

De Novoviejszki úr őrjöngő dühre gerjedt.

- Mellechovics úr! Szép úr! az én szolgám, aki idegen nevet bitorol. Holnap ezt az *urat* kutyapecéremmé teszem; holnapután ezt az urat megkorbácsoltatom, és ebben maga a hetman se fog meggátolni; mert én nemes vagyok és ismerem jogaimat!

Volyodyjovszki félrehúzta a száját és szigorú hangon mondá:

- És én nemcsak nemes vagyok, hanem kapitány is, és én is ismerem jogaimat. Jobbágyát a jog útján visszakövetelheti, és kieszközölheti a hetman döntését, de itt én parancsolok, nem más!

Novoviejszki úr hamarosan mérsékelte magát, meggondolván, hogy ő nem csupán a parancsnoknak, hanem tulajdon fia fölebbvalójának és a köztársaság leghíresebb lovagjának beszélt.

- Kapitány úr - mondá szelídebb hangon. - Én nem fogom őt a kegyelmed akarata ellenére elvenni, csak jogomat fejezem ki, és kérem, hogy hitelt adjanak nekem.

- Mellechovics, mit szólsz hozzá? - kérdé Volyodyjovszki.

A tatár lesüté szemét a földre és hallgatott.

- Mert hogy neved Azya, azt mindnyájan tudjuk! - tette hozzá Volyodyjovszki.

- Minek más bizonyítékokat keresni! - mondá Novoviejszki. - Ha ez az én jobbágyom, kékszinű halak vannak mellébe szurkálva.

Ezt hallván Nienasyniec úr, kerekre nyitá szemét és száját, fejéhez kapott és kiáltá:

- Azya Tuchay-bej fia!

Mindenki szeme reá irányult, és mintha sebei újra megnyílnának, egész testében reszketett és még egyszer kiáltá:

- Ez az én hadi foglyom! Ez Tuchay-bej fia! Istenemre! ő az!

És a fiatal lipek büszkén hátra vetette fejét, kígyótekintetét végig hordozta a társaságon, aztán hirtelen kétfelé nyitá széles mellén dolmányát és mondá:

- Ime, látjátok a kékszínű halakat? Én Tuchay-bej fia vagyok!...

NYOLCADIK FEJEZET.

Az egész körben elhallgattak, oly hatalmas benyomást gyakorolt az iszonyatos bajnok neve. Hiszen ő volt az, aki a szörnyű Chmielnicki társaságában az egész köztársaságot fölforgatta; ő, aki egész tenger lengyel vért kiontott; ő, aki Ukrainát, Volhyniát, Podoliát és a halicsi földet lovainak patáival összetiporta, kastélyokat és várakat megsemmisített, falvakat fölgyujtott és miriádnyi embert fogságba hurcolt. És ennek az embernek a fia itt állt a gyülekezet előtt a chreptiovi határőrségen, és a férfiaknak szemébe mondta: «Én kék halakat hordok mellemen, Azya vagyok, hús Tuchay-bej húsából». De oly nagy volt a tisztelet ama kor embereinél a kiváló származás iránt, hogy ama félelem dacára, melyet a híres mirza nevének minden katona lelkében elő kellett idéznie, Mellechovics nagyot nőtt szemükben, mintha atyjának egész nagysága volna benne.

Bámulattal néztek reá, kivált a nők, akikre nézve minden titokzatos a legnagyobb ingerrel bir; az pedig büszkén állt ott, mintha a vallomás folytán a tulajdon szemében is nagyot nőtt volna, nem süté le fejét, és végre mondá:

- Az a nemes - itt ujjával Novoviejszkire mutatott - azt mondja, hogy az ő tulajdona vagyok, és én azt felelem neki: apám jobbak hátának segítségével ült lóra, mint ő... Nos, igazat mond, ha azt állítja, hogy nála voltam, mivel nála voltam, és az ő kancsukája alatt vér folyt a hátamról, amit nem felejtek el neki, Isten engem úgy segéljen!... Mellechovicsnak neveztem magamat, hogy üldözését elkerüljem. De habár a Krimbe menekülhettem volna, most ennek a hazának szolgálok véremmel és semmi más úrnak nem vagyok szolgája, csak a hetmannak. Atyám kánokkal volt atyafi, és a Krimben gazdagság és bőség várt reám; én azonban itt maradtam az alacsonyságban, mivel szeretem ezt a hazát, és szeretem a hetman urat, és szeretem mindazokat, kik nem mutattak irántam megvetést.

Így szólván, meghajtá magát Volyodyjovszki előtt, meghajtá magát Boriska előtt, oly mélyen, hogy fejével csaknem térdét érintette, de másra senkire se nézett, kardját karja alá fogta és kiment.

A hallgatás még egy ideig tartott; először Zaglyoba úr ragadta meg a szót:

- Ha! hol van Sznitko úr? Nem mondtam-e, hogy ez az Azya úgy néz, mint a farkas, és hogy farkas kölyök?

- Oroszlán kölyök! - felelé Volyodyjovszki - és ki tudja, nem ütött-e apjára!

- Istenemre! nem vettétek észre, mint villogtak a fogai, egészen mint az öreg Tuchaynál, mikor haragos volt! - mondá Musalszki úr. - Már egyedül erről is megismertem volna, mivel én is gyakran láttam az öreg Tuchayt.

- Nem oly gyakran, mint én! - felelé Zaglyoba.

- Most értem - veté közbe Bogus úr - miért részesül a lipekeknél és cseremiszeknél oly nagy tiszteletben. Hiszen úgy tisztelik Tuchay nevét, mint egy szentét. Az élő Istenre! ha ez az ember akarná, mindannyit a szultán szolgálatába pártoltathatná át az utolsó emberig, és borzasztó vereséget okozhatna nekünk.

- Azt nem teszi soha - viszonzá Volyodyjovszki - mert amit mondott, hogy ezt a hazát és a hetmant szereti, igaz; különben nem szolgálna köztünk, mikor szabadságában áll a Krimbe menni, és ott bőségben élni. Nálunk valóban nem örvendett bőségnek!

- Azt nem teszi soha - ismétlé Bogus úr - mert ha akarta volna, már réges-régen megteszi. Semmi sem akadályozhatta volna őt.

- Ellenkezőleg - tevé hozzá Nienasyniec - most már hiszem, hogy azokat az áruló csapatvezetőket is újra megnyeri a köztársaságnak.

- Novoviejszki úr - mondá hirtelen Zaglyoba - ha csak tudta volna kegyelmed, hogy ő Tuchay-bej fia, talán lehet... talán lehet... ugy-e?

- Háromszáz helyett tizenháromszáz kancsukaütést adattam volna neki. Üssön belém a mennykő, ha másképp cselekedtem volna! Tisztelt uraim, csodálom, hogy ő, Tuchay-bej fia, nem szökött a Krimbe. Azt hiszem, hogy ő ezt nem régen tudta meg, mivel erről mit se tudott nálam. Csodálom, mondom, de az Istenért, ne higyjetek neki! Hiszen régebben ismerem őt, mint ti, és én csak annyit mondok: az ördög nem oly furfangos, a veszett kutya nem oly dühös, a farkas nem oly harapós és kegyetlen, mint ez az ember. Ez még mindenkinek be fog itt iszonyúan fütyülni!

- Mit beszél kegyelmed - mondá Musalszki. - Mi már kipróbáltuk őt a csatában Kalniknál, Humannál, Braclyavnál és száz más ütközetben.

- Nem marad adós, meg fogja magát bosszúlni!

- És hogy elbánt ma Azba rablóival! Mit beszél kegyelmed!

Eközben Boriska szinte égett az izgalomtól, annyira bántotta őt Mellechovics esete; de azt akarta, hogy a kezdet vége is méltó legyen, azért megvárta Novoviejszki Évát és fülébe súgta:

- Évike, te szeretted őt? valld meg, ne tagadd! szeretted őt, he? Szereted-e még, mit? bizonyos vagyok felőle! Légy őszinte irántam. Kiben akarsz bízni, ha bennem, a nőben nem? Csaknem királyi vér kering ereiben! A hetman úr nem egy, de tíz polgárjogot eszközöl ki neki. Novoviejszki úr nem fog ellenkezni. Kétségtelenül Azya is szeret még téged! Már tudom, már tudom, tudom. Ne félj! Ő bizalommal van irántam. Azonnal vallatóra fogom. Nekem vallatás nélkül megmondta, hogy nagyon szeretted őt. Szereted-e még?

Évike egészen elkábult. Mikor Azya először megvallá neki vonzalmát, még csaknem gyermek volt, aztán sok esztendeig nem látta őt és nem gondolt reá. Csak az emlékezet maradt meg egy hővérű fiúra, aki félig bátyjának játszótársa, félig szolga volt. De most, hogy ismét látta őt, egy hős ifjú állt előtte, egy szép, merész tiszt és híres portyázó, és azonkívül egy idegen, de fejedelmi nemzetség fia. Így az ő emlékezetében is egész másként élt a fiatal Azya és látása elkábítá őt, de egyúttal el is bűvölte és megittasította. Az emlékek fölébredtek szendergésükből. Szíve nem volt képes a hős ifjút egy pillanat alatt szeretni, de egy pillanat alatt érezte az édes képességet, szeretni.

Boriska nem kaphatván tőle feleletet, Zsófival együtt a mellékszobába vitte és újra faggatni kezdé őt:

- Évike! beszélj gyorsan, iszonyú gyorsan! Szereted-e őt?

Évának lángpirosság borítá el arcát. A fekete hajú és fekete szemű leánynak forró vére volt, és a szerelem minden emlegetésénél arcába csaptak hullámai.

- Évike! - sürgeté őt Boriska újra - szereted-e őt?

- Nem tudom - felelé Novoviejszka kisasszony pillanatnyi habozás után.

- De nem mondasz nem-et? Ohó! akkor már tudom! No, ne ellenkezzél! Én mondtam meg először Mihálynak, hogy szeretem őt, és nem volt baj! és jó volt! Ti is bizonnyal nagyon szerettétek egymást az előtt! Ha! most értem! Az utánad való vágyakodás miatt oly komor mindig, mint a farkas. Csaknem tönkre ment! Mi volt köztetek, beszéld el!

- A lugasban azt mondta, hogy szeret - suttogá Novoviejszka kisasszony.

- A lugasban!... ejnye!... és aztán?

- Aztán megölelt és megcsókolt - folytatá a kisasszony halkabban.

- Ó ez a Mellechovics! És te?

- Féltem kiáltani.

- Féltél kiáltani! Zsófia! hallod-e?... Mikor került napfényre szerelmetek?

- Apám odajött és a fejszével reá ütött, aztán megvert engem, és őt megkorbácsoltatta, úgy hogy két hétig betegen feküdt!

Itt Novoviejszki kisasszony sírva fakadt, részint fájdalmában, részint zavarában. Láttára csakhamar könnyek gyűltek szemébe az érzelmes Boszki Zsófiának is, mire Boriska vígasztalta Évát:

- Minden jól fog végződni, csak bízd reám! És Mihálynak is dologhoz kell látnia, és Zaglyoba úrnak is. Majd beszélek vele, ne félj! Zaglyoba úr eszének mi sem állhat ellent, még nem ismered őt! Ne sírj, Évike, itt a vacsora ideje...

Mellechovics nem jelent meg a vacsoránál. Szobájában ült és a tűznél melegedett pálinka és méhsör mellett, melyet egy kisebb bádog pohárba töltött és kétszersültet evett hozzá. Bogus úr még késő éjjel hozzá ment, hogy vele ujdonságokról csevegjen.

A tatár azonnal helyet mutatott neki a juhbőrrel bevont padon, forró itallal teli poharat tett eléje és kérdé:

- Novoviejszki úr még mindig szolgájává akar tenni?

- Arról szó sincs többé - viszonzá a novogrodi tálnokmester. - Még inkább volna Nienasyniec úrnak joga hozzád, de ő se gondol reá, mivel nőtestvére már jó régen meghalt, vagy nem akarja sorsának megváltoztatását. Novoviejszki úr nem tudta, ki voltál, mikor a leányával való bizalmaskodásokért megbüntetett. És most mintegy kábultan jár-kel, mert bár atyád sok rosszat tett országunknak, mégis híres bajnok volt, és a születés csak születés. Istenemre! senki nem görbíti meg a hajad szálát se, amíg ennek a hazának híven szolgálsz, annál is inkább, mivel mindenütt barátaid vannak.

- Miért ne szolgálnék neki híven? - viszonzá Azya. - Apám ellenségtek volt, de ő pogány vala, én pedig Krisztusban hiszek.

- Éppen ez az! ez az! Te nem mehetsz többé vissza a Krimbe, mert föl kellene adnod a hitedet, mivel pedig azzal föladnád lelked üdvösségét is, ezért semmi földi boldogság, semmi méltóság nem kárpótolhatna. Tulajdonképp hálával tartozol úgy Nienasyniec úrnak, mint Novoviejszki úrnak, mivel az egyik fölvett a pogányok közül, a másik pedig fölnevelt az igaz hitben.

Erre Azya mondá:

- Tudom, hogy hálával tartozom nekik, és igyekezni fogok azt visszafizetni. Igaza van kegyelmednek, ha azt mondja, hogy itt sok jótevőre találtam!

- Te úgy mondod ezt, mintha keserűen és gonoszul értenéd, pedig számláld föl magad őket.

- Első sorban a hetman úr és kegyelmed; ezt halálomig fogom ismételni. Kicsoda még, azt nem tudom...

- Hát az itteni parancsnok? Azt hiszed, hogy ő kiszolgáltatna valakinek a kezébe, ha nem volnál is Tuchay fia? És ő! Volyodyjovszkiné asszony! Hiszen hallottam, amit a vacsoránál rólad mondott... Bah! és még előbb, mintsem Novoviejszki fölismert, azonnal pártodra kelt!

Volyodyjovszki úr megtesz mindent az ő kedvéért, és egy nőtestvér nem szeretheti jobban fitestvérét, mint ő szeret téged. Az egész vacsora alatt folytonosan a te neved volt szájában...

A fiatal tatár hirtelen lesüté fejét és a forró itallal teli pohárba fújt; eközben arca, mivel kékes ajkait fölfújta, olyan tatáros kifejezést öltött, hogy maga Bogus úr azt mondá:

- Istenemre, annyira hasonlítasz ebben a pillanatban az öreg Tuchay-bejhez, hogy minden képzeletet felülmúl. Hiszen én nagyon jól ismertem őt, és gyakran láttam a kán udvarában és a táborban; legalább húszszor voltam székhelyén.

- Isten áldja az igazakat és a pestis érje az árulókat! - felelé Azya. - Éljen a hetman!

Bogus úr ivott és mondá:

- Éljen sokáig! Mi ugyan csak kis csapat vagyunk, akik mellette állunk, de igazi katonák. Adja Isten, hogy azokkal a naplopókkal, akik csak tanácsolni és fecsegni tudnak és a hetman urat a király elleni árulással vádolják, még szembe szálljunk. A gazok! Éjjel-nappal szemben vagyunk az ellenséggel, és ők a teli húsos fazekak mellett ülnek és kanalaikkal muzsikálnak! Ime, ez az egész munkájuk! A hetman úr követeket küld követek után, segítséget kér Kamieniec részére, mint Kasszandra megjövendöli Iliumnak és Priamosz nemzetségének pusztulását, és azok nem törődnek vele, és azt keresik és kutatják, ki tett valamit a király ellen?

- Miről beszél kegyelmed?

- Eh, semmiről! Comparatiót csináltam Kamieniecünk és Trója közt, de te nyilván soha se hallottál Trójáról. Ha nyugodtabb lesz minden, a hetman úr megszerzi neked a polgárjogot, az életemet teszem reá! Jönnek idők, amelyekben nem hiányzik az alkalom, és ha akarod, dicsőséget szerezhetsz magadnak.

- Vagy dicsőséggel borítom magamat, vagy a föld borít be engem. Hallani fog kegyelmed felőlem, oly igaz, mint Isten van az égben!

- És azok ott? Mit csinál Krycsynszki? visszatér-e? nem tér vissza? Mit csinálnak most?

- Táborokban vannak: némelyek az urzyjszki pusztában, mások másutt. Nehezen értesíthetik egymást, mivel igen nagy távolságok vannak közöttük. Parancsot kaptak, hogy tavaszszal mindnyájan Drinápolyba induljanak és annyi élelmi szert vigyenek magukkal, amennyit csak lehet.

- Az Istenért! ez fontos, ha Drinápolyban nagy hadsereg gyűlik össze, mert a háború velünk bizonyos. Erről a hetman urat azonnal értesíteni kell. Ő is azt hiszi, hogy a háború küszöbön van, de ez csalhatatlan jel volna.

- Halim mondta nekem, hogy azt beszélik, maga a szultán is Drinápolyba akar menni.

- Az Úr szent nevére! És itt nálunk alig van egy kis csapat. Minden reményünk a kamienieci sziklában van. Krycsynszki talán új föltételeket szab?

- Több panaszt írnak, mint föltételeket szabnak; általános amnesztiát, a nemesség jogainak és kiváltságainak gyakorlását, mint a régi időben volt, a csapatvezetők rangjának meghagyását - ez az, amit akarnak. De mivel a szultán már többet ígért nekik, vonakodnak.

- Mit mondasz! Hogyan ígérhet a szultán nekik többet, mint a köztársaság? Törökországban absolutum dominium van, és minden jog egyedül és kizárólag a szultán tetszésétől függ. Ha az, aki most él és uralkodik, megtart is minden ígéretet, utódja lábbal tapodja azokat, ha akarja. Nálunk azonban a kiváltság szentesítve van, és aki a nemességhez tartozik, attól maga a király se vehet el semmit.

- Ők azt mondják, hogy nemesek voltak, és mégis úgy bántak velök, mint a dragonyosokkal, és a sztarosztok elég gyakran oly szolgálatbeli kötelességeket róttak reájuk, melyektől nemcsak a nemesség szabad, hanem még a szabadosok is.

- Ha a hetman megígéri nekik...

- Senki se kételkedik közűlök a hetman nagylelkűségén, és titokban mindnyájan szeretik őt szívökben, de így gondolkoznak: a nemesség magát a hetmant is árulóvá tette; a királyi udvarban gyűlölik őt; a conföderáció bírósággal fenyegeti, hogyan eszközölhetne ki tehát valamit?

Bogus úr a fejét vakarta.

- Mi lesz hát?

- Ők maguk se tudják, mit csináljanak?

- És a szultánnál maradnak?

- Nem.

- Bah! ki parancsolja meg nekik, hogy a köztársasághoz visszatérjenek?

- Én!

- Hogyan?

- Tuchay-bej fia vagyok!

- Azyám! - folytatá Bogus úr egy idő mulva - nem tagadom, hogy azok tisztelhetik származásodat és dicsőségedet, habár ők a mi tatárjaink és Tuchay-bej ellenségünk volt. Az ilyen dolgokat értem, mivel nálunk is van nemesség, mely bizonyos büszkeséggel beszéli el, hogy Chmielnicki nemes volt és nem a kozákoktól, hanem a mi nemzetünkből származott, a mazuroktól... Nos! pedig ő bizonyosan gazember volt, akinél a pokolban sincs nagyobb, de mivel híres harcos volt, örömest elismerik őt. Ilyen az emberi természet! De hogy a te származásod Tuchaytól jogot adna neked arra, hogy az összes tatároknak parancsolj, annak nem látom elegendő okát.

Azya egy darabig hallgatott, aztán könyökét combjára támasztá és mondá:

- Akkor megmondom, tálnokmester úr, miért engedelmeskedik nekem Krycsynszki és miért engedelmeskednek a többiek. Nem csupán azért, hogy ők egyszerű, boldog talárok, és én fejedelem, hanem mivel okosság és erő lakozik bennem... Nem! ezt nem tudja kegyelmed, de a hetman úr se tudja...

- Milyen okosság, milyen erő?

- Azt nem mondhatom meg - felelé Azya ruténül. - Miért vagyok én kész olyan dolgokra, amelyekre senki más nem merészkednék? Miért készíték olyan terveket, aminőket senki más nem készítene?

- Mit mondasz? Miféle terveket?

- Ha a hetman úr nem korlátozná akaratomat és egyúttal följogosítana, nem csupán a csapatvezéreket vezetném vissza, hanem a horda felét is a hetman szolgálatába állítanám. Kevés puszta föld van-e az Ukrainában és a Vad Mezőkön? Ha a hetman kihirdetné, hogy minden tatár, aki a köztársaságba jön, nemessé lesz, és hogy vallásában nem háborgatják, hogy saját zászlaja alatt kell szolgálnia, hogy mindnyájának saját hetmanja lesz, mint a kozákoknak van, a fejemet teszem reá, hogy az egész Ukraina a legrövidebb idő alatt nyüzsögni fog tőlök. Jönnek a lipekek és a cseremiszek, jönnek a Dobrudzsából és Bialyogrodból,

jönnek a Krimből, ide jönnek nyájaikkal, és ide hozzák nőiket és gyermekeiket. Ne csóválja a fejét kegyelmed: eljönnek! amint a korábbi időkben eljöttek és századokig híven szolgáltak a köztársaságnak. A Krimben és mindenütt a kán és a mirzák nyomják őket, itt pedig nemesekké lennének, és kardot viselnének és saját hetmanjuk alatt indulnának a harcmezőre. Esküszöm kegyelmednek, hogy eljönnek, mivel ott éhen halnak. És ha a törzsek közt ismeretes lesz, hogy én a hetman úr nevében hívom őket, hogy Tuchay-bej fia hívja őket, ezrek jönnek ide.

Bogus úr a fejéhez kapott:

- Az Isten csodáira, Azya! mint támadnak ilyen gondolataid? Mi lenne ebből?!

- Az Ukrainában a tatárok népe lenne, mint most kozákok népe van. A kozákoknak kiváltságokat és hetmant adtak, miért ne adnák meg nekünk is? Azt mondja kegyelmed, mi lenne ebből? Második Chmielnicki nem lenne, mivel lábunkat a kozákok nyakára tennők, parasztlázadások se lennének, mészárlások és pusztítások se, Dorosenko se lenne itt, mivel ha föl merne lázadni, én lennék az első, aki a hetman lábához vinném, hogy őt megkorbácsolja. És ha a törökök összes hatalma kegyelmetek ellen vonulna, megtámadnánk a szultánt; ha a kán kegyelmetekre bocsátaná csapatait, megvernénk a kánt. Nem így tettek-e a lipekek és a cseremiszek a régebbi időkben, habár a Mahomet vallását követték? Miért cselekednénk mi másként, mi, a köztársaság tatárjai! mi, nemesség!... És most fontolja meg: az Ukrainában béke lesz, a kozákok le lesznek igázva, a törökök ellen védve lesznek, és néhány tízezer emberökkel több lesz; íme, ez az én tervem, ez az, amin fejemet töröm, ez az, amiért Krycsynszki, Adurovics, Moravszki, Tvorkovszki nekem engedelmeskednek, ez az, amiért hívásomra a fél Krim ezeket a pusztákat el fogja lepni.

Bogus úr annyira elbámult és annyira megdöbbentek Azya szavai, hogy úgy tetszett neki, mintha a szoba falai hirtelen szétnyílnának és hirtelen uj földek tárulnának föl szeme előtt. Sokáig egy szót se birt szólani, és csak a fiatal tatárra bámult, aki nagy léptekkel föl és alá járkált a szobában, és végre így szólt:

- Nélkülem ez nem történhetnék meg, mivel Tuchay-bej fia vagyok, s a Dnieprtől a Dunáig nincs ennél dicsőségesebb név a tatárok között.

Aztán egy idő mulva hozzá tette:

- Mit nekem Krycsynszki, Tvorkovszki és a többiek! Nem azokkal törődöm, nem néhány ezer lipekkel és cseremiszszel, hanem az egész köztársasággal. Mondják, tavaszra nagy háború van küszöbön a szultán egész hatalmával, de engedjenek engem közeledni, és olyan tüzet gyujtok a tatárok között, hogy maga a szultán is megégeti a kezét.

- Az Istenért! ki vagy te, Azya?! - kiáltá Bogus úr.

És az hátra veté fejét:

- A jövendő tatár hetman!

A tűz fénye ebben a pillanatban Azyára esett, és megvilágítá iszonyú, de egyúttal szép arcát. És Bogus úrnak úgy tetszett, mintha egy más ember állna előtte, olyan nagyság, olyan büszkeség vette körül a fiatal tatár alakját. És Bogus úr érezte azt is, hogy Azya igazat beszél. Ha a hetman ilyen fölhívást bocsátana ki, kétségtelenül az összes lipekek és cseremiszek visszatérnének, és a vad tatárok közül sokat magukkal hoznának. Az öreg nemes a Krimet igen jól ismerte, amelyben mint rabszolga kétszer, s aztán, midőn a hetman kiváltotta, mint követ volt; ismerte a bakcsiszaráji udvart, ismerte a hordákat, melyek a Dontól a Dobrudzsáig tanyáztak; tudta, hogy télen számos törzs éhen halt; tudta, hogy a mirzáknak a káni despotizmus és a baszkok kapzsisága elviselhetetlenné lett, hogy a Krimben magában gyakran

lázadások vannak, azért rögtön megértette, hogy e termékeny föld és a kiváltságok kétségtelenül mindazokat oda vonzanák, akiknek a régi lakóhelyeken rossz dolguk volt, akiknek szűk, vagy bizonytalan lett a hely.

Azt is belátta, hogy a hívásnak annál gyorsabban engednének, ha az Tuchay-bej fia volt, aki őket hívta. Egyedül ő vihette azt végbe, más senki. A törzseket ő birhatta atyjának hírnevével lázadásra, a Krim egyik felét a másik ellen ő szólíthatta fegyverre, ő rázhatta föl a bialyogrodi vad hordákat és ő rendíthette meg a kánnak, sőt magának a szultánnak egész hatalmát!

Ha a hetman az alkalmat figyelmére akarta méltatni, Tuchay-bej fiát olyan férfinak tekinthette, akit a Gondviselés küldött neki.

Bogus úr tehát más szemmel kezdé Azyát nézni és mindig jobban bámult, hogy miképp támadhattak ilyen gondolatok fejében? És a verejték gyöngyökben pergett le a lovag homlokán, oly iszonyúaknak tetszettek ezek a tervek. De azért még mindig kétségek maradtak lelkében s azért egy idő mulva így szólt:

- És tudod-e, hogy ilyen dolgok miatt háborúra kellene a dolognak kerülnie Törökországgal?

- A háború úgy is meglesz! Miért van megparancsolva a hordáknak, hogy Drinápolyba vonuljanak? Csak akkor nincs háború, ha a szultán birodalmában egyenetlenségek támadnak; de ha arra kerül a dolog, hogy táborba szálljanak, a horda fele a mi részünkön lesz.

- Ennek a huncutnak mindenre van érve! - gondolá Bogus úr. - A fejem szédül! - mondá egy idő mulva. - Látod, Azya, ez minden esetre nem könnyű dolog. Mit szólna a király, a kancellár, a rendek? az egész nemesség, mely a hetman úrnak legnagyobb részben rosszakarója?

- Nekem csak a hetman engedélye kell írásban; és ha egyszer itt ülünk, szorítsanak ki bennünket! Ki szorít ki bennünket és hogyan? Szívesen kizavarnátok a zaporogokat a Szicsből, de nem birjátok.

- A hetman úr félni fog a felelősségtől.

- A hetman úr mögött a horda tízezer kardja fog állani, azon a seregen kívül, melynek most parancsol.

- És a kozákok? Ó, a kozákokról megfeledkezel? Azok rögtön tiltakozni fognak.

- Éppen azért vagyunk itt szükségesek, hogy a kard a kozákok feje fölött függjön. Mi ad erőt Dorosnak? A tatárok! Ha a tatárok kezemben vannak, Dorosnak térdet kell hajtania a hetman előtt.

E szavaknál Azya kinyujtá kezét és ujjait szétterpesztette, mint saskörmöket, aztán szablyájának markolatához kapott:

- Ime, így mutatjuk meg a kozákok jogait! Parasztokká kell lenniök és mi uralkodunk az Ukrainában. Hallja, Bogus úr, kegyelmed azt hiszi, hogy kis ember vagyok, pedig nem vagyok oly kicsiny, mint Novoviejszki úr, az itteni parancsnok, a tisztek és kegyelmed, Bogus úr, hiszik! Ime, éjjel-nappal gondolkoztam ezen, úgy, hogy lefogytam, hogy orcám beesett - lássa kegyelmed! - és megfeketedett. De amit kieszeltem, azt okosan eszeltem ki és azért mondtam kegyelmednek, hogy okosság és erő lakozik bennem. Kegyelmed maga is látja, hogy nagy dolgokról van szó; utazzék a hetman úrhoz, gyorsan! adja elő neki, hogy adja írásban és én nem törődöm a rendekkel. A hetmannak nagy lelke van, a hetman tudni fogja, hogy ez erő és okosság! Mondja meg a hetmannak, hogy Tuchay-bej fia vagyok, hogy egyedül én vihetem ezt végbe; adja neki elő; kérje beleegyezését; de az Istenért! addig, amíg hó van a pusztán, mielőtt a tavasz elérkezik, mivel a tavaszszal eljön a háború! Siessen oda rögtön és térjen vissza rögtön, hogy hamarosan tudjam, mit kell tennem.

Bogus úr alig vette észre, hogy Azya parancsoló hangon beszélt, mintha már hetman volna és utasítást adna tisztjének.

- Holnap pihenni akarok - mondá - és holnapután indulok. Adja Isten, hogy a hetmant Javorovóban találjam! Ő gyors az elhatározásban és hamarosan választ kapsz.

- Mit gondol kegyelmed, beleegyezik-e a hetman úr?

- Talán azt parancsolja, hogy jöjj hozzá, azért most el ne hagyd Raskovot, mivel innét gyorsabban jutsz Javorovóba. Vajjon bele egyezik-e, nem tudom, de a dolgot éretten fogja meggondolni, mivel fontos okokat hozasz föl. Az élő Istenre, ezt nem vártam volna tőled, de most látom, hogy nem vagy közönséges ember és hogy az Úr Isten nagy dolgokra hívott meg. Nos, Azya, Azya! a lipek zászlóalj helytartója, más semmi és olyan dolgok vannak a fejedben, hogy az embernek meg kell döbbennie. Most már nem csodálkoznám többé, ha a kócsag tollat látnám kalpagod fölött és a lófarkat fölötted... Azt is elhiszem, amit mondasz, hogy ez a gondolat elrabolja éjjeli nyugalmadat... Mindjárt holnapután indulok, csak kissé pihenni akarok és most megyek, mivel késő van és úgy forog a fejemben, mint a malomkerék. Isten veled, Azya... A halántékomban úgy lüktet, mintha részeg volnék... Isten veled, Azya, Tuchay-bej fia!

Itt Bogus úr megszorítá a tatár sovány kezét és az ajtó felé fordult, de a küszöbön még megállt és mondá:

- Hogy is volt?... Új seregek a köztársaság részére... kard a kozákok feje fölött... Doros megalázva... egyenetlenség a Krimben... a török hatalma meggyöngítve... az orosz föld többé nincs elárasztva... Istenemre!

Így szólván, kiment, Azya pedig egy darabig utána nézett és halkan mondá:

- És számomra a lófark, a kormánypálca és... önkényt vagy erőszakkal - ő! Különben jaj nektek!

Aztán megitta pálinkájának maradékát és a bőrökkel bevont ágyra vetette magát, mely a szoba sarkában állott. A tűz a kandallóban kialudt, de az ablakokon besütöttek a hold fényes sugarai, mely a tiszta téli égen magasan állt. Azya egy darabig nyugodtan feküdt, de nem birt elaludni. Végre fölemelkedett, az ablakhoz lépett és a holdat nézte, mely mint magányos sajka siklott tova az ég mérhetetlen magányában.

A fiatal tatár sokáig kinézett, végre öklét mellén keresztbe szorította, mindkét hüvelykjét fölfelé emelte és szájából, mely alig egy órával előbb Krisztust vallotta meg, félig énekelve, félig beszélgetve mélabús hangon hallatszott:

- Lacha i Lallach, Lacha i Lallach - Mahomet Rosszúllach!...

KILENCEDIK FEJEZET.

Boriska másnap reggel tanácsot tartott férjével és Zaglyoba úrral, hogy miképp lehetne a két szívet, mely szerette egymást és szenvedett, egymással egyesíteni. Mind a ketten nevették buzgalmát és nem szüntek meg vele ingerkedni, de végre, amint szokásuk volt, engedtek neki, mint az elkényeztetett gyermeknek és megígérték, hogy segítségére lesznek.

- A legjobb lesz - mondá Zaglyoba - ha rábeszéljük az öreg Novoviejszkit, hogy a leányt ne vigye Raskovba, mivel a hideg közeledik és az útak nem egészen biztosak; akkor a fiatalok itt látják egymást és teljesen egymásba szeretnek.

- Ez pompás gondolat! - kiáltá Boriska.

- Pompás vagy nem pompás - viszonzá Zaglyoba - de aztán ne vedd le róluk a szemedet. Te asszony vagy s így azt gondolom, hogy végre mégis összeboronálod őket, mivel az asszonyok mindent kivisznek; csak arra vigyázz, hogy az ördög bele ne elegyedjék a dologba. Szégyelnéd magadat, hogy segítettél neki.

Boriska rásziszszent Zaglyoba úrra, mint a macska s aztán mondá:

- Kegyelmed azzal dicsekszik, hogy fiatal korában török volt és azt gondolja, mindenkinek töröknek kell lennie. Azya nem olyan!

- Nem török, hanem tatár. Szép baba! Ő a tatár érzelmekért akar kezeskedni!

- Mind a ketten a sírásra gondolnak roppant fájdalmukban... Pedig Éva a legderekabb leány!

- De olyan arca van, mintha az volna írva a homlokára: «addsza szádat!» Hm! csóka biz az! Tegnap jól megfigyeltem őt, ha az asztalnál egy csinos fickóval átellenben ült, olyan melege lett, hogy a tányért majd ide, majd oda lökte. Csupa csóka, mondom!

- Kegyelmed azt akarja, hogy elmenjek?

- Nem mégy el, ha házasságról van szó. Ismerünk téged, nem mégy el! Vagy korán van még neked az embereket házasítani, mivel az tisztesebb matrónák dolga. Boszkiné azt mondta nekem tegnap, mikor a nadrágocskában látott téged, amint a csatából visszajöttél, hogy azt hitte, Volyodyjovszkiné asszony fiacskáját látja, amint a sövénynél katonásdit játszik. Te nem szereted a méltóságot, de a méltóság se szeret téged és ez mindjárt meglátszik apró termetedden. Isten ugyse, csupa diák! Mennyire megváltoztak mostanában az asszonyok. Az én koromban, ha ilyen fehércseléd leült a padra, úgy nyikorgott a pad, mintha valaki a kutya farkára lépett volna és te egy macskán is lovagolhatnál anélkül, hogy a bestiának nagy fáradságot okoznál... Azt is mondják, hogy azok az asszonyok, akik másokat házasítani kezdenek, nem kapnak utódokat.

- Valóban azt mondják? - kérdé a kis lovag nyugtalankodva.

De Zaglyoba úr nevetett és Boriska férjének arcához tette rózsás arcát és félhangosan mondá:

- Úgy-e, Mihályka! Alkalmas időben elmegyünk Csensztochovába az Istennek szent anyjához!

- Valóban, ez a legjobb szer - mondá Zaglyoba.

Megölelték egymást s aztán Boriska így szólt:

- És most beszéljünk Azyáról és Éváról, hogy mint segítsünk rajtuk. Nekünk jó dolgunk van, legyen tehát jó az övék is!

- Ha Novoviejszki elmegy, jobb soruk lesz - mondá a kis lovag - mivel az ő jelenlétében nem láthatták egymást, kivált mivel Azya gyűlöli az öreget. De ha az öreg neki adja Évikét, talán elfelejtik azt, ami volt és megszeretik egymást, mint az após a vejét. Azt hiszem, nem az a fődolog, hogy a fiatalokat egymáshoz hozzuk, mivel anélkül is szeretik egymást, hanem hogy az öreget kibékítsük.

- Ő faragatlan ember! - mondá Volyodyjovszkiné asszony.

Erre Zaglyoba így szólt:

- Boriska! képzeld el, hogy neked leányod van és azt egy tatárhoz kellene adnod?

- Azya fejedelem! - felelé Boriska.

- Nem tagadom, hogy Tuchay-bej előkelő származású, de Haszling is nemes volt és Drohojovszki Krisztina még se ment volna hozzá, ha nálunk nem bir polgárjoggal.

- Tehát eszközöljék ki Azyának a polgárjogot!

- Könnyű azt mondani! Ha valaki föl akarná őt venni címerébe, azt az országgyűlésnek helyben kellene hagynia, ahhoz pedig idő és protekció kell.

- Azt nem szeretem hallani, hogy időre van szükség, mivel protekció csak akadna. A hetman úr bizonyosan nem tagadná meg, mivel ő szereti a bajnokokat. Mihály! írj a hetman úrnak! Akarsz-e tintát, tollat, papirost? Írj gyorsan! Ime, én hozok neked mindent és gyertyát és pecsétnyomót és te leülsz és haladéktalanul írsz!

Volyodyjovszki nevetett.

- Mindenható Isten! - mondá - nyugodt, értelmes asszonyt kértem tőled és egy szeleburdit adtál nekem!

- Beszélj csak így, beszélj, akkor meghalok!

- Az eszed tokja! - kiáltá élénken a kis lovag. - Az eszed tokja! pfuj! pfuj! ki ne híreszteld!

Aztán Zaglyoba úrhoz fordult:

- Kegyelmed nem tud valami mondást?

- Tudok és már mondtam is! - felelé Zaglyoba.

- Írj! - kiáltá Boriska - mert kibújok a bőrömből!

- Hiszen írok húsz levelet is, ha kívánod, habár nem tudom, mit használ, mikor itt maga a hetman sem eszközölhet ki semmit és a protekciójával csak akkor léphet elő, ha ideje van. Boriskám, Novoviejszki kisasszony közölte veled titkát, helyes! De Azyával nem beszéltél még egy szót sem és még nem is tudod, vajjon viszontszereti-e a Novoviejszkát?

- De! nem szereti viszont! hogyne szeretné őt, mikor a lugasban megcsókolta! Aha!

- Aranyos lélek! - mondá Zaglyoba nevetve.

- Olyan, mint egy újszülött gyerek, csakhogy a nyelve gyorsabb. Kedvesem, ha nekünk, nekem és Mihálynak mindazokat el kellene vennünk, akiket egyszer megcsókoltunk, azonnal mohamedánokká kellene lennünk és nekem padisahnak, neki pedig krimi kánnak kellene lennie, ugy-e Mihály! ugy-e?

- Mihályra egyszer gyanakodtam, mielőtt az övé voltam! - mondá Boriska.

És kis ujjával szeme előtt ide-oda kapkodott és ingerkedve mondá:

- Pödörd csak a bajszodat, pödörd! Nem tagadhatod! Tudom, tudom! És te is tudod!... Ketlingnél!...

A kis lovag csakugyan bajúszát pödörte, hogy zavarát elpalástolja, de végre, hogy a beszélgetésnek más fordulatot adjon, így szólt:

- Tehát nem tudod, vajjon Azya szereti-e a Novoviejszkát?

- Várjatok, majd négy szem közt beszélek vele. De szerelmes! szerelmesnek kell lennie! különben ki nem állom őt!

- Bizonyára, még kész rábeszélni őt! - mondá Zaglyoba.

- És rá is beszélem, még ha minden nap be kell is vele zárkóznom!

- Először puhatold ki - mondá a kis lovag.

- Talán nem vallja be mindjárt, mivel csodabogár. De nem baj! Lassankint bizalmas lesz, majd közelebbről megismered őt, tisztán látsz és csak aztán tudod meg, minek kell történnie.

Itt a kis lovag Zaglyoba úrhoz fordult:

- Felületesnek látszik, pedig éles eszű!

- A kecskék mindig éles eszűek! - felelé Zaglyoba úr.

A további beszélgetést Bogus úr szakította meg, aki mint a bomba, a szobába rohant, megcsókolta Boriska kezét és kiáltá:

- A mennykő üssön ebbe az Azyába! Az egész éjjel nem húnyhattam be a szememet!

- Mit csinált Azya kegyelmednek? - kérdé Boriska.

- Tudják kegyelmetek, mit csináltunk tegnap?

És Bogus úr kerekre nyitá szemét és a jelenlevőkön jártatta.

- Mit?

- Történetet! Isten úgy segéljen, nem hazudom, történetet!

- Miféle történetet?

- A köztársaság történetét. Ő egyszerűen nagy ember. Maga Szobieszki úr is csodálkozik, ha Azya gondolatait közlöm vele. Nagy ember, mondom és csak azt sajnálom, hogy nem mondhatok többet, mivel meg vagyok győződve, hogy ti is úgy álmélkodnátok, mint én álmélkodtam. Csak annyit mondok, ha sikerül az, amit tenni szándékozik, Isten tudja, mire fogja vinni!

- Például? - mondá Zaglyoba. - Hetman lesz?

Bogus úr csípőjére tette a kezét:

- Úgy van! hetman lesz. Sajnálom, hogy nem mondhatok többet... hetman lesz, punktum!

- Talán a kutyáknál? Vagy a gulyák után fog szaladni? A csordáknak is van hetmanjuk! Pfuj! mit fecseg kegyelmed, tálnokmester úr! Miért? Ő Tuchay-bej fia, jól de ha ő hetman lesz, mi legyek én, mi legyen Mihály, mi legyen kegyelmed? Talán a három király karácsony után, ha Gáspár, Menyhért és Boldizsár lemondanak. Engem legalább regimentáriusnak választott a nemesség, amely méltóságról Pál úr[9] javára lemondtam, de a kegyelmed jövendöléseiből, Istenemre, egy árva szócskát sem értek!

[9] Szapieha Pál, vilnai vojvoda és litvániai hetman értendő. *Ford.*

- És én azt mondom, Azya nagy ember!

- Mondtam! - jegyzé meg Boriska, miközben az ajtóhoz fordult, melyen a határőrség többi vendégei belépni kezdtek.

Először Boszkiné jött a kékszemű Zsófiával és Novoviejszki úr Évikével, ki az álmatlanul töltött éjszaka után még bájosabb volt, mint rendesen. Rosszul aludt, mivel különös álmok nyugtalanították őt: álmában Azyát látta, csak szebb és tolakodóbb volt, mint az előtt. Évának arca kipirult az álomra való gondolatnál, mivel úgy tetszett neki, mintha mindenki kiolvasná azt szeméből.

De senki nem vette észre, mivel mindnyájan a parancsnokné asszonynak kívántak: «jó reggelt!» Aztán Bogus úr újra beszélni kezdett Azya nagyságáról és kiváló küldetéséről és Boriska örült, hogy Évának és Novoviejszki úrnak is hallaniok kellett. Az öreg nemes a tatárral való első találkozás pillanata óta kitombolta magát és sokkal nyugodtabb volt. Többé nem követelte őt vissza, mint jobbágyát. Az igazat megvallva, az a fölfedezés, hogy Azya tatár fejedelem és Tuchay-bej fia, reá is mély benyomást gyakorolt. Csodálkozva hallotta rendkívüli bátorságát, valamint azt, hogy maga a hetman oly kiváló megbízást adott neki, minő az összes lipekeknek és cseremiszeknek a köztársaság régi szolgálatába való bevonása volt. Néha úgy is tetszett Novoviejszki úrnak, mintha másról volna szó, oly rendkívüli emberré vált Azya az ő szemében.

És Bogus úr egyre azt ismételte roppant titokzatos arccal:

- Ez még mind semmi azzal szemben, ami a jövőben vár reá, de arról nem szabad beszélnem!

Mikor a többiek kételkedőleg fejüket csóválták, fölkiáltott:

- A két legnagyobb ember a köztársaságban: Szobieszki úr és Tuchay-bej fia!

- Istenemre! - mondá végre Novoviejszki úr türelmetlenségében - akár fejedelem, akár nem fejedelem, mi lehet a mi köztársaságunkban, mikor nem nemes; hiszen eddigelé még polgárjoga sincs?

- A hetman úr tízszer is kieszközli neki! - kiáltá Boriska.

Éva kisasszony behunyt szemmel és dobogó szívvel hallgatta ezeket a dícsérő beszédeket. Ki tudja, vajjon oly forrón dobogott volna-e a szegény, ismeretlen Azyáért, mint a lovag Azyáért, a jövő nagy emberéért? De ez a fény elkábítá őt és a csókokra és az utolsó éj álmaira való emlékezés a kéj mámorával járta át szűzi testét.

- Oly nagy, oly kitünő! - gondolta Éva. - Csoda-e tehát, hogy úgy izzik, mint a tűz!

MÁSODIK KÖTET

TIZEDIK FEJEZET.

Boriska még az nap «vallatóra» fogta a tatárt, de férje tanácsát követte, aki figyelmeztette őt Azya vadságára és elhatározta, hogy nem nagyon hirtelen jár el.

De azért alig lépett eléje, e szavakban tört ki:

- Bogus úr azt mondja, hogy kegyelmed kiváló ember, de azt hiszem, hogy a legkiválóbb se kerülheti ki a szerelmet.

Azya behunyta szemét és lehajtá fejét.

- Kedvességednek igaza van! - mondá.

- Mert látja kegyelmed, a szívvel úgy vagyunk: hopp! és megbotlik!

Igy szólván, Boriska megrázta szőke fejét és kacsingatott szemével, mintha azt akarná jelezni, hogy ő maga is nagyon járatos az efféle dolgokban és hogy egyúttal reméli, miképp nem beszél járatlannal, de Azya fölemelte fejét és pillantásaival átölelte kedves termetét. Még soha se látszott előtte oly csodaszépnek, mint most, amint szemecskéi kíváncsiságtól élénken villogtak és rózsás gyermekarcát mosolyogva emelte reá. De minél több ártatlanság környékezte őt, annál nagyobb ingerrel birt Azyára nézve, annál több kívánság ébredt lelkében, annál hatalmasabban ragadta meg a szerelem, megittasítá őt, mint az erős bor és minden akaratát megbénítá ezen az egyen kívül: hogy elragadja őt férjétől, megnyerje magának, örökre kebléhez szorítsa, ajkait az ő szájára illeszsze, karjait nyaka köré fonva lássa - szeresse, szeresse vég nélkül és mérték nélkül, habár az ő halálába, habár mindkettőjük halálába kerülne is.

Mikor erre gondolt, minden forgott körülötte, mindig új szenvedélyek törtek elő lelkének üregéből, mint kígyók a sziklahasadékból; de ez az ember egyúttal roppant erővel rendelkezett önmaga fölött is, tehát azt mondá lelkében: «még korán van!» és szilaj szívét szilárd akaratán tartotta, mint a megbokrosodott loval a pányván.

Igy látszólag hidegen állott előtte, habár ajkán és szemében izzó tűz égett, mélyen beesett szeme elmondott mindent, amit egymásra szorított ajkai elhallgattak.

Boriska pedig, akinek lelke oly tiszta volt, mint a forrás vize és akinek gondolatai egészen más dolgokkal foglalkoztak, nem értette ezt a beszédet; ebben a pillanatban csak arra gondolt, mit kell még a tatárnak mondania és végre, ujját fölemelve, így kezdett szólani:

- Oly sokan hordanak szívökben titkos szerelmet és nem mernek mással arról beszélni, pedig ha őszintén nyilatkoznék: talán valami jót tudna meg.

Azya arca elkomorodott; egy pillanatra őrült reménység cikázott át fején, mint a villám, de uralkodott magán és mondá:

- Miről akar beszélni kedvességed?

Boriska azt felelé:

- Sok más kerülő útakat tenne, mivel az asszonyok türelmetlenek és meggondolatlanok szoktak lenni; de én nem vagyok olyan. Szeretnék segíteni, azonban én nem kívánok rögtön vallomást, csak azt mondom: ne rejtőzzék el; jöjjön hozzám, akár naponkint, mivel erről már beszéltem férjemmel, lassankint hozzá fog szokni és megismeri barátságomat és azt is belátja, hogy nem könnyelmű kíváncsiságból kérdezem, hanem részvétből és mivel bizonyosnak kell lennem viszontszerelméről, ha segítenem kell. Egyébiránt úgy illik, hogy először kegyelmed győzze meg őt; ha kegyelmed nekem nyilatkozik, talán én is mondok akkor valamit.

Tuchay-bej fia most azonnal belátta, mily balga volt az a remény, mely egy pillanatig fején átcikkázott, sőt azonnal kitalálta, hogy Novoviejszki Éváról van szó és mindazok az átkok, melyeket az idő egész családjára összegyüjtött bosszúálló lelkében, ajakára tolultak. A gyűlölet, mint a láng, annál hatalmasabban lobogott benne, mivel egy pillanattal előbb egészen más érzelmekbe ringatta magát. De uralkodott magán. Nemcsak uralommal birt önmaga fölött, hanem a keleti emberek furfangosságával is. Egy pillanat alatt belátta, hogy ha a Novoviejszkiekre öntené epéjét, örökre elveszítené Boriska kegyét és azt a lehetőséget, hogy minden nap lássa őt; másrészt érezte, hogy, legalább ebben a pillanatban, nem uralkodhatnék magán annyira, hogy a szeretett asszonynyal szemben határozottan tagadhassa, miképp más az, akit ő szeret.

És így lelkének meghasonlásában és a színleletlen fájdalomban hirtelen Boriska lábaihoz borult, ajkával érinté lábait és mondá:

- Kedvességed kegyelmébe ajánlom lelkemet, kedvességed kezébe teszem le sorsomat! Nem akarok mást tenni, mint amit kedvességed parancsol, nem akarok más akaratot ismerni! Tegyen velem kedvességed egészen kívánsága szerint! Kínok és bánat közt élek, én boldogtalan! Könyörüljön rajtam! Bár elnyelne a föld!

Igy szólván, nagyot nyögött, mivel kimondhatatlan fájdalmat érezett és a visszatartott szenvedélyek élénk lángokra lobbantak. Boriska azonban e szavait az Évike iránt sokáig és fájdalmasan titkolva tartott szerelem kitörésének tartotta, szánalomra gerjedt a lovagias ifjú iránt és két könycsepp csillogott szemében.

- Keljen föl, Azya! - mondá a térdelő tatárnak. - Én mindig jóakarattal voltam kegyelmedhez és őszintén akarok segíteni; kegyelmed nemes vérből származik és érdemeiért nem tagadják meg a polgárjogot, Novoviejszki urat megkérheti, mivel már más szemmel néz kegyelmedre és Évike...

Itt Boriska fölemelkedett a padról, fölemelte rózsás, mosolygó arcát, lába ujjára pipiskedett és Azya fülébe súgta:

- Évike szereti kegyelmedet!

De az dühre gerjedve, összeráncolta homlokát; mind a két kezével üstökébe kapott és anélkül, hogy meggondolná, mily hatással lehetnének szavai, rekedt hangon kiáltá:

- Allah! Allah! Allah!

Aztán kirohant a szobából.

Boriska egy darabig utána nézett; a fölkiáltáson nem igen csodálkozott, mivel azt még a lengyel katonák is gyakran használták és a fiatal lipeknek példátlan izgatottságát látván, így szólt magában:

- Tüzes fejű ember! Őrülten szereti őt!

Aztán elszaladt, mint a szélvész, hogy férjének, Zaglyoba úrnak és Évának oly gyorsan számot adjon, amint csak lehet. Volyodyjovszkit az irószobában találta ama zászlóaljak lajstromaival elfoglalva, melyek a chreptiovi erődben állomásoztak. Ült és írt, ő pedig neki rohant és kiáltá:

- Tudod-e! beszéltem vele! Lábamhoz borult! Őrülten szereti őt!

A kis lovag letette a tollat kezéből és feleségecskéjére nézett. Oly élénk és friss volt, hogy szeme ragyogott és feleségére mosolygott, aztán feléje nyujtá kezét, de az védekezett és még egyszer ismétlé:

- Azya őrülten szereti Évikét!

- Mint én téged! - viszonzá a kis lovag és még jobban magához szorítá őt.

Még ugyanaz nap egészen tüzetesen megtudta Zaglyoba úr és Novoviejszki Éva is az Azyával való egész beszélgetést. A leányszív most egészen átadta magát az édes érzelemnek és úgy vert, mint a kalapács az első találkozás gondolatára és még hevesebben, midőn kiszínezte, mi történik, ha egyszer négyszemközt állanak egymással? És már térdein látta Azya barna arcát, érezte csókjait kezein és érezte azt az odaadást, melylyel a leányfej a kedves karjára borul és ajkai azt rebegik: «Én is szeretlek!» Eközben meghatottan, nyugtalanul és nagy izgatottsággal csókolgatta Boriska kezét és mindig újra az ajtóra nézett, vajjon nem merül-e föl Tuchay-bej fiának komor, de szép képe.

Azya azonban nem mutatkozott az erődben, mivel Halim, az apai ház öreg szolgája jött hozzá, aki most maga tekintélyes mirza volt a Dobrudzsában. Most Halim egész nyíltan lépett föl, mivel tudták Chreptiovban, hogy ő a közbenjáró Azya és a lipekek és cseremiszek csapatvezetői közt, akik a szultán szolgálatába léptek. Mind a ketten bezárkóztak Azya lakásán és Halim Tuchay fia előtt megtette a köteles hajlongásokat, keresztbe tette kezeit a mellén és lehajtott fejjel várt a kérdésekre.

- Vannak-e leveleid? - kérdé Azya.

- Nincsenek, effendi. Azt parancsolták, hogy mindent élő szóval mondjak.

- Nos, beszélj!

- A háború bizonyos. Tavaszszal mindnyájunknak Drinápolyba kell mennünk. Szénát és árpát a bolgároknak kell oda vinniök.

- És hol lesz a kán?

- A Vad Mezőkön át egyenest az Ukrainába, Doroshoz fog húzódni.

- Mit hallottál a táborokban?

- Lelkendeznek a háborúért és epedve várják a tavaszt, mivel most szükség van náluk, habár a tél csak most kezdődött.

- Nagy-e a szükség?

- Sok ló elpusztult. Bialyogrodban sokan rabszolgákul adták el magukat, hogy csak tavaszig élhessenek. Sok ló elpusztult, effendi, mivel őszszel kevés fű volt a pusztákon... a nap leégette.

- És hallottak-e Tuchay-bej fiáról?

- Amit megengedtél, hogy elmondjak, azt elbeszéltem, a hír eljutott a lipekekhez és cseremiszekhez, de senki se tudja jól az igazat. Azt is tudják, hogy a köztársaság teljesíteni akarja föltételeiket, földet akar nekik adni és szolgálatra szólítja őket Tuchay-bej fiának vezetése alatt. A szegényebb törzsek a puszta hírre is föllázadtak. Akarnak, effendi, akarnak, de mások azt mondják nekik, hogy mindez nem igaz, hogy a köztársaságban seregeket küldenek ki ellenök és hogy Tuchay-bej fia nem létezik. Kupecek voltak nálunk a Krimből s némelyek ott azt állították: «Van Tuchay-bejnek fia» és föllázad; mások azt mondták: «nincs» és ezek visszatartják őket. De, ha köztudomású lenne, hogy kedvességed hívja őket, a föld is megmozdulna és csapatonkint elindulnának... Csak szabad volna beszélnem..

Azya arca ragyogott a megelégedéstől és nagy léptekkel járt föl és alá a szobában s aztán mondá:

- Légy üdvözölve, Halim, födelem alatt! Ülj le és egyél!

- Kutyád és szolgád vagyok, effendi - mondá az öreg tatár.

Tuchay-bej fia tenyerébe tapsolt s e jelre egy lipek ordinánc jött be és megtudván a parancsot, ennivalót hozott: pálinkát, füstölthúst, kenyeret, kevés déligyümölcsöt és egy marék szárított tökmagot, mely eledel, mint a napraforgó magva, az összes tátároknál nagyon kedvelt volt.

- Barátom vagy, nem szolgám - mondá Azya, miután az ordinánc távozott - légy üdvözölve, mivel jó ujságokat hozol: ülj le és egyél!

Halim enni kezdett és nem beszéltek egy szót sem egymással, míg jól nem lakott, de ez hamar megtörtént és ő ismét Azyára szögezte szemét és szavaira várakozott.

- Itt már tudják, ki vagyok - mondá végre Tuchay-bejovics.

- És aztán, effendi?

- Semmi. Annál többre becsülnek. Ha komoly lesz a dolog, úgy is meg kell mondanom. Azért halogattam, mivel be akartam várni a hordákról a hírt és mivel azt kívántam, hogy a hetman legyen az első, aki megtudja, de Novoviejszki ide jött és ő megismert.

- A fiatal? - kérdé Halim megrémülve.

- Az öreg, nem a fiatal. Allah ide küldte nekem valamennyit és a leány is itt van. A gonosz lélek igazgassa őket! Csak legyek egyszer hetman, majd megmutatom nekik... A leányt a nyakamba akarják varrni, jó! A háremben szükség van női rabszolgákra!

- Az öreg akarja?

- Nem!... Ő!... Ő azt gondolja, hogy nem őt, hanem amazt szeretem!

- Effendi! - mondá Halim mély meghajlással - rabja vagyok házadnak és nincs jogom beszélni a te színed előtt; de én megismertelek a lipekek között, megmondtam Braclyavnál, hogy ki vagy és attól fogva híven szolgálok neked; megmondtam a többieknek, hogy téged uroknak tekintsenek, de habár mindnyájan szeretnek, senki se szeret úgy, mint én; szabad-e beszélnem?

- Beszélj.

- Óvakodjál a kis lovagtól. Ő iszonyú, ő híres a Krimben és a Dobrudzsában.

- És te, Halim, hallottál Chmielnickiről?

- Hallottam és Tuchay-bejnek szolgáltam, aki Chmielnickivel háborút viselt a lechek ellen, a várakat elpusztította és a zsákmányt elhurcolta.

- És azt is tudod, hogy Chmielnicki a Csaplinszki feleségét elrabolta és magához vette és gyermekei voltak tőle? Ugy-e? Háború lett és a hetman, a király és a köztársaság összes seregei nem vették el tőle. Megverte a hetmanokat, a királyt és a köztársaságot, mivel apám segítette őt és azonkívül kozák hetman volt. És ki leszek én? - tatár hetman. Gazdag és sok földet kell nekem adniok és várat székhelyül és a vár körül fognak tanyázni a törzsek gazdag földön és a törzseknél a hordák jó vitézei - íjaikkal és kardjaikkal nagy számban! És ha aztán elrablom őt váramba és őt, a kedvest, feleségül veszem és hetmannévá teszem, kié lesz a hatalom? Az enyém! Ki fogja őt követelni tőlem? a kis lovag?... Ha ugyan életben marad!... És ha élne is és ha úgy üvöltene is, mint a farkas és ha magához a királyhoz vinné panaszát, azt hiszed, hogy háborúra kelnek velem egy szőke hajfonatért? Volt már ilyen háborújok és a fél köztársaság lángba borult. Ki rabolja őt el tőlem? A hetman? Akkor szövetkezem a kozákokkal, testvérbarátságot kötök Dorossal és a szultánnak adom a földet. Én, a második Chmielnicki, én, aki jobb Chmielnickinél, mert oroszlán lakozik bennem! Ha megengedik, hogy elvegyem őt, szolgálok nekik, harcolni akarok a kozákok ellen, a kán ellen és a szultán

ellen, ha nem, egész Lechisztánt[10] széttiprom lovaimmal, a hetmanokat leigázom, a seregeket megsemmisítem, a várakat lángba borítom, az embereket fölkoncolom, én Tuchay-bej fia, én az oroszlán!

Itt Azya szemei vörös fényben égtek, a fehér szemfogak úgy világítottak, mint egykor Tuchay-bejéi, kezét fölemelte és fenyegetőleg rázta észak felé és nagy és iszonyatos és szép volt, úgy, hogy Halim gyorsan meghajtá magát és halk hangon ismétlé:

- Allah kerim! Allah kerim!

Hosszú hallgatás következett; Tuchay-bejovics lassankint nyugodtabb lőn és végre mondá:

- Bogus itt volt. Föltártam előtte hatalmamat és tervemet, hogy az Ukrainában a kozák nép mellett a tatárok népe legyen és a kozákok hetmanja mellett tatár hetman...

- És helyeselte?

- A fejéhez kapott és csaknem lábaimhoz borult és a következő reggel a hetmanhoz sietett a szerencsés ujsággal.

- Effendi! - mondá Halim bátortalanul - és ha a Nagy Oroszlán nem helyesli?

- Szobieszki?

- Úgy van.

Ismét vörös fény villant föl Azya szemében, de csak egy pillanatig tartott. Arca ismét rögtön megnyugodott, aztán leült a padra, fejét tenyerébe hajtva könyökölt és mély tűnődésbe merült.

- Megfontoltam elmémben - mondá végre - mit mondhat a nagy hetman, ha Bogus a szerencsés ujságot tudtára adja. A hetman okos és bele egyezik. A hetman tudja, hogy tavaszig háború lesz a szultánnal és itt a köztársaságban se pénz, sem ember nincs arra és ha Dorosenkó is a szultán részére áll a kozákokkal, egész Lechisztánra nézve elérkezhetik a vég, annál is inkább, mivel sem a király, sem a rendek nem hisznek a háborúban és nem készülnek. Nekem itt éles fülem van mindenre, tudok mindent, amit a hetman udvarában beszélnek és Bogusnak nincs titka előttem, Szobieszki úr nagy ember, ő bele fog egyezni, mivel tudja, hogy ha a tatárok itt szabadságot és földet kapnak, a Krimben és a dobrudzsai pusztákon is megkezdődhetik a polgárháború, a hordák ereje meggyöngül és magának a szultánnak legelőbb arra kell gondolnia, hogy azt a vihart elnyomja... Eközben a hetmannak ideje lesz arra, hogy jobban előkészüljön; eközben a kozákok és Doros meginganak a szultán iránti hűségökben. Ez az egyetlen eszköz a köztársaság részére, mely oly gyönge, hogy már néhány ezer lipeknek visszatérése is jelentőséggel bir reá nézve. A hetman tudja ezt, a hetman okos, a hetman bele fog egyezni...

- Megalázom magamat eszed előtt, effendi - felelé Halim - de mi lesz akkor, ha Allah kioltja a Nagy Oroszlán világát, vagy ha a sátán úgy elvakítja elbizakodottságában, hogy elutasítja terveidet?

Azya Halim füléhez hajtá arcát és odasúgta neki:

- Te maradj most itt addig, míg a válasz a hetmantól megérkezik és előbb én sem indulok el Raskovba. Ha ő ott elveti terveimet, elküldelek Krycsynszkihez és a többiekhez. Azt a parancsot viszed nekik, hogy a folyó túlsó partján nyomuljanak elő Chreptiovig és legyenek készen, én meg itt az első alkalmas éjjelen lipekjeimmel megrohanom a parancsnokságot és végezek velök, így ni!

[10] Lengyelország.

Azya ujjával a nyakán keresztül húzott és egy idő mulva hozzá tette:

- Fölakasztjuk őket! fölakasztjuk! fölakasztjuk!

Halim a vállai közé húzta fejét és állatias arcán vészjósló nevetés tünt föl:

- Allah! És a Kis Sólymot... szintén?

- Szintén! Őt legelőször!

- Aztán a szultán földjére?

- Igen!... ő vele?...

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A kegyetlen tél az erdőket vastag jégkéreggel vonta be, és a sziklás szakadékokat hóval töltötte meg, úgy, hogy az egész ország egy fehér rónaságnak látszott. Hirtelen éles szelek jöttek, melyek embereket és nyájakat megdermesztettek jeges lehelletökkel, az ösvények járhatatlanokká és veszélyesekké váltak, és Bogus úr minden erejének megfeszítésével mégis elérte Javorovót, hogy a hetmannak oly gyorsan megvigye Azyának nagy terveit, amint csak lehet. Mint nemes, a határon, a folytonos kozák és tatár félelemben növekedvén föl, ama veszély gondolatában, mely a hazát a lázadás, a portyázások és az egész török hatalom részéről fenyegette, e tervekben nem látott mást, mint a hazának megváltását, és erősen hitte, hogy a tőle, és az összes végvidéki lakosságtól bálványozott hetman egy pillanatig se fog habozni, ha a köztársaság hatalmának gyarapításáról van szó, és így örömmel szívében utazott a hófúvások, a járhatatlan ösvények és téli viharok ellenére is.

Végre egy vasárnap sűrű hózivatarban megérkezett Javorovóba, és mivel a hetmant szerencsére ott találta, azonnal bejelenteté magát, habár azt mondták neki, hogy a hetman éjjel-nappal expediciókkal és levelekkel van elfoglalva, s alig van ideje arra, hogy szűk étkeit magához vehesse. De a hetman váratlanul gyorsan magához hívatta őt. Rövid várakozás után az öreg katona térdet hajtott a vezető előtt, udvari emberei közepett.

Szobieszki urat nagyon megváltozva, gondokkal telt arccal találta, mivel ezek voltak életének legnehezebb évei. Neve még nem hatott el a keresztény világ végéig, de a köztársaságban már a nagy hadvezér és félelmes törökverő hírneve környékezte őt. Ez a hírnév volt az oka, hogy a nagy hadvezéri botot és a keleti határ védelmét reá bízták, de a hetman méltóságához se csapatokat, se pénzt nem adtak. De azért a győzelem a mai napig, mégis hű maradt hozzá s úgy követte őt, mint az árnyék az embert. Egy marék katonával győzött Podhajcénél, egy maréknyi katonával vonult, mint a tűz, keresztül-kasul az Ukrainán, és ezer főből álló tatár-csapatokat semmisített meg, a lázadók várait megostromolta és remegést és rémületet terjesztett a lengyel név előtt. Most azonban, a szerencsétlen köztársaságot amaz idő legborzasztóbb nagyhatalmával való háború fenyegette, az egész muzulmán világgal való háború. Szobieszkire nézve többé nem volt titok, hogy a szultán, mikor Dorosenkó az Ukrainát és a kozákokat az ő fönhatósága alá helyezte, azzal fenyegetőzött, hogy Törökországot, Kis-Ázsiát, Arábiát és Egiptomot Afrika belsejéig fölhívja a szent háború kihirdetésére, és személyesen vonul ki, hogy a köztársaságtól új «pasalikot»[11] követeljen. A halálos veszély ragadozó madárként lebegett egész Oroszország fölött, s a köztársaságban eközben rendetlenség uralkodott, a nemesség tombolt, hogy képtelen jelöltjeit föntartsa, és fölfegyverzett táborai egyáltalán készek voltak a polgárháborúra. Az ország, melyet az utolsó háborúk és conföderációk kimerítettek, el volt szegényedve; a gyűlölet szétmarcangolta, kölcsönös bizalmatlanság dúlt belsejében. A muzulmán hatalommal való háborúban senki sem akart komolyan hinni, és a nagy hadvezért azzal gyanúsították hogy szándékosan terjeszt ilyen híreket, hogy a szellemeket a belügyekről elterelje. Sőt föltették róla, hogy ő maga is kész a törököket behívni, csakhogy a győzelmet saját pártjának biztosítsa; szóval árulónak tették meg őt, és ha nincsen hű hadserege, nem átallták volna őt törvény elé állítani.

És ő a jövő háborúja előtt állt, amelyben keletről a vad népek százezreinek kellett résztvenniök, jelentékeny haderő nélkül, egy maréknyi csapattal, mely oly kicsiny volt, hogy a szultáni udvar több szolgát számlált; pénz nélkül, eszközök nélkül, hogy a lerombolt várakat fölépítse, a győzelem reménye nélkül, a védelem lehetősége nélkül, sőt ama meggyőződés nélkül, hogy az ő halála, mint egykor Zsolkievszki halála, fölrázza a megdermedt országot és

[11] Pasalik a. m. egy basa alatt álló tartomány.

megszűli a bosszúállót. Azért ült gond a homlokán, és a pompás arc, mely a római triumfátorok arcához hasonlított babérral homlokukon, a titkos fájdalom, és az álmatlan éjszakák nyomait viselte.

De Bogus úr megpillantásakor jóságos mosoly deríté föl a hetman arcát; kezét a térdelőnek vállára tette és mondá:

- Légy üdvöz, katona, légy üdvöz! Nem reméltem, hogy oly hamar látlak, de annál kedvesebb vagy Javorovóban. Honnét jösz? Kamieniecből?

- Nem, kegyelmes hetman úr. Még átmenőben se kukkantam be Kamieniecbe, hanem egyenest Chreptiovból jövök.

- Mit csinál ott az én kis katonám? Egészséges-e? és megtisztította-e kissé az usyci pusztákat?

- A puszták már oly nyugodtak, hogy egy gyermek is veszély nélkül bebarangolhatja. A latrok fel vannak aggatva, és az utóbbi napokban Azba-bejt egész bandájával úgy megverték, hogy a vereségnek még tanúja se maradt. Éppen az nap értem oda, mikor megsemmisítették.

- Erről ismerek Volyodyjovszkira. Csak Ruscsyc fogható hozzá Raskovban. És mit szólnak a puszták? Vannak-e új hírek a Duna felől?

- Vannak, de rosszak. Drinápolyban a tél utolsó napjaiban nagy sereg-összpontosítás lesz.

- Azt már tudom. Most nincsenek más hírek, csak rosszak: rosszak az országból, rosszak a Krimből és Sztambulból.

- És még sem egészen, kegyelmes hetman úr, mivel én magam olyan örvendetest hozok, hogy ha török vagy tatár vagyok, jutalmat kérnék értte.

- Akkor te az ég követe vagy számomra! Nos! beszélj gyorsan, űzd el a gondokat!

- Annyira meg vagyok gémberedve, kegyelmességed, hogy még az agyam is megdermedt fejemben.

A hetman tenyerébe tapsolt és megparancsolta a szolgának, hogy méhsört hozzon. Csakhamar egy poros kupa és égő gyertyák kerültek elő, mert bár még kora nappal volt, a hófelhők úgy elborították az eget, hogy künn és a szobában homály uralkodott.

A hetman töltött és vendégére ivott, aki mélyen meghajtá magát, kiüríté poharát és mondá:

- Az első ujság az, hogy Azyát, ugyanazt, akinek a lipekek és cseremiszek lovas kapitányait a mi szolgálatunkra kell megnyernie, nem Mellechovicsnak hívják, hanem Tuchay-bej fia!

- Tuchay-bejé? - kérdé Szobieszki úr álmélkodva.

- Úgy van, kegyelmességed. Kiderült, hogy őt Nienasyniec úr mint gyermeket elrabolta a Krimből, de útközben elvesztette, és Azya Novoviejszki úrékhoz került, és ott felnövekedett anélkül, hogy tudná, miképp oly apától származik.

- Előttem mindig különös volt, hogy fiatal évei dacára oly nagy tiszteletben részesül a tatárok közt. Most azonban értem: hiszen a kozákok, még azok is, kik hívek maradtak országunkhoz, valami szentet tisztelnek Chmielnickiben és dicsekednek vele.

- Igen, úgy van, úgy van! Ugyanazt mondtam Azyának is! - viszonzá Bogus úr.

- Különösek az Úr útjai - felelé a hetman. - Az öreg Tuchay egész vérpatakot ontott ki hazánkban, és a fiatal híven szolgál, vagy legalább mostanáig híven szolgált neki, mert nem tudom, most nem támad-e kedve a krimi nagyság élvezetére.

- Most? Most még hű - és itt kezdődik második ujdonságom, melyben talán erő és menekvés van a szerencsétlen köztársaságra nézve. Isten engem úgy segéljen, amint e hír kedvéért nem

törődtem fáradalmakkal és veszélyekkel, hogy oly gyorsan ajkaimra vegyem, amint csak lehet, és megvigasztaljam kegyelmességed bánatos szívét.

- Figyelmesen hallgatom - mondá Szobieszki úr.

Bogus most fejtegetni kezdé a fiatal Tuchay-bej terveit, és pedig oly buzgalommal, hogy szinte beszédessé vált. Hébe-hóba izgalomtól reszkető kézzel méhsört töltött poharába, s azt egész csordultig megtöltötte a nemes itallal és beszélt, beszélt... A nagy hetman bámuló szeme előtt a jövő fényes képei tüntek föl: a tatárok ezrei és myriádjai vonulnak nőkkel, gyermekekkel és nyájakkal az országba és a szabadságba; a megrémült kozákok, kik a köztársaságnak ezt a megifjult erejét látják, alázatosan meghajtják térdöket előtte, a király előtt és a hetman előtt; nincs többé lázadás az Ukrainában; és a régi pusztai útakon nem özönlenek többé csapatok, melyek mint a tűz és víz az országot elpusztítják, Oroszországba, s helyökbe a lengyel és kozák seregek mellett az ukrainai tatár nemesség csapatai vonulnak a végtelen pusztára kürtharsogás és dobpergés között...

És esztendőkön át jönnek be a csapatok, a kán és a szultán parancsaival dacolva, számos gyalogos, mely többre becsüli a szabadságot és jogot az elnyomatásnál és a termékeny földet és az Ukraina kenyerét az eddigi terméketlen lakó helyeknél... És a hatalom, mely egykor ellenséges volt, a köztársaság szolgálatában áll - a Krim elnéptelenedik; a kánok és a szultán kezéből kisíklik a régi hatalom, és rémület fogja el őket, mivel a pusztából, az Ukrainából az új tatár nemesség új hetmanja néz fenyegetőleg szemökbe; a köztársaság őre és hű védője, az iszonyú atyának hírneves fia - a fiatal Tuchay-bej.

Bogus arca lángolt; a saját szavai megittasítani látszottak őt, s így beszéde végén mind a két kezét fölemelte és fölkiáltott:

- Ime, ez amit hozok! Ime, ez az, amit a fiatal sárkány a chreptiovi pusztában költött. És most csak a kegyelmességed írására és fölhatalmazására van szükség, hogy a Krimben és a Dunánál kibocsássa fölhívását! Kegyelmes uram! ha Tuchay-bej fia nem tenne mást, mint hogy a Krimben és a Dunánál meggyújtja az egyenetlenség fáklyáját, hogy a polgárháboru Hydráját fölébreszti szendergéséből, s az egyik törzset a másik ellen izgatja, ismétlem, valóban már ezzel is nagy, halhatatlan szolgálatot tesz a háború előestéjén a köztársaságnak!

Szobieszki úr nagy léptekkel föl és alá járkált a szobában és hallgatott. Beszédes arca komor, csaknem fenyegető volt; úgy látszott, hogy lelkében magával beszél - vagy Istennel.

Végre a nagy hetman tisztába látszott jönni bensejében, mivel e szavakkal fordult a várakozóhoz:

- Bogus, ilyen írást és ilyen fölhatalmazást, még ha jogom volna is adni, nem adok soha, amíg élek!

A szavak oly súlyosan jöttek ki szájából, mintha olvasztott ólomból vagy vasból volnának, és annyira lesujtották Bogust, hogy egy pillanatra elnémult, fejét lesütötte és csak hosszú szünet mulva hebegé nagy nehezen:

- Miért, kegyelmes uram, miért?...

- Először mint államférfi akarok felelni neked: a fiatal Tuchay-bej neve ugyan certum quantum tatárt ide vonzhatna, ha azonkívül földet, szabadságot és nemesi kiváltságokat ígérnénk nekik. De nem jönnének annyian, mint te gondolod. És akkor valóban őrületes tett volna a tatárokat az Ukrainába hívni, ott új népet letelepíteni, mikor már a kozákokkal se birunk. Te azt mondod, hogy hamarosan egyenetlenség és harc dúlna köztük, és kardot küldtünk a kozákok nyakára, de ki kezeskedik neked, hogy az a kard nem fog a lengyelek vérében is fürödni? Én nem ismertem eddig ezt az Azyát, de most látom, hogy a kevélység és

nagyravágyás sárkánya lakik keblében, és azért még egyszer azt mondom: ki áll jót neked, hogy nem lakozik-e benne egy második Chmielnicki? Ő megfékezi a kozákokat, de ha a köztársaság valamiben ki nem elégíti őt, vagy valamely erőszakosságért törvénnyel és büntetéssel fenyegeti, akkor majd a kozákokkal szövetkezik és keletről új csapatokat fog behívni, mint egykor Chmielnicki behívta Tuchay-bejt; akkor aztán maga a szultán fönhatósága alá helyezkedik, mint Dorosenkó tette; és a helyett, hogy hatalmunk gyarapodását látnánk, új vérontás, új vereségek hullanak fejünkre.

- Kegyelmes uram! Ha a tatárok nemességet kaptak, hívek lesznek a köztársasághoz.

- A lipekek és cseremiszek kevesen voltak? Régtől fogva nemességet kaptak és mégis átpártoltak a szultánhoz.

- A lipekekkel szemben nem tartották meg a kiváltságokat.

- És hogyan, ha a nemesség, amint bizonyos, előre ellentmond a nemesi előjogok ilyetén kiterjesztésének? Milyen homlokkal akarsz ezeknek a vad, rabló tömegeknek, melyek eddigelé szakadatlanul hazánkat tapodták, hatalmat és jogot adni arra, hogy most sorsuk fölött határozzanak, királyokat válaszszanak, és követeket küldjenek az országgyűlésre? Miért nekik ez a jutalom? Miféle őrültség szállt ennek a lipeknek a fejébe, és miféle gonosz lélek szállt meg téged, öreg katonát, hogy annyira elámíttattad és rászedetted magadat, hogy ilyen becstelenséget és lehetetlenséget elhigyj?

Bogus lesüté szemét és bizonytalan hangon felelé:

- Kegyelmes uram! Azt előre tudtam, hogy a rendek majd ellentmondanak, de hiszen Azya azt mondja, hogy a tatárok, ha egyszer kegyelmességed engedélyével letelepültek, nem hagyják magukat elűzetni.

- Ember! Látod, ő már fenyegetőzött, már fölemelte karját a köztársaság ellen, és te azt nem ismerted föl?!

- Kegyelmes uram! - felelé Bogus kétségbeeséssel - utóvégre nem kellene minden tatárt nemességre emelni, hanem csak a legkiválóbbakat, és a többieket szabadosokká lehetne tenni. Úgy is eljönnek, ha Tuchay-bej fia hívja őket.

- Akkor miért nem inkább az összes kozákokat fölszabadítani? Vess magadra keresztet, öreg katona, mert azt mondom neked, hogy a gonosz lélek szállt meg.

- Kegyelmességed...

- És még egyet mondok neked (itt Szobieszki úr összeráncolta oroszlán homlokát és szemei szikráztak) - ha minden úgy volna is, amint mondod, ha ez által még hatalmunk gyarapodnék is, ha ez által maga a háború is elhárítható lenne, ha maga a nemesség követelné is, amíg ez a kéz a kardot forgathatja és keresztet vethet, soha! Isten engem úgy segéljen, amint ezt nem tűrném soha!

- Miért, kegyelmes uram? - ismétlé Bogus úr, kezét tördelve.

- Mivel én nemcsak lengyel, de keresztény hetman is vagyok; mivel én a keresztnél állok őrt! És ha a kozákok még véresebben dúlnak a köztársaság belsejében, az elvakított, de keresztény nép nyakát nem fenyegetem pogány karddal. Ha ezt tenném, azt mondanám atyáinknak és őseinknek, saját őseimnek, poruknak, vérüknek, könnyeiknek, és az egész vén köztársaságnak: «korhadt!» Az Istenért! ha a pusztulás fenyeget bennünket, ha nevünknek a holtak, megsemmisültek nevének kell lennie, maradjon meg a hírnevünk és ama szolgálat emléke, melyet Isten bízott reánk, hadd mondják az utódok, ha azokat a kereszteket és sírhalmokat látják: «Ők a kereszténységet, a keresztet védték a mohamedán fajtalanság ellen, amíg lélegzet volt mellökben, amíg vér folyt erökben, és ők más nemzetekért mentek a halálba». Ez a mi

szolgálatunk, Bogus! Mi vagyunk a vár, amelyre Krisztus az ő szenvedéseit lobogó gyanánt kitűzte, és te azt akarod nekem mondani, hogy én, az Úr katonája, én, a parancsnok, először nyissam ki a kaput, hogy a pogányokat, mint farkasokat bebocsássam az akolba, s a Jézus juhait kiszolgáltassam dühöknek? Jobb nekünk a támadások alatt szenvednünk, a lázadásokat eltűrnünk, jobb ama véres háborúba mennünk, a halálba rohannunk, mint az egész köztársaságot a pusztulásnak adnunk, mint meggyaláznunk a nevet, a dicsőséget elvesztenünk, és elárulnunk azt az őrséget, Istennek ama szolgálatát!

Igy szólván, Szobieszki úr egész nagyságában fölegyenesedett, és arca fölragyogott, mint egykor Bouillon Gottfried arca, mikor Jeruzsálem falaira lépett e kiáltással: «Isten így akarja!» Bogus úr úgy tünt föl maga előtt, mint egy semmi, és Azya is úgy tünt föl előtte Szobieszki úrral szemben, mint egy semmi, és a fiatal tatár tüzes tervei Bogus szemében hirtelen feketéknek tüntek föl és becsteleneknek, alávalóknak látszottak, Mit is mondhatott volna a hetman szavaira, hogy jobb a halálba menni, mint Isten szolgálatát elárulni? És így a szegény lovag nem tudta, vajjon ne boruljon-e a hetman térdéhez, vajjon ne verje-e a mellét, mondván: «Mea culpa, mea maxima culpa!»

Ekkor a közeli dominikánus kolostorban megkondult a harangok szava.

Mikor Szobieszki úr ezt hallotta, mondá:

- A vecsernyére hívnak! Jer, Bogus, ajánljuk magunkat Isten kezébe!

TIZENKETTEDIK FEJEZET

Amily nagyon sietett Bogus úr az úton Chreptiovból a hetmanhoz, oly lassan tette meg az útat haza felé. Minden nagyobb városban egy vagy két hétig tartózkodott, az ünnepeket Lembergben töltötte és ott találta őt az új esztendő is. Ugyan hozott a hetmantól utasításokat Azya részére, de mivel ezek csak a lipek lovas kapitányokkal való ügy gyors elintézésére vonatkozó megbízást és azt a száraz, de fenyegető parancsot foglalták magukban, hogy adja föl nagyratörő terveit, így nem volt oka a sietésre, mivel Azya a hetman okirata nélkül úgy se foghatott semmihez a tatárok között.

Így Bogus úr késedelmesen haladt, gyakran meglátogatta a templomokat és vezekleni akart azért, hogy Azya terveibe egyezett. Eközben Chreptiovot közvetlenül új év után vendégek lepték meg. Navirágh, az uzmiadzini pátriárka delegátusa jött Kamieniecből, és vele két anardrata, kiváló hittudósok Jaffából és nagyszámú szolgaszemélyzet. A katonák nagyon csodálkoztak különös viseletükön, a violaszínű és vörös krimmeren, a hosszú bársony és atlasz sálakon, a barna arcokon és a nagy méltóságon, melylyel a chreptiovi határőrségen mint túzokok vagy darvak lépdeltek. Piotrovics Zakariás úr is eljött, aki a Krimbe, mit! magába Konstantinápolyba ismételten tett utazásai folytán volt híres, de még híresebb ama buzgalomért, melylyel a foglyokat kipuhatolta és a keleti piacokon eladta; mint Navirághnak és az anardratáknak kísérője. Volyodyjovszki úr tüstént kifizette neki azt az összeget, mely Boszki úr kiváltására szükséges volt; de mivel az özvegynek nem volt elég pénze, a magáéból tett hozzá és Boriska is odaadta gyöngyös fülbevalóit, hogy a bánatos özvegyen és a kedves Zsófián annál hathatósabban segítsen. Szeferovics úr, a kamienieci prétor is eljött, egy gazdag örmény, akinek testvére tatár bilincsekben sínylődött, és két fiatal nő: Nereszovicsné és Kieremovicsné, kik barna arcszínök ellenére igen szépek voltak. Mind a ketten férjöket siratták, kiket fogságba hurcoltak.

Ezek mind szomorú vendégek voltak, de nem hiányoztak vidámak se, mivel Kaminyszki pap a bőjti időre unokahúgát, Kaminyszka kisasszonyt Chreptiovba küldte Boriska oltalma alá, és azonkívül a fiatal Novoviejszki úr egy szép napon egész váratlanul megjött, mivel meghallotta atyjának megérkezését Chreptiovba, s azonnal szabadságot kérvén Ruscsyc úrtól, eléje sietett.

A fiatal Novoviejszki úr az utolsó esztendőkben nagyon megváltozott; felső ajakát rövid bajusz árnyékolta, mely ugyan még nem takarta el fehér farkasfogait, de jól állt az ifjúnak. Aztán meg ő, aki mindig erős testalkatú volt, most valóságos óriássá nőtt. A sűrű, bozontos haj csak ily roppant fejhez látszott illeni, és ez a roppant fej a hihetetlenül erős vállak közt csak a szükséges támaszt látszott keresni. Arca fekete volt, a pusztai viharoktól megbarnítva, szemei úgy izzottak, mint a szén; a vállalkozási kedv a homlokára volt írva. Egy nagy almát könnyű szerrel elrejtett hatalmas markában, úgy hogy azzal azt játszhatta volna «találd ki, találd ki», és ha egy marék diót combjára tett és kezével összenyomta, csupa por gyanánt hozta napvilágra. Minden meghaladta rajta a mértéket, de egyébiránt sovány volt, és teste, mely fölött melle mint egy kápolna domborult ki, beesett volt.

A patkót minden nagyobb erőlködés nélkül széttörte; a katonák nyakára vas drótot kötött és amellett nagyobbnak tünt föl, mint valósággal volt; ha lépkedett, a padlózat recsegett lábai alatt, és ha véletlenül a padba botlott, a kéreg lepattant róla.

Szóval, tagbaszakadt fickó volt, akiben az élet és egészség, a bátorság és erő úgy forrtak, mint a forró víz az edény szélén, mivel ebben a hatalmas testben nem találtak helyet. Mellében és fejében izzó tüzet látszott hordozni, és önkénytelenül azt várta az ember, hogy üstökének gőzölögnie kell. És az is megtörtént, mivel a palack mellett is óriás volt. A csatába oly nevetéssel rohant, mely a lónyerítésre emlékeztetett, és vágásai olyanok voltak, hogy a

katonák minden ütközet után minden halottját megnézték, hogy a rendkívüli vágásokat megcsodálják. Gyermekségétől fogva a pusztához, az őrségekhez és a háborúhoz levén szokva, élénk természete dacára is éber és higgadt volt; ismerte a tatárok minden fortélyát, és Volyodyjovszki úr és Ruscsyc mellett a legjobb portyázónak tartották.

Az öreg Novoviejszki fenyegetései ellenére se nagyon szigorúan fogadta fiát, mivel attól tartott, hogy elijeszti és ismét elszökik és ismét tizenegy évig nem mutatja magát. A nemes alapjában véve telve volt önszeretettel és büszkeséggel fia miatt, akinek nem kellett pénz hazulról, aki magát kitüntetve próbált szerencsét a nagy világban, a társak közt hírnevet szerzett, megnyerte a hetman kegyét és tiszti rangot nyert, melyet sokan a protekció dacára sem érhettek el. Az apának azt is be kellett látnia, hogy ez az ifjú, aki a pusztában és háborúban elvadult, nem hajolhatott meg az apai tekintély előtt, és azért jobb volt őt próbára nem tenni. A fiú ugyan lábához borult, amint illett, de bátran szemébe nézett és az első szemrehányásra teketória nélkül azt felelte:

- Apám, szemrehányás van szádban, pedig szíved örül miattam, mivel gáncs nélkül való vagyok, és hogy a zászlóaljhoz szöktem, nem csoda, nemes vagyok.

- De nyilván pogány - felelé az öreg - mivel tizenegy évig nem mutattad magadat.

- Nem mutattam magam a büntetéstől való félelem miatt, mely nem illett volna tiszti rangomhoz. Levelet vártam, amelyben megbocsátja bűnömet. A levél nem jött, és így én se mentem.

- És most nem félsz?

Az ifjú nevetve mutatta fehér fogait.

- Itt a katonai tekintély uralkodik, amelylyel szemben az apainak engednie kell. Tudja mit, inkább öleljen meg, hiszen úgy is nagy kedve van hozzá!

Igy szólván, kitárta karját, és Novoviejszki úr, az apa, maga se tudta, mitevő legyen. Nem tudott betelni fiával, aki mint gyerek elszökött hazulról és most mint érett férfi és tiszt tért vissza, aki hadi dicsőséget szerzett. Az egyik úgy, mint a másik hízelgett Novoviejszki úr apai büszkeségének, s azért szerette volna őt keblére ölelni, csak a tekintélyére való figyelemből késlekedett.

De a fiú magához szorította őt. A nemesnek csontjai ropogtak medveölelése alatt, és ez teljesen meghatotta őt.

- Mit tegyek? - kiáltá pihegve - a huncut érzi, hogy a maga lován ül és nem törődik velem! Kérem! Ha nálam volna a házban, bizonnyal nem lágyultam volna el, de itt, mit tegyek? Nos, gyere hát!

És másodszor összeölelkeztek, aztán az ifjú húga után kérdezősködött.

- Megparancsoltam neki, hogy vonuljon vissza, míg nem hívom - felelé az apa - a leány alig birja odabenn kiállani.

- Az Istenért! hol van? - kiáltá a fiú.

Kinyitotta az ajtót és oly hangosan kiáltott, hogy a falakról viszhangzott:

- Evka! Evka!

Évike, ki a mellékszobában várt, azonnal berohant, de alig birta kiáltani: Ádám! - már megfogták hatalmas karjai és fölemelték őt. A bátya mindig nagy szeretettel viseltetett iránta; gyakran magára vállalta bűnét, hogy őt az atya zsarnoksága ellen megvédje, és a büntetést ő állta ki helyette. Novoviejszki úr kegyetlen zsarnok volt házában, és a leány hősies bátyjában nemcsak a testvért üdvözölte, hanem menedékét és oltalmát is a jövőre nézve. Az pedig meg-

csókolta fejét, szemét, karját, maga elé tartotta, szemébe nézett és ismételten, vidáman kiáltotta:

- Pompás leány! Isten engem úgy segéljen!

Aztán ismét:

- Mennyire megnőtt! komlókaró ez, nem leány!

És a leány szeme reá nevetett. Aztán a hosszú elválásról, az otthonról, a háborúról beszélgettek. Az öreg Novoviejszki úr körüljárta őket és pislogott szemével. Fia hatalmasan imponált neki, de időről-időre nyugtalanság fogta el a jövő uralom miatt. Már a nagy apai hatalom kora volt, mely a jövőben határtalan túlkapássá fajult, de ez a fiú harcos, katona volt a vad határőrségeknél, aki, mint Novoviejszki úr mindjárt helyesen megjegyzé, a maga lován ült. Novoviejszki úr féltékeny volt uralmára. Ugyan bizonyos volt felőle, hogy a fiú mindig becsülni fogja őt, hogy az megadja neki, ami őt megilleti; de vajjon úgy engedi-e magát gyúratni, mint a viasz, vajjon eltűr-e mindent, mint ahogy mint gyermek eltűrte? «Bah! - gondolá az öreg nemes - vajjon merek-e magam is úgy bánni vele, mint gyerekkel? A kapitány úr imponál nekem, oly igaz, mint hogy istent szeretem!» Ráadásul Novoviejszki úr még azt is érezte, hogy szeretete fia iránt minden pillanattal fokozódott, és hogy ez óriás sarjjal szemben gyönge lesz.

Eközben Evka úgy csevegett, mint a madár, és bátyját kérdésekkel halmozta el: mikor jön vissza, és vajjon nem telepszik-e le, vajjon nem házasodik-e meg? Ő ugyan nem tudja, de úgy hallotta, hogy a katonák könnyen szerelmesek lesznek. Sőt arra is emlékszik, hogy Volyodyjovszkiné mondta neki. Volyodyjovszkiné szép és olyan jó! Szebbet és jobbat lámpával se lehetne keresni egész Lengyelországban! Csak Boszka Zsófia fogható hozzá.

- Miféle Boszka Zsófia? - kérdé Ádám.

- Aki anyjával van itt és akinek atyját a horda elhurcolta. Hiszen magad is látni fogod és megszereted!

- Hozzátok ide Boszka Zsófiát! - kiáltá a fiatal tiszt.

Az atya és Evka nevettek a fiú gyorsaságán, ő pedig mondá:

- Mit gondoltok! a szerelmet el nem kerüli senki, mint a halált. Még tejfeles szájú voltam és Volyodyjovszkiné asszony leány, mikor iszonyúan bele szerettem. Édes Istenem! hogy szerettem ezt a Boriskát! És mi történik! Egyszer megmondom neki, és ő rögtön nyakon legyintett: a tej nem a cicának való volt! Igen, már Volyodyjovszki urat szerette - és - mi tagadás benne, igaza volt!

- Miért? - kérdé az öreg Novoviejszki úr.

- Miért? Nos, mivel dicsekvés nélkül legyen mondva, bárkivel kiállnék a kardforgatásban, de ő röviden elbánt volna velem. Azonkívül ő páratlan portyázó, aki előtt még Ruscsyc úrnak is kalapot kell emelnie. Micsoda Ruscsyc úr hozzá képest! Még a tatárok is szeretik őt. Ő az első katona a köztársaságban!

- És hogy szeretik egymást! Ej! ej! az embernek a szeme fáj, ha nézi őket - veté közbe Evka.

- Étvágyat kapsz! Ha! te étvágyat kapsz! De ideje is van! - kiáltotta Ádám.

És kezét csípőjére tette, fejét hátra vetette, mint a csikó, és nevetett, húga pedig szerényen felelé:

- Az eszem ágában sincs.

- Hiszen itt nem hiányzanak udvarias tisztek és nemes emberek.

- De! - kiáltá Evka - nem tudom, vajjon atyánk nem mondta-e, hogy Azya itt van?

- Mellechovics Azya, a lipek? Jól ismerem őt, jó katona!

- De azt nem tudod - mondá az öreg Novoviejszki úr - hogy nem Mellechovicsnak hívják, hanem a mi Azyánk, aki nálunk nőtt fel.

- Istenemre, mit hallok? Lássátok! Gyakran megfordult ez a fejemben, de azt mondták nekem, hogy ezt itt Mellechovicsnak hívják és azt gondoltam: akkor tehát más, mivel Azya nagyon elterjedt név náluk. Hiszen oly sok esztendő óta nem láttam őt, nem csoda tehát, hogy kételkedtem! A mi Azyánk meglehetős rút volt, és ez csinos!

- A mienk az, a mienk! - mondá az öreg Novoviejszki - vagy tulajdonképp többé nem a mienk, mivel tudod-e, mi derült ki? kinek a fia?

- Honnét tudjam azt?

- A nagy Tuchay-bejé!

Az ifjú oly erősen a térdére ütött kezével, hogy csak úgy csattant.

- Nem hiszek fülemnek! A nagy Tuchay-bejé? Akkor ő herceg és a kánokkal rokon! Nincs az egész Krimben nemesebb vér, mint a Tuchay-bejé!

- Ellenség vére!

- Az apa ellenségünk volt, de a fiú nekünk szolgál. Én magam legalább húszszor láttam őt a csatákban! Ha! Most már értem azt az ördögi bátorságot, mely benne rejlik! Szobieszki úr az egész sereg előtt magasztalta és századossá nevezte ki őt. Teljes lelkemből, örömmel üdvözlöm! Derék katona! Teljes szívemből üdvözlöm őt!

- Csak nagyon bizalmas ne légy hozzá!

- És miért ne? Talán ő az én szolgám, vagy a mienk? Én katona vagyok, ő is katona, én tiszt vagyok, ő is tiszt. Bah! ha csak olyan rongyos baka volna, aki bottal vezeti az ezredet, nem szólnék semmit; de ha ő Tuchay-bej fia, nem származik közönséges vérből. Ő herceg, és punktum, és a hetman maga nemességet fog neki szerezni. Hogyan nézhetném le őt büszkén, mikor Kulak mirzával testvérbarátságot kötöttem, és Bakcsy agával is testvérbarátságban élek, és Szukymánnal is testvérbarát vagyok, és mindezek nem átallnák Tuchay-bej fiának a juhait őrizni!

Evkának hirtelen kedve támadt bátyját újra összecsókolni, odaült közelébe és szép, fehér kezével simogatta bozontos haját.

De Volyodyjovszki úr belépése megszakítá ezeket az enyelgéseket.

A fiatal Novoviejszki felugrott, üdvözölte az idősebb tisztet és azonnal mentegeté magát, hogy először nem a parancsnoknak adta meg az őt megillető tiszteletet, de ő nem szolgálatban jött, hanem mint magán ember. Volyodyjovszki pedig barátságosan megölelte őt és felelé:

- Ki akarná rossz néven venni, kedves pajtás, hogy a válás oly sok évei után először atyád lábához borultál! Egészen más volna, ha szolgálatban jösz, de bizonynyal nincs megbízásod Ruscsyctól?

- Csak üdvözletek. Ruscsyc úr kivonult Jahorlik felé, mivel értesülést nyert, hogy a hóban lónyomokat találtak. A kegyelmed levelét parancsnokom megkapta és azonnal a hordához, rokonaihoz és testvérbarátaihoz küldte, hogy ott kutassanak és kérdezősködjenek, de ő maga nem felel, mivel azt mondja, túlságos nehéz keze van és kevés tapasztalata az írás mesterségében.

- Tudom, hogy azt nem szereti - felelé Volyodyjovszki. - A kard az ő eszköze!

Megpödörte bajuszát és nem büszkeség nélkül tette hozzá:

- És Azba-bejre hiába leselkedtetek két hónapig.

- És kegyelmed úgy elnyelte őt, mint a csuka a keszeget - kiáltá Novoviejszki úr hévvel. - Nos! Isten nyilván megzavarta az eszét, hogy Ruscsyc úr elől elmenekült és a kegyelmed kezébe rohant. Eltalálta, ha!

A kis lovag most Novoviejszki úrhoz fordult és mondá:

- Az Úr Jézus nem adott még nekem fiút, de ha egyszer boldogítani akarna, azt kívánnám, hogy hasonló legyen ehhez az ifjú gavallérhoz.

- Olyan nincs! olyan nincs! - viszonzá a fiatal nemes. - Nequam és punktum.

De e kifogás dacára szinte pihegett az elégültségtől.

- Nagy ritkaság is volna!...

Eközben a kis lovag megcirógatta Évike arcát és így szólt hozzá:

- Lássa kisasszony, nem vagyok ifjú, de Boriskám csaknem a kegyelmed korában van, azért szívesen szerzek neki örömet, amely fiatal korához illik... Itt ugyan mindenki roppant szereti őt, de remélem, kegyelmed is elismeri, hogy megérdemli, ugy-e?

- Édes Istenem! - kiáltá Evka - nincs második a világon! Éppen az imént mondtam!

A kis lovag rendkívül örvendett, arca ragyogott és viszonzá:

- Valóban azt mondta kisasszony? Aha! mit?

- Úgy éljek, amint mondta! - kiáltá az atya és a fiú egyszerre.

- Nos, akkor csak vegye magára a legszebb ruháit, mivel Boriska tudta nélkül zenekart hozattam Kamieniecből. A hangszerek a szalmában vannak elrejtve és azt mondtam neki, a cigányok azért jöttek, hogy a lovakat megpatkolják. Ma este víg tánc lesz. Ő szereti azt, habár úgy tesz, mint egy élemedett matróna.

Igy szólván, Mihály úr örömében a kezét dörzsölte és elégülten mosolygott.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

A hó oly sűrűn esett, hogy a határőrség árkát betemette és a cölöpzethez úgy odatapadt, mint a fal. Künn sötét éj és vihar volt, és benn, a chreptiovi erőd főszobájában fényes világosság ragyogott. Két hegedűs volt, a harmadik a bőgös, két flótás és egy trombitás. A hegedűsök mint az őrültek reszelték a vonót, a flótások és a trombitás úgy fölfújták arcukat, hogy majd kidülledt a szemük. A legidősebb tisztek és pajtások a falak mellett padokon ültek körül, egyik a másik mellett, mint fehér galambok, melyek a háztető gerincén ülnek, és méhsör és bor mellett a táncosokat nézték. Az első párt Musalszki úr képezte, aki élemedett kora dacára épp oly kitünő táncos volt, mint íjász, Boriskával. Ez ezüst lánból készült ruhát viselt hermelin prémmel, és olyan volt, mint egy friss rózsa a friss hóban. Öreg és ifjú bámulta szépségét és e fölkiáltás: «pompás!» önkénytelen jött szájukból, mivel bár a Novoviejszka és a Boszka kissé fiatalabbak voltak nálánál, és azok szépsége fölülmulta a közönséges mértéket, mégis ő volt a legszebb közöttük. Szemében öröm és jókedv ragyogott; mikor a kis lovag előtt elperdült, mosolylyal köszönte meg neki a rendezett ünnepséget, és nyílt ajkain át kivillantak fehér fogacskái, mikor, tetőtől-talpig ezüst fénybe burkolva, tova osont, mint a láng vagy csillagocska, és egy gyermek, egy asszony, egy virág varázsával elkápráztatá a szemet és szívet.

A nyílt ujjak, nagy lepkéhez hasonlóan, utána lobogtak és ha kabátkájának szárnyait kezével fölemelte, hogy táncosa előtt bókoljon, a padlóval egybefolyni látszott, mint egy földöntúli jelenség vagy egy hegyi forrás, mely nyári éjeken a sziklákon szökdel.

Künn az emberek álltak és vad, szakállas arcukat odanyomták a kivilágított ablaküvegekhez, hogy a szobába pillantsanak. Nagyon hízelgett nekik, hogy a bálványozott úrnő valamennyit fölülmulta szépségre nézve, mivel mindnyájan Boriska pártjára keltek és hangos kiáltásokkal üdvözölték őt, nem minden célzások nélkül Novoviejszkára és Boszkára, valahányszor az ablakhoz közeledett.

Volyodyjovszki szinte megnőtt örömében, és fejével bólingatta a taktust Boriska mozdulataihoz. Zaglyoba úr a kupával mellette állt, a lábával dobogott, az italt a földre öntötte, aztán mind a két férfi egymás felé fordult és néma elragadtatással nézte egymást.

És Boriska körülröppent az egész szobában, egyre vidámabban, egyre bájosabban. Ez volt aztán a puszta! Majd csata, majd vadászat, majd ünnepség, és tánc, zene, katonai lárma - és az ő férje az első mindeme katonák között, a férj, aki őt szerette és akit ő viszontszeretett; Boriska érezte, hogy mindnyájan szerették őt, hogy csodálták, tisztelték, hogy a kis lovag ez által mindig boldogabb lett, azért érezte magát oly boldognak, mint a madarak, mikor a tavasz eljöttekor a májusi levegőben himbálóznak és hangosan és vidáman párbeszédeket folytatnak.

A második párban Boriska után Novoviejszka táncolt karmazsinszínű kabátkában Azyával. A fiatal tatár egy szót se beszélt vele, annyira meg volt ittasodva a fehér jelenségtől, mely az első párban ragyogott, de Éva azt hitte, hogy a meghatottság teszi őt oly némává, és először gyengébb, aztán erősebb kézszorítással igyekezett bátorságot önteni beléje. Azya a kézszorítást néha oly erővel viszonozta, hogy csak nagy nehezen birta a fájdalom fölkiáltását elfojtani, de ő ezt önkénytelenül tette, mivel nem gondolt semmire, csak Boriskára, nem látott senkit Boriskán kívül, és lelkében azt a borzasztó esküt ismételte, hogy az övének kell lennie, még ha egész Oroszországnak lángba kellene is borulnia.

Aztán pedig, mikor öntudata néhány pillanatra visszatért, kedve támadt Evkát torkon ragadni, őt megfojtani és rajta bosszút állani a kézszorításért és azért, hogy az ő szerelme és Boriska közé állt. Mikor aztán a mit se sejtő leányt sólyompillantásaival átfúrta, szíve hangosabban dobogott, mivel azt hitte, hogy a férfi szerelemből akarja szemével elnyelni.

Harmadik párban a fiatal Novoviejszki úr táncolt Boszka Zsófiával. A nefelejtshez hasonlított és lesütött szemmel lépdelt mellette, míg táncosa ugrált és olyan volt, mint egy pajkos csikó. Patkós csizmasarka szikrát hányt, üstöke ide-oda lebegett, arca izzott, orrcimpái reszkettek és úgy forgatta Zsófiát jobbra-balra, mint a vihar a levelet, és körülröppent vele a helyiségben. Bensejében féktelenül ujjongott, és mivel a Vad Mezők legszélső határain hónapokon át nem látott nőt, Zsófia egyszeriben megnyerte szívét. Időről-időre reá nézett lesütött szemére, rózsás orcájára, és valósággal fölnyerített erre az édes látványra, csizmasarka mindig új szikrákat hányt, egyre tüzesebben vonta őt széles mellére, pezsgő kedvében hatalmas nevetésre fakadt és egyre hatalmasabban gerjedt szerelemre.

Zsófia félelmet érzett szívében, de ez nem nyomasztó aggodalom volt, mivel tetszett neki ez az áradat, mely őt magával ragadta és elvitte. Tiszta sárkány! Különböző lovagokat látott már Javorovóban, de ilyen tüzessel még nem ismerkedett meg, és egy se táncolt úgy, mint ő, egy se vonta őt úgy magához. Igazán tiszta sárkány!... Mihez fogjon vele, mivel nem birt neki ellentállani...

A következő párban Kaminyszka kisasszony táncolt takaros társával, aztán Kieremovicsné és Nereszovicsné, akiket szintén meghívtak, ámbár polgárasszonyok voltak, mivel mind a két nőnek udvari modora volt és igen gazdagok valának. A komoly Navirágh és a két anardrata fokozódó bámulattal nézte a lengyel táncot; az öregek a méhsör mellett hangosan zúgtak és zajongtak, mint a sáskák szokták tenni a tarlón. A zenekar azonban túlharsogott minden lármát és a kedv a szívekben egyre jobban fokozódott.

Boriska elhagyta táncosát, pihegve férjéhez szaladt és összetette a kezét előtte.

- Mihályka! - mondá - a katonák úgy fáznak odakünn, adass egy hordócskával nekik!

A parancsnok rendkívül jókedvű volt, megcsókolta a kacsóját és kiáltá:

- A véremet is odaadnám, hogy örömet szerezzek neked!

Ő maga sietett ki az udvarra, hogy a katonáknak megmondja, kinek kérelmére kapnak egy hordócskával, mivel azt kívánta, hogy Boriska iránt legyenek hálásak és annál jobban szeressék azt.

És mikor feleletül akkorát kurjantottak, hogy hó hullott le a tetőről, a kis lovag még azt kiáltotta:

- És adjatok tüzet a muskétákból! vivat úrasszonyunk!

A szobába visszatértekor Boriska Azyával táncolt. Mikor a lipek bájos termetét karjával átölelve tartotta, mikor meleg lélegzetét arca körül érezte, szeme káprázott és az egész világ körben forgott körülötte, bensejében lemondott a paradicsom örömeiről, az összes húrikról, és csak ezt az egyet kívánta.

Ekkor Boriska forgás közben megpillantá a Novoviejszka karmazsin ruhácskáját, és tudni óhajtván, vajjon Azya megvallotta-e már a leánynak szerelmét, kérdé:

- Nyilatkozott-e kegyelmed?

- Nem!

- Miért?

- Még nincs itt az ideje - felelé a tatár különös arckifejezéssel.

- És nagyon szerelmes kegyelmed?

- Halálosan, halálosan! - kiáltá Tuchay-bej fia halk, de a varjúk károgásához hasonló rekedt hangon.

És tovább táncoltak, közetlen Novoviejszki mögött, aki most mint első pár táncolt. A többiek már változtatták táncosnőiket, de ő még mindig Zsófiával táncolt, csak hébe-hóba ereszté le a padra, hogy lélegzetet vehessen, aztán újra a forgatagba rohant.

Végre megállt a zenekar előtt, egyik kezével átölelte Zsófiát, a másikat csípőjére tette és odakiáltá a muzsikásoknak:

- Krakoviakot, zenészek! Húzzátok!

Engedelmeskedtek a parancsnak és a krakoviakot húzták. Novoviejszki úr a lábával dobogott és hatalmas hangon éneklé:

«Ezer tiszta patak
Dniesztrbe úgy folyik,
Mint a hogy a szívem
Hozzád kívánkozik!
U-ha!»

És ezt az «U-há-t!» olyan kozákosan kiáltotta, hogy Zsófia ijedten megrezzent. Még a komoly Navirágh is megijedt, aki a közelben állt, a két tudós anardrata is megijedt, Novoviejszki úr pedig tovább folytatta a táncot, kétszer körülrepült a szobában, aztán a muzsika elé állt és így énekelt tovább:

«A Dniesztr vizébe
Addig bukik szegény,
Míg gyűrűt nem talál
A víz mély fenekén!
U-ha!»

- Nagyon csinos versek - kiáltá Zaglyoba úr. - Én értek hozzá, mivel magam is csináltam eleget! Horgászszál csak, gavallér, horgászszál! És ha megtalálod a gyűrűt, majd az én versemet éneklem:

«Minden leány tapló,
Minden legény kova,
Csalj szikrát belőle,
S ki nem alszik soha.
U-ha!»

- Vivat! vivat Zaglyoba úr! - kiálták a tisztek és pajtások oly dörgő hangon, hogy a komoly Navirágh megijedt és a két tudós anardrata csodálkozva nézett egymásra.

És Novoviejszki úr még kétszer körülröpült a szobában, végre a fáradt és gavallérjának merészségétől megrémült Zsófiát leültette a padra.

A leány nagyon megszerette őt, a derék, becsületes, tüzes fickót, de éppen azért, mivel ilyennel még nem találkozott, oly nagy zavarba jött, hogy szemét még jobban lesütötte és csendesen és nyugodtan ült a sarokban.

- Miért hallgat kegyelmed? miért oly szomorú? - kérdé Novoviejszki úr.

- Mivel tatus fogságban van - felelé Zsófia gyöngéd hangocskájával.

- Nem baj! - mondá a hős - most táncolni illik! Nézzen csak körül a szobában: ahány gavallér itt van, egy se hal meg közűlök nyugodt halállal, mivel pogány nyilaktól vagy fogságban végezzük be életünket mindnyájan. Az egyik ma, a másik holnap! Itt, ezekben a végvidéki országokban mindenki elvesztette közűlünk valakijét, és mégis vidámak és jókedvűek vagyunk, hogy az Úr Isten ne gondolja, miképp mi a szolgálat ellen zúgolódunk! Úgy ám! Itt táncolni

kell! Ugyan mosolyogjon kisasszony, hadd lássam szemét, mivel azt gondolom különben, hogy haragszik reám!

Zsófia ugyan nem emelte föl szemét, de szája szöglete elmosolyodott és rózsás arcán két gödröcske jelent meg.

- Szeret-e, kisasszony, legalább egy kicsikét? - kérdé újra a gavallér.

És Zsófia még halkabb hangon felelé:

- Igen... bizonynyal...

Ezt hallván Novoviejszki úr, fölugrott, megragadta Zsófia kezét, csókokkal halmozta el és mondá:

- Pompás! Halálosan bele szerettem kisasszonyba! Nem akarok mást, csak a kisasszonyt! Aranyos leánykám! Jaj! mennyire szeretem kegyelmedet! Holnap anyja lábához borulok! Mit, holnap! még ma, mivel bizonyos akarok lenni, vajjon kedvel-e engem!

A lövések dörgése az ablakok alatt elnyomta Zsófia feleletét. Az örvendő katonák üdvlövéseket tettek Boriska tiszteletére; az ablaküvegek rezegtek, a falak megrendültek. A komoly Navirágh harmadszor ijedt meg, s a két tudós anardrata is megrettent, de Zaglyoba, aki mellettük állt, latin nyelven megnyugtatta őket:

- Apud Polonos - mondá nekik - nunquam sine clamore et strepitu gaudia fiunt.

Úgy látszott, mintha mindnyájan csak erre a muskétatüzelésre várakoztak volna, hogy a vígasság a legfőbb fokra emelkedjék. A nemesség szokásos erkölcse most eltünt a Vad Mezők szilajsága mellett. A zenekar harsogott; a tánc szilaj volt, a szemek lángoltak, még a legöregebbek is a táncba ugrottak. Hangos kiáltozások töltötték be a szobát, ittak és csintalankodtak, Boriska cipőjéből egészségére ittak, pisztolylyal Évike cipősarkára lövöldöztek és Chreptiov ismét játéktól, énektől és tánctól volt hangos kora reggelig, úgy hogy a vad a közeli pusztában a legnagyobb sűrűségbe húzódott.

És mivel mindez csaknem a török hatalommal való iszonyatos háború előestéjén történt, mivel mindezen emberek fölött a rémület és a megsemmisülés lebegett, a komoly Navirágh nagyon csodálkozott e lengyel katonákon, és nem kevésbbé csodálkozott a két tudós anardrata is.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Másnap reggel a késő órákban is még mindenki aludt, csak az őrség katonái és a kis lovag voltak helyükön, aki a mulatság okából soha se mulasztotta el a szolgálatot. A fiatal Novoviejszki úr is korán fölkelt, mivel Boszka Zsófia kedvesebb volt neki, mint a nyugalom. Jókor reggel csinosan felöltözött, és abba a szobába ment, ahol tegnap táncoltak, hogy meghallja, vajjon a nők szomszédos szobáiban hallható-e már mozgolódás.

Abban a szobában, amelyben Boszkiné lakott, már nesz volt hallható, de a türelmetlen ifjú nem birta megvárni, míg Zsófia kijő, fogott egy kést, hogy a mohát és tapaszt a gerendák közül kipiszkálja s így legalább egy kis hasadékon félszemmel megleshesse Zsófiát.

E foglalkozás közben lepte őt meg Zaglyoba úr, aki éppen az olvasóval lépett be, és mivel hamarosan észrevette, miről van szó, lábujjhegyen odalopódzott és a lovag hátát jól megpaskolta a szandálfa-szemekkel.

Ez elfutott és nevetve visszafordult, de nagy zavarban volt, s az öreg utána ment és egyre ütlegelte, kiáltván:

- Török vagy, tatár vagy, fékom adta! fékom adta! exorciso te! Ez a mores? Az asszonyokat akarod nézni? Fékom adta! fékom adta!

- Barátom! - kiáltá Novoviejszki úr - nem illik a szent olvasót kancsukának használni! Hagyjon békén, mivel nem voltak bűnös szándékaim.

- Azt mondod, nem illik a szent olvasóval ütni? Nem igaz! A pálma is szent húsvét vasárnapján, mégis ütnek vele. Ha! ez egykor pogány olvasó volt és a Szubhagázié volt, de Zbarazsnál elvettem tőle és aztán az apostoli nuncius megáldotta. Lásd, valódi szandálfa!

- Igazi szandál, ütlegelni. De oly igaz, mint hogy élek, nem voltak vétkes szándékaim!...

- Tehát csak jámborságból fúrtad ezt a lyukat, mit?

- Nem jámborságból, hanem oly rendkívüli szerelemből, hogy azt hiszem, meg kell pukkadnom, mint a gránátnak! Miért teketóriázzak, mikor igaz! A bögöly nem kínozza úgy nyáron a lovat, mint engem gyötör a szerelem!

- Lásd, hogy ne legyen vétkes kívánság, mivel mikor ide beléptem, alig birtál a lábadon állani és úgy összeverted a bokádat, mintha izzó szénen állanál.

- Nem láttam semmit, amily igaz, hogy Istent szeretem, mivel még csak egy picike kis hasadékot csináltam!

- Hm! a fiatalság!... vér vízzé nem válik!... Igaz, olykor magamat is féken kell tartanom, mert még bennem lakik a leo, qui querit, quem devoret! Ha tiszta szándékaid vannak, a házasságra gondolsz-e?

- Vajjon gondolok-e a házasságra? Nagy Isten! Mire gondolnék? Nem gondolok másra, mint hogy miképp legyen ő az enyém! Tehát nem tudja kegyelmed, hogy már tegnap nyilatkoztam Boszkinénak és hogy atyám beleegyezését adta?

- Tüzes és heves fickó! vigyen el a manó! Az már más, de mondd el, mint volt az?

- Boszkiné tegnap szobájába ment, hogy Zsófinak kendőt hozzon, én utána! Megfordult: «Ki az?» Én lábához borulok! «Verjen meg, anyám, de adja nekem Zsófikát, boldogságomat, szerelmesemet!» Boszkiné magához térvén meglepődéséből, így szól: «Mindenki dícséri kegyelmedet és derék gavallérnak tartja; uram a fogságban van és Zsófia oltalom nélkül áll a világon; egyébiránt ma még nem adhatok választ, és holnap se, majd később, kegyelmednek

különben is atyja beleegyezésére van szüksége». Igy szólván, elment, mivel azt hitte, hogy ezt ittas fővel tettem. Kissé be is voltam...

- Nem baj! mindnyájan kapatosak voltak kissé! Nem vetted észre, hogy Navirághnak és az anardratáknak milyen félre állt a hegyes sapkájuk?

- Nem vettem észre, mivel lelkemben már terveket szőttem, miképp szerezhetném meg a legkönnyebben atyám beleegyezését.

- És nehezen ment?

- Reggel felé a szállásra mentem vele, és mivel addig kell verni a vasat, amíg meleg, azt gondoltam magamban, ki kell eresztenem a tapogatóimat, hogy mindjárt megtudjam, miképp veszi apám a dolgot. Igy szóltam tehát: «Halljad, apám, Zsófiát birnom kell, és beleegyezésedre van szükségem, és ha nem adod meg, a velenceiekhez megyek, ott beállok, és akkor nem látsz többé». Ő erre nagy dühvel nekem jő: «Ó, milyen fiú! - mondá - kész lehetsz a beleegyezés nélkül is! Eredj a velenceiekhez vagy vedd el a leányt, amint akarod, de azt megmondom, nem kapsz egy garast se, sem az én részemből, sem az anyádéból, mivel minden az enyém!

Zaglyoba úr előre tolta alsó ajakát:

- Ó, az baj!

- Várjon csak kegyelmed. Amint így beszélt, tüstént azt mondom neki: «Hát azt kértem tőled vagy szükségem van reá? Áldásod kell, más semmi, mivel a pogány zsákmány, amely szablyámra esett, elég egy jó bérletre, bah! egy kis birtokra is! Ami anyai rész, az maradjon Evkának hozományul, és én egy-két marék türkiszt is teszek hozzá, és atlaszt és arany és ezüst szövetet, és ha rossz esztendő lesz, apámat is kisegítem készpénzzel.

Ekkor apám nagyon kíváncsi lett.

- Olyan gazdag vagy? - kérdé. - Az Istenért! honnét? a zsákmányból? Hiszen úgy mentél el, mint a templom egere?

- Féld az Istent, apám! - felelém - hiszen tizenegy év óta vagyok idekünn és ezekkel az öklökkel dolgozom, és amint az emberek mondják, nem rosszul, és semmit se takarítottam volna meg! Ott voltam a lázadó várak ostrománál, melyekben a csőcselék és a tatárok jelentékeny értékű zsákmányt fölhalmoztak; megvertem mirzákat és rablócsapatokat, és a zsákmány egyre nőtt. Én csak azt vettem el, amit nekem ítéltek és nem károsítottam meg senkit, de szaporodott, és ha az ember nem volna könnyelmű, kétszer annyija volna, mint amennyire gazdaságodban szükség van.

- És mit mondott erre az öreg? - kérdé Zaglyoba vidáman.

- Atyám álmélkodott, mivel ezt nem várta, és csakhamar tékozlásomról kezdett panaszkodni: «Van ugyan - mondá - de az olyan széltoló, az olyan naplopó, aki szeret pöffeszkedni és a mágnást adni, mindent elpazarol és nem tart meg semmit». Aztán erőt vett rajta a kíváncsiság, és behatóan kikérdezett, mim van, és mivel láttam, hogy csak kennem kell a kocsit, hogy forogjon, nemcsak nem titkoltam el előtte semmit, hanem egy kissé toldítottam is, habár nem szeretek füllenteni, mivel azt tartom, az igazság zab, a hazugság szecska. Apám mind a két kezével fejéhez kapott és elgondolta: «Ezt, meg azt lehetne még megvenni - mondá - ezt, meg azt a pört lehetne előmozdítani; egymás mesgyéjén laknánk, és távollétedben mindenre fölvigyáznék». És ekkor a lágy apai szív könnyekre fakadt: «Ádám! - mondá - a leány nagyon tetszett nekem számodra, kivált mivel a hetman úr oltalma alatt áll, és ebből haszon is háramolhatnék reád; Ádám! - mondá - de aztán vigyázz a második lányomra is és ne tedd tönkre, mivel különben még a halálom óráján se bocsátanék meg neked». És én, mikor azt a

szót hallom Zsófika megbántásáról, sírva fakadok! Egymás karjába borultunk és accurate addig sírtunk, míg a kakasok nem kukoríkoltak!

- Vén selma! - mormogá Zaglyoba.

Aztán hangosan hozzá tette:

- Ha! akkor nem sokára lakodalmat és új ünnepséget tarthatunk Chreptiovban, kivált mivel a farsang közeledik!

- Ha tőlem függne, már holnap meglehetne - kiáltá Novoviejszki tüzesen - de az nem megy úgy! Szabadságom rövid idő mulva lejár, és a szolgálat szolgálat, vissza kell térnem Raskovba. Nos! Ruscsyc úr ad másik szabadságot is, tudom! De nem vagyok biztos, vajjon a nők részéről nem lesz-e késedelem. Ha az anyához fordulok, azt mondja: «Férjem fogoly», ha a leányhoz fordulok, azt mondja: «Tatus fogoly». Mitévő legyek? Én tartom azt a tatust bilincsekben, vagy mi? Attól tartok, akadályok vannak, mivel ha nem volnának, megfognám Kaminyszki papot a ruhájánál, és el nem eresztenem addig, míg össze nem adott Zsófikával. De ha az asszonyok valamit a fejökbe vesznek, harapófogóval se lehet kihúzni belőle. Odaadnám az utolsó garasomat is, és magam mennék a tatust elhozni, de nem lehet! Hiszen senki se tudja, hol van, talán meg is halt, akkor aztán tessék keresni! Ha addig akarnak megvárakoztatni, az utolsó ítéletig várhatok!

- Piotrovicsék holnap útnak indulnak Navirághgal és az anardratákkal; nem sokára hírt kapunk.

- Jézus, segíts! Még ezekre a hírekre várjak. Tavasz előtt semmi se jöhetne s eközben, Isten engem úgy segéljen, összemegyek! Barátom! az egész világ hisz a kegyelmed eszében és tapasztalatában, ugyan verje ki az asszonyok fejéből ezt a késedelmeskedést! Barátom, tavaszra háború lesz! Isten tudja, mi történik. Hiszen én Zsófikát akarom elvenni, nem a tatust, hogyan valljak ennek szerelmet?

- Beszéld rá a nőket, hogy menjenek veled Raskovba és telepedjenek le ott. Ott könnyebben kaphatnak hírt, és ha Piotrovics megtalálja Boszkit, közel lesz hozzátok, és aztán: én megteszek, amit tehetek, de te kérd meg Boriska asszonyt, hogy emeljen szót mellettetek.

- Megteszem, megteszem, mivel elvisz az ör...

Ekkor az ajtó nyikorgott és Boszkiné belépett. Mielőtt Zaglyoba úr körülnézhetett volna, a fiatal Novoviejszki egész hosszában lábához borult, roppant testével az egész helyet befödte és kiáltá:

- Megvan az apai beleegyezés! Adja nekem Zsófikát, anyám! Adja nekem Zsófikát, anyám! Adja nekem Zsófikát, anyám!

- Adja neki Zsófikát, anyám! - ismétlé Zaglyoba mély basszus hangján.

A lárma odacsalta az embereket a szomszéd szobákból; bejött Boriska, belépett Mihály úr az író szobájából, és mindjárt mögöttük megjelent Zsófia is. A leány nem tudta kitalálni, miről van szó, de arcát sötét pír borította el, kezét összetette, sírni akart és lesütött szemmel állt a sarokban. Mihály úr kiszaladt, hogy elhozza az öreg Novoviejszki urat. Az eljött és nagyon haragudott, hogy fia nem reá bízta ezt a tisztet, hogy nem az ő ékesszólására bízta az egész dolgot, de végre ő is pártolta kérését.

Boszkiné, aki tényleg minden közelebbi oltalom nélkül állt a világon, végre könnyekre fakadt, és beleegyezett úgy Ádám úr kérésébe, mint abba a tanácsba, hogy Piotrovicsékkal Raskovba utazzék és ott várjon férjére. Könnyzápor közt fordult leányához:

- Zsófika! - mondá - mint gondolkozol Novoviejszki úr szándékai felől?

Mindenkinek szeme Zsófira irányult, aki a sarokban állt, szokás szerint a földre süté szemét, és némi hallgatás után, egészen elpirulva, alig hallható hangon mondá:

- Én is Raskovba megyek!...

- Édesem! - kiáltá Ádám úr, hozzá ugrott és karjába vette a leányt.

Aztán úgy kiáltá, hogy a fal is rengett bele:

- Már enyém Zsófika, enyém! enyém!...

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

A fiatal Novoviejszki úr, miután eljegyzést tartott, azonnal Raskovba utazott, hogy Boszkinénak és leányának lakást keressen és rendezzen be; két héttel elutazása után egy karaván indult el a chreptiovi vendégekkel. Ezt képezte Navirágh, a két anardrata, Kieremovicsné, Nereszovicsné, Szeferovics, Boszkiné és leánya, a két Piotrovics úr és az öreg Novoviejszki úr, nem számítva a kamienieci örményeket, a számos szolgát és fegyveres cselédeket, akik a kocsikat, az igavonó és podgyászvivő állatokat őrizték. Piotrovicsék és az uzmiadzini pátriárkának papi delegátusai csak pihenőt akartak tartani Raskovban, hogy ott az útról tudakozódjanak és a Krimbe tovább utazzanak. A társaság többi része elhatározta, hogy egy időre Raskovban telepszik le, és legalább a lágy idő beálltáig a foglyok visszatérésére vár: Boszkira, a fiatalabb Szeferovicsra és a két kereskedőre, akiket aggódó feleségeik már régóta epedve vártak.

Az út fárasztó volt, mivel pusztákon és szakadékokon keresztül vezetett. Szerencsére a bő és száraz havazás pompás szánútat készített, s a katonai parancsnokságok jelenléte Mohilovban, Jampolban és Raskovban biztosságot nyujtott. Azba-bej meg volt semmisítve, a rablók fölaggatva vagy szétszórva, és a tatárok téli időben, a fű hiányában, nem szoktak portyázásra indulni.

Végezetül Novoviejszki úr megígérte, hogy ha engedélyt kap Ruscsyc úrtól, tíz lóval a karaván elé jön. És így gondtalanul és jó kedvvel utaztak. Zsófia kész lett volna Ádám úrral a világ végére is elmenni. Boszkiné és a két örmény asszony azt remélték, hogy rövid idő mulva ismét visszakapják férjöket. Raskov ugyan iszonyú pusztaságban, a keresztény világ legvégső határán feküdt, de hiszen nem egész életökre, sőt nem is hosszú tartózkodásra utaztak oda. Tavaszra háború készült, a végeken általában arról beszéltek, és azért, ha kedveseiket ismét visszakapták, az első meleg széllel haza kellett térniök, hogy fejöket a halálos veszedelemtől megoltalmazzák.

Evka Chreptiovban maradt, Volyodyjovszkiné visszatartotta őt. Atyja nem is nagyon sürgette, hogy őt magával vigye, mivel tudta, hogy oly derék emberek házában van.

- Majd biztosságban elküldöm oda, vagy magam viszem el - mondá Boriska - igen, inkább magam viszem el, mivel szeretném életemben egyszer ezt a borzasztó végvidéket megnézni, amelyről gyermekkorom óta oly sokat hallottam. Tavaszszal, mikor az útak ismét tatár csapatoktól nyüzsögnek, férjem nem engedi meg, de most, ha Evka itt marad, jó ürügyem lesz reá. Mintegy két hét mulva sürgetni kezdem őt, és három alatt bizonyosan engedélyt kapok reá.

- Férje, spero, a télen se hagyja kegyelmedet jelentékeny kíséret nélkül utazni.

- Ha lehetséges lesz, ő maga fog velem utazni, ha nem, Azya majd kétszáz vagy több lóval elkísér, mivel már hallottam, hogy Raskovba rendelik őt...

Ezzel végződött a beszélgetés, és Evka ott maradt. Boriskának azonban az igazi okokon kívül, amelyeket Novoviejszki úrnak kifejtett, még más szándéka is volt. Meg akarta könnyíteni Azyának a közeledést Évikéhez, mivel a fiatal tatár nyugtalanítani kezdé őt. Valahányszor együtt volt vele, azt felelte ugyan kérdéseire, hogy szereti Évikét, hogy a régi vonzalom még nem aludt ki, de valahányszor Evkával egyedül volt, hallgatott. Eközben a leány a chreptiovi magányban halálosan szerelmes lett. Vad, de pompás megjelenése, gyermeksége, melyet Novoviejszki úr zord keze alatt töltött, hercegi származása, a hosszú titok, mely fölötte lebegett, és végre katonai hírneve teljesen elbűvölték őt. Csak a pillanatra várakozott, hogy megnyissa neki szívét, mely lánggal lobogott, hogy azt mondja neki: «Azya! gyermekkorom

óta szerettelek!» és karjába omoljon és szerelmet esküdjék neki haláláig. Ő azonban összeszorítá fogát és hallgatott.

Evka eleinte azt hitte, hogy atyjának és bátyjának jelenléte tartja vissza Azyát a vallomástól. Később azonban nyugtalanság fogta el, mert habár atyja és bátyja kétségtelenül akadályokat gördítenének eléje, amíg Azya nem nyerte meg az indigenátust, azért mégis föltárhatta előtte szívét, sőt annál gyorsabban, annál őszintébben kellett volna föltárnia, minél több akadály volt útjokban.

És ő hallgatott.

Végre kétségek lopództak a leány szívébe, és elpanaszolta sorsát Boriskának, aki azonban megnyugtatta őt és mondá:

- Nem tagadom, hogy ő különös, iszonyúan zárkózott ember, de bizonyos vagyok felőle, hogy szeret téged, mivel először gyakran mondta nekem, és aztán egész más pillantásokkal néz reád, mint a többiekre.

Evka azonban a fejét rázta és szomorúan mondá:

- Másokkal ugyan, de nem tudom, vajjon szerelem vagy gyűlölet van-e abban a pillantásban.

- Kedves Evka, ne beszélj így, miért gyűlölne ő téged.

- Miért szeretne?

Boriska megsimogatta arcát kis kezével.

- És miért szeretett Mihály engem? És miért szerette meg bátyád Zsófit, mikor alig látta őt?

- Ádám mindig gyorsan határozott.

- Azya pedig büszke és fél a visszautasítástól, kivált atyád részéről, mivel bátyád, ki maga is szeret, hamarább megértené a szerelem gyötrelmét. Ez az! Ne légy balga, Evka, ne félj. Majd jól megpirongatom Azyát és meglátod, hogy elhatározza magát.

Boriska még az nap beszélt Azyával, és mindjárt e beszélgetés után gyors léptekkel Evkához futott.

- Már! - kiáltá a küszöbön.

- Micsoda? - kérdé Evka elpirulva.

- Így szóltam hozzá: «Mit gondol kegyelmed? hálátlan akar-e lenni irántam, vagy mi? Szándékosan itt tartottam Evkát, hogy kegyelmed fölhasználja az alkalmat, de ha nem használja föl, tudja meg, hogy két, legfőlebb három hét mulva Raskovba küldöm őt és talán magam is vele utazom, és kegyelmednek akkor csak a kosár marad». Mikor erről a raskovi utazásról hallott, arca elváltozott és lábamhoz borult. Megkérdeztem tehát, mit szándékozik tenni: «Útközben (mondá) meg akarom vallani, amit keblemben viselek. Útközben (mondá) a legjobb alkalom lesz, útközben megtörténik, aminek történnie kell, ami el van végezve. Mindent be akarok vallani (mondá) mindent föl akarok tárni, mivel nem élhetek tovább ebben a gyötrelemben!» És ajkai szinte reszkettek, mivel valami megbántotta őt előbb, mert kedvezőtlen leveleket kapott Kamieniecből. Azt mondta nekem, hogy anélkül is Raskovba kell mennie, mivel a hetmantól már rég parancs érkezett férjemhez erre az utazásra, csak az idő nincs megjelölve ebben a parancsban, mivel ez ama tárgyalásoktól függ, melyeket ott a lipekek lovas kapitányaival folytat. «És éppen most (mondá) jön el annak az ideje, és nekem eléjök kell mennem Raskovon túl is, és így egyidejűleg kedvességedet és Evka kisasszonyt is elkísérhetem.» Erre azt mondtam neki, még bizonytalan, vajjon én is utazom-e, mivel az Mihály engedélyétől függ. E szavaknál nagyon megijedt. Ha! Mily balgatag vagy, Evka! Azt

mondod, ő nem szeret téged, és ő lábamhoz borult és nem szünt meg kérni, hogy én is utazzam veled, s azt mondom, hogy valósággal dadogott, és szerettem volna sírni a szánalom miatt. És tudod-e, miért tette azt? Mindjárt megmondta nekem: «Be akarom vallani (mondá) amit szívemben hordok, de kedvességed közbenjárása nélkül mit se végezhetek Novoviejszki úrékkal, csak haragot és gyűlölséget ébresztek bennök és bennem. Kedvességed kezében van sorsom, gyötrelmem, megváltásom, mivel ha kedvességed nem utazik vele, inkább azt kívánom, hogy nyeljen el a föld, vagy a villám sujtson agyon!» Annyira szeret téged. Alig lehet elgondolni! És ha láttad volna őt, milyen színben volt, megijedsz!

- Nem, én nem félek tőle! - felelé Evka.

És megcsókolta Boriska kezét.

- Utazzék velünk, utazzék velünk! - ismétlé lelkesülten - utazzék velünk! Egyedül kegyelmed menthet meg bennünket, egyedül kegyelmed nem fél azt megmondani atyámnak, egyedül kegyelmed vihet ki valamit! Utazzék velünk! Volyodyjovszki úrnak a lábához borulok, hogy engedélyt adjon kegyelmednek. Kegyelmed nélkül apám és Azya késekkel mennek egymásnak. Utazzék velünk, utazzék velünk!

Így szólván, Boriska lábához borult és zokogva átölelte azt.

- Ha Isten úgy akarja, megyek! - felelé Boriska. - Elő akarok adni Mihálynak mindent és nem szűnöm meg őt nyaggatni. Hiszen most egyedül is biztosan lehet utazni, mennyivel inkább oly nagyszámú őrizet alatt. Talán Mihály is velünk utazik, jó szíve van és megengedi. Először majd rám förmed, de ha szomorú leszek, csakhamar körülöttem settenkedik, a szemembe néz és igen-t mond. Szivesebben látnám, hogy ha ő maga is velünk utazik, mivel iszonyúan aggódni fogok miatta, de mit tegyek! így is elutazom, hogy a dolgotokat megkönnyítsem... Hiszen már nem az én kívánságomról van szó többé, hanem kettőtök sorsáról. Mihály szeret téged és szereti Azyát, meg fogja engedni!

Azya pedig eme Boriskával való beszélgetés után örömmel és reménységgel telve rohant szobájába, mintha hosszú betegség után hirtelen meggyógyult és újra éledt volna.

Kevéssel előbb őrült kétségbeesés fogta el szívét. Éppen ezen a reggelen kapott Bogus úrtól egy száraz, rövid levelet, a következő tartalommal:

«Kedves Azyám! Kamieniecben megállapodtam és most nem megyek Chreptiovba, először mivel kifáradtam, és másodszor, mivel ott semmi dolgom. Voltam Javorovóban. A hetman úr nemcsak írásos engedélyt nem akar neked adni és tekintélyével nemcsak nem akarja őrült terveidet födözni, hanem szigorúan és kegyelme elvesztésének terhe alatt megparancsolja neked, hogy azokról rögtön tégy le. Én is meggyőződtem róla, hogy mindaz, amit nekem mondtál, haszontalan, mivel egy kereszténylleg képzett népre nézve vétek a pogányokkal ilyen cselszövésekbe bocsátkozni és szégyen is volna az egész világ előtt nemesi kiváltságokat adni tolvajoknak, rablóknak és gyilkosoknak, akik ártatlan vért ontanak. Fontold meg ezt magad és ne gondolj többé a hetmanságra, az nem neked való, habár Tuchay-bej fia vagy is. De ha egészen vissza akarod nyerni a hetman kegyelmét, elégedjél meg rangoddal, kivált pedig siettesd dolgodat Krycsynszkivel, Tvorovszkival, Adurovicscsal és a többiekkel, mivel ez által a legnagyobb érdemet szerzed.

A hetman utasítását küldöm ezzel a levéllel arra nézve, mit tégy, és Volyodyjovszki úrnak felülről azt a parancsot, hogy szabad járás-kelést adjon neked embereiddel, amikor neked tetszik. A lovaskapitányoknak bizonyosan eléjök kell menned, és siettesd azt, és adj nekem gyorsan hírt Kamieniecbe, hogy mit hallani odaát a másik oldalon. Midőn Isten kegyelmébe ajállak, változatlan jóakarattal maradok ziemblici Bogus Márton, novogrodi alasztalnok.»

Mikor a fiatal tatár ezt a levelet elolvasta, roppant dühbe jött: először porrá morzsolta kezében az iratot, aztán többször az asztalba döfte tőrét, végre a maga élete ellen tört és a hű Halimnak rontott, aki térden állva esedezett előtte, hogy ne fogjon semmihez, mielőtt dühe és kétségbeesése le nem csillapodott. Ez a levél bizonnyal halálos döfés volt neki. Az épület, melyet büszkesége, becsvágya emelt, mintegy puskaportól a levegőbe röpült, minden terve megsemmisült. Harmadik hetman lehetett volna a köztársaságban és némileg kezében tarthatta volna annak sorsát, és most belátta, hogy ismeretlen tisztnek kell maradnia, akinek becsvágyára nézve a legfőbb célt az indigenátus képezte. Izzó képzeletében már naponkint látta azokat a tömegeket, amelyek hódolva lábához borultak, és most neki kellene előttük hódolnia. Értéktelen volt reá nézve, hogy ő Tuchay-bej fia, hogy fejedelmi bajnokok vére folyt ereiben, hogy rengeteg gondolatokat forgatott elméjében; értéktelen, minden értéktelen! Most már félreismerve fog élni és elfeledve fog meghalni valamely távoli végvidéki erődben. Egyetlen-egy szó bénítá meg szárnyait, egyetlen: «nem!» tette azt, hogy mostantól fogva nem emelkedhetik többé szabadon a levegőbe, mint a sas az égboltozatra, hanem csúsznia kell, mint a féregnek a földön.

De mindez mit se jelentett ahhoz a boldogsághoz képest, hogy szemével, szívével, lelkével, vérével szeretett és ő soha se lesz az övé. Ez a levél nemcsak a hetmanbotot, hanem őt is elragadta tőle. Mert amint Chmielnicki elrabolhatta a Csaplinszki feleségét, úgy a hatalmas Azya, a hetman is birtokába keríthette és megvédhette volna az idegen nőt szükség esetén az egész köztársaság ellen is. De miképp ragadja el Azya, a lipek százados, aki férjének parancsnoksága alatt állott, miképp ragadja el az ő hatalmából?...

Ha erre gondolt, a világ feketének és pusztának látszott szemében. És Tuchay-bej fia nem tudta, vajjon nem jobb-e neki meghalni, mint élni az élet joga nélkül, boldogság nélkül, remény nélkül, a szeretett asszony nélkül? Ez annál iszonyúbban lesujtotta őt, mivel nem várt ily sebet, sőt a köztársaság állapotának szemléleténél minden nap megerősödött benne az a meggyőződés, hogy a hetmannak bele kell egyeznie terveibe. És most minden reménysége szerte foszlott, mint a köd a vihartól. Mitévő legyen? Lemondjon a hírnévről, a nagyságról, a boldogságról. De arra nem gondolt. Az első pillanatban a harag és a kétségbeesés őrjöngése ragadta meg. Tűz járta át testét és fájdalmasan égette őt, üvöltött és fogát csikorgatta, bosszú-szomjas gondolatok keringtek fejében. Bosszút akart állni a köztársaságon, a hetmanon, Volyodyjovszkin, sőt Boriskán is. Föl akarta szólítani lipekjeit, hogy mészárolják le az egész őrséget, az összes tiszteket, egész Chreptiovot, öljék meg Volyodyjovszkit, erőszakkal vigyék el Boriskát s ő elszökik vele a moldvai partra, s aztán messze, messze a Dobrudzsába és még tovább, ha kell magába Konstantinápolyba, vagy az ázsiai pusztákba.

De a hű Halim őrködött fölötte, és miután az első dühtől és kétségbeeséstől magához tért, maga is belátta e tervek egész lehetetlenségét. Azya ebben is hasonlított Chmielnickihez, hogy mint Chmielnickiben, benne is kígyó lakozott az oroszlán mellett. A hű lipekekkel megrohanná Chreptiovot... és aztán? Vajjon Volyodyjovszki, aki olyan éber volt, mint a házőrző eb, oly hirtelen bekeríttetné-e magát, és ha sikerülne, legyőzetné-e magát ez a kitünő bajnok, akinek azonkívül még nagyobb számú katonái, és jobb katonái voltak vezetése alatt? És végre, ha Azya legyőzte is őt, mit csináljon aztán? Ha a folyó mentén Jahorlikig menne, útközben meg kellene semmisítenie a parancsnokságokat Mohilovban, Jampolban és Raskovban, és ha a moldvai partra ért, ott voltak a perkulábok, Volyodyjovszki barátai, és a chocimi Habareskul, az ő esküdt ellensége. Ha Doros felé húzódnék, ott állnának a lengyel parancsnokságok Braclyavnál, és a puszta télen is tele volt portyázókkal. Mindezekkel szemben Tuchay-bej fia érezte tehetetlenségét és bosszúszomjas lelke, mely eleinte lángokat lövelt, sötét kétségbeesésbe bújt el, mint a vad elbúvik a sötét barlangba, és csöndes maradt.

És amint a végtelen fájdalom önmagát öli meg és dermedésbe megy át, úgy dermedt meg végre ő is teljesen.

Éppen ebben a pillanatban jelentették neki, hogy a parancsnokné kíván vele beszélni.

Halim alig ismerte meg őt, mikor erről a beszélgetésről visszatért. A merevség eltünt a tatár arcáról, szemei villogtak, mint a vadmacskáéi, arca ragyogott és fehér szemfogai kiálltak bajúsza alatt - vad szépségében egészen a rettentő Tuchay-bejhez hasonlított.

- Uram - kérdé Halim - mivel örvendezteté meg Isten szívedet?

És Azya felelé:

- Halim, Isten sötét éjszaka után teremti a nappalt és megparancsolja a napnak, hogy keljen föl a tengerből. Halim (itt vállon ragadta az öreg tatárt) egy hónap alatt ő az enyém lesz örökre!

És sötétbarna arca oly fényben ragyogott, hogy szépnek látszott, és Halim sokszor meghajtá magát előtte.

- Tuchay-bej fia, te nagy és hatalmas vagy, és a hitetlenek gonoszsága nem fog ki rajtad?

- Halljad! - mondá Azya.

- Hallom, Tuchay-bej fia!

- A kék tengerhez költözünk, ahol csak a hegyeken van hó, és ha egyszer visszatérünk ezekbe az országokba, az oly csapatok élén történik, melyek oly számosak, mint a tenger fövénye, mint a levél ezekben a pusztákban, tüzet és kardot vivén magunk előtt. Te, Halim, Kurdlyuk fia, még ma útnak indulsz. Elmégy Krycsynszkihez és megmondod neki, hogy csapatával túlnanról Raskov ellen vonuljon, és Adurovics, Moravszki, Alexandrovics, Grocholszki, Tvorovszki és ami lipek és cseremisz él, szintén jöjjenek elém. És ama csapatoknak, melyek Dorossal téli szállásokon vannak, tegyenek jelentést, hogy Humán felől hirtelen nagy zavarokat támaszszanak, hogy a lech parancsnokságok Mohilovból, Jampolból és Raskovból kivonuljanak a nagy pusztába. Az úton, amelyen én megyek, ne legyen sereg, akkor aztán, ha kivonulok Raskovból, nem marad más, mint hamu és romok!

- Az Isten segítsen, uram! - felelé Halim.

És ismét meghajtá magát, és Azya föléje hajolt és többször ismétlé:

- Küldj szét embereket, küldj szét embereket, mivel csak egy hónapnyi időnk van.

Aztán elküldte Halimot, és mikor egyedül volt, imádkozni kezdett, mivel keble csordultig volt boldogsággal és hálával Isten iránt. Imádság közben önkénytelenül kinézett az ablakon lipekjeire, akik éppen a lovakat vezették ki, hogy a kútaknál megitassák. A várudvar nyüzsgött tőlük. A lipekek halkan dúdolták egyhangú énekeiket, húzták a nyikorgó gémeket és vizet mertek a vályúkba. A pára kettős oszlopban emelkedett föl a lovak orrlikaiból és elfödte a képet. A főépületből hirtelen Volyodyjovszki úr lépett ki báránybőr bekecsben és borjúbőr csizmába öltözve. Odament a lipekekhez, és beszélgetett velök. Úgy álltak előtte, mint a gyertya, és a Kelet szokása ellenére levették a csuklyát fejökről és szavaira figyeltek. Láttára Azya abbahagyta az imádságot és azt mormogta magában:

- Sólyom vagy, de én tovább jutok szárnyaimon, mint te, és Chreptiovban maradsz fájdalom és bánat között!

Volyodyjovszki úr a katonáktól visszatért szobájába, és a várudvaron ismét felhangzottak a lipekek énekei, a lovak nyerítése, a kútgémek panaszos, átható nyikorgása.

TIZENHATODIK FEJEZET

A kis lovag eleinte kiabált, egészen úgy, amint Boriska előre látta, mikor szándékairól szólt, hogy nem tűri soha, mivel ő maga nem utazhatik és nála nélkül nem engedi őt utazni; de ekkor minden felől megindultak a kérések és rábeszélések, melyek végre megingatták elhatározását.

Boriska ugyan kevésbbé erősködött, mint férje várta, mivel minden áron szeretett volna vele utazni, és nála nélkül az utazás elvesztette ingerének egy részét, de Evka letérdelt előtte, megcsókolta kezét és Boriska iránti szerelmére kényszerítette, hogy adja beleegyezését.

- Különben senki más nem mer atyám elé lépni - mondá neki - és ezt vele közölni: sem én, sem Azya, sőt bátyám se, csak Boriska asszony teheti azt, mivel tőle nem fog megtagadni semmit!

Erre azt felelé Volyodyjovszki:

- A kérés nem Boriska dolga! És azonkívül mégis ide kell visszatérni kegyelmeteknek, tehát megteheti azt a visszautazáskor is.

Evka sírással felelt. Isten tudja, mi történik a visszautazásig, sőt biztos felőle, hogy meghal bánatában; de egy árvának, aki iránt senki sincs részvéttel, bizonynyal az a legjobb.

A kis lovagnak rendkívül lágy szíve volt, megpödörte bajuszát és föl és alá járkált a szobában. Semmi áron nem birt megválni Boriskájától egy napra se, hát még néhány hétre.

És ezek a kérések mégis nagyon meghatották őt, mivel az ostrom után néhány napra azt mondá este:

- Ha veletek utazhatnék, nem szólnék semmit! De nem lehet, mivel a szolgálat ideköt!

Boriska oda ugrott hozzá, rózsás száját arcára nyomta és ismétlé:

- Jer, Mihályka, gyere, gyere!

- Teljes lehetetlen - felelé Volyodyjovszki határozottan.

És ismét eltelt néhány nap. Ez idő alatt a kis lovag Zaglyoba úrral tanácskozott, mit tegyen? De az nem akart neki tanácsot adni.

- Ha nincsenek más akadályok, mint érzelmeid - mondá - mit szóljak én? Határozz magad. Bizonynyal sivár lesz itt a hajdúcska nélkül. Ha nem volnék olyan öreg, és az út olyan fárasztó, én is velök utaznék, mivel nála nélkül nem szeretek itt maradni.

- Nos, lássa kegyelmed! Akadályok tényleg nincsenek: az idő kissé hideg, ez az egész, különben csend van, a parancsnokságok mindenütt úton vannak, de nála nélkül én sem akarok maradni.

- Azért mondom is neked: határozz magad!

E beszélgetés után Mihály úr ismét vonakodott, és a dolgot minden oldaláról megfontolta. Sajnálta Evkát. Azon is gondolkozott, vajjon a leányt el lehet-e egyedül küldeni Azyával ilyen hosszú útra, és azon még inkább, vajjon nem kötelesség-e, jó embereknek segíteni, ha ilyen kedvező alkalom kínálkozik reá? Mert miről volt szó? Boriska elutazásáról két vagy három hétre, és ha csak azért történnék is, hogy megszerezze neki azt az élvezetet, miképp Mohilovot, Jampolt és Raskovot lássa, miért ne legyen meg? Azyának így is, úgy is Raskovba kell mennie zászlóaljával, tehát nem hiányzott az oltalom, sőt az csaknem fölösleges volt, mivel a rablók meg voltak semmisítve, és a horda békésen viselte magát.

A kis lovag egyre jobban megingott elhatározásában, és mivel a nők ezt észrevették, megújították sürgetéseiket: az egyik, amennyiben az utazást jó cselekedetnek és kötelességének tüntette föl, a másik sírva és panaszkodva. Végre Tuchay-bej fia is előadta kérelmét a parancsnoknak. Tudja, mondá, hogy ő nem méltó erre a kegyre, de annyi hűséget és ragaszkodást tanúsított Volyodyjovszki úrék iránt, hogy ezt a kegyet meri kérni. A hála nagy tartozását érzi mindkettőjük iránt, mivel nem engedték meg, hogy lenézzék őt olyan időben, mikor még senki se tudta, hogy ő Tuchay-bej fia. Nem feledi el, hogy a parancsnokné asszony ápolta sebeit, hogy nemcsak kegyes úrasszonya, hanem úgy szólván anyja volt neki. Hálájának bizonyságait megadta már az Azba-bejjel való csatában, és ha szükséges lesz, amitől Isten mentsen, a jövőben is örömmel adja úrasszonyáért fejét és kiontja utolsó csepp vérét.

Aztán elbeszélte Evkához való régi, boldogtalan szerelmét! Nem élhet e leány nélkül! Szerette őt az elválás egész ideje alatt, habár minden remény nélkül, és nem szűnik meg őt szeretni. De közte és az öreg Novoviejszki úr közt régi ellenségeskedés van, és a szolga és az úr régi viszonya széles szakadék gyanánt választja el őket. Egyedül az «úrasszony» tudna valamit kivinni, és ha nem vinne is ki semmit, legalább megvédi a szeretett leányt az atya zsarnokságától, a börtöntől és kancsukától.

Volyodyjovszki talán szívesebben látta volna, ha Boriska ebbe a dologba nem avatkozik, de mivel ő maga is örömest jót tett, nem csodálkozott feleségének szívén. Ugyan nem felelt Azyának beleegyezőleg, sőt ellenállt Évike megújult könnyeinek is, de bezárkózott író szobájába és elgondolkozott.

Végre egy este vidám arccal kijött és vacsora után hirtelen azt kérdezte Tuchay-bej fiától:

- Azya, mikor van indulásod ideje?

- Egy hét múlva, méltóságos uram! - viszonzá a tatár nyugtalanítva. - Halimnak már be kellett fejeznie a tárgyalásokat Krycsynszkivel.

- Parancsold meg a nagy szánkó kipárnázását, mivel a két nőt Raskovba viszed.

Boriska ezt hallván, tapsolt tenyerével és ugrálva rohant férjéhez. Őt követte Evka, és e mögött Azya az öröm őrületes kitörésével veté magát lábaihoz, úgy, hogy a kis lovag alig szabadulhatott meg tőlök.

- Hagyjatok békén! - mondá - mit akartok! Ha az ember segíthet az embereknek, nehezére esik nem segíteni, hiszen kőszívvel kellene birnia; én pedig nem vagyok tirannus. Te, Boriska, csak jöjj vissza hamar kedvesem, és te, Azya, jól gondoskodjál róla, ily módon köszönitek meg nekem legjobban. No, no! hagyjatok békén!

Aztán, hogy magát fölbátorítsa, vidámabban tette hozzá:

- A legrosszabb ez az asszonysírás! Ha könnyeket látok, végem van! És te, Azya, ne csak nekem és feleségemnek mondj köszönetet, hanem a kisasszonynak is, aki árnyék gyanánt járt utánam és folyton szemem elé tárta fájdalmát. Meg kell hálálnod nagy szerelmét!

- Meghálálom, meghálálom! - felelé Tuchay-bej fia különös hangon, és megragadván Evka kezét, olyan szenvedélyességgel csókolgatta, hogy az ember azt hitte, meg akarja harapni.

- Mihály! - kiáltá Zaglyoba hirtelen, Boriskára mutatva. - Mit csinálunk itt e nélkül a macska nélkül?

- Nos, rossz lesz! - viszonzá a kis lovag - igazán, nagyon rossz!

Aztán halkan hozzá tette:

- De Isten talán megáldja később ezt a jó cselekedetet... ért kegyelmed?...

Eközben a «macska» közéjük dugta kíváncsi, szőke fejecskéjét.

- Mit beszélnek?...

- Ej... semmit! - felelé Zaglyoba - csak azt mondjuk, hogy tavaszszal bizonynyal eljönnek a gólyák...

Boriska odadörzsölte arcocskáját férje arcához, mint egy igazi macska.

- Mihályka! nem maradok oda sokáig - mondá.

E beszélgetés után újra tanácskozásokat folytattak az utazásról, melyek napokig tartottak. Mihály úr mindenről maga gondoskodott, az ő jelenlétében készítették elő a szánakat és kibéllelték bőrökkel, melyeket őszkor húztak le a rókákról. Zaglyoba úr saját pokrócait hozta el lábmelegítőül. Kocsiknak kellett ágyneműkkel és élelmi szerekkel velök menniök; Boriska almás szürkéjét is el kellett vinniök, hogy a veszélyes, szakadékokkal teli helyeken a szánból a lóra ülhessen, mivel Mihály úr különösen a mohilovi lejtőtől félt, mely valóban életveszélyes volt. Habár a legcsekélyebb valószínűség se forgott fönn valamely támadásra, a kis lovag megparancsolta Azyának, hogy alkalmazzon teljes óvatosságot, mindig küldjön előre bizonyos számú embert, bizonyos távolságra, és útközben csak ott tartsanak éjjeli pihenőt, ahol parancsnokságok vannak; pitymallatkor induljanak, éjszaka előtt pihenőt tartsanak és útközben ne vesztegeljenek haszontalanul. A kis lovag annyira ment személyes gondoskodásában minden iránt, hogy sajátkezűleg tölté meg a pisztolyokat, melyek Boriska nyeregtakarójában s a kötőféken voltak.

Végre elérkezett az elutazás ideje. Még sötét volt, mikor a lipekek kétszáz lova a várudvaron útrakészen állott. A parancsnok házának főszobájában már élénk sürgés-forgás volt. A kandallókban fényes lánggal égtek a gyantás hasábok. Az összes tisztek, a kis lovag, Zaglyoba úr, Musalszki úr, Nienasyniec úr, Hromyka úr és Motovidlyo úr és a többi társak a felső zászlóaljakból összegyűltek a búcsúzásra. Boriska és Evka, az álomtól még melegen és pirosan borlevest ettek elutazásuk előtt. Volyodyjovszki felesége mellett ült és átölelve tartotta őt; Zaglyoba töltötte nekik a levest és egyre ismételte: «Még egy tányérral, mert hideg van!» Boriska és Evka férfiaknak voltak öltözve, mivel a végvidéki országokban a nők így szoktak utazni; Boriska kis kardot viselt; vadmacska bőrből való bundácskát menyétprémmel; hermelin kalpagot; nagyon bő nadrágocskát, mely szoknyának látszott, és puha, bélelt térdcsizmát. E ruhára még meleg esőköpenynek és az arc védelmére csuklyás bundának kellett jönnie. De az arc még most nem volt eltakarva, és a katonák csodálták, mint mindig, szépségét. Némelyek sóváran Évikét vették szemügyre, akinek nedves ajkai mintegy csókra íveződtek; mások ismét nem tudták, kit nézzenek először, oly bájosnak látszott mindkettő előttük, és egymás fülébe suttogták:

- Nehéz az élet itt ebben a magányban... Boldog parancsnok! boldog Azya... ah!...

A tűz a kandallókban vidáman pattogott, és a kakasok kukoríkolni kezdtek. Lassanként nappal lett, meglehetős hideg, derült nap. A színek és katonai szállások tetői, melyeket sűrű hó borított, világos pirosan ragyogtak.

A várudvarról a lovak nyerítése és a katonák léptei hallatszottak, akik a színekből és korcsmákból ide jöttek, hogy Boriskától és a lipekektől búcsút vegyenek.

Végre Volyodyjovszki így szólt:

- Itt az idő!

Boriska fölugrott és férjének karjába borult. Ajkát feleségeére szorította, minden erejéből keblére vonta és megcsókolta szemét, homlokát és száját. Sokáig tartott, mivel mind a ketten nagyon szerették egymást.

A kis lovag után Zaglyoba úrra került a sor, aztán a többi tisztek jöttek oda, hogy Boriskának kezet csókoljanak, és ő mindig azt ismételte csengő, gyermekes hangocskáján:

- Maradjanak egészségesek kegyelmetek! Maradjanak egészségesek!

Aztán Boriska és Evka elmentek, hogy az ujjatlan esőköpönyeget és a csuklyás subát felöltsék, úgy, hogy egészen eltüntek a ruhákban. Kinyitották nekik az ajtót, amelyen hideg szél jött be, és az egész gyülekezet kilépett a várudvarra.

A világosság a hótól és a fölkelő naptól egyre nagyobb lett. Vastag dér borítá a lipek lovak szőrét és a katonák bekecseit, úgy, hogy úgy látszott, mintha az egész zászlóalj fehérbe volna öltözve és fehér lovakon ülne.

Boriska és Évike a kipárnázott szánba ültek, a dragonyosok és a társak zászlóaljai szerencsés útat kívántak az elutazóknak.

E kiáltásra a varjúk és csókák számos csapatai, melyeket a kegyetlen tél az emberi lakások közelébe vonzott, felröppentek a tetőkről és hangos károgással keringtek a rózsás színben fénylő levegőben.

A kis lovag a szán fölé hajolt és elrejté arcát a csuklyában, mely felesége arcát takarta.

Sokáig tartott, végre elvált Boriskától, kezével keresztet vetett és kiáltá:

- Isten nevében!

Ekkor Azya fölemelkedett a kengyelben. Vad arca örömtől és a nap viszfényétől ragyogott. Buzogányával a levegőbe csapott, úgy, hogy köpönyege mint egy ragadozó madár szárnya, kiterjeszkedett és harsány hangon kiáltá:

- Indu-u-ulj!

A paták ropogtak a hóban. A lovak orrlikából pára tolult ki. A lipekek első sorai lassan előre nyomultak; aztán következtek a többiek hármasával, négyesével, aztán a szánkó jött, aztán ismét a sereg, és az egész menet lassan távozott a lejtős várudvaron a kapu felé.

A kis lovag a szent kereszt jelével vett búcsút. Végre, mikor a szán átment a kapun, a szájához emelte kezét és kiáltá:

- Maradj egészséges, Boriska!

De csak a tárogatók hangja és a fekete madársereg hangos károgása felelt neki.

HARMADIK KÖNYV.

ELSŐ FEJEZET.

A cseremiszek egy szakasza, mintegy tíz lóval, egy mérföldnyire előre lovagolt, hogy az útakra ügyeljen és a parancsnokságokat Volyodyjovszkiné átutazásáról értesítse, hogy a szállásokat mindenütt készen tartsák. E szakaszt a lipekek főcsapata követte, aztán a szán jött Boriskával és Évikével, egy másik pedig a női szolgálókkal, aztán ismét egy kisebb szakasz, mely az egész menetet bezárta. Az út meglehetősen terhes volt, mivel hófúvások voltak. A fenyőerdők, melyek télen se veszítik el szúrós díszüket, nem engedik a havat bőven a földre esni, de a pusztaságok, melyek a Dniesztr partján húzódnak, és többnyire tölgyekkel és lombos erdőkkel borítvák, most meg voltak fosztva természetes védőernyőjüktől és a fatörzsek félig hóval voltak borítva. A szűkebb szakadékok is hóval voltak tele; itt-ott mint a tenger hullámai emelkedtek föl, melyeknek magas gerincei lelógtak, mintha minden pillanatban össze akarnának omlani és a nagy fehér síksággal egyesülni. Mikor a terhes szakadékokon és lejtőkön haladtak, a lipekek a szánkót kötelekkel tartották vissza; csak a fensíkokon haladtak gyorsan, melyeken a szelek a hótakarót elegyengették, és a karaván nyomait követték, mely Navirághnak és a két anardratának vezetése alatt előbb Chreptiovba ment.

Az út terhes volt, de még sem oly terhes, mint e romokkal, patakokkal, folyókkal és szakadékokkal teli puszta földeken szokott lenni, örültek tehát, hogy még az éj beállta előtt leértek a lejtőn, amelynek tövében Mohilov feküdt. Az idő hosszú időn át, úgy látszott, szép akart maradni. Pompás hajnalpír után fölkelt a nap, s a szakadékok, rónák és pusztaságok azonnal fényében ragyogtak. A fák galyai izzó szikrácskákkal behintetteknek látszottak, szikrácskák csillogtak a hóban, úgy hogy a szem megfájdult a fénytől. A magas tetőkről a tekintet a síkságra esett, mint a puszta ablakaiból, messze, messze, be Moldvába, és a napfénytől elárasztott fehér és kék szemhatáron veszett el.

A levegő száraz, tiszta volt. Ilyen időben emberek és állatok erőt és egészséget éreznek magukban; így a lovak is hatalmasan nyerítettek a sorokban és páraoszlopokat löveltek ki orrlikaikon, a lipekek víg dalokat énekeltek, habár a fagy megcsípte lábukat, és folyton a köpönyegük alá húzták azokat.

A nap végre az égboltozat legmagasabb pontjára emelkedett és kissé melegíteni kezdett. Boriskának és Évikének még melegük is lett a bőrök alatt a szánkóban, eloldták fejrevalójukat, eltávolították a csuklyákat, megmutatták a világnak rózsás arcukat és körülnéztek; Boriska a tájékot szemlélte, Évike Azyát kereste, aki nem volt a szán közelében. Elől járt a cseremiszek szakaszánál, mely az útat vizsgálta, és ha szükséges volt, a havat széttúrta. Évike bosszús is volt emiatt, de Boriska, aki alaposan ismerte a hadi szolgálatot, azt mondá neki vígasztalásul:

- Ilyenek ők mindnyájan. A szolgálat szolgálat! Mihályom se törődik velem, mikor a katonai kötelesség szólítja, és rossz volna, ha másképp lenne. Ha katonát szeretünk, annak jónak kell lennie.

- De a megállóhelyen nálunk lesz? - kérdé Evka.

- Vigyázz, hogy nagyon sokat nálad ne legyen. Észrevetted-e, milyen vidám volt, mikor elutazott? Szinte sugárzott az örömtől.

- Láttam! Nagyon vidám volt!

- És milyen lesz akkor, ha engedélyt kap Novoviejszki úrtól!

- Ó! mi vár még reám! Legyen meg Isten akarata! bár a szívem megdermed a keblemben, ha apámra gondolok. Mi lesz, ha reá mordul, ha nem ad engedélyt? Jó dolgom lesz akkor, ha haza térünk.

- Tudod-e, Evka, mit gondolok?

- Mit?

- Azyával nem lehet tréfálni! A bátyád hatalommal állhatna neki ellent, de atyádnak nincs parancsnoksága. Azt hiszem, ha ő ellenszegül is, Azya mégis elvesz.

- Hogy-hogy?

- Nos, elrabol téged. Azt mondják, ő nem érti a tréfát... Tuchay-bej vére... Útközben a legelső pappal összeadatjátok magatokat... Különben szükség volna a nyilvános kihirdetésre, a keresztlevelekre, engedélyre, de itt ezen a vad tájékon minden tatárosan történik...

Évike arca földerült.

- Attól az egytől félek! Azya mindenre kész, attól félek! - mondá.

Boriska pedig megfordítván fejét, élesen reá nézett és végre gyermekes, vidám kacagásra fakadt.

- Épp úgy félsz tőle, mint az egér a szalonnától! Ó! ismernek téged!

Evka, aki már a hűvös levegőtől kipirult, még pirosabb lett és felelé:

- Az apai átoktól félnék, és tudom, hogy Azya mivel se törődik!

- Légy nyugodt - mondá erre Boriska. - Rajtam kívül még bátyád is segítségedre lesz. Az igazi szerelem mindig célhoz jut. Ezt Zaglyoba úr mondta nekem még akkor, midőn Mihály még távolról se gondolt reám.

És így csevegésbe merültek és versenyt beszélgettek, egyik Azyáról, a másik Mihályjáról. Igy telt el néhány óra, mikor a karaván első ízben tartott rövid pihenőt Jarysovban. A városkában, mely mindig nagyon nyomorúságos volt, a pórlázadás után csak egy korcsma maradt meg, amelyet abban az időben építettek újra, mikor a gyakori katonai fölvonulások biztos nyereségre nyujtottak reményt. Boriska és Evka itt egy örmény kupecet találtak, aki mohilovi születésű volt és szattyánt vitt Kamieniecbe.

Azya az őt kísérő oláhokkal és tatárokkal az udvarra akarta kidobni, de a nők megengedték neki, hogy ott maradjon, és csak az őrnek kellett visszavonulnia. Mikor a kereskedő megtudta, hogy az utazó nő Volyodyjovszkiné, mélyen meghajtá magát előtte és egekig kezdé magasztalni férjét, amit nagy örömmel hallott.

Végre odament árúihoz, és mikor visszatért, egy edényt kínált neki csodálatos gyümölcsökkel, és egy kis dobozt, mely telve volt illatos török orvosszerekkel, melyek sokféle betegség ellen használtak.

- Ezt hálából teszem kegyelmed lábaihoz - mondá. - Azelőtt nem mertük a fejünket se kidugni Mohilovból, úgy pusztított Azba bej, és sok rabló a szakadékokban és túl a lejtőkön, de az út most biztos és a kereskedés védve van. Most ismét szerte-szét utazhatunk. Szaporítsa meg az Isten a chreptiovi parancsnok napjait, és tegye minden napját oly hosszúvá, hogy elérje az útat Mohilovtól Kamieniecig, és nyujtsa meg minden óráját úgy, hogy egy napnak lássék. A mi parancsnokunk, a tábori jegyző úr inkább Varsóban ül, és csak a chreptiovi parancsnok úrnak volt éber szeme és elsöpörte a rablókat, úgy hogy a halál most kedvesebb nekik, mint a Dniesztr.

- Tehát Rzevuszki úr nincs Mohilovban? - kérdé Boriska.

- Csak ide vezette a sereget, és nem tudom, vajjon itt tartózkodott-e három napig is. Kérem méltóságodat, ebben a kosárkában aszalt szőlő van, és ezen a felén olyan pompás gyümölcsök vannak, amilyenek még Törökországban sincsenek, a távol Ázsiából valók, ott nőnek pálmá-

kon... A jegyző úr nincs itt és a lovasság is elment, tegnap hirtelen Braclyav felé vonult... És itt datolyák vannak, szolgáljon mind a kettő méltóságod egészségére... Csak Gorzenyszki úr maradt itt a gyalogsággal, az egész lovasság eltávozott...

- Különösnek tetszik nekem, hogy az egész lovasság távozott - mondá Boriska és kérdő pillantással nézett Azyára.

- Azért ment el, hogy a lovak el ne lustuljanak - felelé Tuchay-bej fia - most nyugalom van!

- A városban azt beszélték az emberek, hogy Doros váratlanul fölbukkant - mondá a kupec.

Azya mosolygott.

- És mivel akarja etetni a lovakat, hóval? - mondá Boriskának.

- Gorzenyszki úr a legjobban megmagyarázza majd méltóságodnak - tette hozzá a kereskedő.

- Én is azt gondolom, nincs semmi - felelé Boriska némi megfontolás után - ha volna valami, mi tudtuk volna meg legelőször.

- A hír kétségtelenül legelőbb Chreptiovban lett volna - mondá - ne féljen semmit kedvességed.

Boriska a tatárra emelte szende arcát és rózsás orrcimpáit mozgatta.

- Én féljek? Az pompás! Mi jut az eszébe? Hallod-e Evka, én féljek!

Evka nem birt felelni, mivel természettől fogva kissé nyalánk volt és az édességet mindennél jobban szerette és szája tele volt datolyával, ami azonban éppen nem tartotta vissza attól, hogy Azyáról le ne vegye a szemét s azért csak egy idő mulva felelé:

- Ilyen tiszt jelenlétében én se félek egy csöppet sem!

Aztán érzelmesen és jelentősen Tuchay-bejovics szemébe nézett, de az attól az időtől fogva, hogy akadályul szolgált neki, titkos ellenszenvet érzett iránta és haragudott reá, azért mozdulatlan maradt és lesütött szemmel felelé:

- Raskovban ki fog tünni, vajjon megérdemeltem-e ezt a bizalmat!

Hangjában valami csaknem fenyegető volt. De a két nő már annyira megszokta, hogy mindent másképp lásson, mint más embereknél, amit a fiatal lipek mondott vagy tett, hogy alig kelté föl figyelmüket. Egyébiránt Azya csakhamar a továbbutazást sürgette, mivel Mohilov előtt hegyek voltak, amelyek lejtősségük miatt nehezen voltak járhatók s amelyeken azért nap-világnál kellett áthaladniok.

Késedelem nélkül tovább mentek.

Ama hegyekig nagyon gyorsan haladtak. Ott Boriska lóra akart ülni, de Tuchay-bejovics rábeszélésére a szánban maradt, hogy Évikével társalogjon, a szánhoz pedig köteleket tettek és a legnagyobb óvatossággal leeresztették a lejtőn. Azya az egész idő alatt gyalog ment a szán mellett, de csaknem egy szót se szólt se Boriskához, sem Evkához, mivel a veszélyes helyzet és egyáltalán parancsnoki tiszte teljesen igénybe vette őt. De a nap leáldozott, mielőtt a hegyen átkelhettek volna, azért a cseremiszek szakasza, mely előörsként lovagolt, száraz galyakból tüzet gyujtott. Igy az izzó tűz és a vad alakok közt, melyek körülöttük tanyáztak, lassan előrehaladtak. Ez alakok mögött az éjjeli sötétségben és a lángok félvilágosságában iszonyú szakadékokat láttak határozatlan, borzalmat keltő körvonalakkal. Mindez új, vonzó volt, minden egy veszélyes, titokzatos vállalat benyomását kelté föl. Azért Boriska a hetedik égben volt és szíve hálával telt el férje iránt, aki ezt az utazást idegen földekre megengedte, és Azya iránt, aki oly ügyesen tudta azt intézni. Csak most értette meg Boriska, mik azok a hadjáratok, amelyeknek nehézségeiről oly gyakran hallotta az öreg katonákat beszélni, és mik

a szakadékos, veszélyes útak; határtalan öröm fogta el. Bizonyosan reá ült volna almás szürkéjére, ha nem ül szívesebben Evka mellett a szánban, hogy vele csevegjen és félelmével tréfálkozzék. Ha a szorosokban, melyek tekervényesen kígyóztak tova, az első szakaszok eltüntek szemük elől és vad hangokon kiáltoztak egymásnak s a tompa viszhang a lejtőkön visszaverődött, Boriska Evkához fordult, megfogta kezét és mondá:

- Ohó! ezek vadállatok, vagy a horda!

De Evka Azyára, Tuchay-bej fiára gondolt, és az rögtön megnyugtatta őt.

- A vadállatok és a hordák is tisztelik őt és félnek tőle! - mondá.

És aztán Boriska füléhez hajolt és odasúgta:

- Ha Bialyogrodba, ha a Krimbe mennénk is, csak vele!

A hold már magasra emelkedett az égboltozaton, midőn a hegyek közül kijutottak. Ekkor lenn a völgyben, mintegy a mélység fenekén messze számos világocskát pillantottak meg.

- Mohilov a lábunknál - mondá egy hang Boriska és Evka mögött.

Megfordultak; Azya volt, aki a szán mögött állt.

- Tehát ez a város a völgykatlan fenekén fekszik? - kérdé Boriska.

- Úgy van. És hegyek védik a hideg szelektől - mondá, miközben fejét fejük közé dugta - figyelje meg kedvességed, hogy itt a levegő is más; mindjárt melegebb és szélcsöndesebb. A tavasz is tíz nappal korábban jön ide, mint a hegyeken túl, és a fák gyorsabban lombosodnak. Az a szürkeség, ami ott a lejtőn látható, szőlők, melyek most a hó alatt vannak.

Hó volt mindenütt, de itt tényleg melegebb és szélcsöndesebb volt. Minél lejebb mentek lassan a völgybe, annál több világ mutatkozott, egyik a másik után villant föl.

- Csinos város és meglehetős nagy - mondá Evka.

- Mivel a tatárok a parasztlázadás idején nem gyujtották föl, s a kozák csapatok itt teleltek, és a lechek csaknem soha se voltak itt.

- És kik laknak itt?

- Tatárok laknak itt, akiknek faminaréjük van, mivel a köztársaságban mindenki saját vallása szerint élhet. Oláhok, örmények és görögök laknak itt.

- Egyszer Kamieniecben láttam görögöket - mondá Boriska - mert habár innen messze laknak, a kereskedelem mindenhová elviszi őket.

- A város másképp is van építve, mint a többi városok - mondá Azya. - Mindenféle nép ide jön kereskedni. A mezőváros neve, melyet itt az út mellett láttunk, Szerby.

- Már itt vagyunk - mondá Boriska.

Megérkeztek. Bemenetelükkor mindjárt a bőrök és a kvasz[12] különös szaga csapta meg őket. A szattyán szaga volt, melynek készítésével foglalkoztak Mohilovnak csaknem összes lakói, de legkivált az örmények. Mint Azya mondta, ez a város egészen különböző volt a többiektől. A házak ázsiai módon voltak építve, ablakaikat sűrű farostély sötétíté el; soknál az útcára nyíló ablakok teljesen hiányoztak, és csak az udvarokról látták a tűzhelyek fényét. Az útcák nem voltak kövezve, habár a környéken kőben nem volt hiány. Itt-ott különös alakú épületek

[12] Kvasz, savanyú, kellemes ízű ital, melyet Lengyelországban a kenyérsütéshez használt kovászszal készítenek. *Ford.*

emelkedtek rácsozatszerű, átlátszó kerítésekkel, s ezek a szárító helyek voltak, ahol a friss szőlőt mazsolává változtatták. A szattyán szaga az egész várost betöltötte.

Gorzenyszki urat, a gyalogság vezetőjét a cseremiszek értesítették a parancsnokné érkezéséről, és fogadására eléje lovagolt. Már nem volt többé fiatal, hebegett és a nyelvével selypített, mivel arcát egy janicsár puskája szétlőtte, s mikor most folytonos dadogás közt a csillagról kezdett beszélni, mely «a mohilovi égboltozaton feltünt» - Boriska alig birta elfojtani kacagását. De olyan vendégszeretőleg fogadta őket, amennyire csak tőle telt. Az erődben vacsora várt reájuk és rendkívül kényelmes ágy friss és tiszta pehelyből, melyet a leggazdagabb örményektől vettek el. A vacsoránál, bár dadogva, oly érdekes történeteket beszélt Gorzenyszki úr, hogy örömest hallgatták.

Elbeszélése szerint hirtelen, váratlanul nyugtalan szél kezdett a puszta felől fújni.

Hírek jöttek, hogy a krimi hordának egy hatalmas csapatja, mely Doros mellett állott, néhány ezer kozákkal váratlanul Hayszin felé és még fölebb kezdett nyomulni. Azonkívül mindenféle más, nyugtalanító hírek érkeztek, az ember nem tudta igazán, honnét, de Gorzenyszki úr mindezeknek nem igen adott hitelt.

- Mivel tél van - mondá - és mióta az Úr Isten ezt a földtekét megteremtette, a tatárok mindig csak tavaszkor kerekedtek föl, nem lévén szekérváraik és mindig a nagy országúton menvén, soha se visznek magukkal takarmányt a lovaik számára, és nem is lehet. Már mindnyájan tudjuk, hogy a török hatalommal való háborút csak a tél tartja fékén, és hogy az első fűvel vendégeket kapunk, de hogy most történjék valami, nem hiszem soha.

Boriska nyugodtan és sokáig várt, míg Gorzenyszki úr eldadogta dolgát, mivel mindig szüneteket tartott és úgy mozgatta a száját, mintha evéssel foglalkoznék.

- Mit tart tehát kegyelmed amaz előnyomulás felől Hayszin felé? - kérdé aztán.

- Azt hiszem, hogy ott, ahol a tatárok tanyáztak, a lovak minden füvet kikapartak a hó alól, és most más helyen akarnak tábort ütni. Az is meglehet, hogy a horda Doros embereinek közelében van, és azokkal civakodásba elegyedett: az mindig úgy volt. Ugyan szövetséges társaknak tartják őket és közösen vonulnak a háborúba, de ha nagyon közel szomszédságban vannak, a mezőn vagy a bazárban kapnak hajba egymással.

- Bizonynyal úgy van - mondá Azya.

- És még egyet - folytatá Gorzenyszki úr - ezek a hírek nem egyenest a határőröktől jöttek, hanem parasztok hozták ide és az itteni tatárok alaptalanul kezdtek fecsegni róluk. Csak három nap előtt hozott Jakubovics úr híreket a pusztából, amelyek megerősítették a kósza híreket, és azért vonult ki az egész lovasság.

- Tehát kegyelmed csak a gyalogsággal maradt itt? - kérdé Azya.

- Isten panaszképp ne vegye! Negyven ember! Alig van itt valaki az erőd védelmére, és ha most a tatárok, kik itt Mohilovban vannak, megmozdulnának, nem tudom, hogyan végeznék velök.

- De csak nem fognak fölkelni? - kérdé Boriska.

- Nem kelnek föl, mivel semmi okuk sincs reá. Sokan közűlök állandóan a köztársaságban települtek le feleségestől és gyermekestől, és ők a mi részünkön vannak, és ami idegen van itt, többnyire a kereskedés kedvéért van itt és fél a háborútól. Jó nép.

- Ötven lovat itt hagyok kegyelmednek lipekjeimből - mondá Azya.

- Isten fizesse meg! Ezzel nagy szolgálatot tesz nekünk, így valakit utána küldhetek lovasságunknak, hogy híreket hozzon, de itt hagyhatja-e őket?

- Bizonnyal. A lovas századosok emberei, kik régente a szultánhoz pártoltak, Raskovba jönnek és most a köztársaságnak akarnak engedelmeskedni. Először Krycsynszki háromszáz lóval, és talán Adurovics és a többiek. Valamennyi fölött nekem kell a hetman meghagyása folytán a parancsnokságot átvennem és tavaszra egész dandár jön össze.

Gorzenyszki úr meghajtá magát Azya előtt. Már régóta ismerte őt, de kevésre becsülte, mint ismeretlen származású férfit. Most azonban már tudta, hogy Tuchay-bej fia, mivel ennek a hírét meghozta az első karaván, melylyel Navirágh jött; azért Gorzenyszki úr a fiatal lipekben most a nagy, bár ellenséges harcos vérét tisztelte, s azonkívül a tisztet tisztelte benne, akinek a hetman oly kiváló megbízást adott.

Azya pedig kiment, hogy parancsokat osztogasson, és odahíván Dávid századost, így szólt hozzá:

- Dávid, Szkander fia, itt maradsz ötven lóval Mohilovban, és a szemeddel lásd és a füleddel halld, ami körülötted történik. Ha a Kis Sólyom leveleket küldene utánam Chreptiovból, a küldöttet föltartóztatod, a leveleket elveszed és saját küldötteddel hozzám juttatod. De te addig itt maradsz, míg parancsot nem küldök, hogy visszatérj; akkor aztán, ha a küldött azt mondja neked, éjjel van, zajtalanul elvonulsz, és ha azt mondja neked, a nap közel van, fölgyujtod a várost, magad a moldvai partra kelsz át és oda mégy, ahová küldenek...

- Amint mondod, uram! - viszonzá Dávid - szememmel látok és fülemmel hallok: a Kis Sólyom küldöttét föltartóztatom, a leveleket elveszem tőle és egyik emberünktől neked küldöm. Itt maradok, míg parancsot nem kapok és aztán, ha küldötted azt mondja nekem, éjjel van - zajtalanul elvonulok - de ha azt mondja, a nap közel van, fölgyujtom a várost, átkelek a moldvai partra és oda megyek, ahová parancsolják.

Másnap pitymallatkor a karaván, ötven lóval megfogyatkozva, folytatta útját. Gorzenyszki Boriskát a mohilovi szoroson túl kísérte. Ott egy búcsúbeszédet hebegett és aztán visszatért Mohilovba, ők pedig nagyon gyorsan Jampol felé utaztak. Azya roppant vidám volt és úgy hajszolta az embereket, hogy maga Boriska is csodálkozott.

- Miért siet annyira? - kérdé.

Ő pedig viszonzá:

- Mindenki siet saját boldogsága felé, és az enyémnek Raskovban kell kezdődnie.

Evka, aki e szavakat magára vonatkoztatta, meghatottan nevetett, összeszedte minden bátorságát és felelé:

- De apám...

- Novoviejszki úr semmiben se lesz útamban - felelé a tatár.

És komor villám cikázott át arcán.

Jampolban csaknem semmi katonát se találtak, gyalogság soha se volt ott és az egész lovasság kivonult, úgy hogy alig maradt tíz egynéhány ember a várban, vagy inkább annak romjaiban... Az éjjeli szállás el volt készítve, de Boriska rosszul aludt, mivel a hírek nyugtalanították őt. Kivált az a gondolat gyötörte, mily nyugtalanságot kell a kis lovagnak éreznie, ha bebizonyulna, hogy Dorosenko csapata tényleg útnak indult; csak azzal vígasztalta magát, hogy talán nem igaz. Az a gondolat is megfordult fejében, vajjon nem jobb-e, biztosságul Azya katonáinak egy részét magával vinni és visszatérni, de ennek számos akadálya volt. Először Azya, akinek a raskovi őrséget kellett megerősítenie, csak nagyon csekély testőrséget adhatna, s a valódi veszély esetén ez az őrség elégtelennek bizonyulna; másodszor az út kétharmad része már meg volt téve, Raskovban egy ismeretlen tiszt és erős őrség volt, mely amaz

erősbítés folytán, melyet Tuchay-bejovics vitt, tekintélyes hatalommá növekedhetett. Mivel Boriska mindezt megfontolta, elhatározta, hogy tovább utazik.

De nem jött szemére álom. Ezen az egész úton először fogta el nyugtalanság, mintha valami ismeretlen veszély lebegne feje fölött. Talán az éjjeli szállás Jampolban is hozzá járult ehhez a nyugtalansághoz, mivel Jampol iszonyú, véres hely volt. Boriska férjének és Zaglyoba úrnak elbeszéléseiből ismerte. Itt volt a véres Chmielnicki idejében a podoliai lázadók főereje Burlyaj vezetése alatt; ide hozták a foglyokat, és eladták őket a keleti piacokra, vagy iszonyatos módon lemészárolták; végre itt történt, hogy az 1651. év tavaszán egy sűrűn látogatott országos vásár alkalmával Lanckoronyszki Szaniszló úr, a braclyavi vajda támadást intézett és véres mészárlást vitt véghez, mely az egész Dniesztr vidéken még friss emlékezetben volt.

Tehát mindenütt, az egész helyen véres emlékek lebegtek. Itt-ott még megvoltak a romhalmazok, és a vár félig beomlott falaiból a legyilkolt kozákok és lengyelek fakó arcai látszottak kitekinteni. Boriska bátor volt, de félt a szellemektől, és a nép azt beszélte, hogy magában Jampolban, a Sumilyovka torkolatánál és a Dniesztr közeli sellőinél minden éjjel nagy sírás és nyögés hallható, hogy a víz a holdvilágnál vörös színűvé lesz, mintha vérrel volna festve. Ez a gondolat nagy félelemmel tölté el Boriska szívét. Önkénytelenül figyelt, vajjon nem hallható-e sírás és nyögés az éjszaka csöndjében, a Dniesztr sellőinek habzásában. Mi se volt hallható, csak a katonák nyujtott «á-állj» kiáltása. És így Boriska lelki szeme elé vonult a chreptiovi csöndes vendégszoba, férje, Zaglyoba úr, és barátainak, Nienasyniec, Musalszki, Motovidlyo, Sznitko úrnak és a többieknek arca, és először érezte, hogy távol van tőlük, nagyon távol, idegen tájékon, és olyan vágyódás fogta el Chreptiov után, hogy majdnem sírva fakadt.

Csak hajnal felé aludt el, de különös álmai voltak. Burlyaj, a fölkelők, a tatárok, véres képek vonultak el lelki szeme előtt, és e képek közepett mindig Azya arcát látta, de nem ugyanaz az Azya volt, hanem mint kozák, vad tatár jelent meg, mint maga Tuchay-bej.

Reggel fölkelt és örült, hogy az éj és iszonyatos látomásai elmultak. Elhatározta, hogy az út hátralevő részét almás szürkéjén teszi meg, először, hogy mozgást tegyen, másodszor, hogy alkalmat adjon Azyának és Evkának a kényelmesebb társalgásra, mivel bizonynyal mindkettő szükségét érezte annak, minthogy Raskov oly közel volt, hogy tanácskozzanak, miképp közöljenek mindent az öreg Novoviejszki úrral és miképp nyerjék meg engedélyét? Azya a saját kezével tartotta neki a kengyelt, de nem ült a szánba Evka mellé, hanem mindjárt a szakasz élére lovagolt, és aztán Boriska közelében tartózkodott.

De ő csakhamar észrevette, hogy kevesebb számmal vannak, mint mikor Jampolba érkeztek, azért a fiatal tatárhoz fordult és mondá:

- Látom, hogy kegyelmed embereinek egy részét hagyta Jampolban is?

- Ötven lovat, éppen úgy, mint Mohilovban - felelé Azya.

- És miért?

A tatár különösen mosolygott; ajkai úgy fölemelkedtek, mint egy mérges kutyánál, mely fogát vicsorgatja, és csak rövid szünet mulva felelé:

- Mivel azt akarom, hogy ezek a parancsnokságok kezemben legyenek és kedvességed visszautazását födözzem.

- Ha a csapatok a pusztákból visszajönnek, különben is nagy erő lesz ott?

- A csapatok nem jönnek vissza egyhamar.

- Honnét tudja kegyelmed?

- Mivel előbb meg kell bizonyosodniok, mi van Dorossal, és az három vagy négy hetet elrabol tőlük.

- Ha így áll a dolog, helyesen tett kegyelmed, hogy az embereket hátra hagyta.

Egy ideig hallgatagon lovagoltak egymás mellett. Azya ismételten Boriska rózsás arcába nézett, melyet a kabátkának fölhajtott gallérja és a kalpag félig eltakart, és minden tekintetnél behunyta szemét, mintha jobban emlékezetébe akarná vésni kedves képét.

- Kegyelmednek Evkával kellene beszélnie - mondá Boriska a társalgást újra fölvéve. - Egyáltalán nagyon keveset beszél vele, úgy hogy már csodálkozik rajta. Nem sokára Novoviejszki úr színe előtt áll... Még magamat is nyugtalanság fog el... Tanácskoznia kellene arról, hogy mit tegyenek?

- Előbb kedvességeddel szeretnék beszélni - felelé Azya különös hangon.

- Miért nem kezdi el?...

- Mivel a küldöttet várom Raskovból... Azt hittem, hogy már Jampolban találom őt. Minden pillanatban várom.

- És mi köze a küldöttnek a mi beszélgetésünkhöz?

- Azt hiszem, éppen ott jön! - felelé a fiatal tatár kitérőleg.

Előre vágtatott, de egy idő mulva ismét visszatért.

- Nem! nem az! - mondá.

Egész alakján, beszédében, pillantásában, hangjában valami nyugtalan és lázas volt, és ez a nyugtalanság reá ragadt Boriskára is. De még a legcsekélyebb gyanú se támadt benne. Azya nyugtalansága nagyon jól kimagyarázható volt Raskovnak és Evka rettegett atyjának közelségéből, és mégis úgy érezte Boriska, mintha a tulajdon sorsáról volna szó.

A szánhoz közeledett, és néhány óráig Evka szomszédságában lovagolt, csevegett vele Raskovról, az öreg és fiatal Novoviejszki úrról, Boszka Zsófiáról, és végre a tájékról, mely mindig vadonabb, mindig iszonyúbb, mindig pusztább lett. A puszta már közetlenül Chreptiov mögött kezdődött, de a szemhatáron legalább hébe-hóba füstoszlop emelkedett föl, mely egy kunyhót, emberi lakó helyet jelzett. Itt azonban semmi nyoma nem volt az embernek, és ha Boriska nem tudja, hogy Raskov felé lovagol, hol emberek laknak és lengyel őrség tanyázott, azt hihette volna, hogy ismeretlen pusztákba, idegen országokba, a világ végére vezetik őt.

Körülnézett a tájékon, önkénytelenül megállt és csakhamar elmaradt a szántól és az egész szakasztól. Azya rövid idő mulva hozzá jött, és mivel a vidéket jól ismerte, megmutatta neki a különböző helyeket és megnevezte azokat.

De ez nem sokáig tartott, mivel a föld gőzölögni kezdett. A télnek ezeken a déli tájakon nyilván nem volt az az ereje, mint az erdős Chreptiovban. Ugyan volt még egy kevés hó a szakadékokban és mélyedésekben, a sziklagerinceken és a magaslatoknak északra néző hajlatain, de a földet nem borította hó általánosságban, sőt alacsony bozótok födték, vagy nedves, hervadt fűtől csillogott. E füvek közül könnyű, fehéres párázat emelkedett föl, és tova húzódott a földön, úgy hogy nagy víztükrökhöz hasonlított, melyek a völgyeket betöltötték és a rónát messze elöntötték, aztán ez a párázat fölemelkedett és egyre följebb szállt, úgy hogy a nap fényét eltakarta és a fényes napot komor ködre változtatta.

- Holnap eső lesz - mondá Azya.

- Csak ma ne essék. Mennyire van még Raskov?

Tuchay-bejovics a legközelebbi, a ködtől alig fölismerhető pontra pillantott és felelé:

- Innét már közelebb van Raskovig, mint vissza Jampolba.

És mélyen föllélegzett, mintha nagy teher esett volna le válláról.

Ebben a pillanatban a szakasz felől lódobogás hallatszott, és egy lovas bukkant föl a ködben.

- Halim! Megismertem őt! - kiáltá Azya.

Halim elérte Azyát és Boriskát, leugrott a lóról és meghajtá magát a fiatal tatár előtt.

- Raskovból? - kérdé Azya.

- Raskovból, uram! - felelé Halim.

- Mi hír ott?

Az öreg Boriskára emelte rút, kimondhatatlan fáradalmaktól lesoványodott arcát, mintha azt akarná kérdezni, vajjon szabad-e az ő jelenlétében beszélnie, de Tuchay-bejovics azonnal mondá:

- Beszélj félelem nélkül! Elvonultak-e a csapatok?

- Úgy van, uram. Csak egy maroknyi maradt ott.

- Ki vezette őket?

- Novoviejszki úr.

- Piotrovicsék a Krimbe mentek?

- Már régen. Csak a két nő és az öreg úr van velük.

- Hol van Krycsynszki?

- A folyón túl. Vár!

- Ki van vele?

- Adurovics a pandúrjával. Mind a ketten fejet hajtanak előtted, Tuchay-bej fia, és kezedbe ajánlják magukat ők és mindazok, akik még nem érkeztek meg.

- Jó - mondá Azya és szeme fölvillámlott. - Repülj Krycsynszkihez és parancsold meg neki, hogy foglalja el Raskovot.

- Legyen meg a te akaratod, uram!

Halim egy pillanat mulva lován termett és eltünt a ködben, mint a kísértet... Iszonyatos, baljóslatú fény ragyogott Azya arcán. A döntő pillanat, a várakozás pillanata, legnagyobb boldogságának pillanata elérkezett... Szíve úgy dobogott, hogy lélegzete elállt... Egy darabig hallgatagon lovagolt Boriska mellett, és mikor érezte, hogy hangja nem mondja föl a szolgálatot, csak akkor fordítá oda mélyen beesett, villogó szemét és mondá:

- Most nyíltan akarok beszélni kedvességeddel...

- Hallom - viszonzá Boriska és fürkészőleg nézett reá, mintha olvasni akarna elváltozott arcában.

MÁSODIK FEJEZET.

Azya oly közel hajtá lovát Boriska almás szürkéjéhez, hogy kengyelvasával csaknem az övét érintette, és így lovagolt mellette hallgatagon még egy darabig. Egészen le akart csillapulni és csodálkozott, hogy oly nehezen találhat nyugalmat, mikor Boriska az ő hatalmában volt és nem volt emberi erő, mely elragadhatta volna tőle. De ő maga is alig tudta, hogy minden valószínűtlenség dacára és habár a valóság az ellenkezőt látszott mondani, a reménység egy kis szikrája izzott benne, hogy a megkívánt asszony viszontszerelemmel ajándékozhatja meg őt. Bár gyönge volt ez a remény, az a kívánság, hogy így legyen, oly hatalmas volt, hogy a hideg rázta őt. A megkívánt nő nem tárja ki karját, nem fog karjába rohanni, nem mondja ki e szavakat, melyekről egész éjjeleken álmodott: «Azya, a tied vagyok!», nem fog ajkaival az ő száján csüngeni, azt tudta... De miként fogadja majd szavait? Mit szól? Elveszít-e minden érzelmet, mint a galamb az ölyv karmai között? És megfogatja-e magát, mint az elhagyott galambocska átengedi magát az ölyvnek? Irgalomért rimánkodik-e könynyek között, a rémület kiáltásával tölti-e be a pusztát? Mindebből több vagy kevesebb fog-e történni?... Ilyen kérdések tomboltak a tatár fejében. És mégis elérkezett az idő, midőn a színeskedésnek, a látszatnak meg kellett szünnie, midőn igazi, iszonyatos arcát kellett megmutatnia... Ez volt a félelem! ez a nyugtalanság! még egy pillanat, és minden megtörtént!

Végre ez a tompa félelem a tatár lelkében azzá változott, amivé a vadállat félelme többnyire változik, dühvé... És ő maga szította ezt a dühöt. «Bármi történjék is - gondolta magában - ő az enyém, egészen enyém, enyém lesz még ma, és enyém holnap, és aztán nem tér vissza többé férjéhez, hanem nálam marad»...

Erre a gondolatra szilaj, őrjöngő öröm fogta el és hirtelen oly hangon mondá, mely maga előtt is idegenszerűen csengett:

- Kedvességed nem ismert máig engem!...

- Ebben a ködben oly elváltozottan cseng a kegyelmed hangja - mondá Boriska kissé megijedve - hogy valóban azt hiszem, más valaki beszél.

- Mohilovban nincsenek csapatok, Jampolban se, Raskovban sem! Egyedül én vagyok itt az úr... Krycsynszki, Adurovics és a többiek az én rabszolgáim, mivel én uralkodójuk fia vagyok, én vagyok vezérök, én a legfőbb mirzájuk, én vagyok vezetőjük, mint Tuchay-bej vezetőjük volt, én vagyok kánjuk, egyedül enyém a hatalom, és itt minden hatalmamban van...

- Miért mondja ezt kegyelmed?

- Kedvességed nem ismert engem máig... Raskov nincs messze... Tatár hetman akartam lenni és a köztársaságnak szolgálni, de Szobieszki úr nem akarta... Nem akarok többé lipek lenni, más parancsnokság alatt szolgálni, magam akarok nagy csapatokat vezetni Doros ellen, vagy a köztársaság ellen, amint kedvességed akarja, amint kedvességed parancsolja!...

- Amint én parancsolom?... Azya! mi van kegyelmeddel?...

- Az van velem, hogy ezek itt mind az én rabszolgáim, és én a te rabszolgád! Mit nekem a hetman! Mit az ő engedélye, az ő ellenkezése! Mondj egy szót, és Akermant[13] kedvességed lábaihoz teszem, és a Dobrudzsát, és ezek a hordák, amelyek itt laknak, és azok, melyek a Vad Mezőkön bolyonganak, és azok, melyeknek szanaszét vannak téli szállásaik, mind a te rabszolgáid lesznek, mint én a te rabszolgád vagyok!... Parancsolj és én fölmondom a krimi kánnak az engedelmességet, és fölmondom a szultánnak is az engedelmességet, és karddal

[13] Akerman = egy kerület Besszarábiában.

támadok rájuk és a köztársaságnak segítséget nyujtok, és új hordát alapítok ezen a vidéken, amelynek kánja én vagyok, és fölöttem egyedül te lehetsz, egyedül neked szolgálok, hogy kegyelmedért, irgalmadért esedezzek!

Így szólván, lehajolt nyeregtakarójára, derékon fogta a megrémült és szavaitól elkábult asszonyt és rekedt hangon gyorsan folytatá:

- Nem tudtad, hogy egyedül téged szeretlek!... És hogy mennyit szenvedtem!... És én így is elviszlek téged!... Már az enyém vagy és az enyém maradsz! Senki se ragad el karjaim közül!... Te enyém vagy!... te enyém vagy! te enyém vagy!

- Jézus Mária! - kiáltá Boriska.

Ő pedig karjai közé szorította, mintha meg akarná fojtani... Rövid lélegzet emelé keblét, szeme elhomályosult, végre kihúzta őt a kengyelből, a nyeregtakaróból, és maga elé ültette, keblét az övére szorította, és szederjes ajkai sóváran kinyíltak, mint a hal szája, és az ő száját kezdték keresni.

Boriska nem kiáltott, de váratlan erővel ellenállást fejtett ki. Küzdelem kezdődött köztük, melyben csak elfojtott lélegzetök volt hallható. A férfi erőszakos mozdulatai és arcának közelsége visszaadták lélekjelenlétét. A tisztánlátás pillanata jött reá, mint a vízbefúlónál szokott történni. Egy csapásra minden a legélesebb világosságban tudomására jutott. Hogy lába alatt a föld megnyílt és feneketlen mélység tárult föl alatta, amelybe a férfi erőszakkal húzta őt; látta szerelmét, árulását, borzasztó sorsát, gyöngeségét, tanácstalanságát; félelmet, iszonyatos fájdalmat és kínt érezett, és egyúttal mérhetetlen fölháborodás, düh és bosszú lángja lobogott föl benne. Oly nagy volt a bátorság ennek a lovagias gyermeknek, a köztársaság legbátrabb lovagja választott feleségének a lelkében, hogy ő maga ebben a borzasztó pillanatban azt gondolta először: «Bosszúld meg magadat!», és csak aztán: «Mentsd meg magadat!» Lelkének minden erejét megfeszíté, és mindent csodálatos világossággal látott. A küzdelem közben a férfi testén valami fegyvert kezdett keresni kezével és végre egy keleti pisztolynak szarvgombjára talált; de egyúttal elég lélekjelenléte volt arra gondolnia, hogy ha a pisztoly meg volna is töltve, ha sikerülne a kőre csattantania, mielőtt kezét visszahúzhatná, mielőtt a csövet fejére irányozhatná, a férfi kétségtelenül megragadná kezét és így a menekülés utolsó eszközétől foszthatná meg - s elhatározta, hogy másképp jár el.

Mindez csak egy pillanatig tartott. A férfi tényleg valami csínyt sejtett és villámgyorsasággal eléje nyujtá kezét, de nem tudta kiszámítani mozdulatait, s így kezök lecsúszott egymás mellett, és Boriska ifjú, erős kezének egész kétségbeesett erejével szeme közé ütött pisztolyának agyával.

Az ütés oly iszonyatos volt, hogy Azya még kiáltani se tudott és hanyatt esett, esésében Boriskát is magával húzván.

Boriska a legközelebbi pillanatban fölemelkedett, fölugrott almás szürkéjére és viharként vágtatott a Dniesztrrel ellenkező oldalon a messze pusztába.

Ködös kárpit ereszkedett le mögötte. Az almás szürke leereszté fülét és vakon rohant át sziklákon és szakadékokon, a lejtőkön és hajlatokon. Minden pillanatban valami hasadékba bukhatott, minden pillanatban szétzúzódhatott a ló és lovasa a sziklacsúcsokon, de Boriska nem gondolt semmivel; a legnagyobb veszély a lipekek és Azya voltak reá nézve... Különös dolog! Most, mikor megszabadítá magát a ragadozó állat kezéből, és mikor az valószínűleg holtan feküdt a sziklák között, minden érzelme fölött a félelem uralkodott. Most, mikor arcával az állat sörényén feküdt és úgy száguldott a ködben, mint a farkasoktól üldözött őzike, jobban félt Azyától, mint abban a pillanatban, midőn karjaiban feküdt, és félelmet, bágyadságot érezett, és azt, amit egy gyönge gyermek érez, aki eltévedt Isten széles világán, egyedül,

elhagyatva. Siránkozó hangok emelkedtek szívében, és nyögve, félénken panaszkodva, segítségért kiáltva mondák:

- Mihály, segíts!... Mihály, segíts!...

Az almás szürke tovább száguldott, csodálatos ösztöntől vezérelve ugrált a szakadékokon át, hajlékony mozdulattal elkerülte a kiálló sziklaéleket, míg végre a köves talaj megszünt kongani patái alatt: nyilván a nyílt «lyugák» egyikére ért, melyek a sziklák között itt-ott tovahúzódtak.

Izzadság borítá az állatot; orrlikai kitágultak, de azért tovább futott.

- Hová fussak? - gondolá Boriska.

És ebben a pillanatban azt mondá magában:

- Chreptiovba!

De a félelem újra elszorítá szívét e hosszú, iszonyatos pusztaságokon keresztülvivő út gondolatára. Csakhamar eszébe jutott az is, hogy Azya Jampolban és Mohilovban lipek szakaszokat hagyott. A lipekek kétségtelenül mind össze voltak esküdve; mindnyájan Azyának szolgáltak, és bizonynyal elfognák és Raskovba vinnék őt; azért mélyen a pusztába kellett mennie, és csak aztán észak felé fordulnia és a Dniesztr mellett fekvő helységeket megkerülnie.

Annál inkább ezt az útat kellett választania, mivel az üldözők okvetetlenül a part menti útat választanák, míg ő a tág pusztában talán valamely lengyel parancsnokságra bukkanhatott, mely őt az erődbe visszavezeti.

A szürke nyargalása fokonként lassúbbá lett. Boriska, mint tapasztalt lovas azonnal megértette, hogy időt kell engednie a pihenésre, mivel különben összeroskadna. Ő is érezte, hogy elveszne, ha ebben a pusztaságban ló nélkül maradna.

Megállítá futását és egy darabig lépésben ment tovább. A köd eloszlott, de a szegény állat egészen forró párában volt.

Boriska imádkozni kezdett.

A ködben tőle néhány száz lépésnyire hirtelen lónyerítés hallatszott.

Ekkor haja fején az égnek meredt.

- Az enyém összeroskad, de azok is összeroskadnak! - mondá hangosan.

És lovát ismét sietésre ösztökélte.

A szürke egy darabig úgy repült, mint a galamb, melyet a ráró üldöz, és ismét sokáig futott, csaknem erejének kimerüléseig. De a távoli nyerítés még mindig hallatszott mögötte, és ebben a nyerítésben, mely a ködön át hallatszott, valami végtelenül vágyakodó és fenyegető volt. Az első félelem pillanata után Boriskának az a gondolata támadt, hogy ha ezen az üldöző lovon valaki ülne, az állat nem nyerítene, mivel a lovas elhallgattatná nyerítését, hogy el ne árulja magát.

- Nincs másképp, az Azya lova - gondolá Boriska.

Kivette mind a két pisztolyt a kötőfékből, de ez fölösleges óvatosság volt. Csakhamar csillogni látta a ritka ködön keresztül, Azya lova lengő sörénnyel és kitágult orrlikakkal rohant oda. Mikor az almás szürkét megpillantotta, ugrálva, kurtán és szaggatottan nyerítve közeledett, és az almás szürke rögtön válaszolt neki.

- Csött! csött! - kiáltá Boriska.

Az állat, mely megszokta az emberi kéz követését, közeledett és meg hagyta fogni a kantárszárat. Boriska égre emelé szemét és mondá:

- Isteni oltalom!

Azya lovának megfogása valóban rendkívül kedvező szerencsés eset volt reá nézve. Most már nála volt az egész szakasznak két legjobb lova; azonkívül a lovakat fölválthatta és végre Azya lovának távolléte biztosságot nyujtott neki, hogy az üldözők nem fognak hamarosan elindulni. Ha a ló az egész szakasz után ment volna, a lipekek, e látványtól nyugtalanítva, kétségtelenül azonnal visszatérnek, hogy vezetőjüket keressék; most előrelátható volt, hogy eszökbe se jut, miképp Azyával valami történt, és hogy csak akkor indulnak el keresésére, ha túlságos hosszú távolmaradása nyugtalanítja őket.

- Akkor már messze leszek innét! - tette hozzá gondolatban Boriska.

Itt másodszor eszébe jutott, hogy Azya szakaszai Jampolban és Mohilovban vannak.

- A tág pusztában körül kell mennem és a folyótól távol kell maradnom, míg Chreptiov tájékán nem leszek. Ravaszul vett körül ez a borzasztó ember, de Isten meg fog menteni!

Igy gondolkozván, bátorságot merített és a továbbutazáshoz előkészületeket tett. Azya nyergében egy muskétát, puskaporos szarut, egy kis zacskó golyót és egy kis zacskó kendermagot talált, melyet a tatár folytonosan rágcsálni szokott. Boriska rövidebbre húzta a kengyelt, hogy neki megfeleljen és azt gondolta, hogy az egész úton, mint a madár, ebből a magból táplálkozik, melyet gondosan megőrzött.

Elhatározta, hogy elkerüli az embereket és a kunyhókat, mivel ezeken a pusztákon minden embertől inkább rosszat, mint jót lehetett várni. Szívét az a gondolat aggasztotta, mivel táplálja lovát? De ha ő maga kaparná is ki a füvet a hó alól és a mohot a sziklahasadékokból, mi lesz, ha az ártalmas fűtől és a terhes úttól összeroskadnának? Hiszen nem kímélhette a lovakat...

A második félelem az volt, vajjon nem téved-e el a pusztaságban? Könnyű volt az útat megtalálnia, ha a folyó mentén lovagolt, de ezt az útat nem volt szabad választania. Ha a homályos, végtelen, úttalan pusztába kilovagolt, hogyan tudhatta volna meg, vajjon északra vagy más irányba lovagoljon-e, ha a ködös, napfénytelen napok és csillagtalan éjszakák jönnek? Hogy a puszta tele volt ragadozó állatokkal, az kevesebb gondot okozott neki, mivel bátorság volt merész szívében, és volt - fegyvere. A farkasok, melyek csapatokban húzódtak, veszélyesek lehettek ugyan, de általában inkább félt az emberektől, mint az állatoktól, és leginkább az eltévedéstől.

- Ha! Isten majd megmutatja nekem az útat, és megengedi, hogy Mihályhoz visszatérjek! - mondá hangosan.

Keresztet vetett magára és ruhája ujjával letörlé a nedvességet képéről, melytől halvány arca fázott, éles szemével körülnézett a tájékon és megsarkantyúzta lovát.

HARMADIK FEJEZET.

Tuchay-bejovicsot senkinek se jutott eszébe keresni.

Ő pedig fölült, körülnézett a tájékon és megérteni iparkodott, mi történik vele.

De csak mintegy ködön át látott; reá jött, hogy csupán egyik szemével lát, és ezzel is csak homályosan. A másik ki volt ütve vagy vér borította.

Azya arcához emelte kezét. Ujjai vércsomókra találtak, melyek megaludva függtek szakállán; szája is vérrel volt teli, mely megfulladással fenyegette, úgy hogy föl kellett köhögnie és kiköpnie; e köpésnél iszonyatos fájdalom cikázott át arcán, ujjait arcához emelte; de csakhamar fájdalmas nyögéssel visszahúzta őket.

Boriska ütése orrának felső részét összezúzta és az arccsontot megsebesítette.

Egy darabig mozdulatlanul ült; aztán szemével, melylyel még sejtett egy kissé valamit, körül kezdett nézni, és mivel a hegy hasadékában egy hócsíkot pillantott meg, oda mászott, vett egy maréknyit belőle, és szétroncsolt arcára tette.

Ez azonnal nagy enyhülést szerzett neki, s mikor a hó elolvadt és vörös csöppekben szakálla közé folyt, ismét vett egy maréknyit és újra izzó arcára tette. Enni is kezdte a havat, mivel enyhületet szerzett neki. Egy idő mulva a roppant teher, melyet fején érzett, sokkal könnyebb lett, és Azyának eszébe jutott minden, ami történt. De az első pillanatban se dühöt, se haragot, se kétségbeesést nem érzett. A testi fájdalom eltompított minden más érzést és csak a gyors menekvés utáni vágyat hagyta hátra.

Azya még néhány marék havat lenyelt s aztán lovát kezdé keresni; de a ló nem volt ott; ekkor megértette, hogy ha nem akar addig várni, míg a lipekek értte jönnek, gyalog kell mennie.

Tehát mind a két kezével a földre támaszkodott és megpróbált felállni; de felordított fájdalmában és ismét lerogyott.

Igy ült jó óra hosszáig, aztán újra hozzá látott erőlködéseihez! Ezúttal sikerült neki annyiban, hogy fölemelkedhetett, és hátát a sziklának támasztva, lábain állhatott; de mikor arra gondolt, hogy a támasztékot elhagyja és egy lépést kell előre tennie, először egyet, aztán a másodikat és harmadikat, és ki kell mennie a nagy, tág pusztaságba, a tehetetlenség és borzalom érzete oly erővel fogta el őt, hogy csaknem ismét lerogyott.

De erőt vett magán, kihúzta kardját, reá támaszkodott és lassan előre vonszolta magát. Sikerült. Néhány lépés után azt érezte, hogy lábának és egész testének meg van az ereje, hogy teljesen azoknak ura, és hogy csak fejében van némi kábultság, és mint egy óriási mérleg, hol jobbra, hol balra - hol előre, hol hátra inog ide s tova. Olyasmit is érezett, mintha ezt a nehéz, ingó fejet szokatlan óvatossággal és szokatlan félénkséggel hordozná, hogy a földre ne essék és a kövön szét ne locscsanjon.

Feje néha egészen forogni látszott vele, mintha körben körül akarná őt hurcolni. Majd ismét elsötétült egyetlen szeme előtt; ilyenkor mind a két kezével kardjára támaszkodott.

De a szédülés lassankint elmult - a fájdalom ellenben folyvást fokozódott - és homlokába, szemébe, egész fejébe nyilamlott, úgy hogy nyöszörgő üvöltés szakadt föl Azya kebléből.

A sziklák viszhangja visszaverte nyögését és így bandukolt a pusztában véresen, iszonyatot keltően, inkább vampirhoz, mint emberhez hasonlóan.

Már alkonyodni kezdett, mikor lódobogás hangzott feléje.

A lipekek egyik vezetője volt, aki oda lovagolt, hogy a parancsokat átvegye.

Ez este még Azyának volt annyi ereje, hogy az üldözést megparancsolja, de aztán mindjárt lefeküdt a bőrökre és a három következő napon senki mást nem láthatott, mint a görögöt, az ő seborvosát, aki sebeit bekötözte, és Halimot, aki a seborvos mellett volt. Csak a negyedik napon nyerte vissza beszélő tehetségét, és ezzel együtt a legutóbbi események tudatát.

Lázas gondolatai azonnal Boriska után siettek. Látta őt, amint a sziklák közt, a pusztán át tova sietett; úgy tünt föl neki, mint a madár, mely elrepült, hogy vissza ne térjen; látta bemenni Chreptiovba; látta férjének ölelései közt és e látványra a sebnél is kegyetlenebb fájdalom, és ezzel a vágy, és a vágygyal a szenvedett vereség miatti szégyen fogta el.

- Elszökött! elszökött! - ismétlé szakadatlanul s a düh fojtogatással, és öntudatának elvesztésével fenyegette őt. «Jaj!» - felelé Halimnak, mikor az meg akarta őt nyugtatni és arról biztosította, hogy Boriska nem menekülhet meg az üldözés elől - és lábával lerugta a bőröket, amelyekkel az öreg tatár őt betakarta, késsel fenyegette őt és a görögöt - és úgy üvöltött, mint egy vad állat - fölugrott, hogy maga siessen utána, hogy elfogja s aztán haragjában és vad szerelmében saját kezével megfojtsa őt.

Majd ismét félre beszélt lázában: azt kiáltotta Halimnak, hogy hozza el a kis lovag fejét oly gyorsan, amint csak lehet, és feleségét megkötözve zárja mellé a kamarába. Majd ismét vele beszélt, kért, fenyegetőzött; majd lázas képzeletében feléje nyujtá kezét, hogy magához húzza őt, és végre mély álomba merült, és nem ébredt föl éjjel-nappal. Aztán, mikor az álom eltünt, a láz is teljesen elhagyta őt, és Krycsynszkivel és Adurovicscsal beszélhetett.

Ezek siettek vezetőjüket látni, mivel nem tudták, mitévők legyenek. A csapatoknak, melyek a fiatal Novoviejszki vezetése alatt kivonultak, ugyan nem kellett két hét előtt visszatérniök, de mégis megtörténhetett, hogy ha nem találtak senkire, korábban visszatérnek. Valójában Krycsynszki és Adurovics a köztársaságnak akartak újra szolgálni, de Azya vezette az egész mozgalmat; egyedül ő adhatott nekik ujjmutatást, mit kell tenniök minden esetben; egyedül ő magyarázhatta meg nekik, melyik részen van a legnagyobb haszon, s vajjon azonnal visszatérjenek-e a szultán földjére, vagy vajjon színeskedjenek-e, és meddig kell megőrizniök azt a látszatot, mintha a köztársaságnak szolgálnának? Mind a ketten jól tudták, hogy végre Azya is el akarja árulni a köztársaságot, de azt sejtették, azt parancsolja nekik, hogy árulásukat csak a háború kezdetekor hozzák nyilvánosságra, hogy annál eredményesebb legyen. Azonkívül az ő utasításai parancs voltak reájuk nézve, mivel vezetőjükké tolta föl magát, mint az egész dolog feje, mint a legfurfangosabb, a legbefolyásosabb, végre mint Tuchay-bejnek, az egykor valamennyi hordánál messze híres vitéznek fia.

Igy aggodalmasan, a legmélyebb alázattal álltak ágyánál és bár gyönge volt, bekötött arccal és félszemmel, de már teljesen egészségesen üdvözlé őket. És bevezetésül mindjárt így szólt nekik.

- Beteg vagyok. Az asszony, akit el akartam rabolni és magamnak megtartani, kiszabadítá magát hatalmamból, és pisztolyomnak agyával megsebesített. Volyodyjovszki parancsnok felesége volt... hogy a pestis vigye el őt, őt és minden nemzetségét!

- Legyen úgy, amint mondod! - felelé a két lovas kapitány.

- Adjon Isten nektek, híveknek, szerencsét és boldogságot!

- Neked is, uram!

Most arról kezdtek tárgyalni, mitevők legyenek.

- Nem szabad késlekednünk, és nem szabad a szultán szolgálatát a háborúig elhalasztanunk - mondá Azya - mivel az után, ami ezzel az asszonynyal történt, nem bíznak többé bennünk, hanem karddal törnek ellenünk. De mielőtt azt tennék, támadjuk meg a várost és gyujtsuk föl

Isten dicsőségére! A maroknyi katonaságot, mely itt maradt, és a lakosokat, akik a köztársaság alattvalói, foglyul ejtjük, megosztozunk az oláhok, örmények és görögök vagyonán és a Dniesztren túl a szultán földjére megyünk.

Krycsynszki és Adurovics szemében, kik már régebb idő óta a legvadabb hordával rabolva húzódtak ide s tova és egészen elvadultak, tűz villant föl.

- Köszönjük neked, uram - mondá Krycsynszki - beeresztettek ide a városba, melyet Isten most kezünkbe ad...

- Novoviejszki nem állt nektek ellent? - kérdé Azya.

- Novoviejszki tudta, hogy átpártolunk a köztársasághoz és azt is tudta, hogy te közeledel, hogy velünk egyesülj, azért barátoknak tekintett bennünket, amint barátnak tekint téged is.

- A moldvai parton voltunk - veté közbe Adurovics - de mint vendégek hozzá lovagoltunk és ő úgy fogadott bennünket, mint nemeseket, mivel így szólt: «Ezzel a tettel lemostátok a régi bűnöket, és mivel a hetman Azya kezességére megbocsát nektek, nekem nem illik reátok haragudnom». Sőt azt akarta, hogy vegyünk szállást a városban, de mi azt mondtuk: «Azt nem teszszük, mielőtt Azya, Tuchay-bej fia, meg nem hozza a hetman engedélyét»... És mikor ő elment, még egyszer lakomát adott és megkért, hogy vigyázzunk a városra...

- Ama lakománál - tette hozzá Krycsynszki - láttuk atyját és az öreg asszonyt, aki férjének hazatértét várja a fogságból, és azt a kisasszonyt, akit Novoviejszki nőül venni szándékozik.

- Ah! - mondá Azya - még nem gondoltam reá, hogy mindnyájan itt vannak... És Novoviejszka kisasszonyt én hoztam magammal!

Tenyerébe tapsolt, és mikor Halim rögtön megjelent, mondá neki:

- Lipekjeim, mihelyt a lángokat a városban fölcsapni látják, a katonákat, akik az erődben vannak, tüstént támadják meg vagy mészárolják le; az asszonyokat és az öreg nemest kötözzék meg és őrizzék jól, míg további parancsokat nem adok.

Igy szólván, Krycsynszkihez és Adurovicshoz fordult:

- Én magam nem segíthetek nektek, mivel gyönge vagyok, de lóra akarok ülni és nézni. Most pedig, kedves társak, lássatok hozzá, lássatok hozzá!

Krycsynszki és Adurovics rögtön az ajtóhoz rohantak, ő követte őket, lovat hozatott és a cölöpzethez lovagolt, hogy a fellegvárból nézzen le arra, ami a városban fog történni.

Egy csapat lipek a sáncon a cölöpzet fölé mászott, hogy a vérfürdő látványában gyönyörködjék. Mikor Novoviejszki katonái, kik nem vonultak ki a pusztába, látták, mint gyülekeznek a lipekek, azt hitték, valami látnivaló van a városban, s a félelem vagy gyanú árnyéka nélkül közéjük elegyedtek. Egyébiránt ebből a gyalogságból alig volt húsz ember jelen, a többi a városban és a csapszékekben volt.

Eközben Adurovics és Krycsynszki pandúrjai egy pillanat alatt elszéledtek a városkában. Csaknem kizárólag lipekek és cseremiszek voltak, tehát a köztársaságnak korábbi lakói, részben nemesek is, de mivel már régen elhagyták a korona területét, vándoréletük ideje alatt hasonlók lettek a vad tatárokhoz. Ócska felöltőik elszakadtak, azért általán bárányбőrbe voltak öltözködve, gyapjával kifelé, melyet mezítelen, a puszta viharaitól és a tábori tüzek füstjétől aszott testükön viseltek; de fegyvereik jobbak voltak, mint a vad tatárokéi, mindnyájoknak volt kardjuk, mindnyájuknak tűzben megkeményített íjuk, és sok tűzi fegyverök. De arcukon ugyanaz a kegyetlenség, ugyanaz a vérszomj látszott, mint testvéreik arcán a Dobrudzsában, Bialyogrodban vagy a Krimben.

Ezek most mind elszéledtek a városkában és iszonyatos kiabálással a legkülönfélébb irányban bebarangolták, mintha a kiáltásokkal kölcsönösen gyilkosságra és rablásra akarnák tüzelni egymást. De habár közűlök sokan tatár módra már a foguk közé fogták a kést, a lakosság, mely mint Jampolban oláhokból, örményekből, görögökből és részben tatár kereskedőkből állott, még mindig minden bizalmatlanság nélkül nézte őket. Az árúsátrak nyitva voltak; a kupecek boltjaik előtt törökösen a padokon ültek és az olvasót morzsolgatták. A lipekek ordítozása csak azt eredményezte, hogy kíváncsiabban nézték őket abban a hitben, hogy harci játékokat rendeznek.

Hirtelen a piac sarkain füstoszlopok emelkedtek föl és a lipekek szájából oly iszonyú üvöltés hallatszott, hogy az oláhokat, örményeket és görögöket, asszonyokat és gyermekeket sápadt félelem fogta el.

Most nyílzápor is szakadt a nyugodt polgárságra. Jajveszéklésük, a gyorsan bezárt ajtók és ablakok csapkodása összevegyült a lovak dobogásával és a rablók ordításával.

A piac megtelt füsttel. Minden felől az hallatszott: «Tűz! tűz!» A boltokat és házakat feltörték, a megrémült asszonyokat hajuknál fogva kivonszolták, az edények, szattyánok, árúcikkek, ágyneműk az útcára repültek és a toll felhő gyanánt szállt fölfelé; a leölt férfiak nyögése, a kutyák visítása és üvöltése, a marha bőgése, melyet a tűz a hátulsó épületekben megtámadt; a lángok lobogása, melyek a sötét füstoszlopok hátterében még nappal is láthatók voltak, mindig magasabbra csapott az égen.

Az erődben pedig Azya rablói mindjárt a mészárlás kezdetén a legnagyobb részt fegyvertelen katonákra rohantak.

Harc alig volt; számtalan kést döftek váratlanul minden lengyel kebelbe; aztán levágták a szerencsétleneknek a fejét, és Azya lovának lábai elé rakták.

Tuchay-bej fia a lipekek legnagyobb részének megengedte, hogy lemenjenek és a testvérek véres munkájában részt vegyenek; ő maga ott állt és nézett.

A füst eltakarta Krycsynszki és Adurovics munkáját; a tüzek gőze az erődig hatolt; a város föllobbant, mint egy óriási máglya, és a füst eltakarta a látványt; csak időről-időre hatolt a füstön keresztül egy fegyver lövése, mint a villám a felhőben, időről-időre villant föl egy menekülő férfi vagy egy csapat üldözéssel foglalkozó lipek.

Azya mozdulatlanul állt és nézett, szívét öröm töltötte el; kegyetlen mosoly torzítá el ajkait és fehér fogai kimeredtek közűlök - olyan mosoly, mely annál rettentőbb volt, mivel a száraz seb fájdalmával vegyült össze. És az öröm mellett büszkeség hullámzott a lipek szívében. Hiszen leveté magáról a színeskedés terhét, először engedett szabad folyást a gyűlöletnek, melyet esztendőkön át titkon hordott magában; most ismét igazi Azyának érzé magát, Tuchay-bej fiának.

De egyúttal vad fájdalom támadt benne, hogy Boriska nem látja ezt az égést, ezt a mészárlást, hogy nem láthatja őt új hivatásában. Szerette őt, és szívében mégis szilaj vágy tombolt, hogy bosszút álljon rajta. «Ha ő itt állna lovam mellett - gondolta magában - hajánál fogva tartanám és lábammal rugnám őt, s aztán magamhoz venném és megcsókolnám, és ő az én, az én, az én... rabszolgám lenne!...»

A kétségbeeséstől csak az a reménység óvta meg őt, hogy az a szakasz, melyet az üldözésre kiküldött, vagy azok, akik útközben elmaradtak, visszahozzák őt. Úgy kapaszkodott ebbe a reménységbe, mint a vízbefúló a deszkába, és erőt adott neki. El se tudta képzelni a végleges lemondás gondolatát, hanem élénken arra a pillanatra gondolt, mikor őt visszanyeri és a magáévá teszi.

A kapunál állt, míg a lemészárolt város csöndes nem lett; ez hamar megtörtént, mivel Adurovics és Krycsynszki csapatai csaknem annyi főből állottak, mint az egész város - és csak a tűz tartott tovább az emberek nyögésénél, és még estig dühöngött. Azya lecsúszott a lóról és lassú léptekkel a tágas szobába ment; közepén bárányбőröket terigettek le számára, leült és a két lovas kapitány megérkezésére várakozott.

Csakhamar megérkeztek, és velük a századosok. Mindenkinek arca örömtől ragyogott, mivel a zsákmány fölülmúlta várakozásukat. A városka a parasztlázadás óta nagyot lendült és vagyonos volt. Mintegy száz fiatal asszonyt és egy csapat tízévesnél idősebb gyermeket is zsákmányoltak, kiket a Kelet bazárjaiban kedvezően eladhattak. A férfiakat, öreg asszonyokat és gyermekeket, kik nem voltak képesek hosszú útakat megtenni, leöldösték. A lipekek keze embervértől párolgott, és birkabőreiken égésszag volt érezhető. Mindnyájan Azya körül ültek és Krycsynszki így kezdé:

- Csak egy kis rakás hamu marad utánunk... Mielőtt a parancsnokságok visszatérnek, még kivonulhatunk Jampolba, hol éppen annyi holmi van, mint Raskovban.

- Nem! - felelé Tuchay-bej fia - Jampolban az én embereim vannak, akik lángba borítják majd a várost. Most a kán és a szultán földjére kell mennünk.

- Amint parancsolod! Dicsőséggel és zsákmánynyal térünk haza! - mondák a lovas kapitányok és vezetők.

- Itt az erődben még asszonyok vannak, és az a nemes, aki engem fölnevelt - mondá Azya - jutalom illeti meg őt.

Igy szólván, tenyerébe tapsolt és megparancsolta, hogy a foglyokat vezessék be.

Azonnal előhozták őket: Boszkiné asszonyt, ki könnyben úszott, Zsófiát, ki fehér volt, mint a vászon, Evkát és az öreg Novoviejszki urat. Keze és lába fahánccscsal volt megkötözve. Mindnyájan eliszonyodtak, de még inkább álmélkodtak azon, ami történt, és ami teljesen érthetetlen volt előttük. Csupán Évike sejté homályosan, habár találgatásokba merült Volyodyjovszkiné sorsa miatt, hogy miért nem mutatkozott eddig Azya, miért vittek végbe mészárlást a városban és miért kötözték meg őket, mint rabszolgákat; hogy az ő elrablásáról van szó, hogy Azya szinte őrjöng az iránta való szerelemtől, és mivel kevélységében nem akarta atyját megkérni az ő keze miatt, elhatározta, hogy erőszakkal elrabolja őt. Mindez iszonyú volt ugyan magában véve, de Evka legalább nem reszketett a saját életéért.

A foglyok, akiket ide hoztak, nem ismerték meg Azyát, mivel arca egészen be volt kötve. De a félelem annál inkább megragadta az asszonyokat, mivel az első pillanatban azt hitték, hogy vad tatárok valami megfejthetetlen módon megsemmisítették a lipekeket és elfoglalták Rasko-vot. Csak Krycsynszki és Adurovics megpillantása győzte meg őket arról, hogy a lipekek kezében vannak.

Egy ideig szótlanul néztek egymásra, végre az öreg Novoviejszki úr bizonytalan, de erős hangon mondá:

- Kinek kezében vagyunk?

Azya leoldá a kötelékeket fejéről, és arca, mely vadsága dacára egykor szép volt, örökre eltor-zultnak látszott, az összetört orrcsonttal és a kékesfekete folttal egyik szeme helyén; iszonya-tos arc, melyet hideg boszúszomj és görcsös rángatózásokhoz hasonló nevetés jellemzett. Egy darabig még hallgatott, aztán az öreg nemesre szegzé izzó szemét és felelé:

- Az enyémben: Tuchay-bej fiának a kezében!

De az öreg Novoviejszki megismerte őt, mielőtt megnevezte magát, és Evka is megismerte őt, jóllehet szíve elszorult az iszonyattól és undortól, mikor ezt a szörnyű fejet meglátta.

A leány kezével eltakarta arcát, a nemes kinyitá száját, csodálkozásában hunyorgatni kezdé szemét és fölkiáltott:

- Azya! Azya!

- Akit kegyelmed fölnevelt, akinek atyja volt és aki a kegyelmed atyai keze alatt vérözönben...

A nemesnek a fejébe tolult a vére.

- Áruló! - mondá - a bíróság előtt fogsz számot adni tetteidért!... Kígyó!... Van még fiam!

- És leányod - felelé Azya - akiért a bikacsökkel halálosan megverettél, és ezt a leányt most utolsó szolgámnak ajándékozom, hogy kéjelgésre szolgáljon neki!

- Vezér! ajándékozd nekem! - kiáltá Adurovics hirtelen.

- Azya! Azya! én téged mindig... - kiáltott föl Evka és lábához rogyott.

Ő azonban eltaszítá magától és Adurovics karjába zárva, a földön magához húzta őt. Novoviejszki úr színe elváltozott és vörös arca szederjessé lőn. A kötelek ropogtak kezén és érthetetlen szavak jöttek ki ajkain.

Azya fölemelkedett a bőrökről és hozzá lépdelt, először lassan, aztán mindig gyorsabban, mint a vad állat, mely zsákmányára akar rohanni. Végre, mikor egészen közel ért hozzá, sovány kezének meggörbített ujjaival megragadta szakállát, másik kezével irgalmatlanul arcára és fejére ütött.

Rekedt károgás hallatszott torkából s végre, mikor a nemes földre rogyott, Tuchay-bejovics a mellére térdelt, és késének fényes csillogása hirtelen fölvillant a szoba félhomályában.

- Irgalom! segítség! - kiáltá Evka.

De Adurovics a fejére ütött s aztán széles tenyerével befogta száját; Azya eközben megölte Novoviejszki urat.

A látvány oly borzasztó volt, hogy a vér még a lipekek erében is elhült, mivel Azya kiszámított kegyetlenséggel egész lassan vágta át a késsel a szerencsétlen nemes gégéjét, és az iszonyúan hörgött és zihált. A nyílt erekből a vér egyre hatalmasabban csöpögött a gyilkos kezére és patakokban folyt a földre. Végre a hörgés és zihákolás lassankint elcsöndesedett, csak a levegő fütyölt az átmetszett gégében, és a haldokló lábai görcsös vonaglásokkal verték a padlózatot.

Azya fölállt.

Szeme most Boszka Zsófiának halvány és édes arcára esett, aki halottnak látszott, mivel ájultan függött a lipeknek karján - és mondá:

- Ezt a leányt magamnak tartom meg, míg el nem ajándékozom vagy el nem adom.

Aztán a tatárokhoz fordult:

- És most, mihelyt az üldözők visszatérnek, menjetek a szultán földjére.

Az üldözők két nappal később visszatértek, de üres kézzel. Igy Tuchay-bejovics, szívében kétségbeeséssel és őrjöngő dühvel, a szultán földjére vonult, szürke-kékes hamurakást hagyván hátra maga után.

NEGYEDIK FEJEZET.

Tíz, tizenkét ukrainai mérföld választá el egymástól ama városokat, amelyeken át Boriska Chreptiovból Raskovba vette útját, vagyis az egész utazás, ha az ember a Dniesztrt követte, mintegy harminc mérföldet tett ki. Az éjjeli szállásról ugyan még virradat előtt elindultak és nem tartottak pihenőt, míg az éj be nem állt - és az egész menetelés, a pihenéssel, a nehézségek, átmenetelek és átkelések dacára három napig tartott. Mikor Boriska ezt átgondolta, kiszámította, hogy a visszatérésnek Chreptiovba még kevesebb időt kell elrabolnia, kivált mivel lovon tette meg azt, és mivel szökést jelentett, amelyben a menekvés a gyorsaságtól függött.

De már az első nap észrevette, hogy csalódott, mivel nem menekülhetett a Dniesztr mentén, hanem kerülőket tett a pusztákban, s így kénytelen volt roppant útakat hozzá adni. És azonkívül el is tévedhetett; sőt valószínű volt, hogy eltévedt, azonkívül elposványosodott folyókra, átjárhatatlan erdősűrűségekre, ingoványokra akadhatott, melyek még télen se fagynak be, ember és állatok okozta akadályokra, és habár az volt a szándéka, hogy éjszaka is tovább lovagol, mégis önkénytelenül az a meggyőződés vert benne gyökeret, hogy a szerencsés kimenetel esetén is, Isten tudja, mikor érkezik Chreptiovba.

Sikerült Azya karjai közül magát kiszabadítania, de mi lesz most? Bizonynyal jobb volt minden, mint ezek a gyalázatos karok, és a vér mégis jéggé dermedt ereiben, ha arra gondolt, ami most várt reá.

Ha a lovat kímélte, utólérhették őt. A lipekek úgy ismerték a pusztákat, mint a zsebüket, és csaknem lehetetlenség volt szemük, üldözésük elől elrejtőzni. Hiszen még tavaszkor és nyáron is egész napokon át üldözték a tatárokat, mikor a lópata a legcsekélyebb nyomot se hagyta hátra a hóban vagy a puha földön; úgy olvastak a pusztában, mint a nyitott könyvben; úgy csapongtak ezeken a rónákon, mint a sasok, és úgy tudtak bennük szimatolni, mint a vadászebek; az egész életük portyázásban telt el; a tatárok hasztalan vették gyakran a vízen útjokat, hogy nyomokat ne hagyjanak hátra - a kozákok, lipekek és cseremiszek épp oly jól föl tudták találni őket, mint a lengyel pusztai portyázók, furfangjukat furfanggal győzték le és oly hirtelen reájuk csaptak, mintha a földből nőttek volna ki. Hogyan lehetne ilyen népség elől menekülni? Csak annyira lehetett őket az ember háta mögé engedni, hogy a távolság maga lehetetlenné tette az üldözést. De ebben az esetben a lovaknak ki kellett dőlniök.

- Bizonynyal ki kell dőlniök, ha folyton úgy meg lesznek erőltetve, mint eddigelé - gondolá Boriska elborzadva, mikor nedves, párolgó oldalaikat látta, és a tajtékot, mely csomókban hullott a földre.

Időről-időre megállítá tehát őket futásukban és figyelt, de ilyenkor a szél minden zúgásában, a lomb minden suttogásában, mely a sziklagerinceken nőtt, a száraz zörgésben, melylyel a pusztai csalánok aszú szárai egymáshoz verődtek, a tovasiető madarak szárnycsattogásában, sőt magában a puszta csendjében is, mely fülébe hatott, üldöző lovak viszhangját hallotta.

Rémületében újra megsarkantyúzta a lovakat és őrült vágtatással sietett tova, míg a lovak zihákolása azt mutatta, hogy nem mehetnek tovább.

A magány és a tehetetlenség súlya egyre jobban reá nehezedett. Ah! mily elhagyottnak érzé magát, mily nagy és igazságtalan fájdalom támadt szívében minden ember, a legközelebb állók és legdrágábbak iránt, kik úgy elhagyták őt!

Aztán ismét azt gondolta, hogy Isten őt bizonyosan kalandvágyáért bünteti és ama törekvéseért, hogy minden vadászaton, minden hadjáratban részt vegyen férjének óhajtása ellenére,

továbbá pajkosságáért és könnyelműségeért. Ezt gondolván, keservesen sírt, szemét az égre emelte és sírva ismétlé:

- Büntess, de ne hagyj el! Ne büntesd Mihályt, Mihály ártatlan!

Eközben beállt az éj és vele a hideg és homály, az út bizonytalansága és új nyugtalanság. A tárgyak elmosódni kezdtek, mintegy titokzatosan megelevenültek és kísértetiesen leskelődtek. A magas sziklák csúcsain az egyenetlenségek fejeknek látszottak, melyek hegyes vagy kerek sipkákat viseltek, és óriási falak fölé hajoltak, és hallgatagon és ijesztően kitekintettek, hogy ugyan ki lovagol tova odalenn. A fák galyai, melyeket a szél ide-oda lóbált, emberi mozdulatokat vettek föl: némelyek hívogatólag integettek Boriskának, mintha valami rettentő titkot akarnának vele közölni, mások beszélni és figyelmeztetni látszottak: «Ne jöjj ide!» A fák a lejtőkön ugrásra kész szörnyetegekként tüntek föl. Boriska bátor volt, nagyon bátor, de mint ama korban minden ember - babonás is. Azért, mikor teljes sötétség állt be, még a haja is ég felé állt, borzalom járta át testét, ha a tisztátlan hatalmakra gondolt, melyek ezeken a tájékokon lakhattak. Különösen a vampiroktól félt. Az ezekben való hit a Dniesztr tartományaiban Moldva közelsége miatt nagyon el volt terjedve, és éppen ezeknek a vidékeknek Jampol és Raskov körül rossz hírnevük volt. Oly sok ember vált meg itt a világtól váratlan halállal, gyónás nélkül, bűnbocsánat nélkül. Boriska emlékezetébe idézte mindazokat az elbeszéléseket, melyeket a lovagok Chreptiovban esténként előadtak: a völgyszakadékokról, melyekből szélzúgáskor hirtelen nyögés hallatszott: «Jézus, Jézus!» - a csalogató lángokról, melyekből hortyogás hangzék - a kacagó sziklákról, a sápadt gyermekekről, kiknek zöld szemük és roppant fejük volt, s akik kérték, hogy vegyék föl őket a lóra, s aztán a lovasnak vérét kiszívták - végre a törzsnélküli fejekről, melyek póklábakon mászkáltak, és mindama borzalmak közt a legborzasztóbbról, a roppant vampirokról, az olaszban: «prukolákokról», melyek az embert teketória nélkül megtámadták.

Addig hányta magára a keresztet, míg keze el nem fáradt, s aztán a litániát mondta, mivel a tisztátlan hatalmakat semmi más fegyverrel nem lehetett távoltartani. A lovak fölbátorították őt, mivel semmi félelmet nem árultak el és vidáman nyerítettek. Hébe-hóba megveregette kezével almás szürkéjének a nyakát, mintha ily módon akarna meggyőződni, hogy a való világban van.

Az éjszaka, mely kezdetben nagyon sötét volt, lassankint világosabb lett és végre a ritka ködön át a csillagok ragyogni kezdtek. Boriskára nézve ez rendkívül kedvező körülmény volt, mivel először félelme csökkent, és aztán, ha a Göncöl szekeret szem előtt tartotta, észak felé, Chreptiov irányába lovagolhatott. Körülnézett a tájékon és kiszámította, hogy már jó messzire kellett a Dniesztrtől távoznia, mivel itt kevesebb szikla volt, az ország nagyobb kiterjedésű volt, több, tölgygyel borított domb és messzeterjedő rónaság volt rajta.

De ismét szakadékokon kellett átmennie, és mindig új félelem támadt szívében, mivel a mélységben sötét volt, és kemény, átható hideg lakozott odalenn. Némely völgy olyan lejtős volt, hogy meg kellett kerülnie, s ez nagy időveszteséget okozott és megnehezíté az útat.

Még rosszabbul volt a folyókkal és erekkel, melyek keletről a Dniesztrhez egész hálózatot képeztek. Mindnyája ment volt a jégtől, és a lovak félénken nyerítettek, ha a sötétben valamely vízben gázoltak, amelynek mélységét nem ismerték. Boriska csak olyan helyeken ment át, ahol a kiterjedt part azt gyaníttatta, hogy a széles víz sekély. A legtöbb esetben úgy is volt; de néha a víz a lovak derekáig ért; ilyenkor Boriska katonamódra a nyeregtakaróra térdelt, a nyeregkápába kapaszkodott kezével, és azon igyekezett, hogy lába a vízbe ne érjen. Azonban ez nem egészen sikerült neki, és csakhamar tetőtől talpig nagyon fázott.

- Ha Isten segítségével nappal lesz, gyorsabban lovagolok előre! - ismétlé több ízben.

Végre egy nagy rónaságra ért, melyet ritkás erdő borított, és mivel látta, hogy a lovak már alig birtak menni, megállt és pihenőt tartott.

Mind a két ló azonnal a földre nyujtá fejét, az egyik első lábát kinyujtotta és mohón kezdé a mohát és aszú füvet kikaparni. Az erdőben teljes nyugalom uralkodott, melyet csak a lovak hallható fújása és szájukban a fű ropogása szakított meg.

Miután az éhség nagyját elverték vagy helyesebben elámították, mind a két ló kedvet mutatott arra, hogy végig nyujtózzék, de Boriska nem engedhette meg. Még a kantárszárat se merte kiereszteni kezéből és nem mert leszállni, mivel minden pillanatban kész akart lenni a további menekülésre.

De Azya lovára ült, mivel az ő almás szürkéje már az utolsó pihenő óta vitte őt, és habár derék, nemes vér folyt ereiben, mégis fínomabb volt, mint a másik tatár ló.

Miután ezt megtette, éhséget érzett, mivel szomját a folyókon való átkeléskor ismételten lecsillapíthatta, s most abból a magból kezdett enni, amelyből egy kis zacskóval talált Tuchaybejovics nyeregtakarójában. Nagyon jól ízlett neki, habár kissé keserű volt, evett tehát és hálát adott Istennek ezért a váratlan eleségért.

De takarékosan evett, hogy eltartson Chreptiovig. Azután az álom leküzdhetetlen erővel lezárta szempilláit, de egyúttal roppant fázott egész testében, mivel a ló mozgása többé nem melegítette őt. Lábai teljesen megmerevültek; végtelen bágyadságot érezett, kivált derekában és karjaiban, melyeket az Azyával való birkózás közben nagyon megerőltetett. Nagy gyöngeség fogta el, és szemei behunyódtak.

Egy idő mulva nagy erőfeszítéssel kinyitotta.

- Nem! Nappal, lovaglás közben akarok aludni - gondolá - mivel ha most elalszom, megfagyok...

De gondolatai egyre zavarosabbak lettek, egyre jobban egymásba folytak és zavaros képeket állítottak lelke elé, melyekben a puszta, a menekülés és üldözés, Azya, a kis lovag, Evka és az utolsó események egymásba kavarodtak, félálomban és imetten. Mindez mintegy előre rohant, mint a hullám, melyet a szél korbácsol, és ő, Boriska, vele sietett, félelem nélkül, öröm nélkül, mintha mennie kellene. Azya üldözni látszott őt, és egyúttal beszélt vele és aggódott a lovak miatt; Zaglyoba úr haragudott, hogy a vacsora elhül, Mihály megmutatta neki az útat és Evka a szánban ült mögöttük és datolyát evett.

Aztán e személyek képei egyre jobban elmosódtak, mintha ködös kárpit, vagy homály borítaná őket, és lassankint egészen eltüntek; csak különös sötétség maradt hátra, melyen a tekintet nem hatolt át és mely a végtelenségig látszott tartani... Mindenhová behatolt, még Boriska fejecskéjébe is, és kioltott minden látomást, minden gondolatot, mint a vihar fúvása kioltja a fáklyákat, melyek éjszaka, a szabad levegőn égnek.

Boriska elaludt, de szerencsére, mielőtt a hideg a vért ereiben megdermesztette volna, szokatlan lárma ébresztette föl. A lovak rögtön fölugrottak: nyilván valami rendkívüli történt a pusztában.

Boriska egy pillanat alatt visszanyerte lélekjelenlétét, fogta Azya muskétáját és a lóra hajolva, feszült figyelemmel hallgatózott. Olyan természetű volt, hogy minden veszély az első pillanatban éberséget, bátorságot és harci kedvet ébresztett benne.

Ez alkalommal rögtön újra megnyugodott. A hangok, amelyek fölébresztették őt, nem voltak mások, mint vaddisznóröfögések. Talán farkasok verték ki a malacokat, vagy a kanok veszekedtek a kocák miatt, de hirtelen az egész puszta viszhangzott a lármától. A zaj bizonyára nagy távolságban volt, de az éjjeli csendben és az általános békében oly közel

tetszett, hogy Boriska nemcsak a röfögést és visítást hallotta, hanem a hatalmasan fújó orrok hangos fütyölését is. Hirtelen recsegés, áttört bozótok ropogása hallatszott, és egy egész falka rohant el a közelben, bár Boriskára nézve láthatatlanul és eltünt a puszta sötétjében.

A javíthatatlan Boriskában, vígasztalan helyzete dacára, egy pillanatra fölpezsdült a vadászvér, és sajnálta, hogy ezt a tovasiető falkát nem látta.

- Kissé mégis oda nézhettem volna - mondá magában - de nem baj! Ha az erdőbe lovagolok, talán még láthatok valamit...

Csak e fontolgatás után jutott eszébe, hogy jobb semmit se látni, és oly gyorsan elsietni, amint csak lehet, és így folytatta útját.

De nem is állhatott tovább azon a helyen már azért se, mivel a hideg egyre metszőbb lett, és a lovak mozgása nagyon megmelegítette őt anélkül, hogy aránylag kifárasztaná őket. A lovak pedig, melyek csak egy kis mohához és fagyos fűhöz jutottak, önkénytelenül és lehorgasztott fejjel haladtak előre. Dér borította be oldalukat, mikor álltak, és úgy látszott, mintha lábukat alig mozgathatták volna. Azért a déli pihenő óta mégis csaknem megszakítás nélkül előre-haladtak.

Boriska a pusztán keresztül, szemét a Göncöl szekerére szögezve, mindig mélyebben lovagolt a rónaságba, mely nem volt nagyon bozótos, de dombok borították és szűk szakadékok szelték át. Mindig sötétebb is lett, nem csupán az árnyék következtében, melyet a lombos fák vetettek, hanem azért is, mivel gőzök szállottak föl a földből és eltakarták a csillagokat. Vaktában kellett tovább lovagolnia. Csak a sziklaszakadékok szolgáltak Boriskának ujjmutatással arra nézve, hogy a kívánt irányban halad előre, mivel tudta azt, hogy mindnyájan kelet felől a Dniesztr felé haladtak, hogy tehát, midőn egyiken a másik után áthatolt, északi irányban lovagol. És mégis azt gondolta, hogy ez útmutató dacára mindig a Dniesztrhez való túlságos eltávolodás vagy túlságos nagy közeledés fenyegeti. Az egyik, mint a másik veszélyessé válhatott, mivel az első esetben roppant darab úttal tett többet, a másikban Jampolba juthatott és ott az ellenség kezébe kerülhetett.

De vajjon még Jampol előtt volt-e, vagy már mögötte feküdt arról a legcsekélyebb fogalma se volt.

- Majd hamarább megtudom, mikor lesz Mohilov mögöttem - mondá magában - mivel az egy nagy, széles völgytorokban fekszik, melyet talán megismerek.

Aztán az égre pillantott és gondolá:

- Ha Isten egyszer Mohilovon túlsegített, ott Mihály uralma kezdődik, ott nem ijedek meg többé semmitől...

Eközben az éj egyre sötétebb lett. Szerencsére az erdő alján itt már hó volt, amelynek fehér alapján a fák sötét törzsei, az alacsony ágak fölismerhetők voltak, hogy kikerülje őket. De Boriskának lassabban kellett lovagolnia, és lelkét ismét elfogta a tisztátalan hatalmaktól való félelem, mely az éj kezdetével vérét jéggé fagyasztotta.

- Ha lenn szemeket látok - mondá megrémült lelkében - az nem baj! az farkast jelent; de ha embermagasságban látok...

Ebben a pillanatban hangosan fölkiáltott:

- Az Atyának, és Fiúnak!...

Csalódás volt-e, vagy vad macska, mely egy ágon ült, elég az hozzá, Boriska világosan egy pár ragyogó szemet látott embermagasságban.

Félelmében könnybe lábadt a szeme. Mikor ismét tisztán láthatott, már semmi se volt ott; csak zörej hallatszott a galyak között, és szíve oly hangosan dobogott keblében, mintha szét akarná falait feszíteni.

És így lovagolt tovább vég nélkül, vég nélkül, és a napvilág után vágyódott. Az éjszaka végtelenül hosszúra nyúlt. Majd ismét egy folyó állta el útját. Boriska már meglehetős messzire volt Jampol mögött, a Roszava partján, de nem tudta, hol van és csak sejtette, hogy folyvást észak felé halad, mivel ismét új folyóra bukkant. Az éjnek nem sokára véget kellett érnie, mivel a hideg egyre fokozódott; nyilván fagy állt be, köd ereszkedett le és a csillagok ismét látszottak, csak halványabban és bizonytalan fényben csillogva.

Végre a sötétség lassankint halványulni kezdett. A törzsek, ágak és galyak mindig világosabban kiemelkedtek a sötétségből. Az erdőben teljes csönd uralkodott - virradt.

Rövid idő mulva Boriska már a lovak színeit is meg tudta különböztetni. Végre keleten világos csík mutatkozott, szép, tiszta nap derült föl.

Boriska végtelen fáradságot érezett. Szája szakadatlan ásításra nyílt ki és szemei becsukódtak; csakhamar mélyen elaludt, de csak rövid időre, mivel egy galy, amelybe fejét ütötte, újfent felébreszté őt. Szerencsére a lovak nagyon lassan mentek, s lépés közben mohát keresgéltek, azért volt az ütés is oly csekély, hogy nem okozott kárt. A nap már fölkelt, és sápadt, barátságos sugarai áthatottak a lombtalan ágakon. Megpillantásakor új bátorság tölté el Boriska szívét; már jelentékeny távolság volt közte és üldözői között, oly sok hegy, és szakadék, és az egész éjszaka. «Csak Jampol vagy Mohilov közt el ne fogjanak az emberek, amazok bizonynyal utól nem érnek többé» - gondolta magában. - Azzal is számot vetett, hogy szökése kezdetén sziklás talajon lovagolt, amelyen a paták semmi nyomot se hagytak hátra.

De csakhamar ismét kétségbeesés fogta el.

- A lipekek a nyomokat a sziklán és köveken is megtalálják, és valószínű, hogy azok dühösen üldözik őt, ha csak lovaik ki nem dőltek.

Ez az utóbbi gyanítás nagyon valószínű volt. Boriskának csak lovaira kellett néznie. Az almás szürkének, valamint a tatár lónak oldalai be voltak esve, fejöket lehorgasztották, szemök fénye elhomályosult. Miközben mentek, fejöket folyvást a földre hajtották, hogy egy kis mohát kapjanak be, vagy menet közben a vöröses lombot kapták be, mely itt-ott az alacsony tölgybokrokon hervadozott. Nyilván láz is gyötörte őket, mivel minden folyóátkelésnél mohón ittak.

De azért Boriska, midőn két erdőcske közt ismét tisztásra ért, meghajtotta a fáradt lovakat, és más erdőcske felé vágtatott.

Mikor azon is átlovagolt, egy másik pusztára ért, mely még nagyobb, még halmosabb volt. A dombok mögött, mintegy negyed mérföldnyi távolságban füstöt látott, mely mint egy fenyőszál, egyenest az égre emelkedett. Ez volt az első lakott hely, melyre Boriska akadt, mivel ez az ország, a folyó mentét kivéve, egyáltalán pusztaság volt, vagyis inkább pusztasággá változtatták, nem csupán a tatár beütések, hanem a szakadatlan lengyel-kozák háborúk is. Csarniecki utolsó hadjárata után, melynek Busa esett áldozatul, a városkák nyomorult falvakká lőnek, a falvak pedig fiatal erdővel voltak benőve. És Csarniecki úr ideje után még annyi háború, annyi csata, annyi mészárlás volt egész az utolsó napokig, melyekben a nagy Szobieszki ezeket az országokat az ellenségtől elragadta. Már ismét élet kezdett lábra kapni, de az az út, amelyen Boriska lovagolt, különösen puszta volt, itt csak rablók garázdálkodtak; de már ezeket is csaknem egészen megsemmisítették a Raskovban, Jampolban, Mohilovban és Chreptiovban állomásozó parancsnokságok.

Boriska első gondolata a füstoszlop láttára az volt, hogy feléje lovagol, hogy valami telepet, kunyhót vagy egyszerű tűzhelyet találjon, megmelegedjék és valamit egyék! De csakhamar eszébe jutott, hogy ezen a vidéken jobb egy falka farkassal, mint emberekkel találkoznia; az emberek itt vadabbak, iszonyúbbak voltak, mint az állatok. Tanácsosabb volt a lovakat meghajtania és a telepet megkerülnie, mivel itt csak a halál várhatott reá.

Az átellenben fekvő erdő legszélén Boriska egy kis szénaboglyát vett észre, s mivel senkit se látott, megállt, hogy a lovakat jól tartsa. Ezek mohón ettek, fejöket egész fülökig beledugták a boglyába és egész csomó szénát húztak ki. Ugyan nagyon összegabalyították a kantárszárat, de Boriska nem akarta levenni róluk, mivel egész helyesen elgondolta:

- Ott, ahol a füst fölemelkedik, telepnek kell lennie, és mivel itt szénaboglya van, a telepen lovakat is kell tartaniok, amelyekkel üldözőbe vehetnének, azért készen kell lennem.

A szénaboglyánál egy órát töltött, úgy hogy a lovak egészen jóllaktak, míg ő kendermagjából evett. Aztán tovább lovagolt, de alig lovagolt egy darabig, midőn hirtelen két embert látott maga előtt, kik hátukon galynyalábokat vittek.

Az egyik középkorú, ragyás arcú, kancsal férfi volt, csúf, iszonyatos ember, rettentő, állatias arckifejezéssel; a másik, egy fiatal fickó, hibáselméjű volt. Ez első tekintetre észrevehető volt bárgyú nevetéséről és téveteg pillantásáról.

Mind a ketten nagyon megijedtek a lovas és a fegyverek láttára, és földre dobták a rőzse-nyalábokat. De a találkozás oly hirtelen volt, és oly közel álltak egymáshoz, hogy nem menekülhettek.

- Hála Istennek! - kiáltá Boriska.

- Mind örökké.

- Hogy hívják ott azt a telepet?

- Hát hogy hínnák. Hát kunyhó!

- Messze van Mohilovba?

- Nem tudjuk...

Itt az öreg figyelmesen Boriska arcába nézett. Mivel férfiruhát viselt, fiúnak tartotta őt, és arca az első ijedség helyett szemtelenséget és vadságot árult el.

- Ejnye, de fiatal, lovag úr?

- Mi közöd hozzá?

- És egyedül lovagol? - kérdé a paraszt és egy lépéssel közelebb jött.

- A sereg utánam jön.

A paraszt megállt, körülnézett a nagy rónán és mondá:

- Az nem igaz. Senkit se látni.

Így szólván, még közelebb jött néhány lépéssel; kancsal szemei felvillantak, egyúttal félre húzta száját és a fűrj verését kezdé utánozni nyilván azért, hogy ily módon valakit oda hívjon.

Mindez veszélyesnek látszott Boriska előtt és késedelem nélkül mellének szögezte a pisztolyt.

- Hallgass, különben meghalsz!

A paraszt elhallgatott, sőt mi több, azonnal egész hosszában a földre veté magát. Ugyanazt tette a bárgyú fiú is, de eközben ijedtében úgy üvöltött, mint a farkas. Talán valamikor valami rémület folytán borult éjszaka elméjére, mivel üvöltése most rémítően és iszonyúan hangzott.

Boriska megsarkantyúzta a lovakat és úgy röpült tova, mint a nyíl. Szerencsére az erdő tiszta volt a surjánoktól, és a fák nem álltak sűrűen. Csakhamar egy új, keskeny, de nagyon hosszú róna tünt föl előtte.

A lovak a szénaboglyánál való pihenés folytán új erőre kaptak és úgy rohantak tova, mint a szélvész.

- A házba sietnek, lovakra ülnek és üldözőbe vesznek - gondolá Boriska.

Csak az vígasztalta, hogy a lovak derekasan előre haladtak és hogy attól a helytől, ahol az emberekkel találkozott, a telepig meglehetős távolság volt.

- Mielőtt a kunyhóhoz érnek és a lovakat kivezetik, ha így lovagolok tovább, egy vagy két mérföldnyi egérútat nyerek.

Csakugyan úgy volt. De miután néhány óra elmult és Boriska meggyőződött, hogy nem üldözik őt, lassabban lovagolt, és nagy félelem, nagy levertség fogta el szívét, és szemébe könnyek tolultak.

Ez a találkozás megmutatta, milyenek az emberek ezen a vidéken és mit várhatni tőlük. Ez valóban nem volt meglepő reája nézve. Saját tapasztalásából és a chreptiovi elbeszélésekből tudta, hogy a korábbi nyugodt telepesek elhagyták a pusztákat vagy hogy a háború megsemmisítette őket, és hogy azok, akik ott maradtak, a háborútól való állandó félelem közt, borzasztó belső viharok és a tatárok beütései közepett oly viszonyok között éltek, amelyekben az ember farkas volt embertársára nézve, templom nélkül, vallás nélkül, gyilkosságon és gyujtogatáson kívül más példák nélkül, nem ismervén más törvényt, mint az ököl jogát; aki kivetkezett minden emberi érzésből és elvadult, mint az erdő vadja. Boriska jól tudta ezt; és a magányos ember, aki a pusztában eltéved, az éhség és hideg nyomása alatt önkénytelenül mégis a vele rokon lénynél keres mindenek előtt segítséget. Így történt vele is, és mikor a füstöt megpillantotta, mely emberek lakását jelzé neki, szívének első hajlamát követve, önkénytelenül oda akart sietni, az embereket Isten nevében üdvözölni és fáradt fejét födelük alatt lehajtani. De eközben a borzasztó való mindjárt reá vicsorgatá fogait, mint a veszett kutya; azért telt meg szíve csordultig keserűséggel, és a fájdalom és csalódás könnyei tolultak szemébe.

- Sehonnan nincs segítség, csak Istentől - gondolta magában - csak emberekkel ne találkoznám többé!

Aztán elgondolkozott azon, ugyan miért akarta a paraszt a fűrjet utánozni, bizonynyal még más emberek is voltak a közelben, és azokat akarta előhívni. Eszébe jutott, hogy rablók rejtek útjára jutott, akik, miután a part zugaiból kikergették őket, nyilván a pusztába menekültek, mely beljebb volt az országban, ahol a széles sivatag szomszédsága nagyobb biztosságot, és szükség esetén könnyebb menekvést nyujtott nekik.

- De most mi lesz? - kérdé Boriska - ha nagyobb számú rablókra akadok? A muskéta - az egy, a két pisztoly - kettő, a szablya - talán még kettő, de ha még többen vannak, nyomorult halállal halok meg.

Amint előbb az éj rémületei között azt kívánta, hogy oly gyorsan nappal legyen, amint csak lehet, most vágyakodva várta az alkonyatot, mely könnyebben elrejthette őt a gonosz szemek elől.

Még kétszer került hosszú lovaglása alatt emberek közelébe. Egyszer egy fensík szélén számos kunyhót pillantott meg. Talán nem is hivatásszerű rablók laktak bennök, de jobbnak látta gyorsan megkerülni, mivel tudta, hogy a parasztok se voltak sokkal jobbak, mint a rablók, másodszor pedig fejszék viszhangja üté meg fülét, melyek fát vágtak.

Végre az óhajtott éj borítá be a földet. Boriska már oly bágyadt volt, hogy azt gondolta magában, mikor a tiszta, erdőtlen pusztára ért:

- Itt nem ütközöm fákba, tehát elalszom, ha megfagynék is.

Mikor szemét lehunyta, úgy tetszett neki, mintha a nagy távolságban fekete pontokat látna a fehér havon, melyek különféle irányban mozogtak. Még egy ideig leküzdötte az álmot. «Azok farkasok!» - mondá halkan.

De mikor néhány lépésnyire előre haladt, a pontok eltüntek és csakhamar oly mélyen elaludt, hogy csak akkor ébredt föl, mikor Azya tatár lova, amelyen ült, hangosan fölnyerített.

Körülnézett; egy erdő szélén volt, és jókor ébredt föl, mivel különben hatalmas ütést kapott volna fejére.

Hirtelen észrevette, hogy a második ló nem volt nála.

- Mi történt? - kiáltá nagy félelemmel.

Valami nagyon egyszerű dolog történt. Boriska ugyan a nyeregtakaróhoz kötötte a szürkének kantárszárát, amelyen ült, de meggémberedett keze fölmondta a szolgálatot, és talán nem tudta a csomót erősen megkötni; így a kantárszár elódzott, és a kimerült állat elmaradt, hogy a hó alatt táplálékot keressen vagy lefeküdjék.

Szerencsére Boriska pisztolyai nem a kötőféken voltak, hanem övében; a puskaporos tülök és a kis zacskó a kendermag-maradékkal szintén nála volt. És végre a szerencsétlenség nem volt túlságos nagy, mert ha Azya lova nem érte is utól az almás szürkét gyorsaságra nézve, kitartásra nézve mégis felülmúlta. Boriska sajnálta a lovat, és az első pillanatban elhatározta, hogy megkeresi.

Csak azon az egyen csodálkozott, mikor körülnézett a pusztában, hogy egyáltalán nem láthatta, habár az éjszaka világos volt.

- Nos, nos - gondolta - bizonynyal nem ment messzire, és lefeküdt valami mélyedésbe, azért nem látom.

A tatár ló újra nyerített, miközben megrázkódott és fülét nyakára leeresztette, de a puszta felől nem kapott választ.

- Visszalovagolok és megkeresem! - mondá Boriska.

Már megfordította a lovat, mikor hirtelen félelem fogta el, s úgy tetszett neki, mintha egy emberi hang azt kiáltaná:

- Boriska, meg ne fordulj!

És ebben a pillanatban más, baljóslatú hangok szakították meg a csendet, melyek egész közel, mintegy a földből jöttek: üvöltés, hortyogás, nyögés, sóhajtás, végre egy iszonyatos, rövid, szaggatott fölkiáltás... Mindez annál borzalomkeltőbb volt, mivel a pusztában semmi se volt látható. Boriska egész testét hideg verejték verte ki, és megfagyott ajkairól ez a kiáltás hangzott föl:

- Mi az, mi történt?

Ugyan csakhamar kitalálta, hogy farkasok támadták meg lovát, de föl nem foghatta, miért nem látja azt, holott a hangokról következtetve, ötszáz lépésnyi távolságnál nem meszebb kellett annak történnie.

De már késő volt segítségül sietni, mivel a lovat már bizonynyal szétmarcangolták, s aztán a saját megmentésére kellett gondolnia; Boriska kilőtte egyik pisztolyát, hogy az állatokat

elijeszsze és tovább folytatta útját. Most az a gondolata támadt, hogy talán nem is farkasok voltak azok, amik lovát megtámadták, mivel a hangok földalattian hallatszottak? Ez a gondolat megborzogatta őt, de mikor eltűnődött rajta, eszébe jutott, hogy álmában történt, mikor az egyik hegyről le s a másikra ismét föllovagolt.

Igen, úgy volt - mondá - úgy volt, aludva lovagoltam keresztül egy szelíd lejtőjű szakadékon, ott maradt szürkém is, ott támadták meg a farkasok.

Az éjszaka többi része kaland nélkül telt el. A tatár ló, mely az előző reggel szénát evett, nagyon kitartóan nyargalt, úgy hogy Boriska bámulta derék voltát. Úgynevezett «farkas»-fajta, igen szép állat volt, csaknem végtelen kitartással. A rövid pihenő alatt, melyet Boriskának tartania kellett, válogatás nélkül mindent megevett; mohot, levelet, sőt a fák kérgét is, és nyugodtan folytatta útját. A sík rónán Boriska még gyorsabb futásra készté. Ilyenkor kissé pihegett és hangosabban lélegzett; megállt, kifújta magát, megrázkódott, fejét a fáradságtól lehorgasztá, de nem roskadt össze. Az almás szürke, habár nem lelte volna végét a farkasok fogai közt, ilyen lovaglást nem birt volna ki.

Másnap reggel Boriska, miután imádságát elmondotta, az időt számította ki.

- Csütörtök délben szabadultam meg Azya karjaiból - mondá - és szünet nélkül egész éjjelig lovagoltam; aztán útközben egy éjjelt töltöttem el, aztán az egész napot, aztán ismét egy éjjelt, és ma a harmadik nap kezdődött. Az üldözőknek már rég vissza kellett fordulniok, és Chreptiov nem lehet többé messze, mivel nem kíméltem a lovakat.

És egy idő mulva hozzá tette:

- Ó, ideje van, már ideje van! Isten, könyörülj rajtam!

Néha az a vágy fogta el, hogy a folyó közelében lovagoljon, mivel a partról hamarább megtudta volna, hol volt, de a félelem visszatartotta, mivel tudta, hogy Azya emberei közül ötven lipek Gorzenyszki úrnál maradt Mohilovban. És mivel nagy körben lovagoltak körül, megtörténhetett, hogy talán még nem mentek el Mohilov mellett. Útközben, amennyiben az álom nem zárta le szemét, gondosan ügyelt arra, vajjon nem talál-e egy kiterjedt völgytorokra, mely ahhoz hasonlított, amelyben Mohilov feküdt, de semmi ilyent nem vett észre; a völgytorok szűkebbnek is látszhatott, és egészen másforma lehetett Mohilovnál, mint beljebb az országban; elég az hozzá, Boriskának a legcsekélyebb fogalma se volt arról, hogy hol van.

Csak szüntelenül arra kérte Istent, hogy legyen már a közelben, mivel érezte, hogy nem viselheti el tovább a fáradságot, a hideget, az álmatlanságot és éhséget; három nap óta csak kendermaggal élt, és habár nagyon takarékosan bánt vele, ma reggel az utolsó szemecske is elfogyott és a zacskó üres volt.

Most már csak az a reménység erősítette és melegíté még, hogy Chreptiov a közelben van. Különben csak a folytonos láz tartotta melegen. Boriska érezte, hogy láza van, mert habár egyre hidegebb lett, sőt fagy volt, kezei és lábai, melyek magános utazása kezdetén meredtek voltak, izzottak és iszonyú szomjúság gyötörte őt.

- Csak eszméletemet el ne veszítsem - mondá magában - csak legalább utolsó lélegzetemmel Chreptiovba érjek és Mihályt lássam, aztán történjék Isten akarata...

Ismét számos folyón és éren kellett átkelnie, de vagy sekélyek voltak, vagy be voltak fagyva; némelyekben felül víz folyt és alul kemény, szilárd jég volt. De leginkább azért félt az átkelésektől, mivel a tatár ló, bármily bátor volt különben, láthatólag félelmet árult el. Ha a vízbe vagy a jégre lépett, fújt, leereszté fülét, gyakran megállt és aztán, ha ösztökélte, óvatosan, lábát lassan lába elé téve és tágult orrlyukkal, szimatolva lépkedett.

Már dél tájban volt az idő, mikor Boriska egy sűrű erdőn keresztül lovagolt és egy folyónál megállt, mely jóval szélesebb volt, mint a többiek. Föltevése szerint a Latva vagy a Kalyuszik lehetett. E látványra szíve örömtől dobogott. Chreptiov nem lehetett többé messzire; és ha Boriska megkerülte is, már megmentettnek tarthatta magát, mivel ott a földet már lakták és az emberektől nem kellett többé úgy félnie. A folyónak, ameddig Boriska szeme látott, meredek partjai voltak, csak egy helyen volt gázló, a jégtől fölszabadult víz kiáradt és laposan szétterült, mint egy széles edényben. A partok teljesen meg voltak fagyva s közepén széles vízszalag húzódott; de Boriska azt remélte, hogy alatta, mint rendesen, jeget talál.

A ló, mint minden folyó átkelésénél, ellenkezve, előre hajtott nyakkal lépkedett előre és a havat szaglálta, mely előtte feküdt. Mikor Boriska a vízszalaghoz ért, szokása szerint föltérdelt a nyeregtakaróra és mindkét kezével a nyeregkápába kapaszkodott.

A víz csobogott a paták alatt. És alul tényleg kemény jég volt; a paták úgy bele vágódtak, mint a kőbe, de a patkók a hosszú, sok helyen sziklás úton eltompultak és a ló megcsúszott; ereje fölmondta a szolgálatot és hirtelen előre bukott, úgy, hogy szája a víz alá került, föltápászkodott, ismét visszaesett, még egy kísérletet tett, hogy föltápászkodjék és végre aggodalmasan idestova hányta magát és kétségbeesetten rugdalódzott. Boriska a kantárszárat rángatta, de egyúttal tompa roppanást hallott és az állat első lábai elmerültek a mélységben.

- Jézus, Jézus! - kiáltá Boriska.

A ló, mely hátsó lábaival még szilárd talajon állott, roppant erőfeszítéseket tett, de a jégdarabok, amelyekre támaszkodott, lassanként engedni kezdtek patái alatt, mivel lihegve és nehezen lélegzve mindig mélyebbre sülyedt.

Boriskának még volt annyi ideje és lélekjelenléte, hogy lovát sörényen ragadta és nyaka fölött a még le nem szakadt jégre juthatott előtte. Ott a vízbe esett. De fölemelkedett és mivel kemény talajt érzett lábai alatt, világos lőn előtte, hogy meg van mentve. Még meg akarta a lovat szabadítani, előre hajolt, megfogta és minden erejéből húzta a kantárszárat, miközben a tulsó part felé igyekezett.

De a ló csak mindig mélyebbre sülyedt és nem birta többé megszabadítani első lábait, hogy az eddigelé mozdulatlanul maradt jégre támaszkodjék. A kantárszár egyre jobban megfeszült. Végre az állat a vízbe merült, úgy, hogy csak a nyaka és feje látszott ki belőle. Aztán csaknem emberi hangon kezdett nyögni és a fogait vicsorgatta; szemeit leírhatatlan kifejezéssel Boriskára irányozta, mintha azt akarnák kiáltani: «Számomra nincs mentség többé; ereszd el a kantárszárat, különben még magammal rántalak...»

És a ló számára valóban nem volt mentség, Boriskának el kellett a kantárszárat eresztenie.

Mikor a jég egészen eltakarta, a tulsó partra ment, egy lombtalan bokor mellett leült és zokogni kezdett, mint a gyermek.

Erélye egy pillanatra egészen megtört. És a keserűség és fájdalom, mely szívét az emberrel való találkozás után eltöltötte, most hullámokban csapott össze fölötte. Minden ellene volt: az útak bizonytalansága, a sötétség, az elemek, az emberek és állatok, csak Isten keze látszott eddigelé oltalmazólag fölötte terjeszkedni. Ebbe a jó, szelíd, atyai oltalomba helyezte minden gyermeki bizalmát és most abban is csalódott. Olyan érzés volt az, melynek Boriska nem mert szavakat kölcsönözni, de amelyeket annál világosabban érzett szívében.

Mi maradt számára? Panaszok és könnyek! Pedig még annyi bátorsága, annyi tettereje, annyi kitartása volt, amennyi egy szegény, gyönge teremtésnek ily helyzetben csak lehet. Lova vízbe fúlt, az utolsó remény a menekülésre, az utolsó szalmaszál, amelybe kapaszkodhatott, az egyetlen élő lény, mely megosztotta vele a veszélyeket. E ló nélkül erőtlennek érezte magát ebben a vadonban, mely őt Chreptiovtól elválasztotta, ezekben az erdőkben, szakadékokban

és pusztákban, nem csupán védtelennek az ember és állat támadásai ellen, hanem még inkább árvának, még inkább elhagyottnak.

Sírt, míg könnyei el nem apadtak. Aztán oly erővel jött reá a kimerültség és fáradság, a tanácstalanság érzete, hogy csaknem nyugalomhoz hasonlított.

Egyszer-másszor mélyen fölsóhajtott és azt mondta magában:

- Isten akarata ellen mit se tehetek... itt akarok meghalni...

És lehunyta szemét, amely az előtt oly tiszta és vidám volt, ma pedig be volt esve és körül volt karikázva.

És mégis, habár teste minden pillanattal gyöngébb lett, gondolatai élénkek voltak, mint a fölriasztott madár és olyan volt szíve is. Ha a világon senki se szerette volna őt, a halál nem ijeszti úgy meg, de hiszen mindnyájan oly nagyon szerették!

És kiszínezte, mi történik, ha Azya árulása és az ő menekülése kitudódik, mint keresik őt, végre mint találják meg kéken és megfagyva, örök álmot aludva a bokor alatt a folyónál. És hirtelen azt mondá hangosan:

- Ó! mennyire kétségbeesik Mihályka! Ah! ah!

Aztán bocsánatot kért tőle, hogy nem az ő hibája.

- Én, Mihályka - mondá, miközben lélekben megölelte őt - megtettem mindent, ami hatalmamban állt, de Isten nem akarta, drágám...

És oly forró szerelem fogta el őt a kedves férfi iránt, olyan vágyódás, hogy legalább ennek a szeretett főnek a közelében haljon meg, hogy összeszedte minden erejét, fölegyenesedett és tovább ment.

Eleinte nagyon nehezére esett. Lábai a tartós lovaglás folytán elszoktak a járástól és olyasmit érezett, mintha idegen lábon járna. Szerencsére nem érzett semmi hideget, sőt tulajdonképp melege volt, mivel a láz egy pillanatra se hagyta el őt.

Az erdő mélyébe jutott és kitartóan előre haladt, miközben arra ügyelt, hogy a nap bal felől maradjon. Már a moldvai oldalra kellett átmennie, mivel elérkezett a napnak második fele, nyilván a negyedik óra. Boriska most már kevésbbé ügyelt arra, hogy a Dniesztrtől távol maradjon, mivel mindig azt hitte, hogy túl van már Mohilovon.

- Ó, ha bizonyosan tudhatnám azt! - ismétlé, miközben kékes, de egyúttal izzó arcocskáját az ég felé emelte. - Ha az állat, ha a fa beszélhetne, hogy megmondaná: Chreptiovig egy mérföld, kettő... akkor még elérhetném...

De a fák hallgattak, sőt ellenséges indulattal látszottak iránta viseltetni és gyökereikkel elzárták útját. Boriska minden pillanatban megbotlott hóval borított görcseikben. Egy idő mulva elviselhetetlen bágyadság jött reá; levetette válláról a meleg felöltőt és csak kabátkában maradt. Miután így megkönnyíté magát, mindig sebesebben ment, majd a gyökerekben megbotolva, majd a mély hóba bukva. A vékony szattyánból készült, bőrrel bélelt csizmácskák, melyeknek nem volt külön talpuk és kitünőek voltak a szánkázásra vagy a lóháton való utazásra, nem védték meg eléggé lábait a kövektől vagy göröngyöktől, azonkívül a folyókon való sokszoros átkeléstől átáztak és ebben a nedvességben és a láztól forró lábak melegétől könnyen elszakadhattak.

- Mezítláb megyek vagy Chreptiovba, vagy a halálba - gondolá Boriska.

Szomorú mosoly deríté föl arcocskáját, mivel még örömet érzett amiatt, hogy oly kitartóan halad előre és hogy Mihály, ha útközben meghalna, semmit se hányhatna föl emléke ellen.

Mivel most gondolataiban folytonosan férjével beszélt, mondá:

- Ó Mihályka, ezt más nem birta volna véghez vinni, például Evka...

E menekülés közben gyakran gondolt Évikére, még imádkozott is érette, mivel világos volt előtte, hogy ha Azya nem szerette azt a leányt, akkor sorsa iszonyú volt, mint minden fogolyé, Raskovban.

- Neki rosszabb, mint nekem - ismétlé és erre a gondolatra ereje fokozódott.

De most, mikor az első, a második és a harmadik óra elmult; ereje minden lépéssel fogyott. A nap lassan leáldozott a Dniesztr mögött, ragyogó esti pírral borítá be az eget és kialudt. A hó violaszínű fényt öltött. Aztán az aranyos és bíborszínű csík egyre sötétebb, egyre keskenyebb lőn az égen; a tenger, mely ég és föld között szétáradni látszott, tóvá változott, a tó folyóvá lett, a folyó patakká, végre még csak egy fényes csík ragyogott az égen s eltünt a sötétben.

Az éj beállt.

Ismét egy óra mult el. Az erdő fekete és titokzatos lett, hallgatott, semmi szellőcske nem mozgatta, mintha elmélkednék, hogy megfontolja, mit tegyen a szegény, eltévedt teremtéssel. De ebben a halálos csöndben nem volt semmi jó, sőt inkább érzéketlenség és merevség volt.

Boriska mindig tovább, mindig gyorsabban ment, izzó ajkaival levegő után kapkodva s a sötétségben és kimerültsége folytán mindig gyakrabban elbukott.

Fejét erőszakkal tartotta egyenesen, de nem nézett többé a vezető «Göncöl szekérre», mivel már teljesen elvesztett minden érzéket az irány iránt. Ment, hogy menjen. Ment, mivel a halál látomásai lebegtek fölötte, világosan és édesen.

Az erdő négy oldala gyorsan egybefut, négy fallá alakul és a chreptiovi vendégszobát képezi. Boriska benne van és mindent tisztán lát. A kandallóban nagy tűz ég, a padokon, mint mindig, tisztek ülnek; Zaglyoba úr Sznitko úrral kötődik; Motovidlyo úr hallgatagon üldögél, a lángokba néz és ha pattognak, elnyujtott hangon mondja: «Lélek a tisztító tűzben, mi lelt?» Musalszki úr és Hromyka úr Mihálylyal kockát játszanak. Boriska odamegy hozzájuk és beszél. «Mihályka, le akarok ülni a padra és kissé hozzád akarok támaszkodni, olyan furcsán érzem magamat». Mihály megöleli őt: «Mi lelt cica? talán?»... És ő füléhez közeledik, valamit odasúg neki és Mihály azt feleli: «Ó, mily furcsán érzem magamat!» Mily fényes, mily békés ez a vendégszoba, milyen kedves Mihály - de Boriska olyan furcsán, olyan furcsán érzi magát, hogy nagy félelem jő reá...

Boriska oly furcsán érzi magát, hogy a láz hirtelen megszűnik, mivel már oly gyöngeség fogta el, mint a halál előtt. A látomások eltünnek. Az öntudat és vele az emlékezés visszatér.

- Menekülök Azya elől - mondá Boriska magában - az erdőben vagyok, éjjel, többé nem birok Chreptiovba érni és meg kell halnom.

Most hidegség fogja el egész testét és velőkig hatol. Lábai inognak és egy fa alatt letérdepel a hóban.

Semmi felhőcske nem fátyolozza most szellemét. Névtelen fájdalom fogja el, de jól tudja, hogy meghal és lelkét szaggatott szavakkal Istennek kezdi ajánlani:

- Az Atyának és Fiúnak...

- - - -

Imádságát hirtelen különös, éles, nyikorgó hangok szakították meg; messze és kivehetőleg hangzanak az éjjeli csöndben.

Boriska kinyitja száját. A kérdés: «Mi ez?» elhal ajkán. Reszkető ujjait arcára teszi, mintha nem hihetné és szájából hirtelen ez a kiáltás hallatszik:

- Ó Jézus, ó Jézus! ezek a chreptiovi kútak! Ó Jézus!

Aztán fölugrik, ő, aki egy pillanattal előbb a halálra készült, pihegve, reszketve, könnyzápor közt, hullámzó kebellel keresztül szalad az erdőn, összerogyik és ismét fölemelkedik és mindig azt ismétli magában:

- Ott lovakat itatnak! Az Chreptiov! azok a mi kútjaink!... Csak a kapuig! csak a kapuig!... Ó Jézus!... Chreptiov, Chreptiov!...

Az erdő ritkul, a hófehér föld föltárul és a domb, amelyről számos villogó szem tekint le a siető Boriskára.

De ezek nem farkas szemek... Ah, ezek a chreptiovi ablakok, amelyek oly édesen, oly fényesen ragyognak megváltó világosságukkal... az az «erőd» ott a dombon, keleti oldalával az erdő felé fordulva.

Még jó darab út volt odáig, de Boriska nem is tudta, miképp tette meg azt. A katonák, kik a kapuban a falu felőli oldalon állottak, nem ismerték meg a sötétben és beeresztették őt, mivel azt hitték, hogy egy fiú, akit kiküldtek és most visszatér a parancsnokhoz; összeszedte utolsó erejét, berohant, átszaladt a majdánon[14] a kút mellett, amelynél a kilovaglásból éppen visszatérő dragonyosok a lovakat itatták és a ház ajtajában megállt.

A kis lovag és Zaglyoba úr éppen lovagolva ültek a padon a tűz előtt, levest ettek és Boriskáról beszélgettek, hogy ott van Raskovban és mint vélték, jó dolga van. Mind a ketten rosszkedvűek voltak, mivel nagyon vágyódtak utána és minden nap vitatkoztak visszatérésének időpontján.

- Isten óvjon bennünket a hirtelen enyhe időtől, esőtől vagy hóolvadástól, mert különben, Isten tudja, mikor tér vissza - mondá Zaglyoba úr mogorván.

- A tél még kitart - felelé a kis lovag - és nyolc vagy tíz nap mulva majd bekukkanok Mohilovba.

- Szerettem volna, ha nem utazik el. Mi vagyok én ő nélküle Chreptiovban?

- És miért tanácsolta kegyelmed az utazást?

- Ne pörölj, Mihály! A te fejed volt az...

- Csak egészségesen térjen vissza!

Itt a kis lovag sóhajtott és hozzá tette:

- Egészségesen és oly gyorsan, amint lehet!...

Ekkor az ajtó nyikorgott és egy kis, lefogyott, rongyos, hóval borított teremtés panaszosan kezdett nyöszörögni a küszöbön:

- Mihály, Mihály!...

A kis lovag fölugrott, de az első pillanatban annyira elbámészkodott, hogy mintegy kővé válva, állva maradt a küszöbön, kitárta karjait, szemét hunyorgatta - és megállt.

[14] Gyakorló-tér, nyilvános tér.

- Mihály!... Azya áruló... El akart engem rabolni... de megszöktem... segíts!

Igy szólván, megtántorodott és mint a halott, a földre zuhant; ekkor odaugrott, mint a tollat fölemelte karjával és kiáltá:

- Krisztus irgalmazz!

De szegény, kékre fagyott fejecskéje élettelenül csüngött le karjáról s azt hitte, hogy halottat tart és iszonyatos hangon kiáltá:

- Boriska halott!... halott!... segítség!...

ÖTÖDIK FEJEZET.

Boriska megérkezésének híre szélsebességgel terjedt el Chreptiovban; de a kis lovagon, Zaglyoba úron és a szolgáló asszonyokon kívül senki se látta őt este megérkezése után, sem a következő napokon. A szoba küszöbén való elájulása után még annyira visszanyerte eszméletét, hogy legalább néhány szóval elbeszélhette, ami történt, de csakhamar új ájulások következtek, és egy óra mulva már férjét sem ismerte meg többé, habár minden képzelhető eszközt megkísértettek, hogy életre hozzák őt, habár fölmelegítették, bort öntöttek beléje, és ételt iparkodtak neki adni, s nem foroghatott fönn semmi kétség, hogy hosszú, súlyos betegség kezdődik reá nézve.

Eközben egész Chreptiovban nagy nyugtalanság uralkodott. A katonák, miután megtudták, hogy az «úrasszony» félholtan tért haza, kirohantak a várudvarra, mint a méhraj; a tisztek mind összegyülekeztek a vendégszobában, félhangosan suttogtak és türelmetlenül várakoztak az alkovenből jövő új hírekre, amelyben Boriskát lefektették. Sokáig mit se tudhattak meg. A szolgáló asszonyok sürgölődve szaladgáltak ide-oda, majd meleg vizet vittek a konyhából, majd a patikába mentek flastromért, kenőcsökért és orvosságokért; de sietésökben nem engedték magukat föltartóztatni. A bizonytalanság ólomként súlyosodott a szívekre. A várudvaron mindig nagyobb sokaság gyűlt össze; a falukból is oda siettek és kérdések szálltak szájról-szájra; csakhamar elterjedt a hír Azya árulásáról és az «úrasszony» szökés által való megmeneküléséről, s azt is tudták, hogy egész álló hétig tartott menekülése, étel nélkül, alvás nélkül. E hírekre fölgerjedt a hallgatók haragja. A katonák csapatát különös, iszonyatos nyugtalanság fogta el, azért iszonyatos, mivel attól tartottak, hogy a hangos kifakadással az úrasszony egészségét veszélyeztetik.

Végre, hosszú várakozás után Zaglyoba úr kijött a tisztekhez, szeme ki volt vörösödve, hajának maradéka égnek meredt, s azok eléje rohantak és lázasan keresztezték egymást a kérdések:

- Él-e? él-e?

- Él - viszonzá az öreg - de csak Isten tudja, vajjon egy óráig...

Itt elhalt ajakán a szó, alsó ajka reszketni kezdett, kezével hirtelen fejéhez kapott és egész súlyával leesett a padra.

Aztán elfojtott zokogás rázta meg keblét.

E látványra Musalszki úr megölelte Nienasyniec urat, habár különben nem nagyon szerette őt, és Nienasyniec úr halkan sírt. Motovidlyo úr kerekre nyitotta szemét, mintha valamit le akarna nyelni anélkül, hogy tudná, Sznitko úr reszkető kézzel kigombolta felső kabátját, és Hromyka úr az égre emelte kezét és úgy járkált föl és alá a szobában.

A katonák az ablakokon keresztül észrevették a kétségbeesésnek e jeleit, és mivel azt hitték, hogy az úrasszony már meghalt, hangos panaszra fakadtak. Mikor Zaglyoba úr a zajt meghallotta, rögtön dühbe jött és kirohant a várudvarra.

- Csöndesen, gazok! hogy ütne belétek a mennydörgős mennykő! - kiáltá fojtott hangon.

Azonnal elhallgattak és megértették, hogy a panasz korai volt, de a várudvarról nem távoztak. Zaglyoba úr kissé megnyugodva tért vissza a vendégszobába, és ismét leült a padra.

Ebben a pillanatban a szolgáló asszonyok egyike jelent meg az alkoven küszöbén.

Zaglyoba úr feléje ugrott.

- Hogy van?

- Alszik.

- Alszik? Hála Istennek!

- Talán megengedi az Isten...

- Mit csinál a parancsnok úr?

- A parancsnok úr az ágynál van.

- Jó! Eredj azért, amiért küldtek!

Zaglyoba úr a tisztekhez fordult és az asszony szavait ismételve mondá:

- Talán megkönyörül a mindenható Isten. Alszik! Tehát van reményem... Uff!...

Mindnyájan mélyen föllélegzettek. Aztán szűk körben Zaglyoba úr köré tolongtak és minden felől kérdezték:

- Az Istenért! hogyan történt az? Mi volt az? Hogyan szökött meg gyalog?

- Eleinte nem gyalog menekült - viszonzá halkan Zaglyoba úr - hanem két lóval, mivel azt a kutyát, vigye el a pestis, kivetette a nyeregből.

- Nem hiszünk fülünknek!

- A pisztoly agyával ütést mért homlokára, és mivel messze elmaradtak, senki se vette észre és nem üldözte őt. Az egyik lovát a farkasok tépték szét, a másik a jég alatt vízbe fúlt. Ó irgalmas Krisztus! Így járt a szegény gyermek egyedül az erdőkön át, éhen, szomjan!...

Zaglyoba úr ismét hangosan zokogott és félbe szakítá elbeszélését, és a tisztek se tudtak hova lenni a csodálkozástól, iszonyattól és fájdalomtól a mindenkitől szeretett asszony miatt.

- Mikor Chreptiovhoz közeledett - folytatá Zaglyoba úr egy idő mulva - többé nem ismerte meg a helyet, és a halálra készült, csak mikor a kútak nyikorgását hallotta, vette észre, hogy a közelben volt és végső erejével ide vánszorgott...

- Isten megvédte őt ilyen szükségben - mondá Motovidlyo úr, és megdörzsölte szakállát - ő továbbra is meg fogja védeni.

- Úgy van! Jól beszélt kegyelmed! - mondá néhány hang.

Ekkor a várudvar felől ismét hangos lárma hallatszott, Zaglyoba úr dühösen fölugrott és az ajtó elé rohant.

Ember ember hátán állt ott; a katonák, mikor Zaglyoba urat és két más tisztet megpillantották, lassan félkörbe visszahúzódtak.

- Csöndben legyetek, beste lelkek! - kezdé Zaglyoba úr - különben...

Ekkor a félkörből Lusnia Zydor, a dragonyos őrmester lépett elő, igazi mazúr, és Volyody-jovszki úrnak kedvelt katonája, s miután néhány lépést tett előre, megállt, mint a cövek, és szilárd hangon mondá:

- Kérem kedvességedet, nem szabad másnak történnie, mint hogy ama fickó ellen, aki úr-asszonyunkat meg akarta bántani, kivonulunk, hogy bosszút álljunk rajta. Amit én mondok, azt mindnyájan kívánják. Ha a parancsnok úr nem teheti, más parancsnokság alatt vonulunk oda, hogy elfogjuk őt, még ha a Krimbe kellene is mennünk!...

Az őrmester hangjában dühös, hideg parasztfenyegetődzés nyert kifejezést; a többi dragonyosok és a társ-zászlóalj emberei pedig a fogukat csikorgatták, halkan kardjukra ütöttek és morogtak. Ez a tompa morgás, mely hasonlított a medve morgásához, az éjjeli sötétségben valami borzasztó volt.

Az őrmester egyenest állt, mint a gyertya, és feleletre várt, és vele az összes sorok, és oly rettentő düh és bosszúszomj volt rajtok észrevehető, hogy azzal szemben még a szokásos férfifegyelem sem állott fönn.

Egy darabig tartott a hallgatás, végre a távolabbi sorokban egy hang hallatszott:

- Az ő vére a legjobb orvosság az «úrasszony» számára!

Zaglyoba úr haragja lecsillapodott, mivel a katonáknak e ragaszkodása Boriskához meghatotta őt s az orvosság említésekor egyúttal más terv villant meg fejében, az a terv, hogy orvost hozat Boriskának. Az első pillanatban a puszta Chreptiovban senki se gondolt arra, pedig Kamieniecben mégis lakott néhány orvos, köztük egy görög is, híres, vagyonos ember, akinek több háza volt, és olyan tudós volt, hogy általában bűvésznek tartották. Csak az iránt volt kétségben, vajjon az, akit maguk a mágnások is «úr» címmel tiszteltek meg, gazdagsága mellett bizonyos díjért el akar-e jönni ilyen pusztaságba.

Zaglyoba úr egy ideig gondolkozott, aztán mondá:

- Az igazságos bosszút az a főkutya nem kerüli el, megígérem nektek, és ő bizonynyal örömestebb látná, hogy a király esküdnék neki bosszút, mint Zaglyoba. De nem tudom, vajjon életben van-e még, mivel az úrasszony, mikor karjaiból kiszabadult, a pisztoly agyával éppen fejbe ütötte őt. De most nincs ideje, hogy arra gondoljunk, először az úrasszonyt kell megmentenünk.

- Még ha életünkbe kerül is! - viszonzá Lusnia.

És ismét morgás hallatszott a sokaság közt, hogy az őrmester szavait megerősítse.

- Halld, Lusnia - mondá Zaglyoba. - Kamieniecben lakik egy orvos, neve Rodopuly. Siess hozzá; mondd meg neki, hogy a podoliai tábornok úr a város előtt kificamította a lábát és segítségére várakozik. Ha a falon kívül van, csípd nyakon, ültesd lóra, vagy dugd egy zsákba és hozd Chreptiovba. Én majd lovakat tartatok készen különféle állomásokon, hogy megszakítás nélkül lovagoljatok. Csak arról gondoskodjál, hogy élve érjen ide, mivel holtan nem használhatna nekünk semmit.

A megelégedés moraja zúgott végig a sorokon, Lusnia megrázta hatalmas bajúszát és mondá:

- Majd elkaparítom őt, és nem vesztem el Chreptiovig!

- Indulj!

- Kérem kedvességed?

- Mi van még?

- És ha elájul?

- Nem baj, csak élve jöjjön ide! Vígy hat embert, és indulj!

Lusnia elsietett. A többiek örülvén, hogy az úrasszonyért valamit tehetnek, az istállókba rohantak, hogy lovakat nyergeljenek, és néhány perc mulva hat ember indult Kamieniecbe, s utánok mentek a többiek üres lovakkal, melyeket útközben készen akartak tartani.

Zaglyoba úr, önmagával megelégedve visszatért a vendégszobába.

Egy idő mulva Volyodyjovszki kijött az alkovenből, egészen elváltozva, szórakozottan, és egykedvűen a részvét és vígasztalás szavai iránt. Közölte Zaglyobával, hogy Boriska folyton alszik, aztán leült a padra, és félénken az ajtóra nézett, amely mögött neje feküdt. A tisztek azt hitték, hogy figyel, azért visszafojtották lélegzetöket, és hangtalan csönd uralkodott a szobában.

Egy idő multával Zaglyoba lábujjhegyen a kis lovaghoz közeledett.

- Mihály - mondá - orvost hozattam Kamieniecből, de... de talán még valakit hozassunk?...

Volyodyjovszki merően maga elé bámult, gondolatait akarta összeszedni, mert nyilván nem értett meg semmit.

- A papot! - mondá Zaglyoba. - Kaminyszki pap holnapig tán itt lehetne?

Ekkor a kis lovag behunyta szemét, halvány arcát a kandalló felé fordította és gyorsan ismétlé:

- Jézus, Jézus, Jézus!

Zaglyoba tehát nem kérdezősködött tovább, hanem kiment, és parancsokat adott. Mikor visszatért, Volyodyjovszki többé nem volt a vendégszobában. A tisztek közölték Zaglyoba úrral, hogy a beteg férjét hívta, de nem tudták: vajjon lázban-e, vagy eszméleten-e.

Az öreg azonnal maga meggyőződött, hogy lázban történt.

Boriska arca vörös tűzben égett; olyan volt, mint az egészséges ember, de szeme, mely nem veszté el ugyan fényét, zavaros volt, mintha szeme bogara egybe volna olvadva a fehérjével; fehér keze egyhangú mozdulattal a takarón tapogatódzott. Volyodyjovszki félig eszméletlenül lábánál feküdt.

A beteg időről-időre halkan valamit mormolt, vagy bizonyos szavakat hangosabban mondott, mint «Chreptiov», amit leggyakrabban ismételt. Nyilván még az utazáson képzelte magát. Zaglyoba urat kivált a takarón való kézmozdulat nyugtalanította, mivel öntudatlan egyformaságában a közeledő halál jeleit látta. Ő tapasztalt ember volt, sok ember halt meg a szeme előtt, de szívét soha se szaggatta még szét ilyen fájdalom, mint e virág láttára, amely oly korán elhervadt.

Belátta, hogy ezt a kialvó életet egyedül csak Isten mentheti meg, letérdelt tehát az ágy mellett és buzgón imádkozni kezdett.

Eközben Boriska egyre nehezebben lélegzett és lehelete lassankint zihálásra változott. Volyodyjovszki fölugrott. Zaglyoba fölegyenesedett; egyik se szólt egy szót sem egymáshoz, csak egymásra pillantottak, de ebben a pillantásban iszonyatos kifejezés Volt. Azt hitték, a halál közel van. De ez csak egy pillanatig tartott. A beteg lélegzése csakhamar nyugodtabb, sőt lassúbb lett.

Mostantól fogva folyvást félelem és reménység közt lebegtek. Az éjszaka lomhán telt el. A tisztek se tértek nyugalomra, a vendégszobában ültek, az alkoven ajtajára tekingettek, halkan egymással beszélgettek vagy szundikáltak. Időről-időre egy legény lépett be és fát vetett a kandallóba, az ajtókilincs minden mozdulatánál fölugrottak a padokról, mivel attól tartottak, hogy Volyodyjovszki vagy Zaglyoba belép, és ez iszonyatos szavakat mondja:

- Már nem él!

Eközben a kakasok kukoríkoltak, és Boriska még mindig a lázzal küzdött. Reggel iszonyú vihar kerekedett záporesővel, és besivított a gerendák között, a tető alatt fütyült, a kandalló lángjaival enyelgett, és sűrű füstfelhőket és szikrákat dobott a szobába. Az első szürkületkor Motovidlyo úr elhagyta halkan a szobát, hogy körüllovagoljon, végre sápadt, felhős nap virradt föl és megvilágítá a fáradt arcokat.

A várudvaron megkezdődött a szokásos mozgalom, a szél süvöltésén át behallatszottak a lovak dobogása az istállókban, a kútak húzása és a katonák hangjai, de csakhamar egy csöngetyű volt hallható: Kaminyszki pap megérkezett.

Mikor fehér karingében belépett, a tisztek letérdeltek. Mindenkinek úgy tetszett, hogy elérkezett az ünnepies pillanat, melyre kérlelhetetlenül a halálnak kell következnie. A beteg nem nyerte vissza eszméletét, és így a pap nem gyóntathatta meg. Csak az utolsó kenetet adta föl neki, aztán a kis lovagot iparkodott vígasztalni és buzdította, hogy nyugodjék meg Isten akaratában. De ez alig hallgatott a vígasztalásra, semmi szó nem birt áthatolni fájdalmán.

A halál egész nap Boriska fölött lebegett. Mint a pók, mely sötét zugban rejtőzik, néha kimászik a napvilágra és láthatatlan fonálon leereszkedik, úgy ereszkedett le néha a halál árnyéka is Boriska feje fölé. A jelenlevők gyakran azt hitték, hogy a halál ott lebeg Boriska homlokán, hogy ez a fényes lélek kiterjeszti szárnyait, hogy Chreptiovból a végtelen étherbe, más világba lebegjen; aztán a halál ismét elrejtőzött, mint a pók, a takaró alá, és reménység tölté el a szíveket.

De ez nem volt állandó, tökéletes remény, mert senki se merte remélni, hogy Boriska túléli ezt a betegséget. Volyodyjovszki se remélte, és oly nagy volt fájdalma, hogy Zaglyoba úr, habár ő is roppantul búslakodott, komolyan aggódott miatta, és a tisztek oltalmába ajánlotta őt.

- Az Istenért! vigyázzatok reá - mondá - még megöli magát!

Volyodyjovszkinak ugyan nem jutott volna ilyesmi eszébe, de a fájdalmával és szenvedésével való küzdelemben folyton azt kérdezte önmagától:

- Hogyan maradjak itt, ha ő eltávozik innét? Hogyan eresztethetem el ezt a kedves lényt egyedül? Mit szól hozzá, ha körülnéz és engem nem talál közelében?

És így lelke mélyéből együtt óhajtott vele meghalni; mert amint nem tudta elképzelni az életet a földön nála nélkül, úgy azt se fogta föl, hogy a túlvilági életben nála nélkül boldog lehetne, és hogy nem fog vágyódást érezni ő utána.

Délután a baljóslatú pók ismét a takaró alá rejtőzött, a pír kihamvadt Boriska arcán, és a láz annyira csökkent, hogy a beteg kissé eszméletre tért.

Egy ideig behunyt szemmel feküdt, aztán kinyitotta azt, a kis lovag arcába nézett, és kérdé:

- Mihályka, Chreptiovban vagyok?

- Úgy van, édesem! - felelé Volyodyjovszki, és leküzdé fájdalmát.

- És te valóban mellettem állsz?

- Úgy van! Hogy érzed magad?

- Ó, jól!...

Nyilván még ő maga se volt bizonyos felőle, vajjon nem a láz varázsolt-e szeme elé csalóka látomásokat. De ettől a pillanattól fogva mindig jobban visszanyerte eszméletét.

Este Lusnia őrmester visszatért embereivel és elhozta a kamienieci várból az orvost az orvosságokkal együtt. Ez félig halott volt. De mikor megtudta, hogy nem rablók kezében van, amint hitte, hanem hogy beteghez hívták ilyen különös módon, rövid pihenés után gyorsan a mentés munkájához fogott, és pedig annál gyorsabban, mert Zaglyoba úr egyik kezében aranynyal teli erszényt, a másikban töltött pisztolyt mutatott neki:

- Ez jutalmad az életért, ez a halálért!

Még ugyanazon éjjel, éppen szürkületkor egyszer s mindenkorra elrejtőzött az a baljóslatú pók; és az orvos nyilatkozata: «Sokáig betegen fog feküdni, de egészséges lesz» - egész Chreptiovban vídám viszhangzással terjedt el. Mikor ezt Volyodyjovszki először hallotta, a földre rogyott és úgy sírt, hogy a zokogás szétrepedéssel fenyegette mellét; Zaglyoba úr

csaknem elveszté eszméletét örömében, arcát verejték lepte el és alig birta kimondani: «inni!» A tisztek egymást ölelgették.

A várudvaron a dragonyosok, sorkatonák és Motovidlyo úr kozákjai ismét összegyülekeztek. Alig lehetett őket visszatartani, hogy hangos kiáltásokra ne fakadjanak. Minden áron ki akarták mutatni valami módon örömüket, és a chreptiovi pincékben rejtve tartott foglyok közül néhányat elkértek, hogy őket az «úrasszony» jóvoltáért fölakaszszák.

De a kis lovag nem engedte meg.

HATODIK FEJEZET.

Boriska még egy egész hétig oly súlyos beteg volt, hogy ha az orvos az ellenkezőről nem biztosította volna, a kis lovag és Zaglyoba úr attól tartanak, hogy élete lángocskájának minden pillanatban ki kell aludnia. Csak ez időnek elmultával javult jelentékenyen állapota; eszmélete teljesen visszatért, és habár az orvos előre megmondta, hogy egy egész hónapig vagy másfélig ágyban kell feküdnie, mégis bizonyos volt, hogy egészségét és korábbi erejét egészen visszanyeri.

Volyodyjovszki, aki betegsége alatt nem távozott oldala mellől, a szükség ez idejében még bensőbben megszerette őt - ha ez egyáltalán lehetséges volt - és benne látta egész világát. Ha úgy mellette ült, ha lesoványodott, beteg, de vidám arcocskájába nézett, ha szemébe tekintett, mely minden nappal jobban visszanyerte régi fényét, kedve támadt sírni, nevetni és örömében fölkiáltani:

- Egyetlen Boriskám ismét meggyógyul, meggyógyul!

Kezére borult vagy megcsókolta a szegény kis lábakat, melyek oly derekasan gyalogoltak a hóban Chreptiovba, szóval határtalanul szerette és tisztelte őt.

Egyúttal mély hálára kötelezve érezte magát a Gondviselés iránt, és egy napon így szólt Zaglyoba úr és a tisztek jelenlétében:

- Én egyszerű ember vagyok, de ha könyékig kellene is a kezemet elkoptatnom, egy kis fatemplomot még tudok csinálni. És valahányszor a harangok megkondulnak benne, mindannyiszor meg akarok emlékezni Isten irgalmáról, mindannyiszor hálával alázkodjék meg lelkem!

- Előbb segítsen át Isten szerencsésen a török háborún - felelé Zaglyoba úr.

Erre a kis lovag azt felelé:

- Isten tudja a legjobban, mi örvendeztetheti meg őt; ha egy templomocska kedvesebb neki, akkor megőriz, és ha véremet követeli, örömest odaadom neki, úgy szeressen az Isten.

Boriska egészségével vidámságát is visszanyerte. Két héttel később egy este megparancsolta, hogy az alkoven ajtaját kissé nyissák ki, és mikor a tisztek a vendégszobában egybegyűltek, ezüsthangocskájával hozzájuk fordult:

- Jó estét kegyelmeteknek! Még se halok meg, aha!

- A mindenható Istennek legyen hála! - felelék karban a katonák.

- Hála Istennek, édös gyerököm! - kiáltá Motovidlyo úr, mivel egész különös hajlandósággal szerette Boriskát és a nagy meghatottság pillanataiban mindig hazai tájszólását használta.

- Lássa kegyelmed - mondá erre Boriska - hogy megvagyok! Szerencse, hogy olyan vasgyúró vagyok!

- Isten őrködött az ártatlanság fölött - hallatszott ismét karban az ajtó mögött.

- Zaglyoba úr eleget kicsúfolt, hogy jobban szeretem a kardot, mint a rokkát. Jó! A rokka, meg a tű ugyan sokat használt volna nekem, vagy mi! De így elég gavallérosan viseltem magamat, nemde?

- Még az angyal se tehette volna jobban!

A beszélgetés folytatását Zaglyoba úr akadályozta meg azzal, hogy az alkoven ajtaját becsukta, mivel attól tartott, hogy Boriska nagyon megerőltetheti magát. Az pedig úgy ingerke-

dett vele, mint egy macska, mivel kedve volt még sokáig csevegni, kivált még több dicséretet szeretett volna aratni bátorságáért és vitézségeért. Most, mikor a veszély elmúlt és már csak az emlékezeté volt, nagyon büszke volt Azya elleni tettére, és azt kívánta, hogy minden áron dicsérjék őt. Gyakran megbökte ujjával a kis lovag mellét és egy elkényeztetett gyermek arcával mondá:

- Dicsérj meg bátorságomért!

És ő engedelmeskedett, dicsérte őt, becézgette és megcsókolta szemét, kezét, úgy hogy még Zaglyoba úr is, habár ő maga mély részvétet érzett lelkében, sértődöttnek tetette magát és dörmögé:

- Ha! még egészen el fog olvadni, mint a puha hó!...

Az általános örömet, mely Chreptiovban Boriska megmentése miatt uralkodott, csak ama veszteségre való gondolat zavarta meg, melyet Azyának, Tuchay-bej fiának árulása a köztársaságnak okozott, valamint az öreg Novoviejszki úrnak, és Boszkinénak és Evkának iszonyú sorsára való gondolat. Boriska emiatt nagyon búslakodott, és vele a többiek is, mivel a raskovi események nem csupán Chreptiovban, hanem Kamieniecben és azon túl is nagyon ismeretesek voltak. Myslisevszki úr néhány nap előtt pihenőt tartott Chreptiovban, aki Azya, Krycsynszki és Adurovics árulása ellenére sem adta még föl a reményt, hogy sikerül neki a többi lipek lovas kapitányokat lengyel részre megnyerni. Myslisevszki úr azonnal Bogus úr után jött, s őt követték közetlenül a hírek Mohilovból, Jampolból, sőt magából Raskovból is.

Gorzenyszki úr, ki nyilván derekabb katona volt, mint szónok, nem szedette rá magát Mohilovban. Átvette Azya utasításait az őrség gyanánt ott maradt lipekekre vonatkozólag, egy maréknyi mazúr gyalogossal megtámadta és levágta, vagy fogságba ejtette őket; azonkívül figyelmeztetést küldött Jampolba, miáltal ez a város is megmenekült. Nem sokára aztán a csapatok is visszatértek. És így csak Raskov esett áldozatul. Volyodyjovszki éppen onnét kapott levelet Bialyoglyovszki úrtól, mely a helyszínén történt eseményekről és egyéb dolgokról hírt adott, melyek az egész köztársaságot érintették.

«Jó, hogy ide jöttem (így írt többi között Bialyoglyovszki úr), mivel Novoviejszki, akit helyettesítettem, most nem lett volna képes kötelességeit teljesíteni. Inkább csontvázhoz hasonlít már, mint emberhez, és bizonynyal derék lovagot veszítünk el benne, mivel a fájdalom rendkívül megtörte őt. Atyját leölték, húga a legiszonyúbb gyalázatban szenved, Azya Adurovicsnak ajándékozta őt, és Boszka kisasszonyt magához vette. Ezek elvesztek, ha sikerülne is őket a fogságból kiszabadítani. Ezt egy lipektől tudjuk, aki a folyón való átkeléskor kificamította a nyakát, s akit a mieink elfogtak és az izzó szénen mindent bevallott. Azya, Tuchay-bej fia, Krycsynszki és Adurovics elvonultak Drinápoly felé. Novoviejszki minden áron követni akarja őt, ő, azt mondja, el akarja fogni Azyát, ha kell, még a török tábor közepén is, és ki akarja rajta tölteni bosszúját. Ő mindig heves és határozott volt, és most annál inkább az, mivel Boszka kisasszonyt gyászolja, akinek nyomorúságát mindnyájan könnyzáporral siratjuk, mivel a leány kedves volt és itt megnyerte mindenkinek a szívét. Én visszatartom Novoviejszkit, mivel azt mondom neki, hogy Azya maga jön hozzá, a háború bizonyos és az is bizonyos, hogy a horda az előörsben fog menetelni. Híreket kaptam Moldva tájékairól a perkulániktól, mit! török kereskedőktől is, hogy Drinápolynál már gyülekeznek a seregek. Számos horda. Török lovasság és, amint ők nevezik: «szpahik», és maga a szultán is eljön a janicsárokkal. Kedves barátom! számtalanon lesznek, mint a sáskák, az egész Kelet megelevenedik, és nálunk alig van egy maréknyi katonaság. Minden remény a kamienieci sziklán nyugszik, csak, amit Isten adjon, derekasan el legyen látva. Drinápolyban már tavasz van, már nálunk is zsendül, szakadatlanul esik és a fű már sarjadzani kezd. Jampolba megyek, mivel Raskov egy rakás hamu, és nincs hely, ahol az ember fejét lehajthatja, és nincs kenyér,

hogy éhségét csillapítsa. Azt is gondolom, hogy az összes parancsnokságokat nem sokára egybehívják.»

A kis lovagnak megvoltak a saját tudósításai, melyek szintén megbízhatók voltak, mivel Chocimból származtak és úgy hangzottak, hogy a háború elkerülhetetlen. Még kevéssel előbb jelentette ezt a hetmannak. És Bialyoglyovszki levele, mely a legszélső határról jött, mégis mély hatást gyakorolt reá éppen azért, mivel megerősítette az ő híreit. Nem a háborútól félt a kis lovag; csak Boriska miatt aggódott.

- A hetman parancsa, mely a parancsnokságokat egybehívja - mondá Zaglyoba úrnak - minden nap megérkezhetik, és - a szolgálat szolgálat, akkor aztán előre, késedelem nélkül előre és Boriska még mindig fekszik, és az idő rossz.

- És ha tíz parancs jönne is - felelé Zaglyoba úr - Boriska a fődolog. Itt ülünk, míg teljesen egészséges nem lesz. A háború úgy se kezdődik, míg a tél véget nem ér, hanem mikor a jégzajlás elmúlt, annál is inkább, mivel nehéz ütegeket hoznak Kamieniec ellen.

- Kegyelmedben még mindig a régi önkénytes lappang - viszonzá türelmetlenül a kis lovag - kegyelmed azt hiszi, hogy a parancs elé lehet az embernek a saját dolgát helyeznie.

- Ha! ha a parancs kedvesebb neked, mint Boriska, akkor tedd kocsira és hajts el. Tudom, tudom, te képes volnál őt a parancs kedvéért egy szénahányó villával a kocsira segíteni, ha a maga erejéből nem birna fölszállni. Vigyen el az ördög az ilyen fegyelemmel együtt! A régi időkben az ember azt tette, amit tudott, és amit nem tudott, azt abbahagyta. A nyelveddel irgalmasságot emlegetsz, de ha arról van szó: «Rajta a töröknek!» - akkor úgy kiköpöd, mint a magot, és a szegény teremtést hurkon viszed tova a lovaddal!

- Én nem vagyok irgalommal Boriska iránt?! Gondoljon Krisztus sebére! - kiáltá a kis lovag.

Zaglyoba úr dühösen fújt, de mikor Volyodyjovszki lesoványodott arcára pillantott, mondá:

- Mihály, tudod, amit mondok, azt Boriska iránti valóban atyai szeretetből mondom. Ha nem így volna, itt ülnék-e a török kard alatt, ahelyett, hogy biztos vidéken pihennék, amit az én koromban senki se magyarázhatna rosszra? És ki adta neked Boriskát feleségül? Ha nem úgy van, itass velem forró vizet és ne tégy hozzá semmit, hogy jobban izljék.

- Hálám határtalan kegyelmed iránt! - felelé a kis lovag.

Megölelték egymást és azonnal a legszebb egyetértés uralkodott kettőjük között.

- Már meggondoltam a dolgot - mondá a kis lovag - ha háború lesz, kegyelmed fogja Boriskát és elmegy vele Szkrzetuszkiékhoz a lyukovi földre. Odáig nem mennek a tatárok.

- Megteszem a kedvedért, habár szeretném a tüzemet a törökön egy kissé lehűteni, mivel előttem nincs nyomorúságosabb, mint ez a disznó nép, mely bort nem iszik.

- Csak egytől félek, hogy Boriska minden áron Kamieniecbe akar menni, hogy közelemben legyen. Még a hátam is borsódzik, ha reá gondolok, és mégis azt akarja, amily igaz, hogy Isten él.

- Hát nem engeded meg. Nem volt-e már az is elég baj, hogy mindenben engedsz neki és megengedted a raskovi kirándulást, habár mindjárt tiltakoztam ellene?

- Az nem igaz! Kegyelmed azt mondta, hogy nem akar tanácsot adni.

- Ha én azt mondom, nem akarok tanácsot adni, az még a lemondásnál is rosszabb.

- Boriskának ebből tanulnia kellett volna, de ő már olyan! Ha a kardot a fejem fölött látja, még akkor sem enged!

- Akkor te nem engeded meg, ismétlem! Az Istenért! micsoda fajankó!

- Hiszen confiteor, hogy ha kezét a szemére teszi és sírni kezd, vagy csak tételti magát, ohó! akkor már olyan lágy lesz a szívem, mint a vaj a serpenyőben. Már az úgy van, megbabonázott. Bizonyosan el fogom küldeni, mivel az ő biztossága kedvesebb, mint a tulajdon életem, de ha reá gondolok, hogy úgy meg kell szomorítanom - Istenemre - a lélegzetem is elakad a fájdalomtól.

- Mihály, mégis gondolj az Istenre és ne vezettesd magad az orrodnál fogva!

- Bah, azt nem teszem! És ki mondta, ha nem kegyelmed, hogy nem vagyok iránta részvéttel?

- He? - mondá Zaglyoba.

- Kegyelmed azt hiszi, hogy árendába vette a ravaszságot, és most a füle tövét vakarja!

- Azon gondolkozom, minő rábeszéléssel lehetne próbát tenni.

- És ha kezecskéjét hirtelen a szeme elé tartja?

- Az meglesz, Isten úgy se! - mondá Zaglyoba úr látható aggodalommal.

És mind a ketten nagyon aggódtak, mivel Boriska tényleg egészen a markában tartotta őket. Betegsége alatt roppant elkényeztették és annyira szerették őt, hogy annak szükségessége, miképp kívánsága vagy szíve ellen tegyenek valamit, aggodalommal tölté el őket. Hogy Boriska nem fog ellenállást kifejteni és alázatosan meghajol rendelkezésük előtt, azt az egyik oly jól tudta, mint a másik, de Volyodyjovszkiról nem is szólva, maga Zaglyoba úr is szívesebben megtámadott volna egy egész ezred janicsárt egyedül, mint hogy Boriskának ellenálljon, ha sírásra akart fakadni.

HETEDIK FEJEZET.

Eközben még ugyanaz nap segítség, és amint remélték, biztos segítség érkezett számukra váratlan, rendkívül kedves vendégek személyében. Este felé minden bejelentés nélkül Ketlingék érkeztek meg. Az öröm és bámulat e viszontlátásra Chreptiovban leírhatatlan volt; és azok is nagyon örvendtek, mivel első kérdéseikre azt hallották, hogy Boriska javuló félben van. Krisztina csakhamar az alkovenbe sietett, s erre tüstént örömkiáltások hallatszottak onnét, melyek a lovagoknak tudtukra adták, mily boldog volt Boriska e látogatás folytán.

Ketling és Volyodyjovszki sokáig átölelve tartották egymást, ismét eleresztették, majd újra megölelték egymást.

- Az Istenért! - mondá a kis lovag - Ketling! A marsallbotnak nem örülnék úgy, mint neked, de mit csinálsz itt ezen a vidéken?

- A hetman a kamienieci tüzérség vezetőjévé tett - felelé Ketling - s így feleségemmel Kamieniecbe utaztam. Ott hallottunk a nehéz napokról, melyek titeket értek és így haladéktalanul Chreptiovba siettünk. Hála Istennek, Mihályom, hogy minden szerencsés véget ért. Nagy aggodalom közt és aggódó szívvel jöttünk ide, mivel nem tudtuk, vajjon itt örömre vagy szomorúságra érkezünk-e?

- Örömre, örömre! - veté közbe Zaglyoba úr.

- Hogy történt ez? - kérdé Ketling.

A kis lovag és Zaglyoba úr most vetekedni kezdtek az elbeszélésben, Ketling figyelt, szemét és kezét az égre emelte és csodálta Boriska bátorságát.

Miután eléggé kibeszélték magukat, a kis lovag kérdezgetni kezdé Ketlinget, mint folyt a dolga, és az kimerítő tudósítást adott neki. A lakodalom után a kurlandi határon laktak. Oly jól érezték magukat egymással, hogy még az égben se lehet szebb. Mikor Ketling Krisztinát hazavitte, tudta, hogy «égi lényt» vesz el, és még most is ebben a véleményben volt.

Zaglyoba úr és Volyodyjovszki minden kifejezésről a régi Ketlingre ismertek, aki mindig udvariasan szokta magát kifejezni - és ismételten magukhoz szorították őt, és midőn régi barátságukat az ölelgetésekkel kielégítették, az öreg nemes azt kérdé:

- Ezzel az égi lénnyel nem esett meg valami földi casus, amely a lábával rugdalózik és ujjacskájával fogat keres a szájában?

- Isten fiút adott nekünk! - felelé Ketling - és most ismét...

- Észrevettem - veté közbe Zaglyoba. - De nálunk még minden a régiben van!

Igy szólván, ép szemét a kis lovagra szögezte, és zavarában félre húzta száját.

Ekkor Krisztina belépett és így szólt az ajtóban:

- Boriska kéreti.

Most mindnyájan az alkovenbe mentek, és az üdvözlés újra kezdetét vette. Ketling Boriska kezeit csókolgatta és Volyodyjovszki Krisztináét, és mindnyájan kíváncsian néztek egymásra, mint az olyan emberek, akik rég óta nem látták egymást.

Ketling csaknem semmit se változott: csak haja volt rövidre nyírva, mi fiatalabbnak tüntette föl őt; Krisztina ellenben, legalább most, nagyon meg volt változva. Nem volt oly karcsú és bájos, mint azelőtt, arca halványabb volt, mi által a lágy pehely felső ajka fölött sötétebbnek látszott. Csak szép szeme maradt meg a hosszú pillákkal, és a korábbi szelídség arckifejezésében. De az egykor oly csodálatos arcvonások elvesztették finomságukat. Ez ugyan csak

múlékony lehetett, de Volyodyjovszki összehasonlítá Boriskával és önkénytelenül azt gondolta magában:

- Istenemre! hogyan szerethettem ezt, mikor mind a kettőt egymás mellett láttam? Hol volt a szemem?

Boriska ellenben csodás szépnek tünt föl Ketling előtt. Az is volt szőke, kúszált fürtjeivel, melyek szemöldökéig lehulltak, arca színével, mely a betegség folytán elveszté pirosságát és a fehér rózsaszínére emlékeztetett. Most az öröm kissé kipirosítá arcocskáját és gyöngéd orrcimpái élénken mozogtak. Olyan fiatalnak látszott, mint egy növendék leány és az első pillanatra azt lehetett volna hinni, hogy tíz évvel fiatalabb, mint Ketlingné.

De szépsége úgy hatott a mélyen érző Ketlingre, hogy még bensőbben megszerette nejét, mivel hibásnak érezte magát vele szemben.

A két asszony már mindent elbeszélt, amit ily rövid idő alatt elmondhattak, azért az egész társaság most leült Boriska ágya mellé és a régi időkről kezdett csevegni. De a társalgás nem akart igazában megindulni, mivel azokban az években oly sok kényes dolog akadt: Mihály bizalmaskodása Krisztinával, egykedvűsége a most annyira szeretett Boriska iránt, különféle ígéretek és számos kétségbeesés. A Ketling házában való tartózkodásnak mindnyájukra nézve bizonyos varázsa volt és hálás visszaemlékezést hagyott mindnyájuk szívében, de nem volt jó róla beszélni.

Ketling azonnal másra is kezdé terelni a beszédet.

- Még nem beszéltem el - mondá - hogy útközben meglátogattuk Szkrzetuszki úrékat, akik két hétig ott fogtak és olyan vendégszeretetet tanúsítottak, hogy még az égben se lehet szebb.

- Édes Istenem! hogy vannak Szkrzetuszkiék? - kiáltá Zaglyoba úr. - Őt is otthon találtátok?

- Otthon találtuk, mivel a hetman úrtól kapott szabadsággal jött három legidősebb fiával, kik a hadseregnél szolgálnak.

- Szkrzetuszkit nem láttam lakodalmunk óta - mondá a kis lovag. - Fiaival itt volt a Vad Mezőkön, de nem találkoztunk.

- Ott mindnyájan roppantul aggódnak kegyelmed miatt! - mondá Ketling, Zaglyoba úrhoz fordulva.

- Bah! és én mennyire aggódom miattok! - viszonzá az öreg nemes. - De az úgy van: ha itt ülök, akkor miattuk aggódom; ha oda megyek, akkor meg e miatt a kis mókus miatt aggódom... Ilyen az emberi élet, ha az egyik fülön nem, hát a másikon süvölt a vihar... És legrosszabb az árvának, mert ha volna valaki, aki az enyém volna, nem kellene idegeneket szeretnem.

- Kegyelmedet a tulajdon gyermekei se szeretnék jobban, mint mi - felelé Boriska.

Mikor Zaglyoba úr ezt hallotta, nagyon megörült, szélnek ereszté szomorú gondolatait és csakhamar újra hallatá derült humorát:

- Ha! Elég ostoba voltam akkor Ketlingnél, hogy Krisztinát és Boriskát a nyakatokba varrtam és magamra nem is gondoltam. Még ideje lett volna...

Itt a nőkhöz fordult:

- Valljátok csak be, hogy mind a ketten szerettetek volna és hogy mindegyitek inkább engem választ, mint Mihályt vagy Ketlinget.

- Magától értetődik! - kiáltá Boriska.

- Szkrzetuszki Halska is inkább engem választott volna. Ha! Most már vége! Az aztán a derék asszony, nem olyan ugrifüles, aki kiüti a tatárok fogát! Egészséges-e?

- Egészséges, csak azon búsul, hogy két középső fiuk, akik Lyukovban iskolába jártak, a katonasághoz szöktek - felelé Ketling - és Szkrzetuszki legalább örül, hogy a fickók olyan kedvet éreznek a katonáskodás iránt, de az anyjuk, az olyan, mint minden anya!

- Sok gyermekük van-e? - kérdé Boriska sóhajtva.

- Tizenkét fiú van ott és most kezdődik a szép nem - felelé Ketling.

És Zaglyoba úr viszonzá:

- Ha! Azon a házon Isten különös áldása van! Mindazokat a saját keblemen neveltem föl, mint a pelikán... A középső fiúknak kitekerem a nyakát, mert ha már megszöktek, legalább jöttek volna ide Mihályhoz... Várjatok csak! Nyilván Mihály és Jankó azok, akik kereket oldottak? Ott annyian vannak, hogy maga az apjuk is elfelejti a nevüket. Ott félmérföldnyire nem látható varjú a környéken, mind kiirtották a fickók a pisztolyukkal. Ba, ba! olyan asszonyt lámpával kell keresni! Ha azt mondtam neki: «Halska! a fickók fölcseperednek, most hát új nemzetségről kell gondoskodni!» - haragosan reám kiáltott, de a kellő időben itt volt! mintha parancsolták volna! Képzeljétek: annyira volt, hogy ha egy fehérszemély a környéken nem élvezett anyai örömeket, Halskától kért ruhát kölcsön - és az használt, Isten engem úgy segéljen!...

Ezen mindnyájan annyira álmélkodtak, hogy egy ideig hallgatás uralkodott - aztán a kis lovag hirtelen így szólt:

- Boriska! hallod?

- Mihály, hallgatsz! - viszonzá Boriska.

De Mihály nem akart hallgatni, mivel fontos gondolatok fordultak meg elméjében; különösen az jutott eszébe, hogy ez alkalommal még egy másik, nem kevésbbé fontos dolgot lehetne elintézni, azért mintegy véletlenül, mintha a világon a legközönségesebb dologról volna szó, így kezdé:

- Istenemre, nekünk is meg kellene Szkrzetuszkiéket látogatnunk! Ő ugyan nem lesz otthon, mivel a hetmanhoz kell mennie; de hiszen a neje okos és nem szokta Istent kísérteni, tehát otthon maradt...

Itt Krisztinához fordult:

- A tavasz közeledik, az idő szép lesz. Most még korán van Boriskának, de valamivel később, valóban nem lenne kifogásom ellene, hiszen baráti kötelesség. Zaglyoba úr oda vihetné mind a kettőjüket, és őszszel, ha ismét nyugodtabb lesz az idő, én is utánuk mennék...

- Ez pompás gondolat! - kiáltá Zaglyoba úr. - Nekem különben is utaznom kell, mivel már nagyon hálátlan voltam irántuk. Ha! elfeledtem, hogy ők is a világon vannak! Szinte szégyenlem magamat!

- Mit szól hozzá? - kérdé Mihály, figyelmesen Krisztina szemébe nézve.

Ő egész váratlanul, a nála szokásos nyugalommal felelé:

- Örömest megtenném, de nem lehet, mivel Kamieniecben maradok férjemnél és semmi esetre se hagyom őt egyedül.

- Az Istenért, mit hallok! - kiáltá Volyodyjovszki. - Kegyelmed a várban akar maradni, melyet bizonyosan olyan ellenség vesz ostrom alá, mely kegyelmet nem ismer. Nem szólnék semmit,

ha legalább becsületes ellenséggel harcolnánk, de itt barbárokkal van dolgunk. Tudja-e azt is, mi az a meghódított város? a török vagy tatár fogság? Nem hiszek fülemnek!

- És még se lehet másképp - felelé Krisztina.

- Ketling! - kiáltá a kis lovag kétségbeesve - így uralkodnak rajtad? Ember, gondolj Istenre!

- Soká fontolgattunk - felelé Ketling - és ebben maradtunk.

- Fiunk már Kamieniecben van egy rokon oltalma alatt. Hát egyáltalán meg kell Kamieniecnek hódolnia?

Itt Krisztina az égre emelte szelíd szemét.

- Isten erősebb, mint a török és nem engedi reménységünket megszégyenülni! Mivel megesküdtem férjemnek, hogy őt holtig el nem hagyom, az ő oldalán van helyem.

A kis lovag roppant zavarba jött, mivel egészen mást várt Krisztinától.

Boriska, ki már a beszélgetés elején észrevette, mire célzott Volyodyjovszki, éles szemét reá szögezte és mondá:

- Mihály, hallod?

- Boriska! hallgatsz! - kiáltá a kis lovag a legnagyobb zavarban.

Így szólván, kétségbeesett pillantásokat vetett Zaglyoba úrra, mintha tőle várna segítséget, de az áruló hirtelen fölkelt és mondá:

- Az embernek a harapnivalóra is gondolnia kell, mivel az ember nem csak igével él.

S elhagyta az alkovent.

De Mihály úr utána ment és elállta útját.

- No, mi lesz most? - kérdé Zaglyoba.

- No, mi lesz?

- Üsse meg a mennykő Ketlingnét! Istenemre! hogy ne menne tönkre ez a köztársaság, ha az asszonyok uralkodnak benne?

- Nem tud kegyelmed semmi tanácsot adni?

- Ha félsz a feleségedtől, mit tanácsoljak? Eredj a kovácshoz és patkoltasd meg magadat!

NYOLCADIK FEJEZET.

Ketlingék mintegy három hétig maradtak. Ez idő elteltével Boriska megpróbálta az ágyat elhagyni, de még nem tudott lábán állani. Az egészség gyorsabban visszatért, mint az erő és az orvos megparancsolta, hogy maradjon fekve, míg vissza nem nyerte teljes erejét. Eközben kitavaszodott: a Vad Mezők és a Fekete-tenger felől erős, meleg szél fújt, mely széttépte a felhőfátyolt és ide s tova hajigálta, mint az elnyűtt ruhát s aztán a felhőcskéket az égen összehajtogatta és szétkergette, mint a juhászkutya a juhokat. A felhők, melyek kitértek előle, gyakran sűrű esőt bocsátottak a földre sűrű, kövér csöppekben. A hó és a jég maradványai elolvadtak és a sík pusztán tavakat képeztek; a lejtőkről lefolyt a víz, a szakadékok fenekén folyók képződtek, melyek zúgva és zuhogva igyekeztek a Dniesztr felé, mint a gyermekek örömmel sietnek az anya kebelére.

A felhőkön át a nap, nedves fátyolban, fényesen megifjodva, újra meg újra kisütött, mintha ebben az általános örömben megfürdött volna.

Ekkor a világos zöld füvek kidugták a földből fejecskéjüket; a fák vékony galyain buja virágok duzzadoztak. A nap egyre melegebben sütött; az égen madarak csapatai tüntek föl; darvak, vadludak, gólyák csapatai, a fecskék sürű felhői; a békák hatalmas karban brekegtek a fölmelegedett vízben; a kis szürke madarak nem szüntek meg énekelni és erdőn, mezőn, pusztákon és szakadékokon át hangos ujjongás hallatszott, mintha az egész természet örömben és lelkesedéssel kiáltaná:

- Tavasz! uha! tavasz!

De a tavasz erre a szerencsétlen országra gyászt hozott, nem örömet - halált, nem életet. Ketling elutazása után néhány nappal a kis lovag a következő értesítést kapta Myslisevszki úrtól:

«Kancsukár mezején folytonosan tart a seregek gyülekezése. A szultán nagy összegeket küldött a Krimbe. A kán a horda ötvenezer emberével megy Dorosenkó segítségére. A lavina, mihelyt a vizek lefolynak, végig hömpölyög a Fekete országúton és a kucsmini úton. Isten irgalmazzon a köztársaságnak!»

Volyodyjovszki ezzel a hírrel azonnal elküldé legényét, Pientkát a hetmanhoz.

Ő maga azonban nem sietett Chreptiovot elhagyni. Először, mint katona nem hagyhatta el a hetman parancsa nélkül a határőrséget s aztán sokkal több évet töltött el a tatárokkal való küzdelemben, hogysem ne tudná, hogy seregük nem halad oly gyorsan előre. A víz még nem folyt le, a fű még nem nőtt elég magasra, a kozákok még téli szállásaikon voltak. A kis lovag a törököket nem várta nyár előtt, habár most Drinápolynál gyülekeztek, mivel ily roppant szekérvár, a katonák, tábori szolgák, teherhordó lovak, tevék és bivalyok számtalan csapatai csak lassan haladhattak. A tatár lovasságot korábban várhatta, április vége felé vagy május elején. Ugyan a hadsereg zömétől, mely sok tízezer harcosból állott, kisebb, kóbor csapatok és több vagy kevesebb tagú bandák szokták az országot bebarangolni, mint ahogy egyes esőcsöppek előzik meg a nagy záport. De a kis lovag nem félt ezektől. Még a legkitünőbb tatár lovasság se birt szembe szállni nyílt mezőn a köztársaság lovasaival, annál kevésbbé ezek a bandák, melyek a hadsereg közeledtének puszta hírére úgy elszéledtek, mint a por a vihar előtt.

Minden esetre még elég idő volt és ha nem lett volna is, Volyodyjovszki úr nem utazik el anélkül, hogy a tatár csapatokkal kissé meg ne ütközzék, úgy hogy megérezzék és megemlegessék.

Ő katona volt tetőtől talpig, hívatásos katona, azért a hadsereg közeledése csak az ellenség vérének szomjazását kelté föl benne s egyúttal visszaadta nyugalmát.

Zaglyoba úr, habár hosszú életén keresztül sok veszélynek volt kitéve, sokkal kevésbbé volt nyugodt. Az előre nem látott esetekben bátorságot mutatott; ezt végre hosszú, habár önkénytelen gyakorlat útján szerezte meg és életében számos győzelmet aratott, de a háború veszedelmének első híre mindig nagy hatást gyakorolt reá. Mikor a kis lovag közölte vele nézetét, fölbátorodott, sőt kihívta az egész Keletet és fenyegetőleg rázta felé kezét.

- Ha a keresztény nemzetek egymás közt háborúskodnak - mondá - akkor az Úr Jézus is szomorú az égben és az összes szentek a fejüket vakarják, mert mindig úgy szokott az lenni, hogy ha az úr szomorú, akkor a cselédség is szomorkodik; de aki a törököt veri, az örömet szerez az égnek. Egy papi személytől hallottam, hogy a szentek a mennyégben valósággal rosszul lesznek, ha ezeket a kutya lelkeket látják, úgy hogy a mennyei manna sem ízlik nekik és örök boldogságuk is csorbát szenved.

- Bizonyosan úgy kell lennie - viszonzá a kis lovag. - De a törökök hatalma mérhetetlen és a mi seregünket egy tenyéren lehetne tartani.

- Az egész köztársaságot csak még se hódítják meg. Carolus Gustavusnak talán kis hatalma volt: s akkor háborúnk volt a septemtrionáriusokkal és a kozákokkal és Rákóczyval és a választófejedelemmel és hol vannak ma? Nem vittünk-e tüzet és kardot egész búvó helyükig...

- Igaz! Personaliter nem félnék a háborútól, annál kevésbbé, mivel tennem kell valamit, hogy az Úr Jézusnak és a boldogságos Szűznek Boriska iránt való irgalmát meghálláljam. Csak Isten alkalmat adjon reá!... De sajnálom ezt a földet, mely Kamieniectől könnyen a pogányok kezébe eshetik, habár rövid időre is. Képzelje csak kegyelmed az Úr egyházának mily meggyalázása, a keresztény népnek mily elnyomása lenne ennek a következménye!

- Csak ne beszélj a kozák csőcselékről! Gazemberek! a tulajdon anyjuk ellen emelték kezüket, érje tehát őket az, amit akartak. A legfontosabb, hogy Kamieniec tartsa magát! Mit gondolsz, Mihály, tartja-e magát?

- Azt gondolom, a podoliai tábornok úr nem szerelte föl eléggé és a polgárok, kik fekvésénél fogva biztosaknak érzik magukat, szintén nem teljesítették kötelességüket. Ketling beszélte, hogy Trebicki püspöknek jól fölszerelt ezredei érkeztek oda. Az Istenért! Hiszen Zbarazsnál egy nyomorult sánc mögött hasonlóan túlnyomó hatalommal szemközt tartottuk magunkat, miért ne tartanók tehát magunkat most ebben a sasfészekben, mint Kamieniec...

- Ha! sasfészek, de ki tudja, vajjon lesz-e benne sas, mint Visnioviecki volt, vagy pedig varjú? Ismered-e a podoliai tábornokot?

- Hatalmas ember és jó katona, de kissé hanyag.

- Tudom, ismerem. Sokszor szemére hánytam. Potocki úr azt kívánta a régi időben, hogy nevelése végett utazzam vele a külföldre, hogy vezetésem alatt jó erkölcsöket tanuljon. De azt feleltem neki: «Nem utazom vele, ő nagyon hanyag, egyetlen csizmájának sincs két füle és az udvaroknál az enyémben kellene megjelennie és a szattyán drága». Aztán Mária Ludovika idejében franciásan járt, de a harisnya mindig lecsúszott a lábáról és a mezítelen bokái kivoltak. Visnioviecknek nem ért a csipőjéig sem!

- A kamienieci kereskedők szintén félnek az ostromtól, mivel a kereskedés megakad. Örömest tartanának a törökkel, csak be ne kellene zárniok holmijaikat.

- A gazok! - mondá Zaglyoba.

Aggodalom fogta el őt és a kis lovagot Kamieniec jövendő sorsa miatt; személyesen nagy gondban voltak Boriska miatt, akinek a vár átadása esetén az összes lakosság sorsában osztoznia kellett.

Zaglyoba úr hirtelen a homlokára ütött.

- Az Istenért! - mondá - mit búslakodunk? Minek abba a rongyos Kamieniecbe menni és oda bezárkózni? Nem jobb a hetmannál maradni és nyílt mezőn harcolni az ellenséggel? És aztán Boriska nem mehet a zászlóaljhoz, neki el kell mennie és pedig nem Kamieniecbe, hanem innét messze, akár Szkrzetuszkiékhoz. Mihály! Isten a szívembe néz és látja, mennyire lángol a pogányok elleni vágytól, de értted és Boriskáért megteszem, hogy elkísérem innét.

- Köszönöm - felelé a kis lovag. - Bizonynyal, ha nem kell Kamieniecben lennem, Boriska se fog erősködni, de mit tegyek, ha a hetman parancsa megérkezik?

- Mit tégy, ha a parancs jő?... Hát vigyen el a hóhér minden parancsot!... Mit tégy... Várj! majd élesen gondolkozom rajta. Tudod-e, meg kell előzni a parancsot!

- De hogyan?

- Irj rögtön Szobieszki úrnak, tégy úgy, mintha valami újat kellene vele közölnöd, és végezetül mondd, hogy a közelgő háború láttára iránta való szeretetből az ő közelében akarsz maradni és a nyílt mezőn harcolni. Az Úr sebeire! pompás gondolat! Mert először lehetetlen, hogy olyan portyázót, mint te vagy, a falak mögött tartson ahelyett, hogy a táborban használjon, és másodszor, mivel az ilyen levélért a hetman még jobban megszeret téged és oldala mellett akar tartani. Szüksége lesz neki odaadó katonákra is... Halld, ha Kamieniec nem áll ellent, a podoliai tábornok hírneve oda lesz, és amit te a csatatéren viszel véghez, az a hetman hírnevét gyarapítja. Ne félj! a hetman nem fog a tábornoknak átengedni. Inkább más valakit enged át neki, de téged és engemet nem... Irj levelet! Juttasd eszébe magadat! Ha! az én eszem mégis többet ér valamivel, mint hogy a tyúkok a szemétdombon fölkapják! Mihály! igyunk ez alkalommal egyet, vagy mi! Irj levelet!

Volyodyjovszki tényleg nagyon megörült; megölelte Zaglyoba urat, egy ideig elgondolkozott és mondá:

- És emellett sem Istent, sem a hazát, sem a hetmant meg nem csalom, mivel bizonyos, hogy a nyílt mezőn sokat tehetek. Köszönöm teljes szívemből kegyelmednek! Én is azt hiszem, a hetman oldala mellett akar birni, kivált e levél után. De tudja-e, mit akarok tenni, hogy Kamieniecet se hagyjam cserben? Költségemre egy kis csapat gyalogost szerelek föl és oda küldöm. Ezt is mindjárt megírom a hetmannak.

- Még jobb! De Mihály, honnét veszed az embereket?

- A pincében mintegy negyven rabló van, ezeket veszem. Boriska (ha egyet föl akartam akasztatni, mindig kínzott, hogy ajándékozzam oda életét) többször azt tanácsolta, hogy a rablókból katonákat csináljak. De én nem akartam, mivel példát kellett adnom. Most azonban a háború itt van a nyakunkon, most minden meg van engedve. Hatalmas fickók, akik már megszokták a puskaporszagot. Azt is közhírré akarom tétetni, hogy mindazoknak, kik a szakadékokból és zúgokból önkényt az ezredbe állnak, megbocsátom rablásaikat. Bizonynyal lesz vagy száz ember... És Boriska is meg lesz elégedve. Kegyelmed nagy terhet vett le szívemről!...

A kis lovag még az nap új küldöttet menesztett a hetmanhoz és a rablóknak kegyelmet hirdetett, ha a gyalogsághoz beállnak. Örömest beleegyeztek és megígérték, hogy másokat is megnyernek.

Boriska roppant örült. Szabók jöttek Usycból, Kamieniecből és más helyekről, hogy a legénységet beöltöztessék. A korábbi rablókat a chreptiovi várudvaron sorba állították, és Volyodyjovszki úrnak szinte hízott a lelke arra a gondolatra, hogy a nyílt mezőn fog harcolni, hogy nejét nem kell az ostrom veszélyeinek kitenni és mégis nagy szolgálatot tesz Kamieniecnek és a hazának.

A munkák már néhány hétig tartottak, mikor egy este a küldött Szobieszki hetman úr levelével visszajött.

A hetman a következőket irta:

«Kedves és nagyrabecsült Volyodyjovszkim!

«Hogy minden ujságot oly szorgalmasan közölsz velem, ezért köszönetet mondok, ezért a hazának is hálásnak kell lennie irántad. A háború bizonyos. Másoktól is értesülést nyertem, hogy Kancsukár mezőin nagy haderő van; a hordával együtt mintegy háromszázezer ember. A hordák minden pillanatban előnyomulhatnak. A szultán semmit se kíván annyira, mint Kamieniecet. Az árulók, a lipekek minden útat megmutatnak a töröknek és értesítik Kamieniec felől. Remélem, hogy Isten azt a kigyót, Tuchay-bej fiát a te kezedbe vagy Novoviejszkiébe adja, akinek fájdalmát mélyen érzem. Quod attinet kívánságodat, hogy oldalamnál légy, Isten tudja, mennyire szeretném azt, de nem lehet. A podoliai tábornok úr ugyan a választás után kétszínű barátságot tanúsított, de én a legjobb katonát akarom neki küldeni, mivel a kamienieci szikla nekem oly drága, mint a szemem fénye. Sokan lesznek ott, akik életökben egyszer vagy kétszer háborúban voltak, de csak úgy, mint valaki, aki egyszer pompás ételt evett s aztán egész életén át emlékezetben tartja; de olyan ember, ki úgy élvezte azt, mint a mindennapi kenyeret és aki tapasztalt tanácscsal szolgálhatna - ott nincs, vagy ha vannak is néhányan, hiányzik náluk a kellő méltóság. Azért küldelek téged oda, mivel Ketling jó katona, de kevésbbé ismerős, reád pedig az egész polgárság reá irányozza tekintetét és azt hiszem, habár a parancsnokság más kezében van, mégis örömest teljesítik azt, amit te mondasz. Veszélyes ez a szolgálat Kamieniecben, de hozzá vagyunk szokva, hogy az esőben nedvesek legyünk, amely elől mások menedéket keresnek. Nekünk elég jutalom a hírnév és a hálás emlékezet, a fő a haza, amelynek megmentésére téged nem kell ösztökélnem».

Ez a levél, melyet az egybegyűlt tisztek előtt fölolvastak, mély hatást gyakorolt, mivel mindnyájan szívesebben szolgáltak volna a táborban, mint a várban. Volyodyjovszki lehorgasztá fejét.

- Mit gondolsz, Mihály? - kérdé Zaglyoba.

Ő fölemelte arcát, mely ismét teljesen visszanyerte régi kifejezését, és oly nyugodt hangon mondá, mintha semmi csalódás nem érte volna őt:

- Kamieniecbe megyünk... Mit gondoljak?

És azt lehetett volna hinni, hogy soha se járt más gondolat a fejében.

Egy idő mulva hátra vetette fejét és mondá:

- Hé! pajtások, Kamieniecbe megyünk és addig védjük, míg magunk is el nem esünk!

- Míg el nem esünk! - ismétlék a tisztek. - Egyszer meg kell az embernek halnia!

Zaglyoba úr egy ideig hallgatott, szemét a jelenlevőkön jártatá, és mikor látta, hogy mindnyájan arra várnak, ugyan mit fog mondani, így szólt:

- Veletek megyek. Vigyen el az ördög!

KILENCEDIK FEJEZET.

Mikor a föld kiszáradt és a fű megnőtt, a kán saját személyében ötvenezer emberrel vonult a krimi és asztracháni hordából Dorosnak és a lázadó kozákoknak segítségére. Maga a kán, a vele rokon szultánok és az összes kiváló mirzák és bégek olyan kaftánokat viseltek, melyeket a padisah ajándékozott nekik, most nem zsákmányért és foglyokért vonultak a köztársaság ellen, mint a régi időben, hanem szent háborúban egész Lechisztánnak, a kereszténységnek «megsemmisítésére» és «kiirtására».

A második, nagyobb zivatar Drinápolynál húzódott össze és az egész áradat ellen csak az egy kamienieci szikla nyujtott oltalmat, különben a köztársaság mint egy nyílt puszta, sőt mint egy beteg ember feküdt ott, képtelen levén nemcsak magát védeni, hanem szilárdan lábra is állani. Ki volt merülve az előbbi, bár végül győzelmes háborúk folytán, melyeket a svédekkel, poroszokkal, moszkvaiakkal, kozákokkal és magyarokkal vívott; a confödorációk és Lubomirszki lázadása folytán, és most tetejében a belső egyenetlenségek, a király tehetetlensége, a hatalmasok villongása, az oktalan nemesség elvakultsága és a polgárháború réme gyöngítették el. Hiába figyelmeztetett a nagy Szobieszki a fenyegető veszélyre, senki sem akart komolyan hinni a háború lehetőségében; elhanyagolták a védelem eszközeit, és így a kincstárnak nem volt pénze, a hetmannak hadserege. A haderővel, melynek az összes keresztény nemzetek szövetsége alig állhatott volna ellent, a hetman csak néhány ezer embert tudott szembe állítani.

Eközben a Keleten, hol minden alá volt vetve a padisah akaratának, és a népek mint egy ember karddal kezökben készen álltak, éppen az ellenkező történt. Abban a pillanatban, midőn a próféta zászlaját kibontották, a lófarkakat a szeráj kapujára és a szeraszkierátus tornyára kitűzték, midőn az ulemák a szent háborút kezdték hirdetni, fél Ázsia és Afrika egész északi része fölkelt. Maga a padisah tavasz kezdetével ott volt a kancsukári mezőkön és olyan haderő fölött tartott szemlét, aminőt századok óta nem látott a világ. Tizezer szpahi és janicsár, a török hadsereg virága, környékezte mindenek előtt az ő fölszentelt személyét, aztán a legtávolabbi országokból és birtokokból hoztak csapatokat. Az európaiak legelőször jelentek meg. Aztán jöttek a bosnyák bég lovas csapatai, melyeknek színe a hajnalpírhoz, harci kedve a villámhoz hasonlított; aztán a vad albániai harcosok vonultak föl, kik a handzsárral gyalog harcoltak; azután a szerb csapatok jöttek; egy nép, mely a Duna partján és mögötte, a Balkánon túl egész le a görög hegyekig lakott. Minden basa egész sereget vezetett, mely egyedül képes volt a védtelen köztársaságot elözönleni. Oláhok és moldvaiak, a dobrudzsai és bialyogrodi tatárok roppant számmal; néhány ezer lipek és cseremisz is ott volt, s az utóbbiakat a rettentő Azya, Tuchay-bej fia vezette, aki a legjobb vezető volt ama szerencsétlen vidékeken, amelyeket oly jól ismertek.

Aztán oda özönlött az egész népfölkelés Ázsiából. A szivaszi, brusszai, aleppói, damaszkuszi, bagdadi basák a rendes hadseregen kívül a vad lakosság fegyveres tömegeit hozták magukkal, mely Kis-Ázsia cédrus borította hegyein lakott, az Eufrát és Tigrisz tartományainak sötét színű népeivel egyetemben. A kalifa hívására az arabok is ide siettek, akiknek burnuszai úgy tüntették föl a kancsukári mezőket, mintha hó borítaná őket; voltak ezek közt nomádok a homoksivatagból és városi lakók Medinától Mekkáig. Egiptom hűbérhatalma se maradt otthon. Azok, kik a népes Kairóban laktak, kik minden este a pírban égő piramisokat látták és Théba romjai közt bolyongtak, kik a ködös országokban laktak, ahol a szent Nilus forrásai vannak és akiknek arcát, a nap koromfeketére égeti - most mindezek Drinápoly rögeit szántották fegyvereikkel és minden este az Iszlám győzelméért s amaz ország megsemmisítéseért imádkoztak, mely századok óta egyedül védte a világ maradványát a próféta követői ellen.

Ezernyi fegyveres következett, több százezernyi ló nyerített a mezőségen, több százezernyi bivaly, juh, teve legelt a lovak ménesei mellett. Azt lehetett volna hinni, hogy egy angyal Isten parancsára kiűzte Ázsiából a népeket, mint egykor Ádámot a paradicsomból, és oda költöztette őket, ahol halványabban süt a nap és a pusztát télen hó borítja. Igy vonultak tova nyájaikkal a fehér, barna és fekete harcosok beláthatatlan csapatai. Hány féle nyelv kavargott itt össze-vissza, hány féle viselet ragyogott a tavaszi napban! A népek kölcsönösen bámulták egymást; idegenek voltak egymás közt erkölcsökre nézve, különbözők voltak fegyvereik, hadviselésük, csak a vallás kapcsolta össze e vándorló nemzetségeket; ha a muezzinek imádságra hívták fel őket, ezek a száznyelvű csapatok arccal kelet felé fordultak és mintegy egy szájból hívták segítségül Allahot.

Maga a cselédség a szultán udvaránál számosabb volt, mint a köztársaság fegyveres ereje. A fölfegyverzett önkénytesek csapatait kalmárok csoportjai követték, kik mindenféle árút kinálgattak; kocsijaik a hadseregéivel együtt vízi úton haladtak.

A két vezető basának nem volt más dolga, mint a hadsereg tömegét étellel ellátni, és mindenben bőség volt. A szangritániai szandzsák ügyelt föl a puskapor készletre. Kétszáz ágyú kísérte a sereget, melyek közül tiz «ostromágyú» oly nagy volt, aminővel a kereszténységnek egyetlen királya se birt. Az ázsiai beglerbégek a jobb, az európaiak a balszárnyon álltak. A sátorok oly roppant helyet foglaltak el, hogy Drinápoly kis városnak látszott hozzá képest. A szultán sátrai, melyek bíbortól és selyemzsinóroktól, atlasztól és arany hímzésektől ragyogtak, mintegy külön várost képeztek. Közöttük hullámzottak a fegyveres őrök, a fekete eunuchok Abesszíniából sárga és kék kaftánjaikban; az óriási hamálok a kurd törzsből, kik mint teherhordók mentek velök; a fiatal legények az özbégek nemzetségéből, páratlan szépségü arcukkal, melyet selyemrojtokkal oltalmaztak, és tömérdek más szolga, tarka színekbe öltözve, mint a puszta virágai, az istállók részére, az asztal szolgálatára, a lámpák hordására és fontosabb szolgálatokra a szultán környezete számára.

A tágas gyakorló téren, a szultán udvara körül, mely pompájával és fényével a hívőket a paradicsomra emlékeztette, bár nem oly pazar pompával, de mégis királyokéhoz hasonlóan, a vezérnek, az ulemáknak és az anatoliai basának, Kara-Musztafának, a fiatal kajmakámnak udvarai voltak, akire a szultánnak és az egész táborban levőknek szemei úgy tekintettek, mint a «háború jövendő napjára».

A padisah sátorai előtt a «polachi» gyalogság ragyogó őrsége volt látható olyan magas turbánokkal, hogy viselőik óriásoknak látszottak. Dzsidákkal voltak fölfegyverezve, melyek hosszú nyelekre voltak erősítve, és rövid, görbe kardokkal. Vászon védősátraik a szultán sátorai szomszédságában voltak. Aztán a rettentő janicsárok tábora következett, kik muskétákkal és dárdákkal fegyverkezve, a török haderő magvát képezték. Sem a német császár, sem a francia király nem dicsekedhetett olyan gyalogsággal, mely számra és hadi ügyességre ehhez fogható lett volna. A háborúban a szultánnak általában elpuhultabb népe nem mérkőzhetett a köztársaság rendes csapataival, gyakran csak roppant túlnyomó számával nyomta agyon és így aratott győzelmet. De a janicsárok még a lovasság iskolázott zászlóaljaival is szembe mertek szállani. Félelmet gerjesztettek az egész keresztény világon, igen, magában Sztambulban is. Gyakran maga a szultán is reszketett e pretoriánusoktól és e «kosok» legfőbb agája a dívánban a legbefolyásosabb méltóságok egyike volt.

A janicsárokat követték a szpahik, a basák rendes csapatai, aztán a csőcselék nagy tömege jött. Ez az egész tábor már hónapok óta Konstantinápolynál állott és csak arra várt, míg ereje a török uralom legtávolabbi országaiból kiegészítést nyert, míg a tavaszi nap ki nem szívta a földből a nedvességet és az útat meg nem nyitotta «Lechisztánba».

És a nap, mintha ő is engedelmeskednék a szultán akaratának, fényes színekben ragyogott. Április elejétől májusig csak néhányszor nedvesítették meg meleg esők Kancsukár mezőit,

különben a kék égboltozat felhőtlenül feszült a szultán sátora fölött. A nappali csillagzat fénye ott játszadozott a fehér vásznon, a tornyos fejrevalókon, a sokszínű kufijéken, a fénylő sisakokon, zászlókon és dzsidákon, és elöntött mindent - a tábort, a sátorokat, az embereket és a gulyákat - a fénylő ragyogás tengerével. Este a felhőtlen égen a hold sarlója ragyogott és csöndes oltalmába fogadta az ezreket, kik az ő jele alatt vonultak ki mindig új országok meghódítására; aztán egyre magasabbra emelkedett, és elhalványult a tábori tüzek viszfényénél. Mikor ezek az egész mérhetetlen síkon világítottak, mikor a damaszkuszi és aleppói arabok, kiket közönségesen «masszalya-dzilároknak» neveztek, meggyujtották a szultán és a vezérek sátorainál a zöld, piros, sárga, kék lámpákat, akkor úgy tetszett, mintha az ég egy darabja lehullt volna a földre, és mintha csillagok ragyognának és csillognának a mezőkön.

E csapatok közt példás rend és fegyelem uralkodott, a basák mint a nád meghajoltak a szultán akarata előtt, és előttük meghajolt az egész hadsereg. Nem hiányzott étel és ital sem embernek, sem állatnak. Minden a legbővebben volt, minden a kellő időben. Példás rendben jöttek és múltak a katonai gyakorlatok, az étkezés és az imádság órái. Abban a pillanatban, mikor a muezzinek a sebtében épített fatornyocskákban imádságra hívtak föl, az egész sereg arccal kelet felé fordult, mindenki bőrt vagy lábszőnyeget terített maga elé, és az egész sereg, mint egy ember borult térdre. Ilyen rend és fegyelem láttára fokozódott a sokaság bátorsága s a szíveket a győzelem reményével töltė el.

A szultán április vége felé a táborba érkezett, de nem indult el azonnal. Egy hónapnál tovább várt, míg a vizek fölszáradtak; eközben a sereget gyakorolta, hozzá szoktatta a tábori élethez, a kormányzat ügyeit intézte, követeket fogadott és törvényt látott a bíbor mennyezet alatt. Kasszeka, első felesége, ki oly szép volt, mint az álom, kísérte őt, és vele volt az udvar, mely a paradicsomhoz látszott tartozni.

Az úrnőt arany kocsi vitte bíbor sátor alatt, s ezt követték más kocsik, fehér szíriai tevék, melyek bíbor takarókon drága szekrényeket vittek. Húrik és bajadérok dalokat énekeltek, mikor ment. Halk hangszerek édes hangjai zendültek meg, mihelyt az úttól elfáradva, lehunyta selyem pilláit, és álomba ringatták őt. A nap forrósága közben strucc és páva tollból való legyezők lengtek arca előtt; a kelet legdrágább illatai párologtak indiai csészékben sátorai előtt. Kíséretében volt minden kincs, csoda és gazdagság, amelyeket a kelet létre hozhatott és a szultán hatalma megszerezhetett. A húrik, bajadérok, a fekete eunuchok, az angyali szépségű szolgáló fiúk, a szíriai tevék, az arab sivatagból való lovak, szóval az egész környezet ragyogott, drága vászon, arany és ezüst csillogott a gyémántok, rubinok, smaragdok és zafirok szivárvány színében. A népek térdre borultak előtte, és nem mertek arcára nézni, amihez csupán a padisahnak volt joga, és egész környezete földöntúli látomásnak vagy olyan valóságnak látszott, melyet maga Allah az álmok világából a földre varázsolt.

A nap mindig melegebben sütött és végre forró napok jöttek. Ekkor egy este fölhúzták a zászlót a szultán sátora előtt a magas árbócra, és egy ágyúlövés tudtára adta a seregeknek és a népeknek, hogy az indulás Lechisztánba megkezdődik. A nagy szent dob megperdült, a többiek mind ismételték jeleiket, a sípok éles hangon rikoltoztak, a jámbor, félmeztelen dervisek üvöltöttek és a menet megindult, éjjel, mivel a nap forróságát kerülni kellett. Maga a sereg az első jeladás után néhány órával később indult el. Először jött a szekérvár, a két basa, kik a sereg élelmezésére ügyeltek, a mesteremberek egész légiója, akik a sátorokat fölállították és elbontották, a teherhordó állatok és a vágásra szánt marhák. A menetnek ez éjjel és a következőn hat óráig kellett tartania, és akkép kellett lefolynia, hogy a sereg, mihelyt megállt, mindig élelmet és biztos nyugalmat talált.

Mikor végre a sereg indulásának ideje elérkezett, a szultán egy magaslatra lovagolt, hogy egész erején áttekintsen és látásában gyönyörködjék. Vele volt a vezér, az ulemák és Kara Musztafa, a fiatal kajmakám, «a háború fölkelő napja», és a polachi gyalogságból álló

testőrség. Az éjszaka szép és világos volt; a hold fényesen sütött és a szultán egy pillantással áttekinthette volna seregeit, ha egyáltalán képes lett volna emberi szem valamennyit egyszerre befogadni, amint hosszú vonalban, habár sűrűn egymásra következve, néhány mérföldet elfoglaltak.

Szíve örömtől duzzadt, az imazsinór illatos szandálfa gyöngyeit húzogatta és hálásan emelte szemét Allahhoz, aki őt oly sok sereg, oly sok nép urává tette. Hirtelen, mikor a szekérvár már eltünt a távolban, félbeszakítá imádságát és a fiatal kajmakámhoz, a Fekete Musztafához fordult és mondá:

- Ugyan ki az, aki az elővéd élén megy?

- Paradicsom fényessége! - felelé Kara Musztafa - az elővédben lipekek és cseremiszek mennek, és aki őket vezeti, az a te kutyád, Azya, Tuchay-bej fia...

TIZEDIK FEJEZET.

Azya, Tuchay-bej fia a Kancsukár mezején való hosszú veszteglés után a lipekekkel, az összes török seregek fölvonulásának élén valóban a köztársaság határai ellen indult.

Ama súlyos ütés után, melyet ő és tervei Boriska merész kezétől kaptak, ismét szerencsés csillag látszott reá ragyogni. Először is meggyógyult. Szépsége ugyan örökre megsemmisült: egyik szeme teljesen kifolyt, orra összezúzva, és arca, mely egykor a sólyom fejéhez hasonlított, undorító és iszonyatos lett. De éppen a rémület, melyet ez által az emberekben keltett, még nagyobb tiszteletet szerzett neki a dobrudzsai vad tatárok közt. Megérkezése csakhamar ismeretes lőn az egész táborban, és tettei a harcosok ajkán óriásiakká nőttek. Beszélték, hogy az összes lipekeket és cseremiszeket a szultán szolgálatának nyerte meg; rászedte a lecheket, amint még senki se csalta meg őket; a Dniesztr országútján az összes városokat fölgyujtotta, őrségeiket fölkoncolta és hallatlan zsákmányt vitt magával. Azok, kiknek most kellett először Lechisztánba menniök; azok, kik a Kelet legtávolabbi zugaiból jöttek, és soha se próbálták meg a lech fegyvereket; azok, akiknek szívük nyugtalanul dobogott arra a gondolatra, hogy nem sokára szemtől szemben állanak a hitetlenek iszonyatos lovasságával, olyan harcost láttak a fiatal Azyában, aki már szembe szállt a lechekkel, aki nem félt tőlük, igen, aki legyőzte őket s így a háború szerencsés kezdetét megjelölte. A «bajnok» látása mindenkinek szívét bátorsággal töltötte el; de mivel Azya az iszonyatos Tuchay-bej fia volt, akinek neve az egész Keleten hangzott, annál inkább reá irányult mindenkinek a szeme.

- Lechek nevelték fel őt - mondogatták - de ő oroszlán fia; megharapta őket és visszatért a padisah szolgálatába.

A vezér maga is kíváncsi volt őt látni, és a «háború fölkelő napja», a fiatal kajmakám, Kara Musztafa, aki rajongott a harci dicsőségért és a vad harcosokért, megszerette őt. Mind a ketten élénken kérdezősködtek tőle a köztársaság felől, a hetman felől, a seregek felől, Kamieniec felől, és örültek feleleteinek, melyekből látták, hogy a háború könnyű lesz, hogy a szultánnak a győzelem, a lecheknek a vereség lesz osztályrészük, és hogy mindkettőjüknek a *házi*, vagyis *hódító* melléknevet fogja megszerezni. Így Azyának később gyakran alkalma nyílt arra, hogy térdet hajtson a vezér előtt, a kajmakám sátorának küszöbénél üljön és mind a kettőtől gazdag ajándékokat kapjon tevékben, lovakban és fegyverekben.

A nagyvezér ezüstszínű lámabőrből készült kaftánt ajándékozott neki, melynek birása magasra emelte őt az összes lipekek és cseremiszek szemében. Krycsynszki, Adurovics, Moravszki, Grocholszki, Tvorkovszki, Alexandrovics, szóval az összes lovas kapitányok, kik egykor a köztársaságban éltek és neki szolgáltak, és most a szultánhoz pártoltak, ellenkezés nélkül Tuchay-bejovics parancsnoksága alá állottak, mivel egyúttal a fejedelmi származást és a katonát tisztelték benne, aki kaftánt kapott. Tehát jelentékeny mirzává lőn, és kétezernél több tatár engedelmeskedett intésének, akik sokkal derekabbak voltak, mint a tatárok máskülönben. A közelgő háború, melyben a fiatal mirzának könnyebb volt magát kitüntetnie, mint bárki másnak, magasra emelhette őt, méltóságot, dicsőséget és hatalmat szerezhetett neki.

És Azya mégis mérget hordozott keblében. Mindenek előtt az sértette büszkeségét, hogy a tatárok a törökökkel, kivált a janicsárokkal és szpahikkal szemben nem jelentettek sokkal többet, mint a vadászkutyák a vadászok mellett. Ő maga nagy jelentőséggel birt, de a tatárokat általában közönséges csőcseléknek tekintették. A töröknek szüksége volt rájuk, néha félt tőlük, de a táborban megvetette őket. Mikor Azya ezt észrevette, lipekjeit, mint a seregnek jobbik részét, elkülönítette a tatárok nagy tömegétől, de ez által megharagította a dobrudzsai és a bialyogrodi tömegeket, és még se tudta a különböző török tisztekben azt a meggyőződést

kelteni, hogy a lipekek valóban jobbak, mint a horda férfiai. Másrészt ő, ki keresztény országokban nevelkedett, nemesség és lovagság között, nem tudott a Kelet szokásaihoz alkalmazkodni. A köztársaságban csak közönséges tiszt volt és nem is volt éppen előkelő rangja, és még se kellett úgy megalázkodnia, ha fölebbvalóival, vagy magával a hetmannal találkozott, mint itt, hol mirza és az összes lipekek vezetője volt. Itt a vezér előtt arcra kellett borulni, a kajmakám baráti sátorában térdet kellett hajtani, a basák, az ulemák és a janicsárok legfőbb agája előtt földre kellett borulni. Azya nem volt ehhez szokva; nem tudta elfeledni, hogy ő egy vitéznek a fia volt, keble teli szilaj büszkeséggel, aki oly magasra törekedett, mint a sas repülése, és ez mély fájdalmat okozott neki.

De keblében leginkább dúlt a Boriskára való emlékezés. Nem az, hogy egy gyönge kéz ledobta őt a lóról, őt, aki Braclyavnál, Kalniknál és száz más csatában a legfélelmesebb zaporog harcosokat hívta ki és terítette le; nem a szégyen rágódott rajta, mit gondolt ő a szégyennel! De határtalanul, őrülten szerette azt az asszonyt, sátrában akarta birni, őt nézni, verni, csókolhatni. Ha választására bízzák, hogy padisahhá legyen és a fél világot kormányozza, vagy őt karjai közé zárja, meleg vérét a keblén érezze, leheletét beszívja, ajkait az ő ajkára szorítsa, Sztambul, a Boszporusz és a kalifa cím fölé helyezte volna. Őt kívánta, mivel szerette; őt kívánta, mivel gyűlölte; annál jobban kívánta, minél messzebb volt tőle; minél tisztábbnak, hívebbnek, érinthetetlenebbnek mutatta magát, annál hevesebben kívánta őt. Néha, mikor a sátorban ült és visszaemlékezett reá, hogy életében egyszer, az Azba-bej elleni csata után, megcsókolta szemét, hogy Raskovnál mellét az övéhez szorította, őrült vágy fogta el őt. Nem tudta, mi történt vele és vajjon útközben nem pusztult-e el. Néha mintegy fájdalmainak enyhítéseül szolgált, hogy meghalhatott, aztán ismét mérhetetlen fájdalom fogta el. Voltak pillanatok, mikor azt gondolta, jobb lett volna őt el nem rabolni, Raskovot lángba nem borítani, ide nem jönni, hanem mint lipeknek Chreptiovban maradni, csakhogy láthassa őt.

De azért a szerencsétlen Boszka Zsófia a sátorában volt. Élete rabszolgaságban, szégyenben, folytonos aggodalomban telt el, mivel Azya szívében a szánalom szikrája se volt iránta. Kínozta őt csupán azért, mivel nem Boriska volt. A mezei virág édessége és varázsa volt benne, ifjú és szép volt, s azért jóllakott szépségével, de gyakran ok nélkül lábával rugdalta őt, vagy a bikacsökkel verte fehér testét. Rettentőbb pokolban nem élhetett volna, mivel reménytelenül élt. Élete Raskovban kinyílt, mint a tavasz, a fiatal Novoviejszki iránt való szerelemben. Teljes lelkéből szerette őt, szerette a nemes, lovagias s egyúttal becsületes természetet, és itt gúny tárgya és ennek a vak szörnyetegnek rabszolgája volt; reszketve kellett lábához kuporodnia, mint a megvert kutyának, pillantását követnie, kezére ügyelnie, hogy nem nyúl-e a korbács után, és lélegzetét, könnyeit visszatartania.

Jól tudta, hogy számára nincs irgalom és nem is lesz, mivel ha valamely csoda kiragadta volna is e borzasztó kezekből, még se volt többé a korábbi Zsófia, aki fehér volt, mint az első hó, és képes volt tisztaságával és érintetlenségével a szerelmet meghálálni. Mindez elveszett visszahozhatatlanul. És mivel ebben az iszonyú szégyenben, amelyben most élt, a legcsekélyebb része se volt, és mivel ellenkezőleg eddigelé mindig leány volt, szeplőtelen, mint a bárányka, szelíd mint a galamb, bizalmas mint a gyermek, s egyszerű és szeretettel teljes, meg nem foghatta, miért történt vele ez a borzasztó igazságtalanság, mely többé soha se volt jóvátehető, miért van rajta oly kérlelhetetlenül Isten haragja, s ez a lelki harc csak növelte fájdalmát, kétségbeesését.

Így multak el reá nézve a napok, hetek és hónapok. Azya télen ért a kancsukári mezőkre, és a kivonulás a köztársaság ellen csak júniusban kezdődött. Mind ez idő szégyen, gyötrelem és munka közt telt el Zsófiára nézve. Mivel Azya az ő szépsége és szeretetreméltósága dacára se szerette őt, habár sátorában tartotta, igen, mivel gyűlölte őt, csupán azért, mivel nem Boriska

volt, és közönséges rabszolgának tekintette, úgy is kellett dolgoznia, mint egy rabszolgának. Ő itatta lovait és tevéit a folyóban; ő hozott vizet a mosakodásokhoz, fát a tüzeléshez; ő teríté ki éjszakára a bőröket; ő főzte az ételt. A török hadsereg más részeiben a nők nem léptek ki a sátorokból, a janicsároktól való félelemből vagy szokásból, de a lipekek tábora félre esett, s az a szokás, hogy a nőket elrejtsék, nem volt elterjedve köztük, és mivel egykor a köztársaságban laktak, más szokásaik voltak, és a közönséges katonák női rabszolgái, amennyiben foglyaik voltak, még a jasmakkal[15] se takarták be arcukat. A nőknek ugyan nem volt megengedve, hogy a lipek majdán határaiból távozzanak, mivel e határokon túl bizonyosan elrabolták volna őket, de magán a gyakorló téren veszély nélkül bárhová mehettek és a tábor gazdasági dolgait elvégezhették.

Zsófiának a nehéz munka dacára bizonyos vigaszul szolgált fát hordani, vagy a folyóra menni, hogy a lovakat és tevéket «megitassa», mivel a sátorban néha félt, és az úton büntetlenül szabad folyást engedhetett könnyeinek. Egykor, midőn a fás kosárral kiment, anyjával találkozott, kit Azya Halimnak ajándékozott. Egymás karjába borultak és erőszakkal kellett őket szétválasztani, s habár Azya aztán megkorbácsolta Zsófiát, habár nem átallotta bikacsökkel verni a fejét, ez a találkozás mégis enyhületül szolgált. Máskor, midőn a gázlónál Azya kendőit és kapcáit mosta, Zsófia a távolban Evkát pillantotta meg, aki vizes vödrökkel jött. Evka nyögött a vödrök terhe alatt; termete már nagyon megváltozott, nehézkessé lett, de vonásai, habár a jasmakkal voltak eltakarva, Ádámra emlékeztették Zsófiát - és olyan fájdalom fogta el szívét, hogy egy pillanatra elvesztette eszméletét. Félelemből egy szót se szóltak egymáshoz.

Ez a félelem lassankint kiölt minden érzelmet Zsófiából, míg végre a korábbi vágyak, reménységek és emlékek helyében egyedül maradt vissza. Hogy meg ne verjék, ez volt az egyedüli, amire törekedett. Boriska az ő helyében Azyát mindjárt az első nap a saját tőrével ölte volna meg anélkül, hogy törődnék vele, mi történhetik az után; de a félénk Zsófiában, aki még félig gyermek volt, nem volt Boriska vére. És így végre annyira jutott, hogy kegyelemnek tartotta, ha az iszonyatos Azya, pillanatnyi ösztöntől elragadva, ajakára tette rút arcát. Mikor a sátorban ült, le nem vette a szemét uráról, és kitudni iparkodott, vajjon haragos vagy nem haragos volt-e, követte minden mozdulatát, hogy kitalálja kívánságait.

Ha azokat rosszul találta ki, ha, mint egykor az öreg Tuchay-bejnél, agyarai fölvillantak bajúsza alatt, akkor csaknem az ijedtségtől eszméletlenül kuporodott lábaihoz, halvány ajakát csizmájára nyomta, görcsösen átkarolta térdeit és mint egy kínzott gyermek kiáltá:

- Ne üss Azya! bocsáss meg, ne üss!

Ő azonban csaknem soha se bocsátott meg neki, nemcsak azért kínozta őt, mivel nem Boriska volt. Hiszen egykor Novoviejszki mennyasszonya volt. Azya szíve nem ismert félelmet, de oly rettenetes volt a leszámolás közte és Novoviejszki között, hogy a fiatal lipeket bizonyos nyugtalanság fogta el, ha erre az óriásra gondolt, ki szívében bosszút forralt. A háború küszöbön volt, találkozhattak, igen, valószínű volt, hogy egymásra találnak. Azya nem tudott ettől a gondolattól szabadulni, és mivel azok nagyon gyakran jöttek, ha Zsófiát látta, rajta állt bosszút ezért, mintha az ütésekkel, melyekkel őt kínozta, a saját nyugtalanságát akarta volna elűzni.

Végre elérkezett a pillanat, melyben a szultán parancsot adott az indulásra. A lipekeknek, és velük a dobrudzsai és novogrodi tatárok egész csőcselékének az elődandárt kellett képezniük. Így végezték el ezt a szultán, a vezér és a kajmakám. De kezdetben, kivált a Balkánig mindnyájan együtt mentek. A menetelés nem volt fárasztó, mivel a kezdődő forróság miatt csak

[15] Török fátyolkendő.

éjjel, hat óra hosszáig marsoltak, s aztán megálltak. Szurkos hordók világították meg útjokat, és a masszalydzirálok tarka fáklyáikkal világítottak a szultánnak. Az emberáradat elözönlött a végtelen rónákon, sáskák gyanánt betölté a mély völgyeket, és elborítá a hegyek magaslatait. A fegyveres népet a szekérvárak követték a háremmel, s utánok a számtalan nyájak következtek.

De a Balkán előtti ingoványokban Kasszeka aranyos és bíboros kocsija oly mélyen lesüppedt, hogy húsz bivaly se bírta kihúzni a mocsárból. «Rossz jel, uram, neked és egész hadseregednek!», mondá a legfőbb mufti a szultánnak. «Rossz jel!», ismétlék a félőrült dervisek. És a szultán megijedt és elhatározta, hogy minden nőt, még a világszép Kasszekát is eltávolítja a táborból.

A parancsot kihirdették a hadseregnek. Azok a katonák, akik nem tudták, hová küldjék női rabszolgáikat, és szerelemből nem akarták a kéjelgésnek átengedni, inkább megölték őket. Másokat ezerszámra megvásároltak a karavanszeráj bazárai és később Sztambul vásárain és a közel Ázsiának városaiban eladták őket. A nagy vásár három napig tartott. Azya habozás nélkül vásárra vitte Zsófiát, s egy öreg sztambuli déligyümölcs-kereskedő jó pénzért azonnal megvette fia számára.

Jó ember volt, mert mikor Zsófia sírt és könyörgött neki, anyját is megvette Halimtól, persze nagyon olcsó áron. Másnap mind a ketten számos más asszonynyal Sztambulba vándoroltak. Sztambulban Zsófia sorsa mégis jobbra fordult, habár nem szünt meg kevésbbé szégyenletes lenni. Az új tulajdonos szerette őt, és néhány hónap mulva feleségévé tette. Anyja nem hagyta el többé.

Sok ember, köztük még sok nő is, gyakran hosszú rabszolgaság után is vissza szokott térni hazájába. Valaki minden módon, örmények, görög kereskedők, a köztársaság követei segítségével is kerestette Zsófiát, de eredmény nélkül. Később az utána való kutatások hirtelen abba maradtak, és Zsófia hazáját és hozzátartozóit nem látta többé soha.

Haláláig a háremben élt.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Még mielőtt a törökök Drinápolyból elindultak, élénk sürgésforgás uralkodott a Dniesztr mellett az összes határőrségeknél. Kivált Chreptiovba, mely legközelebb volt Kamieniechez, gyakran jöttek lovasok a hetmantól, és mindenféle parancsokat hoztak, melyeket a kis lovag vagy maga intézett el, vagy, ha nem reá vonatkoztak, megbízható emberekkel közvetített. Ennek az volt a következménye, hogy a chreptiovi őrség nagyon megcsappant; Motovidlyo úr az övéivel Humánig vonult Hanenko segítségére, aki egy maréknyi kozákkal, kik a köztársasághoz hívek maradtak, amennyire lehetett, Dorosenkóval és a vele szövetséges krimi hordával dacolt. Musalszki úr, a páratlan íjász, Sznitko úr, Nienasyniec úr és Hromyka úr a társasági zászlóaljat és a Linkhausen-dragonyosokat a szerencsétlen emlékű Batohba vitték, hol Luzsecki volt, akinek Hanenko társaságában Dorosenkó mozdulatait kellett megfigyelnie. Bogus úr azt a parancsot kapta, hogy addig maradjon Mohilovban, míg a közelgő tatár csapatokat szabad szemmel meg nem pillantja. A híres Ruscsyc urat is fölkeresték a hetman parancsai, őt, akit a portyázásban csupán Volyodyjovszki múlt fölül, de Ruscsyc úr száz ember élén a pusztába vonult, és nyomtalanul eltünt. Csak később hallottak felőle, és különös hírek terjedtek el, hogy Doros szekérvára és a horda körül gonosz szellem jár, mely naponkint elragad egyes katonákat és kisebb bandákat. Gyanították, hogy Ruscsyc úr az, aki az ellenséget rászedi, mivel a kis lovag kivételével senki más nem tudta volna őt úgy becsapni. Valóban Ruscsyc úr volt.

Volyodyjovszkinak, mint már előbb el volt határozva, Kamieniecbe kellett mennie, mivel ott szüksége volt reá a hetmannak, aki jól tudta, hogy ama katonák közé tartozik, akiknek látása bátorságot öntött a szívekbe, és a lakosságnak, valamint az őrségnek lelkesedését magával ragadta. A hetman meg volt győződve, hogy Kamieniec nem tartja magát, de ő arra gondolt, hogy addig védje, amíg csak lehet, de kivált addig, míg a köztársaság erőt gyüjt fölmentésére. Ebben a meggyőződésben küldötte a köztársaság leghíresebb lovagját, és egyúttal legkedveltebb harcosát a biztos halálba.

A halálba küldte a legkipróbáltabb katonát, és nem fájt neki. A hetman mindig úgy gondolkozott, mint később Bécsben mondta, hogy a *háború istennője* ugyan tud férfiakat szűlni, de a *háború* csak megölni tudja őket. Ő maga is kész volt meghalni és a halálra való készenlétet a katona legegyszerűbb kötelességének tartotta, és ha halálával nagy szolgálatot tehet, ez a halál kegy és kiváló jutalom. A hetman úr azt is tudta, hogy a kis lovag éppen úgy gondolkozik, mint ő maga.

Azonkívül nem volt ideje annak, hogy az egyesnek kíméletére gondoljon, mikor a veszély egyházakat, városokat, országokat, az egész köztársaságot fenyegette, és a Kelet soha nem tapasztalt erőfeszítéssel támadt Európa ellen, hogy az egész kereszténységet leigázza, mely, a köztársaság mellétől födözve, nem gondolt arra, hogy segítségére siessen. Azért azt akarta a hetman, hogy előbb Kamieniec védje a köztársaságot, s ez aztán a kereszténység maradványát.

Ez meg is történhetett volna, ha ereje van, ha a rossz gazdálkodás tönkre nem teszi. De a hetmannak még az előörsök kiküldésére se volt elegendő hadereje, annál kevésbbé a háborúra. Ha egy csapat katonát az egyik helyre dobott, a másikon csakhamar olyan rés támadt, melyen a túlnyomó hatalom akadálytalanul beözönölhetett. Az őrök, kiket a szultán éjjelenként táborában fölállított, számosabbak voltak, mint a hetman zászlóaljai. Az áradat kétfelől jött, a Dniesztr és a Duna felől. És mivel Doros az egész krimi hordával már közelebb volt, mely az országot gyujtogatva és gyilkolva már elözönlötte, a főzászlóaljak ellene vonultak s a másik irányban hiányzott a legénység még a kémszemlére is.

E súlyos szorongattatásban a hetman a következő pár szót írta Volyodyjovszkinak:

«Már meghánytam-vetettem, vajjon ne küldjelek-e Raskovból az ellenség elé, de attól tartok, hogy ha a horda hét ágban beözönlik a moldvai part felől és elárasztja az országot, nem fog sikerülni átvágnod magadat Kamieniecbe, s ott okvetetlenül szükség van reád. Csak tegnap jutott eszembe Novoviejszki, aki tapasztalt katona és elszánt férfi, és mivel az ember kétségbeesésében mindent mer, remélem, jó szolgálatokat fog tenni. Amit a könnyű lovasságból nélkülözhetsz, küldd el hozzá, ő pedig nyomuljon előre, amennyire csak lehet, mutatkozzék mindenütt, terjeszsze el a hírt nagy seregünkről, és ha az ellenség láthatóvá lesz, itt-ott suhanjon el előtte anélkül, hogy elfogatná magát. Tudjuk, mely úton jönnek, de ha valami újat vesz észre, azonnal adjon hírt neked, és te az értesítést haladéktalanul küldd hozzám és Kamieniecbe. Novoviejszki induljon hamarosan, és te is tartsd magad készen, hogy Kamieniecbe indulj, de várj addig, míg Novoviejszkitől Moldva felől értesítések érkeznek.»

Mivel Novoviejszki ebben a pillanatban Mohilovban időzött, és mivel úgy volt, hogy anélkül is Chreptiovba jön, a kis lovag csak azt jelentette neki, hogy utazását siettesse, mivel Chreptiovban a hetman nevében megbízatás vár reá.

Novoviejszki két nap mulva megérkezett. Barátai alig ismerték meg és azt gondolták, hogy Bialyoglyovszki úr nem hiába nevezte őt csontváznak. Ez nem volt többé az a pompás, roppant nagy és víg fickó, aki egykor nevetve tudott az ellenségnek rohanni, mi a lónyerítéshez hasonlított, és olyan erővel vagdalkozott maga körül, mint ha szélmalomszárnyak mozognának. Sovány, sárgás, komor lett, és ebben a soványságban még óriásibbnak látszott. Az emberekre úgy pislogott, mint ha legjobb ismerőseit sem ismerné meg; kétszer, háromszor kellett ugyanazt ismételni, mivel nem látszott megérteni. Ereiben vér helyett bánat látszott csörgedezni; szemmel láthatólag azon igyekezett, hogy bizonyos dolgokra ne gondoljon, és inkább feledni akart, hogy meg ne őrüljön.

Valóban alig volt ezeken a vidékeken ember, alig egy család, alig egy tiszt a hadseregben, akit pogány kéztől valami szerencsétlenség nem ért volna, aki valamely ismerőst, barátot, saját kedvesét ne siratta volna; de Novoviejszkire valósággal a szerencsétlenség felhőszakadása zúdult. Egy napon vesztette el atyját, húgát, menyasszonyát, kiket gazdag szívének minden idegével szeretett. Bár inkább halt volna meg húga és az az édes, szeretett leány, inkább a kard vagy a láng semmisítette volna meg őket. De sorsuk olyan volt, hogy a reájuk való gondolat a legborzasztóbb kínt jelentette Novoviejszkire nézve. Minden kigondolhatót elkövetett, hogy magától távol tartsa azt, mivel érezte, hogy az emlékezet az őrültséggel határos, de nem tehette úgy, amint akarta.

Igy nyugalma csak látszólagos volt. Lelkében éppen nem volt helye a megadásnak és az első pillanatra könnyen ki lehetett találni, hogy e merevség alatt valami baljóslatú, iszonyatos lappang és hogy ez az óriás, ha kitörésre kerül a dolog, iszonyatos tetteket visz véghez, mint a fölszabadult elemek. Ez oly világosan a homlokára volt írva, hogy maguk barátai is csak bizonyos félelemmel közeledtek hozzá és a vele való társalgásban kerülték mindannak megemlítését, ami történt.

Boriska látása Chreptiovban fölébreszté benne az alig behegedt fájdalmat s mikor üdvözletül megcsókolta kezét, nyögni kezdett, mint a sebzett bölény, szeme vérbe borult és az erek úgy kidagadtak a nyakán, mint a kötelek. És mikor Boriska sírva fakadt és egy anya gyöngédségével megfogta kezével fejét, lábához borult és sokáig nem lehetett tőle elszakítani. De mikor meghallotta, milyen megbízást adott neki a hetman, láthatólag fölelevenedett, iszonyatos öröm sugara villant föl vonásain és mondá:

- Megteszem, megteszem, sőt többet!

- És ha a veszett kutyát ott találod, húzd a fülére a bőrét! - veté közbe Zaglyoba úr.

Novoviejszki egy szót se szólt, csak Zaglyoba úrra pillantott; hirtelen őrültség lobbant föl szemében, fölemelkedett és az öreg nemeshez ment, mintha neki akarna rohanni.

- Hiszi-e kegyelmed - mondá - hogy ennek az embernek soha se tettem rosszat életemben, hogy mindig barátságosan bántam vele?

- Hiszem, hiszem! - felelé Zaglyoba úr gyorsan és óvatosan a kis lovag mögé húzódott. - Én magam is veled mennék, de a podagra gyötri a lábaimat.

- Novoviejszki! - mondá a kis lovag - mikor akarsz indulni?

- Ma éjjel.

- Száz dragonyost adok neked. Én magam a másik százzal és a gyalogsággal itt maradok. Jöjj a majdánra!

És kimentek parancsokat osztogatni. A küszöbön egyenest, mint a cövek, Lusnia Zydor állt. A kiküldetés híre már elterjedt a majdánon, azért az őrmester a saját és szakasza nevében arra kérte a kis ezredest, engedje meg neki, hogy Novoviejszkivel mehessen.

- Úgy, tehát el akarsz hagyni? - kérdé Volyodyjovszki csodálkozva.

- Parancsnok úr, esküt tettünk a gazember ellen. Talán a kezünkbe kerül.

- Igazad van! Zaglyoba úr beszélt nekem róla - felelé a kis lovag.

Lusnia Novoviejszkihez fordult.

- Parancsnok úr!

- Mit akarsz?

- Ha megkerítjük, engedje át nekem.

A mazúr arcán oly rettentő, állatias düh látszott, hogy Novoviejszki azonnal meghajtá magát Volyodyjovszki előtt és kérőleg mondá:

- Kedvességed, adja nekem ezt az embert!

Volyodyjovszki nem tett kifogást és még az nap este az éj beálltakor, száz lovas elindult Novoviejszki vezetése alatt.

Az ismert országútat használták Mohilovon és Jampolon át. Jampolban a régi raskovi őrséggel találkoztak, amelyből kétszáz ember a hetman parancsa folytán Novoviejszkihez csatlakozott; a maradványnak Bialyoglyovszki úr vezetése alatt Mohilovba kellett mennie, hol Bogus úr állomásozott.

Novoviejszki lehúzódott Raskovba.

Raskov környéke már teljes pusztaság volt; maga a városka hamurakássá változott, melyet a szelek az ég négy tájéka felé széthordtak, a kevés számú lakosság a zivatar rémülete elől elmenekült. Május eleje volt és a horda minden nap föltünhetett, azért veszélyes volt a helységnél maradni. A hordák a valóságban a törökökkel még Kancsukár mezején voltak, de erről mit se tudtak a raskovi szakadékokban s azért Raskov minden lakója, aki a legutóbbi mészárlásból megmenekült, ott helyezte a fejét biztosságba, ahol tehette.

Lusnia az egész úton azokra az eszközökre és fortélyokra gondolt, amelyeket az ő vélekedése szerint Novoviejszki úrnak föl kellett használnia, ha a bekerítést sikerrel akarta végrehajtani. Ezeket a gondolatait kegyesen közölte a közlegényekkel is.

- Ti lófejek - mondá nekik - ti természetesen nem értitek, de én, vén fickó értek hozzá. Raskovba megyünk, ott elrejtőzünk a szakadékokban és várunk. A horda a gázlóhoz ér,

először néhány portyázó csoport jön át, amint az már szokásuk és az egész csapat megáll és vár; míg azok azt nem jelentik nekik, hogy nincs semmi veszély. Aztán utánok lopódzunk és Kamieniecig kergetjük őket.

- Igy nem keríthetjük kézre a gazembert! - jegyzé meg a katonák egyike.

- Fogd be a szádat! - viszonzá Lusnia. - Ugyan ki menne elővéd gyanánt, ha nem a lipekek?

Az őrmester gyanítása teljesedésbe látszott menni. Novoviejszki, mihelyt Raskovot elérték, pihenőt adott a katonáknak. Már mindnyájan erősen meg voltak győződve, hogy aztán a barlangokhoz húzódnak, amelyekben az egész vidék oly gazdag volt és hogy ott megvárják az első ellenséges portyázók megérkezését.

De a parancsnok már a pihenés második napján újra fölállítá a zászlóaljat és Raskov mögé vezette.

- Tehát Jahorlikba megyünk? - gondolta magában az őrmester.

Eközben közetlenül Raskov mögött a folyóhoz közeledtek és néhány perc mulva már ott álltak az úgy nevezett «véres gázló»-nál. Novoviejszki egy szót se szólt, lovát a vízbe hajtotta és a túlsó partra ment.

A katonák csodálkozva néztek egymásra. «Hogyan? a törökökhöz megyünk?» - kérdé egyik a másikat. De ők nem az általános népfölkelés «urai» voltak, akik mindig készek valának a tanácskozásra és tiltakozásra, hanem egyszerű katonák, kik szokva voltak a határőrségek vasfegyelméhez; így a parancsnok után ők is a vízbe hajtották lovaikat, először az első sor, aztán a második és a harmadik. Nem volt a legcsekélyebb vonakodás se. Csodálkoztak, hogy háromszáz lovukkal a török birodalomba menjenek, amelyhez az egész világ se férkőzhetett, de ők mentek. A fölkavart víz nem sokára a lovak oldalát kezdte verdesni és ők abba hagyták a csodálkozást és csak arra gondoltak, hogy az élelmi szerek és a lovak abrakos zacskói nedvesek ne legyenek.

Csak a tulsó parton néztek ujfent egymásra.

- Istenemre! Moldvában vagyunk! - hangzék halkan szájról-szájra.

Visszanéztek a Dniesztrre, mely a leáldozó napban úgy csillogott, mint egy aranyos, vörös szalag. A parton a barlangokban gazdag sziklák szintén a ragyogó fényben fürödtek. Úgy emelkedtek föl, mint egy fal, mely ebben a pillanatban egy marék embert elválasztott hazájától. Ez mindnyájokra nézve bizonynyal az utolsó üdvözletet jelentette.

Lusnia fejében az a gondolat villant meg, hogy a parancsnok talán megőrült; de a parancsnok dolga volt parancsolni; s az övé, engedelmeskedni.

Eközben a lovak átgázoltak a vízen és hevesen nyeríteni kezdtek. «Rajta! rajta!» - kiálták csakhamar a katonák. Mert ezt kedvező jelnek tartották és szívök bátorsággal telt meg.

- Indulj! - vezénylé Novoviejszki.

A sorok megindultak, a leáldozó nap felé vonultak, amaz ezrek az emberek ama sokasága, ama népek felé, melyek Kancsukár mezején állomásoztak.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Novoviejszki átkelése a Dniesztren és háromszáz vitézének kivonulása a szultán hatalma ellen, mely több százezernyi harcost számlált, olyan tettek voltak, melyeket a háborúban járatlan ember az őrültség tetteinek tarthatott volna. Pedig csak bátran véghez vitt hadi tett volt, mely azonkívül eredménynyel kecsegtetett.

Mert ama kor csatározóival gyakrabban megtörtént, hogy százszorta számosabb tatár sereg ellen kellett harcolniok, velök szembeszállniok s aztán megfutamodva, az üldözők közt vérfürdőt előidézniök. Amint a farkas gyakran maga után csalja a kutyákat, hogy adott pillanatban megforduljon és a veszedelmes csaholót széttépje, úgy tettek ők is. A vad egy pillanat alatt vadászszá lett: elfutott, elrejtőzött, de még üldözve is üldözővé lett ő maga, váratlan támadást intézett és halálos sebet harapott. Ez volt az úgynevezett «tatár furfang», melynél az volt a fő, hogy egyik a másikat fortélyra és vakmerőségre nézve fölülmulja. A legnagyobb hírnévre az ilyen furfang tekintetében Volyodyjovszki úr tett szert, aztán Ruscsyc úr, Pivó úr és Motovidlyo úr, de Novoviejszki is, ki gyermekségétől fogva a pusztában élt, azok közé tartozott, akiket a leghíresebbek közt emlegettek. Igy nagyon valószínű volt, hogy a hordával szembe száll, de nem fogatja magát körül.

Az ő kivonulása azért is eredménynyel kecsegtetett, mivel a Dniesztren túl sivatag országok voltak, amelyekben könnyű volt rejtekhelyet találni. A folyók partjain csak itt-ott emelkedtek emberi lakások, de az ország általában kevéssé lakott volt, a partok közelében sziklás és dombos, beljebb puszta és erdőkkel borítva, melyekben számos vad tartózkodott, a vadbivalytól kezdve a szarvasig, őzig és a vaddisznókig. Mivel a szultán a nagy hadjárat előtt «meg akarta mérni erőit», a Dniesztr lapályain élő bialyogrodi és a még távolabb lakó dobrudzsai hordák is átkeltek a Balkánon a padisah parancsára s őket követték a moldvai karalyasok, úgy, hogy az ország még pusztább lett és egész hetekig vándorolhatott az ember anélkül, hogy valaki meglátta volna őt.

Egyébiránt Novoviejszki úr sokkal jobban ismerte a tatár szokásokat, hogysem ne tudná, miképp ha egyszer csapataik átlépték a köztársaság határát, óvatosan nyomulnak előre és éberen kémszemlét tartanak mindenfelé; de itt, a saját országukban minden óvatosság nélkül, széles oszlopokban szoktak menetelni. Igy volt most is; a tatárok előtt valóbbszínű lett volna, hogy a halállal találkoznak, mintsem Besszarábia közepén, a tatár föld legszélső határán ugyanazon köztársaság seregére bukkanjanak, mely a saját határainak védelmére is szűkében volt a harcosoknak.

Novoviejszki úr tehát azt remélte, hogy portyázása az ellenséget mindenek előtt ámulatba ejti s azért még nagyobb hasznot hoz, mint a hetman úr várta; aztán, hogy Azyára és a lipekekre nézve vészthozó lehet. A fiatal százados könnyen kitalálhatta, hogy a lipekek és cseremiszek, kik a köztársaságot kitünően ismerték, az elővédben haladnak és erre a biztos gyanításra építé reménységét. A gyűlölt Azyát hirtelen megtámadni és elfogni, tőle talán húgát és Zsófiát elvenni - őket a rabszolgaságból kimenteni, bosszút állani s aztán a harcban magának is elpusztulni - ez volt minden, amit Novoviejszki széttépett lelke óhajtott.

E gondolatok és remények behatása alatt Novoviejszki lassankint megszabadult a dermedtségtől és ismét föléledt. A menetelés az ismeretlen országrészekben, a nagy fáradalmak, a friss szél, mely a pusztákon fújt, az utóbbiak varázsa és a merész vállalat veszélyei megerősítették egészségét és visszaadták régi erejét. A portyázó győzött benne a megtört ember fölött. Eddigelé semmi se talált helyet benne, mint az emlékezet és a gyötrelem, most pedig egész nap arra irányultak gondolatai, hogy miképp szedje rá és tizedelje meg az ellenséget.

Mikor a Dniesztren átkeltek, oldalvást, a Prút irányában lefelé haladtak, nappal gyakran erdőkben és a sás közt elrejtőzve, éjjel titokzatos gyors menetekben. Az ország, mely még most is gyéren van lakva és amelyet akkoriban főleg nomádok népesítettek be, a legnagyobb részt sivatag volt. Igen ritkán találtak kukoricaföldekre, amelyekhez szállások tartoztak.

Titkos útjokon arra törekedtek, hogy a nagyobb telepeket megkerüljék, de a kisebbekbe bátran be is tértek, melyek egy, két, három, vagy tíz egynéhány kunyhóból állottak, mivel tudták, hogy a lakosok közül senkinek se jut eszébe előttük Budziakba sietni és a tatárokat figyelmeztetni. Egyébiránt Lusnia ügyelt arra, hogy ez meg ne történjék, de nem sokára fölhagyott ezzel az óvatossággal is, mivel meggyőződött, hogy a néhány telepes, akik minden esetre a szultán alattvalói voltak, maga is aggodalommal várta a török sereg közeledtét, hogy továbbá sejtelmük se volt arról, miféle származásúak voltak azok az emberek, akik hozzájuk jöttek és az egész csapatot karalyasoknak tartották, kik a többiekkel a szultán parancsára átjöttek.

Ellenkezés nélkül adtak is nekik kukoricakenyeret, szárított bivalyhúst és aszalt somot. Minden telepesnek voltak egy kis juhnyája, bivalyai és lovai, melyeket a folyóknál rejtve tartottak. Időnkint nagyszámú félvad bivalygulyára is akadtak, melyeket pásztorok őriztek. Az utóbbiak a pusztában barangoltak és sátorokban csak addig maradtak egy helyben, míg elég legelő volt. Gyakran öreg tatárokra is bukkantak. Novoviejszki ezeket a «csabanycsukokat»[16] olyan óvatossággal körül fogta, mintha tatár bandákról lenne szó; a körülfogottaktól elszedte az eleséget, hogy hírt ne adjanak Budziakban az ő felvonulásukról. Kivált a tatárok iránt volt irgalmatlan, kiket először kikérdezett az útak felől, vagy helyesebben a legjárhatatlanabb irányok felől, aztán irgalom nélkül lemészároltatta őket, hogy egyetlen egy se meneküljön el. Aztán annyi darabot vett el a nyájból, amennyire szüksége volt és folytatta útját.

Minél előbbre nyomultak dél felé, annál gyakrabban találkoztak számos gulyával, melyeket csaknem mindig tatárok őriztek. Két heti menetelés alatt Novoviejszki három pásztorcsapatot vett körül és egészen megsemmisíté őket. A dragonyosok levették róluk a férgektől hemzsegő ködmeneket, a tűz fölött megtisztították és ők maguk öltötték föl, hogy így a vad csabanycsukokhoz és juhászokhoz hasonlítsanak. A második héten már csaknem mindnyájan tatárosan voltak öltözve és egészen úgy festettek, mint egy tatár banda. Csak a rendes lovasság egyforma fegyverei maradtak meg, a lovas dolmányt a holmik közé rejtették, hogy visszatértükkor ismét fölvegyék. A közelben szőke mazúr bajúszukról és kék szemökről meg lehetett volna ismerni származásukat; de távolból a leggyakorlottabb szemnek is annál inkább tévednie kellett volna megpillantásukkor, mivel nyájakat hajtottak maguk előtt, melyekre élelmezésük miatt szükségük volt.

Mikor a Prút közelébe értek, a folyó bal partján mentek lefelé. Mivel a kucsmini országútak teljesen el voltak pusztítva, könnyen előrelátható volt, hogy a szultán seregei, és azok előtt a hordák Falezin, Huson, Kotimoren át s aztán az oláhországi úton fognak fölvonulni, hogy vagy a Dniesztrhez kanyarodjanak, vagy nyílegyenest egész Besszarábián keresztül és Usyc tájékán a köztársaság határán elözönljenek. Novoviejszki erről oly bizonyos volt, hogy nem törődvén az idővel, mindig lassabban nyomult előre és egyre óvatosabban, hogy ne nagyon hirtelen bukkanjon a tatárokra. Végre midőn abba a folyódeltába ért, melyet a Szeret és a Tekics képeznek, ott sokáig állomásozott, először, hogy a lovaknak és embereknek pihenőt adjon és másodszor, hogy ezen a jól védett helyen a horda elővédjét bevárja.

A hely valóban jól meg volt választva, mivel az egész folyódelta és a külső partok részint közönséges sommal voltak beültetve, részint vörösgyűrűvel benőve. Az erdőcske addig húzódott, ameddig a szem látott és a földet itt átláthatatlan sűrűséggel, amott bozóttal borította, melyen át a kopár hegyek szürkén átcsillámlottak, melyek egy majdán készítésére

[16] Csabanycsuk a. m. félvad tatár bivalypásztor.

alkalmasak voltak. Ez időben a fák és bokrok már zöld díszben állottak, de tavasz kezdetén itt sárga és fehér virágok tengerének kellett lennie. A pagony egészen lakatlan volt, de mindenféle vad nyüzsgött benne, mint: szarvasok, őzek, nyulak és szárnyasok. Itt-ott, a források szélén a katonák medvék nyomait is felfödözték. Egy ilyen az előörsi szakaszok megérkezése után csakhamar több juhot széttépett, azért Lusnia elhatározta, hogy vadászatot tart reája, de mivel Novoviejszki, aki egész titkon akart táborozni, nem engedte meg a muskéta használatát, a katonák dorongokkal és fejszékkel indultak a rabló ellen.

Később a víz mellett tűzhelyek nyomaira is találtak, de régiek voltak, nyilván az előbbi esztendőből. A nomádok nyilván gyakrabban idejöttek nyájaikkal, vagy talán tatárok voltak, akik itt somfákat vágtak, hogy azokból nyeleket készítsenek. De még a legszorgosabb kutatások se vezettek valamely élő emberi lény felfödözésére.

Novoviejszki elhatározta, hogy nem megy tovább és itt várja meg a török sereg megérkeztét.

Tehát majdánt csináltak. Kunyhókat építettek és megkezdődött a várakozás. A pagony szélén most őrök álltak, akik közül némelyek éjjel-nappal Budziak felé néztek, mások meg a Prút felé Falezi irányában. Novoviejszki tudta, hogy bizonyos jelekből kitalálja a török sereg közeledését, de azonkívül kis előörs-szakaszokat küldött ki, melyeknek élén többnyire ő maga állt. Az időjárás a veszteglésre ebben a száraz országban nagyon kedvező volt. A napok forrók voltak, de a sűrűség árnyékában könnyen el lehetett rejtőzni a forróság elől; az éjszakák tiszták, csöndesek, holdvilágosak voltak és a fülemilék éneke töltötte be. Novoviejszki az ilyen éjszakákon szenvedett legtöbbet, mivel nem tudott aludni és reá gondolt - a régi boldogságra és a szomorú jelenre.

Csak abban az egy gondolatban élt, hogy ha szíve kielégítést nyert a bosszúban, boldogabb és elégedettebb lesz. Eközben egyre közelebb érkezett az a határidő, midőn bosszúját kitölti vagy elpusztul.

Igy múlt el hét hét után, miközben a pusztában laktak és őrködtek. Ez idő alatt megvizsgáltak minden útat, minden szakadékot, minden mezőt, minden folyót és folyamot, ismét számos nyájat raboltak, lemészárolták a nomádok apróbb csapatait és folyton-folyvást ebben a sűrűségben leselkedtek, mint a vad a zsákmányra. Végre elérkezett a várva várt pillanat.

Egy reggel madárcsapatokat láttak, melyek fönn, a felhők közt és lenn, a földön tova húzódtak. Túzokok, fehér fajdok, kéklábú fürjek lopódzkodtak a füvön át a sűrűségbe, fönn varjak, csókák, sőt mocsári madarak, melyeket nyilván a Duna partjain vagy a dobrudzsai mocsarakból kergettek föl. E látványra a dragonyosok egymásra néztek és «Jönnek! jönnek!» hangzék szájról-szájra. Az arcok megélénkültek, a szemek ragyogtak, de ebben az izgalomban nem volt nyugtalanság, mivel mind olyan emberek voltak, akiknek egész életök a «praktikákban» telt el s majdnem olyasmit éreztek, mint a vadászebek, midőn vadat szimatolnak. Az őrtüzeket abban a pillanatban kioltották, hogy a füst el ne árulja az emberek jelenlétét, a lovakat fölnyergelték és az egész csapat indulásra készen állott.

Most a kellő időt kellett eltalálni, hogy az ellenséget abban a pillanatban támadják meg, mikor az megáll. Novoviejszki jól tudta, hogy a szultán seregei nem sűrű tömegben menetelnek, kivált mivel a saját országukban voltak, hol a meglepetés veszélye valótlanszínű volt. Azt is tudta, hogy az elővéd mindig egy vagy két mérföldnyire megelőzte a főseregetet és joggal várta, hogy legelől a lipekek haladnak.

Egy ideig habozott, vajjon ne menjen-e eléjük a titkos, előtte jól ismert úton, vagy vajjon a somfaerdőben várja-e be megérkezésüket. Az utóbbira határozta el magát, mivel az erdőből könnyebben lehetett bármely pillanatban váratlan támadást intézni. Elmult még egy nap, aztán egy éjjel, mely alatt nemcsak madarak, hanem szárazföldi vadak is csapatonkint menekültek a sűrűségbe. Másnap reggel az ellenség már láthatóvá lőn.

A somfaerdőcske déli szélétől széles, dombos mezőségek húzódtak, melyek a távol szemhatáron eltüntek. Ezen a mezőségen tünt föl az ellenség és meglehetős gyorsasággal közeledett a Tekicshez. A dragonyosok a sűrűségből nézték a sötét tömeget, mely majd eltünt a szem elől, majd ismét egész kiterjedésében fölmerült.

Lusnia, akinek kitünő szeme volt, sokáig megerőltetve figyelte a közeledő tömegeket, aztán Novoviejszkihez közeledett.

- Parancsnok úr! - mondá - nincs ott sok ember, csak a gulyákat hajtják a legelőre.

Novoviejszki csakhamar meggyőződött, hogy Lusniának igaza van, és arca örömtől ragyogott.

- Az annyit tesz, hogy innét egy vagy két mérföldnyire pihenőt tartanak? - mondá.

- Úgy van - viszonzá Lusnia. - Nyilván éjjel menetelnek, hogy a forróságot kikerüljék, és nappal pihennek; lovaikat estig a legelőre hajtják.

- Sok őrt látsz a lovaknál?

Lusnia ismét az erdő szélére ment és csak egy idő mulva tért vissza. Végre még egyszer körülnézett és mondá:

- Másfélezer ló lehet és huszonöt ember van mellettük. A saját országukban érzik magukat és mitől se félnek, azért nem állítanak ki őröket.

- Meg tudod-e különböztetni az embereket?

- Még messzire vannak, de lipekek, uram! Ők a mieink!

- Úgy van! - mondá Novoviejszki.

Meg volt győződve, hogy ez emberek közül egy se szabadul meg tőle. Olyan csatározónak, mint ő volt, és olyan katonáknak, mint aminőket vezetett, a feladat csak gyerekjáték volt.

Eközben a csikósok méneseiket egyre közelebb hajtották a somfaerdőcskéhez. Lusnia még egyszer az erdő szélére ment. Mikor visszajött, arca örömtől és kegyetlenségtől ragyogott.

- Lipekek, uram, egész bizonyosan! - suttogá.

Novoviejszki fölkiáltott, mint az ölyv, és a dragonyos csapat azonnal a mély sűrűségbe húzódott. Ott a legénységet két szakaszra osztotta, s az egyik a szorosba rohant, hogy onnét hátulról rohanja meg a méneseket és a lipekeket, a másik félkört képezett és várt.

Mindez oly csendben történt, hogy a leggyakorlottabb fül se hallott volna semmi hangot; a kard, a sarkantyú nem csörrent, a ló nem nyerített; a sűrű fű, mely az erdőcske földjén nőtt, megtompítá a paták dobogását. A lovak is érteni látszottak, hogy a támadás sikere a csendtől függ, mivel nem először teljesítettek ilyen szolgálatot. A szorosokból és a sűrűségekből csak az ölyvek vijjogása hallatszott, egyre ritkábban, egyre szaggatottabban.

A lipek ménes megállt az erdőcske előtt és kisebb-nagyobb csapatokra oszlott a mezőn. Most Novoviejszki maga állt az erdő szélére és megfigyelte a pásztorok minden mozdulatát. Szép nap volt, és éppen a délelőtti időben, de a nap már magasan állt és forrón sütött a földre. A lovak a sűrűséghez közeledtek és a csikósok az erdőhöz mentek. Leszálltak és lovaikat pányván legeltették, míg ők maguk árnyékot és hűvöst keresni az erdőbe mentek és egy nagyobb bokor alatt tanyát ütöttek.

Hamarosan tüzet gyujtottak, és mikor a száraz galyak parazsat és hamut képeztek, a csikósok egy fél csikót a parázsra tettek, s ők a tűztől egy kissé félrébb leültek.

Némelyek a gyöpre heveredtek, mások fecsegtek, lábukat törökösen egymás alá tették; az egyik csikós a tilinkót fújta. A sűrűségben teljes csönd uralkodott, csak időnkint vijjogott az ölyv.

A sülő hús illata végre tudtul adta, hogy a pecsenye kész, s így két ember kihúzta a hamuból és az árnyékos bozótba cipelte. Ott körben leültek, késeikkel szétszedték és állati mohósággal faldosták a félig nyers darabokat, melyeknek vére ujjokra ragadt és szakállukon lecsöpögött.

Miután még savanyú kancatejet ittak a bőrpoharakból, jóllaktak. Még egy kis darabig csevegtek, aztán fejük és tagjaik nehezekké váltak.

Dél lett. És vele iszonyú forróság az égen és a földön. Az erdő talaja fényes, reszkető foltocskákban tarkán csillogott, melyeket a napsugarak képeztek, melyek a sűrű lombon átszűrődtek. A természet elnémult, még az ölyvek is fölhagytak a vijjogással.

A lipekek közül néhányan fölemelkedtek és lomhán az erdő széle felé osontak, hogy a lovak után nézzenek, a többiek végignyujtózva úgy feküdtek, mint a holtak, és a fáradság csakhamar erőt vett rajtuk.

De a zabálás utáni álomnak nehéznek és izgatónak kellett lennie, mivel csakhamar hallható volt, hogy fölsóhajtottak és csakhamar látható volt, hogy egyik is, másik is kinyitotta a szemét, és azt ismételgette: «Allah, Biszmillah!...»

Hirtelen az erdő széle felől halk, de iszonyatos viszhang hallatszott, mint a megfojtott ember rövid hörgése, akinek nem volt többé ideje fölkiáltani. A csikósok füle volt-e olyan éber, vagy bizonyos állati ösztön figyelmeztette-e őket a veszélyre, vagy végre a halál lebegett-e fölöttük fagyos leheletével, elég az hozzá, mindnyájan egy pillanat alatt fölugrottak szendergésükből.

- Mi az? Hol vannak azok a lovak mellől? - kérdé egyik a másikat.

Ekkor egy hang, mely a somfák felől hallatszott, mondá:

- Azok nem térnek többé vissza.

Ugyanabban a pillanatban százötven ember rohant a csikósokra, akik a rémülettől úgy megdermedtek, hogy egy kukkot se tudtak szólni. Alig kapott egyik vagy a másik a handzsárhoz. A támadók köre körülfogta őket, a bozót megrendült az emberi testek tolongásától, melyek rendetlen csapatokban ide-oda hemperegtek. Éles fütty, horkolás, nyögés vagy hörgés hallatszott, de csak egy pillanatig tartott. Aztán ismét minden csöndes lett.

- Hányan élnek? - kérdé egy hang a támadók közül.

- Öten, parancsnok úr.

- A testeket meg kell vizsgálni, hogy senki elevenen el ne rejtőzzék, és óvatosságból mindenkinek el kell a gégéjét késsel vágni, a foglyokat pedig az őrtűzhöz.

A parancsot azonnal végrehajtották. A holttesteket saját tőreikkel a földhöz szegezték; a foglyoknak botokat kötöttek a lábaikra s az őrtűz körül fektették őket, melyet Lusnia fölszított, úgy hogy a hamu alatt lappangó parázs a fölszínre került.

A foglyok meredt szemmel néztek ezekre az előkészületekre és Lusniára. Három chreptiovi lipek volt köztük, s ezek nagyon jól ismerték az őrmestert. Ő is megismerte őket és mondá:

- No, pajtások, most tanuljatok meg fütyölni, mivel megsült talppal mentek a másvilágra. Régi barátságból nem takarékoskodom a parázzsal!

E szavaknál száraz galyakat dobott a tűzre, mely csakhamar magasan föllobogott.

De Novoviejszki oda jött és kérdezgetni kezdé őket. A foglyok vallomása megerősítette azt, amit a fiatal százados részben kitalált. A lipekek és cseremiszek a hordának és a szultán összes seregeinek elővédjében voltak. Vezetőjük Azya, Tuchay-bej fia volt, akinek parancsnoksága alatt álltak mindnyájan. A nagy forróság miatt ők is éjjel meneteltek, mint az egész hadsereg, nappal pedig a legelőre hajtották jószágaikat. Nem alkalmaztak óvatosságot, mivel senki se sejtette, hogy valamely sereg megtámadhatná őket, és a Dniesztr, kivált pedig a Prút közetlen közelében rejtőzködve tartózkodjék; gondtalanul marsoltak a gulyákkal és tevékkel, melyek a fölebbvalók sátorait hordozták. Azya mirzának sátora könnyen fölismerhető, tetejére lófark van erősítve, és a pandúrok a pihenés ideje alatt zászlókat tüztek reá. A lipek csapat egy kis mérföldnyi távolságra van; húsz főből áll, de az emberek egy része a bialyogrodi hordánál maradt, mely a lipek csapattól ismét egy mérföldnyi távolságban vonul föl.

Novoviejszki még kikérdezte őket az út felől, mely legkönnyebben visz az ezredhez, továbbá: hogyan vannak a sátorok fölállítva s végre azt kezdte kipuhatolni, ami őt leginkább érdekelte.

- Vannak-e nők a sátorban? - kérdé.

A lipekek reszkettek életükért. Azok, akik közűlök egykor Chreptiovban szolgáltak, nagyon jól tudták, hogy Novoviejszki e nők egyikének bátyja és a másiknak a vőlegénye, s azért megértették azt is, mily dühbe kell neki jönnie, ha megtudja az egész valót.

E düh mindenek előtt ellenük fordulhatott, tehát először haboztak, de Lusnia így szólt:

- Parancsnok úr, hadd sütögessük ezeknek a kutyáknak a talpát, majd beszélnek akkor!

- Tedd a tűzbe a lábukat! - mondá Novoviejszki.

- Irgalom! - kiáltá Eliasevics, egy öreg chreptiovi lipek - mindent meg akarok mondani, amit szemem látott...

Lusnia kérdőleg a parancsnokra nézett, vajjon ez ígéret ellenére is végrehajtsa-e fenyegetését, de ez a kezével intett és így szólt Eliasevicsnek:

- Beszélj, mit láttál?

- Ártatlanok vagyunk, uram - felelé Eliasevics - parancsszóra mentünk. Mirzánk kedvességed húgát Adurovics úrnak ajándékozta, aki magánál tartotta a sátorban. Kancsukárban láttam őt, amint vödörrel vízért ment, és segítettem neki vinni, mivel terhes volt...

- Jaj! - suttogá Novoviejszki.

- A másik kisasszonyt maga a mi mirzánk tartotta a sátorban. Őt nem láttuk oly gyakran, de néha hallottuk kiabálni, mivel a mirza, bár kéjelgésre magánál tartotta, naponkint bikacsökkel verte őt és lábaival rugdosta...

Novoviejszki ajkai reszkettek. Eliasevics alig hallotta kérdését:

- Hol vannak most?

- Eladták Sztambulba.

- Kinek?

- Azt maga a mirza se tudja bizonyosan. A padisah parancsot adott, hogy a táborban nem szabad nőket tartani. Ekkor mind eladták őket a bazárokban, és a mirza is eladta őt.

A puhatolódzások véget értek, és a tűz körül csend uralkodott. Csak időnkint támadt meleg déli szél és a somfa ágaival enyelgett, melyek egyre hangosabban zúgtak. A levegő nyomasztó lett; a szemhatáron felhők tüntek föl, melyek középen sötétek voltak és széleiken rézszínűen ragyogtak.

Novoviejszki eltávozott a tűztől, és mint egy őrült, ment anélkül, hogy tudná, hova. Végre arccal a földre vetette magát, és a földet kaparni kezdte a körmeivel, aztán a kezébe harapott és úgy hörgött, mintha halálküzdelemben feküdnék. Görcs rángatta óriási testét és így feküdt órák hosszáig. A dragonyosok messziről nézték őt, de maga Lusnia se mert hozzá közeledni.

De a rettenetes őrmester azt gondolta magában, hogy a parancsnok nem haragszik meg, ha a lipekeket nem kíméli, s azért csupán veleszületett kegyetlenségből füvet tömött a szájukba, hogy kiáltozásukat megakadályozza, és levágta őket, mint a barmokat. Csak egyet, Eliasevicset kímélte meg, mivel azt hitte, hogy mint vezetőre szükségük lesz. Mikor a véres munkával elkészült, a még vonagló testeket elhúzta a tűztől, és sorba rakta őket, aztán elment, hogy a parancsnok után nézzen.

- És ha megőrült volna is - dörmögte magában - azt mégis meg kell kerítenünk!

A dél elmúlt, a délután szintén - a nap alkonyodóban volt. Ama, kezdetben kis felhők elborították az egész égboltozatot, mindig sűrűbbek és sötétebbek lőnek anélkül, hogy a rézszínű fényt a széleiken elvesztették volna. Nehezen mozogtak, mint a malomkövek, saját tengelyük körül, majd egybefolytak, majd egymásba ütköztek és sűrű gomolyokban mindig mélyebbre szálltak a föld felé. A szél időről-időre hatalmas rohamokban száguldott tova, mint egy ragadozó madár szárnycsapása, és a somfákat és vörösgyűrűket a földig hajlította, fölkavarta a leveleket és őrületesen széthajigálta; majd ismét megszünt, mintha a földbe sülyedt volna. A csend e pillanatában a gomolygó felhőkben baljóslatú sziszegés, fütyölés és zúgás hallatszott: úgy tetszett, mintha a mennydörgés seregei gyülekeznének, mintha csatarendbe állnának, mintha tompa morgással saját dühöket és őrjöngésüket akarnák ingerelni, mielőtt kitörtek, és a rémült földgolyóra dobálnák mennyköveiket.

- Vihar! vihar közeledik! - suttogták a dragonyosok egymásnak.

A vihar kitört. Mindig sötétebb lett.

Ekkor keletről, a Dniesztr felől mennydörgés hallatszott és iszonyatos zajjal tovahúzódott az égen a Prút felé; ott egy darabig elhallgatott, de csakhamar újra fölhangzott, a Budziak pusztái fölött harsogott és végre az egész szemhatáron elterjedt. Az első kövér esőcseppek a kiégett pázsitra hullottak.

Ebben a pillanatban Novoviejszki megjelent a dragonyosok előtt.

- Lóra! - kiáltá mennydörgő hangon.

Erre csakhamar elvonult százötven lovas élén. Az erdőcske végén hozzá csatlakozott embereinek másik feléhez, akik a ménesnél arra ügyeltek, hogy a csikósok közül senki se lopódzzék a táborba. A dragonyosok egy pillanat alatt körüllovagolták a ménest, miközben a vad, tatár csikósoknál szokásos kiáltást hallatták, és a fölijesztett lovakat maguk előtt űzve, előre rohantak.

Az őrmester Eliasevicset hurkon vezette és oly hangosan ordítá fülébe, hogy a mennydörgés robaját is túlharsogta:

- Vezess bennünket, kutyavér, az egész úton, különben két döfök a torkodba!

Eközben a felhők oly mélyen leereszkedtek, hogy csaknem a földet érték. Hirtelen kitört, mint a tűz a kemencéből, és iszonyatos orkán keletkezett; vakító fényesség szaggatta szét a sötétséget: a mennydörgés csattogott, kétszer, háromszor és a levegőben kénkőszag terjedt el. Ismét sötétség uralkodott. A lovakat iszonyat fogta el, mivel hátulról a dragonyosok vad kiáltásai rémítették őket, s kitágult orrlikakkal és lobogó sörénnyel rohantak tova, úgy hogy futás közben alig érték a földet, a mennydörgés nem nyugodott egy pillanatig sem, a szél süvöltött, és a lovasok bosszútól hajtva őrjöngve ságultak tova ebben a viharban, ebben a

sötétségben, ebben a fenyegető zajban, melytől a föld meghasadni látszott, s ebben a kopár pusztában a vampirok vagy gonosz lelkek iszonyatos társához hasonlított.

A tér eltünt előttük. Nem volt szükségük vezetőre, mivel a ménes nyílegyenest a lipekek táborába nyargalt, mely egyre közelebb és közelebb látszott. Még mielőtt elérték volna, a vihar úgy tombolt, mintha az ég és a föld őrjöngene. Az egész szemhatár tűzben állt, és e világosság fényénél már messziről megpillantották a pusztában a sátorokat; a világ reszketett a mennydörgés dübörgésétől; úgy tetszett, mintha a felhőgomolyoknak minden pillanatban meg kellene repedniök, és a föld fölött össze kellene omlaniok. Az ég összes csatornái megnyíltak és az eső patakonkint ömlött a pusztára. A világot valóságos tengerhullám borította el, úgy hogy néhány lépésnyi távolságra se lehetett látni semmit, és az izzó, megperzselt földből sűrű gőz szállott föl.

Még egy pillanat és a ménes és a dragonyosok a táborban vannak.

De a lovak közetlenül a sátor előtt vad félelemmel kétoldalt szétváltak; háromszáz ember iszonyatos kiáltást hallatott, háromszáz szablya villant meg a villámok tűzfényében, és a dragonyosok a sátorokba rohantak.

A lipekek az eső zuhogása előtt észrevették a villámok fényénél az odaszáguldó ménest, de senki se sejtette, micsoda iszonyatos csikósok kergették maguk előtt. Csodálkozás és nyugtalanság fogta el őket, hogy a lovak egyenes vonalban a sátoroknak siettek, kiabálni kezdtek, hogy a lovakat elijeszszék. Maga Azya is félretolta a vászonfüggönyt, és az eső dacára fenyegető arccal kilépett. De a ménes éppen ebben a pillanatban szétszaladt, és az eső zuhogása és a föld párolgása közt, sötét, iszonyatos alakok bukkantak föl, de sokkal nagyobb számban, mint a csikósok, és dörgő kiáltás hangzott:

- Vágjatok! gyilkoljatok!...

Már nem volt veszteni való idő, sőt gondolkozni se volt idő, hogy mi történt; de az ijedségre se. Az emberek orkánja, mely iszonyúbb és dühösebb volt, mint a vihar, reátámadt a táborra. Mielőtt Tuchay-bejovics képes lett volna egy lépéssel a sátorba visszavonulni: azt lehetett volna hinni, hogy emberfölötti erő fölemeli a földről; hirtelen azt érezte, hogy két vas kar átkapcsolva tartotta, hogy csontjai az ölelés alatt meghajoltak, hogy bordái eltörtek; egy pillanatig egy arcot látott, mintegy a ködben, melyre félelmesebb volt nézni, mint az ördög arcára - és elájult.

Eközben megkezdődött a csata, vagy inkább a mészárlás. A vihar, a sötétség, a támadók ismeretlen száma, a támadás hirtelensége, a lovak szétnyargalása okozták azt, hogy a lipekek éppen nem védekeztek. A félelem őrjöngése fogta el őket. Senki se tudta, hová meneküljön, senki, mivel védekezzék; soknál nem is volt fegyver, sokakat álmukban lepett meg a támadás - és így mintegy elkábulva, az iszonyattól megháborodva sűrű csapatokba verődtek, tovahömpölyögtek, miközben egymást földre taszigálták és lábbal tapodták. A lovak egybe verődtek, és mellel a földre rogytak, a kardok reájuk csaptak, a paták földre tiporták őket. A vihar nem törődeli és nem pusztítja úgy el a fiatal erdőültetvényt, a farkasok nem dühöngenek úgy a fölriasztott juhnyájban, mint ahogy a dragonyosok letiporták és levágták őket. Az egyik részről a zűrzavar, a másikról a düh és bosszúszomj teljessé tették a vereséget. Vérpatakok keveredtek össze az esővel. A lipekeknek úgy tetszett, mintha az ég szakadna reájuk, mintha a föld megnyílnék lábaik alatt. A mennydörgés robaja, a villámok cikázása, az eső zuhogása, a sötétség, a vihar borzalma kísérték a mészárlás iszonyú viszhangját. A dragonyosok lovai, a rémülettől szintén elragadva, mintegy eszeveszetten rohantak az embertömeg közé és letiporták az ellenséget. Végre kisebb csapatok menekülni kezdtek, de annyira elvesztették a hely ismeretét, hogy körben ismét visszatértek a csatatérre, ahelyett, hogy egyenest menekültek volna - gyakran összeütköztek egymással, mint két ellenkező hullám, egymást kölcsönösen

megsemmisítették és a saját kardjuk alá kerültek. Végre a maradványt teljesen szétszórták, minden felé űzték, az üldözés közben a menekülőket irgalmatlanul lemészárolták és elevenen egyetlen egyet se fogtak el, míg végre a trombiták a táborban visszahívták az üldözőket.

Még nem volt támadás váratlanabb, vereség iszonyatosabb. Háromszáz ember csaknem kétezer kitünő lovas katonát, kik ügyességre végtelenül fölülmúlták a közönséges tatár-csapatokat, a négy világtáj felé szétszórt. A nagyobb rész leterítve feküdt a vörös tócsákban, melyeket az eső a vérrel keveredve képezett. A többi elszéledve, hála a sötétségnek, oltalomra talált, és vakon, anélkül, hogy tudná, vajjon nem találkozik-e ismét ellenséges karddal, gyalog futott el. A győzőknek a vihar és a köd is segített, mintha Isten haragja az ő részükön harcolt volna az áruló ellen.

Az éjszaka már beállt, mikor Novoviejszki a dragonyosok élén a köztársaság határai felé visszalovagolt. A fiatal százados és Lusnia őrmester között egy tatár ló ment, amelynek hátán kötelekkel megkötözve, eszméletlenül és törött bordákkal, de élve feküdt az összes lipekek vezetője, Azya, Tuchay-bej fia.

Le nem vették a szemüket róla, mintha kincset vinnének magukkal, melyet féltek elveszíteni.

A vihar lassankint elvonult; az égen még gyors száguldással siettek tova a felhők, de közöttük csillagok kezdtek ragyogni, és visszatükröződtek a tócsákban, melyeket a pusztában a felhő-szakadás képezett.

A távolban, ott, hol a köztársaság határai voltak, még hallatszott időről-időre a mennydörgés.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

A lipek menekülők hírül vitték a vereséget a bialyogrodi hordához, s innét a küldöttek Orduihamajunba, a császári táborba továbbították, hol rendkívüli benyomást keltett.

Novoviejszki úrnak tulajdonképpen nem kellett volna zsákmányával oly gyorsan a köztársaságba sietnie, mivel nemcsak az első pillanatban, hanem a következő napokon sem üldözte őt senki. A szultán annyira megdöbbent, hogy nem tudta, mihez fogjon. Mindenek előtt csapatokat küldött ki a bialyogrodi és dobrudzsai hordából, hogy megállapítsák: miféle csapatok vannak a környéken. Nem örömest mentek, mivel féltették az irhájukat. A belső Ázsia vagy Afrika ama lakóit, kik még soha se voltak háborúban Lechisztán ellen, s akik elbeszélésekből hallottak a hitetlenek iszonyú lovasságáról, félelem fogta el arra a gondolatra, hogy már az ellenséggel szemben állanak, aki nem a saját országában várt reájuk, hanem még a padisah országában is fölkereste őket. Maga a nagyvezér és a «háború jövendő napja», a kajmakám, Fekete Musztafa, se tudta, mit gondoljanak e támadásról. Hogyan léphetett föl ez a köztársaság, amelynek tehetetlenségéről oly pontos és megbízható értesüléseik voltak, mint támadó, azt egyetlen török fej se találhatta el, elég az hozzá, hogy a fölvonulás mostantól fogva már kevésbbé biztosnak látszott, kevésbbé hasonlított könnyű diadalmenethez. A szultán a hadi tanácsban a vezért és kajmakámot fenyegető arccal fogadta.

- Rászedtetek engem - mondá - a lechek nem lehetnek oly gyöngék, ha itt, a saját országunkban fölkeresnek bennünket. Ti abban a véleményben voltatok, hogy Szobieszki nem fogja védeni Kamieniecet, és most egész sereggel áll velünk szemben...

A vezér és a kajmakám iparkodtak az úrnak megmagyarázni, hogy valamely kóbor rablóbanda lehetett, de a talált muskéták és holmik láttára, melyek közt dragonyos dolmányok is voltak, ők maguk se nagyon hitték azt. A páratlanul merész és diadalmas hadjárat, melyet Szobieszki nem régen az Ukrainában intézett, sejtetni engedé, hogy a fenyegető hadvezér most is azon igyekszik, hogy az ellenséget meglepje.

- Nincs hadserege - mondá a hadi tanács befejezése után a nagyvezér a kajmakámnak - de oroszlán lakozik benne, amely nem ismeri a félelmet; ha csak tíz egynéhány ezer embere van és a helyszínén terem, csak vérben gázolva nyomulunk elő Chocimig.

- Szeretnék vele megmérkőzni - mondá a fiatal Kara Musztafa.

- Az Isten óvjon meg attól a szerencsétlenségtől! - viszonzá a nagyvezér.

De a bialyogrodi és dobrudzsai csapatok csakhamar meggyőződtek, hogy nemcsak nincsenek nagyobb csapatok a közelben, hanem hogy itt egyáltalán nem volt hadsereg. De egy századnak nyomaira bukkantak, mely körülbelül háromszáz lóból állhatott és gyorsan a Dniesztr felé lovagolt. A tatárok, akiknek emlékezetében volt a lipekek sorsa, nem követték őket, mivel cselvetéstől tartottak. A lipekek megtámadása valami bámulatos és érthetetlen maradt, de a nyugalom Orduihamajunban lassankint újra visszatért - és a padisah seregei ismét megkezdték előnyomulásukat, mint egy nagy árvíz.

Eközben Novoviejszki szerencsésen visszatért Raskovba eleven zsákmányával. Eleintén gyorsan lovagolt, de a tapasztalt portyázók már a második napon észrevették, hogy nem üldözik őket és így a sietség dacára úgy lovagoltak, hogy lovaikat nem nagyon fárasztották ki. Azya folyvást Novoviejszki és Lusnia között lovagolt, kötelekkel a ló hátára kötözve. Mivel két bordája eltört és ereje nagyon elgyengült, mivel továbbá a seb, melyet arcán Boriska ejtett, a Novoviejszkivel való küzdelem és a lelóggó fejjel való lovaglás következtében újra megnyílt és rosszabbá lett, az iszonyatos őrmester azon fáradozott, hogy a Raskovba érkezés előtt meg ne haljon és a bosszút meg ne hiúsítsa. De a fiatal tatár meg akart halni, mivel tudta,

mi vár reá. Végre elhatározta, hogy halálra éhezteti magát, és semmiféle táplálékot nem akart magához venni, de Lusnia tőrrel feszítette szét összeszorított fogait és erőszakkal pálinkát és moldvai bort töltött bele, amelybe szétmorzsolt kétszersültet tett. A pihenő helyeken vízzel locsolta arcát, hogy a szemében és orrán levő sebek, melyekbe lovaglás közben legyek és bögölyök fészkelődtek, gennyedésbe ne menjenek és a szerencsétlen harcosnak korai halált ne okozzanak. Novoviejszki az úton egy szót se szólt hozzá; csak egyszer, mindjárt a visszavonulás kezdetén, mikor Azya szabadságának és életének ára fejében megígérte, hogy Zsófiát és Evkát visszaadja, kiáltá neki a százados:

- Hazudsz, kutya! Mind a kettőt eladtad egy kupecnek Sztambulba, aki a bazárban akarja őket értékesíteni.

Szembe állították Azyát Eliasevicscsel, aki mindnyájuk jelenlétében ismételte:

- Úgy van, effendi! te adtad el őt, magad se tudod, kinek, és Adurovics az úr húgát adta el, habár már teherben volt tőle...

E szavaknál egy pillanatra úgy tetszett Azyának, hogy Novoviejszki iszonyatos kezével nyomban darabokra tépi őt; azért később elhatározta, mikor már minden reménynyel fölhagyott, hogy a fiatal óriást arra birja, miképp haragjában ölje meg őt, hogy a reá várakozó kínoktól megszabaduljon; de mivel Novoviejszki folyton mellette lovagolt, hogy egy pillanatra se veszítse el szem elől, dicsekedni és szemtelenül kérkedni kezdett azzal, amit véghez vitt. Elbeszélte, miképp ölte meg az öreg Novoviejszkit, miképp tartotta magánál Boszka Zsófiát a sátorban, miképp élvezte ki magát ártatlanságán, és végre miképp verte testét a bikacsökkel és miképp rugdalta lábaival. Novoviejszkinek nagy csöppekben folyt le a verejték sápadt arcáról; odahallgatott és nem volt ereje, nem volt akarata távozni: mohón hallgatott oda, keze reszketett, testét görcsös rázkódás fogta el, de uralkodott magán és nem ütötte őt agyon.

Egyébiránt Azya, mikor az ellenséget kínozta, magát is gyötörte, mivel elbeszélései a jelen nyomorúságát kétszeresen kínosnak tüntették föl. Kevéssel előbb még ő volt a parancsoló, kéjelgésben élt, mirza és a fiatal kajmakám kedveltje volt, és most a ló hátára kötözve lovagolt eleven testtel, melyet a legyek szétmartak, az iszonyatos halál felé! Most legjobb volt neki, ha a fájdalomtól, melyet a sebek okoztak, és a fáradságtól elvesztette eszméletét. És ez mindig gyakrabban történt, úgy hogy Lusnia attól kezdett tartani, miképp nem viszi őt haza elevenen. De éjjel-nappal lovagoltak és a lovakat csak addig pihentették, amíg egyáltalán szükséges volt - és így Raskov egyre közelebb lett. A szívós tatár lélek nem akarta az elpusztított testet elhagyni. Eközben Azya az utolsó napokban folyton lázban volt és időről-időre mély álomba merült. Ebben a lázban vagy álomban néha úgy tetszett neki, mintha még Chreptiovban volna és Volyodyjovszkival együtt a nagy háborúba kellene mennie; aztán ismét, hogy Boriskát Raskovba kiséri; hogy elrabolta és sátrában tartja; lázas álmaiban gyakran csatákat és mészárlásokat élt át, melyekben ő mint a lengyel tatárok hetmanja a lófark alatt parancsokat osztogatott. De csakhamar jött az ébredés, és vele az öntudat; aztán kinyitá szemét és Novoviejszki és Lusnia arcába nézett, látta a dragonyosok sisakjait, kik a csikósok báránybőrsipkáit most már eldobták - és az egész valót, mely olyan iszonyatos volt, hogy mintegy kísértetnek látszott előtte. A ló minden mozdulatánál fájdalom nyilalt át benne, sebei egyre hevesebben égtek és ismét elveszté eszméletét; akkor aztán ismét öntudatra hozták, de csakhamar ismét lázba esett, a lázból mély álomba - hogy aztán újfent fölébredjen.

Voltak pillanatok, melyekben nem akarta hinni, hogy ő ez a szerencsétlen Azya, Tuchay-bej fia, és hogy élete, mely oly gazdag volt hallatlan eseményekben, melyek nagy hivatást látszottak neki ígérni, oly gyorsan, oly nyomorultan végződjék.

Gyakran ismét az járt az eszében, hogy a kín és halál után azonnal a paradicsomba jut, de mivel egykor a keresztény vallást követte és sokáig keresztények között élt, rémület fogta el,

ha Krisztusra gondolt. Azt hitte, hogy nem lesz iránta irgalommal; ha pedig a próféta erősebb volna, mint Krisztus, akkor nem adja őt Novoviejszki kezébe. De a próféta még megkönyörülhetne rajta, és magához vehetné lelkét, mielőtt halálra kínoznák őt.

Azonban eközben egészen Raskov közelébe értek. A sziklás földre léptek, mely a Dniesztr közellétét jelezte. Azya este felé féleszméletnél lázas állapotba jutott, amelyben a képzelet és a való összeelegyedett egymással. Úgy tetszett neki, mintha célnál volnának; mintha megállnának, mintha hallaná, amint azt mondják egymásnak: «Raskov, Raskov!». Aztán ismét fejszék tompa viszhangját hallotta, melyek fákat vágtak.

Hirtelen azt érezte, hogy fejét hideg vízzel locsolják, aztán sokáig, nagyon sokáig pálinkát öntöttek a szájába. Teljesen eszméletre tért. Fölötte a csillagos éjszaka terjeszkedett, körülötte számos fáklya fénylett. E szavak hatottak fülébe:

- Eszméleten van?

- Eszméleten. Tisztán lát...

Ebben a pillanatban Lusnia arcát vette észre maga fölött.

- No, atyafi - mondá az őrmester nyugodt hangon - időd elérkezett!

Azya a hátán feküdt és szabályosan lélegzett, mivel karjai fejének mindkét oldalán ki voltak nyujtva, úgy hogy hatalmas melle szabadabban működhetett, mint mikor a ló hátára volt kötve. Kezeit nem mozgathatta, mivel feje mögött egy kátrányos szalmával körülcsavart fatörzshöz volt kötve, melyen ő maga kinyujtóztatva feküdt. Tuchay-bejovics azonnal megértette, miért történt ez, és egyúttal még más előkészületeket is észrevett, melyek tudtára adták, hogy kínjai hosszúak és iszonyatosak lesznek. Testének közepétől talpig le volt vetkőztetve, és mikor kissé fölemelte fejét, térdei közt frissen faragott karóhegyet vett észre. E karónak vastagabb vége a fatörzshöz volt támasztva. Azya mindkét lábára kötéllel kisefa volt erősítve, és minden kisefa elé ló volt fogva. Azya a fáklyák fényénél csak a lovak farát és oldalukon két férfit látott, akik nyilván a kötőféket tartották.

A boldogtalan bajnok egy pillantással észrevette mindezeket az előkészületeket, aztán, Isten tudja, miért, az égre nézett, és maga fölött a csillagokat és a hold fényes sarlóját pillantotta meg.

- Karóba húznak! - gondolá.

Oly erővel összeszorítá fogait, hogy állát görcs fogta meg. Homlokát verejték lepte el, és egyúttal jéghidegséget érzett arcán mivel minden vér eltünt belőle. Aztán úgy tetszett neki, mintha a föld eltünnék háta mögül, mintha teste végtelenül egy mérhetetlen mélységbe sűlyedne.

Egy pillanatra elveszté az időnek és a térnek, és mindennek tudatát, ami körülötte történt. Az őrmester a tőrrel ismét szétfeszítette fogait és pálinkát töltött szájába.

Azya köhögött és kiköpte az égető folyadékot, de egy részét le kellett nyelnie. Ekkor sajátságos állapotba jutott: nem volt ittas, ellenkezőleg, soha se volt megkülönböztető tehetsége tisztább, gondolkozása élesebb. Látta, ami körülötte történt, megértett mindent, és ellenállhatatlan izgalom, fájdalmas türelmetlenség fogta el, hogy mindez oly sokáig tart és nem akar megkezdődni.

Ekkor nehéz léptek hallatszottak és Novoviejszki mellette állott. E látványra a tatárnak minden ere lüktetett. Lusniától nem félt, mert nagyon megvetette, de Novoviejszkit nem vethette meg; sőt minden pillantás az ő arcán babonás félelemmel, undorral és iszonyattal tölté el Azya lelkét. Az a gondolat ebben a pillanatban: «Az ő hatalmában vagyok és félek

tőle!», annyira erőt vett rajta, hogy rettegett tőle, és ez oly borzasztó érzés volt, hogy Tuchay-bejovicsnak a haja is égnek meredt.

És Novoviejszki mondá:

- Azért, amit tettél, kínok közt halsz meg!

A lipek nem felelt semmit, csak hangosan lihegett. Novoviejszki visszavonult és köröskörül csönd lett, csak Lusnia szakítá meg a hallgatást.

- Az úrasszony ellen emelted kezedet - mondá nyugodt hangon - de az úrasszony már az úrnál van a kamrában, te pedig kezünkben vagy! Időd elérkezett!

E szavakkal megkezdődött Azyára nézve a gyötrelem. Ez a borzasztó ember halála órájában tudta meg, hogy árulása és összes gaztettei hiábavalók voltak. Ha legalább Boriska meghalt volna az úton, akkor az a vígasztalása van, hogy ő, ha nem az övé, legalább a másé se lett. Nem, most ettől a vígasztól is megfosztották, mikor a karó egy rőfnyire volt tőle. Minden hasztalan volt! Oly sok vérontás, oly sok bosszú, remény - semmiért! éppen semmiért!... Ha Lusnia sejti, mennyivel nehezebbé tették e szavak Azyára nézve a halált: az egész úton ismételte volna.

De most nem volt többé idő a lelki gyötrelmekre, mivel a kivégzéssel szemben mindennek meg kellett szünnie. Lusnia lehajolt, mindkét kezével megragadta Azya csípőjét és odakiáltá az embereknek, kik a lovakat tartották:

- Indulj! lassan, egyszerre!

A lovak elindultak; a megfeszült kötelek Azya lábait rángatták. Teste egy pillanatra fölemelkedett, és a hegyes fakaróba ütközött. A hegye a testbe hatolt, és most valami borzasztó, a természettel és minden emberi érzéssel ellenkező dolog történt! A szerencsétlennek csontjai széttágultak, testét kétfelé rángatták; kimondhatatlan, oly iszonyatos fájdalom járta át testét, hogy szinte roppant kéjjel volt határos. A karó mélyebbre és mélyebbre hatolt. Tuchay-bejovics összeszorította állkapcsát, de végre elhagyta őt ereje, fogai kilátszottak és hörögve kiáltá: A! a! a! - a varjú károgásához hasonlóan.

- Lassan! - vezénylé az őrmester.

Azya egyre gyorsabban ismétlé iszonyatos kiáltását.

- Károgsz? - kérdé az őrmester.

Aztán odakiáltá az embereknek:

- Vigyázz! megállj! Így, megkaptad! - tette hozzá Azyához fordulva, de az hirtelen elnémult és még csak hörögve lélegzett.

A lovakat gyorsan kifogták, aztán a karót fölállították, vastag végét egy gödörbe eresztették és földdel kezdték betömni. Tuchay-bejovics a magasból nézte ezt a tevékenységet. Eszméleten volt. A büntetésnek ez az iszonyatos módja annál borzasztóbb volt, mivel az áldozatok, kik a karón voltak, néha még három napig éltek. Azya feje mellére lógott, állkapcsai dadogva mozogtak, mintha valamit rágna; most kimondhatatlan gyöngeséget érzett és végtelen, fehéres ködöt látott maga előtt, mely iszonyatosnak tetszett anélkül, hogy tudná, miért, de a ködön át megkülönböztette az őrmesternek és a dragonyosoknak arcát, tudta, hogy a karón van, érezte, amint a test súlyánál fogva egyre mélyebben a karóba süppedt; végre lábai merevedni kezdtek és ismét érzéketlen lőn a fájdalom iránt.

Az iszonyatos fehér ködöt pillanatokra sötétség borította el; ilyenkor Azya pislogott egyik szemével, hogy mindent szemügyre vegyen és lásson a halál pillanatáig.

Tekintete különös makacssággal fáklyától fáklyáig járt, s úgy tetszett neki, mintha e lángok körül hétszínű fénykör képződnék.

De a kínok még nem voltak kimerítve számára; az őrmester nem sokára a karóhoz lépett egy fúróval kezében és odakiált! a körülállóknak:

- Emeljetek föl!

Két tagbaszakadt fickó fölemelte őt. Azya egészen közel látta őt, folyton pislogott fél-szemével, mintha meg akarná ismerni, ki az az ember, aki az ő magasságába fölmászik. Eközben az őrmester mondá:

- Úrasszonyunk kiütötte az egyik szemedet, én megfogadtam, hogy kifúrom a másikat.

És így szólván, a fúró hegyét a szeme golyójába illeszté, egyszer-kétszer megforgatta, és mikor a szemhéj és a gyöngéd kötőhártya a fúró csavarulataira rakodott, visszarántotta azt.

Ekkor Azya mind a két szemüregéből két vérforrás buggyant ki és lefolyt arcán.

Arca halvány és egyre halványabb lett. A dragonyosok hallgatagon eloltották a fáklyákat, mintha szégyen fogná el őket, hogy a fény ilyen iszonyatos tetteket világít meg, és csak a hold sarlójáról hullottak ezüstös, nem túlságos világos sugarak Azya testére. Feje egészen leesett mellére, csak kezei, melyek a fához voltak kötve és kátrányos szalmával betekerve, meredtek a magasba, mintha a Keletnek ez a fia a török félhold bosszúját hívná ki poroszlóira.

- Lóra! - hangzék Novoviejszki szava.

Abban a pillanatban, mikor felültek, az őrmester mint utolsó fáklyát meggyujtá a tatárnak fölemelt kezét, aztán a csapat Jampol felé lovagolt és Raskov romjai között, az éjszakában és pusztában egyedül maradt a magas karón Azya, Tuchay-bej fia, és sokáig világított...

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Három héttel később dél tájban Novoviejszki úr Chreptiovba ért. Az út Raskovtól azért tartott olyan sokáig, mivel még gyakran átment a Dniesztr tulsó partjára, hogy a tatárokat és perkulábokat, kik a folyó mentén különböző határőrségeken állomásoztak, meglepje. Ezek aztán elbeszélték a szultán előnyomuló csapatainak, hogy mindenütt lengyel csapatokat láttak, és nagy seregekről hallottak, melyek anélkül, hogy megvárnák a törököknek Kamieniec elleni fölvonulását, bizonnyal útjokat állják, és döntő csatában megmérkőznek velök.

A szultán, kinek egyre-másra a köztársaság tehetetlenségét ecsetelték, nagyon elbámult, és a lipekeket, oláhokat és a dunai hordákat küldvén maga előtt, lassan nyomult előre, mivel rengeteg hatalma dacára nagyon félt a köztársaság rendes hadseregével való ütközettől.

Novoviejszki úr nem találta Chreptiovban Volyodyjovszkit, mivel a kis lovag Motovidlyo úr után ment és a podlachiai sereggel kivonult a krimi hordák és Dorosenko ellen. Ott mindig új dicsőséget szerzett a régihez és nagy tetteket vitt véghez: megalázta a kegyetlen Korpant és holttestét a Vad Mezőn hagyta a vadállatok eledeléül; épp úgy a fenyegető Drozdát, a vitéz Malyiskát, a két Sziny testvért, kik híres kozák portyázók voltak, és sok kisebb bandát és csapatot.

Volyodyjovszkiné éppen abban a pillanatban, midőn Novoviejszki megérkezett, az emberek maradványával és a szekérvárral útnak indult Kamieniecbe, mivel Chreptiovot föl kellett adni. Volyodyjovszkiné nem örömest hagyta el az erődöt, amelyben ugyan sok nehéz órát élt át, de amelyben egyúttal életének legboldogabb napjait is élte férjének oldalán, híres katonák között, kiknek szíve szeretettel volt iránta. Most saját kérésére Kamieniecbe kellett utaznia, ismeretlen sors és veszélyek felé, amint ezt az ostrom magával hozta.

Bátor szíve nem adta át magát a fájdalomnak, vigyázott az összes előkészületekre, a katonákra és a táborra. Zaglyoba úr, ki minden veszélyben felülmulta a többieket észre nézve, mindenben segítségére volt neki, valamint Musalszki úr, a páratlan íjász, a vitéz és tapasztalt harcos is.

Mindnyájan végtelenül örvendtek Novoviejszki úr megérkezésének, habár mindjárt leolvasták arcáról, hogy sem Evkát, sem a bájos Zsófiát nem szabadította meg a fogságból. Boriska keserű könnyeket hullatott a két leány sorsa miatt, mivel most már elveszetteknek kellett őket tartania. Egy ismeretlennek eladva, a sztambuli vásárból talán már Kisázsiába, a szigetekre hurcolták őket, melyek török uralom alatt állottak, vagy Egiptomba, s ott élnek az elzárt háremben. Pedig ebben az esetben nem lehetett őket kiváltani, sőt egyáltalán lehetetlen volt valamit megtudni felőlük.

És sírt Boriska, sírt a higgadt Zaglyoba úr, sírt Musalszki úr, a páratlan íjász, csak Novoviejszki szeme maradt száraz, mivel nem voltak többé könnyei. Mikor elbeszélni kezdte, mint vonult ki a Dunához egész Tykicsig, mint ugratta ott szét a lipekeket a horda és a szultán közetlen közelében, mint fogta el az iszonyú Tuchay-bejovics Azyát, az öreg lovagok kardjukra ütöttek és kiálták:

- Hozd ide őt! Itt, Chreptiovban lelje végét!

Novoviejszki úr viszonzá:

- Nem Chreptiovban, Raskovban lelte halálát, mivel ott volt megfelelő, és az őrmester olyan kínokat eszelt ki számára, amelyek valóban nem voltak csekélyek.

Most elbeszélte, milyen halállal halt meg Tuchay-bejovics Azya, és borzalommal, de szánalom nélkül hallgatták.

- Hogy az Úr Isten üldözi a gonosz tetteket, azt mindenki tudja - mondá Zaglyoba úr - de csodálatos, hogy az ördög olyan rosszul őrzi az ő szolgáit!

Boriska jámboran fölsóhajtott, szemét égre emelte és rövid megfontolás után mondá:

- Mivel nincs hatalma ellenállni Isten erejének!

- Ó, kegyelmed eltalálta az igazat! - kiáltá Musalszki úr - mivel ha az ördög erősebb volna, mint az Úr Isten, amitől Isten mentsen, minden igazságszolgáltatás, és vele a köztársaság is megsemmisülne!

- Azért nem félek a törököktől se, mivel primo: az ördög fiai, és secundo: Béliál fiai! - viszonzá Zaglyoba.

És egy ideig mindnyájan hallgattak. Novoviejszki összetett kézzel egy padon ült, és üvegesedett szemmel a földre nézett, de ekkor Musalszki úr hozzá fordult:

- Mégis bizonynyal könnyebbülést hozott - mondá - mivel végtelen vígaszt nyujt, ilyen bosszút véghez vinni?

- Mondja, valóban vígaszt szerzett kegyelmednek, jobb most? - kérdé Boriska részvevő hangon.

Az óriás még egy ideig hallgatott, mintha saját gondolataival küszködnék, végre mintegy nagy csodálkozással és oly halkan mondá, hogy alig hallhatták:

- Képzeljék, Istenemre, magam is azt hittem, hogy jobban leszek, ha megsemmisítettem őt... És magam láttam a karón, magam láttam, amint kifúrták szemét, el akartam magammal hitetni, hogy jobban vagyok, de nem igaz! nem igaz!...

Itt Novoviejszki mind a két kezével megfogta fejét és fogait összeszorítva mondá:

- Könnyebb volt neki a karón, könnyebb a fúróval szemében, könnyebb a tűzzel kezén, mint nekem azzal, ami bennem van, ami bennem érez és gondolkozik. Csak a halál hoz nekem vígaszt, csak a halál, csak a halál... az bizony!...

Mikor Boriska ezt hallotta, hirtelen fölemelkedett, kezét a boldogtalannak fejére tette és mondá:

- Ó, adjon Isten neked halált Kamieniecnél, mivel igazad van, ő az egyetlen vígasztalás!

És ő behúnyta szemét és mondá:

- Úgy van! úgy van! Isten fizesse meg!...

Még az nap este mindnyájan Kamieniecbe indultak.

Boriska, miután a vízi malmon túl voltak, sokáig visszanézett az erődre, mely az esti pír fényében ragyogott és végre, miközben keresztet vetett magára, mondá:

- Bár még egyszer visszatérnénk hozzád Mihálylyal, kedves Chreptiov!... Adja Isten, hogy rosszabb dolog ne várjon reánk!...

És két könnycsepp gördült le rózsás arcán. Különös szomorúság nehezedett mindenki szívére, és hallgatagon lovagoltak tovább.

Eközben sötét lett.

Lassan haladtak Kamieniec felé, mivel a szekértábor nehézkesen mozgott. A szekerek, a lovak, barmok, bivalyok, tevék csoportjai és a cselédség, mely a jószágokat őrizte, utánuk mentek. A cselédek és a katonák közül sokan megnősültek Chreptiovban, és így nők se hiányoztak a szekérvárban. A katonák száma oly nagy volt, mint Novoviejszkié, kivéve

kétszáz magyar gyalogost, azt a csapatot, melyet a kis lovag saját költségén szerelt föl és harcra képessé tett. Védőjük Boriska volt, vezetőjük egy derék tiszt, Kalyusevszki. Igazi magyarok ebben a csapatban éppen nem voltak, csak azért hívták magyarnak, mivel magyar egyenruhát viselt. Az altisztek «kiszolgált» dragonyosok voltak, a közembereket a korábbi «rablók» és kóborlók közül toborozták, kiket a zsákmányoló bandák elfogtak és kötélhalálra ítéltek. Megkegyelmeztek nekik oly föltétellel, hogy gyalogosan szolgálnak, és hűségök és vitézségök által elfeledtetik régi bűntetteiket. Önkénytesek se hiányoztak köztük, kik feladták a szakadékokat, sziklákat és hasonló rabló rejtekhelyeket, és jobbnak látták a chreptiovi «kis sólyom» szolgálatába lépni, mint kardját fejük fölött tudni. Csekély fegyelmű és kevés harcképességgel biró népség volt, de vitéz, mely hozzá szokott a fáradalmakhoz, veszélyekhez és a vérontáshoz. Boriska nagyon szerette ezt a csapatot, mivel Mihály alkotása volt, és e férfiak vad szívében hamar ragaszkodás támadt a csodaszép, jó úrasszony iránt. Most kocsija körül mentek, vállukon fegyverrel, oldalukon karddal, büszkék levén arra, hogy az úrasszonyt őrzik, és készek voltak őt dühösen megvédeni, ha egy tatárcsapat útjokat állná.

De az út még szabad volt, mivel Volyodyjovszki úr óvatosabb vala, mint a többiek valamennyien, azonkívül sokkal jobban szerette feleségét, mintsem késedelmeskedés által hasztalanul veszélynek tegye ki őt. Az utazás tehát nyugodtan folyt le. Chreptiovból délben indultak el, estig úton voltak, aztán egész éjjel, és a következő nap délutánján már megpillantották a kamienieci kiálló sziklákat.

Ezek láttára és a vár bástyáinak és tornyainak láttára, melyek a sziklák tetejét koszorúzták, bátorság tölté el szívöket. Lehetetlennek látszott, hogy más, mint Isten keze elpusztíthassa ezt a sasfészket, mely itt a sziklacsúcson, a folyó szakadékaitól körülvéve székelt. Csodálatos nyári nap volt; az egyházak és templomok csúcsai mint óriási lámpák világítottak; béke, nyugalom és derű honolt a fényes mezőségen.

- Boriska! - mondá Zaglyoba - már gyakran bezúzták a hordák a fejöket ezeken a falakon! Ha! magam is hányszor láttam, mint oldottak kereket és mint fogták a fejöket, mivel megfájdult. Adja Isten, hogy ezúttal is úgy történjék!

- Legyen úgy, bizonyosan! - felelé Boriska örvendve.

- Hiszen már volt itt egyik szultánjuk, Ozmán. Emlékszem, mintha ma volna, 1621-ben volt. Ide jön a fickó Chocimból, Szmotrycs felől; kimereszti bögöly szemét, eltátja a száját és bámul, bámul, végre azt mondja: «Ki építette - mondá - így ezt a várat?» «Az Úristen!», feleli a vezér. «Akkor hódítsa meg az Isten, én nem vagyok bolond!», mondá és megfordítá lovát.

- Ba, siettek is megfordítani! - veté közbe Musalszki úr.

- Mivel lándzsáinkkal megcsiklandoztuk a vékonyukat - tette hozzá Zaglyoba úr - és a lovagság akkoriban a tenyerén vitt engem Lubomirszki úrhoz.

- Úgy, hát volt kegyelmed Chocimnál? - kérdé a páratlan íjász. - Az ember nem is hinné, hol mindenütt volt kegyelmed és mi mindent nem vitt véghez!

Zaglyoba úr kissé megneheztelt és felelé:

- Nemcsak ott voltam, hanem sebet is kaptam, melyet ad oculos megmutathatok kegyelmednek, ha kíváncsi reá, de kissé félre kell mennünk, mivel Volyodyjovszkiné jelenlétében nem illik azzal előhozakodnom.

A híres íjász csakhamar belátta, hogy csak kötődtek vele, de mivel nem érezte magát elég erősnek arra, hogy Zaglyoba úr elméjével versenyre keljen, nem kérdezősködött tovább, s a beszélgetést más dolgokra terelte.

- Az igaz, amit kegyelmed mond - így szólt - ha az ember a távolból hallja, amint beszélik: «Kamieniec nincs fölkészülve, Kamieniecnek el kell esnie» - az embert rémület fogja el, de ha Kamieniecet látja, mindjárt bátorsággal telik el.

- Hát még ha Mihály Kameniecben lesz! - kiáltá Boriska.

- És Szobieszki úrnak segítséget kell küldenie!

- Hála Istennek! nem állunk olyan rosszul! Nem olyan rosszul! Igen! már rosszabbul álltunk, és még sem engedtünk!

- És ha még oly rosszul állnánk is, a fődolog az, hogy a bátorságot el ne veszítsük! Nem ettek meg és nem is esznek meg bennünket, amíg a vitézség szelleme bennünk van! - fejezé be Zaglyoba úr.

E fölbátorító gondolatok hatása alatt elnémultak, de a hallgatást fájdalmas dolog szakította meg. Novoviejszki úr lovával hirtelen Boriska kocsija mellé ment. Arca, mely különben rettentő és komor volt, mosolygott és vidámságot árult el. Szemét le nem vette a napfényben fürdő Kameniecről és szakadatlanul nevetett.

A két lovag és Boriska bámulva néztek reá, mivel meg nem foghatták, miképp vett le a vár látása minden terhet lelkéről, ő pedig így szólt:

- Dicsértessék az Isten neve! Nagy volt a fájdalom, de az öröm is el van készítve számunkra!

Itt Boriskához fordult:

- Mind a ketten Tomasevicsnél, a lengyel falusi bírónál vannak, és jó, hogy oda menekültek, mivel ilyen várban a gyilkos nem tehet nekik semmit!

- Kiről beszél kegyelmed? - kérdé Boriska meghökkenve.

- Zsófiról és Evkáról.

- Az Isten irgalmazzon neked! - kiáltá Zaglyoba - ne engedd magad az ördögtől behálóztatni!

De Novoviejszki tovább beszélt:

- Amit atyámról mondanak, hogy Azya megölte, az sem igaz!

- Elvesztette az eszét! - suttogá Musalszki úr.

- Megengedi-e, úrasszonyom - mondá Novoviejszki - hogy előre lovagoljak? Olyan régen nem láttam őket, és úgy aggódom! Ó, az ember vágyakodik, ha szeret!

Óriási fejével mind a két oldalra intett, megsarkantyúzta lovát és előre vágtatott.

Musalszki úr néhány dragonyosnak intett és utána ment, hogy az őrültet szemmel tartsa. Boriska pedig tenyerébe rejté rózsás arcát, és forró könnyek folytak ujjain keresztül, míg Zaglyoba úr mondá:

- Ez a fickó olyan volt, mint az arany, de ez a szerencsétlenség minden emberi erőt meghalad... És a bosszú nem nyugtatja meg szívét...

Kamieniecben serényen készültek a védelemre. A régi vár falain és a kapuknál, kivált az orosz kapunál, a «nemzetiségek» dolgoztak, melyek a városban laktak, bíráik vezetése alatt, s ezek közt az első helyet Tomasevics, a lengyel bíró foglalta el rendíthetetlen bátorsága és az ágyúlövésben való jártassága miatt. Eközben lapáttal és talyicskával dolgoztak, és lengyelek, oroszok, örmények, zsidók és cigányok egymással vetekedtek. A különféle ezredek tisztjei fölügyeltek a munkákra, az őrmesterek és a katonák a lakosságnak segítettek, maga a nemesség is együtt dolgozott és elfelejtette, hogy Isten az ő kezeit csak kardra teremtette és minden más munkát a «közrendű» osztály embereire bízott. Humiecki Lőrinc úr, Podolia

zászlótartója maga adott példát és könnyekre fakasztott másokat, mikor saját kezével tolta a kövekkel megrakott talyicskát. A városban és a várban munkások nyüzsögtek. A csoportok közt domonkosiak, jezsuiták, szent Ferenc-rendű szerzetesek és karmeliták jártak-keltek és megáldották az emberi fáradozást. A nők ételt és italt vittek a munkásoknak: szép örmény nők, gazdag kereskedők feleségei és leányai, és még szebb zsidó nők Karvaszeriből, Zsvanekből, Zinkoviecből és Dunajgrodból vonták magukra a katonák figyelmét.

Azonban a sokaság figyelme a legélénkebben Boriska bevonulása felé fordult. Bizonnyal sok előbbkelő nő volt Kamieniecben, de nem volt egy sem, akinek férjét nagyobb hadi dicsőség környékezte. Volyodyjovszki feleségéről, mint bátor nőről hallottak Kamieniecben, aki nem félt a pusztai őrségen elvadult népség közt lakni, aki férjével hadjáratokban vett részt, aki, a tatártól elrabolva, földre terítette azt és épen menekült ki rabló kezei közül. Híre is nagy volt. De azok, akik eddigelé nem ismerték és nem látták, azt képzelték, hogy óriás nőnek kell lennie, aki patkókat bir eltörni és páncélokat bir szétszaggatni. Mily nagy volt tehát bámulatuk, mikor előrehajló, bájos, félig gyermekded, rózsás arcocskáját megpillantották. «Ez maga Volyodyjovszkiné, vagy csak a leánya?» - kérdék a tömegben. - «Ő maga az!» - felelék azok, akik ismerték. És csodálkozva néztek a polgárok, a nők, a papok, a katonák. Nem csekélyebb csodálkozással szemlélték a «legyőzhetetlen» chreptiovi parancsnokságot, a dragonyosokat, akiknek élén nyugodtan mosolyogva, téveteg tekintettel Novoviejszki lovagolt, és a banditák iszonyatos arcait, akiket magyar gyalogsággá változtattak. Boriskát azonban néhány száz kitünő, hivatásos katona is kísérte, úgy hogy azok láttára a bátorság fokozódott. «Ez rendkívüli erő, mely bátran a törökök szemébe nézhet!» - kiálták a sokaságban. Néhányan azt gondolták a polgárok közül, sőt a katonák közül is, különösen Trzebicki püspök ezredéből, mely éppen most jött Kamieniecbe, hogy Volyodyjovszki úr maga is a menetben van, és azonnal kiáltások hallatszottak:

- Éljen Volyodyjovszki úr!

- Éljen a mi védőnk! A hírneves lovag!

- Vivat Volyodyjovszki! vivat!

Boriska hallotta ezt és szíve ujjongott, mivel semmi se hízeleg úgy egy asszonynak, mint férje dicsősége, kivált ha a nép szája egy nagy városban hirdeti azt. «Oly sok lovag van itt - gondolá Boriska - és egynek se szól a kiáltás, csak Mihályomnak!» Legjobban szerette volna ő maga is karban kiáltani: «Vivat Volyodyjovszki!» - de Zaglyoba úr visszatartotta őt, figyelmeztette, hogy méltóságosan kell magát viselnie, mint az ő jelentőségével biró személyhez illik, s hogy köszöngessen mind a két oldalra, mint a királynék teszik, midőn bevonulnak a székvárosba. Ő maga is köszöngetett, majd a sapkájával, majd a kezével, és ha a jó ismerősök az ő tiszteletére is vivat-kiáltásokra fakadtak, beszélve a sokasághoz fordult:

- Uraim! Aki Zbarazst túlélte, túléli Kamieniecet is!

A menet Volyodyjovszki utasítása szerint a domonkosrendi apácák ujonnan épült kolostora előtt állt meg. A kis lovagnak kis háza volt Kamieniecben, de mivel a kolostor meredek helyen állt, ahová az ágyúgolyók nem könnyen csaphattak le, jobbnak látta kedves Boriskáját itt elhelyezni, annál is inkább, mivel ő, a kolostor jótevője, szíves fogadtatásra várhatott. A főnöknő, máter Viktória, Potocki Istvánnak, a braclyavi vajdának leánya, tárt karokkal fogadta Boriskát. Épp oly nagy szeretettel fogadta Makoviecka nénit, akit már esztendők óta nem látott. Mind a ketten sírtak, valamint a latycsovi asztalnok is sírt, akinek Boriska mindig kedveltje volt. Alig száradtak föl a meghatottság könnyei, midőn odasietett Ketling Krisztina is, és új üdvözlések kezdődtek, aztán Boriskát körülvették az apácák és a nemes kisasszonyok, ismerősök úgy, mint ismeretlenek: mint Bogus Mártonné, Sztaniszlyavszkiné, Kalinovszkiné, Chocimierszkiné, Humiecki Lőrincné, a podoliai zászlótartónak, a jeles lovagnak felesége.

Mások, mint Bogusné, férjeik után tudakozódtak, mások: mit gondol Boriska az óriási török hadseregről, és vajjon az ő nézete szerint tarthatja-e magát Kamieniec? Boriska nagy örömmel vette észre, hogy katonai dolgokban majdnem tekintélynek tartották őt és vígasztalást várnak az ő szájából. Azért nem is fukarkodott vele: «Nem is lehet arra gondolni - mondá - hogy a töröknek nem birunk helyt állni. Hiszen Mihály ma, holnap, legkésőbb pár nap múlva megérkezik, és ha ő átveszi a védelmet, akkor nyugodtan alhatnak kegyelmetek, mivel a vár is erős, értek hozzá, hála Istennek!»

Boriska bizalma vígaszszal tölté el a nők szívét és kivált Volyodyjovszki úr megérkezésének ígérete megnyugtatta őket. Neve oly nagyrabecsült volt, hogy a helység tisztjei, ámbár este volt, a szokásos tisztelgéssel Boriskához mentek, és az első üdvözlés után azonnal azt kérdezték mindnyájan, mikor tér vissza a kis lovag és vajjon igazán be akar-e zárkózni Kamieniecbe? Boriska csupán Kvaszibrocki őrnagyot, aki a krakói püspök gyalogságát vezette, Rzevuszki jegyző urat, aki most Lyoncsynyszki helyett az ezred élén állott, és Ketlinget fogadta. A többiek számára ezen a napon nem nyílt ki többé az ajtó, mivel az úrasszony fáradt volt az úttól s azonkívül Novoviejszki úrnak kellett magát szentelnie. Ez a szerencsétlen ifjú közetlenül a kolostor előtt leesett a lóról és eszméletlenül egy cellába vitték. Azonnal orvost hoztak, ugyanazt, ki Boriskát Chreptiovban kezelte, s előre súlyos agybetegséget állapított meg és kevés reményt nyujtott életéhez. Boriska, Musalszki úr és Zaglyoba úr késő estig erről az eseményről beszélgettek és a szerencsétlen lovag sorsát tárgyalták.

- Az orvos azt mondta nekem - jegyzé meg Zaglyoba - ha túléli, néhány hathatós érvágás után megtisztul elméje s aztán könnyebb szívvel viseli el a szerencsétlenséget.

- Számára nincs többé vígasztalás! - felelé Boriska.

- Gyakran jobb volna az emberre nézve, ha nem volna öntudata - jegyzé meg Musalszki úr - de animalia se mentek attól.

Az öreg azonban megdorgálta a híres íjászt e megjegyzés miatt.

- Ha kegyelmednek nem volna öntudata, akkor nem mehetne gyónni - mondá - akkor kegyelmed a lutheránusokhoz hasonlítana és megérdemelné a pokol tüzét. Kegyelmedet már Kaminyszki pap is megdorgálta káromlása miatt, de: tanítsd a farkast a páterre, mégis jobban szereti a mátert, kivált ha kecskeanya az!

- Én farkas vagyok! - viszonzá a jeles íjász - Azya, az volt a farkas!

- Nem mondtam-e mindjárt? - kérdé Zaglyoba. - Ki mondta először: ő farkas?

- Novoviejszki azt beszélte nekem - mondá Boriska - éjjel-nappal azt hallja, hogy Evka és Zsófia azt kiáltják neki: «segíts!» - de hol van itt segítség? Igy kellett ennek végződnie, mivel ilyen fájdalmat senki se viselt volna el. Halálukat túlélte volna - gyalázatukat nem élheti túl.

- Most úgy fekszik itt, mint egy darab fa, és nem tud Isten világáról semmit - mondá Musalszki - és az kár, mivel olyan pompás katona!

A beszélgetést egy legény szakította meg, aki azzal a hírrel jött, hogy rengeteg lárma van a városban, az emberek összecsődülnek, hogy a podoliai tábornok urat lássák, aki éppen most vonult be jelentékeny kísérettel és a gyalogsággal.

- A parancsnokság az övé - mondá Zaglyoba. - Helyes Potocki Miklós úr részéről, hogy inkább itt akar lenni, mint másutt, de szívesebben látnám, ha nem volna itt. Ha! ő ellenfele volt a hetmannak és nem hitt a háborúban, és most, Isten tudja, vajjon nem kerül-e a fejébe!

- Talán a többi Potocki úr is utána jön - mondá Musalszki úr.

- Akkor a törökök sincsenek többé messze! - felelé Zaglyoba úr. - Az Atyának, és Fiúnak, és szent Léleknek nevében! Bár második Jeremiás lenne a tábornok úr, és Kamieniec második Zbarazs!

- Úgy kell lennie, különben elveszünk! - mondá egy hang a küszöbön.

Boriska e hang hallatára fölugrott, fölkiáltott: «Mihály!» - és a kis lovag karjai közé rohant.

Volyodyjovszki úr sok fontos hírt hozott, melyeket, mielőtt a hadi tanácsban tudtul adott, feleségével közölt a csöndes cellában. Ő maga néhány kisebb tatár csapatot az utolsó emberig megsemmisített és nagy dicsőséggel a krimiek és Dorosenko táborának közetlen közelébe lopódzott. Számos foglyot is hozott magával, akiktől híreket lehetett szerezni a kánnak és Dorosnak hadereje felől.

A többi portyázónak kevesebb szerencséje volt. Podlachia ura, aki jelentékeny haderő élén állt, egy véres ütközetben tönkre ment; Motovidlyo urat, ki az oláhországi úton haladt, Krycsynszki a bialyogrodi hordának és a lipekek maradványának segítségével, kik a tykicsi vereség után elmenekültek, megverte. Volyodyjovszki, mielőtt Kamieniecbe jött, kerülőt tett Chreptiovon át, mert, mint mondá, még egyszer látni akarta boldogságának e helyét.

- Ott voltam - mondá - mindjárt elutazástok után; még meleg volt a helyetek és könnyen utól érhettelek volna benneteket, de Usycban a moldvai partra mentem, hogy ott a pusztában híreket szerezzek. Néhány csapat már elvonult és attól féltek, hogy Pokutánál «váratlan» emberekre akadnak. Mások a török hadsereg elővédjében mennek, és nem sokára itt lesznek. Ostrom lesz, kedves galambom, azon nem segít semmi, de helyt állunk, mivel az ember itt nemcsak hazáját, hanem saját tulajdonát is védi.

Igy szólván, karjába zárta feleségét és megcsókolta arcát. Ezen a napon többé nem beszélgettek. Másnap reggel Volyodyjovszki úr Lanckoronyszki püspök úrnál a hadi tanács előtt ismételte ujságait, amelyhez a püspökön kívül még a következők tartoztak: a podoliai tábornok úr, a podoliai alkamrás, Lanckoronyszki úr, a podoliai jegyző, Rzevuszki úr, Humiecki zászlótartó úr, Ketling, Makoviecki úr, Kvaszibrocki őrnagy és néhány katona. Először is az nem tetszett Volyodyjovszki úrnak, hogy a podoliai tábornok úr kijelentette, miképp ő nem akarja átvenni a parancsnokságot, hanem azt a hadi tanácsra bízza. «Előre nem látott esetekben egy főnek és egy akaratnak kell lennie!» - jegyzé meg a kis lovag. - Zbarazsnál három regementárius volt, akik hivatalosan hatalommal rendelkeztek és azok mégis Visnioviecki Jeremiás herceg kezébe tették azt, mivel joggal azt mondták, hogy a veszélyben jobb egynek engedelmeskedni.

De ezek a szavak nem használtak semmit. Hiába mutatott a tanult Ketling a rómaiakra, mint példára, akik mint a világ legnagyobb harcosai a diktátorságot eszelték ki. Lanckoronyszki püspök, aki nem igen szerette Ketlinget, mivel, Isten tudja miért, azt képzelte, hogy mint skótnak: lelke mélyén eretneknek kell lennie, azt felelte, hogy a lengyeleknek nem kell idegenektől történetet tanulniok, de nem is kell a rómaiakat utánozniok, mivel nekik is megvan a maguk eszük, s akiknél bátorságra és ékesszólásra semmiben, vagy csak kevéssé állnak hátrább. «Amint egy egész nyaláb fa (mondá) nagyobb tüzet ád, mint egy hasáb, úgy több fej is okosabb, mint egy.» És dícsérte a podoliai tábornok úr «szerénységét», habár mások azt vélték, hogy ez inkább a felelősségtől való félelem - és a maga részéről alkudozásokat tanácsolt. Mikor ez a szó elhangzott, a katonák, mintha tűz égette volna meg őket, fölugráltak üléseikről: Volyodyjovszki úr, Ketling, Makoviecki, Kvaszibrocki, Humiecki, Rzevuszki, a fogukat csikorgatták és a kardjukat csörtették. «Becsületemre! - mondá néhány hang. - Nem alkudozni jöttünk ide!» «A közbenjárót papi ruhája védi!» Sőt Kvaszibrocki azt kiáltotta: «A templomba, nem a tanácsba!» - és iszonyatos lárma keletkezett. Ekkor a püspök fölemelkedett és hatalmas hangon mondá: «Én volnék az első, aki kész életét odaadni az

egyházért és nyájamért, és ha alkudozásokról beszélek és halogatást kívánok, Isten a tanúm, nem azért történik, hogy a várat átadjuk, hanem hogy a hetmannak időt engedjünk a segélycsapatok idehozatalára. Szobieszki úr neve rémület a pogányok előtt, és ha nem volna is meg a kellő hadereje, ha csak az a hír jár, hogy ő jön - a törökök elkerülik Kamieniecet.» Mikor ezt hatalmas hangon elmondta, mindnyájan hallgattak, sőt némelyek örültek, mikor hallották, hogy a püspök nem gondolt az átadásra.

Ekkor Volyodyjovszki így szólt:

- Mielőtt az ellenség Kamieniecet ostromolja, Zsvaniecet kell bevennie vagy rommá tennie, mivel lehetetlen, hogy a megerősített várat hátában hagyja. Nos, a podoliai alkamrás úr engedélyével késznek nyilatkozom arra, hogy Zsvaniecbe bezárkózom és ott éppen annyi ideig tartom magamat, mint a mennyit a püspök úr az alkudozások segítségével nyerni szándékozik. Biztos embereket viszek magammal, és amíg én élek, Zsvaniec is állani fog!

Ekkor mindnyájan kiálták:

- Annak nem szabad megtörténnie! Te szükséges vagy itt! Nálad nélkül a polgár elveszti bátorságát, nélküled a katonák nem harcolnak jó kedvvel, ennek semmi áron se szabad megtörténnie! Kinek van itt a legnagyobb hadi tapasztalata? Ki volt Zbarazsnál? Ki legyen a vezér, ha kirohanásra kerül a dolog? Te elpusztulsz Zsvaniecért, és mi nélküled itt veszünk el!

- A parancsnokság rendelkezik velem - felelé Volyodyjovszki.

- Zsvaniecbe valamely fiatal, merész lovagot lehetne küldeni, aki oldalamon lenne! - viszonzá a podoliai alkamarás.

- Akkor menjen Novoviejszki! - kiáltá néhány hang.

- Novoviejszki nem mehet, mivel a feje ég - viszonzá Volyodyjovszki - ő az ágyat nyomja és nem tud sem Istenről, sem a világról semmit!

- Eközben tanácskozzunk arról, mely helyen álljon mindenki, és mely kaput védjen? - mondá a püspök.

Minden szem a podoliai tábornokra irányult, aki így szólt:

- Mielőtt parancsokat osztogatok, örömest meghallgatom a tapasztalt katonák nézeteit, és mivel Volyodyjovszki úr hadi tapasztalatokra nézve mindnyájunkat felülmúl, először őt hívom föl a szólásra.

Volyodyjovszki mindenek előtt azt tanácsolta, hogy szállják meg az erődöket, melyek a város előtt voltak, jól tudván, hogy az ellenség főtámadása éppen ezen erődök ellen fog irányulni. Mások is az ő véleményéhez csatlakoztak. Tízezer gyalogos fölött rendelkeztek, kiket úgy osztottak föl, hogy Myslisevszki úr az erőd jobb oldalát, Humiecki úr pedig, ki híres volt Chocim melletti tetteiről, a bal oldalát szállja meg. Chocim irányában, a legveszedelmesebb ponton maga Volyodyjovszki úr foglaljon állást, lejebb a szerdiukok csapatát állították föl, Zinkoviec felől Kvaszibrocki őrnagy védekezzék, délen Vonszovics úr, a vároldalt pedig Bukar kapitány Kraszinyszki úr embereivel. Mindezek nem önkénytesek, hanem hivatásbeli katonák, derék, kitartó harcosok voltak, kik könnyebben kiállták az ágyútüzet, mint sok más a napsugarak hevét. Azonkívül a köztársaság szolgálatában, melynek mindig csekély számú hadserege volt, ifjúságuktól fogva megtanulták, hogy tízszer oly nagy számú ellenséggel is szembe szálljanak, és ezt valami magától értetődő dolognak tartották. A vár tüzérségének felügyeletét a szép Ketlingre bízták, aki az ágyú irányításának mesterségében mindenkit felülmúlt. A főparancsnokságnak a várban a kis lovag kezében kellett maradnia, akinek a podoliai tábornok úr azonnal teljes szabadságot adott arra, hogy kirohanásokat tegyen, ahányszor a szükség vagy az alkalom kívánja.

A többiek örvendtek, mikor megtudták, miképp jelölték ki mindenkinek a helyét, hangos kiáltásra fakadtak, nagy zajjal a vívótőröket verdesték, hogy így mutassák ki beleegyezésöket és harci kedvöket. Mikor a podoliai tábornok úr ezt hallotta, azt gondolta magában:

- Nem hittem, hogy képesek leszünk megvédeni magunkat, és csak lelkiismeretemet követve, de reménység nélkül jöttem ide, pedig ki tudja, vajjon ilyen katonákkal nem sikerül-e az ellenséget visszaverni? Nagy dicsőséget aratok, mint második Jeremiást fognak üdvözölni és ki tudja, vajjon nem szerencsés csillagzat vezérelt-e ide!

És amint eddigelé kételkedett a védelemben, úgy kezdett most kételkedni Kamieniec bevételében, bátorsága fokozódott és serényebben kezdett a város megszállásáról tanácskozni.

Elhatározták tehát, hogy magában a városban, az orosz kapunál Makoviecki úr álljon egy kis csapat nemes, lengyel polgárral, akik az ütközetben állhatatosabbak voltak, mint mások, továbbá bizonyos számú örménynyel és zsidóval. A lyucki kaput Grodecki úrnak jelölték ki, az ágyuk fölötti parancsnokságot Zsuk úr és Matcsynyszki úr vette át. A térőrséget a városház előtt Dlyievanovszki Lukács kapta, és Chocimirszki úr az orosz kapun túl a cigányok lármás népe fölött vállalta el a vezérletet. A híd előtt Szinicki úr kastélyáig Humiecki Kázmér, a vitéz Lőrincnek testvére vette át az őrizetet. Följebb, a lengyel kapunál Sztanisevszki úr, a szpizsi bástyánál Bogus Márton úr, Szkarzynyszki György úr és Jackovszki úr pedig közetlenül a bialyoblyodszki gödörnél vegyenek szállást. Dubravszki úr és Pietrasevszki úr a rzezsniki bástyát kapták. A nagy városi sáncot Tomasevicsre, a lengyel illetőségű bíróra bízták, a kisebbet Jackovszki úrra; azonkívül parancsot adtak arra, hogy egy harmadikat is töltsenek föl, amelyről később egy zsidó, ki gyakorlott íjász volt, sok dolgot adott a töröknek.

Miután ezt megállapították, mindnyájan örömmel jöttek össze vacsorára a podoliai tábornok úrnál, ki az ünnepség alatt különösen Volyodyjovszki urat tüntette ki úgy a helylyel, melyet számára kijelölt, mint a borral, ételekkel és egy beszéddel, melyben megjövendölte, hogy az utókor a «kis lovag» melléknevéhez az ostrom után a «kamienieci Hektor» címet fogja adni. Ő pedig kijelenté, hogy becsületes lovagi szolgálatot fog teljesíteni, és ebből a célból bizonyos fogadalmat tesz a székesegyházban, s azért megkérte a püspököt, engedje meg neki, hogy azt holnap megtehesse. A püspök, aki belátta, hogy ez a fogadalom a közjóra hasznot hajt, örömest beleegyezett.

Másnap nagy isteni tisztelet volt a székesegyházban. Áhítattal és lelkesedéssel figyeltek a lovagok, a nemesség, a katonák és a nép. Volyodyjovszki úr és Ketling térdre borultak az oltár előtt; Krisztina és Boriska a korlátnál térdeltek és sírtak, mivel tudták, hogy e fogadalomnak férjöket veszélybe kellett döntenie. A mise végeztével a püspök a szentségmutatóval a nép felé fordult; ekkor a kis lovag fölemelkedett, az oltár lépcsőjére térdelt és meghatott, de nyugodt hangon mondá:

- A különös jóságért és rendkívüli kegyelemért, melyet az Úr Istentől és az Ő egyszülött Fiától nyertem, különös hálára érzem magamat kötelezve, és fogadom és esküszöm, hogy amint Ő és az Ő Fia megsegített, úgy fogom én is a szent keresztet utolsó leheletemig védelmezni. És mivel a régi vár parancsnoksága reám van bízva, addig, míg élek, és kezemet és lábamat mozdítani tudom, egyetlen pogány ellenséget se bocsátok a várba, hogy a falakról nem távozom, hogy a fehér zászlót nem tűzöm ki, habár a vár romjai maguk alá temetnének is... Isten engem úgy segéljen és a szent kereszt. Amen!

A templomban ünnepies csönd uralkodott, aztán fölhangzott Ketling szava:

- Ama különös jóságért - mondá - melyet ebben a hazában tapasztaltam, fogadom, hogy a várat utolsó vércsöppig védem, és romjai alá temettetem magam, mielőtt az ellenség a küszöbre teszi lábát. És amint tiszta szívből és tiszta hálából teszem ezt az esküt, úgy segéljen engem az Isten és a szent kereszt. Amen!

Itt a pap lebocsátá a szentségmutatót és először Volyodyjovszki úrnak, aztán Ketlingnek csókra nyujtotta. E látványra a jelenlevő lovagok zajt ütöttek a templomban. Ily kiáltások hangzottak: «Mindnyájan megesküszünk!», «Mindnyájan meghalunk egymás után!», «A vár nem fog elesni!», «Esküszünk! esküszünk!», «Amen! Amen! Amen!». A kardok és vívótőrök csörögve kirepültek a hüvelyekből, és a templom fölragyogott a kirántott kardok fényétől. A fény a fenyegető arcokra, a lángoló szemekre esett, és hatalmas, leírhatatlan lelkesedés ragadta el a nemességet, a katonákat, a népet. Az összes harangok zúgtak, az orgona búgott, és a püspök azt intonálta: «Sub Tuum praesidium»; száz meg száz hang vágott közbe hatalmasan, és így imádkoztak a várért, mely a kereszténység védőbástyája, és a köztársaság kulcsa volt.

Az isteni tisztelet végeztével Ketling és Volyodyjovszki karöltve távoztak a templomból. Áldáskívánságokkal halmozták el őket, mivel senki se kételkedett abban, hogy inkább meghalnak, mintsem átadják a várat.

De nem a halál, hanem győzelem és dicsőség látszott fölöttük lebegni, és az egész nagy tömegben egyedül csak ők tudták, mily iszonyatos esküvel kötötték le magukat. Talán két szerető szív is sejté a nagy veszélyt, mely fejük fölött lebegett, mert se Boriska, se Krisztina nem lelték nyugtokat, és mikor Volyodyjovszki végre a kolostorban volt feleségénél, zokogva és sírva, mint egy kis gyermek keblére borult és szaggatott szavakkal mondá:

- Jusson eszedbe... Mihályka!... ha... Isten őrizz, valami szerencsétlenség ér... én... én... nem tudom... mi történik... velem!...

És egész teste reszketett a zokogástól; a kis lovag is nagyon meg volt hatva. Miután egy darabig várt, hogy összeszedje magát, végre így szólt:

- Nem, Boriska... ennek meg kellett lennie!...

- Jobb szeretnék meghalni! - mondá Boriska.

Ezt hallván a kis lovag, azt kiáltá: «Hallgass, Boriska!... hallgass!» és hogy megnyugtassa mindenek fölött szeretett hitvesét, végre mondá:

- Emlékszel-e még, mikor az Úr Isten visszaadott téged nekem, mit mondtam? Így szóltam: «Akármit kívánsz is tőlem, Úr Isten, megadom neked. A háború után, ha túlélem, kápolnát akarok építeni, de a háború alatt valami nagyot kell véghez vinnem, hogy hálátlansággal ne fizessek neked». Mi az a vár! Elég kevés oly nagy jótettekért! Most itt az idő! Illik-e, hogy az Üdvözítő azt mondja: «Megfogadta s meg nem tartotta?» Inkább temessenek el a vár kőfalai, mintsem megszegjem lovagi szavamat, melyet Istennek adtam! Meg kell lennie, Boriska!... és most elég!... Bízzunk Istenben, Boriska!...

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

Volyodyjovszki úr még aznap elindult a zászlóaljjal, hogy Vaszilkovszki úrnak segítségére siessen, aki Hrynyesuk felé sietett, mivel hír szerint a tatárok ott hirtelen betörtek, a lakosokat bilincsekbe verték, a jószágot elhajtották és a falvakat fölgyujtották, hogy jelenlétüknek minden nyomát eltüntessék. Vaszilkovszki úr azonnal megverte őket, a foglyokat és a zsákmányt elszedte tőlük. Ezeket Volyodyjovszki úr Zsvaniecbe vitte és meghagyta Makoviecki úrnak, hogy vonja kínpadra őket, és vallomásaikat gondosan írja le, hogy azokat a hetmannak és a királynak el lehessen küldeni. A tatárok azt vallották, hogy perkuláb parancsra lépték át a határt, és az oláhországi Sztyngan kapitány vezérlete alatt segédcsapataik is voltak. De arról minden kínzatás dacára se tudtak mondani semmit, mily távolságra van a török császár jelenleg egész haderejével, mivel ők, laza szakaszokban menetelvén, a főtáborral nem tartottak fönn összeköttetést.

Azonban mindnyájan egyértelműleg azt vallották, hogy a császár hadsereggel vonul a köztársaság ellen, és valószínűleg a legrövidebb idő alatt Chocimnál megállapodik. E vallomásokban semmi új se volt Kamieniec jövendő védelmezőire nézve, de mivel Varsóban a királyi udvarnál nem hittek a háborúban, a podoliai alkamrás úr elhatározta, hogy a foglyokat ujságaikkal együtt Varsóba küldi.

Az előre küldött portyázók megelégedve tértek vissza első expediciójukból. Eközben este Habareszkulnak, a chocimi legidősebb perkulábnak és Volyodyjovszki testvérbarátjának titkára jött hozzá. Nem hozott magával levelet, mivel a perkuláb félt valami írást adni, de meghagyta, hogy testvérbarátjának, Volyodyjovszkinak, az ő «szeme fényének» és «szívbeli testvérének» élő szóval mondja meg, vigyázzon magára, és ha Kamieniecnek nincs elég katonája a védelemre, valami ürügy alatt hagyja el a várost, mivel a császárt már másnap az egész haderővel Chocimba várják.

Volyodyjovszki köszönetet mondott a perkulábnak, megjutalmazta a titkárt és visszaküldte, ő maga pedig a parancsnokot azonnal értesítette a közelgő veszélyről.

A hír, jóllehet minden órában várták, mégis nagy hatást idézett elő. A buzgalmat a városi munkáknál megkettőztették, Lanckoronyszki Jeromos úr pedig haladéktalanul elvonult Zsvaniecébe hogy ott szemmel tartsa Chocimot.

Egy idő várakozásban telt el, végre, augusztus 2-án, Porciunkula napján jókor reggel a szultán megjelent Chocimnál. Az ezredek szétterjeszkedtek, mint a part nélküli tenger - és az utolsó város láttára, mely a padisah birodalmának határán feküdt, százezernyi torokból hangzott a fölkiáltás: «Allah! Allah!». A Dniesztren túl feküdt a védtelen köztársaság, melyet a számlálhatatlan seregek özönvízként elárasztani, láng gyanánt elpusztítani készültek. A seregek, melyek a városban nem találhattak helyet, a mezőkön táboroztak, ugyanazokon a mezőkön, ahol néhány év előtt a prófétának hasonlóan nagy seregét a lengyel szablyák megsemmisítették. Most elérkezni látszott a bosszú ideje, és a vad seregek közt a szultántól kezdve az utolsó tábori szolgáig senki se sejtette, hogy ezek a mezők kétszer lesznek vészhozóak a félholdra nézve. A reménység, mit! a győzelem biztossága élesztett minden szívet. A janicsárok és szpahik, a Balkánból, Rodopéból, Ruméliából, Ossza- és Pelionból, a Kármelból és Libanónból, Arábia pusztáiból, a Tigris partjairól, a Nilus lapályaiból és Afrika izzó homoktengereiből való csapatok mind vad kiáltásra fakadtak és azt kívánták, hogy azonnal vezessék át őket a «hitetlen partra». Ekkor a muezzinek a chocimi minaréken imádságra kezdtek hívni, és csönd lett körös-körül. A fejek tengere, turbánokban, csuklyákban, fezekben, burnuszokban, kufijékben és acél sisakokban földre borult és a mezők fölött az

imádság tompa mormolása hallatszott, egy mérhetetlen méhraj dongásához hasonlóan, és a szél szárnyán átrepült a Dniesztren a köztársaságba.

Aztán fölhangzottak a dobok, a kürtök, a sípok, és jelt adtak a nyugalomra. Habár a csapatok lassan és kényelmesen marsoltak, a padisah a Drinápolytól idáig tartó hosszú út után mégis meg akarta adni a szokott pihenőt. Ő maga a tiszta forrásnál, mely a várostól nem messzire folydogált, mosakodásokat végzett és a chocimi konakba hajtatott, s a mezőkön fölállították az ezredek sátrait, melyek mint a tél hava, csakhamar elborították a beláthatatlan síkságot.

A nap szép volt, és az est derült. Az utolsó esti imádságok után a tábor nyugodni kezdett. Ezernyi, százezernyi tűz világított és lobogásukat az átellenben fekvő zsvanieci váracskából aggodalommal vették észre, mivel oly roppant helyet foglaltak el, hogy a katonák, kik kémszemlére mentek, azt mondták, mikor számot adtak a látottakról, hogy «egész Moldva tűzben látszik feküdni». De minél magasabban emelkedett a fényes hold a csillagos égen, annál jobban elhalványultak a tábori tüzek, és végre csak az őrök tüzei égtek, a tábor elcsöndesült, és az éj nyugalmán át csak a lovak nyerítése és a bivalyok bőgése hallatszott, melyek a tarabáni mezőkön legeltek.

Másnap reggel, alig hogy pitymallott, a szultán janicsárokat, tatárokat és lipekeket küldött ki, hogy keljenek át a Dniesztren, és foglalják el Zsvaniecet, a városkát és a várat. A vitéz Lanckoronyszki Jeromos úr nem a falak mögött várta őket, hanem negyven tatárral, nyolcvan kijánival és néhány társasági zászlóaljjal megtámadta a janicsárokat a folyón való átkelésnél, és ezt a pompás gyalogságot oly zavarba hozta, hogy vad rendetlenségben visszavonult. De eközben egy tatár csapat, a lipekektől támogatva, félreeső helyen átkelt a folyón, és a városba nyomult. A fölszálló füst és a kiabálások tudtára adták az alkamarás úrnak, hogy a város már az ellenség kezében volt, parancsot adott tehát, hogy vonuljanak vissza és siessenek a szerencsétlen lakosok segítségére. A janicsárok nem üldözhették őt, mivel gyalog szolgáltak, ő pedig gyors vágtatással segítségül sietett. Már oda érkezett, midőn saját tatárjai hirtelen eldobták zászlóikat és átpártoltak az ellenséghez. Roppant veszélyes pillanat volt: a tatár csapat, a lipekektől támogatva, abban a föltevésben, hogy az árulás zavart okozott, nagy erővel az alkamarás úrra rohant. Szerencsére a kijániak, vezetőjük példájától fölbátorítva, hatalmas ellenállást fejtettek ki, s a társasági zászlóalj csakhamar megtörte az ellenség támadását, mely különben nem volt képes a rendes lengyel lovasságnak ellenállni. A földet a híd előtt csakhamar holttestek borították, kivált lipekek, mivel ezek tovább fejtettek ki ellenállást, mint a horda emberei. Még sokat lemészároltak közűlök az utcákon is, s aztán Lanckoronyszki úr, midőn látta, hogy janicsárok jöttek a víz felől, oltalmat keresett a falak mögött és egy küldöttet szalasztott segítségért Kamieniecbe.

A padisah eleinte azt gondolta, hogy ezen a napon nem veszi be a zsvanieci várat, mivel joggal abban a nézetben volt, hogy a hadseregnek a folyón való általános átkelésekor egy pillanat alatt beveszi. Csak a várost akarta bevenni, és mivel föltette, hogy azok a csapatok, melyeket kiküldött, teljesen elegendők, se janicsárokat, se kozákokat nem küldött utánok. Azok pedig, kik már a folyón túl voltak, midőn az alkamarás úr a falak mögé húzódott, újra elfoglalták a várost, de nem borították lángba, hogy nekik és a többi csapatoknak jövőben oltalmul szolgáljanak, s karddal és tőrrel gazdálkodni kezdtek benne. A janicsárok a fiatal asszonyokat katonai kéjelgésre elfogták, a férfiakat és gyermekeket fejszékkel levagdalták; a tatárok zsákmányszerzéssel foglalkoztak.

Ekkor a váracska bástyájáról észrevették, hogy Kamieniec felől lovasság közeledik. Mikor ezt Lanckoronyszki úr meghallotta, kiment a bástyára néhány társával, a messzelátót a lövőrésbe illesztette és sokáig figyelmesen kinézett a mezőre, s végre így szólt:

- Ez a könnyű lovasság a chreptiovi őrségből, ugyanaz, melynek élén Vaszilkovszki Hrynycsuk felé ment. Bizonyosan most őt magát küldték ide.

Aztán ismét kinézett:

- Önkényteseket látok; bizonyosan Humiecki Lőrinc!

És egy idő mulva:

- Hála Istennek! Volyodyjovszki is ott van, mivel dragonyosokat látok. Uraim, intézzünk kirohanást a falak közül, Isten segítségével nemcsak a városból, hanem a vízen túl is visszavetjük az ellenséget!

Igy szólván, a leggyorsabban lefutott, hogy a kijániakat és a társaságbelieket rendezze. Eközben a városban a tatárok felvonuló zászlóaljai lőnek láthatók, kik megrémülve allahozni és csoportosulni kezdtek. Az összes útcákon dobok és sípok hangzottak; a janicsárok rögtön a legnagyobb rendben, oly gyorsasággal felálltak, amelyben a világ semmiféle gyalogsága se vetekedett velök.

A csapat viharként rohant ki a városból és neki támadt a könnyű lovasságnak. Maguk a tatárok, a lipekeken kívül, akiknek Lanckoronyszki úr sok kárt okozott, háromszorta többen voltak, mint a zsvanieci őrség és az odasietö segédzászlóaljak, azért nem is késlekedtek Vaszilkovszki urat megtámadni. De ez, egy zabolázhatatlan ifjú, aki épp oly harcravágyóan, mint vakon szállt szembe minden veszélylyel, megparancsolta az embereknek, hogy azonnal a legnagyobb dühvel támadjanak, és mint a szélnadrág röpült az ellenség felé, nem törődvén az ellenség túlnyomó erejével. Ez a merészség teljesen megdöbbentette a tatárokat, akik általában nem szerették a hirtelen támadást. Azért, a mögöttük lovagoló tömegek kiabálásai ellenére, a sípok és dobok iszonyatos lármája dacára, melyek «kenszim»-re - vagyis a hitetlenek felkoncolására tüzelték őket - megállították lovaikat; a bátorság és harci kedv alábbhagyni látszott, és végre a zászlóalj előtt egy íjlövésnyi távolságban kétoldalt szétfutottak, miközben a közelgő lovasokra nyílzáport bocsátottak.

Vaszilkovszki úr, aki mit se tudott a janicsárok jelenlétéről, kik a házakon túl csatarendbe álltak föl, hasonló erővel sietett a tatárok után, vagy helyesebben, a csapat fele után, csakhamar utól érte őket, és lemészárolta azokat, akik nem menekülhettek elég gyorsan, mivel rosszabb lovaik voltak. Ekkor a tatárok másik fele visszafordult, hogy őt bekerítse; de ebben a pillanatban odajöttek az önkénytesek, s egyidejűleg az alkamarás úr is kirohanást tett a kijániakkal. A tatárok, több oldalról szorongatva, egy pillanat alatt szétfutottak, mint a polyva, és megkezdődött a kézi tusa, egyik csapat üldözőbe vette a másikat, egyik ember a másikat, melyben a horda sok holttestet hagyott hátra, kivált Vaszilkovszki úr kardjától, aki vakon csapott le egész csapatokra, mint a sólyom a verébcsapatra.

Volyodyjovszki úr pedig, az óvatos, hideg katona, el nem ereszté a dragonyosokat keze ügyéből. Mint a vadász, ki a falkát erős szijjon tartja, nem uszítja azt akármilyen vadra, hanem csak akkor szabadítja meg a póráztól, midőn a vadkannak tüzes szemét és fehér agyarait megpillantja, úgy kémlelte a kis lovag a menekülő hordákat megvetve, vajjon nem nyomulnak-e elő mögöttük szpahik, janicsárok vagy más, fegyelmezett csapat.

Ekkor Lanckoronyszki Jeromos úr az ő kijániaival hozzá érkezett.

- Barátom! - kiáltá - a janicsárok a folyónál állnak, vágjuk le őket!

Volyodyjovszki úr a vívótőrt kirántotta hüvelyéből és azt vezénylé:

- Előre!

A dragonyosok meghúzták a kantárszárat, hogy a lovakat biztosan hatalmukban tartsák, aztán a sor bekanyarodott és olyan rendben nyomult előre, mint a gyakorló téren. Először ügetve, aztán vágtatva haladtak, de a lovakat még nem sarkantyúzták meg a leggyorsabb száguldásra. Csak akkor, midőn elhagyták a gazdasági épületeket, melyek a vártól keletre a víznél voltak,

és meglátták a janicsárok fehér nemez süvegjeit, és megtudták, hogy nem dzsamákokkal, hanem rendes csapatokkal van dolguk.

- Rajta! - kiáltá Volyodyjovszki.

És a lovak száguldani kezdtek, hogy hasuk majdnem a földet érte, és patáikkal a kemény föld göröngyeit a levegőbe hajigálták.

A janicsárok, akik nem tudták, mily nagy volt az a haderő, mely Zsvaniec segítségére sietett, csakugyan a folyó felé fordultak. Egy szakasz, melyben több volt kétszáz embernél, már a parton volt, és első sorai éppen a dereglyébe szálltak; a második szakasz, hasonló számmal, a leggyorsabb futással pompás rendben közeledett. Mikor a lovasságot megpillantotta, megállt és egy pillanat alatt szembe szállt az ellenséggel. A fegyverek meghajoltak és sortűz dördült el, mint valami szemlénél. Sőt mi több, a dühös harcosok, kik arra számítottak, hogy a társak a partról puskatűzzel támogatják majd őket, nemcsak nem hátráltak meg a golyózáportól, hanem hangos kiáltással a harc irányába rohantak. A janicsárok hatalmas erővel, kardjukat forgatva, a lovasságnak rohantak, mely a legjobb akarattal se birta a lovakat féken tartani, és villámgyorsan, rémületet és pusztulást okozván alattuk, áttörték soraikat. A lovas támadás súlya alatt az első sor úgy lehullott, mint a kalászok az arató kaszája alatt. Sokan valóban csak a támadás erejétől zuhantak a földre és ismét fölugrottak, hogy szétszórtan a folyó partjára szaladjanak, ahonnét a második szakasz mindig tüzet adott, miközben magasra célzott, hogy bajtársaik feje fölött a dragonyosokat találja. A janicsárok, kik a dereglyéknél állottak, egy pillanatig láthatólag haboztak, és határozatlanok voltak arra nézve, vajjon a dereglyékbe üljenek-e, vagy a második szakasz példáját követve, azonnal megtámadják-e a lovasságot? De ettől az utolsó lépéstől mégis visszatartotta őket a menekülő csapatok látása, melyeket a lovasság előre szorított és oly rettentően lemészárolt, hogy dühök csak ügyességökhöz volt fogható. Egy ilyen csapat néha, ha nagyon megszorították, kétségbeesésében visszafordult és harapni kezdett, mint a megszorított vad, ha látja, hogy nincs többé menekvés számára. De a parton állók éppen ilyen pillanatokban világosan láthatták, hogy ennek a lovasságnak csupán fegyverrel nem lehet ellenállani, annyira felülmúlta őket annak használatában. Az ellenállókat oly ügyességgel és gyorsasággal kaszabolták le, hogy a szem alig vette észre a kard mozdulatát. Mint a cselédség egy nagy gazdaságban a száraz gabonát csépelve, buzgóan és gyorsan mozgatja a cséphadarót, úgy hogy az egész csűr viszhangzik az ütések zajától, és a kiszabadult gabona minden irányban szétpattog, úgy viszhangzott az egész part a kardcsapásoktól, és a janicsárok csapatai mindenfelé elszéledtek az irgalmatlan vágások alatt.

Vaszilkovszki úr könnyű lovasságának élén rohant előre, nem törődvén saját biztosságával. De mint az ügyes arató fölülmúlja az erősebb, de kevésbbé gyakorlott szolgát, aki könnyen elfárad és szakad róla az izzadság, míg amaz lassan lépve halad előre, egyenletesen kaszálván le a kalászokat - úgy múlta fölül Volyodyjovszki úr a vakmerő ifjút. Közetlenül a janicsárokkal való összeütközés előtt előre küldötte a dragonyosokat; ő maga kissé hátra maradt, hogy az egész csatát megfigyelje. Igy a távolban állva, gondosan oda nézett és ő is a tömeg közé rohant, vágott, intézkedett, aztán kissé ismét hátra maradt, figyelt és ujra közéjük vágott. Mint a gyalogsággal való harcban rendesen, úgy történt most is, hogy a lovasság vágtatva megkerülte a menekülőket. Sokan, mivel útjok a folyóhoz el volt vágva, futás közben a város felé fordultak, hogy elrejtőzzenek a napraforgók között, melyek a gazdaságok előtt nőttek. De Volyodyjovszki úr észrevette őket, a két elsőt elérte, két könnyű vágástól földre rogytak és kiadták lelköket. Mikor ezt egy harmadik látta, janicsár puskáját a kis lovagra sütötte, de a kis lovag a pengével orra és szája közé csapott és így kioltotta életét. Aztán haladéktalanul a többiek után sietett, és a falusi gyerkőc nem kaszabolja le gyorsabban a gombákat, melyek csapatonkint nőnek, mint ő az ellenséget, mielőtt a napraforgókhoz értek. Csak a két utolsót

fogták el a zsvanieci emberek, és a kis lovag megparancsolta nekik, hogy biztos őrizet alá helyezzék őket.

Ő maga neki melegedett és mikor észrevette, hogy a janicsárokat hatalmasan a folyóhoz szorítják, a csata zürzavarába elegyedett és a dragonyosokkal egy vonalban munkához látott. Majd maga elé vágott, majd jobbra vagy balra fordult, lapos vágást adott a nélkül, hogy odanézne, hol talált, és minden vágásra egy fehér csuklya tántorgott a földre. A janicsárok félelmökben hangos lármával tolongani kezdtek, de ő megkettőztette a vágások gyorsaságát, és habár ő maga nyugodt maradt, vívótőrének mozdulatait egy szem se volt képes követni és megtudni, mikor alkalmazott vágást vagy szúrást, mivel a kard csak egy könnyű kört látszott leírni körülötte.

Lanckoronyszki úr, aki ugyan már régen hallott róla, mint mesterről, aki azonban még nem látta őt az ütközetben, abba hagyta a harcot és csodálkozva nézett oda, nem akart szemének hinni, hogy egy ember, habár mester is, habár mint a legjobb lovag híres, annyit tehet és dolgozhat. Homlokához kapott, és a körülötte levő társak hallották, amint váltig azt ismételte: «Az még kevés volt, amit hallottam, Istenemre!» Mások meg azt kiáltották: «Nézzetek oda, mert azt a világon nem látjátok ujra!» Volyodyjovszki pedig folyton-folyvást vagdalkozott.

A janicsárokat most a folyóhoz szorították és ők vad rendetlenségben a dereglyékhez rohantak. Mivel elég dereglye volt, és az őrseregből kevesebben tértek vissza, mint amennyien jöttek, gyorsan és kényelmesen helyet kaptak. A nehéz evezők csakhamar mozgásba jöttek, a janicsárok és a dragonyosok közt nagy távolság volt a vízen, mely minden pillanatban növekedett... A dereglyék előtt most eldördültek a janicsárok fegyverei, és a dragonyosok hatalmas lövésekkel feleltek; a füst felhő gyanánt emelkedett a víz fölött, aztán hosszú, keskeny csíkokat képezett. A dereglye a janicsárokkal mindig távolabb ment. A dragonyosok, kik a csatatér urai maradtak, iszonyú kiáltást hallattak és ökleiket fenyegetőleg fölemelve, azt kiáltották a távozók után:

- Takarodjatok, kutyák! takarodjatok!...

Lanckoronyszki úr, habár még golyók röpködtek, Volyodyjovszkit átölelte.

- Nem hittem szememnek! - mondá - valóban csodadolgok ezek, kedves barátom, arany tollra méltók!

Volyodyjovszki azt felelé:

- Veleszületett ügyesség és gyakorlat, semmi más! Mily sok háborúban járt már az ember!

Ezzel viszonozta Lanckoronyszki úr ölelését, kivonta magát karjai közül, a part felé nézett és kiáltá:

- Nézzen oda, kedvességed, akkor új nevezetességet fog látni!...

Az alkamarás megfordult és egy tisztet látott, aki a parton íját kifeszíté.

Musalszki úr volt.

A híres íjász eddigelé a többiek közt harcolt és a kézi tusában mészárolta az ellenséget, most pedig, mikor a janicsárok már annyira távoztak, hogy a golyók többé nem érték el őket, levette az íjat oldaláról, helyet keresett, ahol a part kissé magasabb volt, ujjával megpróbálta az ideget, és mikor hallhatólag megpendült, a tollas nyilat reá tette, és célzott.

Éppen ebben a pillanatban Volyodyjovszki és Lanckoronyszki odanéztek. Csodálatos kép! az íjász lovon ült, bal kezét maga elé kinyujtá, s az íjat mintegy karmaival tartotta, a jobbot mindig erősebben melle bimbójáig húzta, úgy hogy az erek homlokán kiduzzadtak, és nyugodtan célzott. A távolban füstfelhőbe burkolva számos dereglye látszott, melyek a folyón

lefelé siklottak, mely a hegyekben való hóolvadás folytán meg volt áradva és ezen a napon oly átlátszóan csillogott, hogy a dereglyék és a janicsár őrség visszatükröződtek benne. A puskák a parton elnémultak; minden szem Musalszki úrra volt szegezve, vagy abba az irányba nézett, melyet a halálhozó nyílnak kellett vennie.

Ekkor az ideg hirtelen hangosan megpendült, és a szárnyas halálmadár átröppent a levegőn. Egyetlen egy szem se követhette repülését, de mindnyájan világosan látták, amint az evezőnél álló erős janicsár hirtelen kitárta karjait, helyén megfordult és nagyot locscsanva a vízbe esett. A tiszta víz fölcsapódott súlya alatt, Musalszki pedig mondá:

- Éretted, Dydiuk!...

Aztán másik nyílhoz kapott.

- A hetman úr tiszteletére! - mondá társaihoz fordulva.

Lélegzetöket visszafojtották; és ismét átröppent a levegőn és egy második janicsár a dereglye fenekére zuhant.

Most az evezők valamennyi dereglyén élénkebben kezdtek mozogni, a tiszta hullám hatalmasan visszaverődött, de a páratlan íjász most mosolyogva a kis lovaghoz fordult.

- Kegyelmességed méltó feleségének tiszteletére!

Harmadszor meghúzta az ideget, harmadszor kilőtte a keserű nyilat és harmadszor hatolt mélyen egy emberi testbe. Diadalordítás hangzott föl a parton, dühös kiáltás a dereglyéken, aztán Musalszki úr visszahúzódott és mögötte a nap többi győzői, és a városba siettek.

Elégedetten tekintettek vissza a mai nap aratására. A hordából csak kevesen estek el, mivel alig állottak helyt, gyorsan felijesztve, gyorsan visszahúzódtak a folyón; de a janicsárok, mint szépen összekötözött kévék, nagy számban feküdtek a csatatéren. Sokban még élet volt, de a kamarás emberei ezeket már mind kifosztották.

Volyodyjovszki úr megnézte őket és mondá:

- Derék gyalogság, mely úgy rohan a tűzbe, mint a vaddisznó, de félig sem oly derék, mint a svédek.

- És mégis olyan sortüzet adtak, mintha diót ropogtattak volna - viszonzá a kamarás.

- De az csak véletlenül történt, nem fegyelmök folytán, mivel rendszerint nem tartanak gyakorlatokat. Ez a szultán gárdája volt, mely egy kissé még gyakorolja magát, de azon kívül vannak még irreguláris janicsárok, akik sokkal rosszabbak.

- Pro memoriát adtunk nekik! Hála Istennek, hogy ilyen szép győzelemmel nyitjuk meg ezt a háborút!

De a tapasztalt Volyodyjovszki úr más nézeten volt.

- Ez nem szép, hanem jelentéktelen győzelem - felelé. - Jó a kevésbbé tapasztalt emberek és a lakosság bátorságának fokozására, de más következményei nem lesznek.

- Nem hiszi, hogy ez a pogányok bátorságát gyöngíteni fogja?

- A pogányok bátorságát nem gyöngíti - mondá Volyodyjovszki.

Ilyen beszélgetések közt értek a városba, ahol a két elfogott janicsárt, akik Volyodyjovszki úr kardja elől a napraforgók közé reméltek menekülni, elővezették.

Az egyik könnyen meg volt sebesülve, a másik egészen vidám és dölyfös volt. A kis lovag megparancsolta Makoviecki úrnak, hogy hallgassa ki őt, mert jóllehet ő maga jól értett

törökül, de még se beszélt folyékonyan. Makoviecki úr tehát megkérdezte tőle, vajjon a szultán személyesen Chocimban van-e már, és mely időben szándékozik Kamieniechez jönni?

A török világosan, de dacosan tette meg vallomásait.

- A padisah személyesen itt van - mondá. - A táborban úgy hallatszott, hogy Halil és Murád basáknak holnap a mehentikkel a tulsó partra kell menniök s azonnal sáncot kell húzniok. Holnap vagy holnapután reátok jön a pusztulás.

A fogoly csípőjére tette a kezét és a szultán hatalmával dicsekedett és így szólt:

- Őrült lechek! hogyan mertétek az úr közetlen közelében az ő embereit megtámadni? Azt hiszitek, hogy elkerülitek a borzasztó büntetést? Ez a kis erőd védjen benneteket? Mi mások lesztek néhány nap mulva, mint rabszolgák? Mik vagytok ti ma, mint kutyák, amelyek az úr arcába ugatnak.

Makoviecki úr gondosan leírt mindent, de Volyodyjovszki úr, akit fölingerelt a fogoly vakmerősége, az utóbbi szavaknál arcul ütötte őt. A török elképedt, és respektálni kezdte a kis lovagot, és csakhamar illendőbben fejezte ki magát.

Mikor a kihallgatás befejezése után kivezették a teremből, Volyodyjovszki úr így szólt:

- A foglyokat és vallomásaikat haladéktalanul Varsóba kell küldeni, mivel ott a király udvarában még mindig nem hisznek a háborúban.

- Mik azok a mehentik, akikkel Halilnak és Murádnak át kell kelniök? - kérdé Lanckoronyszki úr.

- A mehentik mérnökök, akik a sáncokat és töltéseket készítik az ágyúk számára - viszonzá Makoviecki.

- És mit gondoltok, urak, igazat mondott-e ez a fogoly, vagy minden hazugság volt?

- Ha úgy tetszik - felelé Volyodyjovszki - a talpát meg lehet sütögetni. Van egy őrmesterem, aki Tuchay-bejovics Azyán az ítéletet végrehajtotta és aki az ilyen dolgokban exquisitissimus, de az én nézetem szerint a janicsár mindenben igazat beszél; az átkelés a folyón azonnal megkezdődik, és mi nem tartóztathatjuk föl azt, ba! még akkor se, ha százszorta többen volnánk! Nem marad más hátra, mint fölkerekedni és a hírt Kamieniecbe megvinni.

- Olyan jól ment a dolgom Zsvaniecnél, hogy örömest a váracskában maradnék - mondá a kamarás úr - ha csak bizonyosan tudnám, hogy kegyelmed időnkint Kamieniecből segítségemre jő. Történjék aztán akármi is!

- Kétszáz ágyújok van - felelé Volyodyjovszki - és ha két nehéz ágyút ide hoznak, a váracska egy napig sem állja ki. Én magam akartam benne maradni, de most, midőn megvizsgáltam, látom, hogy az céltalan.

A többiek a kis lovag nézetéhez csatlakoztak. Lanckoronyszki úr egy darabig még ellent mondott, minden áron Zsvaniecben akart maradni, de utóvégre ő is sokkal tapasztaltabb katona volt, hogy igazat ne adjon Volyodyjovszkinak. Ekkor Vaszilkovszki úr sietve az erődbe rohant és minden fontolgatását megszakítá.

- Uraim - kiáltá - a folyót nem látni többé, az egész Dniesztr tutajokkal van borítva.

- Átkelnek? - kérdezték mindnyájan.

- Úgy éljek! A törökök a tutajokon vannak, és a tatárok a gázlók mentén.

Lanckoronyszki úr nem habozott többé, hanem azonnal megparancsolta, hogy a régi vártarackokat olvaszszák be; a többi holmikat, amennyire lehetett, elrejtette vagy Kamieniecbe

vitette. Volyodyjovszki lovára ült és emberei élén előre lovagolt, hogy egy távoli magaslatról megfigyelje az átkelést.

Halil és Murád csakugyan átkeltek a folyón. Ameddig a szem ért, dereglyék és tutajok voltak láthatók, melyeknek evezői szabályos csapásokkal vetették vissza a vizet. A janicsárok és szpahik azonnal nagy számban jöttek oda, mivel az átkelésre a sajkákat Chocimban már rég óta fölszerelték. Azonkívül a parton a közelben roppant seregek voltak. Volyodyjovszki azt gyanította, hogy hídverésre készülnek. De a szultán a főhaderőt még nem indította meg. Eközben Lanckoronyszki úr oda érkezett embereivel és most mind a ketten Kamieniecbe lovagoltak. A városban Potocki várta őket. Lakásán a főbb tisztek összegyülekeztek, a ház előtt mindkét nemű emberek sokasága álldogált nyugtalanság, gond és kíváncsiság közt.

- Az ellenség átkel a folyón és Zsvaniec elesett! - mondá a kis lovag.

- A munkák készek és várunk! - felelé Potocki úr.

A hír elterjedt a sokaság között és zajongani kezdett, mint a víz hulláma. «A kapukhoz! a kapukhoz! - hangzék az egész városban - az ellenség Zsvaniecben van.» Polgárok és polgárnők a vártornyokhoz futottak, mivel azt hitték, hogy onnét meglátják az ellenséget, de a katonák megakadályozták a bemenetelt a katonai szolgálatra rendelt helyekre.

- Menjetek haza! - kiálták a sokaságnak - ha védelmi munkánkat meg akarjátok zavarni, feleségeitek csakhamar közetlen közelről megismerkednek a törökökkel!

Egyébiránt nem uralkodott félelem a városban, mivel a mai győzelem híre már mindenütt elterjedt s azt természetesen nagyították. A nagyítás a katonák munkája volt, akik csodadolgokat beszéltek az ütközetről.

- Volyodyjovszki úr egészen tönkre verte a janicsárokat, a szultán gárdáját - ismétlé minden száj. - A pogányok nem mérkőzhetnek Volyodyjovszki úrral! Magát a basát is levágta. Az ördög nem olyan fekete, mint amilyennek festik! Még sem állhattak helyt a mi seregünknek! Helyes, kutyafiak! Veszszetek szultánotokkal együtt!

A polgárnék még egyszer megjelentek a sáncoknál, a bástyákon és tornyokon, de ezúttal boros, pálinkás és méhsörös üvegekkel megrakodva. Ez alkalommal örömmel üdvözölték őket s a katonák kedvökre ittak. Potocki úrnak semmi kifogása se volt vígságuk ellen, mivel jó kedvben akarta megtartani katonáit, és mivel a városban és a várban túlságos sok volt a lövőszer, azt is megengedte, hogy üdvlövéseket tegyenek, abban a reményben, hogy dörgésük az ellenséget, ha egyáltalán meghallja, nem kevéssé megzavarja.

Eközben Volyodyjovszki úr, aki az este beálltát a podoliai tábornok szállásán várta be, most lovára ült és egy legény kíséretében a kolostor felé lopódzott, hogy olyan gyorsan üdvözölje feleségét, amint csak lehet. De a csel nem használt semmit. Fölismerték őt s azonnal számos csoport vette körül lovát. Kiáltások és vivat-ok hallatszottak. Az anyák fölemelték gyermekeiket. «Lássátok, ez az! lássátok és jegyezzétek meg magatoknak!» ismétlé számos hang. Rendkívül csodálták őt, de leginkább apró termete birta ámulatra az embereket, kik a háborúhoz nem értettek. Nem fért a népnek a fejébe, hogy mint lehet ilyen kis ember olyan vidám arccal a köztársaságnak legrettegettebb katonája, akivel senki se mert megmérkőzni? Ő azonban nyugodtan lovagolt a tömegen keresztül és hébe-hóba mosolygásra húzta száját, mivel mégis tetszett neki a dolog. Végre a kolostorhoz ért és Boriska tárt karjai közé rohant.

Ő már hallott mai tetteiről és mindama mestervágásokról, mivel a podoliai kamarás úr éppen most volt nála, és mint szemtanú részletes jelentést tett neki. Boriska pedig mindjárt az elbeszélés kezdetén az összes asszonyokat egybehívta a kolostorban, Potocki hercegnét, Makovieckinét, Humieckinét, Ketlingnét, Chocimirszkinét, Bogusnét, és minél tovább haladt

a kamarás úr elbeszélésében, annál jobban büszkélkedett előttük. Volyodyjovszki éppen abban a pillanatban ért oda, mikor az asszonyok szétmentek.

Miután elég sokáig átölelve tartották egymást, a kis lovag kimerülten a vacsorához ült. Boriska melléje húzódott, az ételt tányérjára tette és sört töltött a serlegbe. A férj derekasan evett és ivott, mivel egész nap csaknem mit sem evett. Eközben egyet-mást el is beszélt és Boriska villogó szemmel figyelt reá, szokása szerint fejecskéjét rázta és kíváncsian kérdé:

- Aha! És aztán? és aztán?

- Derék fickók vannak köztük, de olyan török, aki mester a vívásban, alig található - mondá a kis lovag.

- Akkor hát én is megmérkőzhetnék mindegyikkel?

- Ej, bizonyosan, de nem mérkőzöl meg, mivel nem viszlek magammal!

- Legalább egygyel életemben! Tudod-e, Mihályka, mikor kimégy a falak alá, éppen nem félek. Tudom, senki se férhet hozzád...

- De nem lőhetnek agyon?

- Ó, ne beszélj így, hát nem él az Úr Isten? Le nem szúratod magadat, az a fődolog!

- Ha egy vagy kettő jön, bizonynyal nem.

- Három se, Mihályka, négy se!

- Négyezer se! - mondá Zaglyoba gúnyosan. - Ha tudnád, Mihály, miket mondott a kamarásnak egész elbeszélése alatt! Azt hittem, meg kell pukkadnom nevettemben. Oly igaz, mint hogy az Istent szeretem! Úgy mozgatta az orrát, mint a kecske, és egymásután az asszonyok szemébe nézett, vajjon ők is el vannak-e ragadtatva.

A kis lovag evés után kissé ledőlt, mivel ki volt merülve, de hirtelen magához hívta feleségét és mondá:

- Lakásom a várban már be van rendezve, de nem szeretnék oda visszamenni!... Boriska, ne maradjak inkább itt?...

- Amint akarod, Mihályka! - felelé Boriska és a földre sütötte szemét.

- Ha! - kiáltá Zaglyoba - engem nem férfinak, hanem gombának tartanak, mivel a fejedelemné megengedte, hogy a kolostorban lakjam. De majd megbánja, a fejemet teszem reá! Láttátok-e, mint kacsingatott reám Chocimirszkiné?... Ő fiatal özvegy... jó!... többet nem akarok mondani!

- Valóban, inkább itt maradok! - mondá a kis lovag.

Boriska felelé:

- Csak jól kipihend magadat!

- Miért ne nyugodná ki jól magát? - kérdé Zaglyoba.

- Mivel fecsegni, fecsegni, fecsegni fogunk!

Zaglyoba a sipkáját kereste, hogy ő is nyugodni térjen, és mikor végre megtalálta, a fejébe nyomta és mondá:

- Nem fogtok fecsegni, fecsegni, fecsegni!

És távozott.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Másnap reggel szürkületkor a kis lovag Kniahinba lovagolt, ahol megütközött a szpahikkal és Bulyuk basát, a híres török katonát elfogta. Egész napja a csatatéren való munkában tölt el; az éjszaka egy része a hadi tanácsban Potocki úrnál, és csak akkor hajtá fejét nyugalomra, mikor a kakasok kukoríkolni kezdtek. De alig merült álomba, midőn ágyúk dörgése ébresztette föl; egyidejűleg Pientka, egy zsmudzi szolga és Volyodyjovszki hű cselédje lépett a szobába.

- Uram - kiáltá - az ellenség a város előtt van!

A kis lovag fölugrott.

- Miféle ágyúk ezek?

- A mieink ingerlik a pogányokat. Egy jelentékeny előőrs van itt, mely a marhákat rabolja a legelőkön.

- Janicsárok-e vagy lovasság?

- Lovasság, uram. Csupa feketék. Kereszttel ijesztgetik el őket, mivel Isten tudja, vajjon nem ördögök-e?

- Ördögök vagy nem ördögök, oda kell mennünk - felelé a kis lovag. - Te szaladj az úrasszonyhoz és mondd meg neki, hogy a csatatéren vagyok. Ha föl akar jönni a várba, hogy megnézze, följöhet, de Zaglyoba úrral, mivel okosságára számítok.

Fél órával később Volyodyjovszki úr kirohanást intézett a dragonyosok és a nemesi önkéntyesek élén, akik azt hitték, hogy hírnévre tesznek szert a páros viadalban. A régi várból egészen jól lehetett látni a lovasságot, mely mintegy kétezer embert számlálhatott, és szpahikból, de túlnyomó részben a szultán egiptomi gárdájából állott. Ez utóbbiban szolgáltak a gazdag és vitéz mamelukok a Nílus mellől. Csillogó, fényesen ragyogó fegyverzeteik, aranynyal hímzett kufijéik a fejükön, fehér burnuszaik és a gazdagon kirakott fegyverek a világ legfényesebb lovasságává tették őket. Dárdákat viseltek, melyeknek nyele nádból volt, görbe damaszkuszi kardot és tőrt. Lovaikon, melyek a szél szárnyán látszottak repülni, mint tarka felhők rohantak tova hangos kiabálással a síkon, a gyilkos dárdákat kezükben forgatva. A várból nem lehetett eléggé gyönyörködni látásukban.

De Volyodyjovszki úr eléjük nyomult lovasságával. Azonban harcra nem került a dolog, mivel a vár ágyúi visszatartották a törököket; sokkal számosabbak voltak, hogysem a kis lovag eléjük mert volna ugratni, hogy ágyúinak lövőtávolán kívül harcba ereszkedjék velük. Igy egy darabig távol maradtak egymástól, miközben fegyvereiket fenyegetőleg fölemelték és torkuk szakadtából kiabáltak. Végre a puszta tüzes fiai megunták az üres fenyegetéseket, egyes lovasok kiváltak a nagy tömegből és az ellenség felé közeledtek, miközben harcra hívták őket. Szétszóródtak a mezőn és itt-ott fölbukkantak, mint virágok, melyeket a szél minden irányba szétszórt. Volyodyjovszki hű emberei után nézett.

- Uraim! kihívnak bennünket! ki próbálja meg a páros viadalt?

Ekkor először Vaszilkovszki úr, egy tüzes gavallér ugratott elő, őt követte Musalszki úr, a hibázhatatlan íjász, aki a kézi tusában is kitünő harcos volt; aztán Miazga úr következett a Prusz nemzetségből, aki a leggyorsabb vágtatás közben minden gyűrűt fölfogott dárdájával; Paderevszki Tivadar úr és Ozievics úr, és Smlyud-Plyocki úr és Ovsziany herceg és Murkosz-Seluta úr és még sok más kiváló harcos, azonkívül egy csapatocska a dragonyosokból is, mivel a gazdag zsákmány reménye, és kivált az arabok pompás lovai csalogatták őket. A dragonyosok élén a rettentő Lusnia lovagolt, aki szakálla végét rágta és már a távolból a leggazdagabbat szemelte ki.

A nap szép volt és az ellenséget világosan lehetett látni. A sáncokon az ágyúk egymás után elhallgattak, végre egészen elcsöndesültek, mivel a tüzérek féltek a saját embereik közül valakit megsérteni, s inkább a csatát akarták nézni, mint a szétszórt harcosokra lövöldözni. Ezek most lépésben lovagoltak egymás ellen, aztán gyorsabban, de nem egyenes vonalban, hanem szétszórtan, amint a véletlen hozta magával. Végre, mikor jelentékenyen egymáshoz közeledtek, megállították a lovakat és egymást szidalmazni kezdték, hogy haragot és bátorságot gerjeszszenek szívökben.

- Nem híztok meg rajtunk, pogány kutyák! - kiáltották a lengyel harcosok. - Jertek ide! Nyomorult prófétátok nem véd meg benneteket!

Amazok odaát törökül és arabul kiabáltak. A lengyel lovasok közül sokan értették mind a két nyelvet, kik, mint a híres íjász, nehéz rabságban voltak, és mikor most a pogányok különösen cudarul a boldogságos Szüzet kezdték káromolni, Mária hű szolgáinak fején még a hajuk szála is égnek állt és megsarkantyúzták lovaikat, hogy nevének gyalázatát megbosszúlják.

Ki volt az, aki elejté az első ellenséget? Musalszki úr volt, aki a bíbor kufijés, ezüst fegyverzetű fiatal bejt, aki úgy ragyogott, mint a holdfény, a nyíllal eltalálta. A fájdalmat okozó vas a bal szeme alatt fúródott be és félig benyomult a fejbe, s ő hátra vetette nemes fejét, kitárta karját és leesett a lóról. Az íjász pedig oldalára fogta íját, hozzá vágtatott és még kardjával is átdöfte őt, aztán elvette kitűnő fegyverét, lovát az övéihez kergette és arab nyelven kiáltá:

- Bár a szultán fia volna! Itt kellene rothadnia, mielőtt a végtisztességéhez muzsikálnátok!

Mikor ezt a törökök és egiptomiak hallották, roppant sértve érezték magukat, és két bej azonnal Musalszki úr felé ugratott, de Lusnia, ki vérszomjra a farkashoz hasonlított, oldalvást elállta útjokat, és az egyiket közűlök nyomban halálosan eltalálta. Először a kezére vágott, és mikor az görbe kardja felé hajolt, egy hatalmas vágással nyakára, csaknem egészen elválasztotta a fejet a törzstől. Mikor a második ezt látta, lovát megfordította, és mint a szélvész elvágtatott, de Musalszki úrnak eközben ideje volt arra, hogy íját megfeszítse és egy nyilat küldjön a menekülő után, amely eltalálta futásában és mélyen lapockái közé fúródott.

A harmadik, ki ellenfelét legyőzte, Smlyud-Plyocki úr volt, ki éles pengével vágott sisakrostélyára. Az ezüst és a bársony, mely a bádogot összetartotta, szétbomlott a vágástól, és a kard vége oly mélyen a csontba hatolt, hogy Smlyud-Plyocki úr egy darabig nem birta kihúzni. Mások változó szerencsével harcoltak, de a győzelem legnagyobbrészt az egyes viadalban jártas nemesség oldalán volt. Két dragonyos a hatalmas Hamdi-bej kezétől esett el, aki aztán Ovsziany hercegnek a szájára vágott görbe damaszkuszi pengéjével és földre terítette őt. A herceg vérével áztatta szülőföldjét, Hamdi pedig Seluta úrnak fordult, akinek lova egyik lábával egy hörcsöglyukban akadt meg. Seluta úr látta a bizonyos halált és leugrott lováról, hogy a rettentő lovassal gyalog mérkőzzék. De Hamdi lovának szügyével földre terítette és damaszkuszijának hegyével karon szúrta őt. Karja megbénult, a bej azonban elvágtatott és új ellenfeleket keresett.

Csak kevesen birtak bátorsággal, hogy vele szembe szálljanak, kézzelfoghatólag annyira fölülmulta valamennyit erőre nézve. A szél fölemelte fehér burnuszát és kiterjeszté, mint a ragadozó madár szárnyait, aranyos fegyverzete pompás viszfényt vetett csaknem egészen fekete arcára vad, villogó szemével, s a görbe kard úgy csillogott feje fölött, mint a hold sarlója.

A híres íjász már két nyilat röpített reá, de mind a kettő siralmas csördüléssel lepattant a fegyverzetről és hatástalanul esett a fűbe; Musalszki úr most azon gondolkozott, vajjon ne bocsásson-e harmadik nyilat lovának nyakára, vagy karddal rohanjon-e a bej ellen? De míg ezen gondolkozott, az észrevette őt és előbb neki rohant fekete csődörcsikajával.

A tér közepén találkoztak. Musalszki úr meg akarta mutatni nagy erejét, és elevenen akarta Hamdit elfogni, hatalmas csapással alulról fölütötte a damaszkuszi pengét, aztán egyik kezével torkon, a másikkal a sisakrostélynál fogva megragadta őt és teljes erővel magához húzta. Ekkor a nyereg hevederszíja elszakadt és a páratlan íjász vele együtt lecsúszott és a földre zuhant. Hamdi damaszkuszijának markolatával fejbe vágta és rögtön elkábította őt. A szpahik és a mamelukok örömükben fölkiáltottak, mivel már aggodalomban voltak Hamdi miatt; a lengyelek pedig mély fájdalmat éreztek, és a harcosok sűrű csapatokban egymásnak rohantak, némelyek, hogy az íjászt magukkal vigyék, mások, hogy legalább holttestét megvédjék.

A kis lovag eddigelé nem vett részt a páros viadalokban, mivel a parancsnok méltósága nem engedte meg neki, de mikor Musalszki urat elesni és Hamdi-bejt diadalmaskodni látta, elhatározta, hogy az íjászt megbosszúlja, és egyúttal övéinek bátorságát fokozza. Ettől a gondolattól lelkesítve, megsarkantyúzta lovát és oly gyorsan oda vágtatott, mint a héjja a bíbic csapat közé, mely a rozsföldön fészkel. Boriska a messzelátón keresztül észrevette őt, fölállt a régi vár ormára, és azonnal odakiáltá Zaglyoba úrnak, aki mellette állt:

- Mihály támad! Mihály támad!

- Itt megismered őt! - kiáltá az öreg bajnok - nézz csak oda, nézz, amikor először odavág! Ne félj!

A messzelátó reszketett Boriska kezében. Mivel a csatatéren sem íjjal, se puskával nem lövöldöztek, ő maga kevéssé aggódott férjének életéért, hanem inkább buzgalom, kíváncsiság és nyugtalanság ragadta meg őt. Lelke és szíve ebben a pillanatban férjéhez repesett. Keble gyorsan pihegett. Égő pirosság borítá arcát. Egy pillanatig annyira kihajolt az orom fölött, hogy Zaglyoba úrnak derékon kellett őt kapnia, hogy a sáncba ne zuhanjon - és kiáltá:

- Ketten rohannak Mihályra!

- Akkor két emberélettel lesz kevesebb! - mondá Zaglyoba úr.

Valóban két szálas szpahi rohant a kis lovagra. Ruhájáról következtették, hogy magas rangú embernek kell lennie, és mikor a lovasnak kis termetét látták, könnyű dicsőséget reméltek aratni. A balgák! a bizonyos halálba rohantak, mert mikor a többi lovasok közelében egymáshoz csatlakoztak, a kis lovag még lovát se tartotta vissza, hanem mintegy találomra két, látszólag könnyű vágást mért reájuk, mint az anya meglegyinti gyermekeit, de azok földre rogytak, újjaikat a göröngyökbe vájták és úgy reszkettek, mint egy pár hiúz, melyeket ugyanabban a pillanatban halálos nyilak érnek.

A kis lovag pedig előre rohant a lovasok felé, akik a mezőn tolongtak, és iszonyatos pusztításokat okozott. Mint a mise végével a fiú a templomba lép és a bádog oltószaruval egyik gyertyát a másik után kiolt az oltáron és azt sűrű sötétségbe burkolja - úgy oltá ki ő jobbra és balra a fényes török és egiptomi lovasok életét és a halál sötétségébe burkolta. A pogányok fölismerték a mesterek mesterét és bátorságuk eltűnt. Egyik a másik után megfordítá lovát, hogy a rettentő emberrel ne találkozzék; de a kis lovag, mint egy mérges darázs a menekülők után rohant, és fullánkjával mindig új lovasokat talált.

A katonák a várágyúk mellett fölkiáltottak örömükben, mikor ezt látták. Némelyek Boriskához siettek, és lelkesedésükben megcsókolták szoknyájának szélét, mások a törököket szidták. - «Boriska, mérsékeld magadat!» - kiáltá Zaglyoba úr több ízben és megfogta Volyodyjovszkinét, de Volyodyjovszkiné szeretett volna nevetni és sírni, tapsolni és fölkiáltani, odanézni és férje után a csatába sietni.

Ez pedig magával ragadta a szpahikat és az egiptomi bégeket, mikor hirtelen az egész mezőn ez a kiáltás hangzott föl: «Hamdi! Hamdi!» A próféta követői hangos kiáltással legderekabb

harcosukat hívták oda, hogy végre ő mérkőzzék meg ezzel a rettentő kis lovaggal, aki a megtestesült halálnak látszott.

Hamdi már jó régen észrevette a kis lovagot, de mivel látta tetteit, az első pillanatban megijedt. Félt nagy dicsőségét és fiatal életét ez ellenség ellen kockára tenni s azért készakarva nem törődött vele és a mező másik végén körüllovagolt. Ott éppen Jalybrik urat és Kosz urat támadta meg, mikor a kétségbeesett kiáltások: «Hamdi! Hamdi!» fülébe hatottak. Belátta, hogy lehetetlen volt tovább elrejtőznie, hogy vagy végtelen dicsőséget kell nyernie, vagy fejét kell vesztenie. És olyan rettentő kiáltást hallatott, hogy az összes szakadékok a viszhangtól hangzottak, és a szél sebességével a kis lovag felé rohant.

Volyodyjovszki messziről észrevette őt és megsarkantyúzta barna paripáját. A többiek leeresztették fegyvereiket. És Boriska, mivel a rettentő Hamdi-bej összes győzelmeit látta, a kis lovag legyőzhetetlen erejében való vak bizalma dacára kissé elsápadt a vár ormai mögött, de Zaglyoba úr teljesen nyugodt volt.

- Inkább az örököse szeretnék lenni ennek a pogánynak, mint neki magának - mondá Boriskának szentenciózusan.

Pientka, a hű zsmudzi oly bizonyos volt ura felől, hogy arcát a legcsekélyebb aggodalom se borítá, sőt, mikor a felé rohanó Hamdit megpillantotta, egy népdalt dúdolgatott magában:

«Ej, te buta, buta kutya,
Erdőből jön farkas koma!
És a farkas iszonyatos,
Nem félsz, hogy majd fölfalatoz?»

A két harcos a mező közepén, a nézők sorainak szeme előtt találkozott. Egy pillanatra minden szív megállt. Ekkor egy kígyószerű villám csapott föl a ragyogó napfényben a harcolók feje fölött; a görbe damaszkuszi kard, mint az íjtól röpített nyíl, kiszállt Hamdi kezéből, ő maga a nyeregtakaróra hajolt, mintha a kard eltalálta volna és lehunyta szemét, Volyodyjovszki úr pedig bal kezével nyakon ragadta, és vívótőrének hegyét oldalához nyomva, övéihez kergette őt. Hamdi nem fejtett ki ellenállást, sőt inkább ő maga sarkantyúzta lovát, mivel a kard hegyét teste és a fegyverzet közt érezte - és mintegy kábultan lovagolt tova, kezei erőtlenül lelógtak és szemében könnyek fakadtak. Volyodyjovszki a rettentő Lusnia kezébe szolgáltatta őt, s ő maga visszafordult a csatatérre.

De a törökök sorai közt trombiták és sípok harsantak meg; ez a harcosoknál annak a jele volt, hogy ideje van sorakozni és így szégyennel borítva, szívökben tele bánattal és a kis lovagra való emlékezéssel visszasiettek övéikhez.

- Ez a sátán volt! - mondták a szpahik és mamelukok egymásnak. - Aki vele találkozik, annak bizonyos a halála! A sátán, nem más!

A lengyel harcosok egy pillanatig még ott időztek, hogy megmutassák, miképp ők maradtak a csatatér urai, aztán háromszoros diadalkiáltást hallattak és végre az ágyúk födözete alatt, melyeket Potocki úr ismét működésbe hozott, visszahúzódtak. A törökök is messze visszavonultak. Egy pillanatig a napban ragyogtak fehér burnuszaik, színes kufijéik és csillogó sisakrostélyaik, aztán a kék szemhatár eltakarta őket. A csatatéren csak azok a törökök és lengyelek maradtak, akiket kard talált. A szolgák kijöttek a várból, hogy a holttesteket összeszedjék és eltemessék. Utóljára a varjak jöttek, hogy az elesett pogányoknak is megtegyék az utolsó szolgálatot, de halotti toruk nem tartott sokáig, mivel még ugyanazon este a prófétának új seregei elűzték őket lakomájuktól.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

Másnap maga a vezér, a szpahik, janicsárok és az ázsiai általános népfölkelés nagyszámú csapatai élén Kamieniechez lovagolt. Csapatainak nagy száma folytán eleintén azt lehetett gondolni, hogy megkísérti az ostromot, de csak a város falait akarta közelről szemügyre venni. Az őt kísérő mérnökök meg is vizsgálták a várat és a földhányásokat. Ezúttal Myslisevszki úr ment a gyalogsággal és az önkéntes lovasok egy szakaszával a vezér ellen. És ismét páros viadalokra került a dolog, melyek az ostromlottakra nézve oly eredménynyel végződtek, mint az előbbi napon, habár nem oly fényesen. Végre a vezér megparancsolta a janicsároknak, hogy színleg nyomuljanak a falak ellen. Az ágyúk dörgése megreszkettette a várost és az erődöket. A janicsárok egészen Podcsaszki úr lakásáig nyomultak, és roppant lárma közt valamennyien egyszerre sortüzet adtak, de mivel Podcsaszki úr is jól irányzott lövésekkel felelt fölülről és attól lehetett tartani, hogy a lovasság oldalvást megkerülheti a janicsárokat, ezek haladéktalanul elhúzódtak a zsvanieci úton, és visszatértek a főseregbez.

Este egy cseh lopódzott a városba, aki Janicsár-Agánál mint pajuk szolgált, s egy megostoroztatás után megszökött. Tőle megtudták, hogy az ellenség Zsvaniecben már megerősíté magát és a nagy mezőket Dlyuczek nevű falutól mind birtokába kerítette. A szökevényt behatóan kikérdezték arra nézve, minő vélemény uralkodik a törökök közt Kamieniec bevehetőségét illetőleg? Azt felelte, hogy a seregben jó szellem uralg, és a jövendölések kedvezőek voltak. Néhány nappal ezelőtt a szultán sátora előtt hirtelen füstoszlop emelkedett föl a földről, mely alul vékony volt, de felül egyre szélesebb lőn, mint egy óriási virágbokréta. A muftik ezt a tüneményt úgy magyarázták, hogy a padisah híre az ég magasságáig fog érni és hogy éppen ő az az uralkodó, aki az eddig bevehetetlen kamienieci várat meghódítja. Ez a kedvező jel a sereg bátorságát nagyon emelte. A törökök (folytatá a szökevény) Szobieszki hetmantól és az ő fölmentő seregétől félnek, s rég óta emlékezetökben van a köztársaság uraival a nyílt mezőn való harcnak veszélye, és hajlandóbbak a velenceiekkel - a magyarokkal vagy más valamely néppel megütközni. De mivel tudomásuk volt arról, hogy a köztársaságnak seregei nincsenek, általán az a nézet uralkodik, hogy Kamieniec, habár nem fáradság nélkül, el fog esni. A kajmakám, Fekete Musztafa azt tanácsolta, hogy a falakat haladéktalanul ostromolják, de a higgadt vezér most jobbnak látja a várost szabályos művekkel körülvenni és lövegekkel elárasztani. A szultán az első csatározások után a vezér nézetére pártolt és azért rendszeres megszállás várható.

Igy szólt a szökevény. Mikor ezt a közlést meghallották, nagyon fájt Potocki úrnak, s a püspök, a podoliai kamarás úr, Volyodyjovszki úr és a többi tisztek is elszomorodtak. Ők ostromra számítottak és a hely védőképességében bízva, azt remélték, hogy az ellenséget nagy veszteséggel visszaverik. Nagyon jól tudták, hogy az ostromnál az ostromló érzékeny veszteségeket szenved, hogy minden visszavert támadás megrendíti bátorságát s az ostromlottak bizalmát növeli. Mint a zbarazsiak, a lovagok hozzá szoktak volna az ellenálláshoz, csatákhoz, kirohanásokhoz s a kamienieci polgárok is kedvet kaptak volna a harchoz, kivált ha minden támadás a törökök vereségével és a kamienieci férfiak győzelmével végződik. Ellenben a rendszeres megszállás, melynél a sáncok és aknák készítése és az ágyúk felállítása a fő, csak az ostromlottakat fáraszthatta ki, bátorságukat csökkentette és hajlandóbbakká tette az alkudozásokra. Kirohanásokra nem lehetett számítani, mivel a falakat lehetetlen volt a katonáktól megfosztani, a szolgák pedig és a szabad csapatok a városon kívül semmi esetre sem állhattak ellent a janicsároknak.

Ezeket megfontolván, az öregebb tisztek keserű bánatot éreztek és a védelem eredménye kétségesnek látszott előttük. Tényleg kevéssé valószínű is volt, nemcsak a török haderők túlnyomó hatalma miatt, hanem magukra való tekintetből is. Volyodyjovszki úr páratlan és

hírneves katona volt, de hiányzott nála a nagyság fölsége. Aki a napot hordja magában, mindenkit képes fölmelegíteni, de aki lángot jelent, habár legizzóbb is az, csak a legközelebbieket melegíti föl. És így volt a kis lovaggal is. Nem tudta és nem birta a távolállókba saját kiváló bátorságát beléjök önteni, mint az egyes viadalban való ügyességét sem. Potocki úr, a fővezér, nem volt harcos; azonkívül hiányzott nála az önmagában, a másokban és a köztársaságban való hit. A püspök főleg a tárgyalásokban bízott; testvére nehéz kezű és nehézkes szellemű volt. Fölmentésre számítani nem lehetett, mivel a hetman, Szobieszki úr, bármily jelentékeny volt is, ez idő szerint épp oly tehetetlen vala, mint a király és az egész köztársaság.

Augusztus 16-án a kán a hordával, és Dorosenko az ő kozákjaival oda érkezett. Szemügyre vették az orynii mezők roppant területét. Szufankaz-Aga még ugyanaz nap beszélgetésre hívta meg Myslisevszki urat és azt tanácsolta neki, hogy a város adja meg magát, s ha ez haladéktalanul megtörténik, oly kedvező föltételeket eszközölhet ki, aminők hallatlanok az ostromlások történetében. A püspök szerette volna megtudni ezeket a föltételeket, de a tanácsban reá kiabáltak és elutasító választ küldtek. Augusztus 18-án a törökök megkezdték a fölvonulást, és velök maga a császár is.

Úgy hullámzottak, mint a mérhetetlen tenger. A polachi gyalogság, a janicsárok és szpahik. Minden basa a saját pasalikjának seregét vezette: és így odatolongtak Európának, Ázsiának és Afrikának lakói. Utánok egy óriási szekérvár következett társzekerekkel, melyeket öszvérek és bivalyok húztak. Mint egy ezerszínű hangyaboly, a legkülönfélébb fegyverzetekben és öltözetekben végtelenül húzódtak oda. Pitymalattól egész estig szakadatlanul jöttek a seregek, egyik helyről a másikra húzódtak, majd itt, majd ott ütöttek sátort, és oly roppant teret borítottak el, hogy Kamieniecben a tornyokról és a legmagasabb helyekről nem lehetett sátoroktól ment szabad teret látni. Az emberek azt hitték, hogy hó esett és elborította az egész vidéket. A szekérvár fölállítása puskaropogás közt történt, mivel a janicsárok ama szakasza, mely a munkálatok fedezésére szolgált, nem szünt meg a falakra lövöldözni; a falakról szakadatlan ágyútüzzel feleltek nekik. A viszhang fölverte a sziklákat, füstoszlopok emelkedtek az égre és elborították a kék boltozatot. Estig Kamieniec úgy körül volt zárva, hogy legfölebb a galambok mehettek ki belőle. A tüzelés csak akkor némult el, mikor az égen az első csillagok fölragyogtak.

A következő napokon a tüzelés a falakról és a falakra folyton tartott, nagy veszteséggel az ostromlókra nézve; mihelyt egy nagyobb csapat janicsár lövéstávolba gyűlt egybe, fehér füst emelkedett föl a falakon, a golyók a janicsárok közé hullottak s azok szétszaladtak, mint egy verébcsapat, ha valaki egy marék sörétet lő közéjük. A törökök, kik nyilván nem tudták, hogy a két erődben és magában a városban messzehordó ágyúk vannak, nagyon közel ütötték föl sátoraikat. A kis lovag tanácsára nem háborgatták őket, és csak akkor reszkettek a falak a szakadatlan dörgéstől, mikor a pihenési idő közeledtével a katonák a nap elől oltalmat keresve, a sátrak belsejébe visszahúzódtak. Rémület támadt; a golyók széthasogatták a pálcákat, megsebesítették a katonákat, köröskörül éles sziklákat hajigáltak. A janicsárok zavarban és rendetlenség közt, nagy lármával tovább húzódtak, menekülés közben feldöntötték a távolabbi sátorokat és mindenütt ijedelmet és gondot okoztak. Az ily módon megzavarodottak ellen Volyodyjovszki úr a lovassággal kirohanást mert intézni és addig vagdalta őket, míg az ő lovasságuktól segítség nem érkezett számukra. Főképp Ketling volt az, aki az ágyútüzelést intézte; mellette Cyprián, a lech bíró okozta a legnagyobb pusztítást a pogányok között. Ő maga hajolt minden ágyú fölé, ő maga illeszté oda a kanócot; aztán tenyerét a szeme fölé tartotta, megfigyelte lövésének hatását és örvendett szívében, hogy oly szerencsésen működött.

De a törökök árkokat ástak, sáncokat készítettek és nehéz ágyúkkal rakták meg azokat. De mielőtt lövöldözni kezdtek, a törökök egy követe lovagolt a sáncokhoz, egy császári iratot

tűzött a nádnyelű lándzsára és megmutatta az ostromlottaknak. A kiküldött dragonyosok azonnal elfogták a küldöttet és a várba vitték. A császár a várost felszólította a feladásra, miközben az egekig magasztalta hatalmát és kegyelmét. «Seregem (írta) a fák leveleihez, a tenger partjának fövenyéhez hasonlítható. Nézzetek az égre, és ha a megszámlálhatatlan csillagokat látjátok, gerjeszszetek félelmet szívetekben és mondjátok egymásnak: Ilyen a hívők hatalma! De mivel én kegyelmes király vagyok az összes királyok fölött és az élő Isten unokája vagyok, azért Istennel kezdem meg cselekvéseimet. Tudjátok meg tehát, hogy gyűlölöm a dacolót, ne ellenkezzetek tehát akaratommal és adjátok át várostokat. Ha azonban dacolni akartok, mindnyájan a kard élére kerültök, és ellenem semmi emberi hang nem mer emelkedni.»

Sokáig tanácskoztak, miféle «választ» adjanak erre az íratra, és elvetették Zaglyoba úrnak azt az udvariatlan tanácsát, hogy vágják le egy kutya farkát és azt küldjék el felelet gyanánt. Végre egy ügyes embert, Jurycát, ki jól beszélt törökül, küldték el a levéllel, mely következőleg hangzott: «Nem akarjuk a császárt megbántani, de nem kötelességünk neki engedelmeskedni, mivel nem neki, hanem a mi urunknak esküdtünk hűséget. Kamieniecet nem adjuk föl, mivel eskünk köt, hogy a várat és a templomokat halálig védelmezzük». Miután a feleletet megadták, a tisztek szétoszlottak a falakra, mit Lanckoronyszki püspök és a podoliai tábornok úr arra használtak föl, hogy új levelet küldtek a szultánnak, melyben négy heti fegyverszünetet kértek. Mikor ennek a levélnek a híre köztudomásúvá lett, lárma és kardcsörgés kezdődött. «Az kellene - mondá egyik is, másik is - hogy mi itt az ágyúknál kínlódjunk, azok pedig a hátunk mögött leveleket küldözgessenek tudtunk nélkül, habár a tanácshoz tartozunk!»

És az esteli jelszó után a tisztek együttesen a tábornok úrhoz mentek, a kis lovag és Makoviecki úr vezetése alatt, akiket nagyon bántott ez a dolog.

- Hogyan? - kiáltá az asztalnok - kegyelmed már a feladásra gondol, hogy új követet küldött oda? Miért történt ez tudtunkon kívül?

- Valóban - tette hozzá a kis lovag - ha tanácskozásra hívtak bennünket, nem illik tudtunkon kívül leveleket küldeni. Nem engedjük meg, hogy feladásról beszéljenek; aki pedig a feladást kívánja, az mondjon le hivataláról!

Igy szólván, ajkai fenyegetőleg mozogtak, mivel a legszigorúbban fegyelmezett katona volt, és nagyon fájt neki, hogy fölebbvalója ellen kell szólnia. De ő megesküdött, hogy halálig védi a várat és így azt hitte, hogy szólnia kell.

A podoliai tábornok úr megzavarodva felelé:

- Abban a véleményben voltam, hogy ez közmegegyezéssel történik.

- Semmi megegyezés! itt akarunk elveszni! - kiáltá sok hang.

Erre a tábornok:

- Ezt örömest hallom, mert hitem nekem is drágább, mint az élet, és a gyávaság ismeretlen előttem. Maradjatok itt vacsorára, urak, így hamarább megegyezésre jutunk.

De ők nem akartak maradni.

- A kapuknál van a helyünk, nem az asztalnál! - viszonzá a kis lovag.

Eközben a püspök is oda jött, és mikor hallotta, miről van szó, azonnal Makoviecki úrhoz és a kis lovaghoz fordult.

- Derék férfiak! - mondá - mindenki úgy érez szívében, mint ti, és senki se beszélt feladásról. Én küldtem oda, és négy heti fegyverszünetet kértem. Igy írtam: ez alatt az idő alatt kirá-

lyunkhoz akarunk küldeni és felmentő sereget és utasítást kérni, s aztán történjék az, amit Isten akar.

Mikor ezt a kis lovag hallotta, ismét fenyegetőleg félre húzta száját, de ezúttal azért, mivel egyúttal düh és iszonyú kacagás vett rajta erőt a hadviselés ilyetén fölfogása miatt. Ő, ki gyermekségétől fogva katona volt, nem hitt fülének, hogy valaki az ellenségnek fegyverszünetet akar ajánlani, hogy időt nyerjen a fölszabadításra.

A kis lovag Makoviecki úrra és a többi tisztekre nézett, s ezek ismét reá néztek. «Tréfa-e vagy való?» - kérdezték némelyek. Aztán mindnyájan elnémultak.

- Főtisztelendőséged! - mondá végre Volyodyjovszki - én harcoltam a tatárokkal, kozákokkal, a moszkvaiakkal, a svédekkel, de ilyen dolgokról soha se hallottam. Mivel a szultán nem azért jött ide, hogy nekünk használjon, hanem magának. És hogyan adja beleegyezését a fegyverszünetbe, ha megírják neki, hogy ez alatt az idő alatt szép kényelmesen fölmentésre akarunk várni?

- Ha nem egyezik bele, hát minden úgy marad, mint most van! - felelé a püspök.

Erre Volyodyjovszki:

- Aki fegyverszünetet kér, az nyíltan elárulja félelmét és gyöngeségét, és aki a fölszabadításra számít, az nem bízik saját erejében. Ezt megtudta a pogány kutya ebből a levélből, és ez kiszámíthatatlan kár.

Mikor a püspök ezt meghallotta, nagyon elszomorodott.

- Máshol lehetnék - mondá - és mivel a szükségben nem hagytam el nyájamat, most szemrehányásokat kell eltűrnöm.

A kis lovag sajnálta a méltó prelátust, átölelte tehát térdét, megcsókolta kezét és felelé:

- Isten mentsen, hogy itt szemrehányásokat tegyek, de mivel konziliumot tartunk, azt mondom, amit tapasztalatom parancsol.

- Mi történjék? Jó, hát mea culpa, de hogyan lehet a dolgot ismét jóvá tenni? - kérdé a püspök.

- Jóvá tenni? - ismétlé Volyodyjovszki úr.

Kissé elgondolkozott, aztán vidáman fölemelte a fejét.

- No, lehetséges! Kövessetek, uraim!

Eltávozott s a tisztek követték őt. Egy negyed órával később Kamieniec megrendült az ágyúk dörgésétől. Volyodyjovszki úr az önkénytesekkel kirohanást intézett az árkokban alvó janicsárok ellen, és addig vagdalta őket, míg szét nem futottak és a szekérvárba nem menekültek.

Aztán visszatért a tábornok úrhoz, akinél még ott találta Lanckoronyszki püspököt.

- Főtisztelendőséged - mondá vídáman - jóvá van téve!

TIZENNYOLCADIK FEJEZET.

A lövöldözés egész éjjel folyt, de erős megszakításokkal; virradatkor jelentették, hogy néhány török áll a vár előtt és azt kívánják, küldjenek valakit hozzájuk tárgyalásokra. Minden esetre tudni kellett, mit akartak, s azért a főbbek a tanácsban Makoviecki urat és Myslisevszki urat bízták meg, hogy a pogányokkal értekezzenek.

Egy pillanattal később Humiecki Kázmér úr csatlakozott hozzájuk, és kimentek. Három török volt ott: Muchtár-bej, Szalomi, a ruszcsuki basa és mint harmadik, Kozra tolmács. Szabad ég alatt, a várkapu mögött találkoztak. Mikor a törökök a küldötteket megpillantották, üdvözölni kezdték őket, miközben ujjok hegyét egyidejűleg szívökre, szájukra és homlokukra tették, a lengyelek udvariasan köszöntötték őket és azt kérdezték, mit hoztak? Szalomi mondá: «Kedveseim! urunkkal nagy igaztalanság történt, melyet mindazoknak meg kell siratniok, akik az igazságot szeretik, és amelyért az Örökkévaló megbüntet benneteket, ha egyhamar jóvá nem teszitek. Hiszen ti magatok küldtétek Jurycát, aki térdet hajtott vezérünk előtt és fegyverszünetet kért tőle, és mikor aztán mi, a ti erényetekben bízva, elhagytuk a sáncokat, az ágyúkat ellenünk irányoztátok, a falak közül kirohanást intéztetek és az útat a padisah sátoráig holttestekkel borítottátok. Ez a gonosz tett nem maradhat büntetés nélkül, hacsak a várat és a várost azonnal át nem adjátok és bánatot és fájdalmat nem tanúsítotok.

Erre Makoviecki úr azt felelé:

- Juryca kutya, aki túllépte az utasításokat, és fiával fehér zászlót lobogtatott, amiért meg is lakol. A püspök magán úton tudakozódott, vajjon fegyverszünet lehetséges-e, de mivel ti se szüntetek meg e levélváltás közben a sáncokat lövöldözni (amit magam is tanúsíthatok, mivel a körülrepkedő kövek arcomba hullottak), így nektek se volt jogotok, tőlünk a lövöldözés megszakítását követelni. Ha most az engedélyezett fegyverszünettel jöttök, jó, ha nem, mondjátok meg uratoknak, hogy mi, mint eddigelé, addig védjük a falakat és a várost, míg el nem veszünk, vagy ami bizonyosabb, míg ezeken a sziklákon tönkre nem mentek. Tovább, kedveseim, nincs mit mondanunk, azon a kívánságon kívül, hogy Isten sokasítsa meg napjaitokat és adjon kései öregséget.

E beszélgetés után a küldöttek azonnal elváltak. A törökök visszatértek a vezérhez, Makoviecki, Humiecki és Myslisevszki urak pedig a várba, ahol kérdésekkel ostromolták őket, mit végeztek a követekkel. Közölték velök a törökök válaszát.

- Ne fogadjátok el, kedves testvérek - mondá Humiecki Kázmér. - Röviden szólva: ezek a kutyák azt akarják, hogy este előtt átadjuk nekik a város kulcsait.

Erre számos hang azt felelte, egy kedvelt szólásmódot ismételve:

- A pogány kutya ne hízzék meg a mi húsunkon. Haza kergetjük őt! Nem akarjuk!

E határozat után mindnyájan szétmentek, és az ágyútűz azonnal újra megkezdődött. A törököknek már sikerült több nehéz üteget fölállítani, és azoknak golyói a «mellvédő» fölött a városba estek. A tüzérek a városban és a várakban arcuk verejtékével dolgoztak a nap többi részében és egész éjjel. Ha egy elesett, senki se pótolhatta, és olyanokban is hiány volt, akik golyót és puskaport vittek nekik. Csak alkonyat előtt hagyott kissé alább az ágyúzás.

De alig kezdett a nappal szürkülni, alig tünt föl a keleti égen a hajnalpírnak rózsás aranycsíkja, midőn mind a két várban riadót fújtak. Aki aludt, fölébredt, az álmos tömeg az utcákon ödöngött és figyelt. «Az ostrom kezdődik!» - mondá egyik a másiknak és a várra mutattak, és: «Ott van-e Volyodyjovszki úr?» - kérdék a nyugtalan hangok. - «Ott van! ott van!» - felelték mások.

Az erődökben meghúzták a kápolnák harangjait, minden felől dobpergés hallatszott. A félhomályban, midőn az éjjel elvált a naptól és a város aránylag nyugodt volt, ezek a hangok titokzatosan és ünnepiesen hangzottak. Ebben a pillanatban a törökök ébresztőt fújtak; az egyik zenekartól a másikhoz szökkent és mint a viszhang átjárta a rengeteg tábort. A pogány hangyaboly a sátrak közt mozogni kezdett. Mikor megvirradt, a sötétből fölmerültek a terrászszerű sáncok, a feltöltések és árkok, melyek a vár körül hosszú sorokban húzódtak. Csakhamar egész hosszúságban bőgni kezdtek a nehéz török ágyúk, dörgő viszhanggal feleltek nekik Szmotrics sziklái, és a tombolás oly iszonyatos lett, hogy úgy tetszett, mintha az égboltozat az összes, ott levő villámokat meggyujtotta volna, és az égboltozattal együtt a földre pattognának.

Tüzérségi harc volt. A város és az erődök hatalmasan felelgettek. A füstfelhők csakhamar eltakarták a napot, sem a török erődítmények, se Kamieniec nem voltak láthatók, csak óriási, szürke felhőt láttak, melyben dörgött és ropogott. De a török ágyúk hangja dörgőbb volt, mint a városiaké. A halál a városban csakhamar megkezdé aratását. Néhány öreg ágyú elpusztult. A nagy ágyúk személyzetéből kettesével, hármasával estek el. A ferencrendinek, ki a sáncok hosszában ment és megáldotta az ágyúkat, az orrát és szájának egy részét szakította el a golyó; mellette két zsidó, bátor férfiak, kik a célzásnál segédkeztek, holtan rogyott a földre.

De az ágyúk főképp a város sáncaiban találtak. Ott ült Humiecki Kázmér úr, egy szalamanderhez hasonlóan, a legnagyobb tűzben és füstben; embereinek fele elesett, a többiek csaknem mind meg voltak sebesülve. Ő maga elvesztette hallását és beszélőtehetségét, de a lengyel bíró segítségével legalább addig hallgattatta el az ellenséges üteget, míg a régi ágyúk helyébe újakat nem hoztak.

Elmult egy nap, kettő, három, és az ágyúk borzasztó «colloquiuma» egy pillanatig se szünetelt. A törököknél a tüzérek négyszer változtak naponkint, a városban pedig ugyanazon embereknek alvás nélkül, csaknem étlenül kellett kitartaniok, a füsttől félig megfulladva, s közűlök sokan a körülröpködő kövektől és az ágyútalpak, szilánkjaitól megsebesítve. A katonák kitartottak, de a polgárok szívéből eltünt a bátorság. Végre kancsukával kellett őket az ágyúkhoz hajtani, melyeknél egyébiránt sokan holtan rogytak le. Szerencsére, a harmadik napra hajló este és éjjel, csütörtökről péntekre a főtámadás az erődök ellen fordult.

Mind a kettőt, de kivált a régit, mozsarakból gránátzáporral árasztották el, mely különben: «nem tett kárt, mivel a sötétben minden gránát látható és az ember könnyen elmenekülhet». Csak reggel, midőn az embereket oly nagy bágyadság fogta el, hogy a fáradságtól többé állni se birtak, hullottak rakás számra.

A kis lovag, Ketling, Myslisevszki és Kvaszibrodzki az erődökből feleltek a török tüzelésre. A podoliai tábornok úr hébe-hóba utánuk nézett, és bánatosan, a veszélylyel nem törődve, lépdelt a golyózáporban.

Este felé, mikor a tüzelés még hatalmasabb lett, Potocki tábornok úr Volyodyjovszki úrhoz lépett.

- Ezredes úr - mondá - itt nem tarthatjuk magunkat.

- Ameddig csak lőnek - felelé a kis lovag - tartani fogjuk magunkat, de aknákkal a levegőbe röpítenek bennünket, mivel derekasan ásnak.

- Valóban ásnak? - kérdé a tábornok úr nyugtalanítva.

Volyodyjovszki felelé:

- Hetven ágyú van működésben és a lárma alig szünik meg egy pillanatra, de mégis vannak nyugodt percek. Ha ilyen lesz, csak hegyezze a fülét és meghallja kegyelmed.

Nem sokáig kellett ilyen pillanatra várniok, a véletlen segítségükre jött. A török ostromágyúk egyike szétrobbant. Ez zavart idézett elő; a többi sáncokból odaküldtek, hogy megkérdezzék, mi történt, és így szünetelés támadt a lövésben.

Ekkor Potocki úr és Volyodyjovszki az egyik kiszögellésnek legszélső végére léptek és hallgatóztak. Rövid idő mulva meglehetősen észrevehetőleg fülökbe hatolt a csákányok hangos viszhangja, melyek a sziklafalba nyomultak.

- Dolgoznak - mondá Potocki úr.

- Dolgoznak - ismétlé a kis lovag.

Aztán elhallgattak. A tábornok arcán nagy gond ült, fölemelte kezét és halántékait fogta. Ezt látván Volyodyjovszki, mondá:

- Ez minden ostromnál közönséges dolog. Zbarazsnál éjjel-nappal turkáltak alattunk.

A tábornok fölemelte fejét.

- És mit csinált Visniovieckі?

- A távolabbi falakról a közelebbiekre húzódtunk vissza.

- És mit kell nekünk tennünk?

- Az ágyúkat és azokkal együtt mindent, amit lehetséges, a régi várba kell vinnünk, mivel a régi olyan sziklákra van építve, amelyeket aláaknázni lehetetlen. Én mindig abban a nézetben voltam, hogy az új csak arra fog szolgálni, miképp az ellenségnek első ellenállást nyújtson, aztán távolról magunknak kell a levegőbe röpítenünk, és az igazi védelem csak a réginél veszi kezdetét.

Rövid hallgatás következett, és a tábornok aggodalmasan ismét lehorgasztá fejét.

- Ha a régi várból is ki kell vonulnunk? Hová megyünk? - kérdé megtört hangon.

A kis lovag kiegyenesíté apró termetét és újjával a földre mutatott.

- Én csak oda! - mondá.

Ebben a pillanatban az ágyúk újra bőgni kezdtek, és gránátzápor repült a várba, de mivel már beállt a sötétség, egész világosan látható volt. Volyodyjovszki úr búcsúzásul kezet nyujtott a tábornoknak és a falak hosszában egyik ütegtől a másikhoz ment, mindenütt lelkesítve és tanácsot osztogatva, végre Ketlingre talált és mondá:

- Nos?

Az derülten felelé:

- A gránátok mindent megvilágítanak, mint nappal - mondá, miközben megszorítá a kis lovag kezét - nem fösvénykednek a tűzzel!

- Egy hatalmas ágyú szétrobbant odaát. Te röpítetted a levegőbe?

- Én.

- Roppant álmos vagyok.

- Én is, de most nincs rá idő.

- Bah! - mondá Volyodyjovszki - szegény feleségeinknek is gondban kell lenniök; az ilyen gondolatokra elkerül az álom bennünket.

- Ők érettünk imádkoznak - mondá Ketling és a tovaröppenő gránátokra irányozta szemét.

- Adjon az Isten az enyémnek és a tiednek egészséget!

- Valamennyi asszony közt - kezdé Ketling - nincs egy sem...

De nem fejezte be szavait, mivel a kis lovag hirtelen a vár belseje felé fordult és nagy hangon kiáltá:

- Az Istenért! segítség! mit látok!

És nagyot ugrott. Ketling csodálkozva nézett körül; néhány lépésnyi távolságban a vár-udvaron Boriskát látta Zaglyoba úrnak és a zsmudzi Pientkának kíséretében.

- A falhoz! a falhoz! - kiáltá a kis lovag, és amint csak tehette, oly gyorsan a torony párkányzata alá húzta. - Az Istenért!...

- Ha! - mondá Zaglyoba úr pihegve és szaggatott szavakkal - birj te vele! Kérem, rábeszélem őt: «Tönkre teszel engem és magadat!»... letérdelek... mindez nem használ semmit! Hát egyedül hagyjam-e őt elmenni, mit?... Uff! Nem használ semmi! nem használ semmi! «Oda megyek, oda megyek!» Mit tegyek!

Boriska arcán félelem ült, és szempillái úgy reszkettek, mintha sírni akarna. De nem a gránátoktól, nem az ágyúk dörgésétől, nem a körülröpködő következtől félt, hanem férje haragjától. És kezét összetette, mint a gyermek, aki fél a büntetéstől, és zokogó hangon kiáltá:

- Nem tehettem másképp, Mihályka! Oly igaz, amint szeretlek, nem tehettem másképp! Mihálykám, ne haragudj! Hiszen nem ülhetek nyugodtan, mikor te itt veszélyben forogsz, nem lehet, nem lehet!...

A férj tényleg haragudott és kiáltá:

- Boriska, féld az Istent! - De csakhamar erőt vett rajta a meghatottság, hangja elakadt torkán, és csak akkor mondá, mikor a drága, édes fejecske mellén nyugodott:

- Hű társam a halálig, kedvesem!...

És megölelte őt.

Zaglyoba eközben a fal egyik kiugrásába húzódott és sietve mondá Ketlingnek:

- A tied is velünk akart jönni, de azt mondtuk neki, hogy nem ide jövünk. Hogyan, lehetséges volna-e az ő állapotában... Tüzértábornok születik neked, selma legyek, ha nem tábornok... Ha! a város előtt a hídon, a várba úgy hullanak a gránátok, mint a körték... Azt gondoltam, meg kell pukkadnom... dühömben, nem a félelemtől... Elestem az éles cserepeken és fölhasítottam a bőrömet, egy álló hétig lesz ezért mit szenvednem. Az apácáknak kenőcscsel kell majd engem kenegetniök és félre kell tenniök szerénységüket... Uff! Ezek a gazemberek lőnek, hogy ütne beléjük a mennydörgős mennykő!... Potocki úr át akarja nekem adni a parancsnokságot... Adjatok inni a katonáknak, mivel többé nem birják ki... Látjátok azt a gránátot! Biz' Isten, egész a közelben fog leesni... Védjétek Boriskát! valóban, egészen közel!...

De a gránát nem a közelben, hanem távol esett le, a régi várban, a lutheránus kápolna tetejére. Mivel a kupola nagyon erős volt, a lövedékeket itt helyezték el, de a lövés átlyukasztotta azt és a puskaport meggyujtotta. Mindkét vár alapfalait hatalmas durranás rázkódtatta meg, mely erősebb volt az ágyúk dörgésénél. Az oromzatokon az iszonyat kiáltásai hangzottak és a lengyel és török ágyúk elnémultak.

Ketling otthagyta Zaglyobát, és Volyodyjovszki Boriskát, és mind a ketten oly gyorsan a falakra siettek, amint csak lehetett. Egy pillanatig hallható volt, amint pihegő mellel mind a ketten parancsokat osztogattak, de parancsaikat a török sáncokon való dobolás elfojtotta.

- Támadásra készülnek! - mondá Zaglyoba halkan.

A törökök, mikor a dörrenést hallották, valóban azt hitték, hogy mind a két vár romba dőlt és a védőket részben a törmelék alá temette, másrészt a rémület megbénította. Azért ostromra készültek. A balgák! nem tudták, hogy csak a lutheránus kápolna röpült levegőbe, és hogy a puskapor meggyuladása a hatalmas rázkódtatáson kívül semmi kárt nem okozott, sőt hogy az új várban egyetlen egy ágyú sem esett le még a talpáról sem. Az ágyúk zörgése a sáncokon mindig erősebb lett. Janicsárok csapatai rohantak le a sáncokon és futólépésben a vár felé szaladtak. A tüzek a várban és a török árkokban ugyan kialudtak, de az éjszaka világos volt, és a hold fényében látható volt a fehér janicsársüvegek sűrű tömege, mely a futás közben ide-oda ringott, mint a viharvert hullámok.

Néhány ezer janicsár és néhány száz «dzsamák» volt. Sokan közűlök nem láthatták többé Sztambul minaréit, a Boszporusz tiszta vizeit és temetőjének sötét cipruszait, de most dühösen rohantak tova, a biztos győzelem reményével szívökben.

Volyodyjovszki oly gyorsan futott a kőfalak mentén, amint csak birt.

- Ne lőjjetek! Várjátok meg a vezényszót! - kiáltá minden ágyúnál.

A dragonyosok a muskétákkal lefeküdtek az oromzatokon és pihegtek a dühtől. Csend állt be, csak a janicsárok gyors lépteinek viszhangja hallatszott föl tompa mennydörgés gyanánt. Minél közelebb jöttek, annál biztosabban hitték, hogy mindkét várat egy csapásra beveszik. Sokan azt vélték, hogy a védők maradványai már visszahúzódtak a városba, és az oromzatokon egy lélek sincs. Mikor a futóárkokhoz értek, rőzsét és szalmazsákokat hánytak beléjük, és egy pillanat alatt be voltak töltve.

A falakon állandóan teljes nyugalom uralkodott.

De mikor az első sorok a futóárokba léptek, a toronypárkány egyik helyén pisztolylövés dördült el, és egy harsány hang kiáltá:

- Tűz!

Egyidejűleg az összes lövőrések hosszú, lobogó villámtól ragyogtak föl; ágyúdörgés tölté be a levegőt, a muskéták és tűzifegyverek ropogtak, s a támadók kiáltásai feleltek neki. Mint mikor a dárdát erős kézzel hajítják és félig nyomul a medve testébe, és az állat összehúzódik, ordít és dühöng, aztán ismét kinyújtózkodik és újra összehúzza magát - úgy szorultak össze a janicsárok és dzsamákok csoportjai. Az ellenfelek egy lövése se hibázott. Az ágyúk, melyek kartácscsal voltak töltve, úgy söprötték el az embereket, mint a kalászokat, melyeket hatalmas szélvész egy fúvásra ledönt. Azok, kik ama kiszögelléseknek rohantak, melyek a várakat egymással összekapcsolták, három tűz közt voltak - és rémülettől megragadva, rendetlen csapattá egyesülve, a középen tolongtak, halálosan eltalálva egymás mellé zuhantak, és így valóságos tetemhalmokat képeztek. Ketling két ágyúból keresztbe lövette a kartácsokat a tömeg közé, és mikor végre menekülni kezdtek, a kiszögellések közt levő keskeny kijáratot vas- és ólomzáporral zárta el.

A támadást az egész vonalon visszaverték, s mikor a janicsárok és dzsamákok a futóárkot elhagyva, most, mint az őrültek, az iszonyat ordításával menekültek - a török sáncokról égő kátrányos hordókat kezdtek hajigálni és mesterséges puskaportüzet kezdtek gyujtani, úgy hogy az éj nappallá lett, hogy a menekülők útját megvilágítsák és a várt kirohanásnál az üldözést megnehezítsék.

Mikor Volyodyjovszki úr a sarokbaszorított ellenséget látta, összehívta dragonyosait és reája rohant. Még egyszer megkísérlették a szerencsétlenek, hogy a kijáraton kitolongjanak, de Ketling oly iszonyatos golyózáporral árasztotta el őket, hogy a tetemhalom, mint valami töltés

elzárta azt. Aki még életben maradt, annak meg kellett halnia, mivel a védők nem akartak senkit foglyul ejteni, tehát kétségbeesetten védekezniök kellett. Derék emberek lévén, kettesével, hármasával, ötösével apró csapatokba verődtek, hátukkal födözték egymást és őrületesen vagdalkoztak maguk körül a dárdákkal, jatagánokkal, kardokkal és csatabárdokkal. A félelem, az iszonyat, a biztos halál, a kétségbeesés őrjöngő düh érzetévé változott. Hatalmas harci kedv ragadta el őket. Némelyek vak megfeledkezéssel egyenkint a dragonyosokra vetették magukat. A kardok egy pillanat alatt szétszedték őket. Két fúria harca volt ez, mivel a dragonyosokat is állati düh tölté el az ellenség iránt a fáradalmak, az álmatlanság és éhség miatt, de mivel a fegyverrel való küzdelemben az ellenséget jelentékenyen fölülmulták, iszonyatos vérfürdőt okoztak. Ketling, aki a csatateret meg akarta világítani, szintén megparancsolta, hogy kátrányos hordókat gyújtsanak, és azok fényében látták, hogy a fékezhetetlen mazúrok kardvívást visznek végbe a janicsárokkal, melynél a fejüknél és szakálluknál fogva tartották egymást. Különösen a rettentő Lusnia úgy dühöngött, mint egy vad bika. A második szárny végén maga Volyodyjovszki úr harcolt, és mivel tudta, hogy Boriska a falról nézi őt, önmagát is fölülmulta. Mint mikor a harapós menyét a gabonakazalba nyomul, melyben egy csomó egér fészkel, s iszonyú vérfürdőt készít benne, úgy rohant a kis lovag, a pusztítás szelleméhez hasonlóan, a janicsárok közé. Neve már ismeretes volt a törököknél a korábbi harcokból és a chocimi törökök elbeszéléseiből, már általában az a nézet volt elterjedve, hogy egy ember se kerüli el a halált, aki a harcban vele találkozik - azért sok janicsár, kik most a kiszögellések közé voltak ékelve, ha maga előtt látta őt, nem is próbálta meg előbb védekezni, hanem behúnyta szemét és ajakán e szóval: «Kismet», meghalt a vivótőr csapása alatt. Végre megbénult az ellenállás; a maradék a tetemrakásnak rohant, mely a kijárást elzárta, és ott lelte halálát.

A dragonyosok most a feltöltött futóárkok fölött énekszóval és kiáltozás közt tértek vissza, gőzölögtek és a vérszag megérzett rajtok; aztán még néhány lövést váltottak a török sáncokból és a várból, és végre minden elcsöndesedett. Igy végződött amaz ágyúharc, mely néhány napig tartott és melyet a janicsárok ostroma fejezett be.

- Hála Istennek - mondá a kis lovag - legalább a holnap reggeli ébresztőig nyugalmunk lesz, becsületesen megérdemeljük.

De ez a nyugalom csak föltételes volt, mert mikor még mélyebb lett az éjszaka, a csöndben hallható volt a csákányok hangja, melyek a sziklafalba hatoltak.

- Ez még rosszabb, mint az ágyúk! - mondá Ketling figyelve.

- Igen, ha kirohanást lehetne tenni - jegyzé meg a kis lovag - de lehetetlen, a legénység roppant el van fáradva. Se nem aludtak, se nem ettek, habár ételben nem volt hiány. De az idő nagyon rövid volt, és azonkívül az aknavájóknál mindig rendesen ezer dzsamákból és szpahiból álló őrség van, hogy részünkről ne gátoljuk őket. Nem tehetünk egyebet, mint hogy az új várat magunk röpítsük levegőbe és az óban keressünk oltalmat.

- Ma még nem - felelé Ketling. - Nézd, az emberek úgy ledőltek, mint a kévék és úgy alszanak, mint a bunda. A dragonyosok még meg se törülték szablyáikat.

- Boriska, eredj a városba és aludj! - mondá hirtelen a kis lovag.

- Jó, Mihályka - felelé Boriska alázatosan - megyek, amint mondod. De a kolostor ott már zárva van, azért inkább itt maradnék és álmod fölött virrasztanék.

- Különös - mondá a kis lovag - ilyen fáradság után kerül az álom, és egy csöpp kedvem sincs lefeküdni.

- Mivel véred izgalomban van a janicsárokkal való játszás folytán - mondá Zaglyoba. - Én is így voltam mindig. A csata után soha se birtam aludni. De ami Boriskát illeti, mintsem éjjel a bezárt kapuhoz menjen, már inkább maradjon itt reggelig.

Boriska örömében megölelte Zaglyoba urat, a kis lovag pedig, mikor látta, mennyire szeretné azt megtenni, így szólt:

- Menjünk tehát a kamrákba.

És bementek. De itt minden tele volt mészporral, melyet az ágyúgolyók kavartak föl. Lehetetlen volt ott maradni, és Boriska egy idő mulya ismét visszatért a falra férjével, leereszkedtek egy fülkében, mely a régi kapu befalazása után maradt meg.

Leültek a kőfalnál, s ő úgy hozzá simult férjéhez, mint a gyermek anyjához. Az augusztusi éj meleg és szelíd volt. A hold megvilágítá ezüst fényével a mélyedést, úgy hogy a kis lovagnak és Boriskának arca fényben fürdött. Lenn a várudvarban az alvó katonák voltak láthatók, de még az elesettek tetemei is ott hevertek, mivel még nem volt idejök, hogy eltemessék őket. A hold csendes fénye tovasiklott a holttestek fölött, mintha a mennyei remete azt akarná megtudni, ki szunnyadt el csak a fáradságtól, és ki az örök nyugalomra? A főépület fala messze látszott, melynek fekete árnyéka az udvar felénél messzebbre esett. A falakon kívülről, hol a kiszögellések közt a kardtól elhullott janicsárok feküdtek, emberi hangok hallatszottak be. A cselédek és azok a dragonyosok, akik többre becsülték a rablást az alvásnál, a holttesteket fosztogatták ki. Lámpáik úgy csillogtak a csatatéren, mint a szentjánosbogarak. Néha halkan egymásnak kiáltottak, és az egyik félhangosan egy kedves dalt énekelt, mely kevéssé illett ahhoz a foglalkozáshoz, amelyet ebben a pillanatban űztek:

«Nem törődöm én az ezüsttel, aranynyal,
Sem a kincshalmazzal -
Még ha meghalok is, csak én mellettem légy
Te jóságos angyal!»

De egy idő mulva nyugodtabb lett odakünn, és végre teljes csend állt be. Csak a csákányok távoli viszhangja, melyek a sziklát fejtették, és a falakon az őrök kiáltásai zavarták meg a nyugalmat. Ez a csönd, a fény és a fölséges éj megittasította a kis lovagot és Boriskát. Borzongást éreztek, ők maguk se tudták, miért, szomorúak voltak boldogságukban. Először Boriska emelte szemét férjére, és mivel látta, hogy még nem húnyta le szempilláit, kérdé:

- Mihályka, nem alszol?

- Különös, de éppen nem vagyok álmos.

- És jól érzed itt magad?

- Jól. És te?

Boriska feléje fordítá szőke fejecskéjét.

- Ah, Mihályka, olyan jól, ó! ó! Hallottad-e, mit énekelt az ott?

Itt ismételte az ének utolsó szavait:

«Még ha meghalok is, csak én mellettem légy
Te jóságos angyal!...»

Ismét szünet következett, melyet a kis lovag szakított meg:

- Boriska! - mondá - halld csak, Boriska!

- Mit, Mihályka?

- Nemde, mindkettőnknek nagyon jó együtt s azt gondolom, ha egyik elesnék közűlünk, a másiknak nagyon bánkódnia kellene miatta.

Boriska nagyon jól megértette, hogy a kis lovag, mikor azt mondta: «ha egyik elesnék közűlünk» - ahelyett: *meghalna* - csak magát gondolta. Az a gondolata támadt, hogy talán nem reméli, miképp élve szabadul meg ettől az ostromtól, hogy ezzel a nehéz gondolattal akarja őt megbarátkoztatni, s iszonyú sejtelem szorítá el szívét, kezét összetette és mondá:

- Mihály, légy irgalommal irántam és irántad!

A kis lovag hangja kissé megindultan, habár nyugodtan hallatszott.

- Látod, Boriska, nincs igazad - mondá - mivel ha az ember igazán megfontolja, mit jelent ez az élet? Miképp lehetne itt elég a boldogság és a szerelem, mikor minden olyan korhadt, mint egy száraz galy?

De Boriska megrázkódott a zokogástól, és egymás után kiáltá:

- Nem akarok, nem akarok, nem akarok!

- Amily igaz, hogy Istent szeretem, nincs igazad - ismétlé a kis lovag. - Látod, ott a magasságban, a csendes hold mögött, ott az örök boldogság hazája. Erről a boldogságról beszéljünk! Aki a nyugalom ama helyére jut, csak az pihen meg, mint a hosszú utazás után... és békésen gyönyörködik. Ha időm elérkezik (és az a katonánál gyorsan eljön), azt kell mondanod: «Nem baj!» Aztán gondold el: «Mihály elutazott, bizonynyal messze, nagyon messze, messzebb, mint innét Litvánia, de az nem baj! mivel én is utána utazom». Boriska, ne, légy csendesen, ne sírj! Aki előbb elutazik, az lakást fog készíteni a másiknak... és ez az egész.

Úgy tetszett, mintha a jövőbe látna, mivel szemét a fényes holdra emelte és így beszélt tovább:

- Micsoda minden földi! Gondoljuk el, hogy én már ott vagyok és valaki zörget a mennyország kapuján. Szent Péter kinyitja; oda nézek: ki az? Az én Boriskám! Segítség! ó! odasietek és fölkiáltok! Édes Istenem! a szavam elakad! És ott nincs sírás, hanem örök öröm, és nincs se pogány, sem ágyú, sem akna a falak alatt, csak béke és boldogság! Ej, Boriska, hallod-e: nem baj!

- Mihály, Mihály! - ismétlé Boriska.

És ismét csend uralkodott, melyet csak a csákányok távoli, egyhangú kopogása szakított meg. Végre Volyodyjovszki mondá:

- Boriska, most imádkozzunk egy Miatyánkot.

És e két lélek, mely tiszta volt, mint a kristály, imádkozni kezdett. És az imádság minden szavával új béke áradt szívökbe, aztán erőt vett rajtuk az álom és pitymallatig aludtak.

Az első reggeli ájtatosság előtt Volyodyjovszki úr a hídig vezette Boriskát, mely a régi várat a várossal kötötte össze, és búcsúzásul azt mondta neki:

- Gondolj reá, Boriska: nem baj!

TIZENKILENCEDIK FEJEZET.

A várat és a várost mindjárt jókor reggel ágyúdörgés reszkettette meg. A törökök a vár hosszában már ötszáz öl hosszúságú árkot ástak, sőt egy helyen már magánál a falnál értek a mélységbe. Az árokból a janicsár puskákkal szakadatlan tüzet irányoztak a falakra. Az ostromlottak bőr zsákokkal födözték magukat, melyeket gyapjúval töltöttek meg, de a sáncokról folytonosan gránátokat hajigáltak, és a legénység az ágyúk mellett ijesztően fogyott. Egy ágyúnál a gránát egyszerre hat embert ölt meg Volyodyjovszki gyalogos csapatából, másoknál a tüzérek egymás után estek el. A vezetők este belátták, hogy lehetetlen magukat tovább tartaniok, annál kevésbbé, mivel az akna minden pillanatban felrobbanhatott. Igy a csapatvezetők éjjel összegyűltek legénységeikkel és folytonos fegyvertüzelés közt az összes ágyúkat, a puskaport és az élelmi szereket a régi várba vitték. Ez, mivel sziklára volt építve, tovább tarthatta magát, és különösen nehéz volt aláaknázni. Volyodyjovszki úr, kit a tanácsban ez iránt megkérdeztek, azt mondta, hogy ha senki nem bocsátkozik tárgyalásokba, kész magát egy esztendeig védelmezni. Szavai eljutottak a városba és új bátorságot öntöttek a polgárok szívébe, mivel tudták, hogy a kis lovag megtartja szavát, még ha saját életével kell is megfizetnie.

Mikor az új várat elhagyták, hatalmas aknákat helyeztek el a két oldalszárny és a homlokzat elé. Az aknák a déli órában nagy robajjal levegőbe repültek, de a törököknek kevés kárt okoztak, mivel a tegnapi lecke okosakká tette őket s azért még nem merték megszállni az elhagyott helyet. Eközben a két oldalszárny és a homlokzat, az új vár főrésze, óriási törmelékhalmazt képezett. A törmelékhalmazok megnehezítették ugyan a régi várhoz való férkőzést, de a lövészeknek, és ami még rosszabb volt, az aknafúróknak pompás fedezetet nyujtottak, s ez utóbbiak, nem rettenvén vissza a hatalmas szikla látásától, azonnal új aknát kezdtek ásni. A munkákat tapasztalt olasz és magyar mérnökök vezették, akik a szultán szolgálatában állottak, és a munka derekasan haladt előre. Az ostromlottak az ellenséget sem ágyúkkal, se muskétákkal nem «nyugtalaníthatták», mivel nem látták azt. Volyodyjovszki úr kirohanásra gondolt, de nem lehetett azonnal végrehajtani. A katonák nagyon fáradtak voltak. A dragonyosoknak a puskaagyak folytonos rugásától olyan nagy kék daganatok voltak a jobb karjukon, mint egy cipó. Sokan alig birták a karjukat mozdítani közűlök, és egyébiránt mindig világosabb lett, hogy ha az aknalerakás még egy darabig szakadatlanul folyik, a vár főkapuja kétségtelenül a levegőbe repül. Volyodyjovszki úr ezt előre látta, s a kapu mögött magas töltést készíttetett és anélkül, hogy bátorságát veszítené, mondá:

- Mit tesz az! ha a kapu a levegőbe repül, a töltés mögött védjük magunkat; ha a töltés is a levegőbe repül, másodikat töltünk fel, és így tovább, még csak földet érzünk a talpunk alatt.

De a podoliai tábornok úr, aki elvesztett minden reményt, így szólt:

- És ha az a hely sincs itt többé?

- Akkor mi se vagyunk itt többé! - felelé a kis lovag. Eközben az ellenséget kézi gránátokkal árasztatta el, melyek nagy veszteségeket okoztak. E munkánál a legderekabbnak Dembinyszki kapitány bizonyult, aki számtalan törököt elpusztított, míg végre egy nagyon korán kigyúladt gránát kezében szétrobbant és azt magával ragadta. Hasonló módon lelte halálát Smit kapitány is. Sokan elestek ágyúgolyóktól, sokan a kézi fegyvertől találva, melyeket a janicsárok használtak, kik az új vár romjai mögött rejtekből lövöldöztek. Ez idő alatt a várágyúkból keveset lőttek, ami a tanács urait nagyon meghökkentette. «Nem lőnek többé, mivel nyilván Volyodyjovszki is kétségbe esik a védelem lehetőségén», ez volt az általános nézet. A katonák közül senki se merte először kimondani, hogy nem maradt más hátra, mint lehetőleg szigorú föltételeket kivívni; de a püspök, aki minden lovagias becsvágy híjján volt, hangosan

kifejezte azt. Előbb azonban még Vaszilkovszki urat elküldték a tábornokhoz, hogy a várból híreket szerezzenek. Ez azt írta: «Nézetem szerint a vár nem tartja magát estig se, de itt másképp gondolkoznak».

Miután ezeket a szavakat olvasták, azt mondták a katonák is: «Mi megtettük, ami tehetségünkben állt, senki se kímélte magát közűlünk, a föltételekről kell tárgyalnunk».

Ezek a szavak elhatoltak a városba és nagy csődületet okoztak. A tömeg a városház előtt állt, nyugtalanul, némán, s az alkudozásoktól inkább idegenkedett, mintsem pártolta azokat. Néhány gazdag örmény kupec titokban örvendett, hogy az ostromnak vége, hogy a kereskedés ismét megkezdődik; de más örmények, kik ősrégi időktől fogva a köztársaságban laktak és azt nagyon szerették, továbbá a lechek, rutének folytatni akarták a védelmet. «Ha meg akarjuk adni magunkat, tettük volna meg inkább azonnal - zúgolódtak itt is, ott is - akkor sokat nyerhettünk volna; most a föltételek nem lesznek kedvezőek, és így inkább a romok alá temettetjük magunkat.»

Az elégületlenek zúgolódása mindig hangosabb lett, míg végre hirtelen és váratlanul a lelkesedés kiáltásaira és vivat-okra változott.

Mi történt? Volyodyjovszki úr megjelent a piacon Humiecki úr kíséretében, a tábornok szándékosan küldte ki őket, hogy ők maguk adjanak számot a várban történtekről. A tömeget tüzes lelkesedés ragadta meg. Némelyek úgy kiabáltak, mintha a törökök már a városba nyomultak volna; másoknak könnyek tolultak szemökbe az istenített lovag láttára, akin a rendkívüli erőfeszítések észrevehetők voltak. Arca a puskaporfüsttől fekete és lesoványodott volt szemei kivörösödtek és beestek, de ő vidáman tekingetett. Mikor végre ő és Humiecki áthaladtak az embertömegen és a tanácsba léptek, itt is örömmel üdvözölték őket, de a püspök azonnal így kezdte:

- Kedves testvérek! Nec Hercules contra plures! A tábornok úr már megírta nekünk, hogy meg kell adni magatokat.

Erre Humiecki, aki nagyon élénk vérmérsékletű volt és azonkívül kiváló családból származott, és keveset törődött a sokaság ítéletével, hevesen azt válaszolta:

- A tábornok úr elvesztette a fejét; csak az az erény van benne, hogy martalékul adja. Ami a védelmet illeti, átengedem a szót Volyodyjovszki úrnak, mivel ő azt jobban el tudja mondani.

Minden szem a kis lovagra irányult, aki azt felelé:

- Istenemre! ki beszél itt feladásról? Nem esküdtünk-e meg az élő Istenre, hogy egymás holttestén akarunk elesni?

- Megesküdtünk, hogy megteszszük azt, ami hatalmunkban áll, és mi megtettünk mindent! - felelé a püspök.

- Aki valamit megigért, azt tartsa is meg! Én és Ketling megesküdtünk, hogy a várat halálig védelmezni fogjuk és meg is védelmezzük, mert ha kötelességem minden emberrel szemben lovagi szavamat megtartani, mennyivel inkább Istennel szemben, aki fölségre mindenkit fölülmúl?

- Nos, és hogy állunk a várral? Azt hallottuk, hogy a kapu alatt akna van. Meddig tartjátok ki? - kérdé számos hang.

- Az akna a kapu alatt van, vagy csakhamar ott lesz, de egy takaros töltés is van már a kapu előtt, és én ágyúkat is felvonattam reá. Kedves testvérek, féljétek az Úr sebét; gondoljátok meg, hogy ha mi megadjuk magunkat, a templomokat a pogányok kezébe kell adnunk, akik mecsetekké változtatják azokat, hogy útálatosságot vigyenek véghez bennök! Hogyan beszélhettek ilyen könnyű szívvel a feladásról? Milyen lelkiismerettel akarjátok a kaput az

ellenségnek a haza szívéhez megnyitni? Lássátok, én a várban ülök és nem félek az aknától, és ti féltek tőle a városban, onnét messzire? Istenemre! ne adjuk meg magunkat, amíg élet van bennünk! Hadd éljen ennek a védelemnek emlékezete utódaink között, mint a zbarazsié a mi emlékezetünkben él.

- A törökök romhalmazzá változtatják a várost! - felelé egy hang.

- Hadd változtassák! A romhalmazról is védheti magát az ember!

Itt a kis lovagot elhagyta türelme.

- Én ezen a romhalmazon is védeni fogom magamat, Isten engem úgy segéljen! És most ez utolsó szavam: Nem adom át a várat! Hallottátok-e?

- És te romlásba akarod dönteni a várost? - kérdé a püspök.

- Mielőtt a törökök kezébe kerül, inkább én akarom elpusztítani! Megesküdtem reá! Nem akarok több szót vesztegetni, és visszamegyek az ágyúk közé, mert azok védik a köztársaságot, és nem árulják el!

Igy szólt és kiment, Humiecki követte őt és nagy zajjal becsapta az ajtót, s mind a ketten tovasiettek, mivel valóban jobban érezték magukat a romhalmazok, holttestek és golyók közt, mint a kicsinyhitű emberek között. Az úton Makoviecki úr utólérte őket.

- Mihály - mondá - mondd meg az igazat, csak azért beszéltél az ellenállásról, hogy az emberekbe bátorságot önts, vagy valóban azt reméled, hogy a várban tarthatod magadat?

A kis lovag vállat vont.

- A mily igazán Istent szeretem! Ha nem adják föl a várost, én egy esztendeig védeni akarom magamat!

- Miért nem lőttök? Az ijesztette meg az embereket és azért beszélnek átadásról.

- Azért nem lövünk, mivel azzal foglalkozunk, hogy kézi gránátokat dobunk az ellenség közé, melyek az aknafúróknak nagy veszteségeket okoznak.

- Halld Mihály, vannak-e a várban olyan védőeszközök, hogy az orosz kapu mögé is lőhettek? Ha ugyanis (amitől Isten mentsen!) a törökök a töltést áttörik, a kapuhoz érnek. Én teljes erőmből őrzöm azt, de egyedül polgárokkal, katonák nélkül, képtelen vagyok reá.

Ekkor a kis lovag viszonzá:

- Ne búsulj, kedves barátom. Már tizenöt ágyút arra az oldalra irányoztam. A vár miatt is légy nyugodt. Mi nemcsak magunkat védjük, hanem, ha szükséges, nektek is segítséget küldünk a kapukhoz.

Mikor ezt Makoviecki úr hallotta, nagyon örvendett és már el akart távozni, mikor a kis lovag visszatartotta őt és még azt kérdezte:

- Hallod-e, te mégis gyakrabban ott vagy a tanácskozásokban, csak próbára akarnak-e tenni bennünket, vagy valóban arra gondolnak, hogy Kamieniecet a szultán kezébe adják?

Makoviecki lehorgasztá fejét.

- Mihály - mondá - hát mondd meg őszintén, nem így kell-e végződnie? Egy ideig, egy hétig, kettőig, egy hónapig, két hónapig tartjuk magunkat, de a vége mindig ugyanaz lesz.

Volyodyjovszki komoran reá nézett, aztán fölemelte kezét és fölkiáltott:

- És te is ellenem vagy, Brutus? Ha! akkor egyedül ti viselitek a gyalázatot, ez a teher nem nekem való! És szívökben haraggal váltak el.

A régi vár főkapuja alatt levő akna kevéssel Volyodyjovszki megérkezése után felrobbant. Kövek, téglák repültek szanaszét és füst. A tüzérek szíve ebben a pillanatban megdöbbent. A törökök betódultak a résen át, mint a juhnyáj beözönlik az ajtón át a cserénybe, ha a pásztor és a bojtárok ostorokkal mennek utánok. Ketling azonban hat ágyúból kartácsokkal fütyölt be a tömegnek, melyeket előbb a töltésen készenlétbe helyezett; kétszer, háromszor befütyült nekik, és kitisztította az udvart. Volyodyjovszki, Humiecki és Myslisevszki a gyalogsággal és a dragonyosokkal oda siettek, és oly sűrűn megszállták a töltést, mint a legyek forró nyári napokon a marha vagy ló dögtestét ellepik. Kezdetét vette a muskéták és puskák harca. A golyók oly sűrűn hullottak a töltésre, mint az eső vagy a gabonaszemek, melyeket a markos paraszt a lapáttal a magasba szór. A törökök nyüzsögtek az új vár romjai közt: minden mélyedésben, minden omladék, minden kő mögött, minden romgödörben kettesével, hármasával, ötösével, tízével ültek és szakadatlanul lövöldöztek. Chocim felől mindig új segédcsapatok özönlöttek hozzájuk, ezred jött ezred után, felrohant a romokra és azonnal megkezdte a tüzelést. Az egész új vár mintegy turbánokkal volt kikövezve. Néha ezek a turbántömegek hirtelen iszonyatos kiáltással fölemelkedtek és a rések ellen rohantak, de ekkor Ketling megragadta a szót; az ágyúk dörgő basszusa túlharsogta a tűzi fegyverek ropogását, és kartácsok özöne repült fütyölve és suhogva a levegőn át a sokaság közé, földre terítette őket és a réseket vonagló emberi testek halmaival töltötte meg. Négyszer rohantak előre a janicsárok, négyszer verte vissza őket Ketling és a szél minden irányába szétszórta, mint a vihar a lombot szerteszórja. Ő maga tűzben, füstben állt, körülötte repkedő göröngyök és szétpukkanó gránátok között, mint a háború angyala. Szeme a résre volt irányozva, és fényes homlokán a legcsekélyebb aggodalom se volt látható. Majd egy tüzértől kapta el a kanócot és odatartotta az ágyúhoz, s aztán kezét szeme fölé tartotta, hogy a lövés hatását szemügyre vegye, és hébe-hóba mosolyogva a lengyel tisztekhez fordult és mondá:

- Nem jönnek be!

Soha nem hiúsult így meg a támadás dühe a védelem fúriáján. Tisztek és katonák vetekedtek egymással. Ezeknek az embereknek a figyelme mindenre kiterjedni látszott, csak a halálra nem. De a halál férfit férfi után terített le. Humiecki úr, Mokosycki úr, a kijániak parancsnoka elesett. Végre a szőke Kalyusovszki úr is nyögve szívéhez kapott, Volyodyjovszki régi barátja, olyan katona, ki szelíd volt, mint a bárány, és rettentő, mint az oroszlán. Volyodyjovszki megkapta az elbukót, ő pedig mondá: - «Addsza kezedet, gyorsan add ide kezedet!» Aztán hozzá tette: «Hála Istennek!» és arca olyan fehér lett, mint a szakálla. Ez a negyedik támadás előtt történt. A janicsárok egy bandája éppen a résen át betört, vagy inkább a sűrű golyózápor miatt nem mehetett ki. Volyodyjovszki úr a gyalogság élén eléjök ugratott és egy pillanat alatt puskatussal és késsel megsemmisíté őket.

Óra telt óra után, a tüzelés nem szünt meg. Eközben a városba is elhatolt a hősies védelem híre és lelkesedést és harci kedvet támasztott. A lech polgárság, kivált a fiatalság összeszaladt a városban és egymást buzdította. «Siessünk a várban levőknek segítségére! Menjünk, menjünk! Ne hagyjuk el a testvéreket! Rajta, fiúk!» így hangzott a piacon, a kapuknál, és csakhamar néhány száz ember vonult a híd felé, rosszul fölfegyverkezve, de bátorsággal szívökben. A törökök azonnal iszonyatos tüzelést intéztek ellene, úgy hogy a holttestekkel mintegy be volt vetve, de egy rész átnyomult rajta és a töltésről friss bátorsággal megkezdé a harcot a törökök ellen.

Végre a negyedik támadást is oly súlyos veszteséggel verték vissza a törökökre nézve, hogy a kimerültség pillanata látszott bekövetkezni. Hiábavaló remény! A janicsár puskák ropogása nem szünt meg estig. Csak késő este némultak el az ágyúk is, és a törökök elhagyták az új vár romjait. A megmaradt tisztek a tulsó oldalon jöttek le a várból. A kis lovag egy pillanatnyi idővesztegetés nélkül megparancsolta, hogy a rést töltsék ki, és ami kéznél volt, mindent bele

hordtak, fát, hasábokat, rőzsét, törmeléket, földet. A gyalogság, a társak, a dragonyosok, a sorkatonaság, a tisztek, mindenki versenyt dolgozott rangkülönbség nélkül. Azt várták, hogy a török ágyúk bármely pillanatban újra megvillannak, de végre ez a nap az ostromlottak nagy győzelmének napja volt az ostromlók fölött, és azért minden arc ragyogott, minden szív reménytől és további győzelmek állításától izzott.

Ketling és Volyodyjovszki a munka befejezése után karöltve körüljártak a majdánban és a falakon, kitekingettek az oromzatok fölött, hogy az új vár udvara felé nézzenek és örvendtek a gazdag aratásnak.

- Tetem tetemen! - mondá a kis lovag, miközben a romhalmazra mutatott - és a résnél olyan halom, hogy létrákkal kell fölmenni. Ketling! ez a te ágyúid műve!

- A legjobb az - felelé a lovag - hogy a töltést úgy kijavítottuk, hogy a törökök elől a bemenet ismét el van zárva és sok új aknát kell rakniok. Hatalmuk kimeríthetetlen, mint a tenger, de ilyen ostrommal, mint ez, egy vagy két hónap alatt jól kell lakniok.

- Ez idő alatt a hetman úr megérkezik. És végre, bármi történjék is, minket eskünk köt - mondá a kis lovag.

Ebben a pillanatban egymás szemébe néztek, és Volyodyjovszki suttogó hangon kérdé:

- Megtetted-e, amivel megbíztalak?

- Minden elő van készítve - felelé Ketling szintén suttogva - de azt gondolom, nem kerül arra a dolog, mivel itt valóban még nagyon sok ilyen napot érhetünk, mint a mai.

- Adjon Isten ilyen reggelt!

- Ámen! - felelé Ketling és égre emelte szemét.

Beszélgetésüket ágyúdörgés szakította meg. Ismét gránátok hullottak a várba. Sokan közűlök a levegőben pukkantak szét és azonnal kialudtak, mint a villámlás.

Ketling a szakértő szemével nézett oda.

- Azon a sáncon, amelyről a lövések jönnek - mondá - a gránátok gyujtói nagyon meg vannak kénezve.

- A többieken is füstölögni kezd! - felelé Volyodyjovszki.

Valóban úgy volt. Mint mikor egy kutya az éjjeli csöndben csaholni kezd, s a többiek azonnal vele ugatnak és végre az egész falu ugatástól viszhangzik, úgy ébreszté föl az egyik ágyú a török sáncokon a többi szomszédos ágyúkat, és az ostromlott várost a gránátlövések koszorúja vette körül. Ezúttal főleg a várost, nem a várat lövöldözték. E helyett azonban háromfelől hallható volt az aknák ásása. Habár a hatalmas szikla csaknem legyőzhetetlen akadályt gördített az aknafúrók munkája elé, a törökök nyilván elhatározták, hogy ezt a sziklafészket minden áron levegőbe röpítik.

Ketling és Volyodyjovszki parancsára ismét gránátokat kezdtek dobálni, és pedig oda, ahonnét a csákányok viszhangja hallatszott. De az éj sötétjében bajosan lehetett megtudni, vajjon a védelemnek ez a módja okoz-e valami veszteséget az ostromlóknak. Azonkívül mindnyájan a városra irányozták szemöket és figyelmöket, melyet a lángoló madarak egész csapata röpködött körül. Sok löveg szétpukkant a levegőben, mások tüzes ívet írtak le az égboltozaton és a város házsorai közé estek. Hirtelen véres tűzfény szakította szét az éjszakai sötétséget. A szent Katalin-templom lángokban állt, a görög szent György-templom az orosz városrészben, és erre mindjárt az örmény székesegyház is tűzbe borult, mely egyébként már nappal is égett, és most a gránátesőtől újfent kigyúladt. A tűz minden pillanatban fokozódott

és megvilágítá az egész környéket. A kiabálás a városból fölhallatszott a régi várig. Azt lehetett hinni, hogy az egész város lángokban van.

- Baj - mondá Ketling - a polgárok elvesztik bátorságukat.

- És ha minden lángoktól pusztul is el - felelé a kis lovag - csak a szikla meg ne repedjen, amelyről védhetjük magunkat!

Eközben a kiabálás egyre erősebben hangzott. A székesegyházról a tűz az örmény árúházakra csapott, melyek az örmény piacon állottak. Roppant vagyonok pusztultak el a lángok közt arany- és ezüst szőnyegekben, bőrökben és drága kelmékben. Rövid idő múlva a lángok a házak fölött lobogtak.

Volyodyjovszki roppant megrémült.

- Ketling! - mondá - ügyelj a gránátvetésre, és zavard meg, amennyire teheted, az aknamunkákat, én a városba akarok ugratni, mivel elhül a vér bennem, ha a domonkos apácákra gondolok. Hála Istennek, hogy a várat békén hagyják, és hogy eltávozhatom...

A várban ebben a pillanatban tényleg nem sok dolog volt, és így a kis lovag lovára ült és elvágtatott. Csak két óra mulva tért vissza Musalszki úr kíséretében, aki már meggyógyult ama sérülésből, melyet Hamdi ökle okozott neki, és most a várba jött, mivel azt hitte, hogy az ostromnál íjával veszteségeket okozhat a pogányoknak.

- Üdvözlöm kegyelmeteket! - mondá Ketling - már nyugtalan voltam. Mi ujság a domonkos apácáknál?

- Minden jól van - felelé a kis lovag. - Egy gránát se pattant szét ott. A hely félreesik és biztos.

- Hála Istennek! Nem aggódik Krisztina?

- Oly nyugodt, mintha otthon volna. Boriskával egy cellában ül és Zaglyoba úr velük van. Novoviejszki is ott van, aki ismét visszanyerte eszméletét. Arra kért, hogy hozzam magammal a várba, de alig bir a lábán állani. Ketling, most te lovagolj oda, majd én itt helyettesítelek.

Ketling várta Volyodyjovszkit, mivel szíve szeretett Krisztinájához vonzotta őt s azonnal előhozatta lovát. De mielőtt az megjött, még megkérdezte a kis lovagtól, mi ujság van a városban?

- A polgárok nagy bátorsággal oltják a tüzet - felelé a kis lovag - de az okos örmény kereskedők, mikor árúikat a lángok közt elpusztulni látták, egy küldöttséget menesztettek a püspökhöz és sürgették, hogy adja át a várost. Mikor ezt hallottam, elmentem a tanácsba, habár megfogadtam, hogy többé soha se megyek oda. Ott az egyiket, aki a legsürgetőbben követelte az átadást, arcul ütöttem, amiért a püspök görbén nézett reám. Baj az, testvér! hogy az embereknek mindig jobban fogy a bátorságuk és mindig kevesebbre becsülik védelmi munkánkat. Ócsárolnak bennünket, éppenséggel nem dicsérnek, s azt mondják, hogy a várost szükség nélkül veszélynek teszszük ki. Azt is hallottam, hogy nekimentek Makovieckinek, mivel ellenszegült a tárgyalásoknak. Maga a püspök azt mondta: «Mi nem áruljuk el sem a hitet, sem a királyt, mit használhat még nekünk az ellenállás? Látod - mondá - a templomokat meggyalázva, tisztességes leányokat a megbecstelenítésnek átadva, ártatlan gyermekeket rabszolgaságba hurcolva? De az alkudozások által - mondá - sorsukat még megváltoztathatjuk és szabad elvonulást biztosíthatunk magunknak!» Igy szólt a püspök, és a tábornok úr a fejét csóválta és azt ismételte: «Ó, bár inkább halálomat lelném, de igaz!»

- Történjék Isten akarata! - felelé Ketling.

Volyodyjovszki a kezét tördelte.

- Ha még igaz volna! - kiálta föl - de Isten a tanúnk, hogy még jól védhetjük magunkat!

Eközben elhozták a lovat. Ketling gyorsan felült, Volyodyjovszki azonban még utána kiáltotta az úton:

- Vigyázz, ott a hídon a gránátok záporként hullanak!

- Egy óra mulva visszajöttem - mondá Ketling.

És elvágtatott.

Volyodyjovszki és Musalszki most körútat tettek a fal körül. Három helyen hajigáltak gránátokat és három helyen hallottak aknamunkákat. A vár baloldalán Lusnia vezette a munkát.

- Hogy állunk itt? - kérdé Volyodyjovszki.

- Rosszul, parancsnok úr! - felelé az őrmester - a kutyák már a sziklában ülnek és alig horzsolódik le egynek a bőre a bemenetelkor. Nem sokat végeztünk...

Más helyeken még rosszabbul állt a dolog, annál rosszabbul, mivel az ég be volt borulva és esett az eső, mely a gránátok gyujtóit megnedvesítette, és a sötétség is akadályozta a munkálatokat.

Volyodyjovszki kissé félrevezette Musalszki urat, hirtelen megállt és mondá:

- Hallja kegyelmed! Hátha megpróbálnánk ezeket a vakandokokat saját üregeikben megfojtani?

- Ez, azt hiszem: biztos halál, mivel egész janicsár ezredek födözik őket! Ha! próbáljuk meg!

- Igaz ugyan, az ezredek födözik őket, de az éjszaka nagyon sötét, és könnyű őket zavarba hozni. Fontolja csak meg: a városban az átadásra gondolnak; miért? mivel azt mondják: «Az aknák lábaink alatt vannak, ti nem tarthatjátok magatokat!» Igy betömnénk a szájukat, ha még ma éjjel azt jelentenénk nekik: «Aknák nincsenek többé!» Ez megérdemli, hogy életünket kockára tegyük, vagy talán nem?

Musalszki úr egy ideig elgondolkozott, s aztán fölkiáltott:

- Megérdemli! biz' Isten, megérdemli!

- Az egyik helyen csak nem régiben kezdtek ásni - mondá Volyodyjovszki - és ezeket békén hagyjuk, de ezen és amazon az oldalon már nagyon mélyen behatoltak. Kegyelmed vesz ötven dragonyost, én is ugyanannyit veszek és megpróbáljuk elpusztítani őket. Van-e kedve?

- Van bizony! nagyon, nagyon! Egy pár szeget dugok az övembe, az ágyúkat beszögezni, ha talán útközben ágyúkra akadnánk.

- Kételkedem rajta, habár a közelben ágyúk állanak, de csak vigyen magával szögeket. Megvárjuk Ketlinget, mert ő jobban tudja, mint a többiek, miképp jöhet szükség esetén segítségünkre.

Ketling megérkezett, amint megígérte, és nem késett el egy perccel sem, és fél órával később két szakasz dragonyos, mindegyik ötven emberrel, odanyomult a réshez és átlopództak a másik oldalra. Eltüntek a sötétségben. Ketling egy darabig még gránátokat hajigáltatott, de csakhamar félbe hagyta a munkát és várt. Szíve nyugtalanul dobogott, mivel teljes tudatában volt a vállalkozás vakmerőségének. Elmult egy negyed óra, egy fél, egy egész óra, úgy látszott, mintha már el kellett volna azt a helyet érniök és elkezdeniök, és ha az ember a fülét a földre tette, a nyugodt aknamunka mégis világosan hallható volt.

A vár lábánál hirtelen pisztolylövés dördült el, mely különben a levegőben uralkodó nedvesség és a sáncokról való szakadatlan golyóváltás következtében nem nagyon hangosan durrant, és talán elhangzik anélkül, hogy az őrség figyelmét felköltötte volna, ha azonnal

iszonyatos lárma nem támad. «Odaértek! - gondolta Ketling - de vajjon visszatérnek-e?» Odaát az emberek kiáltása, az ágyúk dörgése, a sípok hangjai és végre a janicsár puskák ropogása hallatszott sietősen, rendetlenül. Minden felől lőttek; nyilván egész csapatok siettek az aknafúrók segítségére, de mint Volyodyjovszki úr előre látta, a janicsárok nagy zavarba jöttek, attól tartottak, hogy egymást kölcsönösen megsebesítik és hangosan kiabáltak egymásnak, miközben vakon, sőt részben fölfelé lövöldöztek. A hangok és lövések zaja minden pillanatban fokozódott. Mint mikor a vérszomjas nyest az éj csendjében az alvó baromfiak közé hatol, s a csendes tyúkólban hirtelen iszonyatos zavar és aggodalmas kodácsolás támad - úgy támadt a vár körül is iszonyatos zürzavar. A sáncokból gránátokat dobáltak a falakra, hogy a sötétségben megvilágítsák! Ketling az ágyúkat a török előörsökre irányozta és kartácsokkal felelt. A török árkok, a falak fölvillantak. A városban lármát ütöttek, mert általán azt hitték, hogy a törökök a várba nyomultak. A sáncokon éppen az ellenkezőt hitték, hogy a munkák ellen az ostromlottak dühös kitörést terveztek - és így általános riadalom támadt. Az éjszaka kedvezett Volyodyjovszki és Musalszki úr merész vállalkozásának, mivel nagyon sötét lett. Az ágyúlövések és a gránátok csak pillanatokra világították meg a sötét fátyolt, mely aztán annál feketébb lett. Végre hirtelen megnyíltak az ég csatornái és szakadó eső ömlött alá. Dörgések nyomták el az ágyútüzet, és üvöltve, iszonyatos viszhanggal verődtek vissza a sziklákon. Ketling leugrott a töltésről, egy kis csapat élén a réshez sietett és várt.

Nem sokáig tartott. Sötét alakok nyüzsögtek a gerendák között, melyek a nyílást védték.

- Ki vagy? - kiáltá Ketling.

- Volyodyjovszki! - hangzék a válasz.

És a két lovag egymás karjába borult.

- Mi az? Hogy vagyunk ott? - kérdék a tisztek, kik egyre nagyobb számban siettek a réshez.

- Hála Istennek! az aknafúrók az utolsó emberig el vannak pusztítva, a szerszámok összetörve és mindenfelé szétszórva. Egész munkájuk hiábavaló volt!

- Hála Istennek! hála Istennek!

- Itt van már Musalszki az övéivel?

- Még nem jött vissza.

- Ne siessünk segítségére? Uraim! kinek tetszik?

De ebben a pillanatban új alakok merültek föl a résben Musalszki emberei nagyon sietve, habár jelentékenyen megfogyott számban tértek vissza, mivel sokan elestek a golyóktól. De a szerencsés eredmény fölötti öröm arcukon ragyogott. A katonák közül némelyek csákányokat, fúrókat, ásókapákat hoztak magukkal bizonyságul, hogy valóban az aknákban voltak.

- Hol van Musalszki úr? - kérdé Volyodyjovszki.

- Igazán! Hol van Musalszki úr? - ismétlé több hang.

A híres íjász parancsnokságának emberei egymásra néztek, ekkor az egyik dragonyos, ki súlyosan meg volt sebesítve, jelentkezett és gyönge hangon mondá:

- Musalszki úr elesett. Láttam, mint esett el, én mellette rogytam le, de én újra fölkeltem, ő ott maradt...

A lovagokat mélyen megindította az íjász halála, mivel ő egyike volt a legelső harcosoknak a köztársaság hadseregében. A dragonyost még megkérdezték, miképp történt az, de nem tudott beszélni, mivel vére patakként ömlött és végre, mint a kéve, földre rogyott.

A lovagok búslakodtak Musalszki úr halála miatt.

- Emlékezete élni fog a hadseregben - mondá Kvaszibrodzki úr - aki ezt az ostromot túléli, az magasztalni fogja nevét.

- Ilyen íjász nem születik többé! - mondá egy másik hang.

- Ő volt a legerősebb egész Chreptiovban - mondá a kis lovag. - A tallért egy újjal mélyen belenyomta egy vastag deszkába. Csak a litvániai Podbienta úr múlta őt fölül erőre nézve, de az elesett Zbarazsnál, és az élők közt legföljebb Novoviejszki hasonlít hozzá karjának erejére nézve.

- Nagy, nagy veszteség - mondák mások. - Csak a régi időben születtek ilyen gavallérok.

Miután ekkép megtisztelték az íjász emlékét, a töltésre hágtak. Volyodyjovszki egy lovast azonnal elküldött a hírrel a tábornok úrhoz és a püspökhöz, hogy az akna el van pusztítva és az aknafúrókat a kirohanás alkalmával megsemmisítették. Ezt a hírt a városban nagy álmélkodással, de - ki tartotta volna lehetségesnek! - leplezetlen bosszúsággal fogadták. Úgy a tábornok úr, mint a püspök abban a nézetben voltak, hogy ezek a pillanatnyi győzelmek nem mentik meg a várost, és a kegyetlen oroszlánt csak még jobban ingerlik. Csupán abban az egy esetben használhattak volna, ha azok ellenére is elhatároznák az átadást, s így a két legfőbb vezető meg is állapodott abban, hogy a tárgyalásokat folytatják.

De se Volyodyjovszki úr, se Ketling nem hitte, hogy a szerencsés hírek, melyeket oda küldtek, eredménytelenek legyenek. Bizonyosak voltak róla, hogy most a legcsüggetegebb szívek is fölbátorodnak, és hogy mindnyájan új kedvet kapnak a makacs ellenállásra. A várost ugyanis nem lehetett bevenni, míg a vár helyt állt, amíg tehát a vár nemcsak ellenállt, hanem még kárt is okozhatott az ellenségnek, az ostromlottak még koránt se voltak kényszerhelyzetben, hogy szerződésekben keressenek menedéket. Az élelmi szer elegendő volt, a puskapor szintén; csak a kapukat kellett őrizni és a városban a tüzeket eloltani.

Az egész ostrom alatt ez volt a legörvendetesebb éj a kis lovagra és Ketlingre nézve. Nagy reménységük volt, hogy ép bőrrel kerülnek ki ebből a török körülzárolásból és kedveseik drága fejét haza vihetik.

- Még egy pár ostrom - mondá a kis lovag - és amily igaz, hogy Isten az égben, a törökök elfáradnak és kiéheztetéssel akarnak rajtunk kifogni. Élelmi szerekben nincs hiány. A szeptember küszöbön van; két hónap mulva megkezdődnek az esők és a tél, és az ő hadseregük kevéssé van megedzve; ha egyszer derekasan fáznak, elpusztulnak.

- Sokan közűlök az ethiopiai országokból származnak - felelé Ketling - mások, ahol a bors terem, és ezeket minden fagy eleszi. Két hónapig a legrosszabb esetben, még ostromok közt is kibirjuk. Az is lehetetlen, hogy fölmentő sereg ne jöjjön. Végre föl kell a köztársaságnak ébrednie, és ha a hetman úr nem gyüjt is nagy hadsereget, a törököket csatározásokkal fogja ingerelni.

- Ketling! úgy látom, még nem jött el a mi óránk.

- Az Isten kezében van, de én is azt hiszem, arra még nem kerül a dolog.

- Ha már egyikünknek el kell esnie, mint Musalszki úrnak, igen! mit lehet tenni az ellen! Nagyon fájlalom Musalszki urat, habár hősi halállal esett el!

- Ne adjon Isten nekünk rosszabb halált, csak most ne, mert azt mondom, Mihály, sajnálnám... Krisztinát.

- Bah, én meg Boriskát... Nos, megteszszük, ami tehetségünkben áll, mivel az irgalom fölöttünk honol. Roppant örvendek lelkemben! Holnap valami nagyot kell véghez vinnem!

- A törökök gerendákból fa védőfalakat emeltek a sáncokon. Egy szert gondoltam ki, aminőt a hajók fölgyujtására használnak: a rongyokat már szurokba mártják, és remélem, hogy holnap délig minden munkájukat lángok pusztítják el.

- Ha! - mondá a kis lovag. - Akkor én kirohanást teszek. A tűznél anélkül is zavar támad és eszökbe se fog jutni, hogy világos, fényes nappal kirohanást lehessen tenni. Holnap még jobban járhatunk, mint ma, Ketling...

Igy beszéltek, szívök örömmel lévén teli, aztán nyugalomra tértek, mivel nagyon fáradtak voltak. De a kis lovag még nem aludt három óra hosszat, midőn Lusnia őrmester felköltötte őt:

- Parancsnok úr, ujságok vannak! - mondá.

- Mi az? - kiáltá az éber katona és egy ugrással fönn termett.

- Musalszki úr itt van!

- Istenemre! mit beszélsz?

- Itt van! A résnél álltam, s akkor hallottam, hogy valaki onnan túlról a mi nyelvünkön szól: «Ne lőjjetek, én vagyok!» Oda nézek, hát Musalszki úr jön, janicsárnak öltözve!

- Hála Istennek! - mondá a kis lovag.

Kisietett, hogy az íjászt üdvözölje. A nap már virradt. Musalszki úr a töltésen innen állt fehér csuklyában és fegyverzetben, s annyira hasonlított egy janicsárhoz, hogy az ember nem hitt a saját szemének. Mikor a kis lovagot megpillantotta, feléje ugrott és örömmel üdvözölték egymást.

- Mi már megsirattuk kegyelmedet! - kiáltá Volyodyjovszki úr.

Eközben néhány más tiszt is oda jött, köztük Ketling. Mindnyájan nagyon álmélkodtak és versenyt kérdezték az íjásztól, miképp jutott a török álruhához, ő pedig megragadta a szót és mondá:

- Hátra tántorodva, fölbuktam egy janicsár holttestében és fejemet egy golyóba ütöttem, mely a földön feküdt, és habár sapkám dróttal van ellátva, mégis elszédültem, mivel agyam attól az ütéstől, melyet Hamditól kaptam, még nagyon érzékeny. Később aztán fölébredek: hát egy holt janicsáron fekszem, mint egy puha ágyban. Megtapogatom a fejemet, kissé fáj, de még daganatot sem éreztem. Leveszem a sapkát, az eső meghűsíti üstökömet és azt gondolom magamban: Ez jó! Ekkor eszembe jut: hát ha levenném a janicsárról az egész cókmókot és a törökök közé mennék? Hiszen úgy beszélek törökül, mint lengyelül, és hát ha nem ismer meg senki és arcom sem árul el? Oda megyek és kihallgatom őket. Ugyan elfogott a félelem is, eszembe jutott a régi fogság, de mégis oda mentem. Az éjszaka sötét volt, csak némely helyen volt világ, és így, mondom kegyelmeteknek, úgy járkáltam köztük, mint a saját honfitársaim közt. Sokan közűlök az árkokban pokrócok alatt feküdtek; azokhoz is oda mentem. Egyik-másik megkérdezett: «Mit mászkálsz itt?» - mire én azt feleltem: «Nem birok aludni!» Mások az ostromról fecsegtek. Nagy megdöbbenés van köztük. Saját fülemmel hallottam, amint itt chreptiovi parancsnokunkat gyalázták. (E szavaknál Musalszki úr meghajtá magát Volyody-jovszki előtt.) Ipsissima verba, amit ismétlek, mivel az ellenség ócsárlása a legnagyobb dicséret. «Ameddig - mondák - ez a kis kutya (így nevezték a beste lelkek kegyelmességedet), ameddig ez a kis kutya védi a várat, nem kapjuk meg soha». Más azt mondta: «Rajta nem fog a golyó és a vas, és a halál úgy éri előtte az embereket, mint a pestis». Ekkor mindnyájan panaszkodni kezdtek: «Egyedül nekünk kell a harcba mennünk (mondták) és a többi seregek nem csinálnak semmit; a dzsamákok a hátukon heverésznek, a tatárok zsákmányolnak, a szpahik a bazárokban kuncsorognak. Nekünk meg azt mondja a padisah: «Kedves bárány-

káim», de mi még se látszunk nagyon a szívéhez nőve, ha mint a vágóhídra visznek itt bennünket. Kitartunk (mondták) de nem sokáig s aztán visszamegyünk Chocimba, és ha nem kapunk szabadságot, nem egy nagy fej fog leesni.

- Halljátok-e, urak! - kiáltá Volyodyjovszki. - Ha a janicsárok föllázadnak, a szultán tagjait elfogja a rémület, és fölhágy az ostrommal!

- Amily igaz, hogy Istent szeretem, tiszta igazat mondok! - jegyzé meg Musalszki úr. - A janicsároknál könnyen kitör a forradalom és már elégületlenek. Azt hiszem, még kiállnak egy vagy két ostromot, aztán fogukat vicsorgatják a janicsár-agára és a kajmakámra, ba! magára a szultánra is.

- Úgy van! - kiálták a tisztek.

- Próbálják meg még húszszor az ostromot, mi készen vagyunk! - mondák mások.

És kardjukra ütöttek és izzó szemekkel néztek a túlsó sáncokra, a kis lovag pedig lelkesülten súgta Ketlingnek:

- Új Zbarazs! új Zbarazs!

Musalszki úr pedig folytatá:

- Ezt hallottam. Nem örömest mentem tova, mivel szerettem volna még többet hallani, de attól tartottam, hogy meglep a nap. A sáncokhoz mentem tehát, amelyekről nem lőttek, hogy a szürkületben átosonhassak. Ekkor egy helyet láttam, ahol nem volt rendes őrség. A janicsárok csapatostól ott settenkedtek. Oda mentem egy hatalmas ágyúhoz, és senki se szólított meg. A parancsnok úr tudja, hogy a kirohanáskor szögeket vittem magammal az ágyúk beszögezésére. Egyet gyorsan a nyílásba dugtam, de kalapács nélkül nem akart bele menni. De mivel az Úr Isten erőt adott öklömbe (az urak gyakran látták kísérleteimet), puszta kézzel nyomtam bele, kissé nyikorgott is, de a szög a fejéig a nyílásba ment!... Roppant örömet éreztem!...

- Istenemre! azt tette kegyelmed? A nagy ágyút szögezte be kegyelmed? - kérdezték minden felől.

- Azt tettem, és még többet is, mert mikor minden szépszerével lefolyt, ismét sajnáltam tovább menni, és a második ágyúhoz lopóztam. A kezem fáj, de a szögek igazán bennök vannak.

- Tisztelt uraim! - kiáltá Volyodyjovszki - senki se vitt nagyobb dolgot végbe, senki se szerzett ilyen dicsőséget! Vivat Musalszki úr!

- Vivat! vivat! - vágtak közbe a tisztek.

A tisztek szavába kiáltottak a katonák is. A törökök meghallották ezt a sáncokban és megijedtek - és egyre jobban csökkent bátorságuk; az íjász pedig örvendve meghajtá magát a tisztek előtt és fölemelte hatalmas, ásóhoz hasonló kezét, amelyen két kék folt volt látható és mondá:

- Istenemre! igaz! Uraim, itt a bizonyság!

- Elhiszszük! - kiálták mindnyájan. - Hála Istennek, hogy szerencsésen visszatértél!

- Átosontam a gerendákon - viszonzá az íjász. - És szerettem volna munkájukat fölgyujtani, de nem volt gyujtószerem.

- Tudod, Mihály - kiáltá Ketling - hogy rongyaim készek. A gerendákra kell most már gondolnom. Hadd tudják meg, hogy mi támadjuk meg előbb őket!

- Helyes! helyes! - kiáltá Volyodyjovszki.

Ő maga a fegyvertárba sietett és új hírt küldött a városba:

«Musalszki urat nem ölték meg a kirohanáskor, hanem visszajött, sőt két nagy ágyút beszögezett. A janicsárok közt volt, akik lázadásról beszéltek. Egy óra mulva fölgyujtjuk a faépítményeket, és ha lehetséges, második kirohanást teszünk.»

A lovas küldött még nem jutott át a hídon, mikor a falak ágyúdörgésektől reszkettek. Ezúttal a vár kezdte meg az ordító beszélgetést. A reggel sápadt fényében a lobogó rongyok mint égő fáklyák repültek és lehullottak az állványra. A nedvesség, melylyel az éjjeli eső a fát megáztatta, gyöngének bizonyult. A gerendák csakhamar tüzet fogtak és hatalmas lánggal égtek. Az égő rongyok után Ketling gránátokat küldött. A kimerült janicsárok az első pillanatban elhagyták a sáncokat. Nem hallatszott zene. Maga a vezér lovagolt oda új seregek élén, de az ő szívét is kétségbeesés látszott elfogni, mivel a basák hallották, amint azt dörmögte:

- A harc kedvesebb nekik, mint a nyugalom! Miféle emberek ezek, akik ebben a várban vannak?

A katonák közt pedig minden felől aggodalmasan azt hallották ismételni:

- A kis kutya harapni kezd! A kis kutya harapni kezd!

HUSZADIK FEJEZET.

Mikor ez a szerencsés éjszaka, mely telve volt a győzelem jeleivel, véget ért, fölvirradt szeptember 26-ika, mely napnak e háború történetében döntővé kellett válnia. A várban a törököktől nagy erőfeszítést vártak. Napvirradtakor ismét oly hangosan és erősen hallották az aknamunkát a vártól balra, mint még soha. A törökök nyilván nagy sietséggel új aknát fúrtak, a leghatalmasabbat valamennyi között. Nagy hadosztályok őrizték a munkát. A sáncokon sürgés-forgás támadt. A tarka szandzsák tömegéből, mely Dlyuzsektől mint valami virágos mező volt látható, magát a vezért látták oda lovagolni, hogy az ostromot vezesse. A törökök a sáncokra új ágyúkat vontattak; azonkívül számtalan csapataik tartották megszállva az új várat, amennyiben a futóárkokban és a romok mögött elrejtőztek, hogy a kézi tusára készen legyenek.

Amint már elbeszéltük, a vár oly jó eredménynyel kezdte az ágyútüzelést, hogy a sáncokon pillanatnyi zavar támadt. De a bimbasik a leggyorsabban visszavezették a janicsárokat, s egyúttal megszólaltak a török ágyúk is. Golyók, gránátok, kartácsok röpködtek; a védők fejére törmelék, tégla, vakolat hullott; a füst összekavarodott a porral, a tűz heve a nap forróságával. A mell nem kapott lélegzetet, a szem szabad kilátást; az ágyúk dörgése, a gránátok ropogása, a golyóknak a kőfalakba ütközése, a törökök lármája, a védők kiabálása iszonyatos üvöltésbe olvadt össze, melyet a sziklák viszhangja ismételt. A várat, a várost, az összes kapukat, az összes bástyákat lövések árasztották el. De a vár kétségbeesetten védte magát, dörgésre dörgéssel felelt, megrendült alapjaiban, világított, füstölt, dübörgött, tüzet, halált és pusztulást okádott, mintha isteni harag ragadta volna el, mintha őrjöngene a lángok között, mintha túl akarná harsogni a török mennydörgést és a földbe akarna sülyedni, vagy győzni.

A várban, a golyók zápora közt, tűzben, porban és füstben a kis lovag ágyútól ágyúhoz, faltól falhoz, saroktól sarokhoz sietett és ő maga is emésztő lánghoz hasonlított. Megkétszerezni, megháromszorozni látszott magát; mindenütt ott volt, lelkesített, mindenkinek odakiáltott; ha egy tüzér elesett, ő helyettesítette - ha itt bátorságot gerjesztett, ismét a leggyorsabban más helyen volt. Buzgalma ráragadt a harcolókra is. Meg voltak győződve, hogy ez az utolsó ostrom, amelyet béke és dicsőség követ, a győzelemben való hit egészen eltölté a szíveket, kemények és dacosak lettek, és harci őrjöngés ragadta meg az elméket. Kiáltások és kihívások röpködtek ide-oda. Sokakat olyan düh fogott el, hogy a falon át kizuhantak, hogy a janicsárokat közelről ragadják meg.

Ezek a füstfelhők oltalma alatt szorosan zárt tömegben kétszer jöttek a réshez és rendetlenségben kétszer hátráltak meg, s a földet holttestekkel borították. Dél tájban az általános népfölkelők és a dzsamákok közül küldöttek nekik segítséget, de a kevésbbé iskolázott tömegek, habár gerelyekkel ösztökélték őket, iszonyatos ordítással csak üvöltöttek és nem akartak a vár ellen nyomulni. A kajmakám odajött, de hasztalanul! Minden pillanatban általános, az őrülettel határos fölbomlás fenyegetett, végre visszavonták az embereket, csak az ágyúk dolgoztak szakadatlanul, mint előbb, és dörgésre dörgést, villámra villámot küldöttek.

Igy teltek el egész órák. A nap már leszállt a zenitről és sugártalanul, vörösen és füstösen nézett a küzdelemre, mintha fátyollal volna borítva. Déli három óra tájban az ágyúdörgés olyan erőssé lett, hogy a falakon belül azt se lehetett hallani, ha hangosan fülbe kiáltottak. A levegő a várban izzó lett, mint a kemencében. A víz, melyet a megtüzesedett ágyúkra öntöttek, sisteregve gőzölgött, összekeveredett a füsttel és a világot árnyékba burkolta, az ágyúk pedig szakadatlanul dörögtek.

Mindjárt három óra után a két legnagyobb török sugárágyút elpusztították. A mozsár, mely mellettök állott, néhány perccel később megrepedt. A tüzérek úgy hullottak, mint a legyek.

Minden pillanattal nyilvánvalóbb lett, hogy a legyőzhetetlen vár megállja helyét, hogy a török ágyúk dörgését túlharsogja, hogy az utolsó szót ő mondja ki... a győzelem szavát.

A törökök tüzelése lassankint gyöngébb lett.

- Vége felé jár! - kiáltá Volyodyjovszki torka szakadtából Ketling fülébe, hogy az meghallja őt ebben a zajban.

- Én is úgy gondolom! - felelé Ketling. - Holnap, vagy később?

- Talán később. A győzelem ma miénk!

- És általunk!

- Az új aknára kell gondolnunk.

A török tüzelés még sokkal gyöngébb lett.

- Az ágyúk mindig erősebben szóljanak! - kiáltá Volyodyjovszki.

És a tüzérek közé ugrott.

- Tüzet fickók! - kiáltá - míg az utolsó török ágyú is el nem némul! Isten és a boldogságos Szűz tiszteletére! a köztársaság tiszteletére!

A katonák, kik látták, hogy ez az ostrom is vége felé közeledik, hangos, örvendetes ujjongások közt kiáltoztak és fokozott hévvel lövöldöztek a török sáncokra.

- Az esteli takarodót játszszuk nektek, kutyafiak, a takarodót! - kiáltá számos hang.

Hirtelen valami különös történt. Az összes török ágyúk mintegy adott jelre egyszerre elnémultak. A janicsár puskák ropogása is elhallgatott az új várban. A régi vár még egy darabig megrendült az ágyúk dörgésétől, de végre a tisztek körül kezdtek nézni és egyidejűleg azt kérdezték:

- Mi az? Mi történt?

Ketling kissé nyugtalankodott és szintén beszüntette a lövöldözést. Ekkor a tisztek egyike hangosan mondá:

- Az aknával alattunk vannak és csakhamar meggyujthatják!... Volyodyjovszki fenyegető pillantással mérte végig a beszélőt.

- Az akna nem kész, egyébiránt csak a vár balszárnyát röpíti levegőbe, és a romokon fogjuk magunkat védeni, amig lélegzet van mellünkben, érti kegyelmed?

Most csönd lett, egy lövés se szakítá meg a hallgatást, sem a városból, sem a sáncokról. Ama zaj után, mely a falakat, az alapokat és a földet megreszketteté, ebben a csöndben valami ünnepies, de egyúttal valami baljóslatú volt. Minden szem erőlködve lenézett a sáncokról, de a füstfelhőkön át mi se volt látható.

Hirtelen a csákányok szabályos ütései hallatszottak bal felől.

- Nem mondtam, hogy csak most ássák az aknát! - jegyzé meg Volyodyjovszki.

Itt Lusniához fordult:

- Őrmester! végy húsz embert és nézz be az új várba.

Lusnia gyorsan teljesíté a parancsot, s egy pillanat alatt eltünt a résen át embereivel.

Ismét hallgatás következett be, melyet csak a haldoklók hörgése vagy zokogása és a csákányok viszhangja szakított meg.

Meglehetősen sokáig vártak, végre visszajött az őrmester.

- Parancsnok úr - mondá - az új várban egy élő lélek sincs.

Volyodyjovszki álmélkodva pillantott Ketlingre.

- Abba hagyták volna az ostromot? A füstön keresztül semmit se lehet látni!

De a füstöt hirtelen elhajtá egy szélroham, és a sűrű felhőfátyol a város fölött szétszakadt. Ebben a pillanatban egy harsány hang azt kiáltá le a bástyáról:

- A kapukon fehér zászlók vannak! Megadják magukat!

Mikor a katonák és tisztek ezt hallották, visszafordultak a város felé. Szótalan álmélkodás volt arcukon, a szó elhalt ajkukon, és a füstoszlopokon keresztül a város felé néztek.

Valóban, az orosz és lech kapun zászlók lengtek, egyet még a Báthory-bástyán is láttak.

Ekkor a kis lovag arca olyan fehér lett, mint a zászló, mely a levegőben lengett.

- Ketling, látod-e? - suttogá és barátjához fordult.

Ketling arca is elsápadt.

- Látom - mondá.

Egymás szemébe néztek és pillantásokkal mondták el azt, amit két ilyen félelem és gáncs nélküli katona egymásnak mondhatott, akik életükben soha se szegték meg szavukat és akik az oltár előtt megesküdtek, hogy inkább meghalnak, mintsem átadják a várat. Most, ilyen ellenállás, ilyen harc után, mely a zbarazsi napokra emlékeztetett, az ostrom szerencsés elhárítása után és a győzelem után parancsolták nekik, hogy adják föl a várat és maradjanak életben!

Amint még kevéssel előbb halálhozó golyók röpködtek a vár fölött, úgy forogtak most halálos gondolatok fejökben. Mérhetetlen fájdalom szorítá össze szívöket, a fájdalom két kedves lény miatt, a fájdalom az élet miatt, a boldogság miatt, és így úgy néztek egymásra, mint őrültek, mint halottak, csak néha irányozták kétségbeesett tekintetöket a városra, mintha meg akarnának győződni, vajjon nem csalnak-e szemeik, vajjon tényleg elérkezett-e utolsó órájuk.

Eközben a város felől lódobogás hallatszott, és csakhamar berohant Horaim, a podoliai tábornok úr hű apródja.

- Rendelet a parancsnoknak! - kiáltá, lováról leugorva.

Volyodyjovszki fogta a rendeletet, hallgatagon elolvasta és miközben síri csönd környékezte őt, így szólt a tisztekhez.

- Uraim! A biztosok csolnakkal átkeltek a folyón és Dlyuzsekbe mentek, hogy aláírják a szerződést. Néhány perc mulva visszajönnek ezen az úton... Még este előtt ki kell vezetnünk a sereget a várból és haladéktalanul fehér zászlót kell kitűznünk...

Senki se szólt egy szót se. Csak a meggyorsult lélegzés volt hallható.

Végre Kvaszibrodzki jelentkezett:

- A zászlót ki kell tűznünk. Az embereket azonnal összegyüjtöm!...

Csakhamar itt-ott vezényszók hangzottak. A katonák, fegyverrel vállukon, sorakoztak. És a dobok pergése és szabályszerű lépteik viszhangzottak a csöndes várban.

Ketling egész közel lépett Volyodyjovszkihoz.

- Itt az ideje? - kérdé.

- Várjunk a biztosokra, halljuk a föltételeket... Egyébiránt én magam akarok oda lemenni.

- Nem! én akarok lemenni, én jobban ismerem a pincét, én tudom, hol van minden.

A beszélgetést ezek a kiáltások szakították meg:

- A biztosok jönnek! a biztosok jönnek!

Egy idő mulva megjelent a három boldogtalan küldött a várban. Ezek voltak: Grusecki, a podoliai bíró, Rzevuszki asztalnok és a csernihovszki zászlótartó, Myslisevszki úr. Komoran, lehorgasztott fejjel lépdeltek; hátukon az aranynyal hímzett kaftánok ragyogtak, melyeket a vezértől kaptak ajándékba.

Volyodyjovszki a még meleg, füstölgő ágyúra könyökölve várta őket, mely Dlyuzsek felé volt irányozva. A három hallgatagon köszönté őt, de ő azt kérdé:

- Melyek a föltételek?

- A várost nem szabad kirabolni, a lakosoknak életét és vagyonát biztosítják. Mindenkinek, aki nem akar itt maradni, joga legyen oda költözni, ahová neki tetszik.

- És Kamieniec?

A biztosok lesütötték fejöket:

- A szultáné... örök időkre!...

Erre a biztosok eltávoztak, de nem a híd irányában, mivel ott a néptömegek elzárták útjokat, hanem oldalvást, a déli kapun. Lementek és csónakba ültek, melynek a lech kapuhoz kellett őket vinnie. A lapályon, mely a sziklák közt a folyó hosszában elterült, már janicsárok jelentek meg. A városból egyre nagyobb néphullámok özönlöttek és a régi híddal szemközt levő teret megszállták. Sokan a várba akartak fölsietni, de a kijövő ezredek a kis lovag parancsára visszatartották őket.

Mihály kielégíté a sereget és most Musalszki urat hívta magához.

- Öreg barátom, tégy nekem egy szívességet: menj azonnal feleségemhez és mondd meg neki az én nevemben.....

Itt a kis lovag hangja egy pillanatra elakadt.

- És mondd meg neki az én nevemben: Nem baj! - tette hozzá gyorsan.

Az íjász elment. Őt követte lassan a sereg. Volyodyjovszki lóra ült és szemügyre vette a kivonulást. A vár csak akadozva ürült ki, mivel törmelék és romok gátolták az útat.

Ketling odalépett a kis lovaghoz.

- Lemegyek! - mondá és összeszorította fogait.

- Eredj, de várj, míg a sereg kiment a várból... Eredj!...

Egymás karjába borultak és sokáig átölelve tartották egymást. Mindkettőnek a szeme rendkívüli fényben ragyogott... Végre Ketling lefutott...

Volyodyjovszki a sisakot levette fejéről; még egy pillanatig a romokra, dicsőségének e mezejére, a törmelékekre, a holttestekre, a fal szilánkjaira, a töltésre és az ágyúkra nézett, aztán égre emelte szemét és imádkozni kezdett...

Utolsó szavai ezek voltak:

- Adj neki, Uram, erőt, hogy türelmesen elviselje, adj neki békét!

Ah!... Ketling sietett, alig várta be az ezredek elvonulását: mert ebben a pillanatban meginogtak a bástyák, iszonyatos dörrenés rázkódtatta meg a levegőt: párkányzatok, tornyok, falak, lovak, ágyúk, élők és holtak, földtömegek, minden lángba borult, egymásra hányódott, és mint egy iszonyatos töltés, a levegőbe repült...

* * *

Igy esett el Volyodyjovszki, a kamienieci Hektor, a köztársaság első katonája.

* * *

A sztaniszlyavovi főtemplomban magas ravatal állt, száz és száz gyertyától megvilágítva, és egy ólom koporsóban, melyet fa-koporsó borított, Volyodyjovszki úr feküdt. A födelek már be voltak zárva és megkezdődött a temetési szertartás. Az özvegynek az volt a szívbeli kívánsága, hogy teteme Chreptiovban nyugodjék, de mivel egész Podolia az ellenség kezében volt, egyelőre Sztaniszlyavovban kellett eltemetni, mivel a kamienieci «exulest» török kísérettel ide küldötték és átszolgáltatták a hetman seregei kezébe.

A kolostor összes harangjai zúgtak. A templom zsúfolva volt nemességgel és katonasággal, mindnyájan még egy végső pillantást akartak vetni a «kamienieci Hektornak» és a köztársaság első lovagjának koporsójára. Azt suttogták egymásnak, hogy maga a hetman is eljön a temetésre, de mivel eddigelé nem látták őt és mivel a tatárok minden pillanatban betörhettek, elhatározták, hogy nem halasztják el az ünnepséget.

Öreg katonák, az elhunytnak barátai vagy alárendeltjei kört képeztek a ravatal körül. Közöttük volt látható: Musalszki úr, az íjász, Motovidlyo úr és Sznitko úr, Hromyka úr és Nienasyniec úr, Novoviejszki úr és sok más öreg tiszt a határőrségből. Különös véletlen volt, hogy csaknem senki se hiányzott azok közül, kik egykor esténként Chreptiovban a tűzhely körül ültek; mindnyájan épségben hozták haza fejöket ebből a háborúból, csak ő, aki vezetőjük és példaképük volt, a jó és igazságos lovag, az ellenség rémülete, az övéinek öröme, csak ama bajnokok bajnoka, a galambszívű hős - ő feküdt itt a magas ravatalon, fénytől elárasztva, mérhetetlen dicsőségben, de a halál csöndjében. A harcban megkeményedett szívek ellágyultak erre a látványra; a gyertyák sárga fénye megvilágítá a katonák roppant bánatos arcát és a könnyek csillogó szikráiban tükröződtek, melyek szemökből hullottak. E harcosok körének közepett, a földön Boriska feküdt és mellette öregen, elgyöngülve, megtörve, reszketve, Zaglyoba úr. Boriska gyalog jött ide Kamieniecből, a kocsi után, mely a drága halottat vitte, és most elérkezett az a pillanat, melyben a koporsót a földnek kellett átadni. Az egész úton mintegy magán kívül ment, mintha nem ehhez a világhoz tartoznék, és most ennél a ravatalnál öntudatlanul mondogatta e szavakat: «Nem baj!» mert úgy parancsolta ő, a kedves, és ezek voltak végső szavai, melyeket neki izent; de ezek a szavak, melyeket folytonosan ismételt, csak hangok voltak tartalom nélkül, igazság nélkül, jelentés nélkül, reménység nélkül. «Nem baj», mondta ő, de fájt, s amit érezett, az fájdalom, sötétség, kétségbeesés, dermedtség, kimondhatatlan nyomorúság volt, élet, melyet megöltek és megtörtek, homályos öntudat, hogy reá nézve nincs többé irgalom, remény, semmi más, csak üresség, örökös üresség, melyet csak Isten tudna betölteni, ha a halált küldené el neki.

A harangok zúgtak; a mise a főoltáron véget ért. Végre hangosan fölhangzott a pap szava, mintha a mélységből kiáltana: «Requiescat in pace!» Lázas reszketés fogta el Boriskát és megzavarodott fejében csak egy gondolat volt: «Már, már elviszik őt!» De a szertartás vége még nem érkezett el. A lovagság számos beszédre készült, melyeket akkor akartak tartani, mikor a koporsót a sírba eresztik, s most Kaminyszki pap lépett a szószékre, ugyanaz, ki Chreptiovban náluk volt és aki Boriskát betegsége alatt a halálra előkészítette.

A jelenlevő templomi sokaság a torkát köszörülte és köhögött, mint ez a prédikáció előtt rendesen történik, aztán elhallgatott és minden szem a szószékre irányult.

Ekkor a szószékről dobpergés hallatszott.

A hallgatók elcsodálkoztak. Kaminyszki pap úgy verte a dobot, mint az ostromra; hirtelen abba hagyta és halálos csönd támadt. Ismét új pergés, majd harmadik; Kaminyszki a dobverőket hirtelen a templom kövezetére dobta s mindkét kezét ég felé emelte és kiáltá:

- Volyodyjovszki ezredes úr!

Boriska görcsös kiáltása felelt neki. A templomban iszonyúan nyomasztó lett. Zaglyoba úr fölemelkedett és Musalszki úrtól támogatva, kivitte az elájult asszonyt a templomból.

Eközben a pap újfent kiáltá:

- Az Istenért, Volyodyjovszki úr! A vihar kitör! a háborúba! az ellenség a határon van! és te nem nyúlsz a fegyverekhez? nem ragadod meg a szablyát? nem ülsz lóra? Mi történt veled, katona? Elfeledkeztél a régi erényekről, hogy egyedül hagysz hátra bennünket bánat és aggodalom között?

A lovagok szíve megrendült és általános sírás tölté be a templomot, és mindig hallhatóbb lőn, midőn a pap az elhunytnak erényeit, hazaszeretetét és nagy bátorságát magasztalta, és a papot magát is elragadták saját szavai. Arca sápadt volt, homlokát verejték borította, hangja reszketett. Elragadta őt a fájdalom a kis lovag miatt, a fájdalom Kamieniec miatt, a fájdalom a köztársaság miatt, mely a félhold híveinek volt kiszolgáltatva, és beszédét imádsággal fejezte be:

- A templomokat, ó Uram, mecsetekké változtatják és a koránt éneklik, hol eddig az evangéliumot prédikálták. Fájdalomba merítettél minket, Uram, elfordítottad tőlünk arcodat és a hitvány törökök kezébe adtál bennünket. Kifürkészhetetlenek a te útaid, Uram! de ki fog most ellenállást kifejteni? Ki fogja őt a határokon megtámadni? Te, aki előtt a világon semmi nincs elrejtve, Te tudod legjobban, hogy lovasságunk fölülmúlhatatlan! És ilyen védőkről mondasz le? Akiknek védelme és oltalma alatt az egész kereszténység dicsőithetné nevedet? Jóságos Atya! ne hagyj el minket! mutasd meg irgalmadat! küldd le nekünk a védőt! küldd le nekünk Mahomet legyőzőjét, hagyd idejönni, hagyd közénk jönni, hogy fölemelje a csüggedt szíveket, küldd le őt, Uram!...

Ebben a pillanatban mozgolódás támadt az ajtóban, és Szobieszki hetman a templomba lépett. Minden szem felé irányult és reszketés fogta el az embereket, s ő pengő sarkantyúval lépdelt a ravatalhoz, fölségesen és hatalmasan, egy cézár arcával...

Egy csapat páncélos lovag követte őt.

- Salvator! - kiáltá felé a pap prófétai lelkesedéssel.

Ő pedig letérdelt a ravatalnál és Volyodyjovszki lelkéért imádkozott.

UTÓSZÓ.

Egy esztendő múlt el Kamieniec eleste után, a pártok egyenetlensége lassankint megszünt és a köztársaság végre összeszedte magát, mint támadó, keleti határainak védelmére.

És megkezdődött a küzdelem. A nagy hetman, Szobieszki harmincegyezer emberrel, lovassal és gyalogossal a szultán földjére, Chocimba ment, hogy Husszein basa sokkal számosabb seregeit megtámadja, melyek ennél a várnál állottak.

Az ellenség előtt már a Szobieszki úr neve is iszonyatos volt. Még abban az évben, mely Kamieniec elestére következett, néhány ezer katonával oly tetteket vitt véghez, s a basának megszámlálatlan seregeit úgy megritkította, annyi tatár csapatot semmisített meg, s annyi fogolynak szerezte vissza a szabadságot, hogy az öreg Husszein, habár seregeinek száma nagyobb volt, habár kitünően begyakorlott rendes katonaság élén állt, habár Kaplyán basa támogatta őt, nem mert a hetmannal nyílt mezőn szembe szállani, és elhatározta, hogy elsáncolt táborban védi magát.

A hetman körülvette a tábort seregeivel és köztudomású volt, hogy szándéka azt az első ostrommal elfoglalni. Sokan ugyan azt vélték, hogy a hadi tettek történetében hallatlan vállalkozás, azzal a kisebb erővel a nagy ellen merészkedni, melyet azonfölül sáncok és árkok védelmeztek. Husszeinnek százhúsz ágyúja volt, s az egész lengyel táborban csak ötven volt. A török gyalogság a hetman erejét háromszorosan múlta fölül; csupán a janicsárokból, kik a kézi tusában olyan iszonyatosak voltak, tizennyolcezren fölül voltak a török sáncokban. De a hetman bízott csillagában, nevének varázsában, és végre a hadseregben, amelyet vezetett.

Ezredei ki voltak próbálva és meg voltak edzve a tűzben, olyan emberek, kik ifjúságuktól fogva hadi zajban éltek, kik számtalan hadjáratban, vállalatban, ostromokban és csatákban vettek részt. Sokan közűlök még emlékeztek Chmielnicki iszonyatos idejére, Zbarazsra és Beresztecsre; sokan túlélték az összes svéd, orosz, moszkvai háborúkat, a polgárháborút, a dán és magyar háborút. Voltak urak és cselédek, veteránok, katonák a határőrségekből, akikre nézve a háború közönséges állapot: megszokott életmód lett. Az orosz vajda alatt tizenöt zászlóalj huszár állt, kiket maguk a külföldiek is páratlanoknak tartottak és akiknek élén a hetman már Kamieniec eleste után annyi dolgot adott a szétszórt tatár csapatoknak; végre parasztok is harcoltak gyalog, kik lövés nélkül, dorongokkal mentek a tatároknak.

A háború ezeket az embereket fegyelemben tartotta, mivel a köztársaságban egész nemzedékeket nevelt föl; de eddigelé szét voltak szórva vagy ellenséges pártok szolgálatában állottak. Most, mivel a belső egyetértés egy táborban és egy parancsnokság alatt összetartotta őket, a hetman azt remélte, hogy velök elnyomja Husszein túlnyomó hatalmát és a nem kevésbbé túlhatalmas Kaplyánt. Az embereket kipróbált vezetők vezérelték, akiknek nevei az utolsó háborúk évkönyveibe, a vereségek és győzelmek változatos sorába szintén föl voltak jegyezve.

A hetman maga, mint a nap, valamennyinek élén állt és ezreket kormányzott akaratával, de hogy hívták a többi vezetőket, kiknek ebben a chocimi táborban halhatatlan dicsőséget kellett aratniok?

Két litván hetman volt: a nagy hetman Pac, és a tábori hetman, Radzivilly Mihály Kázmér. Ezek a csata előtt néhány nappal egyesültek a korona seregeivel és most Szobieszki úr parancsnoksága alatt ama magaslatokon állottak, melyek Chocimot Zsvanieccel összekötik. Tizenkétezer harcos, ezek közt kétezer válogatott gyalogos engedelmeskedett parancsaiknak. A Dniesztrtől délre a szövetséges oláh ezredek álltak, melyek az ütközet előtt való napon a török tábort elhagyták, hogy a keresztényekkel egyesüljenek. Az oláhok mellett állott

Kontszki úr a tüzérséggel, aki páratlan volt a megerősített helyek meghódításában, a töltések emelésében és az ágyúk irányzásában. Idegen országokban gyakorolta magát ebben a mesterségben, de csakhamar fölülmúlta benne tanítóit. Kontszki úrhoz csatlakoztak Korycki orosz és mazúr gyalogsága, aztán Visnioviecki Demeter, tábori hetman, a beteg király unokabátyja. Ő a könnyű lovasságot vezényelte. Ezek mellett állott saját zászlóaljaival gyalog és lovon Potocki András úr, egykor a hetmannak ellenfele, most nagyságának tisztelője. Hozzá és Koryckihoz csatlakozott Jablyonovszki úrnak, az orosz vajdának vezetése alatt tizenöt huszárzászlóalj, ragyogó páncélban és sisakokkal, melyek fenyegető árnyékot vetettek arcukra. Lándzsaerdő meredezett fölöttük, de ők nyugodtan álltak, rendületlenül bízván megdönthetetlen erejükben, abban az erős meggyőződésben, hogy a győzelem eldöntése tőlük függ.

Nem bátorságra, de jelentőségre nézve kevésbbé kiváló harcosok voltak Lyursecki, a podlachiai várnagy, akinek egyik testvérét a törökök Bodzanovban lefejezték, amiért örökös bosszút esküdött nekik; Csarniecki István úr, a nagy Istvánnak unokatestvére, a tábori koronajegyző. Ő volt az, aki Kamieniec ostroma alatt Golembinnál egy nemesi csoport élén, mely a király pártján állott, csaknem polgárháborút támasztott, és most jobb csatatéren iparkodott kitünni bátorságával. Ott voltak még Szilnicki Gábor úr, akinek élete háborúban tölt el és fejét az öregség már megfehérítette; és sok más vajda és várnagy a korábbi háborúkból, kik kevésbbé ismeretesek, kevésbbé híresek voltak, de annál jobban sóvárogtak a dicsőség után.

Valamennyi lovag közt leginkább kitünt Szkrzetuszki úr, habár nem birt szenátori méltósággal, a híres zbarazsi harcos, oly katona, akit a lovagságnak példaképűl állítottak, ki minden háborúban harcolt, melyeket a köztársaság harminc esztendő óta viselt. Tisztes ősz haj borítá fejét, de azért aztán hat fiú környékezte őt, kik erőre nézve hat vadkanhoz hasonlítottak. Az öregebbek közűlök már ismerték a háborút, a két fiatalabbnak most kellett megkapniok a tűzkeresztséget, s azért oly harci vágytól égtek, hogy az apának higgadt szavakkal kellett lecsillapítania türelmetlenségüket.

A társak nagy tisztelettel tekintettek az apára és fiaira, de még nagyobb csodálkozást keltett Jarocki úr, ki mind a két szemére vak volt, mint egykor János cseh király, és nem kevésbbé bátran indult a harcba.

Nem voltak se gyermekei, se rokonai, a szolgák vezették karjánál fogva, és csak azt a reménységet táplálta, hogy a csatában veszítse életét, a hazának szolgáljon és hírnevet szerezzen. Ott volt Rzecsycki úr is, akinek apja és testvére ebben az esztendőben esett el. Motovidlyo úr, ki alig szökött meg a tatár fogságból, azonnal ismét a táborba vonult Myslisevszki úr oldalán. Az előbbi a rabszolgaságért akart bosszút állni, a második pedig azért a gyalázatért, melyet Kamieniecben tapasztalt, hol a janicsárok a szerződés és nemesi rangja ellenére megbotozták őt. Voltak itt öregebb lovagok is a Dniesztr melletti határőrségekből, mint az elvadult Ruscsyc úr és Musalszki úr, a páratlan íjász. Ez épen menekült meg Kamieniecből, mivel a kis lovag az izenettel feleségéhez küldötte; végre Sznitko úr, Nienasyniec úr és Hromyka úr, és a legboldogtalanabb valamennyi között, a fiatal Novoviejszki úr.

Ennek még barátai és rokonai is halálát kívánták, mivel többé nem volt vígasztalás számára. Miután meggyógyult, egy álló esztendeig szerencsésen harcolt a tatár csapatok ellen, különösen a lipekeket üldözvén dühösen. Miután Motovidlyo úr Krycsynszkit megsemmisítette, egész Podolián keresztül követte őt, nem engedte lélegzethez jutni és iszonyúan a nyakán ült. E vállalkozásoknál elfogta Adurovicsot is és megnyúzatta, s a foglyoknak sem ételt, sem italt nem adatott. De azért még se talált vígasztalást szenvedésében, és a csata előtt egy hónappal az orosz vajda lovasságába lépett.

Ilyen lovagsággal állt Szobieszki úr Chocim előtt. A gyalázatért, melyet a köztársaság szenvedett, de első sorban a saját gyalázatukért akartak ezek a harcosok bosszút állni, mivel a pogányokkal való állandó harcokban bizonynyal mindenki vesztett el ebben a vérrel áztatott

országban egy kedves főt, bizonnyal mindenki valamely iszonyatos szerencsétlenség emlékét hordta keblében. A nagy hetman a döntés felé sietett, mivel látta, hogy katonáinak szívében az öldöklési vágy a nőstény oroszlán sóvárgásához hasonlított, melynek kölykeit könnyelmü vadászok elrabolták.

Az egyes harcok 1674 november 9-ik napján kezdődtek meg. Török csapatok jöttek ki kora reggel a sáncokból, s a lengyel lovagság csapatai siettek eléjök harci vágygyal. Mindkét részen voltak halottak, de a nagyobb veszteség a török részen volt. Kiváló törökök vagy lengyelek közül csak kevesen estek el. Maj urat mindjárt az ütközet elején egy óriási szpahi átszúrta görbe kardjával, de a legifjabb Szkrzetuszki egy csapással csaknem egészen levágta fejét a törzsről, azért a higgadt apának dícséretét kapta és nagy dicsőséget aratott.

Igy mérkőztek csapatonként vagy egyenként, és azoknak, kik a harcot nézték, egyre nőtt a bátorságuk és harci vágyuk. Eközben a sereg hadosztályai fölálltak a török tábor körül, ahol a hetman kijelölte helyöket. Ő maga Korycki gyalogsága mögött a jasszyi régi országúton állt és szemével áttekintette Husszeinnek egész rengeteg táborát és arcán az a zavartalan nyugalom ült, mely a mestert jellemzi, aki biztos művészetéről, mielőtt a munkához látna. Időről-időre ordináncokat küldött ki parancsokkal és elgondolkozva nézte az egyesek harcát. Este felé az orosz vajda ment hozzá.

- A töltések oly kiterjedtek - mondá - hogy lehetetlen egyidejűleg minden oldalról ostromolni.

- Holnap a töltéseken leszünk és holnapután lemészároljuk ezeket az embereket - felelé Szobieszki úr nyugodtan.

Eközben beállt az éj. A harcosok visszahúzódtak. A hetman megparancsolta az összes hadosztályoknak, hogy a sötétségben a töltésekhez közeledjenek, s ezt Husszein minden erejéből meg akarta akadályozni, amennyiben nagy kaliberű ágyúkkal lövöldözött, de hasztalanul. Reggel a lengyel hadosztályok kissé ismét előrenyomultak. A gyalogosok apró sáncokat kezdtek feltölteni. Néhány ezred «jó nyillövésnyire» nyomult elő. Ekkor a janicsárok hatalmas tüzet adtak. De a hetman parancsára ezt a tüzet csaknem viszonzatlanul hagyták, sőt a gyalogság inkább puskatussal való támadásra készült. A katonák csak a parancsot várták, hogy támadjanak. Hosszan elnyujtott soraik fölött a kartácsok fütyölve és zúgva röpködtek. Kontszki úr tüzérsége, mely a szürkületben megkezdte a harcot, eddigelé egy percig se hallgatott el. Csak a csata után tünt ki, mily iszonyatos pusztítást vittek véghez lövegei, melyek éppen ott estek le, ahol a szpahik és janicsárok sátrai a legsűrűbben álltak.

Igy jött el a dél, de mivel a nap, a novemberi nap, rövid volt, sietni kellett. Hirtelen valamennyi dob, üstdob és kürt fölhangzott. Ezernyi torok egy kiáltásban tört ki, és a gyalogság, az utánok jövő könnyű lovasságtól támogatva, sűrű tömegben támadásra rohant.

«A törököket egyidejűleg öt oldalról támadták meg.» Dennemark János és de Bohan Kristóf, mind tapasztalt katonák vezették a külföldi ezredeket. Az előbbi, izgékony természetű levén, oly dühösen rohant előre, hogy a többiek előtt ért a töltésekre és az ezredet csaknem romlásba vezette volna, mivel sok ezer puska sortüzét kellett kiállania. Ő maga elesett; a katonák ingadozni kezdtek, de éppen ebben a pillanatban de Bohan jött segítségükre és megakadályozta a fölbomlást. Nyugodt léptekkel, mint a szemlénél, és mintha a zenekar ütemeit követné, átment az egész térségen a török töltésekig, felelt a sortűzre, és mikor az árok meg volt töltve rőzsével, golyózápor közt legelőbb lépett át rajta, kalapjával köszönté a janicsárokat és először zászlótartójukat találta el. A katonák, ily ezredesnek példáján fölbuzdulva, előre siettek és iszonyatos küzdelem támadt, melyben a fegyelem és gyakorlat küzdött a pálmáért a janicsárok vad bátorságával.

A dragonyosokat a rét felől Tarabanov Tetvin és Doenhoff vezette, a második ezredet Aszver Greben és Hajdepol, mind kitünő harcosok, kik, Hajdepolt kivéve, még Csarniecki alatt

mérhetetlen dicsőséget arattak Dániában. A legénység szálas, erős volt, a királyi uradalmak emberei közül kiválogatva, s rendkívül gyakorlott volt a harcban gyalog és lóháton. A kapukat a dzsamákok, vagyis az irreguláris janicsárok védték ellenök, kik, habár roppant nagy csapatokban voltak, csakhamar zavarba jöttek, meghátráltak, és mikor kézi tusára került a dolog, csak azért védték magukat, mivel nem volt helyök a visszavonulásra. Ezt a kaput hódították meg először, s a lovasság innét a tábor belsejébe hatolhatott.

A lengyel paraszt gyalogság élén három más helyen Kobylyecki, Zsebrovszki Mihály, Piotrkovcsyk és Galyecki intéztek rohamot a töltések ellen. A legiszonyúbb harc a főkapunál dühöngött, mely a jasszyi útra nyílt, hol a mazúrok Husszein basa gárdájával csaptak össze. Főképp ez a kapu képezte gondját, mivel a lengyel lovasság itt a táborba juthatott, azért elhatározta, hogy azt makacsul védi és mindig új janicsár szakaszokat hajtott oda. A lengyel gyalogság gyorsan meghódította a kaput és most minden erejét megfeszíté, hogy azt megtartsa. Az ágyúk és a puskagolyók zápora összehajtotta őket, és a füstfelhőkből mindig új, rohanó katonacsapatok léptek elő. Ekkor Kobylyecki úr anélkül, hogy megvárná közeledésüket, mint egy dühös medve útjokat állta, és két emberfal ütközött össze, tolongtak, vérözönben és holttest-halmokon hullámzottak ide s tova. Mindenféle fegyverrel harcoltak: kardokkal, késekkel, dorongokkal, muskétákkal, ásókkal, rudakkal, tengelyekkel; köveket hajigáltak egymásra; néha olyan tolongás támadt, hogy az emberek derékon kapták egymást és ököllel és fogaikkal harcoltak. Husszein kétszer kísérlette meg hatalmas lovastámadás segítségével a gyalogságot áttörni, de a gyalogság mindannyiszor «rendkívüli elszántsággal» szállt vele szembe, úgy hogy rendetlenségben kellett visszahúzódnia. Végre Szobieszki úr megkönyörült rajtuk és az összes tábori cselédséget segítségül küldötte.

Az élükön Motovidlyo úr volt. A tömeg, melyet rendszerint nem alkalmaztak az ütközetben és rosszul volt fölfegyverkezve, mégis oly harci kedvvel rohant előre, hogy még a hetman csodálatát is kihívta. Talán azért, mivel a zsákmányolási vágy tüzelte őket, vagy hogy a lelkesedés, mely ezen a napon az egész sereget éltette, őket is elragadta, elég az hozzá, oly hatalmasan rohantak a janicsároknak, hogy azokat mindjárt egy nyíllövésnyi távolságra elkergették a kaputól. Husszein új ezredeket dobott a harc riadalmába, és a küzdelem, mely egy pillanat alatt megújult, egész órákig tartott. De ebben az időben Korycki a válogatott ezredek élén a kaput erősen megszállta, és távolról, mint egy óriás madár, mely nehézkesen emelkedik a repülésre, huszárok jöttek, és lassankint a kapuhoz közeledtek.

Egyidejűleg egy ordinánc jött a hetmanhoz a tábor nyugati oldaláról:

- A belyci vajda úr a sáncokban van! - kiáltá a küldött pihegő mellel.

Ekkor egy második jött:

- A litván hetmanok a sáncokban vannak!

Aztán mások jöttek, mindig ugyanazzal a hírrel. Már homály borult a földre, de a hetman arcán öröm villant föl. Bidzinyszki úrhoz fordult, aki ebben a pillanatban mellette volt és mondá:

- Most a lovasság kerül sorra, de az csak holnap történik.

De azért senki se tudta vagy sejtette a lengyel és török táborban, hogy a hetman az összes haderők általános rohamát másnap reggelre akarja áttenni. Sőt az ordinánctisztek azzal az utasítással siettek a főemberekhez, hogy minden pillanatban készen legyenek. A gyalogság szabályos sorokban állt, a lovasoknak a kardok és kopják szinte égtek kezökben. Mindnyájan türelmetlenül várták a parancsot, mivel az emberek ki voltak éhezve és dideregtek. De az órák teltek, és parancs nem jött. Sötét, fekete éjszaka állt be, mint a korom. A idő már nappal rossz volt, és éjfél tájban vihar támadt jeges esővel és hóval. Verdesése megfagyasztá a velőt a

csontokban; a lovak alig birtak helyükön állni, az emberek meg dermedtek a hidegtől. A legnagyobb fagy, ha száraz, nem tud úgy kínozni, mint ez a havas és esős vihar, mely mint az ostor veri az emberi testet. A jelszó folytonos vártában evésre és ivásra, vagy az őrtüzek gyujtására még gondolni se lehetett. Minden órával iszonyatosabb lett. Emlékezetes éjszaka volt, «a gyötrelem és fogvacogás éjszakája». A csapatvezetők kiáltásai: «Állj! állj!» - minden pillanatban hallatszottak, és a fegyelemhez szokott csapatok a legnagyobb készenlétben, mozdulatlanul, türelmesen álltak ott.

Átellenben, esőben, viharban és éjjeli sötétségben hasonló készenlétben álltak a török ezredek.

Senki nem gyujtott tüzet közűlök, senki sem evett, senki sem ivott. Az összes lengyel haderő támadását várták minden pillanatban, s így a szpahik le nem tehették a kardot kezökből, és a janicsárok minden pillanatban lövésre készen, falként állottak ott puskáikkal. A kitartó lengyel katona, hozzá levén szokva a tél szigorúságához, az ilyen éjszakát ki birta állani, de ezek a legénységek, melyek Rumélia enyhe éghajlata alatt vagy Kis-Ázsia pálmái alatt növekedtek föl, többet szenvedtek, mint amennyit erőik elviselhettek. Husszein végre belátta, miért nem kezdi meg Szobieszki az ostromot: ez a jeges eső a lechek legjobb szövetséges társa volt. Mindenki előtt nyilvánvalóvá lett, hogy ha a szpahiknak és janicsároknak tizenkét óra hosszáig itt kell állaniok, holnap úgy kidőlnek, mint a kévék, anélkül, hogy ellenállást kísérlenének meg, legalább addig az időpontig, míg a csata hevében föl nem melegszenek.

Ez úgy a lengyelek, mint a törökök előtt világos lőn. Éjjeli négy óra tájban két basa ment Husszeinhez: Janis basa és Kiaja, a janicsárok vezére, egy öreg, tapasztalt, kiváló katona. Mindkettőnek arca tele volt szomorúsággal és gonddal.

- Uram! - mondá először Kiaja - ha «juhocskáim» reggelig így állnak, akkor nem lesz reájuk nézve többé szükség golyóra és kardra.

- Uram! - mondá Janis basa - a szpahik megfagynak és holnap nem verekedhetnek!

Husszein a szakállába kapott, előre látta a vereséget és saját pusztulását. De mitévő legyen? Ha csak egy percre megengedte volna, hogy a csatarend meglazuljon és tüzet gyujtsanak, hogy az emberek meleg étellel frissítsék föl magukat, a támadás haladéktalanul bekövetkeznék. Hiszen már így is megharsantak hébe-hóba a töltéseken a trombiták, mintha a lovasság előre akarna nyomulni.

Kiaja és Janis basa csak egy mentséget láttak: hogy nem várják be az ostromot, hanem ők maguk támadják meg egész erejökkel, azonnal az ellenséget. Az nem sokat jelentett, hogy harcra készen áll, hiszen mivel ő maga szándékozik támadni, nem vár támadást. Talán sikerülne őt a sáncokból kiszorítani; és a legvégső esetben a vereség az éjszakai ütközetben valószínű, másnap pedig bizonyos.

Husszein azonban nem merte az öreg harcosok tanácsát követni.

- Hogyan! - mondá - ti vettétek körül a majdánt árokkal, mivel abban láttátok az egyedüli mentséget e pokoli lovasság elől, és most mi magunk lépjünk át az árkokon, hogy a nyilvánvaló romlásba rohanjunk? A ti tanácsotok, a ti figyelmeztetéstek volt az, és most másképp beszéltek!

És nem hallgatott rájuk. Csak parancsot adott, hogy ágyútüzet intézzenek a töltés ellen, mire Konsztki úr ugyanabban a pillanatban nagy sikerrel felelt. Az eső egyre jegesebb lőn és egyre iszonyatosabban verdesett, a szél dühöngött, üvöltött, bőrig hatolt és jéggé fagyasztotta a vért az erekben. Igy múlt el ez a hosszú novemberi éj, az Iszlám védőinek ereje megtört és a vereség sejtelmével párosult kétségbeesés fogta el szívöket.

A szürkület pillanatában Janis basa még egyszer Husszeinhez ment azzal a tanácscsal, hogy csatarendben vonuljon vissza a Dniesztr hídjáig s ott óvatosan nyissa meg a csatározást. «Mert ha a sereg - mondá - nem áll helyt a lovasság erejének, a hídon túl fognak menekülni és a folyó oltalmat nyujt nekik.» Kiaja, a janicsárok vezére azonban más nézeten volt. Azt vélte, hogy Janis terve már késő, és attól tartott, hogy ha a visszavonulás parancsát kiadják, az egész hadsereget félelemnek kell megragadnia. «A szpahik a dzsamákok segítségével kiállják a hitetlenek lovasságának első rohamát, ha mindnyájának el kell is pusztulnia. Eközben a janicsárok segítségül jönnek, és Isten talán győzelmet ád nekik.»

Ezt tanácsolta Kiaja és Husszein követte tanácsát. A török sorkatonaság lovas csapatai előre lovagoltak, a janicsárok és dzsamákok mögöttük fölálltak Husszein sátora körül. Nagy csapataik pompás és fenyegető látványt nyujtottak. A fehér szakállú Kiaja «Isten oroszlánja», aki a mai napig csak győzelemre vezette katonáit, lován végig száguldott a sorok előtt, lelkesítette őket és fölbátorítá szívöket, amennyiben a régi harcokra és diadalokra emlékeztette őket. A csata kedvesebb is volt nekik, mint a tétlen álldogálás a zivatarban, esőben, várakozásban és ebben a csontot, velőt átjáró viharban; és habár meggémberedett kezök alig tarthatta a puskát és dzsidát, mégis örültek neki, hogy a csatában fölmelegszenek. Kevésbbé nagy bátorsággal várták a támadást a szpahik, mivel nekik kellett az első rohamot kiállniok, és másodszor, mivel sokan szolgáltak köztük Kis-Ázsia és Egiptom lakói közül, akik a hideg iránt nagyon érzékenyek voltak és a viharos éjszakában félig halálra fagytak. A lovak is nagyon szenvedtek, és habár takaros díszben állottak, orrlikaikat mégis a föld felé tartották és valóságos páraoszlopokat fújtak ki. A kékre fagyott arcú, és kihamvadt tekintetű legénység már alig hitt a győzelemben. Csak arra gondoltak, hogy a halál jobb, mint ez utolsó éjszaka gyötrelme, és legjobb a déliesen izzó nap sugarai alatt levő régi fészkekbe való menekülés.

A lengyel seregben néhány ember, kik hiányosan voltak öltözve, hajnal tájban megfagyott a töltésen, de általában a gyalogság és a lovasság sokkal jobban elviselte a hideget, mint a törökök, mivel őket a győzelem reménye és az a csaknem vak hit éltette, hogy ha a hetman elhatározta, miképp a viharos időben kitartsanak, ennek a gyötrelemnek kétségtelenül az ő szerencséjükre, a törököknek pedig romlására és pusztulására kell szolgálnia. De azért mégis örömmel üdvözölték az első reggeli sugarakat.

Ez idő tájban Szobieszki úr megjelent a töltéseken. Az égen nem volt hajnalpír, de hajnalpír volt az ő arcán, mert mikor észrevette, hogy az ellenség a táborban akar vele ütközetbe bocsátkozni, meg volt győződve, hogy ez a nap iszonyatos vereséget okoz Mahomednek. Ezredtől ezredhez lovagolt és ismétlé: «A meggyalázott templomokért! a szent Szűz gyalázásáért Kamieniecben! a szégyenért, melylyel a kereszténységet és a köztársaságot illették! Kamieniecért!» És a katonák fenyegetőleg néztek, mintha azt akarták volna mondani: «Hiszen alig birunk már helyünkön maradni!» «Parancsolj, nagy hetman, és meglátod!» a reggel derengése és fakó fénye mindig világosabb lett, a ködből mindig tisztábban tüntek föl a lófejek sorai, az emberek alakjai, a kopják, zászlók, végre a gyalogság ezredei. Ezek is kezdték meg legelőbb az előnyomulást és a ködben az ellenség felé özönlöttek, mint két folyó, a lovasság mindkét oldalán; aztán a könnyű lovasság nyomult előre, mely csak a közepén hagyott egy széles csíkot szabadon, amelyen át a kellő pillanatban a huszároknak kellett előrohanniok.

A gyalogság ezredeinek minden vezetője, minden lovas kapitány megkapta már utasítását és tudta, mit kell tennie. Kontszki úr tüzérsége mindig erősebben hallatszott és a törökök részéről épp oly erővel teljes feleleteket kapott. Ekkor egy muskétalövés hallatszott, iszonyatos kiáltás hangzott föl az egész táborban - a támadás meg volt nyitva.

Ködös levegő burkolta be a szemhatárt, de az ütközet viszhangja elhatott egész addig, ahol a huszárok álltak. A hetman úr, aki eddig a huszároknál maradt és az orosz vajdával beszélgetett, hirtelen elnémult és figyelt, aztán azt mondá a vajdának:

- A gyalogság a dzsamákokkal harcol, akik a kis sáncokban vannak szerteszórva.

Egy idő mulva a lövések viszhangja lassankint gyöngébb lett, midőn hirtelen iszonyatos sortűz dördült el, s mindjárt reá egy második. Nyilván a könnyű zászlóaljak áttörték a szpahik láncát és szemközt álltak a janicsárokkal.

A nagy hetman megsarkantyúzta lovát és testőrségének élén mint a villám az ütközetbe rohant; az orosz vajda úr maradt csak hátra tizenöt zászlóalj huszárral, kik csatarendben álltak és csak a jelre vártak, mely megparancsolta nekik, hogy előrohanjanak és eldöntsék a csata sorsát.

Eközben a tábor közepett egyre iszonyúbban kavarogtak és üvöltöttek. A csata majd jobbra, majd balra, majd oda látszott fordulni, hol a litván harcosok álltak, majd a belyci vajda oldalára, épp úgy, mint a zivatarban a villámok az égen ide-oda fordulnak. A törökök ágyútüze mindig rendetlenebb lőn, de Kontszki úr tüzérsége kettőzött erővel lövöldözött. Egy óra elteltével az orosz vajda azt látszott észrevenni, hogy a csata súlypontja ismét visszatért a középre, éppen huszárjaival átellenben.

Ebben a pillanatban a nagy hetman úr emberei élén odasietett. Tűz szikrázott szemében, megállt az orosz vajda előtt és kiáltá:

- Előre, most, Isten segítségével!

- Előre! - kiáltá az orosz vajda.

A lovas kapitányok ismételték a vezényszót. Iszonyatos zajjal, mint egy csapásra leereszkedett a lándzsa-erdő a lovak fejéhez, a lovasságnak tizenöt zászlóalja, mely megszokott útjában mindent eltiporni, egyetlen óriás tömeg gyanánt nyomult előre.

Amaz idő óta, midőn a litván lovasság Polyubienszky vezetése alatt Varsó mellett három napi csatában ék gyanánt szétkergette az egész svéd hadsereget, még nem intéztek lovassági támadást ilyen erővel. A zászlóaljak ügetve indultak el helyökről, de kétszáz lépésnyire a lovas századosok azt vezényelték: «Rohamra!» - és a lovasok hatalmas kiáltásban törtek ki: «Üsd! szúrd!» - nyeregtakaróikban himbálództak és a lovak rohamlépésben száguldtak tova. A tüzesen rohanó lovak, vas katonák és leeresztett kopják élő fala szinte a fölszabadult elemek hatásával birt. Mint a vízözön, ropogással és tombolással hullámzott. A föld rengett terhök alatt és világos volt, hogy ha közűlök egyetlen egy se feszítené meg kopját vagy vonná ki a hüvelyből szablyáját, puszta erejökkel mindent le kell verniök, elnyomniok, eltiporniok, mint a szélnadrág kitördeli és leteríti az erdőt. Így értek a vértől áztatott, tetemekkel borított mezőig, amelyen a csata tombolt. A könnyű zászlóaljak mindkét szárnyon a török lovassággal küzdöttek, melyet már derekasan visszavetettek, de a középen még rendíthetetlen fal gyanánt a janicsárok mély sorai állottak. Egyes könnyű zászlóaljak már több ízben megtörtek rajtuk, mint a hullám, mely a nyílt tengerről jő, a sziklás parton, s a huszárok föladata most az volt, hogy őket megrendítsék, leverjék.

Ezernyi janicsár puska dörrent meg egyszerre, «mintha egy ember sütötte volna el.» Még egy pillanat: a janicsárok még keményebben talpra állanak; néhányan szemöket hunyorgatják a rettentő lavina láttára, másoknak megremeg a kezök, melyek a dzsidákat tartják, mindenkinek a szíve úgy ver, mint a kalapács, fogukat összeszorítják és mellök nehezen pihegve emelkedik. Már itt vannak, már hallani a lovak éles lélegzetét - és reájuk rohan a pusztulás, az enyészet, a halál!

«Allah!... Jézus, Mária!» - ez a két kiáltás hallatszik össze-vissza, oly iszonyúan, mintha nem is emberek melléből jönne. Az élő fal inog és meghajlik; az eltörő kopják száraz recsegése egy pillanatra túlharsog minden egyebet, aztán a vas csikorgása, mint ezernyi kalapács hangja, melyek teljes erővel csapnak az üllőre, ütések, mintha ezer cséphadaró ütne valami boltozatra, egyesek kiáltásai és csapatok kiáltásai, nyögés, szaggatott lövések puskákból és pisztolyokból, a borzalom üvöltése következnek. Támadók és megtámadottak, egymással összekavarodva, iszonyatot keltő gomolyokká keverednek; mészárlás következik, az emberkavarékból meleg, párolgó vér ömlik és nyers szaggal tölti el a levegőt.

A janicsárok első, második, harmadik és tizedik sora elterülve hever a földön, a patáktól széttiporva, a lándzsáktól keresztül szúrva, a kardtól levágva. De a fehér szakállú Kiaja, «Isten oroszlánja» a következőket mind a csata kavarodásába veti. Nem baj, hogy úgy dőlnek le, mint a gabona a vihar előtt - ők harcolnak! Düh fogja el őket, halált lehelnek, halálért lelkendeznek! A lovak fele szorítja őket, ide-oda hajlítja és ledönti őket; késsel a lovak hasába szúrnak; ezernyi kard csap le szakadatlanul - és ők vágnak, a lovasok lába felé, térde felé szúrnak, odahemperegnek és harapnak, mint a mérges féreg - elesnek, és megbosszúlják magukat.

Kiaja, «Isten oroszlánja» mindig új csapatokat vet a halál torkába; hangos kiáltással bátorítja őket a harcra s ő maga is, a görbe kardot magasra emelt öklében villogtatva, a tömeg közé rohan. Ekkor egy óriási huszár, láng gyanánt, maga előtt mindent megsemmisítve a fehér szakállú aggastyánnak rohan, fölemelkedik a kengyelben, hogy annál hathatósabban fölemelje kezét, és iszonyatos csapással lesujt a penge a tisztes főre. Sem a kard, sem a damaszkuszi vértezet nem volt képes föltartóztatni a csapást - és Kiaja, mintegy mennykőtől sujtva, közepén ketté hasítva, földre zuhan.

Novoviejszki úr, mert ő volt az, már előbb is iszonyú pusztítást vitt véghez, senki se birt erejének és sötét dühének ellenállni, de most a legnagyobb szolgálatot tette az ütközetnek azzal, hogy az aggastyánt elejtette, aki egészen egyedül tartotta fönn a dühös küzdelmet. A janicsárok iszonyodva fölkiáltottak, mikor vezéröket elesni látták, és egyszerre tízen a fiatal lovag mellének irányozták puskáikat. Ő pedig, mint a komor éjszaka, ellenük fordult. Lövések dördültek, Novoviejszki úr visszarántotta lovát, és a nyeregtakaróra hajolt. Két társa karjával fölfogta őt, s egy mosoly, szokatlan vendég az ő arcán, földeríté komor vonásait, a szemek elfordultak üregökben és a halvány ajk néhány szót suttogott, melyeket a csata zajában nem lehetett hallani. Eközben a janicsárok utolsó sorai is meginogtak.

A vitéz Janis basa még folytatni akarta a csatát, de már a rémület őrjöngése ragadta meg a legénységet, már minden erőlködés hiábavaló volt; a sorok rendetlenül fölbomlottak, és minden felől szorítva, vagdalva, tapodva, nem lehetett többé csatarendbe állítani. Végre, mint a túlságosan megfeszített lánc, elpattantak, és az emberek, mint szikrázó üszkök minden felé szétrobbantak, üvöltöttek, kiabáltak, eldobálták a fegyvereket és kezökkel védték fejöket. Mivel nem találtak szabad teret az egyenkint való menekülésre, ismét csapatokban verődtek össze, és a lovasok nyakukban voltak és vérben fürödtek. A vitéz Janis basának Musalszki úr, a derék íjász, a karddal tarkójába vágott, úgy, hogy a széthasított gerincből a velő kibugygyant és a selyemruhákat és az ezüst pikkelyeket beszennyezte.

A janicsárok, a lengyel gyalogságtól megvert dzsamákok és mindjárt a csata kezdetén szétszórt lovasság egy része, szóval, az egész török sokaság most a tábor átellenben levő oldalára futott, hol egy mély szakadék fölött több száz lábnyi magas szikla meredezett. «Oda hajtotta az őrjöngőket a félelem.» Sokan a mélységbe vetették magukat, «nem hogy a halál elől meneküljenek, hanem hogy a lengyelek kezébe ne essenek.» E kétségbeesett tömegnek Bidzinyszki úr állta útját, de az emberlavina őt is a szakadék mélységébe ragadta magával,

mely rövid idő alatt csaknem a széléig megtelt halottakkal, sebesültekkel és agyonnyomottakkal.

A mélységből iszonyatos nyögés hallatszott, a leterített testek görcsökben vonaglottak, egymást lábbal rugdalták és a szörnyűséges halálküzdelemben körmükkel arcukat vájták. Aztán ez a nyögés egyre lassabb, egyre gyöngébb lett, míg pitymallatkor minden elnémult.

Iszonyúbbak voltak a huszárroham következményei. Nyolcezer janicsár feküdt, kardtól levágva, az árokban, mely Husszein basa sátorait vette körül, azokon kívül, akik futás közben vagy a mélység fenekén lelték halálukat. A lengyel lovasság sátoraikban volt és Szobieszki úr diadalmaskodott. A trombiták és kürtök rekedt hangon hirdették a győzelmet, mikor hirtelen egész váratlanul a harc újra kezdődött.

A török nagy hetman, Husszein basa a janicsárok leverése után lovas gárdájának és az összes lovasság maradványának élén a jasszyi kapun keresztül elmenekült, de midőn ott Visnioviecki Demeternek, a tábori hetmannak zászlóaljai útját állták és irgalmatlanul vagdalni kezdték őket, visszatért a táborba, hogy más egérútat keressen, mint a vad, mely az erdőben körülvéve nyílást keres: hogy azon keresztül elmenekülhet-e? De olyan erővel jött, hogy egy könnyű zászlóaljat egy pillanat alatt áttört, a gyalogságot, mely részben már a tábor fosztogatásával volt elfoglalva, zavarba hozta és «egy fél pisztolylövésnyire» magához a hetman úrhoz ért.

«Mi már később magában a táborban - írja Szobieszki úr - közel voltunk a veréséghez és ha jól végződött, ezt csak a huszárok rendkívüli elszántságának tulajdoníthatjuk.» Tényleg a törökök rohama iszonyatos volt, mivel a legnagyobb kétségbeesés behatása alatt intézték azt és egészen váratlanul jött. De a huszárok, kik még nem hültek le a csata tüzétől, a leggyorsabb futással eléjük nyomultak. Először Pruszinovszki zászlóalja jött oda és megállítá a támadókat, aztán következett Szkrzetuszki az övéivel, továbbá egész sereg lovas, gyalogos és tábori cselédség, ahol és amint éppen álltak, mindenki a legnagyobb dühvel rohant az ellenségre és rendetlen, de a huszárok támadásának erejével vetekedő harc keletkezett a janicsárokkal.

A csata befejezése után csodálattal gondoltak a lovagok a törökök bátorságára, akik, midőn Visnioviecki és a litván hetmanok oda jöttek, minden felől körülfogva, oly dühösen védekeztek, hogy alig lehetett egy maréknyi foglyot ejteni, mivel a hetman engedélyt adott arra, hogy élve fogják el őket. Mikor végre fél órai csata után a nehéz zászlóaljak fölöszlottak, még csak egyes csapatok, sőt egyes lovasok harcoltak, Allahot híva segítségül utolsó leheletükig. Sok fényes hadi tett történt itt, melyeknek emléke soha nem hal ki az utódok között. Itt vágta le a litván tábori hetman saját kezével a hatalmas basát; ez előbb Rudomin urat, Kimbar urat és Rdulytovszki urat elfogta, de a hetman hátulról hozzája lovagolt és egy csapásra levágta fejét. Itt vágott le Szobieszki úr egy szpahit, ki pisztolyát reá sütötte, az egész hadsereg szeme láttára, itt rohant Bidzinyszki úr, aki csoda folytán menekült meg a mélységből, bármennyire össze volt is zúzva és megsebesülve, azonnal a csata tolongásába és addig harcolt, míg ki nem dőlt a kimerültségtől. Erre sokáig beteg volt, de midőn néhány hónap mulva visszanyerte egészségét, még egyszer háborúba ment és nagy dicsőséget aratott.

A kevésbbé kiválóak közül a legiszonyúbban dühöngött Ruscsyc úr, ki úgy hordta el a foglyokat, mint a farkas a gyapjas kosokat. Szkrzetuszki úr is csodákat művelt és fiai úgy harcoltak körülötte, mint dühös oroszlánok. Szomorúsággal és fájdalommal gondoltak a lovagok arra, hogy mit vitt volna véghez ilyen napon Volyodyjovszki úr, a bajnokok bajnoka, ha már egy esztendő óta nem élne dicső emlékezetben Istennél. De a többiek, kik az ő iskolájában lettek nagyokká, gazdag dicsőséget arattak miatta és maguk miatt ezen a vérrel áztatott csatamezőn.

Ebben a megújult csatában a chreptiovi lovagok közül Novoviejszki úron kívül elestek még: Motovidlyo úr és Musalszki úr, a páratlan íjász. Motovidlyo úrnak egyszerre több golyó fúrta

át mellét és úgy esett el, mint a tölgy, melynek életfolyása véget ért. Szemtanúk beszélték, hogy ama kozák testvérek kezétől esett el, kik Hohol vezetése alatt Husszein soraiban utolsó leheletükig harcoltak anyjuk és a kereszténység ellen. Musalszki úr pedig - sajátságos végzet! - egy nyíltól találva esett el, melyet egy török menekülés közben lőtt ki reá. Nyakát fúrta át éppen abban a pillanatban, mikor a pogányok teljes veresége után a puzdrát fogta, hogy még néhány hibázhatatlan halálmadarat küldjön a menekülők után. Lelkének Dydiuk lelkével kellett egyesülnie, hogy a török gályán kötött barátságot az örökkévalóság kötelékével erősítsék meg. A chreptiovi régi pajtások a csata után megtalálták a három holttestet és könnyzápor közt vettek bucsút tőlük, habár irigyelték dicső halálukat. Novoviejszki úrnak mosoly volt ajkán és csöndes derültség ült vonásain; Motovidlyo úr csöndesen aludni látszott és Musalszki úrnak a szemei égre voltak emelve, mintha imádkoznék. Együtt temették el őket a dicsőséges chocimi csatatéren egy szikla tövében, melyre egy kereszt alatt örök emlékezetül mindhármuk nevét bevésték.

Husszein basa, az egész török sereg vezére, egy gyors anatoliai lovon futással menekült meg, de csak azért, hogy Sztambulban a szultán kezéből vegye át a selyem-zsinórt. A fényes török seregből csak egyes, apró csapatoknak sikerült a mészárlásból elmenekülniök. A Husszein lovasságának utolsó csapatait a köztársaság seregei egymás kezébe dobálták, úgy hogy a tábori hetman a nagy hetmanhoz, ez pedig a litvániaihoz hajtotta és így folyt ez fölváltva, míg csaknem az utolsó emberig megsemmisültek. A janicsárok közül csaknem egyetlenegy se menekült meg. Az egész roppant tábor vértől áradt, mely az esővel és hóval összekeveredett és annyi holttest hevert ott, hogy csak a fagy, a hollók és farkasok akadályozták meg a pestist, mely a rothadó holttestekből szét szokott áradni. A lengyel csapatokat oly harci buzgalom fogta el, hogy alig heverték ki a nagy csatát, bevették Chocimot. Magában a táborban mérhetetlen zsákmány jutott a győzőknek. Százhúsz ágyút és háromszáz zászlót és lobogót küldött haza a nagy hetman erről a csatatérről, amelyen egy század lefolyása alatt már másodszor aratott a lengyel kard fényes diadalt.

Maga Szobieszki úr is Husszein táborában állott, mely aranytól és drága kelméktől ragyogott, és gyors követek által innen minden irányban híreket küldött a szerencsés győzelemről. Aztán a lovasság és a gyalogság, az összes lengyel, litván és kozák zászlóaljak, és az egész hadsereg csatarendbe állt. Hálaadó istentiszteletet tartottak - és ugyanazon majdánban, hol egy nappal előbb a muezzinek: «Lacha il Allah!» kiáltása hangzott - ma megzendült ez az ének: «Te Deum laudamus».

A hetman a földön feküdt, úgy hallgatta a misét és az éneket és midőn fölemelkedett, az öröm könnyei peregtek le fönséges arcán. E látványra a lovagcsapatok, amelyek még meg se tisztálkodtak a vértől, amelyek még reszkettek a csata megerőltetésétől, háromszoros, viharos kiáltásban törtek ki:

- Vivat Joannes victor!!!...

Tíz évvel később, midőn III. János ő felsége a török hatalmat Bécs mellett porba vetette, ez a kiáltás tengertől tengerig, bérctől bércig, mindenütt újra fölhangzott az egész világon, hol harangok hívták áhítatra a híveket...

VÉGE.